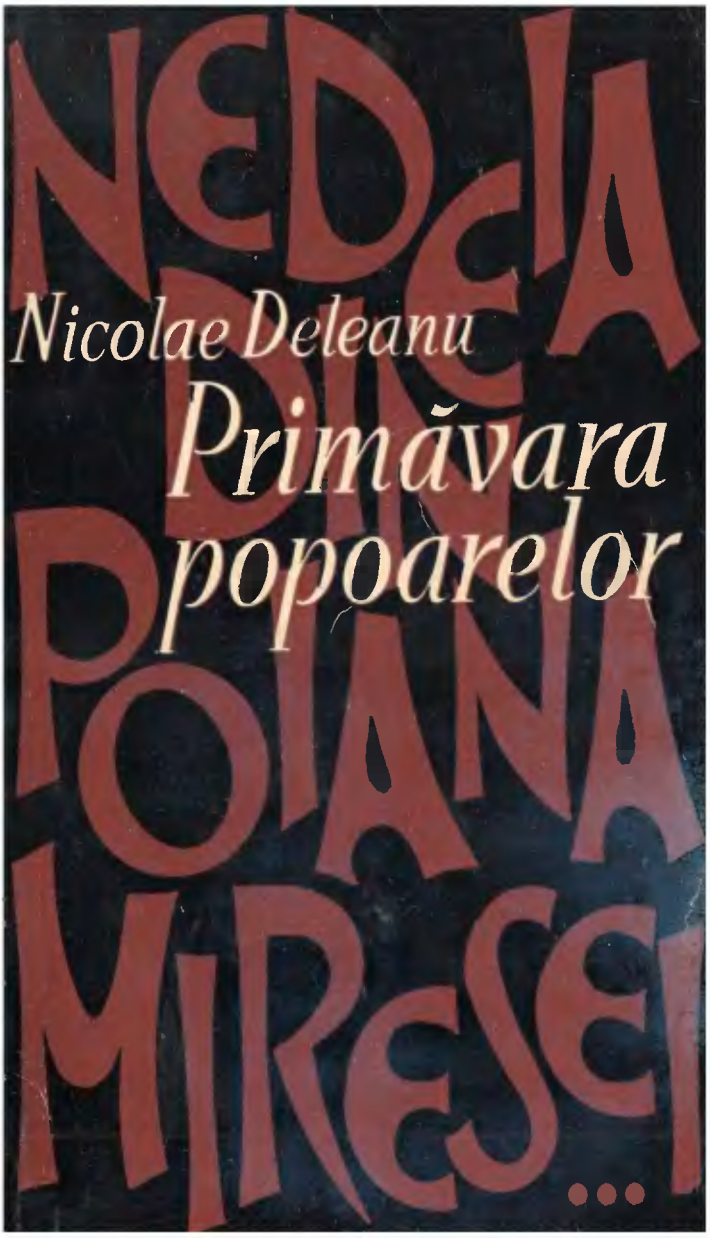

Nicolae Deleanu

Primăvara popoarelor

NICOLAE DELEANU

NEDEIA DIN POIANA MIRESEI

• • •

PRIMĂVARA POPOARELOR

ROMAN

1964

EDITURA PENTRU LITERATURĂ

Coperta de *Petre Vulcănescu*

ÎNTRE MINERIT ŞI CODRU

Uciderea Anuţei Sluguţ — de nimeni înţeleasă — stîrnise uimire şi strîngeri de inimă în Ţara Haţegului de jos, între poporenii de veche sadă ca şi între minerii din coloniile Petrilei şi Petroşenilor. De mult, de cînd cu moartea lui Ion Sluguţ şi cu împotrivirile Anuţei şi ale satului, faima femeii aceleia se întinsese pînă departe, în toate aşezările ciobanilor momîrlani şi ale iobagilor jieni, din Retezat la Surian, şi de la Strîmbuţ la gura Streiului. Era o închinare adusă virtuţii. Şi dreptăţii. Ciopîrţirea bătrînei, mişelească, fu plînsă din inimă, şi — aşa cum era obiceiul străvechi — se aprinseseră cioburi de opaiţe şi luminiţe de seu în toate căsuţele, din munte pînă spre Mureş.

Sfîrşitul inginerului Willing fusese primit necreştineşte, cu un omenesc oftat de uşurare. O mînă nevăzută răzbunase blestemăţiile tartorului care băgase groaza în mineriţe. Simţămîntul de uşurare pătrunsese — oarecum pe furiş, şi nemărturisit — chiar şi în vilele care adăposteau burghezia petrileană, mereu veselă. Socoteala era aşa: pe negîndite, directorul Nándor scăpase de un viclean care îi rîvnise tronul; Otto Schultze — ginere, de! — îşi asigurase o ascensiune fără potrivnic; inginerii şi funcţionarii ceilalţi pricepeau şi ei că înaintarea lui Schultze în postul devenit liber îi saltă şi pe ei

cu o treaptă mai sus, îi împinge unul după altul, fără zbucium, aşa cum lunecă vagonetele pe luciul şinelor; doamna Willing, eliberată de coşmaruri, începuse să-şi făurească tainice planuri de viitor, socoteli de care nu părea a fi străin inginerul Kral, nelipsitul şi norocosul tovarăş de la jocul de cărţi.

Jandarmii avură de lucru zile şi săptămîni de-a rîndul. Erau şi ei mulţumiţi! Mulţumiţi că se aflau în treabă; că de astă dată revoluţia nu-i mai stingherea de la îndeletnicirile fireşti; şi că puteau ancheta, fără oprelişti, pe oricine cădea năprasna. Fişpanul din Deva şi solgăbirăul de Haţeg porunciseră ca cercetările să lovească straşnic. Ucigaşul, sau ucigaşii, trebuiau dovediţi neapărat şi fără zăbavă. Nu chiar pentru lămurirea pricinei care dusese la înjunghierea Sluguţei. Ea nu fusese decît o bătrînă care, ani de-a rîndul, făcuse venin autorităţilor... Ci pentru lămurirea unor alte împrejurări,, învăluite în ceaţa nopţii, şi anume descoperirea celui ce pîrjolise căsuţa lui Willing — cabana de bîrne din Petroşeni —, prăjind totodată şi trupul inginerului. Mai-mare peste anchetatorii locali fusese trimis un poliţai de la pretura Haţegului, iar peste cîteva zile sosise însuşi patronul braşovean, domnul Gustav Hoffmann. Stăpînul minelor era îngrijorat de cele întîmplate, dar mai cu seamă de cele ce s-ar fi putut întîmpla...

Hoffmann avea de ce să fie temător. Temător pentru că muncitorii mineri, socotea el, întrecuseră măsura! În an-vară, după ce fata ştaigărului Reiter, plodită de Willing, îşi făcuse sama aruncîndu-se în puţul minei, a urmat devastarea vilei vinovatului; curînd apoi — prădarea magaziei cu alimente; în toamnă — atacarea lămpăriei, grevă cu retragerea la pădure, tăierea foalelor de la ventilatoare şi astuparea burlanelor pentru evacuarea apei din galerii. În primăvara aceasta, o dată cu izbucnirea revoluţiei de la Pesta — prădarea şi bucăţirea cîrciumii lui Ciclovan. Iar acum: asasinarea subdirectorului întreprinderii, om cu multe păcate, e drept, dar care fusese un stîlp al întreprinderii, o chezăşie

a ordinii, başca ditămai căpitan de gardă naţională la Petroşeni!

Isprava asta, cu crimă şi pîrjol, le întrecuse pe toate. Le întrecuse fiindcă ea nu se încheiase cu moartea lui Willing pe jăratec. Focul mistuise întîi casa în care inginerul fusese surprins în somn adînc, ca după beţie, dar curînd flăcările se întinseseră năprasnic de-a lungul şantierului, cuprinzînd stivele de cherestea, magaziile cu scule, căruţele şi grajdurile.

Pagubă mare! Om şi materiale! Căzură însă în noaptea aceea şi alte jertfe, nu numai trupul venin os al destrăbălatului inginer. S-au găsit a doua zi, îngropate în cenuşa grajdurilor, rămăşiţele carbonizate a trei cai. Scormonindu-se apoi în cenuşa rămasă din ceea ce fusese casa de bîrne, se dăduse peste corpul scrumit, aproape pînă la schelet, al unei femei... S-au făcut noian de prepusuri. Cine să fi fost femeia? O doamnă adusă într-ascuns de la Deva?, ori vreo cancelaristă de la administraţia din Petrila? O băieşiţă?, vreo băciţă? Obărştaigărul Mayer şi subinginerul Fekete — petrecăreţii care ţinuseră hang cu Willing în seara sodomului — nu putură spune mare lucru, iar de prin sate nu se ridicaseră pîri. Parc-ar fi fost femeia nimănui!

Se ştia că la cabana lui Willing se băuse crunt, se cîntase, dar numai între bărbaţi. De-abia peste cîteva zile, încovoiat de unele remuşcări, decurionul nemeşilor din Livezeni mărturisi că, la spartul urgiei, Willing îi poruncise să aducă o femeie. Oricare! Năpasta căzuse pe Ursîca, o lumeaţă care bătea podurile de la Surduc pînă pe Jii în sus, ibovnica tuturor băieşilor singuratici sau ba, o fîrţotină mare şi cu straie împodobite ca penele pupezelor. Acum, oamenii o deplîng, iar muierile, care pînă mai ieri îşi păziseră cu greu bărbaţii focoşi, au iertat-o. Au iertat-o — oricît de celetnică fusese viaţa celei mai de pe urmă iobăgiţe din ţara Jiurilor. Numai despre Willing spun muierile — toate — că a murit precum îi fusese scris, ca pasărea ce pe limba ei piere...

Jandarmii n-au făcut anchetă. Ursîca trebuia uitată degrabă. Ca o netrebnică! Aşa fusese vruta stăpînului Hoffmann. Asta pentru că trebuia acoperit obrazul domnilor de la societatea de cărbuni. Ba şi al doamnelor care roşeau de ciudă şi de ruşine pentru soţii lor — unii din ei cu urîte bube de sfreanţ, culese de pe la multele ursîci pripăşite în vavilonul Petrilei.

Era şi asta o socoteală... Cealaltă spunea însă că ucigaşul lui Willing cată să fie prins. Hoffmann era sigur că asasinatul nu fusese o întîmplare oarecare, o răzbunare a unui ins nemulţumit, ci un complot organizat, un „caz de ordine publică", formulă pe care stăpînul o repeta aidoma pentru ca să intre în capul autorităţilor că revoluţia a adus la Petrila dezmăţul libertăţilor, şi că ele trebuie deci să cerceteze mai cu sîrg.

Cît priveşte pe Sluguţa, ancheta mersese pe urma uneltei ucigaşe găsite în tufişul de pe dealul Maleia. Cuţitul cu plăsele de os avea limbă lată şi ascuţită, care se frîngea şi se îngropa în şanţul mînerului. Un fel de şiş, dar grozav de lung, nu numai lat. Plăselele de os care îmbrăcau mînerul aveau o culoare galben-fumurie, semn de vechime şi întrebuinţare. O astfel de custure, neobişnuită la Petrila, părea mai mult armă vînătorească şi haiducească, ori un junghi pentru ignatul porcilor.

Jandarmii întrebară în dreapta şi-n stînga, pe localnici ca şi pe minerii străini, cotrobăiră prin colibe, prin tabăra moţilor vestiţi în scule tăioase, nădăjduind să găsească o armă asemenea, apoi se opriră îndelung la căminul unde roiau fetele lui Stancu Huneadu. Cînd dădură ochii, acolo, cu puzderia vechilor arme de vînătoare, crezură că au dibuit pe vinovat. Nici un cuţit din odaia lui Stancu nu avea plăsele de os; mînerele erau de fier dintr-una, călit pe vremuri în făurăştea lui Abasarabă, ori îngropate în lemn cioplit ciobăneşte — dar Huneadul fu legat şi întemniţat în hruba de sub fosta casă a obştii.

Cuţitul din tufiş, pătat de sînge închegat, fu aşezat la vederea trecătorilor, într-o lădiţă cu geam şi cu capac din sîrmă împletită. Lădiţa fusese pusă pe o măsuţă, la drum, în faţa clădirii în care se lăfăia administraţia minelor. S-a perindat pe acolo, zile de-a rîndul, mai toată suflarea Petrilei, cea veche şi cea nouă, însă nimeni nu putuse să dea lămuriri. Unii se opreau cu zăbavă în faţa armei tăioase, o priveau cu tot dinadinsul şi închideau uşor pleoapele — a aducere-aminte. Parcă-parcă arma asta le spunea ceva, dar nu cutezau să rostească o vină cu temei, de teamă să nu săvîrşească păcat. Aşa că ancheta se împotmolise.

Cercetările pentru aflarea incendiatorului de la Petroşeni se dovediră şi ele fără spor, cu toate că bănuieli erau destule. Fiecare bănuială mergea însă pe alt drum. Primul oropsit fu ştaigărul Reiter. Nu mai era o taină că tatăl Lizei rumegase încă din noaptea nenorocirii o răzbunare binemeritată. Ba unii mineri, mai cu seamă nemţi, se înciudaseră văzînd că pedeapsa întîrzia... Încet, lucrurile păreau să se lămurească. Oarecum. Nu căta nimeni să işte o năpastă din închipuiri, dar — pe vrute, pe nevrute — gîndurile prea multora se opreau la Reiter. Ancheta făcută de jandarmii cu mîndre pene de cocoş statornicise că în seara crimei Reiter băuse la popicărie pînă la miezul nopţii şi că nu ajunsese acasă decît spre ziuă; deci: unde şi ce făcuse el între cîrciumă şi casă? Ştaigărul se încăpăţînase să n-i răspundă, sau dăduse răspunsuri în doi peri. Abia tîrziu mărturisi că, aţîţat de băutură, plecase de la popicărie spre Petroşeni, hotărît să facă de petrecanie celui care provocase sinuciderea sărmanei Lize Dar... n-a avut noroc! spunea el. Urcînd dealul Maleia, Reiter rămăsese năuc văzînd că pe şantierul minei se înălţau proaspete limbi de flăcări. Trezit din ameţeală, se întorsese în colonie, la Roza lui.

Jandarmii crezură şi nu prea. Nu prea, pentru că în mintea lor cele două crime, făptuite atît de

aproape una de alta, erau legate cu un fir nevăzut, iar brațul nu putea fi decît unul și același.

Pus în fața junghierului mînjit cu sînge, bănuitul nu-l recunoscu. Nici el, nici prietenii, nici vecinii. De altfel, se știa că în noaptea cealaltă, cînd fusese ucisă Anuța Sluguț, ștaigărul se afla la șut. Reiter fu totuși închis în celula postului de jandarmi. De acolo urma să fie transferat la Hațeg ori la Deva. Însă lucrul nu fu cu putință. Asta pentru că minerii germani se opuseseră prin prezența lor neîntreruptă în jurul jandarmeriei! Se organizaseră pe echipe de zi și de noapte, care păzeau, de departe, casa în care se afla întemnițat tovarășul lor de muncă, așa că ancheta stătea pe loc, mai cu seamă că nimic nou nu se adăugase bănuielii dintîi.

Îndoiala oamenilor stăpînirii cu privire la vinovăția lui Reiter fu sporită de dispariția lui Ion Vesel. Nu se știa ce se întîmplase cu „Împăratul minerilor". Din carcera de butuci de pe șantierul Petroșeni nu mai rămăsese nici urmă. Focul mistuise tot. Sub cenușă nu se găsise nici un oscior, nici un capăt de curea. Izbutise minerul Ion Vesel să evadeze din prinsoare înainte de lățirea pîrjolului? Paznicii se jurau că nu, însă ei puteau să mintă. Dar dacă Reiter slobozise pe minerul cu mintea regăsită și îi înarmase inima și brațul? Ajunși la acest popas, socoteala se împotmolea iarăși, știut fiind că cercetătorii se încăpățînau să creadă într-un singur făptaș al crimelor. Or, în noaptea uciderii Sluguței, Ion Vesel fusese la carceră, lucru fără putință de tăgadă.

Bănuiala căzu și pe Dobai István. Acesta ar fi putut să aibă o socoteală cu Anuța Sluguț din pricină că muierea îl rușinase cu scuipatul și ghearele ei în ziua recrutărilor pentru garda națională a Petrilei. Însă nici bănuiala asta nu stătu mult în picioare. Jandarmii știau mai bine ca oricine că, îndată după descoperirea trupului ciopîrțit al Anuței, István fusese ținut sub tainică supraveghere. Or, în noaptea focului de la Petroșeni, Dobai István fusese și el la șut...

Atunci — cine era, sau cine erau ucigaşii? Cheia dezlegării se răsuci spre Radu Zăican. Cunoscută fiind vechea lui tovărăşie de luptă cu răposata Sluguţa, nici un fel de legătură nu se putea face între el şi năprasnica moarte a femeii. Totuşi, pentru că Radu pierise din Petrila chiar în zorii zilei cînd se descoperise crima de pe Maleia, cine s-ar fi îndoit că, stînd o zi pitit la pădure, Zăican n-a ţîşnit în noaptea următoare drept la Petroşeni, la casa inginerului Willing? Este drept că veşti culese de la oieri din munţii dinspre miazănoapte, de pe Auşel şi plaiurile Surianului, adevereau că Zăican fusese zărit înaintea morţii lui Willing trăpînd pe poteci către Orăştie, ori către tabăra haiducului Rusalin. Tot aşa de drept era că drumul acela se afla împotriva Petroşenilor. Dar trebuia găsit un făptaş! Şi ce minunat cădea prilejul să fie înfundat acum, pentru vecie, capul capilor răsvrătirilor petrilene şi haţegane! Nici o revoluţie din lume nu l-ar ierta pentru astfel de crime — dar mi-te revoluţia asta care se arată atît de blîndă... Pe de altă parte, cuţitul cu plăselele de os n-ar fi fost o piedică în stabilirea vinovăţiei lui Zăican. Ba, dimpotrivă! Trebuie că are Radu acolo, la tainiţele lui cu bărboşi, felurimi de arme aşijderea, un arsenal întreg! Nu se înfăţişase el mai de curînd, la sfatul obştii de sub arţar, înconjurat de ceata tîlharilor lui Trif, înarmaţi pînă-n dinţi cu puşti, iatagane şi cuţite?

Jandarmii şi poliţaii din Haţeg îşi frecau mîinile. Învinovăţindu-l pe Zăican, scăpau de comitele Hunedoarei, care îi îmboldea şi-i mustra pentru nevolnica anchetă. Acum s-a sfîrşit! Ucigaşul nu poate fi decît Zăican! Singur, sau cu cetele din munţi...

Curînd, bănuiala se prefăcu în credinţă întemeiată pe numeroase fapte care întunecau trecutul fostului cioban ajuns miner de frunte, iar acum ajuns căpitan de oşti neîngăduite de legi. Unde mai pui şi cealaltă socoteală a jandarmilor: încredinţată de vinovăţia Radului şi a tovarăşilor săi, ancheta se

putea opri, că cine naiba ar fi cutezat să întindă cercetările pînă la sălaşele rebeliştilor din codri?!

Dar dacă ancheta se oprea, penele de cocoş jinduiau să facă totuşi o ispravă. Una care li se părea şi lor cu neputinţă, dar care, dacă ar fi reuşit, le-ar fi dus vestea: prinderea lui Zăican! Isprava era într-adevăr grea. Totuşi putea fi împlinită, pentru că Radu ducea nu o viaţă, ci două. Una — în munţi, înconjurat de ai săi; şi alta — cînd venea la Petrila, la minerii şi la unguroaica lui. O astfel de haiducie nu se mai pomenise de cînd lumea. Adică ba la pădure, ba acasă! Acasă, în nasul jandarmilor!, care de teama muncitorilor şi a revoluţiei se făcuseră pînă atunci că nu văd nimic. Acum, însă, trebuie să i se înfunde răzvrătitului! Nădăjduiau cei cu mundir... Pentru că se săvîrşise moarte de om.

Cînd venea de la ai lui, din munţi, Zăican umbla slobod prin sat, de unul singur, ori aproape singur. Cutreiera coloniile, îndemna în dreapta şi-n stînga, se sfătuia cu minerii de toate neamurile şi zăbovea pe la colibele iobagilor. Se ştia de ce colinda cu atîta neastîmpăr: Radu era nemulţumit de revoluţia care se împotmolise şi năzuia — din cugetul lui, dar şi întărit de alţii — s-o ajute, să-i dea viaţă cel puţin în acest colţ de ţară, sprijinit de oastea ce şi-o alcătuise în munţi, ca şi de minerii din Petrila şi Petroşeni.

Prinderea şi legarea lui Zăican în cătuşe cu neputinţă de desferecat s-ar fi putut face chiar la culcuşul lui. Aşa că oamenii vechii stăpîniri — încă în fiinţă — îl aşteptau cu înfrigurare. Trebuia să le pice în mînă, pentru că omul se dovedea prea disprețuitor de primejdii, prea sigur de el, şi fiindcă jandarmii îl pîndeau de mult, pentru vechi şi neîncheiate socoteli, printre care răfuiala, aşteptată de mult, de la neuitata crimă de pe tăpşanul din Poiana Miresei, cînd jandarmul Săbău se prăbuşise în prăpastie, strîns în braţele vornicului Hotea. Penele de cocoş înţeleseseră de mult că Zăican nu putea fi străin de acea faptă. O altă pricină de ră-

fuială avea obîrşia în împotrivirea de la pădure, cînd un jandarm fusese rănit de plumbii sloboziţi din flinta conducătorului răzvrătirii — care nu fusese altul decît Zăican. Se adăuga neobrăzarea minerului haiducit de a se fi înfăţişat petrilenilor, de curînd, cu cetele lui Trif Alupetreacătă şi Moacă al Tătarului, punînd stăpînire pe sat ziua în amiaza mare, şi dispreţuind orice autoritate încuviinţată de legi.

Adevărul era însă că arestarea lui Radu Zăican se înfăţişa sub multe semne de îndoială, chiar dacă temutul miner-haiduc ar fi fost găsit în mijlocul drumului şi cu mîinile în buzunarele sumanului. Asta pentru că, de cînd cu revoluţia lui Kossuth se răsturnaseră multe socoteli în satul de la poalele Roşiei. Pînă la izbucnirea ei, se ştiuse la Petrila despre o singură autoritate: jandarmeria. Avea ea capete mai multe: grănicerii de la Baru-Mare, primarul Todea, notăreşul Demian, vătăşelul Zbîrcea, precum şi alte unelte de-ale societăţii minelor de cărbuni şi de-ale grofilor din Iscroni, din Clopotiva şi Sîntă Mărie Orlea. Toate aceste autorităţi fuseseră surori bune şi reprezentau pe pămîntul Petrilei voinţa divină a slăvitului împărat de la Viena, aflat în conglăsuire cu nobilii şi domnii industrioşi.

Acum, însă, lucrurile stăteau altfel. Grănicerii companiei valahe de la Baru se fereau să tulbure apele revoluţiei şi să încrînceneze pe iobagii în mijlocul cărora îşi tîrau şi ei nişte privilegii prăpădite. Jandarmii se ţineau tot ţîfnoşi, însă nu se mai aflau în vază. Nu îndrăzneau să se amestece în treburile politiceşti ale satului. Noroc cu cele două crime care îi scoseseră din bîrlog şi, cît de cît, reamintiseră petrilenilor că legile împărăteşti veghează asupra vieţii supuşilor...

O altă fărîmă de autoritate o întruchipa garda naţională. Cîtă vreme fusese manevrată de răposatul Willing, garda ţinuse hangul nobililor şi întreprinderii lui Hoffmann. Dar de cînd fruntaşii minerilor impuseseră recunoaşterea căpităniei ciungului Horváth Sándor — ca înlocuitor al negustorului

Kardos — garda națională era a muncitorilor și a iobagilor. Ea sprijinea mai cu seamă pe săteni, împiedicînd arestarea și trimiterea robotarilor la muncile de pe latifundii, și veghea la păstrarea ordinii atunci cînd vătafi, gornici și alți dregători de la curți încercaseră să globească turmele țăranilor slobozite pe plaiurile răpite de nobili, dar acum reluate, fără judecăți, pe seama obștiilor.

Încă o frîntură de putere se afla în mîinile muncitorilor, și se numea „Sfînta Varvara". Societatea aceasta se transformase; nu mai era o biată reuniune de popicari și de cotizanți binevoitori pentru întîmplătoare și plăpînde înlesniri de înmormîntare. Își asumase îndatoriri ceva mai cuprinzătoare, între altele pe acelea de întrajutorare la caz de boală și prigoniri. Ba, tindea și mai departe: să se transforme într-o „Ladă frățească" cu ajutoare de înmormîntare și pensii de bătrînețe, instituție necunoscută pe Țara Ardealului — decît poate la Zlatna minerilor aurari —, dar ale cărei ecouri pătrunseseră și aici, aduse de mineri din Cehia și din Ruhr. Acum, în zilele acestea, cînd nu se mai vorbea pe șoptite, prigonirea băieșilor din Petrila încetase, iar Varvara își schimba fața și devenea tot mai mult o armă gata oricînd să ia foc — și deci cu atît mai temută.

Lumea simțea, însă, că pe deasupra tuturor acestor autorități, recunoscute sau ba, trainice sau vremelnice, prietene sau dușmane, își întindea aripile o altă putere, mai mare și mai respectată: cetele din munți! Crescuse și numărul, și puterea lor. Cu doi ani în urmă se știa numai de roata lui Trif Alupetreacătă, care haiducea la adăpostul celor șase peșteri din strîmtorile munților Godean. Apoi, cînd cu răpirea lui Willing, se aflase de ceata de iobagi rebeli care, sub brațul feciorului popii Brănuț din Livadia-de-Coastă, pîndea ieșitura de la Poarta Transilvană pînă la Bucova, înconjurînd astfel, de pe înălțimi, castelul baronului Pogány de Nagy Klopotiva. Moacă al lui Ion Tătaru din Jieț ținea legătura între aceste două gloate, iar Fira lui Trif iscodea întreaga vale a Jiului și purta știri între

Petrila şi cei de la păduri. În vara trecută se zvonise cu temei despre moţii şi şerbii tîrnăveni, hăläduitori la ruinele cetăţilor dace din munţii Surianului, înmănuncheaţi de acel Rusalin care fusese de mare ajutor în timpul rebeliei de pe Auşel şi Dealul Voivod. Dar după brumărelul mare, adică după înfrîngerea împotrivirii sătenilor şi minerilor din Petrila, care grăbise retragerea lui Radu Zăican şi a tovarăşilor săi de răzmeriţă în munţi, se mai alcătuiseră încă trei cete. Potrivit socotelilor lui Zăican, Moacă se desprinsese de Trif şi strînsese oameni vajnici chiar în coasta Petrilei, la miazănoapte de Jigorul — vezi Doamne! destul de aproape de Vetuţa lui, care îi dăruise de curînd doi prunci gemeni şi nu putea deci să-l urmeze, ca Fira pe Trif. Dar de pe Jigorul, bărbatul — al Tătarului adică — o păzea straşnic de dulăii grofilor. Bou Stamate avea şi el un pîlc, proaspăt încropit, în nişte sihle de la Şaua-lui-Crai, dincolo de tîrlele păstorilor vîlcani; iar Balog al Văsii, cu toată muşcătoarea îndoială despre credinţa Opricăi, nimerise tocmai la izvoarele pîrăului Ciuta de sub Muntele Saxilor, cale lungă şi plină de primejdii pînă la izvorul dorului său din Petrila...

Toate cele şase cete ascultau de poruncile lui Radu Zăican, care galopa de la una la alta, şi de la toate la Petrila, cutezînd să bată drumurile satului, în ciuda jandarmilor, lihniţi după el mai vîrtos decît după ceilalţi.

Şase cete de haiduci însemna însă mult prea mult pentru Ţara Haţegului, oricît de numeroşi şi de răi ar fi fost nobilii acelui ţinut. „Nu-i bai!“, spusese popa Niculae. *„Wunderbar!“*[1], exclamase inginerul Franz Jäger. „Şase cete de voinici preţuiesc cît un reghiment împărătesc, şi mai pe-atîta!“, încheiase Radu o cugetare a sa, care mergea pe urma unor vechi plănuiri.

Şi chiar aşa era! Rosturile haiduceşti ale celor şase cete de împotrivitori prădalnici începuseră să

[1] Minunat! (în limba germană).

se schimbe. Nu mai atacau pentru ca să atace, ci doar atîta cît nevoia impunea pentru îndestularea cu hrană şi straie. Atacau transporturile de vite ale boierilor negustori din Ţara Romînească, casele perceptorilor, carele cu ceară şi miere ale grofilor pornite spre piaţa de mărfuri a Vidinului turcesc, şi de vreo două ori îndrăzniseră să jefuiască transporturile de bănet provenit din încasările publice ale arendaşilor de impozite. Dar numai pentru nevoile stricte ale cetelor. Altfel, ele stăteau mai mult în aşteptare. Se alipiseră haraminilor[1] şi cîţiva grăniceri răzleţi, dezertori din regimentul valah de la Orlat, cu ajutorul cărora oamenii lui Zăican făceau muştru soldăţesc, învăţau încărcarea muschetei[2] în ritm de luptă şi mînuirea spadelor de-a călare. Se pregăteau astfel pentru ceasul cînd Kossuth, întărîtat, se spera, de trădarea nobililor care îl struneau, va da semnalul.

Dacă nu toţi petrilenii şi jienii înţelegeau ţelurile ascunse ale acestor cete de răzvrătiţi, în ce priveşte nobilimea haţegană era limpede: ea era primejduită în fiece clipă de „tîlhari" şi stăruia pe lîngă comandamentul din Sibiu pentru o expediţie militară. Burghezia din Petrila îl privea pe Zăican cu simţăminte felurite: cînd încîntată de panica grofilor trufaşi, cînd îngrijorată că rebelii ar putea să sară peste cal, să-şi atragă grosul minerilor şi să primejduiască astfel prosperitatea întreprinderii, compromiţînd totodată şi revoluţia — revoluţie pe care această burghezie, firavă şi ahtiată după belşug ieftin, n-o vedea altfel decît paşnică şi aducătoare de spor la punga fiecărui inginer şi funcţionar. Doar iobagii şi băieşii se uitau către slăvile munţilor cu încredere. E drept, unii îşi înghiţeau dezamăgirea că nu se purcede mai degrabă la fapte iuţi şi pustiitoare. Iobagi şi băieşi deopotrivă, simţeau totuşi că asupră-le veghează o putere nevăzută, gata să-i apere dacă s-ar

[1] Haiducilor (în graiul haţegan).
[2] Muschetă — puşcă.

ivi despre partea grofilor şi a armatelor cu chivăre şi pajuri primejdii de vătămare a libertăţii, ba şi a vieţii.

La drept vorbind, dacă cineva s-ar fi apucat să facă o socoteală aritmeticească despre polcurile de răzvrătiţi din Ţara Haţegului şi despre frînturile de autoritate aflătoare la Petrila, ar fi săvîrşit o nedreptate uitîndu-i pe minerii polonezi. Dracii ăia de poleaci se încadraseră în garda naţională, dar se ţineau aparte, se purtau înarmaţi cu puşcoaiele lor, nu conteneau cu instrucţia ca la regiment şi nu dădeau nimănui socoteală de ce fac şi ce cred. Parcă tot aşteptau ceva... Poate că tocmai de aceea — cu toată zburdălnicia lor — erau priviţi cu respect, iar jandarmii se uitau chiorîş şi oarecum temători.

Radu Zăican pică la Petrila însoţit de doi ortaci: Moga şi Bandi Suge-Bute, minerul maghiar haiducit după greva din toamnă. Nu veneau de la Orăştie, ci din ţinutul celor Şase Peşteri. Transportaseră acolo carul cu arme — flinte şi pistoale primite de la Axente Sever, delegatul revoluţionarilor valahi pe lîngă armurierii saşi din Transilvania. Zăican se întorsese din misiunea cu care îl încredinţaseră Cezar Bolliac şi Golescu-Arăpilă, tare mulţumit pentru fapta dusă la bun sfîrşit. La hangiţa Boaba din Orăştie se întîlnise cu Abasarabă, care îl ajunsese din urmă. De la căuzaşul bucureştean, Radu aflase despre nemaipomenitele întîmplări de după plecarea lui din Petrila, adică despre uciderea Anuţei Sluguţ şi crudul sfîrşit al inginerului Willing. Fostul faur îi mărturisi amestecul în incendierea şantierului. Dar nici unul dintre ei nu înţelegea crima de pe Maleia şi nici nu reuşeau să încropească bănuieli.

Zăican s-ar fi înapoiat degrabă în sat ca să cerceteze el însuşi, dar treaba care îl aştepta la Sibiu cumpănise prea mult. Nu putea s-o amîne cu inima uşoară. Avînd sprijinul lui Rusalin şi al

muierii Negara — ibovnica şi tăinuitoarea frumosului haiduc —, ei întocmiseră polcuri de oameni de pază prin sate şi pe drumuri pentru căruţele cu arme ce urmau să fie însoţite pînă la hotarul Valahiei.

La hanul Trei stejari din Sibiu, Zăican şi Abasarabă găsiseră pe Axente în frămîntată aşteptare. Armele erau gata, preţul lor — vărsat pe muchie, dar lipseau carele şi însoţitorii. Un dascăl de obîrşie ardeleană, profesor în ţară, se afla şi el la Sibiu, în drum spre Frankfurt, cu misiune din Bucureşti pe lîngă guvernul revoluţionar german. Radu îl cunoscu astfel pe Maiorescu. Prinse curaj văzînd că şi profesorul de la Craiova privea stările politice din Ungaria si Transilvania aşa cum se cuvenea: cu amărăciune. însuşi guvernul lui Batthyány şi Kossuth strunind mersul revoluţiei! Marile reforme, şi mai cu seamă multfăgăduita deziobăgire, întîrziau; nobilii din comitate ridicau iarăşi capul şi reînviau vechile împilări; altă nădejde de îndreptare nu părea să fie decît o nouă sculare a poporului, dar de astă dată vijelioasă, cu împărţirea averilor domnilor de pămînt. În această luptă, ţăranii romîni şi unguri urmau să stea umăr la umăr.

După ce Zăican şi ai săi izbutiră să strecoare căruţele cu arme pînă acolo unde Oltul îşi face făgaş în Ţara Romînească, petrileanul dădu zapis pentru un car plin, ce i se cuvenea spre folosul oamenilor săi, şi se prelinse cu el la adăposturi, pe străvechiul drum al oierilor mărgineni.

Acum, ajuns iarăşi în satul de obîrşie, Radu se hotărî să taie nodul zăbavei. Pentru el era vădit lucru că orice întîrziere însemna o greşeală de neiertat. Trebuia un iureş pornit de pe Jii, din acel colţ de ţară în care desfăşurarea de trupe împărăteşti sau grofeşti era stînjenită de munţi. Pojarul n-avea decît să se întindă apoi la cîmpie...

Graba venea de la cele ce se petreceau prin satele Ardealului. Silnicii cutremurătoare! Zăican le aflase pe toate. Se întîmplase un adevărat măcel

la Mihalţ, la castelul contelui Eszterházy, stăpînitor de latifundii întinse şi de iobagi cu miile. Înverşunîndu-se poporul din pricina nedreptăţilor care nu conteniseră nici în vreme de revoluţie, prefectul de Alba (tot un nobil, baronul Bánffy!) adusese trupe de mercenari înarmaţi. Ciocnirea se încheiase cu cîteva duzini de iobagi aşternuţi pe veci la pămînt. Către Parţiul unguresc, la Giurfalău şi Hidigg, oamenii, sătui de aşteptări zadarnice, înfipseseră brăzdarele în pămînturile nobililor, dar se aleseră cu spînzurători. La Borşa, la Mociu, la Dragu şi-n alte sate — aşijderea.

Teleky, guvernator al Transilvaniei şi nobil conte, reprezentant al guvernului revoluţionar din Budapesta, proclamase stare de asediu în comitatele de centru şi împănase satele cu ostaşi puşi pe siluiri, mercenari pe care iobagii unguri şi romîni erau îndatoraţi să-i ospăteze cu răsfăţ de hrană, băutură şi petreceri. Din aspra poruncă a contelui se înălţaseră furci la răscruci de drumuri. Înfrăţiţi ca-ntotdeauna, robotarii romîni şi unguri opuneau îndîrjită rezistenţă. Încercau să atace castele şi conace, ori se ascundeau în păduri, iar moţii din Apuseni dădeau semne de răscoală.

Cu Marişca alături, flancat de Moga şi Bandi, Zăican pornise spre mijlocul satului.

Era duminică şi se brodise a fi tocmai ziua sorocită pentru alegerea deputatului pe care poporul din comitatul Hunedoarei trebuia să-l trimită, potrivit legii celei noi, în Adunarea Naţională de la Budapesta.

De astă dată, Maria era încruntată. Păşea apăsat, căta să-şi ascundă neliniştea şi zvîrlea priviri tăioase în dreapta şi-n stînga, înainte şi-napoi, parcă aştepta să ţîşnească un vrămaş din te-miri-unde. Din cînd în cînd, pipăia ceva tare, o unealtă pitită sub pieptar. Îşi însoţea bărbatul împotriva vrerii lui şi îl păzea precum o uloaică puiul. De cîteva zile, Mariei i se strecurase la ureche vestea că jandarmii îl bănuiesc pe Radu ca făptaş al crimelor. „Radule,

ne paşte năpastă grea", mărturisise ea de cu seară, istorisindu-i din fir a păr toate cele întîmplate în lipsă-i şi rugîndu-l — ca niciodată — să grăbească pe cărările de munte. Bărbatul îi răspunse cu vorbă dîrză, hotărîtă: „*Virágom*[1], nu-mi stă nime-n cale! Nu mă tem, precum nici cerul de trăsnet. Mi-i sufletul curat ca cleştarul. Tu ştii, doară... Şi-apoi: care pe care!"

În faţa primăriei se opriră la lădiţa cu arma pătată de sînge înnegrit. Zăican se cutremură: era sîngele nanei Anuţa lui Sluguţ. Sîngele Petrilei! Apoi privi mai adînc unealta şi simţi în vine o uşoară tresărire. Şi-o stăpîni. Sub tîmpla încinsă începură să se învălmăşească întrebări: unde mai văzuse cuţitul ăsta? La cingătoarea, ori la carîmbul cui? Cine îl mînuise înainte de ciopîrţirea Sluguţei? Îl vedea ca prin sită în mîna cuiva. Dar nu putea desluşi faţa omului.

— Moga, Bandi, apropiaţi-vă! Cat în desişurile minţii şi nu mă dumiresc unde am mai văzut junghierul ăsta. În tabără cred, dar în mîna cui?

Moga înălţă din umeri. Bandi făcu feţe-feţe. Radu, cu toată uitătura lui ageră, nu băgă de seamă.

— Nu-mi amintesc, răspunse Bandi, ascunzînd frămîntarea.

Dinspre cazină se apropiau două pene de cocoş. Erau Tismonar, şeful postului, şi László, catană în termen. Ţineau armele în cumpănire, cu baionetele însulţate.

Maria îşi prelinse mîna de-a lungul pieptarului, încet, dar hotărîtă. Bandi şi Moga se înţeleseră din priviri. De sub şerpare li se zăreau mînerele unor pistoale grofeşti.

— Ziua bună, *domnule* Zăican!, începu jandarmul cel vîrstnic, mieros ca vulpea la găini.

Tînărul László, un bălan smead, pironise ochi înflăcăraţi pe faţa lui Zăican; auzise multe despre el şi îl vedea pentru întîia oară.

— Iată-mă-s domnărit! Bună să fie!

---

[1] Floricică (în limba maghiară).

— Îţi zisei pe dreptate. Eşti doar fruntaş aici, şi *căpitan acolo*... apăsă jandarmul Tismonar pe cuvintele din urmă, dar mai mult în batjocură. Apoi dădu să se apropie.

— Stăi! Nici un pas! răcni Bandi. Dacă ai a ne grăi, pune arma la umăr! Altfel... şi Suge-Bute strînse mînerul armei de la cingătoare.

— Altfel ce? Beţivane! îl înfruntă Tismonar. Cutezi să faci rebèlie peste răvoluţie? Te ciozvîrţăsc ca pe *aia*...

Şi jandarmul arătă spre lădiţă. „Aia" însemnau junghierul şi Anuţa, de-a valma.

Bandi îi trînti un scuipat la picioare.

Zăican sta drept, cu căutătura aţintită, dar cu gîndul la cuţitul din ladă. Continua să-l frămînte aceeaşi întrebare: unde-l mai văzuse?

— Arma la umăr! porunci Moga, smucindu-şi pistolul din cingătoare.

Tismonar îl privi crunt, încercă să spună ceva, apoi cumpăni. Pipăi cu ochii pistoalele celorlalţi, îi întornă o clipă spre mulţimea din faţa cazinei funcţionarilor, şi plecă privirea. După care o ridică domol şi cu zîmbet. Îşi petrecu arma peste umăr şi se încinse cu cureaua.

— N-am venit cu gînd de sfadă, îngăimă el, încercînd s-o ia cu buna. Dimpotrivă. Este, doar, sărbătoare azi în sat la noi; este alegerea de domn pentru Adunarea lui Kossuth, pentru Kossuth care este şi al nostru, nu numai al vostru.

— Îl aveţi la inimă... ca pe vrăjmaş, spuse Zăican cu dispreţ.

László, catana, nu prea înţelese împunsăturile, dar încuviinţă spre Zăican.

— Nu fiţi nedrept! încercă încă o dată şeful de post. Şi noi ne bucurăm de vremuri cu libertate. Venirăm la dumneata cu gînd bun. Să stăm de vorbă. Însă stîmpără-ţi ortacii! Nu-i slobod să înfrunte stăpînirea şi nici să poarte arme de foc asupră-le. Şi încă noable! Doar ştiţi că urbariile...

— Făţarnice! îl apostrofă Zăican. Parcă vorbeai de libertate...

— Noile legi de la Pesta nu s-au statorit încă pe pămîntul Transilvaniei. Pînă atunci, avem obligămînt să le păzim pe cele vechi... Dar nu ăsta e baiul, *căpitane,* scăpă iar vorba omul stăpînirii. Vroiam doar să te întreb dacă îţi este cunoscută arma cu care a fost tăiată Sluguţa. Oare îţi spune ceva, ai mai văzut-o prin vreun loc anume? Dumneata ştii multe, eşti deprins cu arme de tot felul, ai şi împărţit de-astea...

— Ce vrei să spui?

— Să ne dai o mînă de ajutor. Poate vreun voinic de-al dumitale...

— Eşti căpiat, mundirule! Voinicii nu-s ai mei, ci ai satului şi ai Haţegului. Dacă i-ai cunoaşte, ai şti că ei nu ucid — şi cu atît mai puţin muieri nevinovate.

— Dar foc dau? se sumeţi omul cu tunica ostăşească. Parcă aşa s-a întîmplat mai ieri, la Livăzeni, la conacul domnului conte Andrássy... De-acolo pîn'la Petroşeni, la sălaşul lui Willing, nu-i nici o fugă de cal...

— Cum cutezi? se zburli Zăican. Voinicii de care pomenişi au socoteli cu grofii, mai puţin cu averurile societatului de cărbune. Asta e altă bubă. Or stoarce-o băieşii singuri. Te sfătui să-ţi vezi de drum!

— Mă trimiteţi la şpaţir? Te socoţi tare...

— Mai tare decît jîndarii şi decît toţi cei ce se reazămă pe umbra norilor!

— Bine! domnule Radu. Fac cum ţi-i voia. Dar să ştii că vom mai sta împotrivă..

— Cu vorba, au cu flinta?

— Alege!

— Eu am ales de mult.

ALEGERI DOMNEȘTI

Cazina întreprinderii Hoffmann este îmbrăcată în haine de sărbătoare.

La intrarea în curte se înalță un arc de triumf împodobit cu crenguțe de brad. Mîini dibace au împletit pe stîlpii laterali șuvițe de pînză înfățișînd culorile revoluției maghiare. La ușa cea mare, care dă în sala unde adeseori burghezia petrileană dănțuiește pînă noaptea tîrziu, strălucesc două drapele cusute din aceleași culori roș-alb-verde. Închinate unul altuia, ele închipuiesc un al doilea arc de triumf.

Pentru întîia oară pe răbojul luptelor de eliberare a Ungariei de sub tirania Vienei imperiale, fiii Petrilei sînt chemați să pășească pe sub stindardul libertății, precum se va întîmpla astăzi în toate satele și orașele țării renăscute la viață. Fără deosebire de limbă și credință, popoarele Ungariei descătușate trimit deputați în Adunarea Națională, ce se va întruni la Budapesta.

Pe o pînză albă, bătută în ținte deasupra ușii, stă scris cu litere roșii porunca acestor vremi: *Éljen a Haza!*[1] — urare izbucnită din inimile copiilor care-și regăseau libertatea pierdută în întunericul veacurilor trecute.

[1] Trăiască patria! (în limba maghiară).

În sala de vot, în jurul unei mese lungi, de cantină, sînt aşezaţi membrii comisiei electorale. Masa este împodobită cu flori de grădină. La mijloc se află o urnă de lemn, un registru, hîrtii şi condeie din pană de gîscă. Sus, deasupra soborului, pe perete — gravura proaspăt litografiată a tribunului Kossuth Lajos. Este un bărbat nespus de frumos, cu privire mîndră, de vultur, cu faţa încadrată de o barbă rotunjită, dar impunătoare. Kossuth este vesmîntat într-o haină cu brandenburguri la piept şi cu semne de nobilitate la rever şi la mîneci; de pe umărul stîng îi atîrnă spre spate o pelerină tivită cu şuviţe din blană de jder şi şnururile unor fireturi strălucinde.

La masa juriului, în mijloc, drept sub portretul din cadră, tronează în jilţul său directorul Nándor, preşedinte al comisiei electorale, numit printr-o decizie a prefecturii din Deva. O eşarfă tricoloră, de mătase, îi încinge pieptul de la stînga la dreapta. Nándor se străduieşte să pară tot atît de chipeş precum Kossuth. Şi-a lăsat şi barbă, ce se vrea asemenea, numai că e jigărită şi uşor cărunţită.

Preşedintele e nervos. Asta fiindcă în juriu au fost numiţi şi doi austrieci: Schultze şi Winkler. „Ce caută ăştia aici, printre ungurii care reprezintă revoluţia împotriva Habsburgilor austrieci?", se tot întreabă Nándor, cu ciudă că nu poate pricepe politica mai-marilor de la Deva.

În dreapta preşedintelui stă smerit pastorul protestant. Ras proaspăt, îmbrăcat în haină neagră încheiată sub bărbie, cu ochelari prinşi pe după urechi, mut la tot ce se întîmplă, preotul priveşte ca o vulpe pocăită.

În stînga, Otto Schultze — care a izbutit să ajungă inginer-şef după asasinarea socrului Willing —, rotofei şi jovial ca-n-totdeauna, îşi freacă mîinile, turuie vrute şi nevrute şi aşteaptă începerea votării. Şopteşte pastorului un „viţ" nou, auzit de la poliţaiul din Haţeg, dar omul bisericii nu schiţează nici urmă de zîmbet. „Toto" e nevoit să facă haz de unul singur.

Pe de lături sînt înşiruiţi ceilalţi membri ai juriului electoral. Negustorul Kardos este încins cu o eşarfă de căpitan al gărzii naţionale, dar are o căutătură speriată. Fostul contabil Winkler, ajuns subdirector prin abile intrigării, este fălos ca un mareşal. Primarul Adam Todea şi-a pus pe suman semnul de nemeş opincar. La un colţ stă Horváth Sándor, socrul lui Zăican. A fost numit în comisie pentru că el este adevăratul căpitan activ al gărzii naţionale, dar mai cu seamă pentru că muncitorii unguri nu puteau rămîne fără un reprezentant din mijlocul lor. Horváth este totuşi posomorît. La alt capăt al mesei se află medicul Kardos Jenő, delegat al comisiei centrale a comitatului. Alături de tînărul revoluţionar stă moş Costea. Fostul cneaz reprezintă populaţia de obîrşie veche. A fost numit în juriu nu chiar pentru cinstirea slujbei obşteşti de altădată (Deva a uitat-o de mult!), ci fiindcă este cel mai avut ţăran din Petrila: are două iugăre de arătură, aproape o sută de oi, başca pădure devălmaşe. Costea a îmbătrînit tare. Merge pe al optzecilea. Pletele stufoase şi mustăţile pe potrivă au început să dea din alb în gălbui. Cneazul a încremenit cu privirea în ochii minunatului Kossuth din cadră. Îi zîmbeşte, şi buzele îi tremură uşor, a şoaptă. Kossuth parcă îi răspunde la fel, parcă şi-a mai îndulcit privirea...

Lipsesc din soborul electoral patru bărbaţi fruntaşi, care se aflau pe lista întocmită şi trimisă de Horváth Sándor la Deva. Dar prefectul Nopcea i-a şters. Pe fiecare din alt motiv. Pe preotul Niculae fiindcă e popă mojic; pe inginerul Franz Jäger pentru că... e revoluţionar; pe Radu Zăican pentru că „necinsteşte satul cu fapte de tîlhării la codru", aşa că va fi pus în afara legilor; iar pe obărştaigărul Reiter din pricină că, neadeverindu-i-se nevinovăţia, stă încă la gros.

Din curtea largă a cazinei răzbat cîntece amestecate cu murmure şi înjurături. Sînt ale grupurilor de muncitori, strînşi pe naţionalităţi. La intrare s-au postat moţii, iar în fund polonezii. Moţii sînt

încruntaţi; par opăriţi. Polonezii s-au îndesat unii în alţii ca roiul de albine. Cîntă, nerăbdători. Meseriaşii şi minerii germani s-au tras mai la un colţ. Ţin sfat fără sudălmi şi vorbesc pe rînd, dar apăsat. În mijlocul curţii — minerii unguri, sînt arţăgoşi. Vorbesc toţi şi parcă se ceartă. Cei cîţiva mineri cehi şi slovaci trec nebăgaţi în seamă.

Ţăranii petrileni au îmbrăcat haine de sărbătoare. Stau înşiraţi pe lîngă şanţul de la drum, ori rezemaţi de uluci, şi privesc la petrilenii cei noi. Adastă nici ei nu ştiu ce. Cîţiva au făcut roată în jurul preotului Niculae, care le grăieşte ceva cu năduf.

Peste drum, în balcon şi la ferestrele larg deschise ale clădirii unde se adăposteşte administraţia minelor, s-au bulucit inginerii şi funcţionarii. Aşteaptă să fie chemaţi la vot şi privesc grupurile pestriţe din curtea cazinei.

Pricina freamătului de acolo, de jos, stă într-o hîrtie lipită pe zidul de la intrarea în sala de vot. E scrisă numai în ungureşte. Are pecete, e semnată de prefect şi de preşedintele comisiei electorale a districtului. Vin s-o citească şi s-o recitească, ori să li se tălmăcească slova, oameni din toate grupurile. Unii silabisesc. Alţii prind tălmăcirea. Apoi scuipă.

Stă scris pe hîrtie că drept de vot au numai domnii nobili, industriaşii, negustorii, funcţionarii superiori, iar dintre ţărani şi muncitori — doar cei care pot dovedi că au un venit de cel puţin o sută de forinţi de argint pe an. Adică n-au drept de vot ţăranii cu stare mai mică, ţăranii fără pămînt şi muncitorii care cîştigă pîinea cu palma.

Votarea nu poate să înceapă. Se ceartă juriul. Jenő protestează împotriva listei de votanţi, întocmită în ajun de preşedintele Nándor şi de căpitanul fictiv al gărzii — tatăl său. Junele doctor socoteşte şi se îmbujorează de ciudă. Apoi izbucneşte:

— Asta-i batjocură! Dacă ne-am lua după lista dumneavoastră, iată cine ar avea drept de vot:

douăzeci de ingineri şi funcţionari, doi dregători nemeşi romîni, adică Todea şi Demian, trei negustori, trei preoţi, tot pe-atîţia obărştaigări, doi profesori de la şcoala maghiaro-germană, învăţătorul Petron şi un singur ţăran romîn, moş Costea, aci de faţă. Cu toţii — doar treizeci şi cinci de votanţi, la o populaţie bărbătească de cel puţin cinci sute de suflete! Nici un muncitor!

— Foarte bine! îl întrerupse Nándor. Asta e o fală pentru Petrila. Înseamnă că în cei opt ani, de cînd domnii Hoffmann au înzestrat-o cu mine de cărbuni, fostul sat de ciobani sălbatici s-a civilizat, a ajuns comună mare, un adevărat tîrg. Aş vrea să văd cîţi alegători au Merişorul, Petroşenii şi oricare alt sat de pe Jiu şi Strei. Pariez că cel mult cîte doi votanţi: preotul şi cîrciumarul. Şi învăţătorul — dacă au aşa ceva...

— Domnule Jenő, vă necăjiţi degeaba, se grăbi cu vorba inginerul-şef Otto Schultze. Sînteţi delegatul comisiei electorale a comitatului şi, luînd în considerare cunoscutele legături ce le aveţi mai sus, aş spune că reprezentaţi întrucîtva chiar guvernul revoluţionar de la Pesta. Deci sînteţi cel dintîi îndatorat să cunoaşteţi şi să respectaţi legea electorală — aşa cum este afişată afară. Punct!

— Să începem deci votarea! Să-i chemăm pe fiecare, atîţia cîţi sînt înscrişi, în ordinea de pe listă, trase încheierea preşedintele Nándor.

— Dar e nedrept! se înfierbîntă Kardos-junior. Tocmai pentru că eu cunosc mai bine spiritul democrat care a prezidat la întocmirea legii, vă întreb: unde sînt muncitorii de toate naţiile, unde sînt ţăranii? Priviţi, vă rog, pe fereastră. Îi vedeţi în curte, pe la garduri şi în drum. Au venit însufleţiţi de dorul să slujească, pentru prima oară în viaţa lor, ca cetăţeni liberi patria cea nouă. Vreţi să-i trimiteţi acasă? Vă luaţi răspunderea?

— Ne-o luăm! răspunse primarul, Adam Todea. Ăştia-s nişte sărăntoci, nu-s batîr nemeşi, ca mine. Mai că n-au mîţă la căşi...

— Da? Să n-o paţi ca în alte dăţi! îl înfruntă bătrînul Costea. Nu-ţi spune nimic vijelia de-afară?

— *Tumultus rusticus*[1], şopti ca pentru sine reprezentantul bisericii, dar fostul cneaz nu înţelese vorbele, şi tăcu chitic.

Se ridică de pe scaunul său Horváth Sándor. Ciungul încercă să-şi înnăbuşe indignarea.

— Revoluţia măritului nostru Kossuth este mai întîi revoluţia poporului maghiar. A celui de jos. Totuşi, dacă ne luăm după scîrna asta de hîrtie, înseamnă că nu votează nici un muncitor maghiar din Petrila! Ba, mai mult: nefiind înscris pe lista dumneavoastră, nici eu nu am drept de vot! Ei, ce ziceţi? Ce caut eu în juriul electoral? Cel mai bun lucru ar fi să plec de-aici. Am s-o şi fac! Şi Sándor porni spre uşă. Preşedintele îl opri:

— Horváth, eşti ajutorul cel mai de preţ al comandantului gărzii. Dumneata vei vota!

— Dar ceilalţi?

Nándor tăcu. Răspunse jovialul inginer-şef:

— Ceilalţi? N-au drepturi! N-au venituri peste o sută de forinţi. Legea e lege!

— Nici eu n-am veniturile pe care le pretindeţi. O dau dracului de lege!

— Cuvintele dumnitale dovedesc lipsă de patriotism, îi ripostă înţepat subdirectorul Winkler.

— Mai bine ţi-ai înghiţi vorba! trînti Horváth.

— Asta-i obrăznicie! sări Schultze.

Sándor-baci se oţărî. Bătu în masă cu pumnul braţului salvat de la moarte şi grăi apăsat:

— Domnule, aici nu te afli la mină! Acolo eşti inginer. Aici eşti cetăţean egal cu mine. Măsoară-ţi, deci, cuvintele... Stai, nu te zborşi! Mai am de grăit. Am a-ţi aminti că revoluţia este nu numai a poporului maghiar — cum zisei eu adineauri —, ci şi a celorlalte naţii din Ungaria, adică şi a romînilor. Mineri şi ţărani. Deci să voteze şi ţăranii romîni, afară de cei lipsiţi de pămînt — cum spune legea asta afurisită.

---

[1] Locuţiune latină, cu sensul: gălăgia golanilor.

— N-au forinți, nu votează... încercă negustorul Kardos să spună și el ceva.

— Ba au, tată, îl întrerupse Kardos cel tînăr. N-au bănet ca dumneata, dar țăranii au pămînt și oi, avere care cred că le aduce pe an, socotit în bucate, lînă și brînză, atîta cît cere legea. Asemenea și minerii. Ei au salarii. Tată, ești meșter la adunat... Așa că dacă pui mîna pe pană și aduni și pentru alții, nu numai pentru dumneata, ai să vezi că în atîtea săptămîni cîte sînt într-un an, cel puțin jumătate din lucrătorii de aici cîștigă banul care să le asigure dreptul de alegători. Aceștia, împreună cu sătenii, ar face vreo două sute de votanți peste cei treizeci și cinci de „domni" de pe lista ce ați ticluit-o nu știu cînd...

Kardos-tatăl se făcu foc. Cearta se înteți.

Președintele căuta o soluție, mai cu seamă că Jenő amenința și el cu retragerea din comisia electorală. După ce aminti că cei o sută de forinți de argint trebuie să provină din proprietate funciară, din negoț ori din salarii, dar nu din salarii muncite cu palma, Nándor încercă să pună la vot interpretarea mai largă a deciziei afișate.

Inginerii și primarul Todea se împotriviră. Protestă și omul bisericii, pastorul, care spuse că legea este voința lui Dumnezeu, cu neputință de răstălmăcit, precum nici *Biblia*.

Bătrînul Costea zîmbi amar, se uită iarăși la Kossuth, i se smeri o boabă de lacrimă sub geană, roti privirea asupra celorlalți, își luă căciula și tăcut, drept, ieși din sală fără să dea bună ziua, și se amestecă printre țăranii din drum.

Fapta fu ca un duș rece. Ea grăbi o împăcare: vor fi primiți în sală meseriașii și minerii, afară de vagonetari și zileri, însă drept de vot li se va acorda numai de la caz la caz, după ce vor răspunde la unele întrebări. Țăranii care țin morțiș să voteze pot să se înfățișeze chiar acum notarului Matei Demian, împuternicit pe loc să sloboadă dovezi de plata ultimelor dări. Însă numai cei cu pămînt și vite. Comisia electorală va hotărî în

baza acelor ţidule, pentru fiecare om în parte. Ca să nu zădărnicească alegerile, Jenő rămase pe loc; redactă însă un protest şi ceru ca acesta să fie ataşat la dosar.

Inginerii şi funcţionarii începură să coboare din clădirea administraţiei. Se îndreptau către localul de vot într-o ordine ierarhică, parcă stabilită dinainte: mai întîi inginerii cu vechime şi grad, apoi subinginerii şi, în fine, funcţionarii. Purtau cu toţii la haine rozeta libertăţii patriei. Erau gravi. Săvîrşeau astăzi cel dintîi act de voinţă cetăţenească. Trecînd printre ţăranii aşezaţi de-a lungul şanţurilor, oamenii în alb se ridicau cuviincioşi, semn că dădeau bună ziua celor în straie negre.

Votanţii intrau în sală pe rînd, pronunţau formula multiubită *Éljen a Haza!*, îşi spuneau numele ca nişte străini oarecare şi votau punînd un semn pe lista colectivă. Urna era doar simbolică. Veniră la rînd preoţii, învăţătorii, notarul, crîşmarii, apoi treaba se poticni. Intrase în sală evreul Isac, prăvăliaşul de mărunţişuri, care mai încurcase şi altă dată socotelile domnilor petrileni. Juriul îl respinse, deşi bătrînul Ahasverus aducea cu sine hîrtie semnată de Matei Demian, doveditoare că avea un venit nu de o sută, ci de mai multe sute de forinţi pe an. Dar zadarnic cerşi jupîn Isac îngăduinţa să mărturisească prin vot dragostea ce-o purta domnului Kossuth! Împotrivirea inginerilor şi a pastorilor din juriu fu de neclintit. Isac se retrase umilit, fără să mai crîcnească.

Nu tot aşa se petrecură lucrurile cu Filimon Bonţ şi Apostol Boja. Neavînd hîrtie de plata dărilor, cojocarul Bonţ depuse pe masă ţăncuşa vechiului răboj încrustat cu semne, mîndru că adeverea astfel o stare mai deosebită decît a celorlalţi petrileni. Semnele bricegate pieziş şi cruciş pe limba de alun spuneau ceva, desigur, dar ceva de neînţeles pentru domnii care zîmbeau ca de o ciudăţenie a trecutului.

— Dumneata eşti cu avere în obşte? îl întrebă blajin preşedintele.

— Sum!

— Şi nu plăteşti dări?

— Solvesc! răspunse Bonţ cu faţa luminată, cu faţa aceea care era şi ea crestată ca răbojul, dar de ani.

— Unde ţi-s chitanţele?

Cojocarul nu răspunse.

— N-ai hîrtii de la primărie?

— Ţidule? N-am.

— De ce n-ai cerut? întrebă primarul Adam Todea, care îndeplinea în sat şi slujba de perceptor.

Filimon Bonţ ridică din umeri. Lămuri apoi că de fiecare dată cînd varsă creiţari la lada împărătească, trece şi pe la fostul cneaz Costea, care îi încrustează pe răboj suma depusă.

— La ce folos?

Cojocarul ridică iar din umeri. Primind răspuns că nu poate vota, Bonţ scoase de la chimir un pergament îngălbenit de ani, împăturit, scris frumos şi mărunt, în latineşte.

— E de la măritul crai Mateiaş Corvinul. Papir cu privileg pîntru toată seminţia Bonţilor. În veci!

— Şi ce vrei cu asta?

— Va fi scriind acolo şi dreptul de votizant...

Comisia se desfăta.

— Nu, moşule, nu scrie, dar îţi dăm noi acest drept: eşti doar cojocarul satului, meşteşugar cu vază, îmbună Nándor treaba.

Apostol Boja intrase în sală şi-şi aştepta rîndul. N-avea nici el chitanţe de impozit, dar avea în şerpar, ca şi Bonţ, diplomă de privilegii. Nefiind însă prăvăliaş, nici meşteşugar cu atelier, nu i se recunoscu dreptul de vot. Boja se zburli:

— Mă rog dumneavoastră, mere pe sprînceană?

— Nu pe sprînceană. Pe forinţi. O sută pe an. Dintr-aceia de argint, cu zimţi, îi răspunse negustorul Kardos.

— Măre! Dar ăia de plumb nu-s buni?

Şi zicînd acestea, Apostol Boja se dezbumbă şi îşi desfăcu larg cămaşa. Pe piept i se zăreau cicatrice, unele mai mari, altele mai mici.

— Ăle mari sînt de la şpangă, lămuri el. Le căpătai la Rivoli, în ţara talienilor. Sămnele mai micuţe sînt de la plumbi din flintă frîncească. Ehe, puşcau zmeii ca la păgîni... Le-am prins cînd apărai drumul spre Viana, de ordia craiului Bonaparte. E mult de-atunci...

Juriul se simţi o clipă descumpănit. Jenő se îmbujoră şi se repezi să strîngă mîna veteranului. Apoi comisia se reculese şi spuse bătrînului Boja, cam stingherită, că, de vreme ce legea electorală nu suflă un cuvînt despre luptători cu găuri în piept, ci doar de cetăţeni cu argint la chimir, nu se crede în drept a-i face pe plac. Kardos-junior şi ciungul Horváth protestară. Boja nu se lăsă nici el.

— Căţaţi argint? Iată-l! Placu-vă? — şi arătă o cruciuliţă prinsă sub reverul sumanului. E dăcoraţie de la răposatul împărat Francisc. Mai vreareţi ceva?

Schultze şi Winkler, foşti ofiţeri în armata austriacă, se ridicară împinşi de un fel de disciplină ostăşească.

I se îngădui lui Boja să depună votul. Pe faţă, ca şi următorul la rînd, cizmaşul Szabó, care deschisese de curînd, în inima coloniei cu mineri străini, un atelier de reparat încălţăminte, şi îi mergeau bine treburile, cu toate că sătenii îl ocoleau, nefiindu-le de lipsă meşteşugul lui. Opincile şi le potlogeau singuri.

Nu căpătă drept de vot moş Hanăş, judele scaunului bătrînesc, ales în locul răposatului Jurca. Diplome străvechi avea, dar Hanăş nu era nici prăvăliaş ca Bonţ, nici veteran ca Boja, ca să i se treacă cu vederea.

Radu Zăican intră în curtea cazinei. Alături, Moga şi Bandi îşi păzeau căpetenia. Maria se ţinea şi ea scai. Îl căuta cu ochii pe Dobai. Simţea că şi dintr-acolo pîndeşte o primejdie. Dar István nu se afla de faţă.

Minerii ceilalţi se grăbiră să-l înconjoare pe Zăican, dînd semne de prietenie. Maria suspină uşurată.

Radu află pricina zarvei. Citi şi tălmăci tovarăşilor săi de ceată afişul de lîngă uşă, apoi păşiră

tustrei în sală. Trei bărbaţi deosebiţi la chip şi port. Trei bărbaţi care se asemănau la înfăţişare doar prin armele înfipte la cingătoare şi prin luciul ce li se răsfrîngea în priviri.

— Noroc bun! ură Zăican tuturora.

— *Jó szerencsét!*[1] se minună de vederea neaşteptată socrul Horváth.

Juriul se ridică în picioare, fără voie, ca împins de un resort, ca mai adineauri, nemţii, în faţa decoraţiei împărăteşti. Îndrăzneala nedoriţilor alegători îi zăpăcise pe toţi.

Preşedintele îşi dădu seama îndată de pripeala necugetată. Ea putea fi tălmăcită ca un semn de respect. Neiertată slăbiciune! Înciudat, se reaşeză în scaun. Tremura. Ceilalţi îl urmară, mîniaţi pe ei înşişi. Cîntăreau clipa, cu uitături stînjenite, aruncate de la unii la alţii. Apoi auziră, şi văzură, ca prin vis, cum cei trei bărbaţi îşi declarară numele pe rînd şi fără ţifnă, cum Zăican întrebase pe Nándor ce trebuie să facă, cum rostiră votul şi puseră semn pe lista de pe masă.

— Trăiască domnul Kossuth! spuse cu voce tare Radu, după vot.

— *Éljen a Haza!* strigă Bandi la plecare — şi un ecou îngăimat fu răspunsul juriului...

Ieşind din sală, Zăican rupse hîrtia lipită pe zid şi grăi celor din curte:

— Intraţi şi voi! Nu vă lăsaţi! La adicăte, luaţi-i de piept! Să vă alegeţi batîr cu un scuipat mai puţin...

Kardos-junior şi Horváth erau încîntaţi. Îşi trimiteau semne cu înţeles. Dacă Sándor-baci ar fi avut două mîini, şi-ar fi frecat palmele, ca Jenő. Zîmbea doar pe sub mustaţă — care nu-i mai sta pleoştită, ci se înfoiase.

În sală se aşternu însă tăcere. Comisia electorală se simţea umilită ca după o luptă sfîrşită cu înfrîngere. Preşedintele îşi pironise ochii pe lista în care scrisese, cu litere tremurate, numele celor

[1] Noroc bun! (în maghiară).

trei nepoftiţi. I se părea pîngărită. Schultze parcă pierduse ceva printre crăpăturile duşumelei. Negustorul Kardos încremenise cu gura deschisă. Nici primarul Adam Todea nu înţelegea ce şi cum se petrecuse treaba. Pastorul sta neclintit, dar pe frunte i se adăugase încă o cută.

La fereastră se înghesuiau capete curioase.

— Rămîne de văzut ce vom face cu voturile ăstora trei, prinse curaj Nándor. Să mergem mai departe şi să sfîrşim mai întîi cu sătenii.

Dar nici unui alt ţăran din cele cîteva duzini care, prinzînd curaj, se perindară prin sală nu-i mai fu recunoscută cinstea de „votizant". Reveniţi la locul lor din drum, oamenii începură să înjure ciobăneşte. Preotul Niculae nu era printre ei; dăduse fuga la biserică pentru slujbă; în schimb îi ciocănea la cap învăţătorul Caius Petron, căruia îi mergea gura ca o morişcă.

Zăican îşi făcu loc, şi dintru început se iscă ceartă cu Petron pentru o pricină scornită ca din senin de către învăţătorul de pripas. Era vorba de unirea Transilvaniei cu Ungaria.

În sala juriului se desfăşura însă o ceartă şi mai însemnată. Veniseră minerii. Li se îngăduise obărştaigărilor şi cîtorva ştaigări să voteze, apoi bătrînului Heinrich Herbst. Tîmplarului Zunkopf şi polonezului Cristianschi aşijderea, dar numai fiindcă făceau parte din garda naţională. Dölling votase pentru că era preşedintele Sfintei Varvara, iar minerul Rikert nu se ştie de ce, poate pentru că era campion la popice... Şi cu asta — basta!

Adalbert Cristianschi ceru juriului să vină cu polonezii săi în rînd de cătănie, să dea onor milităresc chipului măreţ al lui Kossuth, apoi să voteze fiecare în parte. Acelaşi lucru pretinse Horváth pentru băieşii unguri, iar medicul Kardos pentru minerii şi meseriaşii germani, cehi şi slovaci.

Nándor şi negustorul Kardos ar fi vrut să primească la vot doar un rînd de unguri, pe minerii plini, însă pretinzînd acelaşi lucru şi austriecii Winkler şi Schultze pentru cîţiva nemţi veniţi de

departe, ca şi pentru şvabii meseriaşi, soborul se sparse într-un noian de injurii neîngăduite unor cetăţeni cu obraz. Preotul protestant ţinea cu litera legii, se bucura în sine de sfadă, zîmbea subţire ca firul de aţă, şi, cînd Jenö îi trînti o vorbă mai înţepată, făcu ochi ameninţători, de buhă.

Horváth îi ocărî pe domni în cuvinte mai puţin alese, părăsi juriul, plin de otrava mîniei, şi se amestecă printre minerii săi. Jenö îl urmă.

În curtea cazinei era vacarm, fiecare vorbind, strigînd şi suduind în limba sa. Votarea se încheiase. De la fereastră, Nándor şi Schultze cuvîntară în ungureşte şi nemţeşte, îndemnînd la linişte şi disciplină în numele revoluţiei. Văzînd că nu este ascultat, preşedintele dădu poruncă lui Horváth să adune garda şi să împrăştie lumea. Dar Horváth nici nu vru să audă. Negustorul Kardos crezu de cuviinţă să amintească „golanilor" — asta era vorba lui preferată — că el este adevăratul comandant al unităţii cetăţeneşti numite spre apărarea cuceririlor revoluţiei. Înşfăcă un stindard şi strigă pe rînd numele fiecărui membru al gărzii naţionale. Răspunse numai notarul, romînul Demian. Cu degetele vîrîte în gură, cehul Kral fluieră ciobăneşte, parcă n-ar fi fost inginer, şi îi îndemnă pe mineri la rezistenţă. După care se dezlănţui furtună de înjurături, fluierături şi geamuri sparte. Polonezii plecară în marş soldătesc, iar moţii se amestecară cu petrilenii de baştină.

Pădurea cade doborîtă de propria-i mladă — coada pusă la topor, spune proverbul — şi bine spune! Cînd valurile obosiră, se ridicară din sînul fiecărui grup, pe naţii, oamenii împăciuirii. Bring şi Winter aminteau muncitorilor nemţi despre disciplină. Dölling nu mai înceta cu al său *Ordnung muss sein!*[1] Se ivi şi Dobai István. Blestemînd pe austrieci şi şvabi, István cerea o nouă votare, însă numai pentru cei de limba maghiară, deci fără ro-

[1] Trebuie să domnească ordinea! (Traducere liberă din limba germană.)

mîni. Oameni ai discordiei, chemaţi şi nechemaţi, îşi îndeplineau urîta slujbă cu glas tare, cît mai în văzul şi auzul directorului, inginerilor şi obărştaigărilor, pîndind o răsplată pentru a doua zi.

Dintre petrilenii de la drum, unii luară calea spre casă, fie pentru că din toată zarva nu înţeleseseră mare lucru, fie pentru că erau înveninaţi de scîrbă. Cei mai mulţi însă se strînseră ciucure în jurul învăţătorului, care se sfădea cu Zăican. Petron umbla cu vorbe viclene şi ocări pentru tot ce însemna naţie ungurească. Fără să facă deosebire între nobili şi poporul maghiar, cu care în curgerea veacurilor romînii împărţiseră şi binele, şi răul — dar mai mult răul — Caius Petron învinovăţea pe unguri, în totalitatea lor, pentru ce făcuse şi ce nu făcuse revoluţia condusă de Kossuth Lajos. Calul de bătaie era ceea ce se săvîrşise de curînd: unirea dintre Ungaria şi Transilvania fără consultarea gloatelor, unire împotriva căreia tuna şi fulgera acum majoritatea intelectualilor ardeleni.

Petrilenii, ca mai toţi ţăranii romîni, nu avuseseră niciodată porniri împotriva ungurilor, fraţi de suferinţă la roboată. Neajunşi la o conştiinţă naţională larg cuprinzătoare, iobagii erau mulţumiţi să se vadă liberi — fie şi în cadrul unei Ungarii democratice. Încă înainte de izbucnirea revoluţiei de la Budapesta, o parte din intelectualitatea maghiară se agitase sub lozinca *Unió vagy halál*[1], înţelegînd prin aceasta întărirea viitoarei Ungarii libere cu înglobarea romînilor, dar fără să le garanteze acestora drepturi egale. Este adevărat că un tînăr jurist de la Tîrgu-Mureş, pe nume Iancu Avram, răspunsese cu *Örök váltság ingyen vagy halál!*[2], care, nu fără dreaptă temere, condiţiona unirea de recunoaşterea naţiunii romîne, deci a egalităţii, şi desfiinţarea iobăgiei. Curînd după izbucnirea revoluţiei, ungurii se pripiseră. În aprilie, dieta din Pojon proclamase

[1] Unire, sau moarte!

[2] Mai întîi, desfiinţarea roboatelor fără deosebire, sau moarte! (în traducere liberă.)

unirea cu romînii înainte ca aceştia să se fi sfătuit între ei şi înainte ca noul guvern să fi purces la vreo reformă îmbucurătoare. Dieta amînase chiar aplicarea legii contra roboatelor în Ardeal. Saşii din Sibiu, porniţi împotriva unei Ungarii democrate care le-ar fi şters străvechile privilegii de pe vremea cînd se aşezaseră la hotarele transilvane ca „apărători ai creştinătăţii", trăgeau sfori ca să sape o prăpastie între unguri şi romîni. Viena nu pregeta nici ea să aplice cu abilitate vicleana-i deviză *Divide et impera*[1]. În acest scop pusese la îndemîna grofilor ostaşi imperiali, care să-i scoată pe ţărani — valahi şi unguri, de-a valma — la muncile silnice de pe latifundii, moşii în zdrobitoare majoritate ale seniorilor maghiari, şi îngăduia, rînjind, spînzurătorile. Dar, totodată, aceeaşi Viena asmuţea şi vrajba între romîni.

Aceştia — capii lor în primul rînd — erau vădit în mare încurcătură. În adîncul sufletelor rîvneau către o ţară a tuturor romînilor — formulă care se întrezărea, vag încă, la orizont. Practic, s-ar fi mulţumit cu o autonomie a Transilvaniei. Nu puţini erau aceia care primeau vremelnic unirea cu Ungaria şi socoteau că cea dintîi datorie a romînilor ar fi fost să pună umărul alături de masele maghiare, pentru ca mai întîi să împingă revoluţia pînă la izbînda deplină prin îngenuncherea trufaşei pajuri imperiale şi lărgirea reformelor sociale, urmînd ca apoi să se răfuiască în lege cu ceilalţi trufaşi: domnii pămînturilor. Dar între aceştia îşi făceau loc „intransigenţii", aceia care, dintr-un exces de naţionalism împingeau ura lor faţă de grofi asupra întregului popor maghiar şi îşi puneau nădejdea aproape exclusiv în împăratul din Viena, de la care aşteptau dreptatea, uitînd că, sub nasul lor, Habsburgii rămăseseră tartorii împilării popoarelor. Ba, cîţiva dintre astfel de romîni „puri", mînaţi de o absurdă credinţă în „superioritatea rasei romane", începuseră să răspîndească lozinca izgo-

[1] Dezbină şi stăpîneşte (în limba latină).

nirii ungurilor de pe pămîntul pe care sălăşluiau în pace, cu romînii, de multe sute de ani...

Drept e însă că izvorul cerbiciei (ba şi al rătăcirii!) unora dintre patrioţii romîni nu se afla numai în conştiinţa naţională care îşi făcea loc cu coatele, ci şi în încăpăţînarea Budapestei revoluţionare. Kossuth îşi însuşise felul de a vedea al nobilimii „liberale" din jurul său, nobilime care pretindea că numai ea este Ungaria şi numai ei îi revine misiunea să conducă revoluţia burgheză. Asta însemna turmă condusă de lupi... Şi cea dintîi urmare a acestei stări de neînchipuit fu că toate posturile comitatense şi guberniale rămăseseră — în plină desfăşurare a revoluţiei — în mîinile baronilor şi ale conţilor stăpîni peste mii de iugăre şi mii de iobagi! Jinduitoare după astfel de slujbe administrative, proaspăta şi încă firava burghezie romînă se văzu văduvită de orice nădejde. Iar ţăranii valahi continuau să facă slujbe pe moşii, aşa că pe bună dreptate fierbeau şi ei. Dar cu toţii, din cauza copacilor, nu vedeau pădurea. Adică din pricina nelegiuirilor grofeşti nu vedeau pe adevăraţii şi puternicii vrăjmaşi: absolutismul habsburgic, camarila şi trupele imperiale.

Grăbita unire fără libertăţi pusese paie peste foc. Curînd după adunarea de la Blaj, cîţiva fruntaşi ardeleni bătură drumul pînă la Innsbruck, unde se afla împăratul fugit din Viena. Îi cerură să amîne semnarea decretului de sancţionare a unirii pînă cînd romînii vor căpăta mai întîi cuvenitele drepturi. Adică îl făcură pe lup nu numai cioban, ci şi judecător peste oi! Iar lupul, desigur, hotărî într-alt fel decît vrerea oilor. Tocmai pentru ca să-i asmută pe romîni cu şi mai mare înverşunare împotriva koşutiştilor.

Socoteli viclene şi încurcate! Ele avură darul să-i împartă şi mai adînc pe fruntaşii vieţii publice romîneşti — şi să zăpăcească poporul. Simion Bărnuţiu, profesor la Sibiu, cărturar respectat, aruncase afurisenie asupra romînilor care ar recunoaşte unirea necondiţionată. Îndîrjit de miopia Budapestei,

Avram Iancu, căpetenie iubită de moţi, îşi pregătea oaste în Apuseni. Bariţ, de la Braşov, manevra timid între două ape. Episcopul Şaguna nu pregetase să ceară naţiei credinţă necondiţionată către tiranul habsburg. Eftimie Murgu, cărturar din Banat şi luptător mai înţelept pare-se decît alţii, trimitea prin sate foi tipărite, în care propovăduia duhul dragostei frăţeşti, mînă în mînă cu ungurii, şi ţintea la înarmarea romînilor pentru sprijinirea lui Kossuth. Lemeni, episcopul romînilor aparţinători Romei, dăduse, a doua zi după hotărîrea din Innsbruck, o proclamaţie de slăvire... şi a unirii, şi a împăratului! Iar Sigismund Pop, Ioan Dragoş şi alţi fruntaşi romîni se puneau, prin gazetele lor care se tipăreau la Budapesta, de-a curmezişul oricărei acţiuni romîneşti care ar fi folosit Vienei imperiale, aflată în grav conflict cu Budapesta koşutistă.

Pas de mai înţelege ceva! Bieţii valahi transilvani se zăpăciseră de-a binelea, şi nu mai ştiau pe ce cale să apuce.

Imboldul la ură prinde mai uşor. Şi cum împilatorii cei mai apropiaţi erau nobilii, iar nobilii erau de naţie maghiară — ori romîni maghiarizaţi —, nu le era greu pescuitorilor în ape tulburi şi trăgătorilor de sfori îndepărtate să învinuiască întregul popor unguresc.

Ţăranii din Petrila nu bănuiau încă toate aceste iţe încurcate. Ei aveau ce-aveau cu grofii care le răpiseră munţii cu păduri şi păşuni — şi mulţi dintre aceştia erau romîni renegaţi. Începînd revoluţia, petrilenii îşi făcuseră dreptate singuri, dar aşteptau o consfinţire legală. Nu pierduseră încrederea în Kossuth. Aşteptau însă cam de multişor — din martie. De aceea îşi puneau tot mai mult nădejdea în oastea lor din munţi. Zăican îi încredinţa de o bună ispravă pe curînd, aşa fel ca treaba începută în primăvară, la Budapesta, să fie dusă la capăt. Vor pune şi ei umărul. Cu toţii!

Acum ascultau uimiţi cuvintele învăţătorului şi înfruntările lui Zăican. Petron vorbea de „hoarde

asiatice" şi de „turmele lui Atila". Oamenii nu prea înţelegeau. Nu înţelegeau nici de ce dascălul spunea că ei, momîrlanii, ca şi alţi transilvani de aceeaşi limbă, sînt „naţie superioară" — aleasă adică — „de nobilă spiţă romană". Că se trag din „dachi" şi „lătini" ştiau ei de la bătrînii ăi bătrîni, dar se întrebau ce fel de nobili sînt, dacă au ajuns la baligă.

— Cel ce zice că neamul lui e mai ales decît al altora este precum catîrul ce zice că nu-i din măgăriţă, răspunse Radu lui Petron — şi oamenii încuviinţară rîzînd cu hohot.

Cînd învăţătorul, înveninat, mai zvîrli nişte ocări ungurilor, celălalt adăugă:

— Nu căta fîn în mămăligă şi noduri în papură, că te îneci cu apă! — şi ţăranii făcură iarăşi haz, mîndri de isteţimea Zăicanului.

Dar cînd Caius Petron, întărîtat de-a binelea, începu să le lămurească pe spuza lui pricina cu unirea care amîna legea împotriva roboatelor, oamenii făcură din urechi pîlnie.

— Prin împerecherea cu Peşta, ungurii vor să ne silească la religia papiştaşe, ba minten să ne izgonească de pe pămîntul strămoşesc! tună învăţătorul. Noi vrem dimpotrivă, să-i ţipăm noi pe ei, ori batîr să ne ştie de naţie receptă[1].

Petrilenii nu pricepură ce fel de naţie o fi aia, totuşi ciuliră şi mai mult urechile.

— Măi omule al cărţii, nu mai vîrî zîzanie între noroade! i se împotrivi Radu. Vezi-ţi de azbuchea dumitale, ori înţelege odată că prin unirea ce se săvîrşi nu se mai află în ţara aceasta vreo naţie cu drepturi mai făloase. De-acum vom fi totuna. Revoluţia a mîntuit cu privilegiile. Romînii nu mai sînt văzuţi ca venetici, ci ca cetăţeni asemenea. Vezi dar ce spune şi domnul Bariţ la foaia sa...

Şi Radu despături o gazetă din buzunarul mundirului său.

— Bădiţule Zăican, îmi pare că îţi faci stihii, se băgă în vorbă Simion Drăgan, vornicul de feciori,

[1] Naţiune recunoscută cu drepturi egale.

care niciodată nu îndrăznise să iasă din vorba lui Radu. Nu vezi că legile şi decreturile de la cetatea de scaun a Ungariei celei noi n-au încuviinţare în ţara aceasta a Ardealului? Unde-i votizarea întregului popor? Unde-i legea de oborîre a roboatelor? Unde-i mult aşteptatul pămînt? Kossuth a făgăduit marea cu sarea şi Oltul cu totul. Nu-l bîrfim, dar nu vedem decît ştreanguri de gîtul bieţilor iobagi... Pun rămaş că şi la Petrila vor veni catane să adune oameni pentru truda pămîntului grofesc, ca şi în ceilalţi ani.

— Nu! tună Zăican. Avem putinţa să ne punem de-a curmezişul slugilor grofeşti.

— Şi dacă vor veni cu oaste împărătească?

— Nu-i bai! O avem şi noi pe-a noastră...

— Asta înseamnă, reluă vorba Petron, că ne vom bate cu craiul austriecesc...

— Ne vom bate alături de iobagii unguri, şi îl vom răpune!

— Aşa s-ar pare. Dar cum împăratul ajută pe nobilii unguri întru neaplicarea dreptăţii, nobilii se vor apăra. Asta mai înseamnă ceva: că ne vom bate şi cu ungurii, adică intrăm în război cu guvernul revoluţionar al domnului Kossuth, adăugă Petron rînjind. Cum vine asta, căpitane Zăican? N-o să ne ţină brăcinarii cu doi duşmani deodată...

— Ie! făcu vornicul Simion.

Şi spre întărire mai zise o dată „ie!", dînd astfel zapis de încredere în învăţătorul Petron.

Ţăranii se adunară mai strîns în juru-le. Li se păru că Radu fusese încolţit. Nu se bucurau. Ar fi vrut tocmai dimpotrivă. Şi ar fi vrut ca ei, petrilenii, să nu mai oarbece pe căi atît de întortocheate. Nu dădeau dreptate învăţătorului, dar într-o privinţă începuseră a se dumiri că pe grofi îi sprijină şi Viena, şi Pesta, două împărăţii încăierate. Încăierate pe spinarea şi în numele robotarilor gliei.

Radu Zăican nu se dădu bătut. Sfruntă pe învăţător cu vorbe mai aspre ca de obicei. Vedea că tartorul încearcă să tragă norodul după el prin defăimări şi urziri, să zgîndăre patimile tocmai

acum, în plină revoluţie, şi tocmai aici, în această Petrilă care, ajungînd în ăşti ani un turn al Vavilonului, o oglindă în care se răsfrîngeau chipurile tuturor neamurilor din ţară, orice dezbinare între minerii romîni şi unguri, orice zavistie între unguri şi meseriaşii germani, orice ciocnire între feluritele naţii însemnau păcat de moarte, plumbi în aripile revoluţiei, care de-abia căta să fie luată de la început.

— Eşti dimonul iadului! În van îţi fu învăţătura de carte... Puseşi întrebări: cu cine, au cu cine? meşteşugind întrebările astfel, ca petrilenii mei să-ţi dea răspunsul: „Cu Viana!" Pîndeşti cu ochi scuipaţi, de la auzitorii aceştia, o votizare ce nu se făcu astăzi, o votizare împotriva revoluţiei, uitînd că asta e totuna cu aprobaţia pentru capul răutăţilor, pentru groful grofilor, pentru împăratul averurilor noastre jecmănite.

Căutînd vorbe cît mai pe înţeles, Zăican roti privirea asupra ţăranilor şi a celor cîţiva băieşi romîni şi urmă să grăiască:

— Oameni ai lui Dumnezeu! Întoarceţi-vă faţa de la acest învrăjbitor! Noi nu vrem să domnim peste alte popoare, precum nici alţii peste noi. N-aveţi de împărţit cu robotarii şi băieşii unguri decît amare aduceri-aminte despre necazuri. Cu ei laolaltă să urnim carul din locul unde se potmoli, să dăm puteri domnului Kossuth, puteri revoluţiei, care, numai ea, ne va face dreptate.

— Amin! se auzi blagoslovenia părintelui Niculae, care, sfîrşind mai în grabă slujba de duminică, se reîntorsese printre poporenii săi.

— Am convingţiunea, mai încercă Petron, că eşti departe de adevăr.

— Hm! Vedea-vom! Adevărul îi ca smaragdul: şi în noroiul în care îl tăvălişi domnia-ta, el tot străluce!

În drum spre casă, Radu Zăican îşi simţea tîmplele încinse. Maria îl însoţea învăluindu-l cu privirile ei ocrotitoare. Din cînd în cînd, femeia tre-

sărea. Năluciri! La cîţiva paşi în urmă se aflau Moga şi Bandi, străjeri de nădejde.

Trecînd prin dreptul lădiţei cu arma ucigaşă, Radu făcu iar popas. Îşi adînci ochii în fierul jungherului şi se chinui cu aceeaşi întrebare grea: „Unde l-am mai văzut"? Se chinuia, aşa cum mai adineauri se canonise cu oamenii, doar-doar să se facă înţeles. Avea sentimentul că, vorbind, cărase apă cu ciurul... Mai oftă o dată. Din adînc.

Începuse să pună stăpînire pe el teama unor negre prevestiri.

LADA FRĂȚEASCĂ

Inginerul Jäger călătorise iarăși în țară, așa cum mai făcuse și în vara anului trecut. Atunci se ostenise pe la Deva, Alba și Cluj ca să cerceteze pe lîngă autoritățile în grija cărora era dat mineritul din Transilvania, legile și deciziile privitoare la casele miniere de ajutor. Întîmpinase însă reavoință. Fusese nevoit apoi să bată drumul la Zlatna. Acolo găsise un oficiu și o „ladă frățească". Oficiul îngrijea de respectarea unor anumite măsuri pentru preîntîmpinarea accidentelor de muncă în galeriile cu filoane de aur, iar lada era o asociație de întrajutorare, cam în felul Sfintei Varvara de la Petrila, însă mult mai cuprinzătoare și mai temeinică: dădea și pensii, iar fondurile ei se strîngeau nu numai din contribuțiile minerilor, ci și dintr-o cotizație egală, vărsată de stăpînire. Cam așa visau și fruntașii minerilor din Petrila. Țînuseră și două adunări, dar rezultatul fusese doar prefacerea *Popiculuide aur* în *Sfînta Varvara,* societate de ajutor frățesc, fără nici un sprijin din partea societății domnilor Hoffmann, nevăzuta dar foarte simțita stăpînă din Brașov... Nu se putuse face mai mult. Direcția minelor nu voia să audă de vreo îndatorire bănească din parte-i, așa că Sfînta Varvara o ducea tîrîș-grăpiș. De multe ori, tocmai cînd necazul era mai mare, nu putea face față nevoilor.

La Zlatna fusese mai lesne să se înfiinţeze Lada frăţească. În primul rînd pentru că acolo trudeau moţii cei cu vechi tradiţii de luptă. În al doilea rînd pentru că patron al minelor de aur nu era un domn oarecare, nici o societate de domni, ci însuşi statul — hrăpăreţ şi el, gata oricînd să se apere cu baioneta, dar mai grijuliu cu munca şi răbdarea oamenilor, fiind vorba de aur, aur pentru galbenii împărăţiei...

Acum, Franz Jäger se înapoiase dintr-o istovitoare călătorie făcută la minele de aur din regiunea Baia Mare şi la minele de cărbuni din Kladno şi Selmecbánya, tocmai în Cehia şi Slovacia. Fusese voinţa lui. Nu izbutise să şi-o stăpînească, deşi îşi dădea seama că întinde prea mult aţa, că patronul Hoffmann îl va învinovăţi iarăşi de îndemn la rebeliune şi că, astfel, îşi pune în primejdie pensia la care avea dreptul să rîvnească pe curînd. Fusese voinţa lui, dar nu mai puţin şi a celor care îl împinseseră din spate. Îl rugaseră băieşii veniţi la Petrila din vechi regiuni miniere, oameni care îşi aminteau că în locurile lor de baştină se aflau astfel de lăzi frăţeşti, *Bruderlade*, cum spuneau nemţi ca Heinrich Herbst din Rhur şi Karl Frum din Harz, ori *Társláda*, cum pronunţau Horváth, venit de la Pécs, şi Orbán de la Salgótarján. Ba, îl îmboldise şi Zăican, care n-avea pas şi răspas, şi se hotărîse să drumeţească însuşi pînă la acele îndepărtate mine. Şi ar fi făcut-o — dacă n-ar fi ştiut că se află întrucîtva în afara legii. În afara legii chiar în vreme de revoluţie! Pînă s-or lămuri în bine treburile la Budapesta...

Jäger se înapoiase cu lămurirea că nici o lege din împărăţia habsburgică nu îndatora pe stăpîni să verse cotizaţii alăturea de muncitorii lor. Dacă pe alocuri luaseră fiinţă lăzi frăţeşti la unele mine particulare, asta se datorase presiunilor făcute de mineri în fel şi chip. Departamentul industriei de pe lîngă cancelariatul de la Viena fusese nevoit să dea decizii pe placul muncitorilor. Valabile însă numai la minele unde ameninţarea devenise pri-

mejdioasă. Departamentul n-o făcuse din dragoste pentru băieşi, ci din altă pricină: era temător să nu scadă producţia de cărbune, pîinea flotei de război din Adriatica şi a flotei comerciale de pe Dunăre. Cu flota de război, împărăţia ţinea în frîu Veneţia şi Lombardia, iar cu flota comercială împresura un vechi duşman, Turcia. Unde mai pui că aceeaşi pîine de piatră neagră era de mare preţ şi pe uscat: o cereau noile fabrici şi reţeaua de drum-de-fier care se lungea văzînd cu ochii.

Jäger mai aflase că atît cancelaria din Viena, cît şi cîrmuirea contelui Batthyány — din care făcea parte Kossuth — erau asaltate cu memorii primite de la mai toate minele din ţară. Însufleţiţi de zilele revoluţionare, muncitorii cereau legiferarea grabnică a *Bruderladelor-Társláda.* Ameninţau chiar. De teamă să nu-şi aprindă paie-n cap, Viena dăduse un rescript liniştitor pentru Stiria, Carintia şi provinciile aparţinătoare casei de Habsburg. Kossuth Lajos înclina şi el să obţină din partea guvernului său un decret asemănător pentru părţile ungurene, dar se lovise de unele îndărătnicii.

Venise deci timpul să se mişte cu folos şi minerii din Petrila. Cu atît mai mult cu cît o întîmplare neprevăzută pusese pe gînduri administraţia şi autorităţile locale. Ea se petrecuse de curînd — în vreme ce Jäger se afla în Cehia, iar Zăican în munţi — şi alarmase pe drept cuvînt stăpînirea din Braşov. Întîmplarea dovedea că băieşii, chiar neîmpinşi de alţii, erau în stare să-şi facă dreptate singuri, dreptate aşa cum o înţeleseseră în împrejurarea aceea: cu pagubă mare pentru întreprindere şi cu împiedicarea modernizării minelor.

Sosiseră la Petrila două lungi convoaie de la Deva, căruţe încărcate cu lăzi primite din Germania. În ele se aflau maşinării — puzderie! Era comanda făcută de *Kronstädter Bergbau und Hochofen-Gesellschaft Bruder Hoffmann,* care întîrziase din pricina războiului vamal dintre Austria şi Germania. O dată cu convoaiele veniră şi trei însoţitori specialişti. Un inginer de la uzinele din Köln şi doi me-

canici-montatori. În urma convoaielor sălta caleașca vițișpanului Hunedoarei, în care se lăfăia Hoffmann cel tînăr, domnul Henry din Brașov, fericit că supraveghează cea mai de seamă bogăție a firmei și totodată întristat că lăsase în Țara Bîrsei o drăcoaică de grofiță scăpătată. O grofiță care îi frigea inima și punga, dar de dorul căreia tremura...

Comorile din lăzi erau grozave. Întreceau puterea întreprinderii brașovene. Motiv pentru care fusese nevoie de garanția băncii lui Géza Zoltán din Budapesta. Garanția era cu camătă grea, însă noile mașini garantau la rîndul lor o producție mare și venituri cu vîrf și îndesat.

Căruțele au fost trase la barăcile de scînduri din lunca Jiețului. Cele care nu încăpură acolo au fost lăsate pe pajiște și acoperite cu rogojini. Muncitorii aflaseră că în lăzi se găseau mașinării minunate. Erau acolo sirene și ceasuri de precizie; un strung și o fresmașină fără pedale; scripeți mecanici; pompe de apă, care trebuiau să înlocuiască burdufurile din galerii și roata cu cai de la suprafață; ventilatoare pentru aerisirea de jos, cu lopeți puse în mișcare de apa Jiețului în locul vînturătoarelor cu foale de mînă; colivii mari de fier, care trebuiau numai închegate din bucăți și care se alimentau cu aburi; cabluri de oțel și instalația demontată a unei spălătorii mecanice de cărbuni cu jgheab de apă din rîu. Se mai găseau în lăzi și alte mașini sau bucăți de mașini. Montate cu măiestrie, ele trebuiau să ducă la modernizarea tehnicii învechite de la Petrila și Petroșeni, prin înlocuirea puțurilor în spirală și plan înclinat cu puțuri verticale, folosind motoare cu aburi în locul odgoanelor înfășurate pe bobine cu manivele. Alte mașini moderne erau sondele de explorare în adînc, bune la faliile unde se întîmpina rezistența stîncii. Cu astfel de utilaj se puteau săpa noi puțuri, se grăbea darea în exploatare a zăcămintelor de la Petroșeni și se putea începe, de sus în jos, exploatarea zăcămintelor bogate de sub Dîlja și de sub muntele Lèșia, unde fusese odată călcîiul uitatului Deal Negru.

Băieşii primiseră convoaiele de căruţe, cu voioşie. Ba chiar cu mîndrie. Socoteau pe bună dreptate că li se va uşura munca şi că Petrila va ajunge o mare cetate a mineritului, vestită ca cele de la Pécs şi Kladno. Dar după ce descărcaseră o parte din lăzi, gîndurile li se întorseseră. Cui îi scăpărase ideea că maşinile aduc sărăcirea muncitorilor? Nu se ştie. Se ivise, poate, mai întîi în capul nenorociţilor de la separaţia cu mîna. Ei erau cei mai îndreptăţiţi să priceapă că vor rămîne fără întrebuinţare, fără simbrie şi fără pită. Gîndul se lăţise la femeile care cărau apă cu burdufurile jos, în galerii, şi le vărsau în canale şi jgheaburi; apoi la zilerii de la suprafaţă, care mînuiau pedalele şi foalele vînturătoarelor; la uriaşii cu muşchi de criţă care îşi cîştigau pîinea învîrtind manivele la macarale cu cabluri de oţel şi cu odgoane de cînepă. Poate că de la aceşti lucrători de nespecialitate gîndul maşinii-vrăjmaşe apucase să se cuibărească şi în capul minerilor de profesie, ba chiar la meseriaşii de la atelierele din luncă. Nu se cunoaşte izvorul îndemnului la sabotaj, şi nici o anchetă din lume nu-l va afla, pentru că acolo unde toţi ajung la aceeaşi încheiere şi trec la fapte fără osebire şi fără zăbavă, nu-i chip să dai de capăt. Sigur este doar că vreo trei seri de-a rîndul ideea s-a învîrtit pe la mesele din cele trei cîrciumi. Apoi scînteia s-a învolburat în flăcări şi a prins forme. Spuneau băieşii că altceva aşteptaseră ei de la revoluţie: salarii mai bune, şut mai puţin istovitor, dări mai mici — şi alte alea, dar nu concedieri.

După trecere de trei zile, cînd dulgherii gătară nişte şoproane pentru lăzile rămase în căruţe, oamenii, fără să fie scorniţi, nu vrură să descarce. Asta n-ar fi fost nimica, dar în noaptea ce a urmat, căruţele din luncă s-au pomenit împinse pînă în apa Jieţului. Acolo au fost descărcate în grabă: lăzile mai grele — în vîltoarea dinspre margini, iar cele uşoare — tocmai la răgălii şi în bulboane adînci. Totul se petrecuse uimitor de repede, parcă fusese ispravă de zmei. Pînă să dea paznicii

de veste și pînă să vină jandarmi cu directori și paradirectori, vorba ceea: prinde orbul, scoate-i ochii...

A fost, însă, tărăboi mare chiar din zori. De data asta — anchetă fără arestări. Cu toate poruncile domnului Henry Hoffmann, necruțătoare, jandarmii se feriră să zgîndăre jarul nemulțumirilor. Știau ei ce știau...

Așa se face că sosiră în grabă la Petrila însuși prefectul și domnul Gustav Hoffmann. Cărăuși din alte sate și paznici despotmoliră lăzile din nisipul Jiețului. Hoffmann făgădui că nici un muncitor nu va rămîne fără simbrie, dar fu nevoit să asculte jelania unei delegații alcătuite din toate limbile adunate la Petrila. I se ceru casă de ajutor de boală și pensie, la care să poftească și domnia-sa cu parte egală de bănet.

Franz Jäger se înapoiase din călătoria pe care o făcuse tocmai în acest scop, abia după ce lucrurile se liniștiră. Întîlnirea dintre Hoffmann cel mare și bătrînul inginer fu cu vorbe foarte grele. Patronul îi prețuia priceperea deosebită în știința minerităului; îi urmase adeseori sfaturile tehnice, chiar împotriva directorului și a inginerului-șef, și lucrurile se sfîrșiseră totdeauna cu bine. Hoffmann simțea că mai are nevoie de el, mai cu seamă la deabia începutele exploatări de sub Dealul Dîljii; îi admira și sinceritatea, dar nu putea să-i ierte ideile și purtările. Îl învinovățea că în mare măsură el, alături de Radu Zăican și alții, împinsese, pe față sau mai pe ocolite, la rebeliune. Jäger îl înfruntă și îl povățui să fie cu băgare de seamă, altfel nu-și ia răspunderea: în astfel de zile, fără nici o provocare din partea cuiva, minele pot sări în aer!...

— Nu e o amenințare, încheie inginerul. Nu e nici urmarea unor închipuite agitații „revoluționare" — cum sînteți gata să credeți oricînd — făcute de mine, de moți, de polonezii ăia zvăpăiați, de Zunkopf, de ciungul Horváth ori de acel minunat Radu Zăican, despre ale cărui fapte ați fost totdeauna informat greșit.

— Va sfîrși în streang!

— Nu, şi nici să nu doriţi asta! Mai bine căutaţi să înţelegeţi vremurile. Ele merg înaintea noastră. Va trebui să avem şi aici o Ladă frăţească. Aţi făcut socoteala la cît s-ar ridica cotizaţiile ce le-ar depune întreprinderea? Sînt sigur că nu. Aflaţi de la mine că totalizează o sumă destul de mică, în orice caz suportabilă în raport cu veniturile domniei-voastre, care în acest îndepărtat colţ de împărăţie sînt fără concurenţă... Aşa că vă propun ceva: muncitorii din asociaţia Sfînta Varvara vor ţine o adunare la care vor dezbate — altfel decît pe vremea cînd nu era revoluţie — tocmai problema Lăzii frăţeşti. Este de dorit să fiţi de faţă şi să le aprobaţi cererea. Spre binele domniei-voastre, spre binele întreprinderii, care, bănuiesc, şi-a asumat mari răspunderi financiare cu aceste pîrdalnice, dar necesare maşini moderne, şi spre folosul dezvoltării mineritului din Valea Jiului, unde — nu uitaţi — aţi fost un pionier acum aproape zece ani şi în care veţi mai juca un rol.

Gustav Hoffmann se plimba cu paşi apăsaţi prin sala cea mare a consiliului, ocolea masa din mijloc, încărcată cu planuri şi proiecte, şi îşi ciugulea buza de sus, înciudat că şi de data asta Franz Jäger avea dreptate. Avea dreptate Jäger, dar stăpînul nu putea să i-o mărturisească. Îşi făcea în gînd nişte socoteli de bani.

Sfîrşi acel du-te-vino cu unele promisiuni nedefinite. Apoi se hotărî: nu va participa la adunarea muncitorilor! Sînt înrăiţi şi necuviincioşi. Nimic n-o să-i împiedice să formuleze şi alte pretenţii. Aşa că va trimite avocatul de la Braşov. Împreună cu domnul Henry, vor avea împuterniciri depline. Totul atîrnă însă de cuminţenia şi cumpătarea muncitorilor *săi*, care nu sînt altceva decît nişte gloate... Altfel, se va vedea nevoit să trimită armată. Multă, multă...

Ţinută în aceeaşi sală a atelierului de tîmplărie, adunarea întrecu tot ce văzuse pînă atunci Petrila. Adevărată zi de sărbătoare sub faldurile culorilor

revoluției, care împodobeau intrarea, pereții, ferestrele ca și pălăriile muncitorilor. Se cunoștea cît de colo că se schimbase ceva la Petrila. Se schimbase, de vreme ce directorul Nándor, subdirectorul Winkler și inginerii — atîția cîți găsiră de cuviință să coboare printre băieși — apoi subprefectul Hunedoarei, sosit chiar atunci călare, și înșiși mărimilelor Henry Hoffmann și avocatul Gabriel von Neptaar veniseră cu banderole tricolore, și se ridicară solemn atunci cînd auziră *Éljen a Haza!*, imn cîntat de puțintica orchestră a lui Erwin Pruss.

Menirea împuterniciților lui Gustav Hoffmann era să cîntărească și să hotărască pînă unde se poate merge cu concesiile, sau să se retragă și să facă loc armatei — că prefectura avusese grijă să adăpostească undeva, în cotloanele stîncoase ale Merișorului, un detașament de grăniceri din Baru-Mare...

Hoffmann cel tînăr era parfumat și înzorzonat ca în saloanele grofiței fără creițari, dar cu palat la Codlea. Avocatul Gabriel Neptaar, juristul întreprinderilor firmei brașovene și amantul Elsei Hoffmann — stăpîna stăpînului cel mare — așijderea. Amîndoi se simțeau stingheriți în scaunele de lemn simplu, cocoțați pe estradă, și priveau cam temători. Erau totuși hotărîți să îndure chinul. Gustav îi dăscălise, ca să le intre la cap, că revoluția este spre folosul burgheziei. Burgheziei imperiale, dar burghezie. Cît privește pe nobili: „Dă-i dracului, la nevoie le luăm noi locul, sau ne-om înțelege într-un fel... Cu muncitorii cată să ne purtăm, însă, cu mănuși. Averile noastre stau în mîinile lor, mai cu seamă în zile de-astea, de restriște... Ce va fi după revoluție, rămîne de văzut. Pînă una-alta, să trecem hopul — fusese sfatul său.

Hopul se ivi curînd și era gata-gata să-i dea peste cap. Împuterniciții se făcură galbeni-negri, precum culorile imperiale, cînd, după *Éljen a Haza!*, un cor încropit de minerii unguri începu să cînte, fără dibăcie dar cu foc, un îndemn de-al marelui Petőfi, o răbufnire în care era vorba de moarte regilor,

grofilor şi capitaliştilor. Versurile, ca şi titlul, erau adevărate grozăvii pentru urechile gingaşe. Hoffmann şi Neptaar dădură să plece îndată ce auziră nemaipomenita obrăznicie:

Cum de rămîn nespînzuraţi
Aceşti nerușinaţi şi hoţi?
Doar poate pentru că nu sînt
Atîţia arbori pe pămînt
De care să atîrne toţi?[1]

dar subprefectul, om mai deprins cu izbucniri de-astea, îi pironi locului cu privirea.

În sală era un adevărat delir. Muncitorii de toate naţiile aplaudau, urlau, repetau unele frînturi de versuri şi îndeosebi întrebarea „De ce rămîn nespînzuraţi?". După care, vreme de un ceas nu vorbi decît Franz Jäger. Încet, măsurat, inginerul lămuri pe-ndelete, mai mult pentru domnii cei neştiutori şi supărăcioşi, pentru romîni şi pentru inginerii şi minerii tineri, pricina cu lăzile frăţeşti. Istorisi că în alte ţări, mai spre apus, aceste case de ajutor sînt vechi, de veacuri. Este adevărat că la început ele avuseseră un caracter religios, banii — atîţia cîţi se strîngeau — fiind folosiţi pentru cheltuieli obşteşti de zile mari, la Sfînta Varvara, Sfînta Ecaterina, ziua Copiilor Nevinovaţi, la praznice şi la puţinele serbări minereşti. Dar cu scurgerea anilor şi cu dezvoltarea mineritului din ce în ce mai în adînc, acolo unde accidentele se ţin lanţ, lăzile îşi însuşiră, sub presiunea nevoilor, şi rolul de întrajutorare pentru cei betegi. Încet-încet, ajutorul fusese lărgit pentru cazuri de naştere şi înmormîntare. Apoi, pentru boală şi pentru lipsă de lucru, care tot un fel de boală se chema că este. De unde atîta bănet? Din cotizaţiile din ce în ce mai mari ale minerilor înşişi, din firavele lor simbrii. Banii se păstrau într-o ladă de lemn, încercuită cu şine zdravene de fier. Lacătul era cît pumnul, şi avea două chei cu tăietură felurită, fiecare

[1] Strofă din poezia *Cum de rămîn nespînzuraţi?*, scrisă de Petőfi Sándor în 1845. (Traducere de Eugen Jebeleanu.)

cheie fiind dată în păstrarea cîte unui miner bătrîn şi îndeajuns de respectat.

— De ce cu tăietură felurită? se auzi întrebare din sală.

— Pentru ca să nu se poată umbla la bani de unul singur, ci în doi, spre mai multă siguranţă. „Aşa să facem şi noi cu Lada noastră!" veni un răspuns din sală. După care Jäger reluă firul întrerupt: Mult au mai avut de luptat minerii din alte ţări ca să-şi apere lăzile! Stăpînii de mine le prigoneau, autorităţile de asemenea. Stăpînii — pentru că muncitorii găseau acolo sfătuitori şi sprijin la caz de grevă; autorităţile — pentru că la adunările lăzilor se vorbea prea mult, şi cu necuviinţă, despre oamenii fiscului, despre fişpani, ba chiar despre prinţi şi împăraţi... Oamenii însă nu s-au lăsat. Au îndurat şi bătăi, şi temniţe. Lăzile au biruit. Din societăţi bigote, ele au ajuns, pe alocuri, adevărate cetăţi de apărare!

Ascultînd, băieşii petrileni îşi aduseră aminte cum şi la ei Sfînta Varvara nu fusese, cu doi ani în urmă, decît o joacă de-a popicarilor. Cîţiva întrerupseră vorbirea inginerului, ţinînd să-i întărească spusele şi să mulţumească „Sfintei" — care cată să ajungă şi ea „Ladă" — pentru sprijinul ce-l dăduse în toamna trecută, pînă la ultimul creiţar, cînd cu greva de la pădure. După care Jäger arătă că mineritul devenind în zilele noastre la mare preţ şi la îndoită exploatare, viaţa minerilor a ajuns tot mai grea, deoarece bolile şi accidentele nu mai contenesc, iar îmbătrînirea vine prea înainte de vreme. Cu ce să trăiască armata de neputincioşi betegiţi, loviţi de reumatisme, de scuipat negru, de căzături la boaşe, dacă Varvarele şi Lăzile sînt sărăcuţe de bani şi nu pot da ajutoare pînă la sfîrşitul zilelor oropsite?

— E destul ca muncitorul să-şi pună întrebări, că firul răspunsului îl găseşte singur, spuse cu tîlc şi cu un anumit zîmbet inginerul. Vremurile merg tot mereu înainte, şi mintea lucrătorilor se deşteaptă pe măsura numărului lor, a necazurilor şi a luminii ce pătrunde prin scris, ori prin grai adus de

alţii, de departe, de la ortaci mai isteţi sau mai norocoşi... Aşa că mintea i-a dus pe înaintaşii dumneavoastră din alte ţări, la buna socoteală că şi patronii să fie îndatoraţi cu ajutor bănesc la lăzi. La drept vorbind, cine se îngraşă din truda minerilor — să plătească! Ştiu prea bine oamenii tîrnăcopului că e tare greu să-i aducă pe capitaliştii cei îmbuibaţi la mărinimie, afară numai dacă mînuiesc toporişca într-alt fel... Straşnic ac de cojoc!

Jäger încercase să vorbească măsurîndu-şi cuvintele, dar îi mai scăpa şi cîte-o vorbă tare, iar suflete din sală umpleau golurile după cît de amare le erau inimile. El pomenise numai de ac de cojoc, însă asta era o floricică, o zicere cu tîlc, slobod fiind fiecare s-o răstălmăcească după cugetul şi unealta sa. Auzind zicala cu acul, moţii cei nelipsiţi de toporiţa aninată la braţul stîng o priviră cu drag, iar ungurii, tot pe-atît de iuţi la sînge, prelinseră privirile către carîmbi, acolo unde erau înfipte cuţitele...

Domnii de la Braşov fierbeau pe scăunelele de lemn. Fuseseră gata să sară atunci cînd inginerul cel bătrîn le spusese „capitalişti" în loc de „stăpîni", ba chiar „capitalişti îmbuibaţi", iar unealta acului căpătă pentru ei un înţeles mai puţin barbar, dar mai de temut: grevă! Se stăpîniră mulţumită subprefectului, care le şoptise:

— Nu vă alarmaţi, răbdaţi orice vorbă şi primiţi orice vor cere. Vă voi lămuri de ce. În graba cu care am sosit la adunare, n-am avut răgazul să vă împărtăşesc unele ştiri de seamă.

— Vorbele mele sînt poate cam neplăcute pentru unele urechi din această sală, dar ce să fac?, ăsta este adevărul, crezu nimerit să se scuze Jäger, şi urmă: Singuri voi muncitorii sînteţi aceia care de cîţivă ani vă frămîntaţi cum să întocmiţi o casă de ajutor. Eu n-am făcut decît să vă înţeleg, să mă fac ostaşul vostru, să mă supun voinţei care m-a îmboldit să cercetez cum sînt organizate Lăzile frăţeşti din alte ţinuturi şi alte ţări, ca să faceţi şi voi la fel. Îmi pare rău că ortacul vostru Radu

Zăican, prins fiind cu treburi deosebite, nu e acum în mijlocul nostru. Ar da mărturie cinstită, aşa cum îi este sufletul, alături de Horváth şi de atîţia alţi vrednici mineri de aici, că ne-am străduit să fim la înălţimea vrerii voastre. Să mulţumim zilelor acestea de libertate. Fără ele, şi numai cu vrerea, nu v-aţi fi putut mişca.

Cînd a încheiat, Jäger a depus pe masa de pe estradă statutele Lăzii frăţeşti de la Zlatna şi ale *Bruderladei* din Kladno, şi a rugat pe Henry Hoffmann şi pe von Neptaar să fie înţelegători cu cîrtiţele care le asigură o viaţă lipsită de grija zilei de mîine.

Hoffmann, avocatul Neptaar şi subprefectul se retraseseră într-un colţ. Şuşoteau adăpostiţi de nişte rafturi cu scule, în vreme ce în sală dezbaterile decurgeau liniştit. Muncitorii erau voioşi. Simţeau asupră-le aripa protectoare a revoluţiei. Nu-i mai împiedica nimeni... Pot vorbi şi pot hotărî!

S-au citit statutele, s-a recunoscut societăţii dreptul de reprezentare pe potriva contribuţiei băneşti la conducerea fostei asociaţii Sfînta Varvara. Fostă — pentru că de azi va căpăta, dacă se va ajunge la înţelegere, numele de Lada frăţească a muncitorilor de la minele de cărbuni din Petrila şi Petroşeni.

Dar vor primi patronii sacrificiul bănesc ce li se cere? se întrebau cei mai mulţi, unii chiar cu îngrijorare. De răspunsul celor ce se sfătuiau după rafturi, atîrna dacă adunarea se va sfîrşi cu bine, ori cu bucluc.

Franz Jäger era convins că domnii capitalişti, orbi ca totdeauna, se vor încăpăţîna prosteşte. Îi cunoştea pînă în adîncul sufletului negru. Henry Hoffmann este destrăbălatul care a speriat Braşovul. Cum ar putea el să înţeleagă necazurile robilor în mijlocul cărora se află azi pentru întîia oară? Iar celălalt? Un *von* pentru care minerii nu sînt decît nişte „vieţaşi", adică nu sînt decît nişte ocnaşi pe viaţă, ca cei de la Ocna Mureşului şi Ocna Şugatag. Nu ceruse

cîndva Neptaar să se aducă la Petrila condamnaţi, ca la minele de sulf din Sicilia, ca în mlaştinile cu turbă din Guyana şi Noua Caledonie?

Cînd Hoffmann se urcă la tribună, se făcu linişte. Unii îşi auzeau şi tic-tacul inimilor. Alţii strîngeau pumnii. Dar patronul cel tînăr avea de astă dată privire blajină şi vorbă dulceagă. El aduse la cunoştinţă că, de dragul muncitorilor şi de dragul revoluţiei, întreprinderea, mînată de cel mai înalt patriotism, primeşte jertfa ce i se cere, deşi, socotită în forinţi, ea va fi mare, grozav de mare!...

Nu-i venea nimănui să creadă. Cum, vrăjmaşul se predă fără luptă? Asta întrecea orice închipuire! Minerii se uitară unii la alţii, ca năuciţi de o izbîndă fulgerătoare, neprevăzută şi nemeritată. Fără luptă? Cei molîi, cei slugarnici din fire, se înfoiau, mîndri că încrederea lor în stăpîni nu fusese dezmînţită. Cei dîrzi, cei care se aşteptaseră la o cioc-nire şi care cu cîteva minute înainte socotiseră că o nouă grevă e de neînlăturat, se făcuseră mititei... Va să zică nu-i dracul chiar aşa de negru! Va să zică stăpînii, „capitalişti", cum le spusese Jäger, au oleacă de suflet, sînt şi ei oamenii revoluţiei! De ce n-ar fi? Doar n-a ascuns nimeni că revoluţia este îndreptată numai împotriva nobilimii, nu şi împotriva negustorilor şi industriaşilor. Aceştia din urmă se dovedesc părtaşi la durerile sărăcimii, dacă nu întotdeauna, cel puţin în zilele hotărîtoare...

După clipe de îndoială şi cumpănire, sala izbucni în urale. Oricît s-au ferit domnii cei simandicoşi de atingerea cu plebea, nu le-a fost cu putinţă să se strecoare din sală cu hainele neboţite. Purtaţi pe umeri în strigăte entuziaste, muncitorii i-au condus cu alai pînă la cazină. Stăpînii deveniseră eroii zilei!

Ce se întîmplase? Le venise patronilor mintea cea de pe urmă, aşa, din senin? Însuşi Jäger se crucea.

Dar dacă Jäger ar fi avut urechi lungi atunci cînd cei trei se dosiseră după rafturile din atelierul de tîmplărie, el ar fi auzit noutăţi care-i îndrep-

tăţeau pe stăpîni să apară oarecum mărinimoşi. Subprefectul le adusese la cunoştinţă cele mai proaspete ştiri sosite de la Deva. Era vorba de revoluţie, de Franţa şi de Austria. La Paris avusese loc o răscoală a „plebei". Guvernul burgheziei „revoluţionare" nu pregetase s-o înnăbuşe în sînge. Prinzînd curaj, împăratul habsburg se pregătea şi el de revanşă. Ca urmare, conflictul dintre Viena şi Budapesta revoluţionară intrase de cîteva zile pe un făgaş nou. Împăratul austriac prinsese curaj. Se pregătea să revină în capitala ţării şi să se răfuiască crunt cu toţi revoluţionarii, în primul rînd cu cei de la Budapesta. Înfricoşat, guvernul grofilor cu pretenţii revoluţionare era dispus să se supună.

— Înţelegeţi domnia-voastră cum stau lucrurile?... le explicase subprefectul celor doi reprezentanţi ai firmei braşovene. Asta înseamnă că sîntem spre declinul revoluţiei şi în pragul unui război decisiv între Viena şi Pesta. Este greu de prevăzut care va fi rezultatul, dar nu chiar aşa de greu. De ce? Pentru că Austria are armată. Deci şi şanse. Pe cînd armata Budapestei democrate este nesigură. Şi-a păstrat vechile cadre... Aşa fiind, continuă vităşpanul, domnia-voastră trebuie să procedaţi cu diplomaţie. N-are nici un rost să vă războiţi cu muncitorii. Aprobaţi-le cererea de înfiinţare a Lăzii frăţeşti cu participarea întreprinderii la cotizaţii. Împăratul va avea grijă s-o desfiinţeze, precum a făcut şi cu celelalte reforme...

— Dar dacă va birui Kossuth? întrebase cu strîngere de inimă avocatul Gabriel von Neptaar.

— Tocmai pentru această eventualitate, care pare puţin probabilă, trebuie să arătaţi astăzi mărinimie. Dacă Budapesta cîştigă partida, Kossuth va face să se voteze în Adunarea Naţională legea de recunoaştere şi extindere a caselor miniere de ajutor, a lăzilor frăţeşti, cu participarea bănească a patronilor. În acest caz, nu rămîne decît să vă apăraţi interesele cu abilitate. Ştiţi cum: vă amintesc că legile au totdeauna şi regulamente de aplicare... E clar, nu?

RÎNDUIELI VECHI

Neașteptata izbîndă sucise capul tuturora. Dovada simțămintelor frățești ale societății Hoffmann era făcută... Nu se mai îndoia nimeni. Sau aproape nimeni — căci bătrînul Jäger dădea din cap a neîncredere și se întreba: „Ce dracu i-a apucat? Au devenit capitaliștii mielușei?“ Și tot el își răspundea: „E peste poate!“

Din după-amiaza acelei zile, cîrciumile se umplură de petrecăreți. Să auzi și să nu crezi! Ajutor de boală îndestulător, sprijin bănesc la nașterea unui prunc, la moartea copilului, a nevestei, ori chiar a ta, gloabă netrebnică, și mai ales pensie pentru neputincioase bătrîneți! Un adevărat miraj, care făcu să se moaie inimile și să se schimbe gîndurile tuturor băieșilor, chiar ale celor porniți altădată pe cîrâ cu tot dinadinsul. Nici primejdia lipsei de lucru nu mai amenința. Asta o făgăduise solemn însuși Gustav Hoffmann, cînd cu scoaterea mașinilor din apa Jiețului. Minunată revoluție! I-a îmblînzit și pe stăpîni. Acum sîntem într-o adevărată conglăsuire, ca o apă și-un pămînt!

Seara s-a făcut la cazină serbare cu „valțer“. O serbare numai a domnilor de la administrație, e adevărat, însă muncitorii au ținut să arate că știu să culeagă floarea recunoștinței, și să o dăruie celor ce o merită cu prisosință. S-au plimbat multă

vreme prin faţa ferestrelor luminate şi împodobite cu lampioane; cocoţaţi pe uluci, s-au zgîit la dănţuitorii dinăuntru şi au înghiţit în sec cu entuziasm patriotic; orchestra lui Erwin Pruss s-a aşezat în drum şi a cîntat imnul revoluţiei.

Petrecăreţii pe maţe goale s-au răsfirat tîrziu. Ungurii şi polonezii s-au înfundat la cîrciuma lui Ciclovan; acolo, cei focoşi au jucat ceardaş şi polca, iar cei nărăviţi au băut fără răgaz. A doua zi, caleaşca cu care plecau Henry Hoffmann şi Gabriel von Neptaar a fost însoţită de urale în toate limbile, pînă la cotul drumului dinspre pasul Merişor.

Şi sătenii momîrlani s-au veselit în ziua aceea. Mulţi dintre ei se buluciseră în crîşma lui Banciu. Au băut acoviţă şi jinars; au cîntat, au jucat şi au suduit; au povestit despre haiduci şi s-au bucurat de neputinţa grofilor din Iscroni şi Clopotiva de a scoate iobagii, ca altădată, la munci silnice; au înţeles că „soţietatul" se află la mare ananghie. Cîţiva au hotărît că, dacă e vorba să ajungă „pensionişti" la bătrîneţe, se dedau şi ei la băieşit. Apoi, spre ceasurile odihnei, au încheiat o înţelegere: obştea porneşte iarăşi proces cu societatea de cărbuni, mai bine zis îl urneşte de acolo de unde s-a poticnit. Dar de astă dată cu o nădejde temeinică, cioplită în cremene: Kossuth le va sări în ajutor! Cată deci ca minten, mîine chiar, să se adune sfatul bătrînesc. Petrilenii au multe a pune la cale...

Minerii şi meseriaşii nemţi n-au zăbovit la ferestrele cazinei. S-au strîns la popicărie, au băut bere, unii s-au îmbătat, iar cei cu cap s-au sfătuit şi au luat o hotărîre: să elibereze pe ştaigărul Reiter. În numele dreptăţii şi al revoluţiei.

A doua zi, nu se uscase roua cînd minerii germani, cei care nu erau la şut, se înfăţişară la jandarmerie şi cerură straja-meşterului Tismonar să le predea tovarăşul năpăstuit. Cererea era îndrăzneaţă. Adevărul era, însă, că prelungirea stării de arest a tatălui nenorocitei Lize îi nemulţumea şi pe

jandarmi. De ce? Mai întîi pentru că îndoiala cu privire la nevinovăţia lui Reiter crescuse. Apoi fiindcă rapoartele, grija hranei, paza, băşca ruşinea că — din pricina ştiută — nu-l putuseră transporta la închisoarea din Haţeg sau Deva, îi umilieau.

Jandarmii se arătară totuşi indignaţi de cutezanţa muncitorilor germani. Mai mult decît cutezanţă: obrăzniciel Asta însemna amestec în treburile poliţiei! Aşa că galonatul Tismonar se codi să satisfacă nesăbuita cerere a civililor. Între altele şi pentru că bunăvoinţa ar fi fost socotită ca o ştirbire de autoritate. Unde mai pui săpuneala ce ar fi venit ca fulgerul drept de la fişpanat...

Cînd însă muncitorii nemţi se aşezară pe treptele care dădeau în cancelaria jandarmeriei, iar alţii se tolăniră pe iarbă, de jur împrejurul casei, spunînd că nu se mişcă de acolo, Tismonar îndulci vorba, le şopti că el însuşi făcuse cîteva rapoarte prin care ceruse împuternicire pentru eliberarea ştaigărului, şi că, pînă să sosească acea împuternicire multaşteptată, el, ca om de omenie, iacă, îl eliberează chiar acum! Zis şi făcut!

Noua izbîndă fără luptă stîrni iarăşi valuri de încredere şi voie bună în sat şi în colonii. Va să zică se poate! Ai dracului nemţi! Tac şi fac...

După amiază se desfăşură sub arţar adunarea scaunului de judecată al obştii Petrila. Se brodise ca dorinţa sătenilor de a duce mai departe procesul cu societatea Hoffmannilor să se potrivească întocmai cu hotărîrea juzilor de a ţine scaun pentru Stancu Huneadu, de faţă cu întregul sfat al satului bătrînesc. Se reînvia datina oprită cu opt ani în urmă, cînd, din înaltă poruncă, străvechea administraţie autonomă fusese înlocuită cu *primăria,* iar scaunului de judecată i se luase dreptul de a mai cerceta pricini de jaf şi omor, rămînîndu-i doar cele mici, cu dezdăunări pînă la zece forinţi, fără birşajuri[1] şi fără luare de jurămînt.

[1] Amenzi.

Fostul cneaz Costea şi cei şapte juzi ştiau prea bine că nu le este îngăduit să iasă din buchea poruncii date de comitele Hunedoarei şi întărită de Tabula regească de la Tîrgu-Mureş. De data asta însă, cei zece cetaşi ai vorniciei feciorilor ceruse judecarea lui Huneadu pe temeiul că au trecut nouă săptămîni de la uciderea Anuţei Sluguţ, termen în care, potrivit unei pravile nescrise, trebuia să se aleagă într-un fel cu cel bănuit de urîtă faptă, adică să fie ori slobozit, ori predat scaunului districtual, pentru ispăşirea cu ocnă grea. Primăria şi legea scrisă îşi mai împleteau încă autoritatea cu rămăşiţe ale vechilor instituţii devălmaşe, cu scaunul sătesc şi cu vornicia de feciori. Dar legea scrisă nerespectînd termenul datinei nescrise, ţinînd adică la temniţa din sat mai mult de nouă săptămîni un petrilean nedovedit a fi călcat buna rînduială, obştea se socotea în drept să-l judece ea. „Conflict de autoritate", i-ar fi spus domnii care ştiu să mînuiască legile, dar petrilenii n-ar fi înţeles vorba asta.

Dacă azi se face judecarea pe temeiul puterii satului bătrînesc de altădată, cutezanţa poate fi pusă şi pe seama revoluţiei. Devălmaşii Petrilei ştiau una şi bună: că revoluţia trebuie să le aducă desfiinţarea urbariilor de iobăgie şi întoarnarea munţilor jefuiţi de nobili. De aici pînă la repunerea satului bătrînesc în vechile drepturi nu mai era decît un pas, tot o înapoiere de drepturi însemnînd şi asta — mai cu osebire în mintea celor încăruntiţi de ani. În van îi ciocănise la cap Radu Zăican şi le vorbise de vremurile care nu merg niciodată înapoi, ci mereu înainte, şi că trebuie să se împace cu noua formă de autoritate administrativă. Obştenii încă mai jinduiau la vechile libertăţi şi privilegii scrise pe răboaje şi pe hîrtii îngălbenite de ani.

Adunarea satului decurse după datină: cu roata căsenilor în jurul arţarului, cu îngenuncherea în

faţa cneazului şi a juzilor, cu sorbirea miedului din cupa cornului de zimbru, cu blagoslovenia dată de preotul înveşmîntat în odăjdii de slujbă domnească, cu strigarea împricinatului şi a martorilor presupuşi. Cel bănuit de omor fiind lipsă, vornicul feciorilor povesti pricina, luă faptă cu faptă de-a rîndul, sucind-o şi pe-o parte şi pe alta, şi în folosul şi în defolosul acuzatului. Martori se declarară cîţiva, după voinţă şi fără alegere anume. Toţi se puseră chezaşi pentru nevinovăţia Huneadului.

Jandarmii şi petrilenii cei noi, de toate stările, rămaseră apoi uimiţi văzînd că tot satul se înşiruie la drum, în cap cu juzii, cneazul şi popa, străjuiţi fiind pe de lături de cei zece cetaşi. Alaiul urcă dealul Maleia, pînă la locul crimei. Bătrînii scaunului iscodiră împrejurimile pas cu pas şi îşi vorbiră cu voci scăzute. La înapoiere, convoiul se opri în faţa lădiţei în care se afla unealta cu care fusese tăiată Anuţa Sluguţ. Cine nu văzuse în aceste săptămîni junghierul din ladă?, cine nu zăbovise în faţa lui?, cine nu se întrebase al cui fusese înainte de omor? Toţi. Dar judele Hanăş porunci încă o înfruntare cu arma. Fiecare petrilean trebui să-l mai privească o dată, cu ochi ageri, cu gîndul la focul Gheenei, avînd a da mărturie scaunului de judecată petrilean.

Apoi, aşezaţi iarăşi roată pe lîngă arţar, începu o nouă perindare. De astă dată în faţa juzilor. Preotul Niculae lua jurămîntul, moş Hanăş punea întrebarea, iar cneazul Costea incrusta ceva pe un răboj nou-nouţ: răbojul crimei de pe Maleia. După care se făcu gol în jurul bătrînilor porniţi la sfat de taină. Petrilenii — bărbaţi şi femei, vîrstnici şi tineri — adăstau tăcuţi, ca la strană. Peste vreun ceas de vreme, juriul îşi spuse sentinţa cu glas tare, prin gura lui Hanăş: scîrnava faptă n-a fost săvîrşită de Stancu Huneadu, nici de altă mînă petrileană!

Cealaltă pricină era procesul cu nobilii şi „soţietatul". Descăunata cnezie se afla, în sfîrşit, în

posesia actelor originale care fuseseră poprite la Tabula regească. În baza hîrtiei smulse de Zăican de la baronul Waldemar von Hübe — prim-consilier aulic la cancelaria imperială — dar mai cu seamă simţind scutul zilelor revoluţionare, obştea hotărî reluarea pricinii începute cu douăzeci şi şapte de ani în urmă, legea ştergerii iobăgiei — de altfel neaplicată încă în Ardeal — neredînd devălmaşilor munţii şi plaiurile nedeclarate la conscripţia din 1819. Se făcu şi socoteala banilor pentru procesul cu firma Hoffmann care îşi însuşise izlazul din luncă şi cîteva ocine de la Cimpa şi Lonea.

Soarele călătorea spre asfinţit. Preotul Niculae grăbi la slujba de vecernie. Celelalte căpetenii se înfăţişară la postul de jandarmi şi cerură — potrivit hotărîrii scaunului — slobozirea lui Stancu Huneadu, precum nemţii făcuseră în aceeaşi zi cu Reiter al lor. De astă dată însă Tismonar nu lungi vorba.

— Huneadu nu mai e la gros, spuse jandarmul. Adică e, dar nu aici, ci la Haţeg, adăugă el.

Filimon Banţ ştia dimpotrivă. Sau aşa credea el, ca şi alţi trei consăteni care se îngrijiseră să trimită zilnic, Huneadului, de-ale gurii, acolo la hrubă, folosind sprijinul tainic al tînărului László, jandarmul ungur în termen. Dar Tismonar făcu dovada că nu minte. Hruba era goală! Cum? Fără să fie văzut de straja-meşter, László mărturisi vornicului Simion că noaptea trecută Stancu fusese expediat la Haţeg.

Vechea casă a obştii — în hruba căreia stătuse întemniţat neîntrecutul vînător de jderi şi de cocoşi sălbatici — fu înconjurată de gloata satului. Bătrînii se arătau înciudaţi. Sătenii — întărîtaţi.

— Apăi, dacă-i revoluţie, să fie pe de-a-ntregul! se aprinse careva.

— Vrem dreptate! Vrem sfatul obştii noastre! strigară alţii.

— Nu vrem unire cu ungurii! îşi dădu drumul Petron, ţipînd cît îl lua gura, fericit că Zăican nu se afla de faţă, ca să i-o astupe...

— Vrem sfatul obştii noastre!

Cît ai clipi, zăvoarele au fost sparte, şi petrilenii puseră stăpînire pe primărie.

A fost o răbufnire nesocotită. Cei cu sînge mai potolit înţeleseră asta şi încercară a se împotrivi, dar nu fu chip să se facă ascultaţi de sătenii zgîndăriţi la îndemnurile învăţătorului şi ale vornicului Drăgan. Hanăş şi Boja se străduiră să-i potolească. Maria lui Zăican, căreia i se îngăduia să vină la adunările satului pentru că prin căsătorie devenise devălmaşă şi se socotea romîncă, încercă să amintească poveţele omului ei, plecat la munte.

— Boanghino! îi zvîrli Petron injuria.

Maria amuţi ca după o palmă grea. Se simţea obidită. De vorba spusă cu ură, de dispreţul ce i se arăta.

— Trăiască revoluţia! Trăiască domnul Kossuth! strigau ţăranii puşi pe răsturnări.

Fu adus în ghionţi primarul Adam Todea. Tremurînd, dădu cheile de la dulapuri. După care biruitorii se întrebară ce ispravă să mai facă... Cîţiva scoaseră din dulapuri registrele de dări şi stare civilă. Voiau să le rupă, ori să le dea foc. Alţii trăgeau de Todea, să-l vîre în hruba temniţei de jos. Sosi, însă, gîfîind preotul Niculae. Era însoţit de jandarmi, iar din urmă se apropia în pas alergător garda naţională, înarmată cu flinte şi spăngi.

Şeful postului se vîrî printre oameni. Ţinea arma în atac. Ceilalţi doi jandarmi fuseseră postaţi peste drum, cu spatele apărat de zidurile cazinei şi cu degetele pe trăgaci. Garda înconjurase mulţimea. Răspundea, în numele noii oblăduiri revoluţionare, de buna rînduială în sat. Instruită să nu provoace, garda era însă hotărîtă să apere ordinea, fără de care libertatea rămînea goală de orice înţeles. Negustorul de la Herberge, Horváth şi Váradi ţinură sfat scurt cu jandarmul Tismonar şi cu preotul Niculae. Traseră încheierea: autoritatea reprezentată de primărie nu trebuie lăsată pradă batjocurii.

Preotul încercă să vorbească de pe treptele primăriei — căreia îi zburase firma. Greu, se făcu ascultat. Lămuri nesăbuința. Dojeni aspru pe îndemnătorii la rebèlie. Povățui pe săteni să se ducă la casele lor. O delegație va pleca mîine la Hațeg, să ceară eliberarea lui Stancu Huneadu.

Oamenii erau în cumpănă. Nu pricepeau de ce li se stă împotrivă. E doar revoluție, iar *primăria* este chipul silniciilor grofești, împărătești, ale domnilor cu straie negre din Petrila — de-a valma. Se mirau de ei înșiși cum de nu le venise în cap, din primăvară chiar, să înscăuneze vechea autoritate a satului bătrînesc.

Doi tineri cetași sosiră cu jilțul de lemn incrustat al cneziei care se vroia reînviată. În urmă-le, Costea și Cîrstea aduceau, într-o țundră făcută sac, cotoarele de alun ale răboajelor de dări și „bălaurul", adică osul de mamut care făcuse pe vremuri fala dulapului cel mare din casa obștii. Garda și oamenii se dădură în lături. Costea urcă treptele și depuse pe masa primăriei „arhivul", care înfățișa în ochii bătrînilor trecutul cel îndepărtat al Petrilei, de pe cînd strămoșii și zmeii răpuseseră viața unor cotropitori cu trupuri cît Dealul Negru, cu capete multe și cu gheare de balauri...

Cneazul de altădată, întinerit parcă, se înscăună în jilțul așezat în dreptul ușii. Cu pletele albe, în care se răsfrîngeau, ca un nimb, stropi din razele soarelui scăpătat dincolo de munții Retezat, cu privirea ageră și statura încă majestatică, cneazul părea o întruchipare a veacurilor apuse.

— Irää! izbucniră uralele sătenilor.

— *Oláh*[1], îndrăzni să se mînie negustorul Kardos, cu scîrbă în glas.

— Troglodiți! se auzi vorbă de neînțeles, ieșită din gura cancelaristului Váradi.

Popa Niculae se canonea să-i lămurească pe juzi că sătenii săriseră peste cal, că fapta nu fusese ho-

[1] Valah! (Veche imprecație ungurească, cu sens disprețuitor pentru romînii ardeleni.)

tărîtă la sfatul de sub arţar şi că întreg satul este în primejdie, pus acum sub semnul răzmeriţei. Să nu uite nimeni că la Deva şi Alba se află catane cu chivăre, împlătoşaţi ai împărăţiei... Bătrînii încuviinţau, dar înălţau din umeri. Nu ei asmuţiseră. Petron se strecură printre săteni şi pieri în drum spre casă...

Apele începură a se linişti. Momîrlanii nu dădeau semne de altă pornire spre răzvrătire. Erau mulţumiţi de ispravă, şi atît. Adăstau însă plecarea gărzii şi a penelor de cocoş. Autorităţile aşteptau şi ele să se împrăştie oamenii pe la colibe. Cît despre casa obştii, ea putea fi recucerită noaptea, şi pusă sub paza grănicerilor de la Baru. Cîndva, rebelilor le va veni vremea să dea seama...

Dinspre îmbucătura Jieţului se auzi ropot de cai în galop. Apoi se năluciră prin faţa mulţimii trei călăreţi înarmaţi. Cel din cap era Stancu Huneadu. Bandi Suge-Bute şi Ion Moga săltau pe delături, la un bot de cal. Pieriră către casele de la marginea pădurii Prigoria. Petrilenii rămaseră uimiţi. Alergară apoi pe urmele nălucilor, lăsînd totul în plata Domnului.

Satul nu ştia că Huneadul fusese eliberat chiar în dimineaţa acelei zile. Scos din hrubă de cu noaptea, cu cătuşi la mîini, doi oşteni îl porniseră într-adevăr la Haţeg. Tismonar nu minţise. Dar se brodise ca tocmai atunci trei călăreţi — Zăican, Moga şi Bandi — să trăpeze pe o potecă dosită de drumul cel mare al văii Streiului, zorind către adăpostul cetei lui Brănuţ. Soarele lumina din coasta Parîngului. Radu era îngîndurat. Nu-i ieşea din cap întrebarea: unde mai văzuse junghierul? De la Petrila se repezise la Godean. Întrebase în zadar pe ortacii de la Şase Peşteri dacă le lipseşte o armă aşa şi pe dincolo. Şi poruncise lui Trif Alupetreacătă să se strecoare la Petrila. El, sau Fira. Să poposească doar cîteva clipe în faţa lăditei şi să cerceteze: cunosc fierul? Apoi Radu se grăbi

să facă aceleași cercetări la ascunzișurile celorlalte cinci polcuri, începînd de la Poarta de Fier și pînă la coasta Surianului, la Rusalin. Balog al Văsii, Moacă al lui Ion Tătaru și ceilalți căpitani vor primi aceleași îndrumări. Nu se putea altfel! Ucigașul Anuței trebuia dovedit. Și pedepsit! Zăican simțea asta ca o poruncă țîșnită din sîngele Sluguței mînjit și năclăit pe mînerul de os, sîngele acela care îl cutremurase.

Asta se întîmplase în cele trei zile din urmă. Azi-dimineață, de pe colina care îmbrățișa drumul dintre Ponor și Pui, cei trei călăreți zăriseră oștenii și omul dintre ei. Slobozirea lui Huneadu fusese o joacă de copii. Radu luă și armele, dînd zapis — ca la armurierii sași din Sibiu. Trimise pe Stancu la Petrila, cu însoțitori și răvaș. Pe Stancu pentru ca să-și îmbrățișeze familia, s-o povățuiască despre cum să se descurce singură, apoi să ia calea munților, poposind la un loc anume, unde urma să alcătuiască o nouă ceată de răzvrătiți în slujba revoluției. Pe Moga și pe Bandi îi trimisese pentru strajă și scrisori. Răvașele să ajungă în mîna Mariei, și de acolo la Jäger. Primise și el vești din Deva că în împărăție lucrurile se încurcaseră cu semn de încăierare, așa că — pe curînd!

Înainte de lăsarea nopții, Huneadu și Moga răspunseseră încrederii. Zăboviră însă mult, din pricina celui de-al treilea dintre ei, a lui Bandi, care ceruse un scurt răgaz și se strecurase pe la poalele Roșiei, avînd să lase o vorbă în colonii — spusese el.

Suge-Bute o căută pe Vilma lui Horváth. O găsi în casă, singură, și șoptiră ceva în care era vorba de Sluguța și de junghier. Trimițînd apoi cuvînt la crîșma lui Ciclovan, Bandi și István se întîlniră sub gorunul cel mare din pădure, nu departe de casa lui Zăican. Acolo, sub pavăza întunecată a nopții, cei doi băieși, tovarăși la bețiile de altădată, se sfădiră pe înfundate, cu glas strîns, dar cu amenințări.

— Măi István, oi fi eu beţiv, cum zice lumea, dar mi-e inima curată. Nu mă împac cu strîmbătatea. Tu să faci aşa cum îţi spun eu şi cum îţi este datorinţa. De nu, să ştii că nu ne mai leagă nimic. Împacă-te cu Zăican, îţi zic! Vino la tabără, roagă-l să te ierte, şi rămîi acolo.

— Să te ia dracul de ortac neghiob! Zăican mi-i duşman de moarte. Nu mă plec în faţa lui! Mai bine îi fac de petrecanie. Şi ţie — dacă nu-ţi ţii gura... Fii tare, mă! Fii ungur!

— Ungurii nu au suflet de cîne, István. Nu uita că Radu e cu Kossuth al nostru. Nu trebuie să cadă.

— Să cadă, opincă! Mi-a furat femeia — mi-a furat viaţa! Iar pe tine te-a îmbrobodit la minte. Ungur eşti tu? Ce caţi printre tîlharii aceia? Te scuip!

— Dobai, nu batjocori! Nu sînt tîlhari, ci cătane. Cătanele lui Kossuth. Cum de nu înţelegi? Capului ăla al tău i-ar sta bine în funie, ori zobit de bolovani! încheie Bandi cu scîrbă, şi dădu să iasă din întunericul nopţii, către sat.

Un geamăt înfundat înfioră frunzele. Suge-Bute se prăbuşi. Lama unui cuţit îi pătrunsese între coaste.

Tîrziu, împleticindu-se, rănitul ajunse la poarta lui Stancu Huneadu, unde era aşteptat de mult. Simţindu-l, calul, priponit în curte, necheză. Era calul slobozit din mină... Societatea i-l dăruise ca pe-o otreapă netrebnică. Dar Bandi îl îngrijise ca pe-un frate de muncă. La munte îi revenise vederea şi se înzdrăvenise. Acum avea şi nume. Bandi îl botezase „Haiduc".

Alături, la bătrîna Salomia răposatului moş Alexe Zăican, Lăbuş lătra şi se zbătea, mai-mai să prăvale zăplazul. Suge-Bute şuieră printre dinţi şi printre gemete năbuşite. Da de veste că se află peaproape. Apoi, simţind o sfîrşeală în tot trupul, se prăvăli în drum.

De-abia cînd da o geană spre ziuă, Moga şi Stancu încălecară, luînd drumul peşterilor, cu ocol pe la Stîrminosul şi Poiana Miresei. În urma lor pă-

şea fără zăbală Haiducul lui Bandi. Din cînd în cînd, întorcea capul şi necheza trist.

Rănitul fusese lăsat în seama Salomiei, medi-ţineasa, în odaia casei bătrîneşti. Cu rugă de la cei doi ortaci să-l pună pe picioare şi să nu se afle nimic. Să se afle ce? Bandi nu izbutise — ori nu voise — să dea vreo lămurire. Îngăimase doar atît:

— Păziţi-l pe Zăican!

JUNGHIERUL

Nevasta lui Horváth n-a dormit toată noaptea. S-a perpelit şi pe-o parte, şi pe alta, a oftat mereu, a spus în gînd rugăciuni, dar n-a fost chip să lipească pleoapa.

— Ce ai, femeie? a întrebat-o Sándor.

Vilma s-a ferit să dea un răspuns. S-a sculat, a aprins lămpaşul cu ulei de rapiţă, a sărutat crucifixul de lemn sculptat care atîrna în perete, a luat de pe colţar *Biblia* cu file ferfeniţite la margini, şi a început să îngîne un psalm. Din cînd în cînd se oprea, îşi ştergea o lacrimă strecurată sub geană, ofta iar, se închina şi-şi şoptea:

— *Jézus Mária! Jézus Mária!*[1]

Într-un tîrziu, Horváth se ridică în capul oaselor şi o privi stăruitor. Îi sărise somnul.

— Ce-i cu tine, Vilma? Ce-ţi stă pe inimă? Grăieşte, ori culcă-te.

În loc de răspuns, primi un oftat din adînc. Veni rîndul bărbatului să-şi facă cruce.

— Tu eşti femeie fără prihană. Tu, şi Fecioara Maria! V-aţi potrivit. N-aveţi păcate, glumi Sándor, care nu prea era dus la biserică şi-i plăcea să ia peste picior bigotismul nevestei. Hai, zi-i: ce te frămîntă?

[1] Sfîntă Fecioară Maria! (Traducere liberă.)

Vilma îi aruncă o uitătură mustrătoare, apoi îl întrebă cu jumătate de glas:

— Ce crezi tu de Anuța aia a lui Sluguț?

— Cum adică? se miră Horváth.

— Adică, te întreb: cine crezi că a ucis-o?

— Nu știu. Da' ce-ți veni?

— Aud că Radu este pus sub bănuială. Așa se vorbește...

— Ești nebună! Baba era credincioasa băiatului. Ne-a fost mereu de ajutor. Radu o prețuia mult.

— Atunci, oare cine altul a tăiat-o? N-am văzut cuțitul din lădița de la drum. Tu, da. Zi-mi, Șandore, cuțitul acela îți spune ceva, îți amintești să-l fi văzut și altă dată?

— Nu știu. M-am uitat în grabă. Și nu te mai frămînta de grija lui Radu! Poate mai curînd a omorît-o vreun ciondor[1], că ăia îi purtau pică de mult.

— Jandarmii sînt oamenii legii, Șandore. Dar dacă vreunul din minerii noștri?... se încăpățînă nevasta.

— Vreun ungur, zici? Nimeni n-avea de-mpărțit cu răposata.

Vilma se mai însenină. Luminița din lămpaș pîlpîia. Afară, întunericul nopții se încheotora cu dîra vînătă a dimineții.

— Eu mă gat pentru șut. Nu-ți face spaimă despre partea ginerelui. Cearcă mai bine să furi un pic de somn, credincioasa lui Dumnezeu!

Credincioasa prinsese însă curaj. Puse iar o întrebare:

— Șandore, dar la Petroșeni cine va fi dat foc? Acolo nu poate fi vorba de-ai noștri. Oare tîlharii din munți să fi făcut isprava?

— Ți-am mai spus, femeie, că ăia nu-s tîlhari, sînt ostașii Petrilei! se răsti Horváth.

— Dacă tu zici că-s totuna, fie! Poate vor fi vrut să-l pedepsească pe Willing pentru necinstirea bietei Lize...

---

[1] Jandarm (În maghiară: *csendőr*).

— Ba! Ştii doară că l-au mai avut în mînă. Puteau să-i facă de petrecanie atunci. Dar s-au mulţumit să-l batjocorească pe frunte cu scuipat şi pecete de fier roşu. Oamenii lui Radu nu ucid decît în luptă.

— Of, Radu ăsta!... se mărgini Vilma să scape o frîntură din gîndurile ce-o năpădiseră.

Cînd Sándor plecă la necazurile lui, Horváthné[1] se îmbrăcă degrabă şi dădu fuga în sat. Voia să vadă ea însăşi cuţitul care retezase viaţa Anuţei.

Deşi arma fusese pusă la vedere de atîta vreme, Vilma nu simţise niciodată îndemnul s-o cerceteze. Însă de aseară nu mai avea astîmpăr şi se chinuia singură: oare *a lui* să fie?

Nu se luminase de ziuă, aşa că lădiţa lipsea de la locul ştiut. Noaptea, arma ucigaşă sta la jandarmerie. Vilma oftă uşurată. Ar fi vrut să n-o vadă niciodată... Să n-aibă dovada. Şi, astfel, să nu fie părtaşă la crimă. Dar fără dovada asta nu înseamnă că tot tăinuitoare este? Jézus Mária! Întrebarea o săpa precum rîma pămîntul. Porni către Lunca Florilor, mai mult ca să-i treacă timpul. Maria trebăluia cu orătăniile. Văzîndu-şi mama în revărsat de zori, se bucură, apoi se miră foarte şi se nelinişti. Vilma potrivi niscai vorbe şi rugă pe Sfînta Fecioară, în gînd, să-i ierte păcatul minciunii. La plecare îşi întrebă fata, ca dintr-o doară, dacă văzuse cumva cuţitul de lîngă zidirea administraţiei şi cam ce crede. Primind răspuns că nu-şi aminteşte să-l fi zărit la un om anume, Vilma se simţi iar uşurată. Va să zică taina stă bine ferecată! Ar putea rămîne aşa... Se cutremură însă. Trebuia să se încredinţeze chiar ea, Vilma, de adevăr. Ca să se liniştească. Poate că nu fusese decît o pîră mincinoasă...

Mergînd către vatra satului, zări de departe cum jandarmul László aşeza măsuţa şi lădiţa cu sîrmă împletită. Femeia aşteptă un pic, apoi porni într-acolo. Dădu întîi tîrcoale, însă inima îi bătea să se spargă. Înţelegînd că nu face decît să-şi prelun-

[1] *Horváthné* — în maghiară: nevasta lui Horváth.

gească chinul, Vilma păşi hotărîtă, dar cu ochii aproape închişi. Cînd îi deschise, privirea rămase încremenită pe mînerul junghierului, iar pielea i se înfioră pe braţe, ca la găini. O trecură sudori reci. Inima cînd sta, cînd zvîcnea. „Da, e cuţitul *lui!*" şopti femeia în sineşi, şi se depărtă aiurită.

În drum spre casă nu luă seama la drumeţi şi nu răspunse la bineţe. Se înfăşură în broboadă, ca melcul în găoace. I se părea că, astfel, n-o vede nimeni.

De la bisericuţa de pe Maleia, prinse zvonul unor ciocănituri. Era toaca dimineţii. Popa ortodox vestea slujba de utrenie. Drept-credincioasa Romei se făcu mai mică sub broboadă, se închină pe limba ei şi iuţi paşii. Înainte de a ajunge în dreptul bisericii catolice, trecu de partea cealaltă a drumului. Nu se mai credea vrednică de ocrotirea ei! Cu ochi furişaţi spre uşa lăcaşului de rugă, privi o clipă icoana de deasupra intrării, icoana măiastru sculptată a Fecioarei cu Pruncul în braţe. O podidiră lacrimile.

Îi ieşi în cale preotul papistaş. Grăbea la slujba lui. Văzînd că nu primeşte semnul respectului, păzitorul credinţei dădu el bineţe şi adăugă ceva, ca de blagoslovenie, pe lătinie, şi cu *Amen!* la sfîrşit. Se cădea — nevasta lui Horváth nefiind oarecine, ca atîtea alte femei din coloniile minerilor, ci pilda supuşeniei creştine şi a dărniciei la cutia milelor bisericii, după puterea ei şi din puţinul ce-l avea...

Ajunsă acasă, credincioasa trase zăvorul şi îşi puse cîrpe ude în dreptul inimii. Vreme îndelungată rămase pironită pe marginea patului, peste putinţă să cugete lămurit. Tîrziu, gîndurile împrăştiate începură să i se adune şi să facă loc dîrzeniei de altădată, acelei dîrzenii într-o credinţă căreia îi slujea cu încăpăţînare, cu fanatism. Se învioră şi porni să depene iar firul încîlcit în ajun, cînd Bandi, venind în casa ei, îi mărturisise că junghierul fusese avutul lui István. Acesta îl primise în dar de la Bandi — întărise Suge-Bute — cînd venise

el din munţi cu ceata lui Trif. Vilma rămăsese ca pălită de trăsnet. Destăinuirea minerului ungur ajuns haiduc printre „tîlharii" căpitănişi de Zăican avusese un rost. Bandi spusese că nu putea să îndure o acuză nedreaptă asupra căpitanului. István trebuia silit să recunoască crima. Faptă despre care Bandi nu avea îndoială. De cîteva ori — mărturisise el — la desele lor beţii, Dobai se arătase pornit spre grozavă răzbunare împotriva Sluguţei, care îl batjocorise în drum, cam prin luna april, din pricina unei pietre aruncate asupră-i, fără răutate. După destăinuire, Bandi o rugase pe Vilma să-şi apere ginerele, făcînd cunoscut adevărul acolo unde trebuia.

Da, Vilma îşi amintea prea bine cum într-o zi István venise cu faţa brăzdată de gheare, ca pămîntul peste care a trecut plugul. Erau zgîrieturile Anuţei, şi erau adînci. Nevasta lui Horváth i le-a oblojit cum s-a priceput. Dîrele s-au vindecat, dar şi azi se mai văd urme. Dacă l-a întrebat atunci ce i se întîmplase, István i-a răspuns că le primise la cîrciumă, într-o bătaie cu alţi băieşi nărăviţi la băutură. L-a crezut, de ce să nu-l creadă?! L-a crezut şi l-a dojenit ca pe-un copil drag şi neastîmpărat. Apoi Vilma a uitat. Acum face legătura între păţania de atunci a băiatului crescut de mic la casa ei, şi cuţitul pătat de sînge. Îl blestemă pe Bandi că a venit la ea şi i-a deschis ochii. Un beţiv şi ăsta! Pînă mai ieri, Suge-Bute umbla tot tehui, din mină în oală şi din oală în mină. Acum şi-a schimbat felul şi cearcă să-şi scape căpetenia cu care s-a înhăitat... Cu ce preţ! Cu trădarea prieteniei faţă de István şi cu neliniştirea sufletului ei, al unei drept-credincioase ajunsă din senin tăinuitoare de omor! Vilma simte cum junghierul cu plăsele de os îi sfîrtecă inima. Îl cunoaşte prea bine! L-a văzut la István. De cîteva ori...

Aşa, o dată, băiatul venise într-o zi la ei acasă — adică mai bine zis venise la ea, că de mustrările lui Sándor se ferea — şi adusese iarăşi vorba despre oful care îl rodea de-atîţia ani: Marişca! Era întărîtat. Nu de rachiu, ci de pîrjolul din inimă.

Profeți mamei Vilma că soarta lui Radu Zăican este pecetluită pentru totdeauna. Bărbatul Mariei, zicea el, a pus vîrf fărădelegilor. Acum, sau mai tîrziu, cînd steaua lui Kossuth va apune, Radu va fi prins și osîndit. Osîndit la ocnă, ori spînzurat pentru asasinarea lui Willing, pentru dare de foc, pentru uciderea Anuței Sluguț, pentru atacarea și rănirea jandarmilor și pentru necontenite îndemnuri la rebeliune. Este vremea ca Maria să se dezmeticească, spusese István. Să-l părăsească pe Zăican. Să fugă. El, Dobai, o primește cu drag. O așteaptă de opt ani, ca un cîine alungat din poarta stăpînului, animal lihnit de foame, dar credincios pînă la moarte. István se încăpățîna să creadă că Maria va fugi cu el, undeva, departe, unde codrul nu înverzește, și mai departe chiar, pînă unde-o vedea cu ochii...

Vilma simțea că are o ascunsă potrivire cu gîndurile băiatului. Ginerele, Radu, nu izbutise să i se facă iubit. Pentru multe și felurite pricini: Radu nu era de religia Romei, o umilise în colonie furîndu-i fata, retezase brațul lui Sándor, se pusese de-a curmezișul legilor, fusese de două ori pușcăriaș, iar acum este tîlhar la pădure și, poate, ucigaș! E vrednic și gospodar? Da. Ei și? Vorba valahilor: brînză bună în burduf de cîine... Maria îl iubește ca o nebună, mai bine zis ca o proastă... Vilmei îi e groază de Radu și îi e milă de fată. La început avusese pentru ginere un fel de respect amestecat cu teamă. Atît. Dar de cînd cu răzvrătirea și cu cele două crime care au zguduit Petrila, respectul s-a prefăcut în ură.

Nevasta lui Sándor deapănă mai departe proaspetele amintiri. În ziua aceea, spunîndu-i iarăși oful, István aștepta un răspuns. Bătrîna căutase să-l potolească. Să mai rabde, îl sfătuise. Lucrurile se vor limpezi de la sine. Atunci Marișca va fi slobodă și se vor lua, precum îi fusese făgăduiala din copilărie. Dar István părea grăbit. Îi ceru mamei Vilma să deschidă Mariei ochii. Îndată. *Altfel*... Băiatul trăsese de la carîmbii cizmei cuțitul, desprinsese tăișul din chinga plăselelor, cîntărise în palmă arma și spusese cu

ură: „Vezi, mamă? Din *ăsta* Marişca va rămîne văduvă! Aşa că şi eu, cel de-al doilea ginere al dumitale, voi fi tot un ucigaş... Prins nu m-oi da! De nu mă vrea Marişca, am s-o fur — pentru ca şi cel de-al doilea ginere al dumitale să ajungă hoţ... Pusta e nesfîrşită! Mă-nfund cu Marişca în adîncul nepătruns. Voi dura pentru ea o colibă de stuf în mlaştinile Tisei, acolo unde haiduceşte Rózsa Sándor. Iar de va fi nevoie, mă voi alătura cetelor lui. Pentru ca şi cel de-al doilea ginere al mamei Vilma să ajungă haiduc..." Femeia înlemnise. Rămăsese cu ochii holbaţi la junghier. Îl blestemase şi ea pe Radu. Cîteodată îi dorise şi ea moartea. Dar în ascuns, numai cu voinţa cerului, şi făcîndu-şi cruci speriate şi şoptind *Jézus Mária!,* ca să nu păcătuiască... Văzînd însă în ziua aceea fierul din mîna lui István, Vilma se cutremurase. Căzuse în genunchi şi îl rugase pe băiat să aibă îndurare. Nu prin crimă să ajungă la inima Mariei, ci prin pilda dragostei lui statornice, cum nu se pomenise de cînd Isaac iubise pe Rebeca...

Vilma mai văzuse şi altă dată cuţitul cu plăselele de os. Era într-o sîmbătă. Ziua se stingea. Tînărul venise beat, că intra în odaia Horvaţilor ca la el acasă. Adusese o ploscuţă cu palincă. Sándor tocmai picase. De cînd e ştaigăr, şi mai cu seamă de cînd poartă panglică de comandant-adjunct al gărzii naţionale, se fereşte să bea peste măsură. În spre-seara aceea însă, venise oleacă afumat şi dăduse de István. Nu-l iubea pe pripăşitul din coliba de la Pécs. Pe vremea aceea se străduise totuşi să facă din el un miner cu vază, însă băiatul se dovedise ciumos şi căpăţînos. „Din cîne nu faci slană!" spunea adesea Sándor. Mai tîrziu, aici la Petrila, îşi îndemnase nevasta să-l povăţuiască a întemeia un cămin oricît de micuţ, ca să aibă şi el un rost şi să nu mai tinerească precum cucul pe cracă, rîvnitor la cuibul altuia.

În seara de care îşi amintea acum Vilma cu strîngere de inimă, prinzînd limbă din ploscă cei doi bărbaţi stătuseră de vorbă mai îndelung. Despre

Kossuth şi despre ale mineritului. Dobai îi ceruse lui Sándor să-l facă prim-miner. „*Aknász*[1], tu? *Abăr* nu eşti decît ajutor-miner. Mai va... încă două trepte... Fii vrednic să le treci", îl descurajase bătrînul.

István îl privise cu ochi împungoşi şi urmase: „Baci, dacă vrei dumneata, se poate! Mă însor, şi-mi trebuie titulă făloasă." Zicînd aceasta, scosese cuţitul şi-l pusese liniştit pe masă, desfăcut din plăsele, aşa cum stă acum în lădiţa de la drum. Pesemne, o făcuse fără să vrea, din rău obicei. Bătrînul nu luase seama, dar Vilma simţise fiori reci. Horváth răspunsese băiatului: „Mă bucur de ce aud, dar nu am putinţa să hotărăsc înaintarea ta. Nu m-oi opune, însă roagă-te de inginerul Schultze. Să mă întrebe pe mine — că eu ţi-am pus lămpaşul şi toporişca în mînă." Dar István stăruise cu glas aproape poruncitor: „Nu! Nu mă ploconesc ăstuia. E rău, şi urăşte ungurimea. Roagă-l dumneata pe Jäger. Te va asculta." După care sfîrşi rînjind: „Sînteţi prieteni şi uneltitori în revoluţia asta..." Atunci, bătrînul Sándor se încruntă şi îl dojeni cu o înjurătură. Vilma luă plosca de pe masă şi cu dosul palmei încercă să depărteze arma. István petrecu ochii de la junghier la femeie, rînji iar, apucă arma şi o strecură la loc, de-a lungul cizmei.

De atunci, Dobai n-a mai dat pe la ei. Femeia se mira, dar nici nu dorea să-l vadă. Se mira — ştiindu-l foc mocnind în spuză, gata să se aprindă la cea mai mică zgîndărire, şi nerăbdător ca un cal nărăvaş. Nu dorea să-l vadă — pentru că o cuprinsese teama. Nu atît de viaţa Radului, pe care o socotea pierdută, cît de a Mariei. Într-un fel sau altul, fata ei se afla în primejdie. Ziua, Vilma se lua cu treburile, dar noaptea o topea neliniştea. Cîteodată o mîngîia gîndul că ameninţarea fusese doar izbucnirea unui suflet pustiit de îndelungă şi zadarnică aşteptare, izbucnirea unei minţi care, în cele din urmă, îşi va regăsi dreapta aşezare. Dar din seara cînd Bandi îi otrăvise inima cu veninul

[1] Şef de echipă.

bănuielii de omor, Vilma a înțeles, în sfîrșit, că își dorise un ginere rău la mînie, negru la suflet și că Sándor al ei avea dreptate atunci cînd îl socotea „ciumos", și tot asemenea Maria, care de mică spusese că István este „ne-su-fe-rit".

Acum Vilma are temei de vină grea pentru omul în stare să mînuiască tăișul fierului în carnea semenilor vinovați ori ba, și e hotărîtă să-l dea pe mîna acelora care au de partea lor legea și osînda. Bigota credință a femeii se dovedea astfel mai tare decît socotelile pămîntești. Însă, pînă la acest denunț, Vilma mai vroia să capete o dovadă: spovedania ucigașului!

Azi, Horváth Sándor este plecat la Deva, la o adunare a comandanților de gărzi. Nevasta ciungului i-a trimis vorbă lui István, la ieșirea din șut, să vină, avînd a-i vorbi degrabă. Minerul trecu pe la cîrciuma lui Ciclovan, să-și facă obiceiul și să cumpănească. Să cumpănească în fața paharului, pentru că avea o presimțire legată de numele lui Zăican, de cuțitul pe care îl jucase cîndva în fața Vilmei, ba și un alt cuțit, cel pe care într-o seară îl înfipsese în coasta lui Bandi. Presimțirea era întărîtată și de vremea care prevestea furtună. Își părăsi ortacii din casa diavolului, în nădejdea — subțire ca ața — că, totuși, ar putea să afle vreo veste bună despre Maria lui Zăican.

Vilma făcuse lampa mică, doar cît să poată citi din cartea cu vechi parabole. Buchisea sub firul de tainică lumină și se închina încet, plecînd capul cu umilință. Cutele feței, adînci trădau, însă, o hotărîre și mai adîncă...

Ca niciodată, István intră tiptil și temător.

— Ce face Marișca?, șopti îngîituit, pironindu-și ochii în privirea tăioasă a nanei.

— Stai jos! Nu despre Marișca este vorba...

Nemulțumit, băiețul se așeză pe un colț de scaun. Se încăpățînă:

— Eu despre Marișca vreau să aflu!

— Nu-ți mai folosește...

— De ce? sări omul, ca picat cu lumînarea.

— Nu *tu* să afli, ci *eu*. Dar altceva... Ceva de care atîrnă viaţa ta şi liniştea noastră, a celor care te-am crescut în frica lui Dumnezeu.

István simţi apropierea primejdiei. Dibui să dea un înţeles vorbelor spuse de singura fiinţă în faţa căreia se purta încă din fragedă copilărie cu respect. Îi părea rău că, înveninat fiind, scosese cîndva junghierul şi pomenise de Zăican.

— Stai jos, ţi-am spus!

Un fulger lumină încăperea, ca ziua, însoţit de trăsnet. Ploaia începu să cadă în ropote.

— Închină-te! îi porunci Vilma.

Tînărul şovăi, apoi se supuse. Neliniştea îi crescu. Ştia că mama Vilma nu glumeşte niciodată. Îl iubea ca pe copilul ei, dar dragostea ei fusese totdeauna rece. Precum firea.

— De cînd n-ai mai făcut semnul sfînt? îl iscodi bătrîna.

— Iartă-mă, mamă! De mult.

— Iertare prin ispăşire, István! Aşa sună porunca Domnului...

— Ce poruncă? Ce să ispăşesc?

— Să ispăşeşti fapta! Spovedeşte-te! Ascult cu inima cernită de durere.

Omul se răsuci în scaun. Vrînd totuşi să pară tare, îşi încruntă privirea, însă buzele îi tremurau. Ca şi mîinile.

Îl năpădiră puzderie de întrebări. Apoi se pomeni că îl arde amintirea faptei pe care deseori încerca s-o înece în cîrciumă. Se ridică, făcu paşi repezi prin odăiţă, ca argintul-viu, fără ţintă. Căuta să pună o întrebare. Pe masă pîlpîia lămpaşul de miner. Încercă să-i îndrepte flacăra, mulţumit de răgazul lucrului la care zăbovea. Încăperea şi aşteptarea Vilmei erau apăsătoare. Femeia îl urmărea cu ochi mici, iuţi, iscoditori.

Un nou fulger spintecă văzduhul Petrilei şi un vuiet se revărsă dinspre munţi, spărgînd tăcerea din cămăruţă.

— Nană, eu vreau să ştiu dacă ai vorbit cu Marişca, după cum te rugasem... izbuti să îngaime, ca o scăpare.

— Eu vreau să ştiu unde-i cuţitul tău! i-o tăie Vilma scurt.

Pusese de mult temei pe neprevăzutul întrebării. O clipă, István rămase ca scris pe perete. O pală de căldură îi încinse faţa, şi un şuvoi rece i se prelinse pe şira spinării. Vilma nu-l slăbi. Îl săgetă cu ochi de cucuvaie.

— Spune, băiete!

Cu mîini şovăielnice, Dobai István scoase de la carîmb un cuţit mare, cît cel cu care fusese ucisă Anuţa Sluguţ. Plăselele erau însă de lemn.

— Celălalt! Ăsta-i de la bolta lui Kardos... Aveai unul cu mîner de os... Unde-i?

Mintea lui István se împăienjeni. Obrazul i se făcu negru ca neghina din grîu. Vilma nu-l scăpa din chingi.

— Răspunde! îi porunci ea, ca un judecător de la magistratura Hunedoarei.

— L-am aruncat...

— Într-un tufiş?

Dobai rămase iar năuc. Se simţea ca munţii cei întunecoşi cînd îi împresoară negura. Izbuti, totuşi, să se strecoare în colţul de către uşă, la întuneric. Era nesăţios la vedere, ca un cîine opărit. Răspunse tîrziu, greu, cu glas de împrumut:

— În iazul morii...

— De ce acolo?

— Se betegise...

— Ori se mînjise?

István bîigui ceva, de neînţeles. Ochii Vilmei, tirani, bătuţi parcă în cuie, îl fixau, îl sfredeleau.

— Spune, István, ai văzut cuţitul din lădiţa de la drum?

Nu primi răspuns. În odăiţă se aşternu iarăşi tăcere adîncă. Afară, ploaia răpăia. Totuşi, Vilma îşi auzea tic-tacul inimii. Dobai, — scrîşnetul măselelor. Se străduia să prindă puteri. Strîngea pumnii şi dinţii. Reuşi, încet şi greu, să-şi recapete stăpînirea.

— L-am văzut! Seamănă cu junghierul pe care l-am aruncat în iaz... O sculă netrebnică! Sînt multe la fel pe la stînele din munţii ăştia. Eu îl cumpărasem de la nedeia din Poiana Miresei...

Un tunet căzut ca o prăvălire, ca un „nuuu!" prelung, îl înfioră.

Omul făcu semnul crucii şi urmă să istorisească, întretăiat de opriri scurte şi dese, cum şi cu ce preţ cumpărase cuţitul de la un negustor venit la nedeie. Vorbele, repezite şi poticnite, se învălmăşeau cu amănunţimi despre tarabele negustorilor de pe Poiana Miresei. Încolţitul voia parcă să-şi audă mereu glasul şi să-l înlăture astfel pe al potrivnicii cu ochi neclipiţi.

— István, tu minţi! Eşti căpăţînos, însă coaja mare nu umple nuca seacă... Nedeia a fost de mult, în vara trecută...

— Toţi ciobanii poartă scule la fel. Cu ele înjunghie miei.

— Şi tu femei...

Era prea mult! Dobai se opri ca o moară căreia îi iei apa din scurt. Se prăbuşi pe scaun şi-şi ascunse faţa în pălmoaie. Vilma piti cuţitul care rămăsese pe masă, şi aşteptă neclintită. Frămîntarea ucigaşului trebuia să aducă dezlegare deplină. Dar gîndurile lui călătoreau în amintiri. În amintirea unei seri tîrzii din vară, cînd, beat fiind la cîrciuma lui Ciclovan, un ortac, Orbán, îl zgîndărise întrebîndu-l pentru ce-l scuipase şi-l zgîriase bătrîna aceea de pe dealul Maleii. István revedea acum, ca prin sită, privirea batjocoritoare a minerului. Apoi cum el s-a încruntat, a mai cerut un deţ, l-a sorbit, a trîntit ţoiul de podele şi a răspuns sec: „Din pricina tîlharului!" Tîlharul era un om al cărui nume se ferise să-l pronunţe, sau îl rostea rar şi cu ură: Zăican. Sluguţa era credincioasa acestui om. Acum nu-şi mai aduce aminte cînd a părăsit cîrciuma. S-a pomenit urcînd costişa către casa Anuţei. Din vale, se auzea primul cîntat al cocoşilor. Sus, luna atîrna ca o spangă uitată în cui. Ajuns în dreptul căsuţei, István pîndise un timp la poartă, mirat că la fere-

struică se zărea şuviţa unei luminiţe de opaiţ. Apoi geana sărăcăcioasă se stinse. El mai aşteptă un pic, scoase junghiul, pipăi tăişul, intră în curte şi se prelinse tiptil pe lîngă zid. Anuţa nu se culcase. István auzi scîrţîitul uşii. Femeia ieşise pe prispă. Îmbrăcată. Pe cap avea un tulpan. Pleca undeva, de cobora treptele? Sluguţa apucă spre miazăzi, pe cărarea ce ducea prin lăstăriş şi făget la Petroşeni. El se întreba ce cată cloanţa în miez de noapte către sătucul vecin. O urmări, pîndind ca lupul după turmă. O ajunse unde tufărişul era mai des, şi se aruncă asupră-i. Simţi cum lama cuţitului se înfipse în bătrînă, care nici nu scoase ţipăt, nici căzu. Se zbătu însă, încercînd împotrivire. Frîntura de viaţă din trupul schimnicit mai avea puteri. Ucigaşul trase junghierul dintre coaste şi se năpusti iar cu lovituri dese, ciopîrţind-o ca pe-o vită. Cînd a simţit-o că nu mai suflă, i-a tîrît trupul în lăstar. El se trezise. Arma o zvîrli mai departe, într-un tufiş. A coborît în grabă tot prin făget, drept la apa Jieţului. S-a spălat pe mîini, pe faţă, pe cizme şi pe mîneca hainei. Apoi a nimerit iar la cîrciumă. Minerul Orbán era tot acolo. Şi mulţi alţii. A băut cu ei pînă s-a îmbătat crunt. Crunt de tot.

— István, revină-ţi şi uită-te în ochii mei!

Era glasul mamei Vilma. Ea sta tot în picioare, cu aceeaşi privire ţepoasă. Părea un comandant de jandarmi, iar ochii — două vîrfuri de baionetă.

— Te văd şi te cîntăresc. Îţi este inima muşcată...

— Da, mă sting de dor...

— Minţi!, te roade remuşcarea... Jézus Mária! Fata mea e nevastă de răzvrătit, dar tu îi pregăteai mai rău: culcuş de ocnaş... Niciodată! István, spune, de ce-ai omorît-o pe bătrîna aceea? Ştiu că era rea şi cam ţîcnită, dar nimic altceva decît o femeie slabă, care nu făcea rău nimănui.

— N-am... încercă István încă o împotrivire, dar Vilma îi puse în mînă cartea cu rugăciuni.

— Jură-te şi spune adevărul-adevărat!

Omul plecă la pămînt capul, cu trup cu tot, pînă la mijloc. Era mărturisirea mută.

— Ai ieşit din turma Domnului... Păşeşte, totuşi, pragul bisericii, şi roagă-te. Îţi dau răgaz de reculegere, apoi du-te la jandarmi. Dă-te legat. Linişteşte-ţi sufletul prin ispăşire...

Afară ploaia se strecura ca prin sită.

István ţîşni din odaia Vilmei, cu ochi rătăciţi şi cu părul vîlvoi, ca după o bătălie crîncenă.

Nimeri drept la crîşma plină cu mineri, larmă, fum şi scuipaţi.

Îşi făcu loc cu ghionţii şi se aşeză la o măsuţă din fund.

Cu voce răguşită şi răstită, ceru rachiu. Mult!

Căuta să-şi adune gîndurile şi să găsească o ieşire din hăţişuri.

Să fugă? Nu, nu poate să părăsească Petrila fără Marişca!

Să se predea? Nu! Se cutremura de pe acum la închipuirea ocnei, care trebuie să fie ca un iad. Cu Marişca da, s-ar duce şi acolo...

Să mîntuie cu nana Vilma? Şi asta îi străfulgeră prin minte! Dar numai o clipă. Nu, nu! Sándorné nu-l va denunţa. Sándorné nu e rea. Sándorné l-a crescut şi l-a vrut ginere...

A bătut noaptea jumătate. Cîrciuma s-a golit. István a adormit cu capul pe masă, cu părul răvăşit, muiat în rachiul din glaja care se răsturnase.

VIENA CAUTĂ ALIAŢI

Vremea strînsului bucatelor trecea văzînd cu ochii, dar pămînturile grofeşti se aflau în suferinţă. Încă din primăvară rămăseseră întinse fîşii nelucrate. Învolburaţi de întîii fiori ai revoluţiei abia dezlănţuite, iobagii din nenumărate sătucuri nu ieşiseră la arat şi însămînţat. Aşa că acum, la soroc, abia jumătate din pămîntul domnilor dăduse rod. Trebuia strîns cel puţin acesta. Ba chiar în grabă şi cu sîrg!

Mai pe toată Transilvania, dregătorii nobililor se străduiseră să facă faţă greutăţilor, încercînd să folosească vechi constrîngeri. Dar nu le reuşiră decît în mică parte şi numai cu vicleşuguri. Grosul truditorilor gliei se ţinuse dîrz, în aşteptarea legii făgăduite de Pesta pentru sfîrşitul lui iunie. Ea trebuia să aducă poporului uşurări de munci şi dijme şi înlăturarea pe veci a urbariilor de iobăgire.

Cireşarul trecuse de mult, şi făgăduinţa se tot lungea. Oamenii începură să priceapă că legea este ca oala olarului: unde vrei, acolo îi pui toarta... Cei neajutoraţi la minte, plecaţi la curţi de bunăvoie şi ajunşi ca oaia în gura lupului, şi cei prinşi de birişii grofilor se aflau pe ogoare de cînd mijise primăvara şi hărniceau în lacrimi şi sub strașnica pază a vătafilor. De luni de zile nu li se îngăduise să treacă pe la casele lor nici măcar pentru schimbul netrebnicelor ţoale. Sălăşluiau pe cîmp, înţărcuiţi. Unii izbutiseră să sape bordeie de cîrtiţă, dar numai noaptea,

rupînd din puţinul timp al odihnei trupului —, ori să împletească culcuşuri de frunzare şi cetini, în care se vîrau şi ieşeau pe brînci, mai rău ca jivinele adîncilor codri, şi tîrşiţi pe burtă, ca şerpii la văgăună.

Din aspră poruncă seniorială, roboata acestora era îndoită şi întreită, cei puţini trebuind să pridideasca şi pentru cei mulţi, pentru cei nesupuşi, hălăduitori cu inima zvîcnind de frică, dar aflaţi la casele lor, căci gonitorii încă nu se încumetau să vatăme satele de pe Jii şi Strei, de teama că liniştita revoluţie de la Pesta magnaţilor s-ar preface în scularea prostimii, cu pîrjol pe toată ţara.

Cei supuşi, ca şi cei prinşi la întîmplare, mîncau de cîteva ori pe zi bice pe spinări, dar îmbucătura gurii numai o dată, acră şi puturoasă, adusă de slugarii curţilor în troace de lemn şi în cioburi de oale. O apătuică murdară din crumpi înnegriţi, boaşcă din poame borhotite, zeamă de curechi împuţiţi, spălătură din putini de lapte acru, rar cîte-un călcîi de pită neagră, şi tare — s-o sfarme şteampurile dintre stînci! Femei, bărbaţi şi copilandri trudeau alăturea unii de alţii, îndobitociţi, nepăsători de goliciunea mădularelor hîdoase, încovoiaţi pe ogoare şi în livezi, adulmecînd să fure picătura viermănoasă de sub prunii timpurii şi laptele din boabe de cucuruz necopt, storşi de scufureala pîntecelor, supţi ca strigoii pentru înfricoşat pruncii, vărgaţi cu urme de bici pe spinări, ca brazdele de plug pe ogor. Împotrivitorii erau înverigaţi cu lanţuri de picioare, ţăruşaţi cu funii de rădăcina vreunui tufan, ca vitele, şi mai rău chiar — necuvîntătoarele primind numai sudălmi, nu şi pumni în cap, nuiele sub şale şi vergi la ţurloaie. Unii se pristăveau acolo, pe loc. Erau găsiţi pe după un tufiş, mînjiţi în scîrna trupului bolit, cu ochii holbaţi, şi fără viaţă. Alţii erau traşi, în zori, de sub frunzare, ca butucii, ori sfîrşeau surghiuniţi la hrubele castelelor.

La începutul revoluţiei, nobilii fugiseră la oraşe, la tîrguri cu metereze, la Deva, la Sibiu şi la ceta-

tea Iulia. Fugiseră de revoluție, dar șerbii erau tot șerbi, și neomenia — mai neomenoasă. Acum revoluția tînjea, iar lucrurile începeau să se încline în folosul îmbuibaților, fără ca poporul să fi cîștigat ceva cu priință, cu osebire la sate. Bogătanii orașelor căpătaseră drepturi politice și se desfătau mulțumiți cu independența Ungariei, fără însă a fi dispuși să ajute și țărănimea iobagă, pentru care simțeau o teamă din născare. Guvernul din capitala ungară se îngălbenise de-a binelea. Nobilimea „revoluționară" se supusese intereselor imperiale și trimisese ostași maghiari — țărani luptători pentru libertate în patria lor — să moară pe pămîntul Italiei, întru înnăbușirea răscoalei țăranilor din Cîmpia lombardă, și tărăgăna punerea în ființă a reformelor făgăduite gloatelor.

În Adunarea Națională de la Budapesta se dădeau îndrăcite lupte de vorbe. Grofii contelui Batthyány încercau o răsturnare prin împăcarea cu cercurile aulice. Pretindeau că Ludovic Kossuth, dar mai cu seamă prietenii săi sînt prea radicali și că asmut poporul împotriva clasei care voia să rămînă singura conducătoare a țării. Se duceau și pertractări secrete cu Viena, fără știrea lui Kossuth, spre a se ajunge la o împăcare pe pielea celor de jos, cu izolarea tribunului, ba chiar cu izgonirea lui din guvern.

Balanța luptei dintre Pesta democrată și Viena imperială se apleca din ce în ce către schiptrul habsburgic. Însă totodată altă luptă îi lua locul, și valurile ei se revărsau pe străzile Budapestei, țîșnind din mahalale și universități. Muncitorii fabricilor și atelierelor, și tineretul buchiselilor din cărți cu rînduri strălucitoare de idei noi, „cei cu pene roșii", ostași neînzăuați ai lui Táncsics și ai poetului Petőfi, încercau să clădească cu pieptul și jertfa lor un zid nou de apărare a revoluției. Dacă prin intrigi, viclenii și trădări cumpăna se înclinase spre împărat, dacă nobilimea de mijloc se bucura, dacă mulți negustori își frecau mîinile ca la tarabele din dosul cărora vindeau deopotrivă și unora,

şi altora, adevărul-adevărat era că se întrezărea dezlănţuirea unei încleştări pe viaţă şi pe moarte.

Vrăjbile se înteţeau pe măsură ce răzbeau la oraşe şi sate ecourile luptei din cetatea de scaun a Ungariei, veşti ticluite anume ca să prevestească biruinţa întunericului asupra libertăţii şi să înfricoşeze astfel pe cei cu privirile aţintite la steaua lui Kossuth. Popoarele conlocuitoare erau cu inimile pe uliţa tumultuoasă a Budapestei, dar cu trupurile legate în sfori trase cu dibăcie de Viena maeştrilor urzitori de defăimări şi de încăierări între naţii.

În satele învrîstate cu ţărani romîni şi unguri, robiţi deopotrivă excelenţelor pe care revoluţia nu se învrednicise să le înlăture, iobagii mai nădăjduiau în zile bune, însă dregători ai ţării transilvane rămăseseră aceiaşi împăunaţi grofi de altădată. Slugoii lor, cancelarişti şi scriptori, nu fuseseră clintiţi din loc. Împărţitorilor afurisitei dreptăţi împărăteşti nu li se tăiase nici o şuviţă din cîrlionţii argintii. Împintenaţii comandiri ai armiilor erau tot de viţă nobilă. Oastea însăşi rămăsese juruită vulturului cu două ciocuri căscate. Geloşi de străvechile lor privilegii ameninţate de libertatea maghiară, neguţători şi industriaşi saşi din Sibiu, Sebeş şi Braşov asmuţeau pe romîni împotriva ungurilor.

Capul bisericii romîne ţinătoare de scaunul apostolicesc al Romei se prosterna cu mătănii la picioarele tronului habsburg. Ba şi unii slujitori ai îngenuncheatei biserici pravoslavnice ţineau hangul cu predici şi afurisenii, cu proclamaţii de păstoricească ascultare a norodului către împărat, tipărituri împrăştiate prin sate în numele vlădicilor, în numele abilului vicareş Şaguna, în numele curatorilor, protosingherilor şi protopopilor, al categumenilor, protoegumenilor şi tuturor hămesiţilor după titluri nemeşeşti, după averi şi puteri.

Cărturarii romîni şi junii dascăli academişti, pătrunşi de durerile poporului, dar nu toţi capabili să înţeleagă pînă în adînc adevăratul tîlc al vremurilor, deziluzionaţi de mersul revoluţiei, pe care

la început o îmbrăţişaseră, acum şovăiau, încurcînd cărările mulţimii şi lăsînd-o să oarbece la gura cazanului în care se plămădea ura de moarte între naţiile suferinde.

Doar meşteşugarii — unguri şi romîni — ascuţeau într-ascuns arme pentru sprijinirea braţelor iobăgimii, în aşteptarea ceasului de înfrăţire.

Sub căpitănia lui Iancu, băieşii şi pădurenii din Munţii Aurarii, iuţi la toporişti ca nimeni alţii, scîrbiţi de atîtea tărăgăneli, erau gata să purceadă la o luptă nouă, pentru dreptatea lor, deşi ea putea fi stingheritoare pentru viitorul revoluţiilor europene.

Vai! Mulţi din ei nu erau decît păpuşi în mîinile împăratului habsburg, trăgător al sforilor vrajbei cu mîinile guvernatorului de la Cluj, care era în primul rînd magnat, cu mîinile conţilor fişpani ai comitatelor, cu mîinile baronului General-kommando din Sibiu, care primea porunci de la Pesta şi, rîzînd în pumni, manevra pentru Viena şi dădea oşti grofilor unguri pentru silnicirea şerbilor romîni şi maghiari la munci desfiinţate pe hîrtie. În van se străduiau mărunţii propaganţi de bunăcredinţă, reprezentanţi ai curentului koşutist radical, împrăştiaţi în ţară, să apere gloatele şi să le întreţină focul dîrzeniei. Pretutindeni întîmpinau dispreţul autorităţilor cezarocrăieşti.

Într-un colţ al împărăţiei, şi totodată al Ardealului silnic unit — cine mai înţelegea bine rosturile unirii? — în Haţeg, pe Rîu de Mori şi pe Bistra, pe Strei şi pe Jii, începuseră, de cum se încinsese vara, aceleaşi semne de revenire la trecut ca în satele de pe cîmpie. Contele Kendeffy şi baronul Pogány de Nagy Klopotiva, contele Andrássy, baronul de Puy şi alţi nobili mai mărunţi prinseseră curaj, şi de la oraşele de refugiu căruţau acum, înfoiaţi, în rădvane, înapoi la castelele lor mîndre, însoţiţi de mercenari şi de ostaşi imperiali puşi la îndemînă de către baronul moşier Puchner, comandant suprem al armatelor împărăteşti din Transilvania.

Grofii cîştigaseră şi sprijinul baronului romîn Nopcea, ajuns prefect al Hunedoarei prin maghiarizare şi îndatorare cu jurămînt la supunere către guvernul revoluţionar din Pesta. Nopcea dăduse miliţieri din Deva, spre înlocuirea detaşamentelor de grăniceri romîni dovediţi nestatornici în supunerea satelor. Nobilii îşi alcătuiau şi polcuri din puzderia de slugi ale castelelor, din trădători, din nemeşi de opincă şi scursori din tîrguri, înarmaţi, hrăniţi şi simbriaţi de ei. Ca stolul de lăcuste se năpustiseră cu toţii asupra aşezărilor romîneşti de pe Mureş, cu poruncă să scoată la munci întreaga suflare, fără zăbavă şi fără osebire, pentru ca nici un bob de roadă să nu se piardă.

Şi sub Mureş, între Deva şi tîrgul Haţeg, se pornise zmintirea satelor. Polcurile de catane şi mercenari îndrumaţi de gornici şi de dregătorii curţilor, de birişi şi de veghetori, de slugari fiscuseşti, de gonitori, de nemeşi sărăntoci, căşunaseră ca lupii flămînzi, spăimîntînd aşezările oamenilor şi iscînd tulburare sufletelor. Însuşi baronul din Clopotiva, cu pinteni argintaţi la cizme, cu îngîmfate mustăţi trase în furcuţă şi cu cravaşă din vînă de bou, cutreiera cătunele spre dibuire de iobagi şi iobăgiţe. Începuse acolo, sub Mureş, a se repeta vătămările şi asuprelile cu moarte de om de la Mihalţ, de la Borşa şi Mociu. Pe alocuri se pornise la spargerea satelor, cu schimbul iobagilor unui grof către alt grof, pentru ca depărtarea de satele de baştină să fie cît mai mare. Oamenii erau fugăriţi pe uliţe şi pe dealuri, prinşi cu laţul şi duşi înfuniaţi pe latifundii, la zile de robotă una cît trei şi la prestaţii înzecite pentru scoaterea din paguba veche. Vătămătorii satelor de sus îngroziseră tot arietul de la SubCetate la apa Mureşului. Şi mai înspăimîntătoare erau scîrbavnicele fapte ale catanelor şi joimirilor de tot felul. La Silvaş, detaşamentul imperial fusese întîmpinat de ţăranii ieşiţi la marginea satului cu gînd de supunere şi cu preotul în frunte, împodobit în odăjdii, cu cruce şi cu prapore. Cu toate astea, sătenii au fost legaţi, trecuţi prin

zeci de nuiele la părţile îndurătoare — pedeapsă abrogată de revoluţie — şi duşi la munci cu ocări şi bătăi, pe dealurile Kendeffylor, unde loazna viilor era în rod. La Răschioara, sătenii se bulucisră, cu muieri şi copii, în biserica cea mare. Preotul făcuse slujbă ca la ziua patimilor. Mercenarii incendiară lăcaşul, aruncînd pe ferestre şumuioage aprinse. S-a făcut spaimă şi moarte. Umiliţi, oamenii au dat buzna afară, s-au încolonat — cu preotul în cap —, cu mîinile ridicate în sus, a predare în faţa vrăjmaşului. S-au prosternat cu mătănii în ţărîna drumului, dar fără folos. Duşi la vatra satului, ei au fost trecuţi prin cazne, popilor le-au dat odăjdiile peste cap şi i-au bătut, pînă la sînge, cu funii muiate în oţet de prune.

Pacostele nu se sfîrşeau cu atît. Catanele cereau găzdăşag şi hrană. Straja-meşterii şi ofiţerii se cuibuiau în casele preoţilor şi învăţătorilor, le pîngăreau muierile şi fetele, le jefuiau avutul şi petreceau în orgii. Grozăvia se abătuse asupra tuturor sălaşelor, — mari şi mici. Colibele erau înţesate de mercenari cantonaţi acolo ca să scociorască pînă şi în podurile caselor, neoameni puşi pe blestemăţii şi urîte fapte, mai cu osebire pofticioşi la ruşinarea fetelor neajunse la vreme.

În Valea Jiului era încă linişte. Cetele lui Zăican păzeau intrările de la strîmtorile munţilor. Dar se auzeau şi pe văile Streiului ecourile îndepărtate ale unor răbufniri de tunuri. Erau tunuri de pe meterezele celor două castele mari de la Clopotiva şi Sîntă Măria Orlea, archebuze de moştenire medievală, simple jucării pentru acel întîi veac al ştiinţei, dar zgomotoase — să prăpădească pămîntul! Şi mai băteau şi tunuri mai vechi decît vremea împărătesei Maria Tereza, croite din lemn tare, de cireş, şi încinse cu cercuri de fier la armurierii saşi ai Sibiului. Castelanii porunciseră ostaşilor să slobozească ghiulele în aer, în revărsat de zori şi seara la ceasul odihnei, cînd sufletele se strîng în ele şi între ele, pentru ca înfricoşarea să pătrundă şi mai adînc, pînă la oase.

Meşteşugul blestemat al mercenarilor din slujba seniorilor răzbunători se dezlănţuise cu nu mai puţină furie şi în satele cu locuitori de limbă maghiară. Urmaşii legendarului Arpad erau socotiţi trădători de patrie — ai patriei nobilului tîlhar Faţă Neagră, nu ai patriei lui Kossuth. Asta pentru că se înfrăţiseră în aceeaşi rezistenţă cu iobagii valahi. Cei de la Fizeş şi Federi fuseseră zăvorîţi la castelul lui Kendeffy, judecaţi de însuşi nobilul conte, pe temeiul unor vechi împuterniciri imperiale, osîndiţi la torturi cu scule anume şi pe termene lungi, pedepse ce urma să le execute după îndeplinirea muncilor de toamnă.

Mai greu le-a fost împilatorilor la satele dinspre răsărit, de unde drumul şerpuieşte spre inima cetăţilor dace de altădată. Acolo pîndea ceata lui Rusalin. Şi greu le-a fost şi la Meria şi la Nucşoara, aproape de proprietăţile baronului din Clopotiva. Cînd veniră trupele de execuţie urbarială, iobagii traseră clopot în semn de alarmă, înţeleşi fiind cu oamenii lui Balog şi ai lui Bou Stamate. Pe dată s-au ivit din păduri şi din cotloanele stîncilor armiile ţinute de Zăican şi au lovit în iureş catanele grofeşti, obişnuite să întîmpine rugi şi lacrimi, nu voinicească împotrivire. Înspăimîntaţi, mercenarii au luat fuga prin prundişuri de gîrle, părăsind în grabă oameni înfuniaţi, arme şi averi jecuite.

În vremea aceea, Radu Zăican îşi aduna pîlcurile rîzleţite după orînda sa. De mult, oamenii săi stăteau ca pe jar, tremurînd în aşteptarea unei încăierări decisive, în care sîngele să răzbune toate suferinţele. Şi Zăican ţintea o răscoală generală, dar pînă la acea răbufnire se străduia să apere libertatea satelor de pe cele două Jiuri.

Într-o grotă de sub dealurile Cioclovinei, Zăican chemase la sfat pe Moacă al lui Ion Tătaru, pe Brănuţ de sub Retezat şi pe Balog al Văsii de la pîrîul Ciuta. Lipseau Rusalin şi Bou, aflaţi departe. Fira Alupetreacătă venise de la Şase Peşteri, Trif al ei fiind plecat după o ciurdă grasă pentru hrana oamenilor săi. Femeia călărise pe poteci tăinuite, apă-

rată de codri, cu oprire la pădurea Prigoriei din marginei Petrilei, avînd a da ştiri la casa Huneadului, la casa cumnatei Maria Zăican, şi scrisoare către Franz Jäger şi popa Niculae.

Soborul din grotă hotărî să se strîngă chinga trecătorilor din munţi. Dar să se încerce şi răsculareа satelor din hotarul Valahiei pînă la malul Mureşului. Balog al Văsii fu împuternicit să se strecoare pînă la acel Iancu despre care se vorbea tot mai des şi în alte ţinuturi transilvane, nu numai în munţii cu bogăţii metaliceşti. Balog trebuia să prindă legătură cu căpetenia moţilor, să-l vestească de cele ce se petrec pe Jii şi Strei, ca şi despre hotărîrea de luptă a haţeganilor care văcuiesc la păduri, ba chiar — dacă va crede cu priinţă — să ceară şi sfaturi, cum s-ar şi cade de la un om cu minte împodobită. Abasarabă era plecat în Valahia, pentru ajutor de arme şi oaste de volintiri, dacă s-ar putea. Fira primi o misie deosebit de grea: să îmbrace iar hainele ei femeieşti, să pornească pe jos, dar mereu într-ascuns, să mîie la fruntaşii satelor cu care Radu înnodase de mult legături şi dincolo de Mureş, pînă la crîşmarul Dobra din Deva, apoi la Simeria, Ilia şi Zam, ducînd veste să fie toţi gata pentru ziua de Sfîntă Maria Mare, cînd adunările numeroaselor nedei pe sate ar putea fi prefăcute în răscoală. Zăican va pleca la Petrila lui, să se înţeleagă cu minerii de toate naţiile pentru ajutor într-un fel, apoi ordiile se vor întîlni la pădurea din Hobiţa, în ajunul zilei hotărîte.

Despărţindu-se fiecare către îndatorirea sa, Brănuţ şopti lui Zăican o rugăminte din partea tatălui său, a preotului fost slujitor la Livadia-de-Coastă. Fost slujitor — pentru că vicarеşul Şaguna îl destituise din pricina fiului său. Nu-l caterisise, dar se putea întîmpla şi asta. Popa Brănuţ avea a-i spune lui Radu ceva de seamă şi îl îndemna să-i fie oaspete tainic în noaptea aceea. Zăican primi, şi trimise răspuns că e dornic de o ulcea cu vin bun, sorbit la primul cîntat al cocoşilor. Îşi părăsi

grupul de rotaşi ce i se alăturaseră la Băniţa şi Crivadia, încredinţîndu-i tînărului Brănuţ ca să-i petreacă spre Rîu-Bărbat, şi mai departe, iar surioara să-şi vadă de treaba cu care fusese cinstită.

În casa încăpătoare a preotului din Livadia, în care nu o dată găsise odihnă şi hrană, Zăican se bucură de aceeaşi bună primire. Popa mai îmbătrînise oleacă, dar se ţinea tot dîrz. Îi povesti cum dregătorii comitatului şi ai episcopiei îl urmăreau cu prigoane de tot felul, cum Şaguna l-a dojenit cu canoane şi toiag episcopesc pe spinare — şi cum inima stă să-i sară de teamă că-şi pierde feciorul, singura lui nădejde pe lumea asta. Popa Brănuţ mărturisi că, mai an, se împotrivise feciorului să ia calea codrului. Dar seminaristul răspunsese unei chemări a lui lăuntrice şi unei întîmplări nenorocite pe care cerca s-o uite, aşa că bătrînului nu-i mai rămase decît să-l blagoslovească — ce era să facă? — însă preotul nu credea că este îndestulătoare pavăza Celui-de-sus. Îl rugă deci pe Zăican să-i fie şi el de sprijin, să-i ferească feciorul de primejdii.

— Dar, Radule, nu pentru necazurile astea ale mele te-am chemat în noaptea asta, ci pentru ale tale şi ale norodului.

— Sînt numai urechi!

— Iacă, n-am să-ţi ascund şi am să te rog de iertare că, fără a te întreba, mi-am îngăduit să fac ceva care te priveşte foarte. Află deci că într-o altă încăpere din casa aceasta a mea se găseşte însuşi domnul lietnant Opran, ajutorul comandirului grăniţerilor de la Baru!

— Cum? sări Zăican, ducîndu-şi mîna la cingătoarea cu pistoale.

— Întocmai cum îţi spun! Dar nu te teme. Nu e o vînzare. Locotenentul a venit cu prieteşug, trimis, după cît am mirosit, de alţii, mult mai mari ca dînsul. Înţeleg, şi nu prea, cum stau lucrurile. Se pare că domnii comandanţi ai trupelor imperiale din Transilvania nu te privesc cu ochi prea răi, deşi eşti un temut răzvrătitor, un călcător al legilor. Tre-

buie să fie așa cum îți spun. Altfel, de mult ghinărarii ar fi putut război cu oști în munți, oști numeroase și bine armate, ca să vă prindă, ori să vă împrăștie pentru totdeauna. Ce fel de urzeli fac domnii cei mari că vă lasă să hălăduiți în voie, și să împuținați cirezile și hergheliile grofilor, bine nu-mi dau seama...

— Să poftească! Avem flinte, bașca brațe tari. De-abia așteptăm încăierarea...

— Tocmai! Dar o vor și ei? Asta-i mirarea cea mare. Cel puțin pentru mine. Ați atacat nu numai stîne și stave, ci și depozitul de muniții al grănicerilor din Baru-Mare... Nu te-ai gîndit niciodată că astfel de isprăvi se cer musai pedepsite? Nu după legile voastre, ale peșteranilor, ci după ale lor, ale stăpînitorilor. Noi, cei de prin sate, vă socotim vrednici copii ai noștri, dar după legea lor, a domnilor care nu îngăduiesc știrbirea autorității imperiale și care, de cînd v-ați înmulțit, au întemeiată pricină să se teamă de voi, ar fi trebuit să purceadă de mult la stîrpirea voastră, chiar dacă fapta asta le-ar pricinui mari pierderi de oameni și arme. N-o fac însă... De ce?

— Ehe!, nu se încumetă să se vîre prin ogașe și zăpoare. Îi căsăpim chiar dacă sînt la număr de o sută de ori cît noi.

— Nu zice vorbă mare! Nu prea cred, dar — fie!

— Atunci, ce-i?

— Eu mi-am pus numai întrebarea. La atît m-a dus mintea asta bătrînă. Răspuns însă n-am găsit.

— Îți faci năluci, părinte, iartă-mi vorba proastă. Celor ce conduc armiile imperiale, eu și ai mei nu le putem fi decît dușmani de moarte. Nu vezi tale cum dau ajutor grofilor cu armate trimise de la cetăți? Nu mă mir. Sînt și ei grofi în felul lor, cu castele, cu hambare doldora și cu șerbi ofiliți. Corb la corb nu-și scoate ochii... Eu mi-s lămurit! Mai curînd nu înțeleg ce cată domnul acela, — lietnant Opran, cum îi ziseși. Mă îndoiesc dacă făcuși bine chemîndu-l aici...

— Radule, nu te gîndi la vreo capcană. Îmi dau viaţa pentru tine şi pentru cinste. Nu poate fi înşelămînt. Opran este singur. Mi-a predat pistoalele ce le avea asupră-i. Uite-le colo, pe sipet.

— Eu nu le dau!

— Nici nu-ţi cere.

— Atunci, cu ce gînd ascuns mă cată pe mine, biet ţăran, biet băieş, cap al atîtor răutăţi de pe Jii?

— Te înşeli! Nu mai eşti de mult un oarecare. Ai vrut, ori n-ai vrut cu tot dinadinsul — nu ştiu. Dar, încet-încet, ai ajuns şi tu un fel de comandant. Căpetenia unei mici armate. Nu de haiduci, ci de ostaşi ai neamului. Şi buturuga mică...

— Fie şi-aşa!, părinte, însă tocmai de aceea locotenentul Opran mi-i cu atît mai vîrtos vrăjmaş, nu înţelegi?

— Nu se ştie... Eu am adulmecat într-alt fel. Cum îţi spusei, vrea să vorbească pe îndelete cu tine. „Amicalmente", aşa îmi spuse, şi îl cred, cunoscîndu-l de mult şi ştiindu-l om de treabă. De altfel, îi romîn de-al nostru...

— Asta-i bine, dar nu înseamnă o chezăşie deosebită. Şi Todea e romîn, şi Demian notareşul, şi avocatul Brebenar. Fost-au romîni şi baronul Pogány, şi contele Kendeffy, ba este romîn şi ăsta care-i acum fişpan, baronul Nopcea din Zam... Acu, părinte, fie aşa precum a judecat sfinţia-ta. Cheamă-l pe domnul Opran. Şi, rogu-te, rămîi de faţă ca părtaş şi jurător la nevoie.

Intrînd, locotenentul Opran luă poziţie de respect ostăşesc în faţa gradului mai mare. Zăican îl măsură sever, dar fără înfumurare şi fără duşmănie, apoi îl pofti să şadă. Răspunsese la salut ridicîndu-se şi el şi întinzîndu-i mîna.

Opran zîmbi, mulţumit de cinste. Era un om la vîrsta jumătate, cu părul gălbui, obrazul rotofei şi privirea deschisă. Bine întrupat şi îngăităţat, era chipos ca un măr copt. Asupră-i nu se bănuia armă. Popa Brănuţ aduse o oală destul de pîntecoasă cu vin de pe Tîrnave şi trei ulciţe de lut, smălţuite şi

frumos înflorate, făurite în chip de pocal străvechi, pare-se de olarii meşteri neîntrecuţi din Săcele sau Oboga oltenească.

— Căpitane, îţi mulţumesc de încredere! începu ofiţerul. Nu te voi dezamăgi, vei vedea. Vorbesc nu numai în numele meu, ci şi al domnului colonel, comandantul nost', al grănicerilor mărginarii. Colonelul, să ştii, te preţuieşte.

— Asta-i peste poate! se miră Zăican înturnînd privirea cînd la locotenent, cînd la preot.

— Şi cu toate astea, îngăduie-mi să-ţi amintesc că grănicerii nu prea ţi-au pus piedici, nici dumitale, nici oamenilor pe care îi mînui. Nici de familia dumitale nu ne-am atins. Grănicerii au luptat — dacă au luptat — mai mult în apărare. Este?

Radu rămase un timp pe gînduri, să cîntărească înainte de a răspunde. I se păru că locotenentul umblă cu mîţa-n traistă. Apoi grăi:

— Eu cred că mai curînd pricina stă în neîncrederea ce aveţi în simţămintele grănicerilor dumneavoastră. Regimentele de margine au unele privilegii de la regii şi împăraţii de altădată, e drept, dar oamenii lor nu-s altceva decît ţărani cu necazuri şi năzuinţi ca şi ale celorlalţi. N-ar lupta cu inima deschisă împotrivă-ne. Asta se vede şi de la cotropirile de prin sate, unde ei se vădesc mai puţin ticăloşi decît mercenarii grofilor şi ostaşii imperiali.

Opran înghiţi în sec. Ştia că Radu Zăican are dreptate. Într-adevăr, tocmai din această cauză detaşamentele de grăniceri fuseseră retrase, de puţină vreme, la cazărmile lor din comunele Orlat şi Baru. Să păzească zidirile şi muniţia, să facă instrucţie cu arma şi să nu se mişte de acolo pînă la noi ordine. Ca să nu dea răspuns, Opran umplu cupele. Pe a lui o sorbi din cîteva înghiţituri, şi-l îmbie şi pe Zăican.

— *Prosit*, căpitane! Eu cred că ne-om înţelege.

— Mulţam pentru titulă, domnule lietnant... locotenenţ. Oi bea şi eu, că nu sînt în pruncie, însă mai întîi vreau să ştiu despre ce înţelegere este

vorba. Ciudată-i 'tîlnirea asta dintre noi! Ce cat eu aici? Şi cu oile toate, şi prieten cu lupii — nu se poate!, eu aşa zic.

Locotenentul Opran nu se codi să-l lămurească întrucîtva. Îl luă pe departe, lăudîndu-i simţirea care l-a îndemnat să-şi părăsească familia şi simbria pentru a se pune în fruntea unor răzbunători ai secularelor nedreptăţi ce apăsau pe grumajii norodului romînesc, sîlnicit de unguri, ţinu el să apese. Comandanţii regimentului I valah, romîni de vechi şi vrednic ram, spuse Opran, sînt alături de cărturarii Ardealului fiindcă şi ei cred că a sosit vremea să-i scurteze la unghii pe maghiari. Însuşi domnul Puchner, General-kommando al trupelor regulate din Sibii, adăugă locotenentul, este convins că ungurii poartă vina tuturor relelor ce se întîmplă.

Zăican îl opri enervat:

— Toţi ungurii? Ori numai grofii?

— Toţi! fu răspunsul locotenentului.

— Sînt vinovaţi şi iobagii unguri care stau închişi la castelele magnaţilor, torturaţi la un loc cu cei romîni?

Opran roşi, dar se feri să dea un răspuns. Turnă iar în pahare, ca s-o mai lungească, apoi îi vorbi de hotărîrile de la Blaj. Aminti de părerile profesorului Bărnuţiu şi prevesti că Avram Iancu se va ridica în curînd cu moţii săi.

— Fain! se îmbujoră Radu. Vom purcede împreună asupra castelelor, pentru a impune respectarea legii împotriva iobăgiei.

— Domnul general nu are nimic împotrivă să vă sculaţi şi să zgîlţîiţi pe unguri...

— Rogu-vă, înţelegeţi: pe *nobilii* unguri, îl corectă Zăican. Romîni sîntem amîndoi, dar se pare că vorbim limbi deosebite. Eu spusei şi repeţesc: ne ridicăm împotriva nobililor. Însă cu naţia lor n-avem nimic de împărţit. Sînt fraţii noştri întru necazuri, şi precum omul e dator să ţină parte altui om, aşa şi un norod trebuie să ţină la alt norod.

— Aşa este! încercă Opran să dreagă lucrurile. Vrajba între cei mici dă puteri celor mari. De aceea, însuşi slăvitul nostru împărat...

— Lasă-l! Nu-l mai slăvi...

— Precum doriţi. Zic: Împăratul nu vrea să mai tolereze purtările teroristice ale ungurilor, urîte fapte care au nemulţumit toate naţiile imperiului.

— Iarăşi *ungurii?*

— Căpeteniile lor, vrui să zic...

— Dar Kossuth? Dar Petőfi? întrebă Zăican.

— Nu ştiu care le va fi soarta... Eu, însă, îi stimez, răspunse locotenentul.

— Vorbeşti încurcat, domnule. Mai curînd stă sub întrebare soarta împăratului de care pomenişi. Eu îl cunosc...

— Da, ştim că ai fost la Viena.

— N-aş mai fi fost!... Domnul Petőfi spune într-o carte a sa că monarhia se apropie de sfîrşit în toate ţările europeieşti. Nici Dumnezeu n-o mai poate izbăvi! Eu îl cred pe Petőfi — şi aştept. Iar acum, domnule locotenent, de la vorbe la fapte! După cît am înţeles, aveţi către mine o misie care porneşte de departe, de dincolo de Orlat. Adică de la Sibiiul gheneralului. S-auzim!

Opran tuşi, mai sorbi din pocal, apoi propuse în numele superiorilor săi în grad un „armistiţiu". Cetele din munţi să nu mai atace. Să rămînă la ascunzătorile lor. Zăican va primi învoire tainică să facă recrutări de iobagi din sate, şi dacă simte nevoia i se poate da şi armament.

Zăican se minună de neaşteptata mărinimie, însă nu-i mirosi a bine. I se părea că vorbele sînt cu momeli. Întrebă:

— Şi ce să facem acolo, în munţi? Să mucezim? Rostul nostru e altul, îi spuse mîniindu-se din ce în ce.

— Va fi nevoie de dumneavoastră, veţi vedea...

— În ce fel? De ce nu vorbiţi mai lămurit? Gîndul pe de-a-ntregul, domnule! Eu îmi vin de-acasă şi vă spun fără ocoliş: vreţi să ţin oaia, norodul adică, pentru ca s-o mulgă alţii! Niciodată! La viaţa

mea am fost şi strungăr la oi, dar atunci ciobăneam. Acu mi-s băcion şi mer' pe cărările mele!

— Eşti nelămurit şi înciudat, văz bine, şi poate ai dreptate. Domnule Zăican, am împuternicire să te poftesc la o conferenţie cu domnul polcovnic al regimentului valah, cu care poţi călători mai departe. Domnului general-comandant Puchner i-ar face plăcere să te cunoască şi să-ţi vorbească. La dînsul, la Sibii...

Zăican sta de mult ca pe-un cărbune aprins. De astă dată îşi roti ochii către preotul Brănuţ ca un fel de dojană, apoi, îndreptîndu-i cu isteţime asupra locotenentului, răbufni:

— Frumos mi-ar sta! Ca scuipatul pe obraz...

— Poate ţi-i teamă să te duci la Sibii... Mă fac ostatec în mîinile oamenilor dumitale în orice văgăună de munte, oriunde vei vrea, pînă la întoarcerea nevătămată. Am împuternicire şi pentru asta.

— Am spus: niciodată! îl repezi Radu. E limpezit lucru că drumurile noastre sînt deosebite. Eu nu mă închin la mai multe icoane, fără numai la cea a credinţei mele. Şi cu asta am gătat!, chiar dacă, pentru ca supărarea să nu fie prea mare, iacă, primesc să ciocnim o ulcică de vin împreună cu domnul părinte, martor, de!

Zăican se sculă, să plece. Locotenentul Opran era înciudat. Nu se aşteptase la o înfrîngere. Pricepu de-abia acum că are în faţă-i un alt fel de om. „Apăi de-aia i s-a dus numele!" grăi în sine.

Popa Brănuţ ceru voie să spună şi el cîteva vorbe. Radu se supuse. Preotul fu de părere că nu trebuie rupte toate punţile. Neîndoit era că maimarii domnului locotenent au de propus lucruri şi spre folosul neamului romînesc. O întîlnire cel puţin cu ştabul regimentului grăniceresc ar fi lămuritoare şi, poate, rodnică.

— Radule, mult trăieşti, multe înveţi. Eu zic să cumpăneşti bine înainte de a da răspunsul din urmă. Că, vezi, mai bine să asculţi de două ori decît să greşeşti o dată, sfîrşi bătrînul.

— Domnule părinte, de unde nu-i, cine poate

lua? Mi s-a împrăştiat o ceaţă. Amirosesc că misia domnului locotenent este să mă întoarne din drumul ce mi l-am croit. Să mă las, adică, de domnul Kossuth. Încuviinţezi sfinţia-ta asta? întrebă Zăican cu obrajii împurpuraţi.

— Nu, dar e bine să pipăim în adînc rosturile lucrurilor. Gîndeşte-te...

— Da, domnule Zăican, ne faci acuze fără temeiuri întocmai, se băgă iar în vorbă Opran. Şi noi sîntem cu Kossuth.

— Ca lupul cu oile? Sînteţi cu regimul meternihian, asta e! Şi e păcat. Ca ofiţeri romîni, ar trebui să staţi alături de popor. Am vorbărit destul!

— I-am jurat împăratului credinţă...

— Ei şi? Avem destui popi să vă dezlege! Iată ca să nu se spună că sînt căpăţînos, că ne-am întîlnit de-a surda şi că m-am împotrivit de unul singur, fără aprobaţia ortacilor mei, zic aşa: opriţi îndată sîlnicirile, detrageţi catanele şi mercenarii din satele cotropite, apoi stăm de vorbă.

— Muncile agricole trebuiesc îndeplinite, domnule Zăican, îl întrerupse locotenentul, altfel se înfometează ţara.

— Cred şi eu! răspunse Radu, mai mult rîzînd. Însă domnii nobili n-au decît să tocmească la culesul roadelor oameni cu plată. Legea din aprilie a desfiinţat roboata şi a declarat slobodă munca. De ce n-o puneţi în fiinţă şi pe ţara transilvană?

— La asta să răspundă Kossuth, nu eu, un simplu ofiţer executant al poruncilor! prinse limbă Opran.

De astă dată, Zăican fu cel care înghiţi în sec. Locotenentul era iarăşi înciudat. În sinea lui admira dîrzenia lui Zăican, dar o socotea primejdioasă pentru cetele din munţi, ca şi pentru iobagii rămaşi prin sate. Opran ştia multe. Cunoştea nişte planuri de represiuni, care se puneau la cale la comandamentul militar din Sibiu şi la prefectura din Deva. Nu le mărturisise. Nu-i pomenise de ele nici preotului din Livadia, cu care se afla în prieteşug. Cu atît mai puţin ar fi vrut să i le spună lui Zăican,

de teamă că l-ar întărîta şi mai mult. Părerea lui sinceră era că, într-adevăr, înaltul comandament umbla cu două măsuri: ţintea să-şi apropie fărîma de oaste încropită de Zăican, spre a şi-o supune şi a o întrebuinţa în scopurile Vienei imperiale. Radu mirosise bine cum stau lucrurile. Însă petrileanul nu avea habar de măsurile care ar fi urmat la caz că respingea orice înţelegere cu Sibiul.

Convorbirea dintre el, Opran, şi căpitanul aşazişilor haiduci, răzvrătiţi cărora cercurile militare de la Deva şi Sibiu le spuneau „partizani" — vorbă rămasă de pe vremea înfrîngerilor lui Napoleon în Spania —, ajunsese la un punct mort. Locotenentul îşi dădea seama că Sibiul imperial nu va accepta oprirea execuţiilor prin sate drept condiţie prealabilă a oricăror tratative cu Zăican. Opran se frămînta acum să găsească drumul cel mai potrivit, vorbele cele mai puţin supărătoare, ca să-l avertizeze despre primejdia ce-l păştea. Se socotea alături de revoluţia maghiară, alături de iobagii romîni — pe vrute, pe nevrute alături de rebelii din munţi — şi ar fi vrut să fie de folos cu ceva cauzei pe care, ca ofiţer grăniceresc, era totuşi dator s-o prigonească.

— Căpitane, încercă el, te rog ca pe Dumnezeu să mă socoţi drept frate. Nu te uita la uniforma pe care o port. Sub ea bate o altă inimă decît îţi închipui. Dacă m-aş lua după uniformă, ar trebui să plec îndată şi să raportez că o înţelegere cu domniata nu este cu putinţă.

— Aşa să şi faci!

— Nu! Vreau să te apăr! Pe dumneata, pe *partizanii* dumitale şi pe romînii din acest ţinut.

Zăican nu înţelese cuvîntul. Nici popa. Îi rîse în faţă locotenentului, declarîndu-i că ştie să se apere singur.

— Nu mă dau bătut! se încăpăţînă Opran. Sînt nevoit, aşadar, să-ţi dezvălui lucruri care, dacă ar afla superiorii mei că le-am spus, m-ar aştepta nu numai degradare, ci şi plutonul de execuţie. Primesc riscul!

— Domnule lietnant, sări Zăican în picioare, acum vă rog eu să vă respectaţi jurămîntul! Este prima datorie a ostaşului. Nu vreau să vă primejduiţi cinstea, nici viaţa.

— De jurămîntul ăsta îl dezleg eu, Radule! izbucni preotul Brănuţ, ridicîndu-se şi schiţînd trei cruci spre locotenentul Opran, după care bolborosi o frază numai de el ştiută.

Solul se simţi cu atît mai mult uşurat de povară.

— Căpitane, domnul colonel al reghimentului nostru montanistic, supus şi el ordinelor comandamentului imperial, mi-a destăinuit planurile ce se pun la cale împotrivă-ţi, dacă mai continui rebèlia fără aprobaţiunea sa. Se pregătesc potere întărite, se alcătuiesc compănii de miliţie specială, grăniţerii instruiesc detaşamente de urmărire, preoţii vor primi porunci să vă afurisească, satele vor fi amendate pentru orice pagube veţi mai aduce...

— Destul, locotenente! Va să zică: ori, ori! Ei bine, cu atît mai mult nu primesc propunerea de armistiţiu. La ameninţare, răspund cu ameninţare! Domnii — să poftească! Îi aşteptăm în adîncul munţilor. Dar spune-le să se spovedească înainte de a se încumeta într-acolo...

Se aşternu tăcere. Lungă şi apăsătoare. Preotul încercă să găsească o ieşire din impas. Aminti cîte ceva din ceea ce ştia el de prin cărţi, se strădui să fie iscusit în poveţe, dar totul fu zadarnic. Zăican se frămînta şi el. Simţea răspunderea, dar nu găsea un alt răspuns. Înciudat, coborî în bătătura casei, să dea o mînă de fîn calului priponit sub slon.

Opran găsi prilej să-i destăinuiască preotului încă o mişelie care se ticluia de autorităţile guberniale: instituirea unui premiu pe capul lui Zăican! Cîteva mii de forinţi celui ce-l va aduce — viu sau mort... Omul bisericii se înfioră. Se înţeleseră să nu-i spună căpitanului nimic, altfel ar fi căzut orice nădejde de înţelegere.

— Radule, ţie nu-ţi pasă de ameninţări, şi nu e rău, i se adresă bătrînul cînd petrileanul reveni în odaie. Priveşte pletele mele încărunţite de vremi

şi necazuri, coboară în adîncul sufletului tău, întreabă-te şi răspunde-ţi dacă nu este bine să asculţi şi de alţii, nu numai de sîngele tău cel prea iute cîteodată. Înţeleptul e răbduriu, fiule. Tu te încontrezi acum mai mult pentru mişeliile ce se pun la cale de domnii care îl trimiseră pe dumnealui şi uiţi că nu trebuie să măsori pe alţii cu palma ta... Cred că mai curînd ar trebui să mulţămim locotenentului Opran pentru bravura sa. N-o găseşti pe toate drumurile! Eu te sfătui încă o dată să primeşti întrevederea ce ţi s-a propus. Să vorbeşti doar cu colonelul reghimentului de la Orlat; apoi vei vedea ce ar mai fi de făcut. Radule, o vorbă bătrînească spune că gura nu cere chirie...

— Şi o alta — că nu se poate găină şi cu pui, şi cu ouă, i-o întoarse Zăican. Ar însemna să îmblu şi eu cu machinaţiuni...

— Căpitane, îndrăzni Opran, dacă este vorba de proverbe şi de înţelepciunea lor, atunci eu ţi-aş aminti că cine trăieşte cu chiorii învaţă să se uite cruciş. Aşa că dă-mi voie să raportez despre o înţelegere pe care am făcut-o pe jumătate. Spune-mi, care ar fi acea înţelegere?

Zăican mai cumpăni un timp, apoi înţelese că încăpăţînarea, în virtute nu este vrednică de urmat în treburile politiceşti.

— Bine, primesc o întîlnire cu domnia-ta şi comandantul regimentului valah. Cu dînsul, nu cu generalul Puchner, care nu-i decît o Satană. Şi numai după ce mă voi sfătui cu căpitanii mei, iar înaltul comandament de la Sibii va dovedi că n-are de gînd să-şi întindă ghearele şi asupra Văii Jiului. Primeşti?

— Primesc!

— Văzînd noi acest început de bunăvoinţă, vă vom trimite veste pentru întîlnire. Prin domnul părinte. Tîlnirea poate fi tot sub acest acoperămînt. Poate peste două, cel mult trei săptămîni. Bine-i?

— E bine şi-aşa. Voi raporta. Ţii vorba, căpitane?

— Domnule locotenent, vita se leagă cu funia, şi omul se leagă cu cuvîntul!

CĂPITĂNIŢA

Cînd tainica întîlnire a celor trei bărbaţi luă sfîrşit, se înfiora de ziuă. Zăican ceru voie să plece cel dintîi. Rămăsese poate cu vreo bănuială. Apoi se aşternu drumului către ai săi.

În dimineaţa aceleiaşi zile, Fira lui Alupetreacătă împintena de zor către dosădiţii de la Şase-Peşteri. Era înconjurată de polcul voinicilor lui Brănuţ cel tînăr, vreo două duzini. Grăbea pentru rămas bun de la Trif al ei, după care urma să drumuiască pe jos, în port femeiesc, la satele de pe Mureş — potrivit poruncii lui Radu.

Fata răposatului moş Alexa călărea un cal breaz, un tretin cu şa de grof şi dîrlogi de lănţucuri. Se purta veşmîntată cu mundir răscroit la gît, lucrat din canaviţă lînoasă, scurt pînă la talie şi tivit cu ceapraz. Pulpele îi erau strînse în caravani din pănură porumbie, vîrîţi în cizme mici, cu pinteni scurţi, aşa cum purtau numai castelanele, la vînătoare. Pe cap îi flutura un testemel de borangic roşu-foc, îngust de-o palmă şi petrecut împrejur doar atît cît să-i încingă părul ca o panglică, iar deasupra clăiţei aurii răsărea o căciuliţă căzăcească, de jdior, fumurie şi turtită. Încălecată voinicește, stăpînă în şa, tăcută, părea bărbată, însă mijlocul i se mlădia precum spicul la adierea vîntului. De sub şerparul subţire ca betele se zărea mînerul unei arme de foc. Călăreaţa semăna oarecum a fecior

pornit să vornicească la nuntă, numai că o dădeau de gol testemelul şi zgărdiţa de la gît, cu cîteva boabe colorate care se furişau de la grumaz spre făgaşul sînilor, semn că, oricît de oşteancă s-ar fi crezut, tot femeie rămăsese, poate ştiind ea prea bine vorba că muierea negătită e ca ulcica nesmălţuită.

De cînd văcuia prin codri, Fira împrumutase ceva din înfăţişarea colţuroasă a bărbatului cu care trudea în munţi de un an şi mai bine. Se oţelise, şi boiul i se schimbase. Rămăsese tot frumoasă, dar obrazul, altădată ca floarea de nalbă, se asprise şi prinsese pete de vînt. Gura nu mai avea prospeţimea de odinioară, buzele se oţărîseră, se subţiaseră şi grăiau încordare. Doar ochii de veveriţă nu-i putuse înlocui. Aveau acelaşi joc de mărgele ca în anii de fetie, deşi revărsau o privire mai încordată, ca la adulmecarea unei capcane, ca în aşteptarea unei primejdii ce poate ţîşni de te-miriunde. Revărsau, ori cercau să reverse tăişuri — că, altfel, întreaga ei făptură nu era decît a femeiei care se ştie încă tînără şi frumoasă, amestecată cu dîrzenia stăpînei ce se vrea ascultată fără crîcneală.

Se rugase Trif către ea, multă vreme, să se întoarcă la casa lor din sat, la Petrila ori la Livezeni. Nu că n-ar fi vrut-o mereu alături, ci doar ca s-o ferească de greutăţile vieţii din codri, viaţă plină de hîrţuieli şi lipsuri. Ba, o ameninţase şi cu legea munţilor, lege care nu îngăduia sălăşluirea femeilor la cuiburi cu bărbaţi iuţi la fapte, slobozi la gură şi cu ochii şi mintea veşnic jinduind după trup îmbietor la păcate. În van fuseseră poveţele şi rugăminţile lui Trif. Pui de drac, sadă din acel Alexe Zăican care scărmănase la vremea lui catane şi gonitori grofeşti, Fira n-avea pas să-şi lase bărbatul în vîrtejul primejdiilor, iar ea să stea la tăciune cu mama Salomia şi să ţină singură casă la Petrila, ca o vădană de băieş oarecare. Se încăpăţînase la pădure şi se lipise ca neaga-rea de omul ei drag. Trif nu mai avu încotro. Mai an, îşi strînsese oamenii, le ceruse învoire, şi ei o primiseră ca pe-un bărbat pustiit din sate, adică fără privilegii,

cu îndatorirea să deprindă mînuirea armelor de tot soiul şi să pună umărul la treburi grele.

Fira se vădi însă mai cu moţ. Da inima în ea la felurite munci; îngrijea gospodăria sărăcăcioasă de la Şase-Peşteri, stătea caraulă pe crestele munţilor făcînd slujbă de iscoadă, învăţase să călărească pe deşelate, olăcărea cu veşti pe la ceilalţi ortaci, îmbrăca la nevoie fota şi scurteica pentru colind prin sate, iar la o adică nu pregeta să se avînte, ca o zmeoaică, alături de ceilalţi. Aşa că cetaşii i se închinau, ascultînd poruncile ei ca fiind de la Trif şi îi spuneau „capităniţa" — precum se şi cuvenea.

Ieşiţi dintr-o încîlcitură de aluni care împodobea coama dealului Chicera, Fira şi tovarăşii de drum se îndreptau către Nucşoara. La Hobiţa urmau să se despartă, Brănuţ şi oamenii săi pornind spre Rîu-de-Mori, şi de acolo la Poarta Transilvană, iar Fira în jos, la miazăzi şi la Godean. Şiroiţi cîte unul, cu caii ţinuţi de dîrlogi, urcară priporul de la Valea Rea. Plouase în ajun, şi cărarea se ivea doar ici-colo, printre sticliri de ape rovinoase.

Ajunşi pe poiana din Muncelul Zagului, care deschide priveliştе largă către satul Uric, încălecară trăpînd spre Coroieşti.

Privirea li se opri curînd asupra unui grup de oameni încovoiaţi la strînsul bucatelor de pe ogoarele de jos. Erau iobagi din cei prinşi de vătafii castelanului la începutul primăverii. Clăcăşeau păziţi de trei ostaşi. Un dregător de curte se înfoia printre ei, cu gîrbaci în mînă şi cu tunet în glas.

— Sînt numai trei catane, şi cu slugoiul patru, numără Brănuţ. Ce zici, căpităniţo, slobozim oamenii?

Fira cuprinse totul dintr-o privire, gîndi, apoi răspunse:

— Da! Să aşteptăm însă pînă ce culesul ajunge la cucuruzii de la tivul păduriţii din vale. Atunci le cădem în spate din cîteva salturi. Prăpădim plumbi mai puţini, şi gonim primejdia de a face moarte de om. Aşa că: piteşte caii în vîlceaua de colo! porunci ea. Răsfiră-ţi oamenii! Năvala să fie dintr-o dată, cînd dau eu semn scurt, de trei ori, din fluier.

Pe slugoi îi zăpăciţi şi-i dezarmaţi. Apoi, legarea fedeleş! Pe săteni să-i aduceţi aici, la adăpost, de unde fiecare se poate risipi care încotro îi este obîrşia.

Brănuţ vru să cîrtească. Nu din teamă, ci de ciudă: ceata era a lui, deci şi dreptul de a porunci! Văzînd-o însă pe femeia aceea altfel de cum o admirase pînă adineauri, se supuse.

În mai puţin de un ceas de vreme, treaba era făcută. Întocmai, şi fără zurbă mare.

Aduşi pe tăpşan, robotarilor nu le venea să-şi creadă ochilor. Priveau dosnic, cu uitături de animale speriate. Unul din ei purta un clopot la gît. Erau flenduroşi, cu mîinile julite, umflate, negre, cu mădularele mai mult goale, ieşite de sub zdrenţe.

— De unde sînteţi? întrebă Fira.

Fiecare spuse într-un fel.

— Plecaţi la căşi! fu porunca blîndă. La muierile şi copiii voştri. Vă aşteaptă de mult...

Oamenii nu se clinteau. Păreau îndobitociţi de trudă şi de foame. Doar un tinerel ogărît ca mîţa mulsă chiui prelung şi îşi dădu drumul de-a tumba pe un capăt de poiană înclinată, în partea dimpotriva ogorului unde robise. Pesemne că într-acolo va fi fost satul lui. Se sculă oprit de un buturiş, întoarse capul, mai slobozi un chiot şi, vesel nevoiemare, o zbughi ca un apucat de alte-alea, ducîndu-se cum vîntul duce pîrjolul.

Un altul, mai în vîrstă şi mai lung decît o zi de post, sta cu ochii pironiţi la picioare. Părea nedumerit de toată întîmplarea asta neaşteptată. Se dezmetici încet, prinse curaj, se lăsă pe vine şi, cu mîini înfrigurate, încercă să deznoade capătul de funie cu care vătaful îl împiciorogase ca pe cal la păscut. Se căzni, scrîşni, oftă, pînă cînd se-nvrednici un cetaş să scoată junghiul de la brîu şi să taie nodul. Omul mulţumi. Se înălţă în picioare, lungindu-se şi neisprăvindu-se. Pe cît de lung îi era trupul, pe atîta îi era lunguieţ capul, ca o prelungire a gîtului subţire; parcă i-l turtise cineva cu cizma cînd se afla încă în pîntecele maică-si. Tot

ridicîndu-se, limba clopotului de la gîtul omului se bălăbăni de cîteva ori.

— Măi creştine, ce mai e şi drăcia asta? îl întrebă Fira mirîndu-se cu semnul crucii. Îţi sună a cobe...

— Talangă...

— De ce ţi-au pus-o?

— Am dat să fug...

Brănuţ încercă să i-o scoată, dar talanga era prinsă cu lanţ şi încuietoare în jurul gîtului.

— Înfundaţi-o cu cîlţi ori cu iarbă, să nu mai dea de veste! porunci femeia. Apoi, rîzînd trist către omul-vită: Cum te cheamă?

— Deşiratu.

Rîsul Firei se limpezi, îmbunat la auzul potrivelii dintre om şi nume. Lunganul îndrăzni:

— Şi-acu?

— Acu, du-te la casa ta...

— N-am!

— Da muierea, copiii?...

— N-am!

— Nici n-ai avut? Eşti doar om în toată firea!

— S-au pristăvit...

— Nu prea eşti limbut, văz bine, dar tot te mai întreb ceva: De unde eşti?

— Din toată lumea...

— Acum, du-te! îi zise femeia dînd din umeri. Încălecaţi! porunci celorlalţi, şi vru să-mpinteneze.

— Mer' cu voi! se protăpi Deşiratu.

Fira strînse frîul şi se mai uită o dată la iobagul slobozit.

— Dacă ai fi izbutit să fugi, încotro te-ai fi dus?

— La codru...

— De ce?

— Să mă răcoresc!

Căpitănița nu-l mai întrebă în ce fel să se răcorească. Făcu semn lui Brănuţ să se apropie.

— E ceata ta. Îl primeşti?

— Da, lungi acesta răspunsul. Ca şi privirea în ochii femeii...

— Bine! Apoi, către celălalt: Omule, ştii să zbori călare?

— Pe deşelate. Am fost argat la stavă.

— Încalecă surul din urmă. E pe măsura ta. Şi vezi de talangă...

— Mulţam!

Ceilalţi iobagi nu se mişcau. Aşteptau parcă să fie alungaţi cu vorbe de ocară.

— Orbului degeaba îi spui că s-a făcut ziuă, grăi Fira cu întristare. Căpitane Brănuţ, urmă ea, cum staţi cu îmbucătura?

— Aşa şi-aşa... În traista fiecăruia din noi se mai află cîte ceva. Le dăm tot. Oamenii noştri mai găsesc, că intrăm curînd în ţara stînelor. Pînă acolo strîngem oleacă cureaua...

— Luaţi şi asta! şi Fira le aruncă merindarea care atîrna la ciochina şăii de pe brezatul ei.

— Şi tale? Ai cale lungă...

— Nu-ţi pese!

De la Uric încolo, drumul fu numai dîlme şi povîrnişuri, întretăiate cu mirişti sărace şi cu poteci de oieri. Pe alocuri îi întîmpinau căruţe trase de vite pitice şi drumeţi fără sculele zilei de muncă. Întrebaţi ba de unul, ba de altul din cetaşi, oamenii mărturiseau cu obidă că drumeţesc spre Clopotiva. Se duceau de bunăvoie la roboată. Îi speriase prăpădul ce se dezlănţuise de cîteva zile asupra satelor şi socoteau că ar fi mai bine să se afle la curte cu un ceas mai înainte de a sosi pîrjolul, chit că vor trece întîi printre vergile vătafilor.

Fira şi Brănuţ îi opreau, îi dăscăleau, doar-doar să-i întoarcă din drum. Izbuteau — şi nu prea. Erau oameni din cei nevoiaşi la fapte cutezătoare — că lumea-i plină de nevolnici. Atunci, căpităniţa îi bătea rău cu vorba, ruşinîndu-i ca învăţătură de minte, după care îi lăsa în plata Domnului, să aleagă singuri.

În faptul zilei, ceata ajunse la Hobiţa, de unde Fira trebuia să coboare singură spre văgăunile de la Godean. Armăsarul lui Brănuţ, focos, zvîcnea de ne-

răbdare; se zbătea s-o întindă pe la Subcetate, către Poarta de Fier. Recunoscuse drumul. Din cînd în cînd, dădea semn printr-un scurt nechezat. Înciudat, tînărul îl strunea din zăbale.

— Brănuţ, e vremea să ne despărţim şi să-ţi vezi de cale. Eu îţi mulţămesc pentru tovărăşie şi pentru isprava de lîngă Uric, zise femeia.

— Cu voia dumitale, te mai însoţesc pînă sub poala muntelui, ca să te ştiu la adăpost. Pe cărările astea încă se mai încumetă unelte de-ale baronului, răspunse Brănuţ alipind armăsarul său de calul Firei şi oprind iar privirea, îndelung, în ochii ei; se vedea cît de colo că, deşi femeia era îmbrăcată cătăneşte, lui Brănuţ îi mirosise a catrinţă.

Nevestei lui Alupetreacătă nu-i scăpase dintru început neastîmpărul feciorului popii din Livadia. Îl simţise că o soarbe din ochi cînd dinadins, cînd hoţeşte. Dar îl lăsase în plata lui, pricepînd ea că-i o fierbinţeală trecătoare. Ba într-un timp, mulţumită, îşi zîmbise în sine — că femeia, oricît de pietroasă s-ar vrea la inimă, încă are un drac ascuns...

Brănuţ era tînăr tare şi plăcut la vedere. Avea ochi negri, mustăţi mijite şi trup zdravăn. Putea să ferece şi să desferece muierile din întregul comitat. Căpităniţa îi cunoştea povestea. Flăcăul fugise mai an de la seminarul din Făgăraş, şcoală la care fusese ucenic pus mereu pe harţă cu dascălii şi canoanele. Fuga i-o pricinuise însă nu răzvrătirile din şcoală, ci o fetişcană dintr-un sat de pe Olt, odraslă de preot şi ea. Dar popa acela era de credinţa Romei, şi încă vechi şi vestit prigonitor al bisericii răsăritene, iar pe deasupra, băiatul se afla neisprăvit la învăţătură, aşa că cu greu ar fi fost vorba de o însoţire la altar. Cum şi ce fel s-au întîmplat lucrurile, Fira nu ştie, dar a auzit că fata cu care Brănuţ se avusese drag îşi făcuse seama în vîltoarea Oltului. După care flăcăul se întovărăşise cu nişte iobagi ce se băjeneau spre Valahia. Se opri însă la hotar — şi luă calea codrului.

Păcat că tînărul era prea mîndru de el — poate din pricina învăţăturii — şi din cale-afară de iubăreţ! Radu îl certase deseori pentru îngîmfare, amintindu-i că învăţătura cu necumpătare în fapte este fără rod. Şi mai vîrtos îl certa Zăican pentru că Brănuţ nu totdeauna sta cremene lîngă oamenii cu care se legase să lupte.

Asta era altă poveste. Mai tainică, însă tot cu sîn de femeie tînără. Brănuţ vindecase pesemne rana iubirii dintîi şi se lipise de o altă dragă, ţiitoare din sat de la Voislova, spre care cărăruia des şi prea cu zăbavă. Iar acum, iacă! se perpeleşte în jurul nevestei lui Trif. Chit că spre seară va galopa către ibovnica de lîngă apa Bistrei... Dar pînă atunci, vorba ceea: oul de azi e mai bun decît găina de mîine! Se cheamă că în vinele flăcăului curgea un sînge din cale-afară de năvalnic. Altfel, era bărbat vrednic. Băgase frică în curtea de la Clopotiva şi aducea ajutor de hrană vie din cirezile Kendeffylor şi Pogánylor pentru îndestularea şi altor cete.

— Încă un ceas de drum, căpităniţă, şi-mi iau valea, grăi Brănuţ după un timp, înconjurînd-o iarăşi în trapul iute al armăsarului şi dezbrăcînd-o cu ochi a căror văpaie nu putea să scape tovarăşilor din ceată.

Fira călărea neclintită şi încruntată. „Păcat de el! E dintre cei ce cred că omul cu numai o nevastă este ca cel cu numai o cămeşă... De-alde ăştia nu sfîrşesc bine, şi trag şi pe alţii după ei", îşi zise ea cu neprefăcută supărare. Însă nu se putu stăpîni să-i cerceteze încă o dată făptura. De sub sprîncene îi aruncă o privire caldă, dar scurtă ca o părere. Feciorul i-o prinse şi îi zîmbi răscolit, nu însă fără bună-cuviinţă. Femeia se făcu bujorică la faţă, opri calul, apoi îl repezi:

— Du-te! Nu uita că ai treburi mai de soi, iar eu nu-s muiere. Mă descurc singură.

Brănuţ nu crîcni, nici se-nduplecă. Rămase brumat şi o însoţi cu călării săi mai departe, ca un cîine credincios „Femeia — ca măceşul: îţi zîmbeşte ca o floare, şi te ghimpe ca un scai", îi răs-

punse el în gînd, înciudat, prins tot mai mult ca într-o plasă de păianjen.

În jurul munţilor din spate se prefirau nori alburii. În faţă, din vîrful ciuntit al Retezatului se ridica o ceaţă fumurie, ca dintr-o căldare cu smoală. Călăreţii înaintau la pas pe drumul cu ponoare dese, tăind oblu grădişti vechi şi mirişti noi. Fira era îngîndurată. Brănuţ — mohorît. De cînd îi strunise pornirea, flăcăul nu mai cutezase să-i arunce decît priviri furişate.

Pînă la Coroieşti mai aveau o fugă de cal. Într-o rarişte întîlniră cîteva grupuri răzleţe de bărdaşi. Oamenii clăcăşeau, dar şi băuleau — la astfel de roboată cu meşteşug anume şi cu uneltele robotarului, stăpînul fiind îndatorat cu cîte un creiţar la fiecare stînjen. De la ei aflară că asupra Coroieştilor se abătuse năprasna slugilor întovărăşite cu oaste de pedeapsă. Mai călărind un pic, Fira şi Brănuţ simţiră semnele furtunii din sat: copii alergînd cu ochii speriaţi, o fată îngenuncheată la căpătîiul unui bătrîn care abia sufla şi doi păcurari, pare-se fugiţi din vale.

Descălecară. Bătrînul, cu priviri holbate de groază, încercă să istorisească ceva — dar fu greu de înţeles. Fata plîngea şi se jelea într-una. Sărea cămaşa pe ea de zbucium şi icnet. Printre sughiţuri, îngăimă despre o surioară pîngărită. Oierii aduseră amănunte. În sat la Coroieşti se afla un detaşament de mercenari cantonaţi de cîteva zile, cu sila, prin casele gospodarilor. Precum păgînii osmanlîi din vremuri apuse, aşa duseseră ei în robia castelului mai toată partea bărbătească, ba şi cîteva neveste scrise la catastiful dregătorului. După care începură jaful şi nerușinata desfătare pentru ei înşişi. Femeile şi fetele coroieştene se dovediră însă leoaice. Cu împotriviri din gheare, ba şi cu furci, coase şi custuri ascuţite brici. Un joimir fusese găsit aproape mărunţit sub o podişcă. O unguroaică zdravănă pusese cap la toate, tăind boaşele unui nelegiuit. Azi au sosit trupe de ajutor şi, în ceasul acesta chiar, coroieştenii — cîţi sînt, şi cîţi au mai rămas —

se află buluciți în vatra satului, puși de-a valma la osîndă grea, cu despoiere, vergi și spînzurătoare.

Fira se îngrozi, cumpăni și se hotărî:

— Căpitane Brănuț, să-ți văd puterea brațelor în luptă, nu numai a ochilor umblînd după frupt!

Apoi, pînă a nu se întrista băiatul de vorba spusă cu asprime, îl îmbună cu un zîmbet și îl întrebă:

— Ce facem?

— Nimic! după porunca lui Zăican. Doar fuserăm cu toții la peșteră cînd s-a luat dețiz... Ca să nu stricăm ce plănuirăm. Fără numai dacă...

— Dacă ce, Brănuț? Nu putem trece așa... Auzi-și, e vorba de femei!

Un pic rușinat de dojana nevestei lui Trif, flăcăul întrebă pe unul din păcurari:

— Pădurețule, cîți sînt?

— Ce? oameni? muieri?

— Ba, lifte!

— Apăi, cam cît numeri de vreo cinci ori deștele toate.

— Mulți...

— Mulți...

— Eu zic să nu băgăm oamenii în foc pînă nu cunoaștem bine rosturile. Ne-ar trebui o iscoadă bună, un isteț care știe să prindă jivina la culcuș, își dădu părerea Brănuț întorcîndu-se către Fira și către ai săi.

— Întocmai, căpitane! încuviință femeia. N-am fost la vizuini, dar nici de rușine nu m-oi face. Mă duc în sat. Trebuie să ajung nebăgată în seamă pînă la mijlocul lui.

— Singură?

— Nu. Îmi sînt de lipsă doi oameni destoinici. Care se avîntă cu mine?

— Eu, spuse Brănuț fără să șovăie. Nu te las singură.

Fira vru să-l silească să rămînă cu oamenii pe deal. Primi însă răspuns că el e căpitanul cetei, și el hotărăște. Așa grăia legea munților. Femeia se supuse.

— Și voinicii tăi?

— Rămîn în seama lui Medrea. E priceput şi înţelept.

— Şi eu merg! şi eu! şi eu! se înfăţişară alţii.

— Nu! Să meargă Stroian. A cătănit tinerel la Alba, şi a prins bine meşteşugul oştenesc. E cel mai bun ţintaş al meu.

Înarmaţi numai cu cîte un pistol şi junghier, cei trei tuliră dealul şi se prelinseră pînă la marginea satului. Tăiară prin grădinile pustii ale gospodarilor şi se opriră în curtea bisericii. Lăcaşul era zidit într-un colţ de la care se întindea toată vatra satului. Fira se furişă în paraclis. Brănuţ şi Stroian o apărau de după nişte cruci de piatră, înalte şi scrise cu slove vechi. De acolo puteau să vadă şi ei frînturi din cele ce se petreceau în piaţă.

În faţa bisericii, dar departe, la capătul celălalt al vetrei, se înălţau două spînzurători, abia atunci cioplite. Se desluşeau doi vătăjei în mundir, care, suiţi pe scări de lemn, legau cu cîrlige capetele unor funii cu laţ. La picioarele spînzurătorilor zăceau nişte mogîldeţe prăvălite cu faţa în ţărînă. Erau femei cu fotele şi cămăşile tăvălite şi însîngerate. Nu se auzeau răcnete de durere, ci doar nişte vaiere surde, îngîituite. De sub zdrenţe zvîcnea cîte-un picior sau un trup aproape sfîrşit, ca al găinii care se zbate în clipa din urmă, cînd nu mai simte că fierul a descăpăţînat-o. Negraiul unora din femei venea de la limbile tăiate. Al altora — de la leşin. Femeile astea, trupuri mai mult moarte decît vii — cinci, le numără Fira de sub arcada paraclisului — urmau să fie legănate în furci.

În partea dimpotriva stîlpilor cu ştreang, la celălalt capăt al vetrei satului, aproape de zidul care înconjura curtea bisericii, era învălmăşeală. Răcneau femei şi rînjeau tîlhari. Sub cizma unui oştean beat se zbătea o femeie. Un altul, în chip de gîde cu foarfece ciobănesc în mînă, îi tăia părul pînă la piele. Înfuniate, alte femei îşi aşteptau rîndul, obidite sau blestemînd pînă la cer.

Pe nişte buturugi aşezate între cele două locuri de execuţie se zbătea un bătrîn. Încovoiat, cu faţa

în jos, cu capul atîrnînd în ţărînă, bătrînul primea pedeapsa dată de comandirul mercenarilor beţi: cincizeci de lovituri cu vîna de bou. Alături, primea aceeaşi osîndă o omoaie cu boi pieptos, cu grumazul strîns cleşte între pulpele unui netrebnic.

Sentinţa juriului de cătane fusese dată aşa: ştreang la gît celor cinci femei care uciseseră nişte soldaţi — ori numai îi răniseră —, dar numai după ce vor rămîne fără limbi; şi tunsoare urmată de cîte cincizeci de nuiele celorlalte femei din sat, ca şi puţinilor bărbaţi prinşi, mai mult bătrîni neputincioşi. Soldaţii — care de mult nu se mai treziseră din beţie — executau poruncile cu o cruzime înspăimîntătoare.

Băieţii şi copilţele se ascunseseră din vreme la păduri. Suflarea cealaltă a satului — toată — era acum strînsă în piaţă, şi fiecare îşi aştepta rîndul la ispaşă pentru împotrivire la jaf şi siluiri, ispaşă pentru tăierea, sau numai scărmănarea unor mădulare ale măritei şi slăvitei oşti împărăteşti. Jeletele, ţipetele şi blestemele se auzeau pînă departe.

Fira coborî în grabă din turnul cu clopote şi ţinu sfat scurt cu Brănuţ şi Stroian. Era limpede: mercenari mulţi, dar muiaţi de băutură; cei ocupaţi cu execuţiile erau neînarmaţi. Atacul trebuia dat fără nici o întîrziere, prin împresurarea pieţei şi dezarmarea celorlalţi, fără răgaz de dezmeticire.

Brănuţ aduse ceata rămasă pe deal. Încălecară cu toţii, apoi oamenii fură împărţiţi în două pîlcuri. Atacul se făcu din două părţi o dată. Un grup de călări dinspre biserică, iar celălalt din capătul opus. În iureş cu descărcări de pistoale, urlete ca de hăitaşi la vînătoare de lupi, călăreţii înaintară galopînd din două părţi, ţinînd mereu stînga, dar cîrmind cu măiestrie pînă închegară o roată vie în jurul celor împresuraţi — călăi şi victime deopotrivă. În cîteva clipe, strînseră cercul pînă la învălmăşire.

Doar căpetenia mercenarilor, aflat întîmplător mai delături, apucă să tragă. De două ori.

Săltată în picioare pe şaua cîrlanului brezat, Fira începuse să taie funia în laţul căreia se zbătea una

din condamnatele la moarte prin ştreang. Căpitănița primi un plumb în umăr şi se prăbuşi de pe cal. O prinseră în braţe cîteva femei. Era numai rănită.

Brănuţ descălecase şi îşi făcuse loc în neorînduiala soldaţilor, mînuind cu stînga un baltag, iar cu dreapta şi cu picioarele zvîrlind şi strîngînd armele vrăjmaşilor, împrăştiate pe jos. Pînă să se trezească, soldaţii, zăpăciţi de viforul loviturilor, se pomeniră toţi fără arme, înconjuraţi şi îngenuncheaţi în ţărînă. După care Brănuţ se prăvăli. Plumbii trasi de comandirul mercenarilor îl nimeriseră în piept, drept în inima aceea tînără, împătimită de dreptate şi de dragoste.

Neaşteptata biruinţă a fost urmată de fapte neîndurătoare, căci norodul cînd se înverşunează se tulbură şi dă năvală ca apa ce se umflă şi cară totul din cale.

Scăpaţi de frîuri, bătrînii şi femeile începură să lovească pe cei încercuiţi şi dezarmaţi, să-i lungească la pămînt, să le sfîşie faţa cu ghearele, să rupă cu dinţii, să tragă cizmele, vestoanele şi cămăşile de pe ei. Înnebunite de patima răzbunării, muierile ţipau şi rîdeau cu feţe sălbăticite de ură, ţopăiau peste spinări de soldaţi goi, zgîriau şi cătau spăngi cu care să-i cresteze la izvorul păcatelor. Căpeteniei mercenarilor îi smulseră ochii din găvane.

Cetaşii lui Brănuţ struniră cu greu furia gloatei dezlănţuite, slobozind în vînt focuri de armă şi punînd răniţii şi prizonierii la adăpostul bisericii.

Fira lui Alupetreacătă sta rezemată de un gard, lîngă furcile cu laţuri de ştreang. O femeie, necuprinsă de nebunia celorlalte, îi scosese haina de canaviţă, îi sfîşiase iia, îi spălase rana de la umăr, i-o înfăşase cu tulpanul de borangic, şi acum îi dădea căpităniţei să soarbă dintr-o ulcică.

Într-un tîrziu, înviorată, Fira sună din fluieriţă. Adunarea! Dar ea nu văzuse întreg sfîrşitul...

Credincioşii celui ce fusese căpitan de oaste răzvrătită la Poarta Transilvană răspunseră chemării cu paşi înceţi şi ochi înlăcrămaţi. Aduceau pe o năsălie trupul neînsufleţit al feciorului popii Brănuţ din Livadia-de-Coastă. Îl depuseră la picioarele Firei.

Căpităniţa tresări înfiorată, apoi îngrozită. Căută zadarnic privirea celui ce-o zădărise o clipă şi îngenunche plîngînd. Ceilalţi se plecară asemenea. O babă se ivi cu un capăt de lumînare aprinsă. Se însera.

Prohodul se prelungi pînă spre zori, scăldat în jarul spînzurătorilor care sclipeau ca şi lumînările din mîinile iobăgiţelor — semn de priveghi bătrînesc.

UMBRA TRECUTULUI

Urmările acelui pui de răzmeriță care dusese ca din senin la gonirea lui Adam Todea din primărie și la reînscăunarea aproape uitatului sfat al obștii nu se lăsară așteptate. Ocîrmuirea, totuși, se temuse să purceadă la silnicii.

Nu moș Costea, fostul cneaz, și nici moș Hanăș, prim-jude al scaunului de judecată, împinseseră la isprava cu reînvierea „sfatului bătrînesc". E drept, jinduiseră și ei după tradiția îngenuncheată de domnii în straie de oraș. La vremea lor, ea le asigurase fală și oleacă de spor. Dar atît îi pisase la cap Radu Zăican și popa Niculae, încît Costea și juzii se împăcaseră de mult cu gîndul că nu se putea altfel.

De data asta, ei nu făcuseră decît să se supună voinței devălmașilor, adică a acelei părți a satului bătrînesc care se îndărătnicea să nu întinerească, să nu priceapă că noile îndeletniciri răsplătite cu simbrie cer oameni noi și dregătorie nouă. Însă, o dată zgîndăriți, bătrînii luară treaba în serios.

După reînscăunare, stătură de veghe multe ceasuri în locașul primăriei — care se cheamă că nu mai era „primărie". Se temuseră că, altfel, jandarmii vor răsturna rînduiala pusă de poporeni în numele libertății proclamată de revoluție și rău înțeleasă de unii petrileni. Însă penele de cocoș nu se amestecară decît cu îndemn la liniște și cu ștafetă

trimisă galop la pretura din Haţeg. Prin acelaşi olăcar, solgăbirăul porunci să se procedeze cu vorbă bună, potrivit vremurilor, la care treabă îndatoră şi pe preotul ortodox, şi pe conducătorii gărzii naţionale.

Fără să aştepte acel îndemn, preotul Niculae sporovăise în noaptea aceea cu bătrînii obştii — unii de-o seamă cu el — şi le dăduse poveţe să nu se încăpăţîneze într-o hotărîre pornită din pripeala unor necugetaţi, şi care nu putea să aibă durată.

— Orice lucru la locul său, precum buricul la mijloc. Trebuie să înţelegeţi că satul nostru s-a schimbat, că lumea e ca o roată ce merge mereu înainte şi calcă totul în cale-i, altfel rugineşte — le spusese preotul, reamintindu-le o zicere a lui Zăican. Plecaţi la căşile voastre, uncheşilor, şi lăsaţi pe alţii să vadă de rosturile acestei Petrile! Voi nu mai aveţi puterea trupului, şi cu atît mai vîrtos a minţii... Adică, nu că v-aţi prostit la bătrîneţe, Doamne fereşte! dar s-au deşteptat alţii mai ageri, iar voi, cei cu plete albe, nu ştiţi nici scrierea, nici legile. Din prima zi, chiar mîine, o să vă loviţi de petrilenii care vorbesc limbi ce nu le cunoaşteţi. Cum vreţi să vă înţelegeţi cu ei?

— Să ne deprindă graiul!

— Ehee, moş Hanăş! Asta nu se poate, precum nici noi nu vrem să fim îndatoraţi a învăţa graiul lor.

Tîrziu, în noapte, preotul fu nevoit să plece fără bun rezultat. Cînd da spre ziuă, plecară şi bătrînii la casele lor. Cneazul Costea încuie uşa cu două rînduri de lacăte. Dar nu apucă un ceas de odihnă ca lumea. Jandarmul Tismonar şi cei doi legal împuterniciţi la primărie — Adam Todea şi Matei Demian — îl sculară şi-l porniră de zor. „La primărie", spuneau ei. La „casa obştii" — zicea Costea. Se strînseseră acolo cîţiva petrileni cu treburi care nu puteau fi amînate.

Jandarmii nu spărseseră lacătele, dar tăbliţa fusese pusă la loc. În faţa primăriei aşteptau baciul Vasile Demian şi văduva minerului Migău,

mort zilele trecute de boala scuipatului negru. Mai departe, ţinîndu-se de mînă, dar cu ochii la uşa zăvorîtă, se afla o tînără pereche dintre petrilenii veniţi din alte zări: minerul Erwin Pruss şi Aranka, fata băieşului Fülöp. Costea descuie lacătele şi intră cel dintîi în casa primăriei, mîndru ca-n casa lui, urmat de Tismonar şi de dregătorii descăunaţi. Ceilalţi urcară pe prispă, rămînînd în adăstare.

Bătrînul se aşeză în jilţul cu spetează, îşi scuturâ coama albă, scoase din dulap un vraf de răboaje şi le rîndui frumos pe masă. Mulţumit de sine, trase cu ochiul la oamenii stăpînirii celeilalte. Primarul Todea şi notarul Matei Demian deschiseseră şi ei un registru, ţinut pînă atunci la subţioară, şi îl întinseră pe o măsuţă rotundă, cu trei picioare, ce sta într-un colţ al încăperii. Apoi se aşezară pe banca de la perete. Tismonar de asemena. Aşteptau tustrei să vadă cum s-o descurca cneazul — şi zîmbeau cu înţeles.

— Ce mai stareţi? îi întrebă Costea.

— Vrem să vedem urmînda, răspunse Todea cu o undă de batjocură. Poate să-ţi fim de folos. De nu — îţi facem voia, şi plecăm.

Fostul cneaz nu mai zise nimic. Dădu doar din cap, în semn că ştie el ce are de făcut. Tuşi, apoi vru să-l întrebe pe băcion, fratele notarului, cu ce pricină se ostenise. Se răzgîndi însă, hotărît să-l lase să aştepte. Se uită pe sub sprîncenele-i stufoase la oier, zîmbi mulţumit iarăşi de sine şi grăi văduvei lui Migău:

— Ei, muiere, odihneaşcă-l sfinţii... Care ţi-i baiul?

Nevasta răposatului miner se apropie şi-i ceru cu obidă în glas o hîrtie în care să se adevereze că omul ei s-a dus de pe lume.

— Mi-o cere căserul, adăugă ea.

— Care, tu?

— Ăl de la Sfînta Varvara, ca să-mi dee ajutor.

— Asta-i bună! Dovadă de moarte? Dar ce, sfînta şi oamenii ei nu ştiu că omul tău călătoreşte de-amu pe lumea cealaltă?

— Eu le-am spus, dar vor scris pe papir... doveadă adică.

— Doar şi ei, şi tot satul l-au văzut pe Pătru al tău întins în raclă! Crucea din ţintirim, aia nu-i doveadă?

— O fi, dar trebuie scrisoare...

— Du-te la domnul părinte, el ştie a scriere măiestru.

— Fost! Mi-o spus să cer de la domnul biro... de la tale adicăte.

Costea se încruntă, oftă, mai tuşi o dată şi mărturisi cu necaz:

— Eu nu sînt scriptor. Să poftească domnul părinte, rogu-te.

Femeia nu ştia ce să mai facă. Îşi şterse o lacrimă pe furiş.

— Moş Costeo, scriem noi dovada, se repezi primarul.

— Tu, mă lingareţe?

Îl măsură de jos şi pînă sus, dar Todea vorbise cu glas dulce, fără răutate.

— Scrie! porunci bătrînul. Eu pun pecetea.

Şi cînd, într-adevăr, adeverinţa fu gata ticluită şi semnată, Costea ceru să i se citească, scoase dintr-o despărţitură a şerparului vechea pecete a satului bătrînesc, dintr-alta o cutioară cu căneală şi puse ştampila alături de cea a primăriei.

Vasile Demian venise cu o treabă mai grea.

— Grăieşte, meştere baci! îl pofti moş Costea.

— Apăi, vreau să iau cu arindă plaiurile de la Aninoasa.

— Eşti slobod, doar nu te-oi opri eu...

— Nu domnia-ta, ci decurionul de la Livăzeni. Este de lipsă ca primăria asta să spună că muntele nu-i avere devălmaşe.

— Nu-i!

— Ştiu, şi ştie şi el, dar vrea să se adevereze...

— Zî-i c-am zîs eu!

— Cui să-i zic?

— Cui te-o trimăs!

— Dar vrea papir scris şi bătut cu pecete.

— E de-a mirare, Demiene! Nu cat să ne gîlcevim, dar te întreb: Atîţia munţi cîţi ai belit, tot cu papir la mînă făcuşi treaba?

— Amu e altă lege, domnule cneaz, se zborşi oierul.

— Bine! O fi... Ţi-oi pune pecetea. Ajungă-ţi! adăugă cu ciudă, dar şi cu oleacă de dojană pentru el însuşi, pentru lipsa lui de az-buche.

Primarul, notarul şi Tismonar rîdeau în colţul lor de la perete. Costea le aruncă un fulger care îi amuţi, apoi, cînd hîrtia scrisă de Todea fu gata parafată cu pecetea nouă, cneazul vru s-o pună şi el pe a sa. Dar băcionul se împotrivi.

— Nu-i de lipsă! şi plecă fără să mai aştepte sudalma lui Costea; care, de altfel, nu putea s-o spună — că rămăsese cu gura căscată.

În încăpere intră inginerul Franz Jäger.

— Bună ziua, moş cneazule!

— Bună să-ţi fie inima, domnule *ijiner.*

Fără treabă alta decît să vadă cum umblă lucrurile, şi cu gîndul să stea de vorbă cu bătrînul şi să-l povăţuiască prietenește a nu se lua la cîră cu dregătorii cei mari ai comitatului, Jäger îi arătă că cei de la Deva nu cunosc datina satului bătrînesc şi s-ar putea isca tulburare la Petrila, cu arestarea sfatului obştii pentru rebeliune şi poate şi alte urmări neplăcute. Jäger fusese rugat şi de direcţia întreprinderii să folosească autoritatea lui faţă de petrileni ca să potolească lucrurile. „Să se sfîrşească jocul de-a cnezia! spusese directorul Nándor. Societatea noastră are mereu nevoie de hîrtii de la primărie. Cine să le elibereze? Starostele momîrlanilor?“ încheiase directorul, cu dispreţ în glas.

Costea era voios că intrase în casă un om de ispravă.

— Sînt la porunca domniei-tale, grăi el către inginerul Jäger.

— N-am venit pentru ceva anume, decît să mă laşi să stau şi eu aici, să privesc şi apoi să vorbim — dacă se poate.

— Cum vă este vrerea! Mă bucur de domnia-voastră. Mai o ţîră, şi gat...

Inginerul se aşează pe banca de lemn, iar fostul cneaz se grăbi să cheme pe cei doi tineri, care încă se ţineau de mînă.

— Ei, pe voi parcă v-am mai văzut la Petrila... Adulmec eu că vă e gîndul să faceţi cuib împreună... Bine v-aţi gîndit, feţilor! Vă văd zdraveni! Să vă dea Dumnezeu sănătate şi spor la creiţari şi la prunci rotofei! Ia-n spuneţi, cum stă treaba? Fost-aţi la popa al vostru?

Erwin şi Aranka înţeleseră, şi nu prea. Mai curînd pricepură urarea de bine — şi zîmbiră cuviincios. Spuseră apoi ceva, amestecîndu-şi graiurile, veseli şi repeziţi, fiecare pe limba lui: Aranka ungureşte, Erwin nemţeşte.

— Oho, domol! Nu ştiţi să vorbiţi pe rumînie? întrebă bătrînul. Tinerii săltară din umeri, rîseră, dar mai vîrtos rîdeau cei de la pereţi. Costea se descumpăni, apoi zise către inginer:

— Domnule, rogu-vă să fiţi tălmăceriu de pe ungurie şi nemţie între junelaşii aceştia şi un bătrîn nepriceput la graiul altora.

Jäger se supuse. Căsătoria era sorocită pentru duminica următoare, la biserica papistaşă, dar pastorul ceruse tinerilor să le aducă de la primărie o dovadă că sînt trecuţi în registrul de stare civilă, cu anunţ public pentru împerechere.

Costea simţi că i se apropie a treia înfrîngere, aşa că de data asta răspunse cam mînios:

— Credinţarea e treaba domnului părinte al vostru!

Jäger tălmăci.

— Fără adeverinţă, preotul nu slujeşte, lămuri Jäger.

Revenindu-şi, tînărul cuprinse talia fetei, făcu un pas înainte, îşi luă inima-n dinţi şi grăi cu îmbujorare:

— Vă rog, domnule primar, hîrtia ne trebuie chiar acum!

— *Igen,* domnule *biró*[1], întări unguroaica cea tînără, amestecînd limbile.

— Măi! Da taică-tu cînd s-o căpătuit o îmblat după papir, au după fată?

Franz Jäger zîmbi de naivitatea bătrînului, apoi tălmăci întocmai, pesemne mai mult ca să-l încurce pe cneaz.

— E drept, a umblat după fată, adică după mama, dar şi după hîrtie, că la noi, în Thuringia, aşa este legea. De mult, de cînd ne ştim... apăsă Erwin înciudat.

— Ie! Voi germînii sînteţi mai cu moţ! se domoli moş Costea. Primăreşule, fă-le papir! porunci el lui Todea, parcă ar fi fost cel puţin solgăbirău, dar numai ochii erau aprinşi, glasul i se muiase.

Dăduse cu bobii? Care cum pica în primărie, tot „papir" cerea! Nici unul cu vreo altă treabă, cu vreo dajdie de însemnat la răboj, spre pildă. Nici vorbă ca petrileni de obîrşie, să-i calce pragul...

Inginerul Jäger se sculă de pe bancă, strînse mîna bătrînului şi-i spuse ceva ca o mîngîiere, vorbe din care se întipări în mintea bătrînului doar repetarea poveţei să se plece vremurilor precum iarba, vîntului...

Trei zile a ţinut chinul acesta. În cele următoare, cneazul îşi aduse ajutoare, ca încurajare. Moş Hanăş stătea în dreapta jilţului, iar veteranul Boja în stînga — şi priveau cum se perindă pe lîngă ei o lume neînţeleasă. Veni şi jupîn Isac, însă dările pe luna iulie le vărsă în mîna notarului Matei. Pe cneazul Costea îl salută cu respect.

— Bade, eu cunosc datina răbojului de pe cînd eram tînăr într-un sat din Marmaţia. Că, aşa jidov cum mă vezi, am trăit tot pe la sate, şi m-am avut bine cu romînii. Ţi-aş fi plătit dumitale şi m-aş fi bucurat să păstrez şi eu o ţăncuşă, dar vezi, iartă-mă, fără chitanţă pot s-o păţesc, se scuză negustorul de mărunţişuri.

---

[1] Da, domnule primar.

Se perindară în acele zile şi alţi negustori. Şi Kardos, şi Szabó, şi Ciclovan, dar pe bătrîni nu-i luară în seamă. Apoi alţii, care de care mai grăbiţi. Contabilul Váradi cumpăra loc de casă de la un petrilean vechi. Pămînt cu contract, cu semnături şi cu ştampila cea nouă; pe cea veche o respinse. Stierer, fost subdirector, clădea o velniţă mai jos de rampa Jiului, şi ceru hîrtie anume. Un venetic pripăşit de prin părţile Ciucului, om arătos la îmbrăcăminte şi chip, închiria de la primărie un petic de pămînt pe care ţinea să ridice ospel, un birt fără băutură, pentru popasul poştaşilor „ailvagănului" dintre Deva şi Surduc. Dar tot cu hîrtie! Hîrtie a cerut şi doamna Ketti Kardos de la spital — Dumnezeu ştie de ce. Şi nişte funcţionari, ba şi mineri, dacă nu cu alt scop, cel puţin pentru scrierea unor jalbe...

Bătrînii oblăduitori aşteptau cu osîrdie să pice şi la ei vreun petrilean cu răboj, dar parcă toţi se vorbiseră să le facă zile negre!...

— Stau ca oaia cea uitată pe cîmp, oftă într-un timp moş Hanăş.

— Mai rău! Eu mă simt ca o ciuhă care străjeşte în vîrful unui deal, spuse cu mîhnire Costea în cea de-a treia zi. S-au risipit puii... Au nu fuseră ei aceia care ne îndemnară la isprava asta? Ziceau că-i răvoluţie...

— Nu le mai sîntem de trebuinţă.

— Timpul trece, timpul cerne, bătrînilor. Nu vedeţi? Casa obştii noastre a ajuns cantilerie de domni! Haideţi, hotărî Apostol Boja, cel de la Rivoli.

— Merem! S-au opăcit şi oamenii şi toate rînduielile cele bune...

Strînseră răboajele, dădură seară bună şi plecară obidiţi.

REMUŞCĂRI

Pornise István pe făgaşul scrîntelii? se întrebau ortacii săi. Ori al mîntuirii sufletului? se întreba Vilma. Omul îşi schimbase firea, sau era o părere?

Fără să se abată de la drumul crîşmei, István nimerise calea bisericii! Tovarăşii de muncă îl luau în rîs. El nu răspundea glumelor. În fiecare zi liberă de şut, István urca cele trei trepte ale capelei închinate Romei, intra în lăcaş, se alipea de colţul unei firide din dreapta şi înţepenea în picioare cîte-un ceas, două, şi mai mult. Nu îngenunchea, nu se ruga, nu se uita la zugrăveli. Doar cîteodată arunca ochi furişaţi spre altar. Voia să se spovedească preotului? După privire, care îi luneca fără smerenie şi fără expresie, nu părea de crezut. Se ogîrjise un pic din umeri — altfel, tot spătos, gîtos şi lăbos. Braţele nu le ţinea la piept, cu mîini împreunate cruciş, ori de-a lungul trupului, ci numai într-un anumit fel; stînga îşi căuta zadarnic un rost, şi cîteodată îşi rezema în ea capul bolînd, parcă i-ar fi simţit greutatea. Dreapta, strînsă pumn, o ţinea totdeauna în buzunarul hainei ponosite. Voia s-o ascundă privirilor? Să n-o vadă sfinţii din cadre?

Vilma nu se mai întîlnise cu István din ziua mărturisirii lui mute. De teama păcatului că, tot aşteptînd pocăinţa, nu-l denunţase încă, femeia abia cuteza să calce pragul bisericii. Venind totuşi într-o

zi mai de soi, îl zări, se miră şi se bucură, se cutremură şi se înduioşă. Un vîrtej de simţăminte amestecate. Vilma veni şi a doua zi. Omul era tot acolo. Parcă nu se mişcase din loc — nici la mină, nici la cîrciumă. L-a privit îndelung. Din spate, apoi din lături, ca să nu-i atragă luarea-aminte, să nu-l tulbure din reculegere, din făgaşul tămăduirii sufletului prin ispăşire la ocnă — credea ea. Vilma îl simţea cum se perpeleşte în jarul lui, şi se bucura. Mai puţin de om. El era pierdut lumii acesteia. Se bucura de bucuria Domnului, care, se zice, iartă pe cel pocăit...

Apoi, István n-a mai călcat la biserică o săptămînă încheiată. Fusese la şut de zi, pesemne. În dimineaţa Sfîntului Thadeus, femeia veni de cu vreme, însoţită de Maria, care se socotea ortodoxă, dar nu uitase nici credinţa din anii copilăriei. Dobai era acolo, la locul lui de lîngă firidă. Stătea în picioare, ca totdeauna, însă de data asta avea faţa şănţuită de frămîntări. Dinţii de jos trăgeau de mustăţi, mai să le smulgă. Parcă îl scormonea ceva, parcă purta în el o noapte zbuciumată şi alerga după un opaiţ care să-i lumineze cărările. Vilma se bucură iar, ştiind că nu se poate izbăvire fără chin. „Aşa îl vrea Domnul! Îl încearcă cu ocolişuri, îl îndeamnă înainte şi-l trage înapoi, pînă cînd cel căzut la greu păcat i se dăruieşte înfrînt", îşi spuse bigota, fericită în sine.

Numai István nu pricepea ce-i cu el. Nici nu ştia de ce vine la biserică! Ba, nici nu se întreba! Avea el, e drept, nişte socoteli cu omul care slujea în altar. De nimeni ştiute. Însă acele socoteli — foarte lumeşti — le încheia spre seară, la vorbă prelungită şi tainică, în casa preotului. Aşa că pentru alte pricini călca pragul bisericii. Nevoia despovărării sufletului? Greu de spus — de vreme ce nu se gîndea nici la faptele lui trecute, nici la viaţa de apoi. Dar dacă nu-l săpau remuşcări, nu e mai puţin adevărat că unele semne se arătau. Nu-şi dădea seama, însă în acel lăcaş în care toţi ceilalţi se închinau, avea şi el clipe cînd se simţea liniştit.

Atunci, dreapta din fundul buzunarului i se descleşta. Alteori, cînd era singur, scotea mîna din buzunar, desfăcea pumnul şi se uita năuc la palma bătătorită, la degetele mari, noduroase şi răşchirate. Voia să le întrebe ceva?

Semnele erau cam înşelătoare. Este adevărat că atunci cînd izbutea să gîndească i se perindau prin faţa ochilor minţii frînturi din noaptea cînd ucisese pe Anuţa Sluguţ şi din noaptea cînd înfipsese cuţitul în Bandi. Însă imaginile erau subţiri, cu vagi păreri de rău înecate în izbucniri de ură. Amintirile îl mînau mai mult spre Maria. Chipul ei îl întrevedea încadrat totdeauna într-un nimb auriu. Atunci se lumina şi chipul lui. Numai cîteva clipe, pentru că îndată i se ivea şi faţa pietroasă a lui Zăican. Îndată, ochii molîi ai lui István se întărîtau mopşi, iar dreapta din buzunar i se strîngea cleşte. De la Marişca şi Radu, gîndul îi zbura la Vilma. O ura ca şi pe Zăican. Dragostea nu-i îmblînzise sufletul. Nici drăgostea, nici biserica. Pe mama Vilma o ura fiindcă nu-i mai simţea sprijinul. Dimpotrivă, îl ardea porunca bătrînei: „Dă-te legat!"

Legat? Niciodată! I se învenina sufletul numai la amintirea poruncii. Se simţea încolţit de vrăjmaşi. Şi de vii, şi de morţi. De Sluguţa parcă-parcă îi părea rău. Apoi se răzgîndea. Nici el nu ştia de ce. Poate pentru că fusese credincioasa lui Zăican. Dar de Bandi? Întîi nădăjduise că tovarăşul de sugebute a scăpat cu viaţă. Apoi, temîndu-se de ameninţarea cu pîra la jandarmi, se încrîncenă. Îşi spunea că tot mai bine dacă l-o fi miruit cumva, pentru de-a pururi. „Nu se putea altfel! Taină în trei nu s-a mai pomenit. Prea mulţi!" cugeta, şi nu-şi dădea seama de păcatul gîndurilor acestea rumegate la adăpostul crucii... Ce face Bandi? Trăieşte? Îl pîndeşte? Îl va vinde? Asta îl scormonea acum, acum cînd Vilma şi Maria intraseră în biserică. El nu le simţise.

Căută mai departe să răspundă întrebărilor. Încercă să lege faptele fărîmă cu fărîmă şi să le dea o dezlegare. După încăierarea cu Bandi nu s-a mai

dus la ţutul din zori. S-a strecurat cu teamă şi curiozitate — ca totdeauna ucigaşul la locul crimei! — în pădurea Prigoriei. A găsit acolo copacul sub care tăinuise cu vrăjmăşie; a dat de sînge, i-a urmărit dîra şi a înţeles că rănitul se tîrîse pînă la marginea satului. Apoi, urma se pierdea. Fusese Bandi găsit şi ridicat de ai săi? Se adăpostise într-o casă? La cele dintîi, la Huneadu, ori la mama Salomia lui Zăican? Îl întărîta neputinţa răspunsului. Se vedea cînd învins, gata să se predea penelor de cocoş, cînd înverşunat, gata să-i înfrunte pe toţi. Pentru ce şi pentru cine? Pentru Marişca — ştia prea bine! Pentru dragostea lui mereu vie, niciodată împresurată de ceaţa uitării. După toate cîte se întîmplaseră, el încă mai nădăjduia în biruinţa iubirii lui. Purta în el o dragoste sălbatică, nemaiîntîlnită, cu un nesecat izvor de ură şi pierzanie. Îşi spunea că Maria nu poate sta veşnic priponită la casa şi inima altuia. Cît timp să mai rabde el pîrjolul din suflet? Este sătul de astfel de viaţă chinuită. Chinuită de mic copil, parcă a fost legănat numai cu stînga — dacă fusese vreodată legănat... Iar dacă aşa i-a fost scrisa în zodier, mai loveşte o dată! Nu se cutremura de ăst gînd, pentru că celui ud nu-i este frică de ploaie, şi dacă e vorba să-l ia dracu, îl ia şi de aici, din uşa altarului...

Un fir de aţă, aţă neagră, i-a smuls privirile din gol şi din sine, îndreptîndu-le către stînga. Era aievea? Mama Vilma, în genunchi, citea. Poate vreun psalm pentru preamărirea înţelepciunii şi înfrînării... Alături în picioare, Maria se închina. Ucigaşul tresări. Apoi îşi pironi ochii holbaţi către trupul femeii tinere. Nici o putere din lume n-ar fi fost în stare să-i înfrîngă patima. Ba, nici puterea de dincolo de lume — cea cu prunc în braţe, sculptura din faţa credincioasei de două rituri.

Cînd Zăicanca prinse unda privirilor acelea, tresări şi ea. Se aplecă spre mamă şi-i şopti ceva. Îşi acoperi instinctiv, cu stînga tremurîndă, picul de goliciune ivit la răscroiala bluzei. Cu dreapta se închină pripit. După care strînse în jur cutele lungi

ale fustei, ca o fetişcană surprinsă la scaldă. Apoi zvîcni pe uşă.

Vilma urmărise ochii lui István, cu dîra lor lungită către ieşire. Înţelese păcatul săvîrşit în plin lăcaş de rugăciune. Se cutremură de spaimă. Cînd vinovatul dădu să plece, i se propti în faţă.

— Nu! Tu stai aici şi roagă-te!

Bărbatul făcu ochi de guşter. Mîna stîngă răspunse duşmăneşte. Încerca s-o înlăture pe bătrînă din cale. Dreapta era ascunsă în buzunar, ca totdeauna.

— Ei? Aştept fapta, István!

— Nu mai aştepta! Nu sînt vinovat, şi nu mi te pune în cale!

— Nu eşti vinovat? Ce-ar spune Bandi dacă l-am întreba?

— N-a murit? îi scăpă omului vorba îngîituită, deplină mărturisire a faptei.

— Zace la cuscra. S-a mai înzdrăvenit. Tu fă-ţi datoria către sufletul cel prea încărcat. Nu mă împinge să ţi-o iau înainte, să fac ceea ce trebuia să fac de mult, din întîia zi. Am crezut că te vei da prins, precum era porunca. Nu eu ţi-am poruncit, ci vocea Domnului! Şi a legii! Nu pot fi părtaşa păcatelor tale...

István stătea încă ţepur, deşi ochii începuseră să cerşească îndurare. Apoi se oţeliră iar, dezvăluind gînduri grele de păcate. Scoase dreapta din buzunarul hainei, însă nu lovi. Ochii Vilmei se dovediră mai tari. Omul desfăcu pumnul şi îşi privi iar mîna lăboasă. Parcă voia s-o întrebe ceva...

— Spal-o, István! Eu mi le-am spălat. Ca Pilat din Pont.

Pînă să-şi încheie fraza, István pieri din faţă-i.

Zbughind din biserică, rătăcitul alergase ca un nebun s-o prindă din urmă pe Maria, dar Zăicanca se adăpostise pe aproape, la Aranka, pe curînd mireasă. Dobai îşi găsi şi el un refugiu: la Ciclovan, ca totdeauna, în casa cu gîtlejuri uscate ca pămîntul

secetos. Acolo, în fundul paharului, se afla cea de-a doua biserică a ucigașului.

La Herberge, la popicărie sau la Ciclovan, în acel iad al gîndurilor fără remușcări, în acea Sodomă a învăpăierilor inimii lui sfîșiate, în cîrciuma în care beţiile descleștau guri și dezlănţuiau patimi, István, mutălăul de altădată, își găsise și alt rost decît ulcica și ţoiul.

Urmărind cu încăpăţînare aceeași ţintă care îi întina dragostea prin întunecarea minţii, în ciuda cuvintelor cu care era luată în derîdere de nimeni înţeleasa lui revenire la credinţă și în ciuda nemăiestriei graiului, Dobai slujea învrăjbirii dintre unguri și romîni. Dar nu prin metoda învăţătorului Petron, epigon latinizat pînă în vîrful limbii, ci prin cîrtiri fără măsură și sudălmi grosolane.

Vilma n-avea de unde să știe că ucigașul se afla la mare preţ în ochii lui Lorenz, preotul catolic. La rîndul lui, nici Lorenz nu știa de grozăvia păcatelor lui István. Îl cinstea cu încrederea sa pentru că se bucurase de proaspăta cuviosie a minerului, dar mai cu seamă pentru că, aflînd de durerea care îi ciuruia inima, popa își făurise din el o armă tăvălită în venin. Lorenz căutase de mult o unealtă cu care să doboare mitul lui Zăican. I-ar fi dorit lui Radu un adversar pe talie, dar, negăsind altul, se mulţumise și cu Dobai. Înverșunata ură a acestuia împotriva bărbatului Mariei însemna pentru el o chezășie.

De altfel, preotul catolic era și el o unealtă. Unealta nobililor din arietul Streiului de sus, a baroneţilor Moor, Budoy și Puy, nobili care aderaseră la revoluţie, dar ţineau cu dinţii la pămînturi și privilegii. Pastorul îi vizita adesea. Ba și la castelul baronului Pogány de Nagy Klopotiva fusese poftit, vorbindu-i-se acolo îndelung despre cetele lui Zăican și punîndu-se la cale fapte grele, care mergeau pînă la suprimarea căpitanului.

Perfidul preot al feudalei biserici catolice lucra însă pe planuri diferite. Făcea și spionaj în folosul Habsburgilor. Juca, adică, la mai multe nunţi. Trimitea rapoarte tainice la Sibiu, generalului Puchner,

despre toate cîte se întîmplau la Petrila, cu osebire despre starea de spirit şi tendinţele muncitorilor mineri. Şi, nu încape îndoială, la rîndu-i primea sfaturi cum şi în ce fel să-i învrăjbească pe singurii oameni care credeau sincer în steaua revoluţiei: ţăranii şi muncitorii.

Aşa se face că István îşi găsise un rost nou, de care nimeni nu l-ar fi crezut în stare. Scotea limbi de şerpi pe gură, întîi intrigi naive, spuse apoi din ce în ce cu mai mult meşteşug, de se mirau şi ortacii de unde atîta învăţătură în cele politiceşti... Se însoţise acolo cu un meseriaş, Dezideriu, sosit de curînd de la Sibiu. Dezideriu era un secui cu capul destul de bine aşezat pe umeri. Ştia mai multă carte decît bruma celorlalţi. Citea gazete ungureşti care picau la bolta lui Isac şi le tălmăcea înţelesul. Dacă preotul Lorenz nu-l întrebuinţa pe Dezideriu direct la uneltiri, asta se datora faptului că secuiul nu-i călca pragul, fiind calvin.

Încredinţîndu-se István că maghiarimea era primejduită de numărul covîrşitor al romînilor, învăţase să spună pe de rost că aceştia sînt duşmanii lui Kossuth, deci ai Ungariei; că se pregătesc de răscoală pe seama lor, răscoală în care vor nimici tot ce este maghiar, om şi avere; că au cărturari care ţintesc împerecherea Ardealului cu ţările romîneşti de peste munţi, vorbe — unele gogonate, altele nu lipsite de cîte-un sîmbure de adevăr. Tot ce spunea sfîrşea cu sentinţă de trădare. Fireşte, capul „trădătorilor" nu era decît Radu Zăican. Pentru că — tuna István — i-a părăsit pe mineri, a lăsat simbria de la societate şi s-a pus în simbria altora; şi pentru că s-a tras la „odihnă" în munţi, cu gînduri ascunse. „Veţi vedea ce vă coace tîlharul!" sfîrşea Dobai cu neprefăcut năduf în glas. Se încurca dacă întîmpina împotrivire cu întrebări pe neplac. I se puneau şi astfel de întrebări. Nepricepîndu-se să ţină măsura — precum neguţătorul lacom care adaogă mereu la preţul cu care a cumpărat —, István devenise odios tuturora.

— Taci, măi caţă! încercau unii să-l potolească.

— Mă tîntule, nu căta păduchi în părul vecinului, îl repezeau alţii.

— Nu molipsi turma, oaie rîioasă!

Atunci pleca, învins, la altă masă, parcă opărit cu ulei şi înjurînd de mama focului:

— Duceţi-vă-n ruşine!

Scuipat de-a binelea, nu se dădea bătut nici la mesele celorlalţi, chiar dacă era primit tot cu batjocură.

La început, István strecura apa: înveninatele lui vorbe nu se lipeau de suflete. Romînii îşi apărau omul. Nemţii, din ce în ce mai cităreţi şi influenţaţi de gazetele săseşti, nu se luau nici ei după clevetiri. E adevărat că şi unii, şi alţii erau oleacă înciudaţi pe Zăican. Dar fără răutate. Îi simţeau lipsa, îl căinau că se depărtase de băieşi şi că, dacă şi-a înjghebat o oştire în munţi, ar trebui să pornească mai degrabă să facă ceva, ceva de care să se ducă pomina. Nimeni însă nu-şi pierduse încrederea. Doar unii muncitori unguri începuseră, cum era şi firesc, să se întrebe dacă nu cumva duşmanul lui Zăican — pe care nu-l preţuiau, dar a cărui tristă poveste de dragoste neîmpărtăşită o cunoşteau — avea şi un dram de dreptate.

Vorbele rele sînt precum cîrtiţele care sapă pămîntul: pătrund greu, însă lasă urmă. Tot aşa şi clevetirile lui Dobai. Erau ele înlăturate, dar lăsau dîră. Slabă cît a păduchelui din barbă, dar lăsau. Iar cei puţini la minte călcau pe dîră şi răspîndeau ocara.

István intrase în cîrciumă mai întărîtat ca oricînd. Pierzînd chiar din uşa bisericii urma femeii, cutezase să alerge pînă la casa ei din Lunca Florilor. Asta nu i se mai întîmplase de mult, de cînd, într-o zi, tîrcolind el acolo cu ochi hămesiţi, Maria ieşise pe prispă şi slobozise în aer, dintr-o flintă a Radului, plumbi de foc. Ca din întîmplare. Astăzi lucrurile se repetară întocmai. Maria nu zăbovise la prietena Aranka.

Cîrciuma era plină ca la zi de sărbătoare minerească. Omul popii Lorenz se apucă să-şi facă

slujba, cu Dezideriu alăturea. Meşterul vorbea mai puţin pătimaş, dar István încerca să-i lumineze pe ortaci precum putregaiul noaptea. Tuna şi bea — bea şi tuna. De data asta, însă, vorbele căzură rău, mai rău ca oricînd. Fură auzite mai întîi de tîmplarul Zunkopf, apoi de Ilie Lepădat şi Vasile Ilea, feciorii — mineri acum — crescuţi de Zăican pentru încăierarea cea mare; ba şi de polonezul „Rică" al Stăncuţei. Rykj sărise ca fript. Se aflau de faţă şi alţi oameni nedoriţi de Dobai: Horváth Sándor şi Simion Drăgan, acesta fiind în căutare de feciori întîrziaţi la ulciţe, spre a-i mîna la casele lor, potrivit datinii care în Petrila asta nouă îşi ţinea zilele ca spînzurată cu un fir de borangic. Cu astfel de oameni, care erau grijulii să nu se strice legătura păcii între limbile Vavilonului, cîrtirile cu zavistie iscară certuri doar la cîteva mese. Dar şi lui Dobai şi lui Dezideriu i se alăturară cîţiva, înveninaţi din vorbe aruncate la întîmplare. De la înjurătură la harţă este numai un pas. Cu atît mai mic cu cît paharul este mai mare...

Sfîrşitul a fost cu încăierare orbească. Sîngeroasă ca între mistreţi. István s-a ales cu mădulare pisate. El şi alţii, vinovaţi sau ba. Dar cei cu un pic de minte la cap rămaseră îndureraţi pentru că bătălia rupsese dintr-o dată bruma de frăţietate ce începuse a se lega, în scurgerea anilor din urmă, între minerii de atîtea naţii robite.

Ştirea că Bandi Suge-Bute trăieşte, ba chiar aici, la doi paşi, faptul că mama Vilma se îndărătnicise să reînnoiască ameninţarea, ca şi duşmăniile vădite la crîncena încăierare din cîrciumă, totul şi toate umpluseră paharul amărăciunilor lui István. Încolţise şi teama de răzbunarea lui Zăican.

Cît priveşte pe Bandi — el putea să facă vînzarea chiar mîine! gîndi vinovatul. Înfricoşat şi ştiind că popa catolic nu-l va lua sub aripă în faţa judecăţii neîndurătoare, István, cu răni trupeşti adăugate celor sufleteşti, se ascunse într-o galerie părăsită din Mina Veche. Hruba avea apă şi aerisire. De-ale mîn-

cării aducea un tinerel neîmplinit la trup, un copilandru spre anii flăcăiei, ajuns adică la vîrsta simbriei. Îl chema Miklós. Ucenicea la vagonete. În vremea din urmă se alipise de Dobai și îl asculta orbește. Era o pricină și aici: István călca cocioaba unei mineriţe care se ibovnicea cu mulţi. Karola — așa îi spunea femeii, tînără încă — era vara lui Miklós. Karola avea o nepoţică. Din altă spiţă... O fată și mai neîmplinită la trup. Abia i se întrevedea un început de sîni. Trudea și ea în galerii, în aceeași echipă cu Miklós. Omuleţul cu răsad de tuleie începuse a mustăci pe lîngă fată. Iar István îi prinsese, acolo jos, la vinovate jocuri „de-a pitita" — că depravarea se lăţise în galeriile Petrilei, de la cei mari la cei cruzi. Karola nu era severă cu ea însăși, dar era neîndurătoare cu cele două rubedenii necoapte. De frica pîrii, care i-ar fi adus aspre urecheli, Miklós se robise lui „baci" István. Era o însoţire mută. Miklós ca să nu fie pîrît, István ca să aibă o unealtă credincioasă.

În cele cîteva zile cît a stat ascuns la întunericul rar luminat de o lampă zgîrcită, Dobai a avut răgaz să se doftorească, dar și să plănuiască ceva care să-l scape de pedeapsă. Cel puţin în ce privea crima de pe Maleia. Se întărîtase mai rău. Nu mai simţea nici măcar acele începuturi de remuşcări care se bănuiseră la biserică doar cît geana de zori, după o noapte de catran, și care lăsaseră loc speranţei că sufletul lui nu era chiar al unui neom. Nici nu s-ar fi crezut altfel, de vreme ce era în stare de o dragoste atît de pustiitoare. Dar sîngele vînos al minerului ce copilărise în nemărginirea pustei răscolitoare se răzbuna, îl mîna să împletească și să împlinească, din crimă în crimă, un lanţ împovărător de păcate. Ca să scape de pedeapsă? De bună seamă. Dar nu pentru ca să fie liber numai el, ci el împreună cu Marişca...

Într-o seară, cea de-a șasea de schimnicie, István părăsi Mina Veche și se duse glonţ la jandarmerie. Le dezvălui penelor de cocoș că junghierul fusese

al răzvrătitului Suge-Bute, care se află adăpostit în casa Salomiei Zăican.

— Ăsta este? îl întrebă ştabul Tismonar, scoţînd cuţitul dintr-un sertar.

István asta vroia: să afle ascunzătoarea.

— Da, ăsta este! Dacă îl întrebaţi pe Bandi, vă va mărturisi că i-a aparţinut.

Jandarmul Tismonar puse arma la loc şi plecă însoţit de László şi de denunţător. Pe drum, István ceru îngăduinţa să nu fie de faţă la arestarea fostului prieten.

— Ca să nu se afle cine l-a dat prins, adăugase el.

— Ai dreptate! Intră aici, în primărie, şi aşteaptă. De va fi nevoie, te vom chema, spuse Tismonar şi strigă pe Todea, căruia îi şopti să-l păzească.

Peste un timp, jandarmii se întorceau cu Bandi. Rebelul avea mîinile legate. Ajunşi la jandarmerie, începu ancheta, dar — spre mirarea tuturora —, arma dispăruse din sertar! Oşteanul care rămăsese de serviciu se jura că el nu se mişcase de pe prispă şi că nimeni nu intrase în cancelarie. Todea, la rîndul lui, se jura că István nu se clintise de la primărie. Atunci, cine săvîrşise furtul? că Bandi nu putea fi acuzat... Dar pentru că Bandi recunoscuse încă de la primele întrebări din casa Salomiei că junghierul fusese mai întîi al lui, şi apoi al celuilalt, fu vîrît în temniţa de sub cancelarie.

István răsufla uşurat. Cuţitul, dovada vinovăţiei lui, nu mai exista! Bucuria îi fu însă de foarte scurtă durată. Întîmplarea stîrnise mişcare în toată Petrila. Numele lui Suge-Bute şi al lui Dobai se găseau pe buzele tuturora, legate de cel al răposatei Anuţa Sluguţ, aşa că Vilma lui Horváth află chiar în seara aceea despre năpasta ce căzuse pe Bandi. După care nu mai zăbovi. A doua zi depuse mărturie despre vinovăţia minerului pe care şi-l dorise ginere.

Jandarmii erau înciudaţi: dacă István sau Bandi sînt ucigaşii — Zăican le scapă!

Dobai István trebuia să fie pus şi el la popreală, însă nu mai fu găsit. Simţind primejdia, se afun-

dase iar în întunericul galeriei părăsite. Pricepuse că, într-adevăr, cu cît se zbătea să scape, cu atît se încurca mai rău în mreje. Ajunsese să-i fie teamă chiar acolo, la ascunzătoarea de sub pămînt. Teamă de Miklós? Da! Tinerelul putea să vîndă o anumită taină. Nu cunoştea multe taine, dar ştia ceva care ar fi fost cheia unei alte dezlegări: furtul junghierului fusese săvîrşit de el însuşi!

István pusese la cale fapta în zilele cînd stătuse ascuns în galerie. Acolo a avut timp să-l dădăcească pe Miklós cu de-amănuntul. Băiatul pîndise mai întîi lădiţa de la drum, însă nu fusese chip să se apropie pe furiş. Atunci, chibzuiră că furtul se poate face cu mai puţină primejdie, chiar din localul jandarmeriei. Trebuia aflat doar locul unde sta cuţitul peste noapte şi cum se poate pătrunde în cancelarie. Nici una, nici cealaltă nu se dovediră taine de nepătruns, aşa că primi să facă încercarea. Învăţase pe de rost tot ce avea de făcut.

După ce jandarmii plecaseră să-l aresteze pe Bandi, István nu se clintise de la primărie. Se încăpăţînase să rămînă acolo tocmai ca să fie văzut de oricine, dar şi pentru că înţelegea prea bine că lucrurile îşi urmau un curs al lor. Seară fiind, băiatul trecuse pe la primărie, unde, nevăzut de Todea, prinsese o şoaptă de la István. Apoi se prelinsese uşor pe lîngă zidul din spatele jandarmeriei, găsise o ferestruică întredeschisă, se vîrîse pe acolo şi înşfăcase cuţitul din sertar. Mintea lui István nu era deci chiar aşa de nepricepută, cum credeau Horváth Sándor, Maria Zăican şi alţii...

După ispravă, se regăsiră în ascunziş. Dobai primi jungherul, îl spălă mult, mult de tot, în lacul ce inundase cîndva galeria — apă adîncă, din pricina căreia exploatarea fusese părăsită în acel loc —, apoi zăbovi şi mai mult spălîndu-şi mîinile. Nu-i poruncise mama Vilma, în pragul bisericii, să-şi spele lăboaiele?...

Totuşi, curînd îl cuprinse iar îngrijorarea. Miklós îi adusese de afară veşti din ce în ce mai neplăcute.

Jandarmii continau să-l caute şi făcuseră cercetări pînă şi în galeriile minei Ferdinand.

Aşa că într-o noapte omul se hotărî. Fugi în pădurile din spatele Roşiei, şi de acolo mai departe, cale lungă — poate în pustă, nu se ştie încă. Doar trupul lui Miklós rămase în mina părăsită. Pentru totdeauna...

A doua zi după întemniţarea lui Bandi, hruba jandarmeriei a fost găsită goală. Suge-Bute nu mai era acolo. László, catana în termen, se zbătea pe jos, în cancelarie, cu căluş la gură şi legat de mîini şi de picioare.

N-a putut da alte lămuriri decît că, peste noapte, fusese atacat pe la spate. Spune László că fapta fusese a mai multora. Poate doi, poate trei. Era întuneric, aşa că jandarmul n-a văzut cum erau îmbrăcaţi cei care îl atacaseră. Doar în clipita cînd unul din ei a scăpărat într-un amnar, lui László i s-a părut că omul avea faţa acoperită cu un obrăzar de cîrpe.

LA MUNTELE SAXILOR

Cam de multişor nu mai stătuse Radu Zăican la sfat îndelung şi înţelepţesc cu preotul Niculae şi cu inginerul Jäger, vechii lui povăţuitori spre înlesnirile învăţăturii. Viaţa zbuciumată ce o ducea de atîtea luni în munţi, cu alergăturile de la o ceată la alta, cu truda pentru proviant prins ca din zbor, cu urmărirea instrucţiei ostăşeşti şi cu îmbărbătarea acelor ortaci care se dovedeau îndărătnici la disciplină militară, dar dornici de fapte repezi, care să-i readucă la casele lor cu izbîndă, nu-i dăduse răgaz să vină decît rar şi scurt în satul drag. Poposea o noapte, două. De la nevastă şi copii, zăbovea în pragul bătrînilor prieteni doar cît cerbul la adăpătoare, apoi călărea mai departe.

În seara aceasta, Radu le făgădui ceasurile toate. Aveau a vorbi multe şi a lua hotărîri de seamă pentru lămurirea unor trebi foarte încîlcite. Nu numai oamenii de la păduri erau nerăbdători, ci şi Zăican. Se temea că, tot aşteptînd îndemnuri de răscoală de dincolo de Mureş, tot cîntărind, adulmecînd şi iar aşteptînd, voinicii săi se vor moleşi. Unele semne se şi vădeau. „Timpul este prieten, dar şi duşman. Te ajută doar dacă mergi în pas cu el. Acela care rămîne în urma vremii este ca nehotărîtul care vine la spartul tîrgului", îşi spunea el pe bună dreptate. Or, zilele treceau şi puteau cîndva să ceară socoteală pentru nefolosire, mai cu seamă că în curînd

iarna se va afla pe cale. Mai era şi altă pricină pentru care Zăican ceruse celor doi sfetnici de taină să-şi jertfească ceasurile: se legase să dea un răspuns lămurit locotenentului Opran şi nu se încumeta să ia o hotărîre de unul singur, chit că despre partea lui ar fi spus bucuros: nu! I se părea mai cu priinţă un sfat la care să cugete şi bărbile cărunte. În pricina asta scrisese şi Golescului, şi aştepta răspuns.

— Stările de lucruri sînt încurcate în toată Europa, Radule, dar nicăieri atît de mult ca în ţara aceasta cu amestecături de neamuri şi interese.

— Văd şi eu, domnule inginer. Primesc nenumărate veşti prin ştafetele mele, mi se aduc şi gazetele — chiar cele din ţară —, mă minunez, dar mă şi amărăsc. Cîteodată îmi crapă obrazul de ruşine. Ajutorul dat de Pesta pentru îngenuncherea talienilor înrobiţi a pus vîrf la toate!

— Mă rog şi eu de Domnul să-mi dea puţintică rază de lumină ca să înţeleg cum fu cu putinţă o astfel de faptă, grăi popa Niculae. Au revoluţiile nu trebuie să se sprijine între ele? De bună seamă! Atunci? Iacă alta: părintele vlădica ne-a chemat pe noi cei cu anterie la conferenţie pe lîngă conzistoriul episcopesc. A fost sobor de preoţi! Ne-a dăscălit iarăşi să îndemnăm norodul la neclintită supunere către drăguţul de împărat. Nu mai zic de ceilalţi vlădici, ispravnicii papii!... Ăia dau şi anateme! Să ne supunem? Ne-ar întîmpina poporenii cu pietre...

— Pentru mine este clar că guvernul domnului Batthyány încearcă o înţelegere cu imperialii. În situaţia de azi, Viena caută să cîştige timp pînă i-o veni bine la mînă să lovească, începu Jäger să dezlege nodurile.

Dar Radu îl întrerupse:

— Timpul scurs fără ispravă pentru popor este cu folos pentru împăraţi... Eu încă mă întreb: Ce face domnul Kossuth? Ochii mei şi ai tuturora sînt aţintiţi asupră-i. Încă înainte de a mă fi călătorit la Viena, am învăţat de la domniile-voastre să-l stimez, să-l respectez. L-am îndrăgit. Îi sînt şi astăzi

credincios. E steaua mea, de la care aştept fapte. Nu numai eu — cred că întreg norodul.

Jäger oftă, stînjenit. Mai zăbovi un pic, apoi mărturisi:

— Radule, eu n-am pierdut încrederea în revoluţia maghiară şi nici în omul care o întruchipează. Totuşi, am datoria să-ţi dezvălui că au început să mă sape unele îndoieli. Astea s-au ivit de curînd, de cînd guvernul revoluţionar de la Pesta dă ajutor austriecilor să înnăbuşe mişcările naţionale din Italia şi Cehia.

— Ştiu de această urîtă ispravă. Am citit la gazete. Dar sperez că domnul Kossuth n-are nici o vină. Mai curînd Batthyány şi grofii care îl înconjoară pe tribun. Vedeţi dumnevoastră, domnul Jäger, tocmai de aceea spuneam eu că revoluţia îşi va relua drumul firesc de-abia atunci cînd vom reuşi să-l despresurăm pe Kossuth. Poate că asta nu-i treaba noastră, ci a amicilor săi credincioşi, a celor dîrzi, a lui Petőfi şi a acelui Táncsics de care aud tot mai des.

— Din păcate, lucrurile nu stau chiar aşa, Radule. Mi-e ciudă şi mi-e ruşine, oftă iarăşi inginerul, însă află că însuşi Kossuth a vorbit, la Casa deputaţilor din Pojon, pentru trimiterea de trupe ungureşti în Lombardia italiană. Aş vrea să cred că fuse din partea lui o simplă rătăcire. Pe care, poate, o regretă.

— N-am ştiut asta! Mi se strînge inima... Dar Petőfi? Nu l-a înfruntat?

— Uiţi că poetul n-a fost ales deputat? Prin machinaţiuni, înşişi nobilii din guvernul ce se pretinde revoluţionar i-au împiedicat alegerea... A fost un adevărat „scandal electoral", cum bine i-a zis *Márczius Tizenötödike*[1], gazeta stîngii koşutiste.

— Aveţi dreptate, uitasem de nealegerea minunatului poet... Păcat!

— Noroc că revoluţia democraţiei maghiare are

[1] *Cincispreceze Martie*, gazeta radicală a scriitorului Táncsics Mihály.

şi altă faţă! După cît îţi spusei, n-am pierdut încrederea în Kossuth, însă acum îmi îndreptez atenţia mai mult către gruparea de stînga: Táncsics, Madarasz... În ea văd viitorul. Te povăţuiesc să citeşti presa acesteia, nu numai *Pesti Hírlap*[1], care este indignată de pretenţiile romînilor la libertate şi cerea deunăzi să li se interzică învăţaţilor voştri de a lua contact cu ţărănimea... Iar *Kossuth Hírlapja*[2], altă foaie pe care ştiu că o citeşti, are cutezanţa să scrie că naţionalităţilor din Ungaria — deci şi romînilor din Ardeal — să li se permită a vorbi în limba maternă numai acasă şi cel mult pe stradă! Pînă una-alta, să nu disperăm, cu toate că am ajuns să vedem şi această ticăloşie, ca revoluţionarii unguri, cei sub arme, să-i căsăpească pe revoluţionarii italieni şi cehi, iar iobagii cehi şi slovaci, sub arme şi ei, deci împinşi din spate de către ofiţerii aristocraţiei, să lupte împotriva revoluţionarilor unguri!

— Mă îngreţoşez! făcu preotul, strîmbîndu-şi chipul

Vru să mai adauge ceva, dar Radu i-o luă înainte.

— Şi eu asemeni! De aceea, revenind la oile noastre, cred că nu pot da alt răspuns lietnantului grăniceresc decît acesta: „Vezi-ţi de treabă, domnule! Şi grăbeşte-ţi pasul...“ Cam aşa începusem să-i zic şi în casa părintelui Brănuţ. Rău îmi pare că nu mă ţinui cremene pînă la sfîrşit! Sînt vinovat, însă nu mai puţin vinovat este şi domnul părinte din Livadia, că m-a îndemnat la tărăgăneală. Poate că se înfricoşase de unele ameninţări...

— Nu-ţi paie rău, Radule. Va să te deprinzi cu lucrături diplomaticeşti, aşa că nici acum să nu-i dai un răspuns care să rupă punţile şi să ne aducă mai cruntă răzbunare asupra satelor.

— Sînt mărmurit, părinte! Şi tale zici asta? Păi doar adineauri fu vorba că rău face Pesta încercînd o înţelegere cu duşmanul de moarte... Eu, află domnia-ta, nu mi-oi pune oamenii — buni-răi,

---

[1] *Gazeta din Pesta.*
[2] *Gazeta lui Kossuth.*

mulți-puțini cît sînt —, la jugul polcovnicului din Orlat. Ar fi, adică, să stau la porunca gheneralului austriac de la Sibii, că sînt lănțuiți între ei. Și, mai departe, la porunca împăratului de la Viena. Asta ar însemna să aprind lumînarea mea ca să număr boii altuia... Niciodată! Drept îi, Jäger baci?

Inginerul era și el de părere că propunerea de înțelegere cu generalul Puchner, chiar temporară, putea fi plină de primejdii. Cumpănea însă dacă nu cumva s-ar putea trage și vreun folos vremelnic din acele tratative. Zăbovi cu răspunsul.

Radu, nerăbdător să-i afle gîndul cît mai curînd, îl îmboldi:

— Revoluția se poartă deocamdată fără de rod, iar eu am adunat ordii în munții ăștia. Știi tale cît de greu țin oamenii în frîie? Într-o zi m-or lăsa singur, ca pe-o oaie lovită de gălbează... Aș vrea să aflu și părerea domnului Jenő. Tot plecat din Petrila?

— Tot! Pentru ginerele meu, Valea Jiului este mult prea strîmtă, așa cum pentru tine este prea strîmtă Petrila. Cinste vouă! Cît privește nerăbdarea *peșteranilor* (așa au început să vă zică petrilenii, fiindcă vă gospodăriți mai mult în peșteri), te povățuiesc să nu te lași tîrît de cei tineri la minte și iuți la sînge. Și eu fusesem de părere — ți-aduci aminte? — că așteptarea nu este înțeleaptă. Ba, te și îndemnasem să-i pornești...

— Atunci?...

— Stai! Acum ai răspundere mult mai mare. N-o simți? De la cîteva cete de haramini ai izbutit să făurești un început de oaste cu disciplină, armie de la care jienii nădăjduiesc fapte de seamă, nu numai apărarea satelor de pe granița asta, așa că ai de dat socoteală și altora.

— Austrienilor? făcu Radu cu uimire.

Franz Jäger zîmbi cu îngăduință, apoi răspunse pe îndelete, privind țintă în ochii fostului miner:

— Nu. Dar dacă generalul Puchner și consorții lui te vor aliat și coboară pînă acolo încît te poftesc

la discuţii, înseamnă că tu şi ai tăi reprezentaţi mai mult decît ne închipuim în umila noastră lipsă de îngîmfare. Sînteţi socotiţi ca foarte periculoşi. Le este teamă că le puteţi sări în spate. Se bizuiesc, neîndoielnic, pe nemulţumirile provocate de încetineala celor de la Budapesta în recunoaşterea drepturilor romînilor ca naţiune şi ca cetăţeni eliberaţi de servituţi feudale. Vor să profite de slăbiciunile şoviniste, trecătoare sper, ale conducătorilor revoluţiei ungureşti şi să vă asmută asupra maghiarilor în totalitatea lor, nu neapărat împotriva seniorilor unguri. Asta înseamnă să vă pună împotriva revoluţiei. Le-ar surîde să deveniţi uneltele Habsburgilor, adică să vă ducă de nas aţiţînd indignarea voastră sinceră faţă de cele ce se petrec la sate.

— Îmi pare bine de ce aud din partea dumneavoastră, domnule inginer. Toate astea le-am simţit şi eu. Poate că nu izbuteam să mi le spun atît de limpede. Şi, drept să zic, aveam nevoie de o întărire din partea unei minţi mai luminate.

— Radule, n-am terminat.

— Ascult!

— Totuşi, nu e bine să te pripeşti cu răspunsul ce urmează să-l dai locotenentului acela, care nu este decît un curier, un sol. Ia să ne gîndim dacă nu cumva s-ar putea, prin legătură cu generalul din Sibiu, să capeţi arme pentru oamenii tăi din munţi, arme pe care să le foloseşti cum vei vrea tu, nu cum îţi va porunci galonatul....

— Să umblu cu înşelăciuni? îl fulgeră Zăican.

— Nu fi copil! Pentru poporul tău, *da!* Nu uita apoi ce spuse părintele: prin tratative cu...

— Cu dracu!

— Tocmai căutam cuvîntul!... Prin tratative cu dracu, poţi împiedica mai lesne întinderea teroarei şi dincoace de strîmtoarea Merişorului. Îţi mai dau încă un sfat. Deşi sînt *categoric,* mă auzi? categoric împotriva unei înţelegeri precise cu Sibiul imperial, să nu dai nici un fel de răspuns pînă nu stai de vorbă răspicat cu căpeteniile poporului tău, cu învăţaţii. Se cam bat ei cap în cap...

— Învățătura multă adeseori strică, îl întrerupse iar Zăican.

— Așa este, din păcate! Tu fă-ți însă datoria. Cine știe ce socoteli ascunse dar folositoare au cărturarii voștri, și tu nu le cunoști... Cată să le afli în calitate de comandir ce ești — mic, dar comandir. Și încă ceva: nu numai în țara asta, ci și în țara cealaltă a voastră, în Valahia adică, revoluția stă prost. Crezi că mult vor mai răbda turcii? Multe se pot întîmpla. Spre pildă o cădere. O cădere cu rezistență în munți.

— Țara noastră se află totdeauna în munți... șopti popa ca pentru sine.

— Și dacă va fi așa, nu crezi, Radule, că s-ar putea să ți se ceară un sprijin și că ai avea de jucat, cît de cît, o rolă? Ia fă bine, rogu-te, și ia drumul cel lung al Bucureștiului, sau cel scurt al Craiovei, la domnul Magheru. Radule, de tînăr viața ta fu plină de încercări. Ai învățat multe și vei învăța și mai multe. Vei învăța chiar și pe cele „diplomaticești", cum bine zise domnul părinte. Înzorzonații ofițeri de la Sibiu să mai aștepte. Însă nu le reteza orice speranță, spune-le-o cu glas domolit. Dar cu învățații voștri să vorbești dîrz. Adu-le la cunoștință că poporul este înăcrit de vrajbe și le cere unirea cugetelor. Altfel, vorba ta muntenească: va rîde împăratul sub velință...

Zăican plecă nemulțumit, însă hotărît să cerceteze și pe profesorul Bărnuțiu. În drum spre Sibiu, se abătu pentru scurt timp la ceata răposatului Brănuț. Trebuia să aleagă un alt căpitan în locul celui ce se jertfise la Coroiești. Găsi oamenii strînși într-un luminiș. Avuseseră o nouă încăierare. Nu fără răniți. Fira se afla acolo. Oblojea pe cîțiva. Se înapoiase de la drumurile prin satele de pe Mureș. Era întristată. Nu aducea vești bune. Teroarea se înteța. Se rugă și femeia de o grăbire a răscoalei.

— Radule, oamenii stau ca pe jar, întărise ea.

— Mai o țîră, Firuță, încercă s-o potolească fratele.

— Of!

— Da, of zic şi eu, dar pînă una-alta, să vedem ce căpitan pofteşte polcul răposatului Brănuţ. E în drept să dea o părere. Ce ziceţi, frăţuţilor? întrebă Radu cu voce de trîmbiţă, întorcîndu-se către oamenii adunaţi mai la o parte.

— Noi ne sfătuirăm, şi am poftit să avem o căpităniţă! strigară cu toţii.

— Aia de la Voislova?... îi scăpă Firei o glumă, fără să vrea.

— Ba! se încruntară bărboşii. Noi vrem căpităniţă, nu ibovnică, iartă cuvîntul. Te vrem pe tale!

Femeia tresări a mirare. Îşi lungi gîtul, iar pe faţă i se întipări o cută ca un semn de întrebare. Şi mai uimit rămase Zăican. Era vădit că nu se aşteptase la astfel de părere. Începu să-şi scarpine bărbia ţepoasă.

— Mulţam pentru cinste, dar nu-mi părăsesc bărbatul, fu răspunsul Firei.

— Nu înţeleg cum a putut să vă treacă prin cap... încercă Zăican să le abată hotărîrea. Este împotriva legii noastre, care...

— Legea o fac oamenii. Oamenii sîntem noi!

— Tu cine eşti? Nu te văzui pînă acum în căprăria lui Brănuţ.

— Lumea-mi zice Deşiratu. De vrei să ştii mai mult, să spună căpitănița...

Vorbise fără respect de legea munţilor lunganul slobozit la Muncelul Zagului. Acum sta înfipt cu crăcanele răşchirate ca numele ce-l purta, şi aştepta un răspuns care pesemne nu putea fi altul decît cel zugrăvit în privirea-i suliţoasă.

Cu voce joasă, Radu schimbă cîteva vorbe cu Fira. Se părea că fratele îi face imputări, iar ea se apăra luînd în braţe pe „nu ştiu". Se apropie apoi de roata oamenilor, îi măsură unul cîte unul, întîrziind privirea asupra sfrijitului, şi zise mai mult pufnind:

— Nu voi hotărîţi, ci eu! Măi Deşiratule, află că şi legea asta este făcută de oameni, dar ea nu suferă stricare. Bursane, eşti cel mai bătrîn şi cel mai

vechi de aici. Spune, rogu-te, v-aţi lăsat îmbrobodiţi de omul ce-mi vorbeşte cu sumeţie, ori aţi cugetat cu capul vostru?

— Vrem pe Fira comandir. Toţi! Fără numai că Deşiratu nu a ştiut vorbi. Această de-a doua lege nu o călcăm — ascultarea faţă de comandirul ce ni l-am ales fiind chezăşia puterii noastre. Aşa că nu te dăm din brazdă afară. Însă de rugat — te rugăm tare...

— Pe ce temei diavolesc?

— Nu-ţi fie teamă! Fira n-a îmblat cu făcături. Ştie să ne poarte de grijă, ştie să ne poruncească, ştie să se bată. Nu-i destul?

— Uitaţi că Fira nu-i de capul ei? Trif n-o va lăsa. Nici eu nu mă îndur. Şi pentru lege, şi pentru ea. Asta e slujbă de bărbat, iar Fira s-a dovedit mai de folos la alte trude, poate puţin făloase, dar mai pe-o potrivă.

— Catarina noastră cum le face pe toate? se auzi un glas.

— Eşti moţ?

— Mi-s!

— Doamna voastră — văd că nu ştii! — a fost mai mult jălbăriţă decît căpităniţă.

— Da' Măria Terezia ce fuse? Nu tot cap de oaste? sări altul.

— Şi tu eşti moţ?

— De pe Arieş. De la Bistra.

— Maria Tereza a fost împărătiţă, iar pentru războele avea ghinărarii ei. Puzderie! îi răspunse Zăican.

Radu şi Fira se mai împotriviră un timp, apoi, văzînd încăpăţînarea oamenilor, se supuseră. Cam înciudaţi, nu însă fără a impune un tîrg: doar pînă la adunarea căpitanilor de cete. Să judece ei; şi mai întîi şi-ntîi soţul: Trif Alupetreacătă; după care să hotărască, fără cîrtire, căpitanul tuturora.

— Pînă atunci — întări el gîndul, cu glas puternic către toţi — faceţi roată chiar acum în jurul Firei, îngenuncheaţi şi legaţi-vă cu jurămînt! După lege...

Tocmai cînd Zăican da să plece, sosi Bandi. Suge-Bute venea drept de la tabăra lui Moacă al Tătarului, aducînd veşti noi.

Radu aflase la timp despre ce se petrecuse în desişul Prigoriei. Cînd poposise mai ieri la Petrila, cunoscu, de la alţii, şi cele ce urmară după neînţeleasa încercare de omor săvîrşită de István, furtul junghierului, arestarea, apoi răpirea lui Bandi din însuşi localul jandarmeriei. Se crucise de toate aceste fapte, cărora ar fi vrut să le dea de rost, însă timpul drămuit nu-i îngăduise. Chemase totuşi pe Veta lui Moacă şi îi ceruse să plece îndată la Jigoru, să-i aducă la cunoştinţă bărbatului de-a fir a păr întîmplările şi să-i poruncească a fi cu ochii-n patru atît pentru soarta lui Bandi, cît şi a lui István, cu adaosul că acesta trebuia pus sub pază tainică, spre a nu putea fugi din sat.

— Tu cum de eşti slobod? întrebă Zăican.

— E o poveste şi asta, răspunse celălalt, rîzînd cu poftă.

— Poveste cu haz? Nu prea-mi vine-a crede... Ian spune-o!

— Eram la jandarmerie, într-o odaie de jos, păzită pe afară de László. Adormisem. Şi numai că mă trezesc într-un fel de zgomote ca de trîntă între oameni. Aşa şi fusese. Apoi, trei vlăjgani intrară buzna la mine şi-mi dezlegară mîinile. Era întuneric beznă. Doar cînd unul din ei scăpără din amnar ca să găsească nodul funiei cu care eram legat, văzui că feţele lor erau ascunse în cîrpe. Mă luară degrabă. Trecînd prin canţilerie, mă împiedicai de jandarmul cel tînăr. Era trîntit pe jos şi legat snop. Avea şi el cîrpe, dar nu la ochi, ci în gură. Ghiceşti cine făcuse isprava?

— Adulmec. Spune mai departe...

— Cei trei erau din ceata de pe Jigorul. Ăl mai zdravăn — însuşi Moacă al Tătarului! Au lucrat după un tipic măiastru.

— Cine crezi că a furat junghierul?

— Nimeni alt decît ucigaşul Sluguţei.

— Adică?... întrebă Zăican, repezit în glas şi încordat în privire.

— Tot nu pricepi?

— Hai, spune! Vreau să aflu din gura ta.

— István!

Radu îşi încordă şi trupul. Nu spre a ţîşni înainte, ci pentru a se stăpîni. Începuse să-l bănuiască pe István mai de mult, dar nu avusese temei sigur. De aceea se chinuise cu puzderia de întrebări.

— Neîndoielnic că lui Dobai i-a sosit ceasul judecăţii, grăi cu voce clocotitoare de mînie. Ţi-aduci aminte, băieşule, cît m-am frămîntat să aflu eu însumi în mîna cui văzusem cuţitul ucigaş? Mi se tot năzărea că îl zărisem asupra cuiva în vreo tabără de-a noastră. Din tabăra lui Trif, ori din alta. Nu mă dumiream. Ba, căzusem cu gîndul şi asupră-ţi, atunci cînd mi s-a spus despre încăierarea voastră din pădure. De ce nu mi-ai mărturisit totul de la început? Te simţeai oare părtaş la fărădelege? îl scrută Zăican.

Bandi îşi frămînta mîinile. Lăsă ochii în jos, strîmbîndu-se ca după apă sălcie.

— M-am temut tocmai de asta: să nu mă învinovăţeşti pe mine... Că — acum trebuie s-o ştii! — la început junghierul fusese al meu...

— Nu te întreb cum a ajuns în mîna lui István. Eraţi prieteni. Să nu mai lungim vorba. Nelegiuitului i-am tot amînat pedeapsa, pe care, din alte pricini, o merita demult. L-am păsuit mereu, crezînd că se va îndrepta. La drept vorbind, m-am temut şi eu de ceva: să nu spună băieşii că mă răzbun dintr-un necaz al meu pentru... Ştii, Maria mea... Nu vroiam să creadă cei de neamul tău că mă las tîrît de porniri învrăjbitoare între naţii. Acum lucrurile s-au lămurit de la sine... Faptă şi răsplată!

— Cît priveşte pedeapsa ce o merită, mă cam îndoiesc, mormăi Suge-Bute. Află, Radule, că István nu se mai află la Petrila! Îmi spuse Veta Tătarului că a pierit din sat în zorii zilei cînd ortacii m-au liberat de la temniţa ălor cu pene de cocoş. De-

atunci, de două zile, îl caută mereu şi jandarmii şi minerii unguri. În cap cu socru-tău, care parcă a turbat. Vrea să-i facă de petrecanie. Cică ne-a spurcat neamul nostru mineresc. Mama Vilma a căzut bolnavă. Inima...

— O să-i mănînce coliva şi-o să se facă bine! îi scăpă lui Zăican răutatea. Firă, şi tu, Bandi, eu plec. Duceţi ştire pretutindeni să se aţie calea ucigaşului. În toate cele patru vînturi! Să-l găsesc legat în peştera de sub pişarniţa de la stîncile Godeanului. Ca pe ucigaşul Lizei lui Reiter. Iar de se va fi pustiit pentru totdeauna — pleavă a fost, vîntul a spulberat-o...

Bandi îl opri.

— Căpitane Zăican, m-ai luat prea repede şi uitam. Soaţa ta îţi trimite rîndurile astea. După cîte-am înţeles, se cam teme...

Radu citi răvaşul şi cumpăni. Maria nu se temea de ea, ci de viaţa lui. Îl implora să se ferească de pornirile „nesuferitului". Ea are — scrie pe peticul de hîrtie — presimţiri rele. Faţa bărbatului se posomorî, cu adaos de nedumerire. Maria îi cerea nici mai mult, nici mai puţin decît s-o lase să vină la tabără, cu preferinţă în ceata lui Trif, unde — credea femeia — va duce casă bună cu Fira, copiii urmînd a sălăşlui o vreme la bunica Salomia. „Nici voinicia ta, nici credinţa oamenilor tăi nu te pot apăra precum dragostea mea!" sfîrşea scrisoarea nevestei.

Radu Zăican chibzuia să dea un răspuns. I se învălmăşeau simţirile între duioşie şi datorie. Să se teamă el de mînă răzbunătoare? Asta nu! Dar dacă... Îi încolţi în minte teama de viaţa Mariei... *Virágom!* şopti pentru sine...

— Du-te degrab' la Maria mea, Bandi. Du-i din parte-mi năframa asta albă... Ştie ea semnul... Şi multă sănătate! Ne vom vedea curînd şi voioşi, aşa să-i spui. Poate la nedeie...

Împintenă, dar opri din salt. Scoase de la cingătoare o armă.

— Bandi, dă-i şi pistolul ăsta. Să se apere de

cucuvăi... E mai pe măsură decît flinta ei din cui. Învaţ-o cum să ochească şi cum să tragă fără a-i tremura mîna.

— Radule, eu zic să-i facem o pază în jurul casei.

— N-o cunoşti. E zmeoaică! Mai curînd să se teamă alţii...

După care Zăican reluă drumul Sibiului. Nu îngădui să fie însoţit. Se abătu însă din cale chiar în ziua aceea, făcînd un mic ocol. Voia să cerceteze ce mai era nou pe la pîrîul Ciuta. Acolo, sub Muntele Saxilor, un cîrd de ţărani dinspre Zarandul de Jos se înrolase în ceata lui Balog al Văsii. Printre ei se aflau nu numai jeleri pălmaşi, ci şi ţărani cu oarecare rosturi în satele lor, iobagi care părăsiseră cîte-o căsuţă şi o sfoară de pămînt. Radu se bucura. Însemna că socotelile lui se împlineau întocmai. Da, aşa cum întărise şi inginerul Jäger, înfăţişarea roatelor de răzvrătiţi se schimba văzînd cu ochii. Nu mai erau cetele de altădată, haiducești, alcătuite din oameni fugiţi de roboate, amestecaţi cu ucigaşi din beţie, din dragoste, din ură; amestecaţi cu dezertori, cu deznădăjduiţi, al căror ţel în viaţă fusese la început doar cugetul răzbunării împotriva unui anume nemernic din satul sau arietul de obîrşie.

Crescuţi o dată cu Zăican, căpitanii petrileni învăţaseră şi ei să vadă lucrurile mai în adînc. Iar duzina aceea de mineri ca Moga, Bandi şi Cîrstea, împrăştiaţi la fiecare grup, din hotarul Valahiei pînă aproape de Mureş — cu atît mai mult. Înrîurirea lor, ca şi suflul înviorător al revoluţiei maghiare ajutaseră la primenirea gîndului celor din păduri, dînd luptei lor un sens mai cuprinzător. Aşa că Radu avea de ce să se bucure. Fruntea lui, umbrită de cînd o împresurase teama pentru liniştea Mariei, se descreţi.

Căpitanul trăpa fluierînd un cîntec de dragoste. Pentru cine l-ar fi auzit şi i-ar fi cunoscut firea, era semn că frămîntă gînduri pornite pe un făgaş de mulţumire. Îl dădea de gol şi faţa împurpurată de un surîs cald. Din cînd în cînd, zîmbetul era

întrerupt de cîte-o încuviințare din cap, pe care fără să-și dea seama și-o făcea ca un fel de răspuns la cine știe ce întrebare. Întîrzia privirile de-a lungul priveliștilor din cale, pipăia cu ochii frumusețea lor, dar nu i se întipărea nimic din tot ce admira. Simțea că se apropie de un liman al strădaniilor. Nu limanul odihnei, ci popasul de la care se pornește la drum cu și mai multă încredere.

Doar cînd ajunse pe cucuiul unui deal cu rarişte de pădure, și zări de-acolo, în vale, ca la o poștă, vîrfurile castelului Kendeffylor, iar peste alte poște întrezări ca într-o pîclă de fum așezările regimentului grăniceresc, obrazul și uitătura călărețului începură a se înăspri. Avea Radu în valea aceea o socoteală veche, și una nouă, cu un răspuns de dat, greu ca noaptea. Și cu amenințarea unor răzbunări pe care locotenentul Opran le schițase. Coborî de pe calul ușor înspumat, smulse un pumn de flori cu tulpinițele înfipte într-un tufiș, împodobi cu ele coama credinciosului, săltă iar în șa, mai săgetă o dată linia meterezelor cu turnuri de apărare, oftă din străfund și înfipse apoi pintenii, adînc, în burta armăsarului.

Pînă la cuibul lui Balog călători apăsat de grija care îl părăsise un timp: va ști el să aleagă drumul cel drept din noianul de îndemnuri încîlcite ale luminaților cărturari? Îl vor urma oamenii cu aceeași încredere de pînă acum? Va fi în stare să ducă totul pînă la capăt și cu spor?

Îl găsi pe Balog al Văsii la datorie, urmărind instrucția militară a proaspeților rebeli. Îl îmbrățișă — ca și pe Huneadu. Acesta se împrumutase aici împreună cu Zunkopf, pentru cîteva zile, avînd a meșteri arme ce nu dădeau ascultare. Zunkopf lipsea.

Radu se încruntă cînd văzu mai la o parte pe Oprica, nevasta lui Balog. Spăla rufe ostășește într-o albie de marmură, ca ruschițenele din satul nu prea depărtat, vestit prin străvechile lui cariere. Pe Oprica o știa la Petrila. Cînd și de ce venise la Ciuta?

— Rău! Mai vorbim noi...

Atît îi spuse bărbatului, şi dădu să plece la grupul noilor-veniţi din Zărand. Al Văsii mustăcea o vorbă.

— Înţelege-mă, Radule! Nu mai puteam... Mi-a poruncit năduful de colea — şi omul apăsă pe coşul pieptului. Ardea ca un rug... încheie aproape şoptit şi parcă ruşinat de el însuşi.

Zăican îl privi îndelung; îşi aminti de buba care puroia sufletul prietenului mereu neîncrezător în statornicia Opricăi. Ar fi vrut să mai spună ceva. Se răzgîndi şi înghiţi o vorbă din popor: „Muierea frumoasă şi iubeaţă te mănîncă pînă la os, ca viermele".

Al Văsii nu se mulţumi cu tăcerea. Văzîndu-l pe Radu tot încruntat, încercă să se apere atacînd, deşi se ştia vinovat de călcarea legii.

— Nu fi nedrept, rogu-te! Al Tătarului cum şi-a adus soaţa la Şase Peşteri?

— Nu-i totuna!

— Pentru că Fira ţi-e soră?

Zăican îl înfruntă:

— Vai mie! Mă crezi părtinitor? Am spus şi repeţesc: nu-i totuna! Fira cuibuieşte prea puţin la grotele lui Trif al ei. A fost mai mult olăcăriţă, mereu cu ştafete pe drumuri. Iar de ieri, porunceşte peste căprăria din peşterile pitite la strîmtoarea Porţii. Spre Voislova.

— Au peşteranii ei nu sînt bărbaţi?

— Sînt, dar nici Fira nu mai e muiere!

— Cum asta?

— E căpitan!

Balog al Văsii tăcu stingherit.

Oprica zbughi de la albia cu rufe şi se înfăţişă plină de bucurie. Îi rîdeau tăciunii din ochi, i se adîncise gropiţa din bărbie.

— Bun ajuns la noi! bădiţ Radule.

Zăican îi răspunse rece. Parcă îşi pusese şi el pe faţă un obrăzar. Femeia prinse pricina, căci cunoştea rînduiala. Se fîstîci oleacă, se mai uită o dată la căpitan şi, găsindu-i faţa aidoma vorbei,

se trase cîţiva paşi înapoi. Nici al Văsii nu îndrăzni să mai spună ceva.

Radu cîntărea împrejurarea şi căuta o împăcare între datină şi inimă, că şi omul tare ca piatra poate fi slab ca floarea. Îşi zîmbi la amintirea unor ani rămaşi în urmă, cînd la o clacă străjuită de Ion Hotea, vornic de feciori al satului devălmaş, Oprica descreţise frunţile cu ghicitori şugubeţe şi se împunsese cu flăcăul pe care avea să şi-l aleagă apoi drept însoţitor în viaţă.

Se mai însenină, ţîţîi din limbă cînd văzu că femeia se botoşase şi încercă s-o îmbuneze:

— Hai, nu te îmbonţa ca o mireasă! Noi o să plecăm pe curînd, iar tu te vei duce la casa şi gospodăria voastră. Pînă atunci, poţi rămîne, chiar dacă nu-i iertat. Să te fereşti însă de flămînzi! În tine am încredere; n-o am deplină în peşteranii hămesiţi.

— Are cine s-o apere! se înveseli acru Balog al Văsii.

— Are! Dar vai de bărbatul care trebuie să-şi păzească muierea...

Oprica se roşi pînă în albul ochilor, apoi prinse limbă:

— Bădiţule, mă rog de iertare: tale mă sîngeri la inimă. Le zici de-a valma: una caldă, una rece. Cu o vorbă mă alduieşti, cu alta mă ponoseşti. Mulţam că-mi îngădui să stau aici, ca o vrabie pe cracă! M-oi duce şi în sat, cînd va fi porunca ta şi a lui. Dar nu înţeleg cum fuse asta, că plecaţi. Şi unde? Eu nu mi-s ibomnică, ci soaţă dreaptă, juruită. Vreau să-l ştiu pe-aproape, nu la han-tătar!

Zăican arcui sprîncenele în căutarea unui răspuns potrivit.

— Mă rog şi eu de iertare, Oprică. Au nu ne ştii rostul? Crezut-ai vreodată că vom hălădui aici în veci de veci, ca pietrele care prind muşchi? Fii înţeleaptă! Pe curînd, va ţîşni zvon de luptă. Cu buciume şi cu văpăi pe munţi. Atunci pornim să ne facem datorinţa către întregul norod. Nu la han-tătar, cum spuseşi tu, ci mai aproape, poate

peste Mureș, poate peste Tîrnave, pretutindeni unde mișună haitele. Întreabă-ți omul, și vei vedea că și el atîta așteaptă. Ca și oamenii pe care-i căpitănește.

— Da, i-am auzit și eu. Numai despre asta vorbesc, recunoscu cu glas moale nevasta lui Balog. Așa că, fie! Mă supun, dacă zici tale... M-oi ruga pentru sănătatea voastră. Și pentru izbîndă. Că altfel nu vă vreau! Mai bine mor, decît să ajung iar fleandură la ușa grofilor.

— Ei, vezi?

— Văd.

Oprica avea umezeală în ochi și își chinuia degetele. Porni apoi la ţoalele murdare din albia dăltuită în marmură fină.

Cetașii lui Balog se odihneau. Al Văsii și Zăican încheiau un sfat ținut împreună cu Stancu Huneadu la umbra unui tufan de pe-aproape. Fusese vorba mai mult despre petrilence. Radu se simţea și el mușcat.

— Așa că nu mă mai mir de Oprica ta, se băgă el în vorbă. După cum auzii, și Catrinca vrea să ia calea codrului. Dar nu orice cale! S-a rugat către mine s-o las la Ion al ei. Cică pentru încăierările ce-l așteaptă, nu pentru îmbrățișări. Mai știi?! Moga, bărbatu-său, îi ține și el parte. Noroc că al Tătarului are ceata pe Jigorul, în coasta Petrilei, la doi pași de Veta lui... Mă mir numai de unde atîta bărbăție la nevestele astea...

Radu nu pomeni însă că și Maria ar fi vrut să se așeze la cuib de codru.

— Bine că a mea a început să încărunţească! întrerupse Huneadu. Asta ar mai trebui, să mă bombăne și pe aici! Să nu te miri de petrilence, Radule. Au voinicie în suflet, dar și mulți draci în sînge. Sînt mai grozave decît prin alte olaturi de ţară. Iubețe tare... Nu-l uit pe taică-meu, Dumnezeu să-l ierte, cum rîdea cînd își amintea de unele întîmplări. Avea o vorbă a lui: Îmbrățișarea muntencei — ca cea de urs: te strînge pînă-ți ies ochii din cap. Înţelepciunea lui era scoasă, de

bună seamă, din cunoașterea vieții, că tata a avut trei țiitoare, pînă a rămas doar cu petecul ăla de pămînt ce mi-l dete mie...

— Să lăsăm bîrfeala, puse cruce Zăican. De ce nu vine Zunkopf?

— Acu trebuie să pice de la Hațeg. S-a dus să cumpere niscaiva sîrmă pentru puşcoaie.

Cînd sosi maistrul fierar, se bucură mult. Și pentru revedere, și pentru fierul adus, dar și pentru hîrtiile ce le deșertă din buzunări. Erau nişte tipărituri prin care bănățeanul Eftimie Murgu „conchema" norodul hațegan la o „coadunare" ce urma să se țină chiar a doua zi, la Rusca-Montana. Zăican citi cu nesaț și o proclamație ceva mai veche, în care cărturarul aducea laude lui Kossuth și îndemna pe romîni să se înroleze în gărzi militare pentru sprijinirea revoluției maghiare. Zăican tresări și îngînă pentru sine: „Kossuth... oaste romînească... adunare... duminică, deci mîne-zi... Bun!"

— Rămîneți cu bine! — și sări în șa.

— Încotro? Nu luași nici măcar o îmbucătură. De ce atîta grabă pe negîndite? se repeziră cu toții.

— Nu-i bai! și strigă căpitanului cetei: Văsii, plec la Rusca. Mai vorbim, cred, luni spre seară. Fii mai bărbat!...

LESPEZI DE MARMURĂ

Pînă să obosească de atîta cale, ziua mai avea de întins două conace. Semnele vremii se arătau priincioase, iar drumul zîmbitor.

Călăreţul iuţi totuşi legănarea trapului. Lăsase în urmă colibele de la Subcetate. Năzuia să ajungă în cătunul Zăicani şi să încropească acolo odihna nopţii. Mai aproape, adică la Pîclişa ori la Grădişte, n-ar fi rămas cu inima uşoară. Avea şi acolo cunoştinţe de încredere, însă ar fi fost prea în văzul slugilor de la curtea baronului Pogány de Nagy Klopotiva, temutul vrăjmaş al petrilenilor, stăpîn, pînă la izbucnirea revoluţiei, pe şirul munţilor care împresoară Jiurile spre izvoare.

Radu Zăican părăsi drumul larg şi neted, croit de meşterii împăratului Traian pe vremea babei Dochia, şi abătu calul spre miazăzi, prin zăvoaie şi peste Rîul lui Bărbat. Strecurîndu-se printre sălaşele de la Ostrovu, tăie oblu apa Rîului de Mori tocmai spre miazănoapte, pe-aproape de Breazova şi Peşteana. Socotea să răzbată înainte de înserare, apoi, în revărsat, s-o pornească la Rusca-Montana, sat mare, unde Eftimie Murgu chemase poporenii la sfat. Mers cu ocolişuri, fără primejdii. Altfel — oameni trudnici pe toate cărările. Cei cu straiţele goale, sau fără ele, grăbeau înspre casele lor. Ceilalţi, cei cu merindarele pline cu turte de alac şi mei, drumeţeau, se vedea cît de colo, la Rusca.

Radu întîlni la Breazova un fost ocnaş pe care îl cunoscuse, cu ani în urmă, la temniţa din Deva. Omul mergea la Lugoj. Tot pe poteci dosite. Ispăşise pedeapsa, dar se temea de vătafii grofului. Acum jinduia să-şi încerce norocul la vreun stăpîn tîrgoveţ, cu nădejdea să deprindă un meşteşug. Se însoţiră o bucată de timp. Văzînd că nu-i cu spor unul pe cal şi altul pe jos, Radu se rugă de iertare. Se înţeleseră ca aducerile-aminte să le depene cînd s-or revedea la apa Ruscăi. Apoi călăreţul dădu pinteni, ţinînd drumul aţă pînă la Grădişte.

La capătul străvechiului sat întîlni pe Casian, preotul din Clopotiva, cu care, în anii uceniciei în răzmeriţe, nu o dată pusese ţara la cale. Radu nu-l văzuse cam de mult, însă îi purta recunoştinţă pentru imboldul de a ridica şcoală la Petrila fără ajutor din altă parte decît de la braţele şi micul avut al petrilenilor.

— În sat, la Zăicani te duci?

— Da şi ba, părinte. Da, pentru că mîi peste noapte acolo, ba, fiindcă înainte de zori am de gînd să înfrunt potecile Porţii.

— La adunanţa lui Murgu, de bună seamă...

— Întocmai! sfinţia-ta nu mere?

— Nu cred...

Radu nu înţelese de ce. Preotul îi făgădui să-l lămurească la noapte, în casa parohiei sale, unde îl pofti ca oaspe. Acolo va găsi adăpost de nimeni cercetat.

— Nu ai la cine să faci popas la Zăicani. Ţi s-a stins spiţa... Doar satul şi ramul tău petrilean mai perpetuaţi numele. Moş Pătru, cel din urmă Zăican pe meleagurile astea de unde ţi se trage neamul, frate cu alde răposatul tătîne-tu Alexa, se duse şi el an-toamnă. Odihneasă-se în pace! E îngropat aici, la Grădişte, că cimitirul din Zăicani a fost potopit de grofi, nu i-ar mai răbda Cel-de-sus! Să-i aprinzi lui moş Pătru o lumînare la căpătîi. Aşa se cade...

— Părinte, îţi mulţumesc de sfat, dar totodată

îţi mărturisesc ruşinea că nici nu ştiu unde-i ţintirimul.

— La pietre...

Radu Zăican lungi o privire întrebătoare.

— Bag seama că nu cunoşti rosturile. La pietre, adică la locul cetăţilor zidite de îndepărtaţii noştri ploditori.

Un flăcău zdravăn, căruia chipiul studenţesc nu i se potrivea pe cap, dădea tîrcoale în urma lor, ţinînd de mînă o fată în costum haţegan, curat şi înflorat ca pentru horă. Se despărţiră, apoi tînărul se apropie cu ochii ţintă la pistoalele lui Radu.

— Iacă şi nepotul! se bucură preotul. Îţi va fi călăuz la mormîntul Zăicanilor, dar şi la ruinele cetăţii. Vezi-le, pipăie-le, ca să înveţi nu numai din cărţile pe care ţi le dădui eu, ca şi popa al tău. Cine nu cunoaşte trecutul naţiei sale, cine nu se adapă din faptele strămoşilor săi — bune-rele, cum or fi fost, că nime nu-i fără păcat — acela nu înţelege ziua de azi şi nu întrevede ziua de mîne. Acum, du-te. Te aştept acasă, cu ospătare şi velinţe. Să-mi istoriseşti despre centuriile tale. Apoi, nepotul te va urma la Rusca-Montană. E ucenic la şcoala unde a dăscălit Efta al Murgului pînă a nu fi ţîpat afară. Nepotu-meu parcă a supt la ţîţa Murgesei a bătrîne, aşa ascultă de vorbele bănăţeanului, bată-l să-l bată...

Studentul avea un nume pe care Zăican nu-l mai auzise şi nu-l înţelegea: Superbiu! Numele moştenit din familie era altul: Ambrozu. „Superbiu" s-ar fi potrivit ca poreclă, că băiatul era falnic întrupat şi înmlădiat. Învăţase la gimnaziul romînesc din Arad, al treilea din Ţara de peste pădure. Acum era seminarist.

Păşind în cimitir, Radu rămase uimit de priveliştea lăcaşului veşniciei. Se aflau acolo zeci şi sute de pietre funerare dăltuite în forme felurite. Unele mici şi drepte, altele mai mari, într-o rînă, dar maiestuoase. Toate din marmură albă, sau albă cu dungi roşcate, de Ruşchiţa. Răsăreau din pămîntul în care fuseseră adînc îngropate, ca cioturile unei

păduri înecate de ape şi gloduri. Cîteva pietre păstrau încă inscripţiile săpate în limba cuceritorilor. Altele — chipuri cioplite, cărora neîndurarea anilor, furtunilor şi oamenilor le pocise trufia. Metope şi basoreliefuri înfăţişau călăreţi şi pedestraşi cu zale şi lănci, înţelepţi cu lauri pe frunte, matroane înfăşurate în pulpum şi toga. Cei cu bărbi făcuseră parte din aristocraţia învinşilor. Daci.

Printre răvăşitele mărturii ale unui trecut pe care învăţaţii ardeleni începuseră abia să-l descifreze se pitulau cruci micuţe, din lemn proaspăt ori dat în putregai, fără scriere pe ele, doar cu cîte un pumn de flori ofilite la piciorul stîlpului şi un ciob de oală în care se stinsese un muc de lumînare. În morminte, peste veacuri, strănepoţii dădeau mîna cu bunii şi străbunii...

— Mai-marii pămîntului acesta haţegan, şopti tînărul cu nume ciudat, baronii şi baroneţii de azi, ne-au răşluit cimitirele de prin sate, le-au scormonit pentru locuri de arătură şi izlaz, aşa că acum ne adăpostim morţii în cimitirul ăsta de piatră, lîngă cei plecaţi de mult tare. Seniorii n-au cutezat să înfigă plugurile şi aici...

Radu amuţise. Nu îndrăznea nici să spună, nici să întrebe ceva.

— Domnule Zăican, rosti seminaristul, cu glas şoptit — parcă temător de liniştea morţilor —, am aflat de numele şi faptele dumneavoastră, şi de mult vă păstrez admiraţiune. Cînd aţi auzit însă de numele meu, v-am prins mirarea feţii. Aveţi dreptate. Găsesc deci cu cale să dezvinovăţesc pe tata. N-a făcut-o din îngîmfare. Păşeşte, rogu-te, pe cărare. Uite, taica doarme sub crucea de brad aşezată cu umilinţă la umbra coloanei de pe mormîntul acestui călăreţ. Aşa a cerut cu ultim cuvînt. Numele pe care îl port, bătrînul nu mi l-a dăruit din cărţi sau din deşertăciune, cum s-ar putea crede, ci din piatră. Citeşte scripta săpată pe marmura acestui mormînt. Te vei lămuri.

Zăican făcu un pas mai aproape. Marmura, albă cîndva, purta patina vremii. În mijloc se păstra

statura sculptată a unui ostaş călare, cu coif, suliţă şi scut. Chipul luptătorului era şi el neatins. O unealtă barbară desfigurase cîteva litere. Radu citi, stîlcind pronunţia:

AEL... IVL... SVPERBIO... DEC... QAESTORIC... CO... SARMISEG...

— Nu înţeleg, tinere, mărturisi el înciudat.

— *Aelio Iulio Superbio decurioni quaestoricio coloniae Sarmisegethusae*, scandă seminaristul. Şi tălmăci: „Lui Aelius Iulius Superbius, decurion şi cvestor al coloniei Sarmisegetuza"... După care adăugă: Zicea răposatul meu că faţa bunicului său semăna întocmai cu a călăreţului acesta. Mai ştii...

Petrecînd privirile de la marmură, Zăican nu se putu opri să scruteze trăsăturile seminaristului. Prinse doar liniile profilului scăldat în pala de raze arămii ale soarelui obosit. Erau dure.

— O, nu asemuiţi, rogu-vă. Era vorba de străbunicul. Va fi fost vreo nălucire de-a tatii? Se repeţesc chipurile oamenilor peste veacuri? Nu ştiu. Eu m-am ales cu numele călăreţului. Dar nu mă împăunez. Să-mi ziceţi Ambrozu, ca oricăruia din familia mea.

— Ambrozu... Ciudat nume şi ăsta... Ca şi al preotului Casian... îngînă Radu, numai pentru el.

După ce stătu în reculegere, flăcăul adăugă:

— Morţii cu morţii, şi viii cu viii... Să pornim, căpitane Zăican, pînă nu scapătă soarele. Aş vrea să vă arăt şi urmele cetăţii vechi, ori ale cetăţilor — că pare să fi fost mai multe.

Ceva mai departe, pe un ariet să-l înconjuri cu calul în galop întins şi să te întorci cu el înspumat, se vedeau ieşind din pămînt ruinele unei aşezări durate din cremene şi marmură. Cîte-un cap de columnă dorică, frînturi de ziduri şi redute din cărămizi şi bolovani, adînciturile unor şanţuri căptuşite cu bazalt, ghizdurile unei fîntîni înfundate pînă la buză, pe alocuri lespezi cu marginile strîns îmbucate — şi pretutindeni cioburi, cioburi, cioburi. Resturi de oale şi amfore, olane şindrilite din

lut ars, cîte-un hîrb de opaiţ marmurat, fărîme de frize măiastru dantelate.

Zăican era numai ochi. Se apleca, pipăia, mîngîia.

— Aici va să fi fost un tîrg mare, un oraş. După urmele roţilor, lespezile astea prinse între ele par strade, îşi dădu el părerea. Ce crezi?

— Cînd ne-om puternici, va trebui să se facă aici săpături adînci, răspunse Ambrozu. Oraşul şi cetatea zac îngropate la fund. Ne dăm cu părerea că pretutindeni satul de azi este înălţat pe spinănările clădirilor de altădată, ale cetăţilor dace şi castrelor romane. Adevereşte şi numele de „grădişte", va să zică: tabără, pe grai slavonesc.

— Peste Strei, la miazăzi de satul Costeşti, mai este un sat Grădiştea, aminti Zăican.

— Întocmai! Că dacii au avut în munţii aceştia puzderie de aşezări întărite. La una din grădişti, poate chiar aici, va fi fost Sarmiseghetuza. Aşa cred oamenii...

Oricît îndulcise popa Casian masa cu sorbituri de mied şi vin de Orlea, în seara aceea limbile nu se împăcară. Preotul era de partea episcopului Şaguna. Se cam temea de imperiali, dar nu prididea cu săgeţi înveninate pentru unguri. Nepotul, Ambrozu, bătea însă hangul Murgului. Deci, în oraşul de la marginea Banatului băiatul învăţase carte cu spor. Nu numai psaltire şi umanioare, ci şi cele politiceşti. Pricepea rosturile adînci ale revoluţiei maghiare şi ţinea piept preotului cu barba mult încărunţită. Cîteodată rostea cuvinte cam pripite şi supărătoare pentru bătrîneţi. Zăican se bucura în sine, că de vorbit vorbise puţin. Se bucura nu de ceartă, ci de buna judecată a tînărului. Radu nu prea vorbise, pentru că se afla încă sub apăsarea gîndurilor stîrnite de ceea ce văzuse în cimitirul Grădiştei şi la ruinele cetăţilor. Dar dăduse răspuns întrebărilor despre cetele lui din munţi şi primise laudă şi îndemn să-şi înarmeze oamenii cît mai cu temei pentru o ridicare pe ţară sub con-

ducerea acelui Avram Iancu din Apuseni, care pregătea oşti. Ambrozu vedea însă altfel rostul cetelor acelea. Zăican nu dezvăluise încă tot ce ţintea; trăsese însă, din ce auzise, o încheiere amară: vrajba romînească se vîrîse şi în familii...

Se lumina de ziuă cînd cei doi porniră la drum. De-abia atunci, străbătînd satul în lung, Radu avu prilejul să vadă că mai toate casele localnicilor aveau cîte-un bloc de marmură, o lespede veche sau mai multe în zidul de deasupra temeliei, la puţul cu ciutură, ori drept trepte la scările ce dădeau pe prispă. Din loc în loc, pe pălimarele tîrneaţelor din lemn bărduit străjuiau cîte un bust, un înţelept, un lăncier sau un scutaş, iar propta colibelor din şipci lutuite o ţinea cîte-o coloană de marmură albă, sculptată în dungi şi înflorată la capătul de sus. La răscruci de uliţe, cîte-un sarcofag împodobit cu scrieri şi dăltuiri folosea ca adăpătoare vitelor din sat.

La o astfel de răscruce le ieşi în cale aceeaşi fată brădoasă cu care Ambrozu se ţinuse de mînă în amurgul zilei trecute. Era altfel îmbrăcată, ca pentru drum, şi ducea de dîrlogi un cal sur. Tinerii schimbară cîteva vorbe şoptite, apoi fata încălecă şi porni în urma bărbaţilor, după cum era obiceiul. Ambrozu îşi apropie calul de al căpitanului şi-i spuse fără sfiiciune:

— Este Lucreţa. Mă am drag cu ea... Ne vom cununa o dată cu hirotonisirea mea... Vă rog, nu vă fie cu supărare că ne însoţeşte o bucată de drum. Urcă pe plaiurile dinspre lacul Bucura. Se duce la taică-su, băcion de vază, cu puzderie de oi. Bătrînul ar vrea s-o mărite cu un păcurar, s-o facă băciţă, stăpînă pe trei munţi. Aşa vrea el — dar eu o fac preoteasă chiar dacă ar fi să rămîn doar popă de nedei...

La un drumeag strîmt cît o cărare, tinerii opriră caii. Se despărţeau. Zăican privi faţa Lucreţei. Avea trăsături frumoase, ca sculptate. Apoi îndrăgostiţii se sărutară atît de firesc, încît Zăican nu găsi necesar să întoarcă privirea. Fata începu urcu-

şul, mlădiindu-se cu măiestrie în şa. Ambrozu îi strigă din urmă:

— Lucreţa, nu uita: la nedeia de pe Nedeiţele!

Fata zîmbi, îi făcu semn cu mîna şi se afundă într-un desiş, o dată cu poteca. Radu Zăican murmură — iarăşi ca pentru sine:

— Lucreţa... Ciudat nume şi ăsta... Parcă trăiesc pe altă lume!

Ieşind din Grădişte, drumul celor doi ducea drept în inima Clopotivei. Zăican şi Ambrozu părăsiră calea romană, urcară pripoarele şi brîiele muscelelor dinspre Gura Zlata pînă aproape de Bucova, apoi ajunseră pe sub poalele Pietrei la şleaul de căruţe din trecătoarea Porţii Transilvane. Era acelaşi drum străvechi, pîlniat şi şurupat între pereţi stîncoşi. Cu cît se afunda între munţii Poiana Ruscă şi masivul Haţegului, drumeagul se îngusta, îşi strîngea coastele, înfrigurat parcă de răcoarea defileului chinuit între chingi de piatră.

Pe firul văii apăru apa năzuroasă a Bistrei. Pe alocuri, stîncile se depărtau. Atunci, valea se umplea de păduri dese ca peria, tihării de nepătruns, bungete în care ursul, cerbul şi mistreţul n-ar fi putut răzbate, doar jivinele căţărătoare, jderul şi pisica sălbatică. Călăreţii nu-şi vorbeau. Oricît erau deprinşi cu firea, de data asta singurătatea, liniştea, măreţia îi copleşiseră.

Priveliştile se schimbau, petrecîndu-se una pe alta, apărînd iar pereţi stîncoşi, iarăşi padine cu verdeaţă bogată în ferigi cît omul şi brusturi cît roata. Caii erau spume. Şargul lui Ambrozu Superbiu, spiţă muntenească, călca înţelept, ferind bolovanii, potrivindu-şi pasul. Tretinul Zăicanului, subţire la ţurloaie şi iute la pas, crescut în stavă pentru caleşti nobile, îşi scutura mereu coama, se împiedica, sforăia şi rîncheza ca la primejdie de lupi hămesiţi.

— Sfîntă e vorba noastră că drumul bun duce povara! se pomeni Radu vorbind către celălalt. Mă tot gîndesc cum vor fi străbătut pe aici oştile

împăratului de la Rîm! Că şi un pumn de prăştieri poate opri duşmanul...

— Aşa chiar fuse! Două războaie bătu Traian pînă să sfredelească apărarea bărboşilor noştri...

Cu caii de dîrlogi, prietenii începură să urce spre Bouţari, frîntura ce mai rămăsese din drumul cioplit de meşterii romani. Dar după puţin, nori răsăriţi ca din senin porniră să se clăbucească. Soarele, care se afla în dricul cerului, păli deodată. Valea se învălui într-o burniţă deasă care prevestea furtună. Abureala împiedica mersul. Caii şovăiau. Apoi cerul începu să se zbuciume. Cînd norii albi se scămoşară pierduţi în zarea plumburie, încăierarea de sus dezlănţui freamăt de tunete şi izbucniri de fulgere. Auiră văile în ecouri prelungite, după care se rupseră băierile cerului. Stropi mari şi repezi se potopiră de sus, ca un ocean revărsat printr-un ciur spart.

Uzi şi rebegiţi ca prinşii de pe gîrlă, drumeţii găsiră cu greu adăpost într-o adîncitură de piatră. Calul grofesc tremura şi bătea cu copitele piatra bîrlogului. Radu îl acoperi cu minteanul de sub şa, îl mîngîie pe crupă şi pe grumaz, şoptindu-i cuvinte de îmbărbătare. Celălalt, cel muntenesc, filozofa cu capul în traista cu grăunţe.

— S-au descleştat stihiile munţilor, domnule Zăican. Mai avem două clisuri. Le-om trece şi pealea...

— La aşa căţea de vreme nu mă aşteptam! Bine că ne însoţirăm! Călătorul fără tovarăş e ca drumul fără han...

Ploaia n-a ţinut nici un ceas. Potop de munte: înfricoşător la început — se struneşte de la sine.

După Bouţari — inima muntelui şi cheia rezistenţei dacilor —, zarea spre Voislova se deschise cu coame şi goluri pentru păşuni. Ici-colo se iveau pe plaiuri înclinate ba o căpiţă, ba o tîrlă cu ciomog de oi încremenite ca nişte stane de piatră. Mai devale — cîte-o delniţă de arătură subţire cît gîţa unui brăcinar de cioban. Colibe de locuit — cîţi galbeni în palma săracului! Oamenii cu boate aveau

sălaș sub frunzare. Pe alocuri se ivea cîte-un cioban. Alții, întindeau fînul udat și răvășit pe potop.

— Cît fîn făcuși în vara asta, bădie? întrebă Zăican pe un bătrînel care ducea în spinare o clăiță sprijinită pe furca de lemn.

Radu întrebase mai mult ca să intre în vorbă. Omul se opri, se uită în ochii celor doi drumeți, înclină capul ușor, a „bună ziua!", dar nu răspunse.

— Te-a întrebat de fîn, îl îmboldi Ambrozu.

Munteanul își pironi privirea în pămînt, o înălță apoi în slavă. Parcă-parcă făcea o socoteală. Grea.

— Două iepe și-o Mărie, fu răspunsul întîrziat al bătrînului, care își văzu îndată de drum.

Radu nu pricepu. Ambrozu zîmbi și îl desluși:

— Adică a strîns fîn puțin, doar atîta cît iapa lui a putut duce de două ori în spinare, și nevasta lui o dată. Oameni necăjiți...

Era cam la chindie. Soarele strălucea iar. Rîdea ca după o poznă. Bistra ducea spume de valuri tutunii. Pe frînturi de pajiști se veseleau lumînările și căldărușe, afinișuri și scîntei de garofițe. Călinii își scuturau pletele înrourate. Pe drumeagul răvășit de urgia ploii și brăzdat de șuvoaiele care agonizau, săltau acum broscuțe cu burta galbenă, se tîrau șerpi cît o nuielușă, se năluceau șulemendrițe pestrițe — curcubeu de vietăți vestitoare ale păcii cerului.

De la răstoaca unde Bistra înghite năbădăile pîrîului Rusca, drumul celor doi călăreți fu ca o sărbătoare. Voislova, Rusca-Montană și Rușchița erau înțesate de omenime în straie de toate felurile. Stăpîneau cioarecii strîmți pe glezne, mintenele de dimie, căciulile dintr-o singură blană de noaten, clopurile cu croi mocănesc, zăvălcele cu două fețe și cu ațe lungi, de lînică sau borangic atîrnînd pînă la poale, și iile cu mîneci lungi și largi, cu bentițe la gît și broschițe la subțiori, ca ale femeilor sculptate pe pietrele de la Grădiște. Înghesuială — ca la nedei!

În amestecătura veșmintelor se deslușeau și oa-

meni cu alte rosturi de muncă. Erau băieşi de la mina de fier din Ruşchiţa, ciocănari de la cariera de marmură dinspre Vadul Dobrii, lucrători de la Voislova, meşteri în dăltuiri din piatră albă ca ţucărul. Zăican se vîrî printre aceştia. Se simţea ca acasă, la Petrila.

Pe o tribună pregătită din vreme în mijlocul pieţei păşi cu pas apăsat şi priviri agere Eftimie Murgu. Se făcu pe dată linişte desăvîrşită — semn de respect. Învăţatul era mijlociu la vîrstă şi statură. Întreaga lui înfăţişare izbea prin contraste: cap de episcop, trunchi în veşminte de orăşean, încălţări de cizme ofiţereşti. Purta părul în plete lungi, îmbuclate pe umeri ca o coamă de călugăr. Dar vorba hotărîtă şi tumultuoasă dezmintea cinul monahal. Pe haina cu croială şi reveruri de oraş, o rozetă micuţă mărturisea credinţă culorilor proclamate de revoluţia valahă. Sub haină se zărea o tunică de mătase sură, cu bumbi în faţă, închisă pînă sub barba stufoasă, ca la feţe bisericeşti. Mijlocul era încins cu un cordon lat, cusut în culorile revoluţiei koşutiste — semn totodată al distincţiei de comandant militar. Murgu sta înconjurat de o gardă aleasă. Se vedea cît de colo că surtucarii lui, veniţi de la Lugoj şi Caransebes, se străduiseră să-i repete înfăţişarea; numai bărbile le purtau tăiate scurt.

Eftimie Murgu era impozant. Radu Zăican îl sorbea din ochi. Îi cunoştea trecutul, de prin gazete. Cu adaosuri aduse proaspăt de „superbul" Ambrozu în ultima parte a călătoriei, după ce se ostoise furtuna. Petrileanul ştia că Eftimie Murgu, bănăţean get-beget, fusese profesor la Iaşi şi la Bucureşti; cu opt ani în urmă, urzise un complot republican în capitala Valahiei, alături de boierul democrat Filipescu şi de tînărul ofiţer Nicolae Bălcescu, azi fruntaş printre fruntaşii revoluţiei din Ţara Romînească. Expulzat de acolo, Murgu revenise în Banat, dar după puţini ani fusese prins în firele unui alt complot, al cărui miez îl alcătuia de astă dată ideea făuririi unei ţări a tuturor romînilor; con-

damnat, ispăşise o parte din pedeapsă la temniţa din Lugoj, apoi în carcera unei cazărmi din Pesta, de unde, după neuitata zi de 15 martie 1848, fusese eliberat de gloatele populare, ca şi Táncsics, autenticul revoluţionar ungur, care nu avea seamăn decît poate în entuziastul Petőfi Sándor. Ales de poporul bănăţean în parlamentul democrat de la Budapesta, Murgu susţinea din toate puterile tabăra lui Kossuth Lajos, sincer convins că romînii nu aveau altă cale de urmat decît alături de poporul cu care conviețuiau de multe sute de ani, şi că recunoaşterea naţionalităţii romîne în cadrul unei Ungarii libere putea fi sîmburele unui viitor stat romînesc. Fără această alianţă — argumenta Murgu —, cauza revoluţiei s-ar prăbuşi. Tribunul bănăţean se străduia să înarmeze masele de ţărani şi tîrgoveţi, pentru ca împreună cu ungurii să împiedice triumful contrarevoluţiei imperiale care începuse să ridice capul.

Cuvîntarea fu scurtă, ideile cărturarului neîntîmpinînd nici un protest din partea ascultătorilor. Se vedea că el sau trimişi de-ai săi le mai vînturaseră pe acele coclauri. E drept însă că şi starea ţăranilor de acolo era ceva mai bună decît a iobagilor din alte ţinuturi, în Banat şi Crişana robotarii primind „sesii" de pămînt încă din primăvară. Scopul adunării fusese mai mult să îndemne la întocmirea unor gărzi a locuitorilor de pe văile Bistrei şi Ruscăi, care să se încadreze în armata Banatului koşutist. Şi, totodată, să ia acestor unităţi jurămîntul de credinţă.

Prin mijlocirea lui Ambrozu, Radu Zăican izbuti să se întîlnească în seara aceea cu tribunul. Convorbirea fu plină de simţiri calde, Murgu dovedindu-se un dascăl cumpătat, prietenos şi înţelegător, tocmai altfel de cum îl arătase cuvîntarea către mulţime, vijelioasă şi fără răstălmăcire.

— Au ajuns şi la urechile mele ştiri despre niscai crîmpeie de oşti răzleţe prin pădurile jiene şi haţegane, spuse Murgu. Dacă domnia-ta le eşti căpitan — cinste! Mi-o luaraţi înainte! Azi ar fi de trebu-

inţă ca şi în alte olaturi să pornească întrarmarea romînilor. Cu oaste numeroasă şi instruită, vom putea ţine piept tiraniei austriece. Împreună cu revoluţionarii unguri, desigur.

Petrileanul se apucă să-l întărîte. I se părea lui că ar putea mînui o tactică „diplomaticească" — după vorba popii Niculae — care îl va face pe bănăţean să-şi dezvăluie toate gîndurile. De aceea se grăbi să întrebe:

— De ce numai alături de unguri?

— Pentru că sîntem legaţi. Cel puţin pînă la zidirea unui stat care să fie numai al nostru. Dar în împrejurările de acum, romînii dinspre partea asta a Carpaţilor nu pot trăi fără unguri, şi nici ei fără noi. Aşa că revoluţia ungurească va trebui să ne facă şi nouă dreptate în egală măsură.

— Credeţi, domnule profesor, că ungurii văd la fel?

— Cred. Iar cei îndărătnici, cei care se ascund după deget, vor ajunge să recunoască.

— Să n-o recunoască prea tîrziu...

Eftimie Murgu începu să se înfierbînte.

— Îmi pare, Zăicane, că nu-ţi cunoşti datoria. Te întreb: Ce rost mai au cetele tale de voinici? Trebuie să înţelegi că atunci cînd arde casa vecinului, cată nu numai să veghiem la a noastră, ci să şi sărim cu toate găleţile în ajutor. Dacă Ungaria de azi cade, e ameninţată şi năzuinţa de libertate a romînilor. Nu te lua după cei ce aţîţă pe cestiunea unirii. Problemul unirii principatului Transilvaniei cu Ungaria să nu ne frămînte prea mult. Să protestăm că unirea s-a înfăptuit fără să fim conzultaţi şi noi, adică cei mai interesaţi în cauză, ca mai numeroşi şi care am fi putut pune unele condiţiuni. Dar au şi ungurii dreptatea lor — cel puţin în parte — atunci cînd spun că numai astfel, printr-o unire întreagă, teritorială şi administrativă, bătălia tuturora împotriva stăpînirii feudalilor habsburgi poate avea sorţi de izbîndă. Eu te consider destul de copt la minte ca să pricepi că, *deo-*

camdată, lupta alături de Ungaria — dar nu cu orice Ungarie, ci cu Ungaria democrată — este principala noastră datorie. Azi. Ce vom face mai tîrziu, rămîne de văzut. Lucrurile nu pot rămîne aşa. Odată şi-odată ne vom strînge toţi romînii laolaltă.

— Cu cei din ţară?

— Cu! Vom face o republică romînească. Cel puţin ăsta e visul meu de demult, de cînd eram dascăl în Valahia. Acum însă, cată să ne îngrijim de ce ne arde mai întîi.

Lui Zăican îi sclipeau ochii de bucurie.

— Iertaţi, dar aş mai pune o întrebare... îndrăzni el.

— Pentru mine, omule, reprezinţi naţia, aşa că te rog, spune!

— Pentru ca romînii să poată merge împreună cu ungurii, care, recunosc, le sînt fraţi în necazuri, au nu e musai să fie şi ei deziobăgiţi cît mai degrab' şi să li se recunoască drepturi egale, toate drepturile? sublinie Radu întrebarea.

— Neîndoios! Şi eu mă strădui la Casa deputaţilor din capitala ţării acesteia să-i fac a înţelege pe domnii colegi în direcţiunea dreptelor noastre năzuinţi. Şi nu mă voi lăsa! Cu convincţia că drepturile va să le dobîndim prin luptă în cuprinsul statului democrat, nu prin apeluri la îndurarea împăratului, nu cu slugărnicii, nu cu trecerea noastră de partea cealaltă a frontului.

Văzînd Zăican deplina asemănare de vederi cu dascălul Murgu, îi dădu lămuriri mai amănunţite despre starea în care se aflau cetele sale, numărul, amplasamentul şi ţinta lor. Se văită în special de lipsa unei instrucţii militare temeinice şi chiar a armamentului, care lăsa încă de dorit — şi îi ceru sfat cu vorba şi sprijin cu fapta.

— Ai făcut ispravă bună, Zăicane, dar nu îndestulătoare. Trebuie să ţii seama că nobilii vor avea la dispoziţiunea lor nu numai slugi şi mercenari înarmaţi cu puşcoaie ca ale dumitale, ci şi

armate regulate, cu tunuri şi instructori chezarocrăieşti, meşteri la război. Mai întîi, e musai să măreşti numărul unităţilor pe care le comandezi. Să împînzeşti toată Ţara Haţegului! Dincoace, în această provincie a Banatului, noi am avut pe vremuri numeroase cete de luptători populari care, după alungarea turcilor, s-au opus cu dîrzenie jafului dezlănţuit în avutul ţăranilor romîni de către noii cuceritori, austriecii. E bine să ştii că sub păgînii osmanlîi — care fuseră îndelungată vreme stăpînitori ai Banatului — sătenii se bucurau de deplina posesie a pămînturilor strămoşeşti şi că (ruşinea ruşinilor!) nobilii austrieci închinaţi celei mai îngîmfate biserici creştine, adică celei din cetatea unde a păstorit la începutul începuturilor apostolul Pavel, au deposedat de averuri mii şi zeci de mii de familii romîneşti şi sîrbeşti. Un veac întreg, pînă aproape de zilele noastre, luptară oamenii cu arma în mînă, făcîndu-şi dreptate singuri, năvălind din munţi spre cîmpie, atacînd vămi, arendaşi, perceptori, transporturi de vite şi bănet public, castelele nobililor şi căsoaiele crîşmarilor şi negustorilor care se îngrăşau prin înşelătorie. „Lotri", le spuneau trimişii împărăteşti, adică administratiunea civilă şi militară pusă în slujba lăcustelor. Dar lotrii nu erau tîlhari de rînd — aşa cum cetele tale nu sînt tîlhăreşti —, ci erau reprezentanţii unei naţii de oameni necăjiţi. Ca pe vremea dacilor, ei luptau împotriva cuceritorilor hrăpăreţi. Spune-mi, ai auzit de comandantii lotrilor bănăteni? Spre pildă despre hărămbaşa Dărăbanţu din Gătaia, ori despre Ianăş Bumbăcilă din Teregova?

— Nu, iertaţi-mi neştiinţa...

— Ei, atunci am să-ţi spun de altul, mai vestit. Adam Moharu.

— Moharu, da! Acesta fuse însă haţegan. A haiducit cam de pe aici pînă dincolo de tîrgul Haţeg.

— Nu, n-a fost haţegan, ci bănăţean. Însă nu asta are greutate, ci faptul că oamenii din cetele lui întreceau mia de suflete. Erau, deci, o armată. Mo-

haru îşi împărţise oamenii pe centurii şi subcete. Unele din unităţi s-au încumetat să cucerească Oraviţa, şi Bocşa, şi Sasca...

— Sate minereşti!

— Da. Şi tocmai de-aia! Au jefuit casieriile minelor. Că erau proprietate împărătească, nu burghezească. Drept îi că i-au sprijinit şi băieşii... Dumneata, Zăicane, cum te ai cu băieşii din Petroşeni şi Petrila?

— Sînt alături de noi. Abia aşteaptă...

Sfatul se prelungi pînă tîrziu, cu alte întrebări şi răspunsuri dintr-o parte şi alta. Împărtăşindu-i Zăican temerile care îl rodeau, unele proaspete îndoieli asupra lui Kossuth, ca şi altele iscate de circulările şi anatemele unor vlădici şi de îndemnurile din gazetele şi foile volante care se contraziceau, învăţatul bănăţean se puse chezaş pentru Kossuth şi îl povăţui ca el, Radu adică, să se poarte după îndemnul inimii lui neschimonosite de influenţele străine şi să nu dea urmare propunerilor făcute de generalul austriac de la Sibiu. Dacă se va întîlni cu profesorul Bărnuţiu, să caute a cumpăra, nu să vîndă — dar marfa cumpărată s-o strecoare prin toate ciururile. Îi făgădui apoi sprijin de arme din rezervele batalioanelor pe care le organiza în calitate de comandant militar — recunoscut — al gărzilor naţionale din Banat, iar ca instructori îi va trimite pe ascuns cîţiva gradaţi din regimentul grănicerilor romîni de la Caransebeş. Mai mult chiar, Eftimie Murgu îi destăinui că avea de gînd să ajute cu arme şi revoluţia din Ţara Romînească, de viitorul căreia se temea din cauza turcilor şi a ţarului, în care caz s-ar putea ca oastea lui Zăican să fie nevoită a săvîrşi fapte cutezătoare, cu oltenii împreună.

— Multe s-ar putea întîmpla dintr-o astfel de frăţietate de arme! Poate chiar o mare unire romînească... apăsă fruntaşul bănăţean pe cuvintele care îmbrăcau această idee, ce părea nouă, în orice caz uitată. Căpitane Zăican, află că eu nu mi-s

omul bocetelor la amvon sau la gazeturile cu zgardă la condei. Păstrează legătura cu mine! Voi face o adunare a norodului din cuprinsul Țării Hațegului, voi călători poate chiar la Petrila dumitale. Nu chem poporul la mine, ca unii domnișori, ci mă duc eu în mijlocul lui!

S-au despărțit, îmbrățișîndu-se.

PROFESORUL

Cu simţământul întăritor al credinţei că se afla pe calea cea dreaptă, Radu amînă călătoria la Sibiu şi petrecu trei zile la Petrila, printre minerii săi, gustînd şi din farmecul odihnitor al familiei. Maria îşi revenise din temeri. Poate pentru că îl vedea voios şi plin de încredere. Poate şi pentru că bărbatul îi trimisese un pistol cu tragere sigură.

O ştafetă de la preotul Brănuţ îl vesti pe Zăican că, potrivit unei înţelegeri, este aşteptat de cineva la Livadia-de-Coastă. Se repezi acolo. Nerăbdătorul era locotenentul Opran, căruia îi dădu răspuns pe măsură:

— Oprimarea satelor n-a luat sfîrşit. Nu v-aţi ţinut de cuvînt, domnule ofiţer, aşa că sînt dezlegat.

Grănicerul recunoscu, fără să mai încerce o dezvinovăţire. Mărturisi că se simţea amărît şi ruşinat. Spuse chiar cîteva vorbe urîte despre superiorii săi. Apoi stărui ca, totuşi, Zăican să plece la Sibiu. Era rugat şi de Treboniu Laurian, de la care îi înmînă un răvaş. Petrileanul nu mai stătu mult la cumpănă, hotărît să afle şi părerea acestuia.

Cînd Zăican se afla în curtea casei din Livadia şi dădea să încalece, locotenentul avu nesăbuinţa să iasă pe prispă. Ţinuse să mai spună cîteva vorbe, pentru o viitoare întîlnire. Tocmai atunci

treceau pe drum învăţătorul Caius Petron şi vornicul Simion Drăgan. Mergeau şi ei călări — la pas. Porniseră spre Haţeg, cu opriri prin sate, să recruteze voluntari pentru alt căpitan: Avram Iancu. Aproape că se cruciră văzînd bună înţelegere între doi oameni care, socoteau ei, ar fi trebuit să se duşmănească de moarte.

Radu nu simţi nimic. Peste două zile descălecă nu la Sibiu, ci pe-aproape, în Răşinarii episcopului Şaguna, la casa unui prieten cu care se înţelegea şi unde urma să laşe calul în pază. La Răşinari simţi însă că poporenii se scăldau în alte ape. Pretutindeni fluturau drapele austriece, alături de tricoloruri romîneşti. Întrebînd gazda, află cu uimire că răşinărenii sărbătoriseră în ajun ziua de naştere a împăratului habsburg! De aceea nici o flamură koşutistă! Nici o cocardă revoluţionară...

Cu inima strînsă, făcu drumul pe jos la Sibiu, hotărît să nu vadă pe generalul Puchner — ba chiar să se poarte oarecum tainic. „Dar cu Simion Bărnuţiu e bine să vorbesc. Dacă am pornit să pipăi gîlcii, încaltea să fac treaba pe de-a-ntregul!“ îşi spuse.

La Sibiu găsi pe Laurian, pe care îl cunoscuse cînd îi înmînase lui Axente Sever zapis pentru carul cu arme. Prietenul lui Bălcescu îl duse la o pădurice de la marginea oraşului, căreia numele de Dumbravă i se potrivea întocmai. Era un loc de plimbare al sibienilor. Mişunau pe alei grupuri de studenţi romîni de la şcolile din acea cetate a culturii. Purtau toţi tricolorul romînesc, cu galben la mijloc, iar la cheotori — cocarde austriece... Se petreceau cu perechi de tineri saşi şi se salutau. Păreau a fi oarecum în prieteşug. Graiurile erau amestecate: romîneşti, germane, ba şi frînturi latineşti. Vorbă ungurească nu se auzea nici un cuvinţel. Laurian îi lămuri lui Zăican stările de lucruri din oraşul episcopesc.

— Vezi lampioanele astea care atîrnă pe ramurile de brad? Au rămas de azi-noapte. A fost serbare mare în cinstea împăratului. Auzi muzica?

Vom merge într-acolo şi vei vedea mîndra fanfară a regimentului imperial din Sibiu. Aici mulţi sînt cu împăratul. Mai pe vrute, mai pe nevrute...

— Dar domnia-ta ce crezi: bine-i?

Laurian nu răspunse.

— Iartă-mă, rogu-te, e aşa de grea întrebarea? Dacă da, să socoteşti că n-am pus-o...

Dascălul îşi muşcă buza. Apoi, ca şi cînd ar fi continuat o cugetare:

— Vezi, domnule Zăican, revoluţia acelui domn Kossuth, pe care eu nu încetez a-l stima profundamente, ne-a cam uitat...

— Văzui, şi sînt mîhnit. Dar pentru asta trebuie să ne unim cu vrăjmaşul?

Laurian socoti mai prielnic să tacă. Părea şi îngrijorat de o revoluţie romînească — justificată în fond, dar cu urmări care iscau semne de întrebare. Aici însă, la Sibiu, se afla oarecum în misie diplomatică, şi se purta ca atare.

— Dar boaita ce spune? se încăpăţînă Radu.

— Care boaită?

— Şaguna, de...

— Mă rog, de ce-i spuneţi astfel? Sînteţi unit?

— După cîte ştiu, mi-s ortodox. Însă episcopul nostru n-are nici o credinţă. El fu acela care o vîndu pe Doamna...

— Care doamnă?

— Catarina...

— Varga?

— Ie!

Se părea că întrevorbirea celor doi se desfăşura înţepat. Radu nu mai întrebă nimic. Cărturarul îl însoţi pînă la poarta casei lui Simion Bărnuţiu.

Zăican îl cunoscuse pe Bărnuţiu — de departe — la adunarea din Blaj. Tribunul vorbise frumos — cu dreptate, dar şi cu patimă. Radu îşi aducea aminte cît de ţapăn se înfăţişase mulţimii şi cum cuvîntase ca de la catedra şcolii: fără putinţă de împotrivire.

Tot aşa fu şi primirea ce i-o făcu petrileanului.

— Ți-am auzit numele, îi spuse Bărnuțiu, și mă bucur că avem și pe Jii un luptaci zdravăn.

— Nu vă fie cu supărare, rogu-vă, dar de unde știți despre micuța mea ființă? îndrăzni să întrebe Radu Zăican.

Răspunsul nu se lăsă așteptat.

— Chiar de la exțelența-sa domnul general baron von Puchner, General-kommando al armiilor împărătești din Transilvania. Aflai de la înălțimea-sa că un fost cioban, azi băieș la minele de cărbuni din Petrila, și-a făurit niște cete de voinici în munții Hațegului. Te gratulez din toată inima.

Dîndu-și seama apoi că se cădea a fi ceva mai bățos, Bărnuțiu îl pofti să ia loc pe un scăunel în fața biroului său din biblioteca înțesată cu cărți, iar el se așeză în jilțul spătos, ca drept profesor ce era.

— Tinere, vreau să te întreb cîte ceva, îi spuse. Cetele tale sînt haiducești? Îmi închipui că n-au o conducere de Doamne-ajută. Bănui însă că vor putea fi folositoare nației. Vorbește-mi, rogu-te, despre ele și despre plănuirile voastre.

Zăican se simți într-adevăr „micuț", așa cum mărturisise la început. Nu se pierdu cu firea, dar nici nu-i venea bine... Chipul profesorului era sever, sau părea astfel. Înalt și slab, îmbrăcat într-o redingotă cu coadă, Bărnuțiu arăta sfrijit. Prin despicătura gulerului cît un burlan zvîcnea o gîtiță mare cît un măr domnesc. O fundă de mătase neagră, cam roasă, înnodată stîngaci în formă de fluture, voia să se cheme cravată; subțirică fiind, îi scotea și mai la vedere lungimea gîtului. Părul, sărăcăcios, îl purta lins și despicat în două părți. Ochii, incolori, nu grăiau răutate, însă nu aveau nimic din căldura lui Murgu. Asprimea venea mai mult din glas, semnul meseriei lui de profesor al atîtor zvăpăiați. În totul însă, Zăican n-ar fi avut de ce să se simtă umil. Decît poate că se afla în fața unui nume cu fală. Adevărul era că marele cărturar întruchipa cerbicia proaspetei intelectualități

romîne, fanatismul luptătorilor pionieri, capabili, în credinţa lor sinceră şi oarbă cîteodată, să sară şi dincolo de cal.

În rîndurile inteligenţei Ardealului, Bărnuţiu se impusese pe merit. Cult, deosebit de cult pentru vremurile acelea de început, cunoştea ca puţini alţii întreaga şi dureroasa istorie a poporului său obidit. Fire tare, cuibărise în el toată ura secolelor de silnicii. Iubea cu nemaiîntîlnită ardoare *naţia* — cum spunea el poporenilor, fiindcă numai poporul înseamnă naţie, nu seniorii şi ciocoii. Însă, cu toată dragostea lui fierbinte pentru cei de jos, Bărnuţiu nu izbutise să se facă iubit, ci doar respectat. „Naţia" îi urmase sfaturile la adunarea de la Blaj nu fiindcă o convinsese el, ci pentru că aşa fuseseră împrejurările, aşa porunciseră ele instinctului unui popor ce se voia luat în seamă cît mai degrabă. După adunare ar fi putut să se întîmple altfel. Spre pildă să se dovedească greşeala politicii lipsite de maleabilitate, iar Bărnuţiu să rămînă un izolat, uitat de toţi. Dar s-ar fi putut întîmpla astfel numai dacă Budapesta revoluţionară ar fi avut un pic de bună înţelegere pentru cauza naţională a romînilor. N-a avut, aşa că steaua lui Bărnuţiu, strălucitoare prin intransigenţa soră cu încăpăţînarea, în loc să apună, prinsese a sclipi mai puternic.

Zăican le cam ştia toate acestea, iar cele pe care nu le aflase — le bănuia. Simtea că are în faţa-i un om puternic, nu pe slăbănogul cu chip supt şi redingotă lustruită la coate. De aceea se puse să vorbească grijuliu, cu vorbă măsurată — ca la şcoală! — tot ceea ce i se ceruse. Însă nici prin vinele lui Zăican nu curgea zeamă de varză. Răspunzînd întrebării ce i-o pusese Bărnuţiu la început, petrileanul dezminţi caracterul haiducesc al cetelor sale.

— E drept, acum doi ani cam aşa o pornirăm. Dar, încet-încet, ne-am schimbat. Revoluţia domnului Kossuth ne-a insuflat alte ţeluri, mai potri-

vite timpurilor pe care le trăim, lămuri Radu Zăican.

Profesorul părea oarecum mai mulţumit, deşi se strîmbă un pic atunci cînd auzi de revoluţionarul din Budapesta.

Dezgheţîndu-se, Radu porni să vorbească despre stările de lucruri din ţara Jiurilor, şi mai departe, din toată ţara Ardealului. Îi fu cu neputinţă să înşire doar fapte din ţinutul lui fără să întărească ori să condamne unele convingeri ce i se păreau rătăcite. Aduse laude lui Eftimie Murgu şi nu se sfii să apese pe credinţa că starea romînilor nu se poate îndrepta decît în înţelegere cu ungurii lui Kossuth.

— Cu poporul maghiar, nu cu grofii, că musai cată să facem deschilinire între oi şi lupi, sfîrşi petrileanul.

Lui Bărnuţiu îi plăcu isteţimea tînărului, nu însă şi părerile lui. „June necopt", gîndi, apoi se ridică şi îl întrebă ca de la catedră:

— Tinere, cine ţi-a vîrît în cap năzbîtiile astea? Efta, desigur.

— Rogu-vă, cum aţi zis?

— Eftimie Murgu adică.

— Ba le-am gîndit şi eu. Au fost scrise şi la gazetele noastre...

— Murgu şi alţii ca el nu înţeleg porunca cea mare a vremurilor de azi, se înciudă profesorul sibian.

Apoi continuă, după o pauză încruntată, în care Zăican ghici o avalanşă de sudălmi. Bărnuţiu nu le pronunţase pentru că n-ar fi stat frumos ca ele să ţîşnească din gura unui dascăl respectat.

— Pentru noi, romînii, problemul cel mare stă în silnica unire ce se făcu între Transilvania noastră şi Ungaria ungurilor. Acest deţiz cată să-l doborîm! La nevoie — cu arma în mînă! Ai înţeles? tună profesorul.

— Am înţeles, şi nu de acum, ci chiar de cînd se făcu nedreptatea. O deplîng, dar nu mi-i teamă de

această silnicie poruncită de magnați. Nu mi-i teamă, tocmai pentru că a fost silnică, tocmai pentru că nu poporul maghiar ne-a impus-o și pentru că noi, romînii, fiind mai numeroși, sîntem mai tari. Eu știu una: că, după legile firii, nu e cu putință ca un vas mai mare să-l deșerți într-un vas mai mic... Însă...

Enervat, Bărnuțiu îl repezi cu vorba și cu degetul:

— Tu să înveți, fiule, nu să dai lecțiuni! Pentru lecțiuni, nația are învățați de seamă...

— Domnule profesor, pentru asta am venit la domnia-voastră! Vreau să mă dumiresc. Ceea ce v-am spus este gîndit cu capul meu și pornește din inimă dreaptă. De! poate că greșesc... Luminați-mă!

— Musai! Trebuie să pornești de la ce spune istoria. Transilvania n-a fost niciodată a Ungariei, așa că dreptul istoric este cu noi. El primează!

— Cu ungurii locuim pe acest pămînt de aproape o mie de ani, îndrăzni Radu.

— Da, cîine-cîinește!

— Iertați-mă: cîne-cînește cu grofii...

— Care ne declarează „rebeli" pentru că nu primim unirea... Pe noi, *stăpînii!* Și-apoi, omule, chiar dacă ar fi fost vorba de-o vremelnică unire, înainte de toate am fi avut dreptul să tratăm de la nație liberă la nație liberă.

— Neîndoios, domnule profesor, dar ajutați-mă să înțeleg ce drum cată să apucăm *acum,* acum cînd Viena cea vicleană a ridicat capul și — ferește Doamne! — s-ar putea întîmpla să capete ajutoare și din partea sultanului tiran, și din partea țarului autocrat. Ca să ne prăpădească pe toți: unguri, romîni, cehi, sîrbi, pe toți cei care năzuim la o viață liberă...

— Ungurii lui Kossuth să ne recunoască nația!

— Prea bine, însă asta atîrnă mai puțin de noi. N-ar fi mai înțelept ca, în primul rînd, să ne strîngem forțele laolaltă, în apărare?

— „Revoluționarii" tăi de la Pojon și Pesta nici nu vor să audă de așa ceva! Ei ne-ar primi alături, în oștile lor, dar numai ca indivizi, niciodată ca națiie care are armia sa. O astfel de injurie o respingem cu indignațiune! De altfel, cine ne garantează că, după ce ne vom vărsa sîngele, ni se va face dreptate? Vei vedea, tinere, că geaba se încearcă în Bănat încropirea unei oști romînești în slujba lui Kossuth. Nu-i va succede lui Murgu acela care orice-ai spune, văd că ți-a sucit și ție capul... Leapădă-te de el! E un zvăpăiat incorigibil, un fel de Petőfi, un Táncsics, adică un *sanchilotist*. Cunoști vorba?

— Cunosc.

— Mi-e de-a mirare...

Zăican ar fi vrut să-i răspundă înțepat, să-i aducă la cunoștință că, încă de mulți ani, nu se ține departe de cărți și de gazete, însă crezu mai nimerit să nu se împăuneze. El voia de la profesorul profesorilor un răspuns clar la întrebarea: Ce facem în împrejurările de astăzi? De aceea, mai încercă într-un fel:

— Rogu-vă, cu cine să merem? Că doar n-om sta cu mînile cruciș, în plină vîltoare! Ne-or blestema nepoții și strănepoții...

— Să nu mergem cu nimeni! Să mergem numai singuri! Fără a pierde însă nădejdea în împărat. El este dușmanul ungurilor, deci este cu noi. Ne-a făcut și promisiuni...

Zăican tresări — parcă n-ar mai fi auzit acest imbold. Apoi îndrăzni, amintindu-și de călătoria ce o făcuse, cîndva, la Viena:

— Sînteți de părere că trebuie să ne încredem în făgăduielile lui? Nu cumva vă amăgiți?

— Împăratul nu poate să mintă! El nu e demagog, ca alde...

— Iertați, vă rog!, dar nu toți cărturarii noștri gîndesc la fel cu domnia-voastră. După cîte știu, domnul Bariț, domnul Cipariu, domnul...

— Isprăveşte! Vor veni şi ei la vorba mea.

— Isprăvesc. Însă mă doare aici — şi Radu apăsă pe locul unde inima îi bătea să se spargă — văzînd că învăţaţii noştri nu se înţeleg ei între ei. Ce să mai zicem noi, mulţimea?

Bărnuţiu schimbă vorba:

— Tinere Zăican, după cîte ştiu, domnul general von Puchner vrea să-ţi vorbească. Îţi va fi de folos întru lămurirea ta. Te du, deci, mîine la el, fii cu respectul ce se cuvine unei exţelenţe care ne vrea binele şi dă-i ascultare! Vei primi instrucţiuni conforme.

Radu răspunse scurt şi înţepat:

— Nu mă duc! — şi dădu să plece.

Celălalt tresări ca în faţa unui elev care la încăpăţînare adaugă necuviinţa.

— Cum cutezi?

— Cutez! Domnul general austriac să binevoiască a porunci mai întîi slugoilor cu mundir să nu ne mai prăpădească satele! Le prăpădesc mînă-n mînă cu grofii unguri, asta ar trebui să ştiţi!

Dascălul luă o poză ca de mareşal, apoi tăcu. La despărţire îl învălui totuşi într-o privire ce se voia părintească. Dîrzenia feciorului îl înciudase, dar parcă îl îmbărbătase şi pe el. În prag nu-i întinse însă decît două degete. Precum se şi cuvenea unui şcolar cu rea purtare...

În seara aceea, Radu se reîntîlni la Dumbravă cu Laurian. Erau cătrăniţi amîndoi. Trimisul revoluţiei din Valahia — pentru ale lui.

— Hai la cafană, domnule Zăican, să bem o bere, îl îndemnă Laurian.

— Să beu din pocale cu chipul împăratului? repezi Radu vorba în glumă, dar cu dispreţ. Mi-i greaţă!

Celălalt nu înţelese arţagul şi nici pricina cu paharul de bere.

— Nu-ţi sînt boii-acasă...

— Nu!

— Te-a tras de urechi profesorul?

— Mai rău! M-a opărit cu picuri de ceară fierbinte! Plec chiar acum la Brașov, așa, pe nepusă masă. Vreau să văd dacă și domnii de acolo s-au opăcit la cap. Dar mai întîi mă reped la Rășinari, la prietenul în seama căruia dădui tretinul.

— Pînă la Brașov ai drum lung. Lasă calul. Te du mîine cu *car-iute*.

— Cu ce?

— Cu ailvagănul, adică.

— Aha! Cu postilionul... Da. Că mi-i degrabă.

CU GOLESCU, LA ŞPAŢIR

Coborî la poarta de către miazănoapte a celuilalt vechi oraş medieval: Braşovul. Acolo, la Bartholomeus, străji săseşti, înarmate ca pentru oprirea unui atac păgîn, făceau controlul drumeţilor şi mai cu seamă al mărfurilor, breslele neîngăduind marfă străină fără vamă şi paşuş.

Călătorul petrilean mai fusese de două ori la profesorul Bariţ, dar, grăbit ca totdeauna, nu prea luase seama la cele din juru-i. Cunoştea mai mult Scheiul romînesc. Acum era însă zi de tîrg mare la Braşov, şi omul voia să calce cu folos, să vadă cum arată o „nedeie" de tîrgoveţi.

Era îmbrăcat în haine care aduceau a pădurar, vînător, ori aşa ceva. Că altfel — s-ar fi întrebat braşovenii care întorceau mereu ochii spre el: „De ce o fi purtînd străinul ăsta atîta arsenal de arme la cingătoare?"

Pornind pe calea Dîrstei, care tăia oraşul în două, Zăican se cruci de mulţimea prăvăliilor şi de rînduiala bucatelor şi ţesăturilor din bolte, rafturi şi geamuri. Nu stăteau trîntite de-a valma, pînă în mijlocul uliţelor, aşa cum văzuse el la Craiova isteţilor şi gălăgioşilor neguţători olteni.

Pe aceeaşi cale zări îmbulzeală de lume pestriţă la poarta unei clădiri cu ziduri de cărămizi netencuite. Privirea îi fu atrasă de o firmă mare, atîrnată deasupra grilajului. *„Bruder Hoffmann"*, scria pe

tablă, iar dedesubt — cîteva rînduri tot pe limba patronului minelor din Petrila.

Radu se trase de partea cealaltă a uliței și privi stînd multă vreme locului. Clădirea era pudrată de sus și pînă jos cu un praf mărunt, alb. În curtea largă se prăjeau la soare tăvi mari de lemn, un fel de purtăreţe, cu covrigi și gogoloașe albe. De-a lungul unuia dintre pereți atîrnau de niște sîrme întinse mii de cîrnăciori. Uzi, albi, grozav de lungi, făcuți din aluat. Urzeala țesăturii de macaroane groase ca mațele de găină, spînzura la razele fierbinți ale soarelui. Zăican înțelese că se găsește în fața fabricii de paste făinoase a acelorași frați Hoffmann care porunceau la Petrila.

Era zi de sărbătoare, dar nici magazinele și nici fabricile nu cunoșteau în vremea aceea odihnă. Pe poarta fabricii ieșeau căruțe lucrate săsește, cu mult fier, mari și bine închise, trase de cai grași, mai să le plesnească pîntecele. Duceau marfă la diferiți clienți din tîrgul acesta, din Făgăraș și din Feldioara. Alte care intrau sprinten, ușurate de marfă. În fața porții dădeau tîrcoale oameni de tot felul — bărbați și femei, romîni și unguri, mai mult de prin sate. Cerșeau lucru. Ungurii — gălăgioși, romînii — cu priviri și glas plecat. Zăican află de la aceștia din urmă că revoluția le adusese bucurie: săsescul sfat al comunei dăduse dezlegare pentru primirea romînilor la atelierele și manufacturile industriașilor de viță teutonă! Îi întrebă și de simbrie, și primi un răspuns cutremurător: 20 de creițari pe zi! „Prețul a trei pîini! Mai rău ca la Petrila", socoti Zăican.

O căruță mare, țărănească, intră pe poarta fabricii. Era încărcată cu cărbuni. Cîțiva bulgări căzură în drum. Radu îi ridică și îi cîntări cu mîna și cu ochii. Erau cărbuni de soi prost, ca cei de la Mehadia, pe care îi cărase el în portul Orșova cînd făcuse drumul la Viena, la „slăvitul" împărat. Pricepu că sînt cărbuni de la Holbav, cealaltă mină a domnilor Hoffmann, și-i zvîrli cu scîrbă.

Pe calea Dîrstei se înșirau și alte întreprinderi

industriale: o fabrică de lumînări, una de clei, un atelier cu lucrături de faianţă, ceşti şi farfurii. De o parte şi de alta a străzii, prăvăliile erau tot mai dese. Radu se bucură citind pe firme şi nume romînești: Vasile Mincu, Ion Ciurcu, Burbea, Creţoiescu, Fraţii Pădure şi altele.

Apropiindu-se de mijlocul oraşului, magazinele şi atelierele se răreau, înlocuite cu vile şi parcuri. În centru, drumul se desfăcea în două. Unul o lua la stînga: era cel care ajungea la Dîrste, şi de acolo se înfunda în munţii de la hotarul cu Valahia-Mare; altul, la dreapta, ducea la Biserica Neagră şi în mahalaua romînească a Scheilor, de unde urca tocmai la Poiana Braşovului. Zăican le bătu pe toate, drumuri lungi şi uliţe strîmte, fără hodină, pretutindeni luînd aminte şi însemnînd în cap asemănări şi deosebiri cu Sibiul şi Deva, cu Pesta şi cu Viena, cu bietul Haţeg şi cu ciocoiasca Craiovă. La poalele dealului, sub Tîmpa, se opri în faţa unei fabrici de sticlă cu cuptor la vedere, descoperit, cu şoproane deschise, sub care roboteau, goi pînă la mijloc, arşi de dogoreala flăcărilor, muncitori sticlari care suflau într-un fel de tulnice muiate la cap în pasta înroşită de foc şi prefăcută, după vrere, în sticle şi ţoiuri. Pricepu meşteşugul şi îl asemui cu al trudnicilor de la Petrila, al minerilor din galeriile încinse şi neaerisite, al condamnaţilor de sub şopronul haldei, în care mîini zdrobite de lovituri făceau separaţia între cărbuni şi steril.

Zăican se întoarse apoi din drum, rotind spre centrul care vuia de lume. Burghezie romînească, dar mai mult săsească. Pe larga alee Corso din mijlocul promenadei străjuită de plopi semeţi, perechile şi grupurile de negustori şi notabili, doamne şi domnişoare, ofiţeri, cancelarişti şi dascăli de tot felul se aflau la spaţir; abia puteau să răzbată. Radu se alipi de un frasin noduros şi privi îndelung, însemnînd în cap totul, parcă ar fi avut de dat cuiva un raport. Se vorbea nemţeşte, ungureşte şi romîneşte fără oprelişte. Cucoanele, în crinoline de stradă, cu păr auriu ca raza, cu obrazuri

albe ca hîrtia şi cu un pic de roşeaţă în petale, îi amintiră petrileanului figurinele de zahăr pe care le văzuse în vitrinele prăvăliilor din Viena. Numai că doamnele acelea de la bolţi, meşteşugite de cofetari măiaştri, erau toate zîmbăreţe, pe cînd bogatele braşovence păşeau înţepenite într-o dignitate de matroane. Călcînd şi mai băţoşi, soţii lor le conduceau la braţetă. Purtau haine cadrilate, jobene, în mîini bastoane cu măciulii de argint, iar pe obraze parcă lipiseră bărbi înfoiate în lături. Domnişoarele lor ciripeau nemţeşte şi franţuzeşte, îşi îndreptau cu graţie zulufii; deşi încinse ca cepele, ţopăiau sprinten, rîdeau şi răspundeau la saluturile ofiţerilor din garnizoană, subţirei, pudraţi, pomădaţi şi monoclaţi — că doar revoluţia nu clintise nici un nobil de la prea-nobila îndeletnicire a armelor. Nu se simţea în aer nimic din cuvenita înfrigurare a unui oraş în revoluţie. Centrul Braşovului era o mică Vienă, o Vienă de operetă în nesfîrşită sărbătoare. Pe drumul alăturat, frumos pavat cu pietre micuţe, curgeau caleşti, carose zvelte cu tineri îndrăgostiţi, berline mari, lăcuite, cu negustori obezi. Nişte arătări orientale, veşmîntate în anterie stîrniseră un zumzet de rumoare. Era un grup de boieri valahi, pribegiţi din ţară de frica revoluţiei lui Bălcescu. Grupul se opri pe Corso, împiedicînd promenada, făcu roată, şi patriarhalele bărbi ţinură divan, ca într-un tainic sfat de uneltitori.

Zăican dădu din cap cu înţeles mai puţin tainic şi porni spre Scheiul romînesc. Se opri la Redută, apoi în Tîrgul Inului, plin cu ateliere de spălat şi dărăcit lînă şi de prăvălii, pe firmele cărora descifră iarăşi nume romîneşti şi levantine: Toncea, Popa, Stroilă, Pantazi...

Tocmai socotea că în oraşul acesta cu case, turnuri şi dregătorii medievale romînii se cheamă că au înfipt un picior zdravăn în îndeletnicirile de neguţători şi industriaşi — şi se bucura —, cînd privirea i se opri la o diligenţă prea bine cunoscută de el: sosise cursa de la Deva, trasă de patru telegari spumoşi. Din acest car-iute — cum îi spu-

sese domnul Laurian — coborîră şi două doamne înzorzonate. Radu le ţintui, iar ele tresăriră, mirate de nedorita revedere cu „tîlharul" din Petrila lor. Se întoarseră cu spatele, a scîrbă. Doamna Josefina Willing şi fiica ei, Tereza Schultze, erau aşteptate de doi bărbaţi. Josefina se îmbrăţişă cu un domn rotofei şi cărunţiu, iar Tereza căzu ca o stîncă în braţele unui zdrahon din armia husarilor, mai stîncos decît iubita... Şuşotiră un timp, apoi văzu cum domnii îl măsoară cu coada ochiului. Căpitanul de husari păşi către doi poliţari din drum, le şopti ceva şi se îndreptară tustrei spre petrilean.

Radu avea multe şi felurite motive să nu-i mai fie teamă de arestări, totuşi, din obişnuinţă, pipăi plăselele unuia dintre pistoalele aflate la îndemînă. Doamnele urmăreau de pe trotuarul cu bolovani, sigure de o scenă „tare", aşa cum le plăcea lor. Dar jucăria se sparse chiar în clipa aceea.

— Zăicane!

— Domnu' Golescu!

Arăpilă îmbrăţişă pe „tîlhar" şi-l sărută pe amîndoi obrajii arşi de soare şi de vînt.

— Tu aici? Ce prilej minunat mi te scoate în cale?

— Mă duc la domnul Bariţ. Dar dumneavoastră?

— Aşijderea! Azi picai de la Bucureşti.

Golescu era îmbrăcat într-un costum strălucitor de eleganţă, croială de Paris. Purta aceeaşi barbă neagră, frumos rotunjită. Un joben de mătase cenuşie îi încadra chipul delicat.

Cei trei reprezentanţi ai stăpînirii se opriră intimidaţi, apoi, fără să spună ceva, şi fără să se sfătuiască între ei, făcură mişcarea de întoarcere pe loc, ca la poligonul de instrucţie de la regimentele lor. Doamnele petrilence încremeniseră. Înciudate că au scăpat o scenă de romanţ foileton? Mirate şi nemulţumite de îmbrăţişarea dintre minerul petrilean şi nobilul domn? Vrăjite de frumuseţea tînărului boier valah? Şi una, şi alta...

Prietenii colindară împreună voioşi şi răscolind amintiri despre noaptea cînd Zăican dormise pe

treptele unei catedrale din Viena, amintiri despre cuconetul vienez, despre palatul Schönbrunn şi despre păcăleala ce le-a tras majordomul cînd i-a minţit că împăratul s-ar fi aflat la Innsbruck. Din loc în loc, Golescu se oprea şi — ca altădată în cetatea de scaun a Habsburgilor — îi arăta petrileanului tot ce era vrednic de luat aminte la Braşov. Trecură prin faţa Cazinei Romîne, unde Arăpilă se salută cu negustori şi dascăli cunoscuţi; pe la Sparkassa, un fel de bancă săsească; pe la Gewerbeverein, o asociaţie nemţească pentru încurajarea meseriilor, şi pe la clădirea cu ziduri ţapene a gimnaziului romînesc, ridicat cu cheltuiala unor negustori săditori de bine. În curtea şcolii se plimbau vlăjgani în tunici negre şi cu chipiuri roşii, înalte, ca oalele de bucătărie pentru fiert laptele. Pe calotele chipiurilor, tinerii înfăşuraseră benzi cu tricolorul valah, aşa cum — îşi amintea Zăican — portarul palatului imperial din Viena purta panglici cu stema habsburgică pe jobenul său negru. Gravi, „junii studinţi" păşeau în grupuri şi scandau versuri latineşti. Sub un şir de plopi, cîţiva cîntau cu foc un marş impetuos pe care Zăican nu-l mai auzise, ba nici Golescu, şi ale cărui versuri repetau o chemare nouă, necunoscută pînă atunci: *Deşteaptă-te, romîne!*. Prietenii simţiră furnicări în vine.

La colţul unei uliţe care dădea spre Biserica Neagră, făcură popas. Radu cunoştea casa. În fund se afla tiparniţa lui Johann Gött. La intrare, o tăbliţă de aramă arăta că acolo este redacţia gazetei *Wochenblatt*. Dar dedesubtul firmei acelui organ al liberalismului săsesc şi al opoziţiei burgheze împotriva absolutismului şi birocratismului străjuiau două firmuliţe alăturate, tipărite pe carton alb: *„Gazeta de Transilvania"* scria pe una, *„Foaia pentru minte, inimă şi literatură"*, — pe cealaltă.

— Să intrăm, zise Golescu. Poate îl găsim pe Bariţ.

Într-un colţ al tipografiei domnului Gött, la o măsuţă de brad năclăită de cerneluri, stăteau de

vorbă trei notabili romîni, care se bucurară la vederea boierului fost pînă mai ieri membru în guvernul revoluţionar din Bucureşti, azi agent diplomatic cu rosturi pe lîngă cabinetele din Apus. Bariţ lipsea. Profesorul Andrei Mureşanu tocmai sfîrşise corectura proaspătului număr al *Foaiei.* Ceilalţi doi erau secretarul magistral Constantin Secărean şi Rudolf Orghidan, mare comerciant braşovean de *en grosso* şi *a la minuta* — cum îi plăcea să se recomande. Orghidan împlinea în ziua aceea cincizeci de ani şi venise să-l invite pe Mureşanu la masa ce o da la Cazina Romînă. Rugă şi pe boierul bucureştean să-i cinstească banchetul. Golescu primi după ce cumpăni un pic. Cumpănirea fusese pentru că ar fi trebuit să plece chiar cu diligenţa de astăzi spre Sibiu, Pesta şi Viena, şi de acolo mai departe. Diplomaţilor nu le sînt îngăduite întîrzieri păgubitoare pentru guvernele lor. Dar socoti că n-ar strica să stea la taifas cu reprezentanţii culturii şi burgheziei romîneşti din Braşov. Să-i mai îmboldească. Iar cît priveşte pe Orghidan, îi e dator pînă-n gît — că braşoveanul are şi zărăfie la Bucureşti...

— Voi veni cu plăcere, însă nu sînt singur.

Şi Golescu îl căută pe Zăican, pentru recomandare. Dar Radu era printre zeţari, legători şi teascuri. Se dumirea despre meşteşugul tipograficesc.

— Cine este? întrebă Orghidan.

— Un ardelean de-al dumneavoastră. Un haţegan. Ţăran, miner, haiduc — de toate. Un om excepţional. Prietenul Bariţ îl cunoaşte.

Acum stătu negustorul la îndoială, apoi încoviinţă:

— Veniţi cu dînsul. Prietenii dumneavoastră sînt şi prietenii noştri.

Trecură prin piaţa dintre Biserica Neagră şi medievala clădire a maghistratului comunal. Tîrgul era în toi, de n-avea loc să pice o piţulă. Fructe, legume, brînzeturi, ulcele, lînuri, ţesături, scularie

— munți întregi! Pentru tocmeli vuia piața de săsoaice cu pălării de paie cît roata carului, unguroaice cu părul înfășurat în tulpane legate sub bărbie, și romînce cu marame.

— Astea-s din Schei, din Tohan și Blumăna. Cunoașteți Scheiul, domnule Golescu? Nu? Fain! Merem la șpațir! Să vedeți că și eu mi-s călăuz, nu numai dumneavoastră.

Golescu nu răspunse. Era, pesemne obosit și înfometat.

— Pricep! Vă pișcă la foale... Știu eu în Șchei un han, de vi-i mai mare dragul. Am la dumneavoastră o datorie de la Viena... Vă amintiți, cred, de ospătăria cea făloasă, cu domni posomorîți și doamne date naibii... Mai-mai să ne mănînce zmeoaicele! zise Zăican, și rîse de se zgudui strada. Golescu se mira cu gura căscată. Vă rog să mă însoțiți și să-mi îngăduiți a solvi eu. Știți ce v-am spus atunci: cinstea, cinste cere! Păcat că nu v-ați abătut pe la Petrila...

Arăpilă nu se lăsă rugat prea mult.

Mahalaua romînească a Brașovului era ca o cetate fără meterezuri. Cîteva mii de romîni rezistaseră acolo vremurilor și prigoanelor. Pînă mai de curînd, nu avuseseră voie să se așeze în orașul cu privilegii feudale, nici ca meșteșugari, nici ca prăvăliași. Acum însă, ba chiar de la începutul veacului, nevoile tîrgului devenind tot mai mari, cererea de produse tot mai presantă, exportul Brașovului din ce în ce mai întins, vechile oprelișți cădeau în pofida legilor strîmte. Negustorii sași cumpărau de la scheieni sute de care de lîneturi pentru țesătoriile din oraș, mii de bărbinți cu brînzeturi întocmite la stînele de pe întinsa Poiană a Brașovului, mii de pături brașovenești cum numai scheiencele știau să le bată, de se dusese vestea peste hotare, pînă departe, la țara turcească. Înce-încet, se ridicase astfel o burghezie romînească. Reprezentanții ei de seamă aveau acum prăvălii și ateliere în plin Brașov și luptau cu sașii pentru cucerirea de locuri în consiliul comunal. Mulțimea harnicilor scheieni

rămăsese însă pe loc, în mahala, cu îndeletnicirile şi tradiţiile de cînd lumea — dar şi ei în ofensivă.

Boierul fu vrăjit de aşezarea şi înfăţişarea căsuţelor vesele, deschise la vedere (nu ca locuinţele baricadate ale saşilor), cu cerdacuri şi flori, cu grădiniţe la uliţă, cu daracuri şi dîrmoane, cu hanuri şi bolţi pline de mărunţişuri scheiene şi chiar săseşti — că şi scheienii cumpărau.

Prietenii se aşezară sub umbrarul unui han de la drum. Arăpilă stătu de vorbă cu bărbaţi arătoşi, cu fetişcane împodobite cu cordeluţe, bău palincă, mîncă mămăliguţă cu brînză de burduf pîrjolită în spuză, se trudi cu pastramă de berbec ronţăită printre înghiţituri de vin făgărăşean, uită de ficat, care, ca prin minune, nu-l mai sîcîia şi se veseli neaoş, altfel decît la cafeurile pariziene. Apoi minunea minunilor fu că, obosit de drumeţie, de aer şi un pic, poate, de băutură, boierul cu drept de „protipendas" în ţara sa nu voi să se odihnească în odăiţa de la han, ci se întinse pe iarbă verde, la umbră deasă, într-un colţ ferit al grădinii gospodarului, cu Zăican alături.

Seara, făcînd cale-ntoarsă spre bătrînul oraş, încremeniră amîndoi la vederea unei serbări de o datină necunoscută: *Junii!* Călări, împodobiţi ca vornici de mire, cu făclii de brad în mînă, cu cimpoaie şi darabane, tinerii scheieni străbătură uliţa mare în trap iute şi se afundară în pădurea bătrînă de sub Poiana Braşovului. Aveau acolo de încheiat, la gura unei peşteri, un joc al lor străvechi. Celor doi prieteni li se păru totul ca o nălucire din basme. Dar strigătul acela atît de drag lui Zăican: *Irăă!* fusese aievea, nu basm. Ar fi vrut să-i urmeze, însă era tîrziu. Se ştiau aşteptaţi la masa dată de negustorul Orghidan, unde fără îndoială că trebuia să vină şi Bariţ, căpetenia cărturarilor braşoveni.

Cazina Romînă din Braşov era centrul de întîlnire al negustorilor şi intelectualilor romîni din oraş. Viaţa de toate zilele a acestora se desfăşura sub semnul chibzuinţei în vorbă şi faptă. Sobrietatea

transilvană se vădea şi în organizarea Cazinei. Arăpilă fusese încîntat şi altădată de lipsa sălilor cu jocuri de noroc, pacoste care de mult împingea la pierzanie „înalta" societate bucureşteană, de-a valma, moşieri şi mari negustori. Aici nu tu bar cu băuturi extravagante, nici lăutari cu cîntece libidinoase şi dansuri din buric şi nici salonaşe cu draperii în umbra cărora să se slobozească urgia depravărilor. Cazina avea doar un bufet cu bere şi cîrnaţi nemţeşti, o săliţă cu mese pline de gazete, un birou al „Gremiului romîn de comerţ levantin" şi o sală mare, pentru adunările acestei asociaţii de negustori braşoveni. Sala folosea cîteodată rarilor reuniuni culturale şi ceva mai des serbărilor cu baluri modeste, la care petreceau familiile negustorilor burtoşi şi ale intelectualilor stîngaci. Nevestele lor, cu bluze încheiate pînă sub bărbie, cu mînuşi pînă peste cot, pentru ca nu cumva să li se zărească vreun peticel de piele, şi însoţite de odrasle bune de măritat, dar terorizate de priviri aspre, se mulţumeau cu valţul şi cadrilul.

În seara aceea, sala era înţesată de mese aşezate în potcoavă. În jurul lor — puzderie de negustori, prea puţini cu neveste. Golescu şi Zăican întîrziaseră. Intrară stînjeniţi. Arăpilă din cauza jileticii boţite, Zăican din pricina veşmîntului din cale-afară de nepotrivit... Toasta cineva, care, recunoscînd pe boier, se opri respectuos. Bariţ şi sărbătoritul se ridicară. Ceilalţi urmară pilda. Golescu fu poftit lîngă Bariţ. În şoaptă, cărturarul, bucuros de revedere, îl trase pe Zăican lîngă el, potrivindu-l în stînga Golescului, şi-i spuse, tot pe şoptite cîteva cuvinte de bun venit.

Avocatul Secărean, vorbitorul de adineauri, tuşi, sorbi dintr-un pahar şi reluă firul oraţiei. Cuvîntă îndelung despre starea prosperă a comerţului romînesc din Braşov. Pronunţă pe rînd numele tuturor negustorilor de faţă, subliniind meritele fiecăruia în parte. La auzul numelui, omul se ridica grav, dădea solemn din cap ori se pleca din şale zîmbă-

reţ — după fire — şi primea o scurtă porţie de aplauze.

Zăican era numai ochi şi urechi. Afla lucruri straşnice despre burghezia braşoveană întrevăzută de el pe firme, dar despre averea şi puterea căreia nici bănuială nu avusese. Domnul Rudolf Orghidan avea fabrică de iască, fabrică de oţet, iar la Zărneşti fabrică de hîrtie, başca prăvălii şi firmă de agentură şi zărăfie la Bucureşti! Domnul Ioanovici — spunea Secărean, iar cel în cauză se înfoia şi zornăia nişte chei — avea la Tohan fabrică de tors lînă, cu sute de simbriaşi în lunile de sezon, lînă care ajungea pînă în Olanda. Din Englitera aducea bumbac, pe care îl torcea la fabrica din Tîrgul Inului, iar firele le trimitea şi în Ţara Romînească, nu numai în oraşele din Ardeal. Domnul Nica exploata mine de fier cu furnale la Poiana-Sărată; într-altundeva avea o fabrică de potasiu, iar la Prejmer o fabrică de lumînări, „făină, cu sistem rusesc adus chiar de domnia-sa de la Odesa", ţinu să adauge oratorul. Unii erau colectori de lînuri, alţii — exportatori de lipscănii şi braşovenii în Moldo-Valahia, importatori de mărfuri levantine, de mărfuri nemţeşti de la Nürnberg, austriece de la Viena şi Linz, cărăuşi vestiţi pentru produse cu ridicata şi proprietari de prăvălii mari la Bucureşti, la Giurgiu, la Galaţi, ba şi la Tulcea otomană!

„Este de datorinţa noastră, încheie vorbitorul, să congratulăm pe cei capacitaţi la neguţări. Naţia care oarbecă de atîta vreme se va putea realţa numai prin aceşti bărbaţi providenţiali, precum respectabilul nostru sărbătorit, domnul Orghidan şi alţii, întru podoaba seminţiei! Averurile lor lumeşti sînt averurile sufleteşti ale naţiei, ajută la sporul minţii altora prin înzestrări de şcoale, stipendii la gazeturi şi alte minunăţii, aşa cum întăreşte cu scrierea sa şi luminatul domn Bariţ."

Zăican îşi aminti cu cîtă greutate izbutise el să ridice şcoala din Petrila, fără nici un sprijin din afară, vru să spună ceva la urechea cărturarului,

se răzgîndi şi oftă cu gîndul la latinistul Caius Petron.

Se perindară şi alţi vorbitori care închinau pentru cei cincizeci de ani ai preşedintelui Orghidan.

Radu era contrariat că nimeni nu pomenea de revoluţie, de Kossuth, de silnicii. De aceea fu cu deosebire atent la cuvîntarea lui Jipa, angrosistul de marchitănie. Jipa nu se mulţumi cu firitisiri, ci se văicări şi de concurenţa neloaială a comercianţilor saşi, de învechitele privilegii ale acestora la exclusiva conducere a treburilor oraşului, şi conchise îndemnînd la continuarea luptei pentru egalitate de drepturi în gospodăria comunei.

Cînd să termine fraza despre „onoraţii noştri competitori saşi", intrară pe uşa larg deschisă trei domni în redingote. Jipa se fîstîci, apoi încheie de mîntuială. Radu tresări. Unul dintre cei trei era domnul Gustav Hoffmann. Însoţea tocmai o delegaţie a „competitorilor" saşi. Preşedintele le ură bun venit. Hoffmann spuse în nemţeşte ceva ca învăţat pe dinafară, strînse mîna sărbătoritului, apoi comesenii se înghesuiră, făcînd loc musafirilor...

Se brodi în aşa fel că, aşezîndu-se de partea cealaltă a mesei, Hoffmann se pomeni drept în faţa lui Zăican! Industriaşul se strîmbă, îi cîntări veşmintele şi holbă ochii. Parcă-parcă îşi aducea aminte ceva despre namila de romîn din faţă-i! Dar nu fu în stare să se dumirească. Radu zîmbea cu tîlc. Îşi recunoscu stăpînul cel de departe, cel nevăzut... Îşi reaminti de o vînătoare din Petrila şi de un banchet la care Hoffmann invitase conţi, baroni şi lorzi. Şi despre greva minerilor fugiţi la pădure, ca şi de porunca patronului pentru arestarea şi aspra condamnare a căpeteniilor...

Bariţ îl apăsa stăruitor cu cotul. Pe sub masă simţi de asemenea pantoful delicat al Golescului. Zăican petrecu pe sub sprîncene privirea de la unul la altul. Cărturarul zîmbea, parcă ar fi vrut să spună: „Straşnică întîmplare!" Boierul Arăpilă rîdea pe înfundate.

Nemţii goliră trei cupe, strigînd fiecare *„Prosit!“* Hoffmann, mirat poate de hazul neîntrerupt al nobilului din Bucureşti, îşi puse ochelarii şi-l ţintui cuviincios. Apoi îl măsură iar pe Zăican, care îi susţinu privirea. Domnul Gustav plecă ochii în fundul paharului. Era vădit că se frămînta să-şi deslueşească unde mai văzuse pe omul acesta, care, cu veşmintele lui oarecum de vînătoare, este sigur că se află doar în trecere prin Braşov. Din cînd în cînd, ridica privirile din pahar şi i le arunca pe furiş. Se chinuia.

Golescu, de-al dracului, umplu cupele şi ciocniră toţi trei, Hoffmann închinînd cu plecăciune, precum se şi cuvenea în faţa unui nobil distins, chit că celălalt nu putea fi decît un om mai de jos, mocan sau trocar, ca atîţia dintre negustorii de faţă, sau, — mai ştii? — vreun trăsnit ca baronul von Maderspach... Pentru Zăican era neîndoios că dacă s-ar fi întîmplat ca Hoffmann să se aşeze la masă altfel, adică în acelaşi rînd, Golescu ar fi manevrat în aşa chip, încît să-i provoace pe ceilalţi doi la un pahar băut *brunderschaft!*

Nemţii au o disciplină a lor, de s-a dus pomina. Vizita fusese protocolară. Se ridicară, mulţumiră, iar Hoffmann dădu mîna — numai el, în numele delegaţiei — cu fiecare în parte. În faţa lui Arăpilă se plecă mai adînc. Cînd strînse mîna lui Radu, o simţi mare, aspră, bătătorită. Boierul făcu recomandarea, apăsînd numele :

— Domnul Radu Zăican...

Industriaşul tresări, se roşi, se întunecă, şi grăbi spre uşă, aruncîndu-i o privire mînioasă şi bolborosind ceva despre *„Teufel“*[1]... Ostentativ, ghiduşarul boier valah îşi îmbrăţişă prietenul haţegan.

Cuvîntul de încheiere a banchetului îl avu Gheorghe Bariţ. Fu ascultat cu evlavie. Profesorul era mîndria braşovenilor — pe bună dreptate. Sclipea de inteligenţă şi vioiciune. După ce felicită pe negustorii Orghidan şi Gheorghe Ion — nu pentru fa-

[1] Dracu (în limba germană).

bricile şi prăvăliile lor, ci pentru largul sprijin bănesc dat şcolilor şi gazetelor româneşti, subliniind îndeosebi că ei nu-şi fac decît o datorie elementară faţă de poporul din sînul căruia s-au ridicat —, profesorul îi îndemnă pe toţi la preocupări politiceşti potrivite vremurilor de îndreptăţiri naţionale şi prefaceri sociale.

Aşadar, sfătui el, o delegaţie să pretindă prietenilor saşi o dreaptă concivilitate, adică din cei o sută de consilieri ai sfatului cetăţii de pe pămîntul crăiesc, două treimi să fie unguri şi romîni; să se trimită un memoriu la Pesta, direct domnului Kossuth, prin care să se ceară reorganizarea breslelor de meşteşugari şi deschiderea largă a uşilor pentru calfe şi ucenici de toate naţiile; un alt memoriu să ceară grăbirea aplicării legii de desfiinţarea iobăgiei. Nu numai atît! Să scoată onorabilii şi providenţialii negustori romîni creiţari pentru întemeierea unei şcoli de agricultură, pentru ca — preciză cărturarul — aşa cum scriem mereu la *Foaie*, romînaşii noştri să înveţe a lucra pămîntul cu metod, cu maşîni şi îngrăşămînturi, ceea ce le va aduce prisos bănesc, de pe urma căruia veţi fi şi dumneavoastră mulţumiţi. Şi, în sfîrşit, fiecare să-şi facă datorinţa la garda civică pentru apărarea revoluţiei, revoluţie care este în decurgere, apăsă el.

Auzitorii, chiar dacă unii dintre ei se scărpinară mai întîi după ureche, încuviinţară prin aplauze. După care au urmat îmbrăţişări şi cadouri pentru sărbătorit. Ion Popazu, protopopul Braşovului, îi dărui o cruciuliţă de aur; Toncea, în numele comercianţilor, un album cu desene în culori, reprezentînd costume romîneşti, scene de tîrguri şi imaginea fabricii de hîrtie de la Zărneşti; iar Mureşanu — un tricolor micuţ, dar de mătase, din partea intelectualilor braşoveni şi a consoartelor...

CĂRTURARII

Tîrziu, în noapte, casa lui Gheorghe Bariț era încă luminată.

Se adunaseră acolo vreo două duzini de intelectuali ardeleni cu vază. Alexandru Golescu și Radu Zăican fuseseră invitați numai datorită prezenței lor la Brașov, dar erau bineveniți — cu deosebire Arăpilă. Ion Maiorescu, profesor ardelean cu catedră în Țara Romînească, picase și el întîmplător. Ajunsese în orașul dinspre graniță în ajun, spre seară. Făcea un scurt popas în drum spre București, unde urma să raporteze despre o misiune îndeplinită pe lîngă guvernul liberalilor din Frankfurt. „Cu atît mai bine! Ne vom consulta și cu dînsul", socotiseră cu toții.

Consfătuirea fusese plănuită de cu ziuă. Bariț primise veste că urma să sosească din Debrețin Ioan Dragoș, deputat de Bihor în Adunarea de la Budapesta. Dragoș venea ca emisar pe lîngă brașoveni. Nu se știa al cui emisar: al grupului de deputați romîni aleși la începutul verii? al lui Kossuth însuși? Noaptea trecuse de mijloc, și deputatul bihorean nu se ivise încă. Se bănuia că se oprise, în trecere, la Făgăraș, știut fiind că acolo avea prieteni și rude. Cărturarii Brașovului îl așteptau cu sentimente diferite. Unii cu emoție, alții din curiozitate, cîțiva cu teamă, toți însă cu interes vădit.

Întîmplarea făcuse să se afle şi de prezenţa unui împuternicit al lui Avram Iancu în Ţara Bîrsei. Era vorba de Mihai Bîrna, ştempar de pe valea Arieşului. Acesta trimisese ştire de pe-aproape, din Feldioara, că în zori va fi oaspe la casa lui Bariţ. Şi el cu o misiune, care se cam bănuia.

De aceea se strînseseră sub acelaşi acoperiş fruntaşii intelectualităţii braşovene. De altfel, Simion Bărnuţiu îi pusese pe jar cu un îndemn de departe, de la Sibiu, în legătură cu Avram Iancu. Aşa că trebuia examinată noua situaţie ce se crease în Ardeal.

Tînărul jurist intenţiona să treacă la organizarea temeinică a armatelor de ţărani şi mineri moţi, cu care să apere satele romîneşti cotropite. Armata aceasta urma să fie permanentă şi capabilă, la nevoie, să purceadă la operaţii ofensive. Gheorghe Bariţ şi Andrei Mureşanu erau încîntaţi dar şi descumpăniţi. O armată naţională îi bucura nespus de mult. Pentru puternice motive. Pe de altă parte erau însă îngrijoraţi, iar negustorul Stroilă şi avocatul Secărean — opăriţi de-a binelea, fiindcă Simion Bărnuţiu trimisese vorbă — adevărată poruncă! — celor doi ziarişti braşoveni să susţină în gazetele lor viitoarele acţiuni militare ale lui Iancu, ceea ce însemna, într-adevăr, că armata moţilor nu va sta numai în apărare.

Asta li se părea lor foarte riscant. Însă cu ideologul burgheziei romîneşti din Ardeal nu se putea glumi. Profesorul de la Sibiu se închipuia deasupra celorlalţi cărturari. În problema relaţiilor romîno-maghiare el dăduse o sentinţă aspră, care putea să bareze drumul unei înţelegeri în plină revoluţie democratică. Mulţi din colegii săi din pătura intelectualilor începuseră a da din colţ în colţ. Cîţiva, ar fi vrut să facă o rectificare directivelor bărnuţiste, în sensul că „procesul milenar" nu se dădea între romîni şi unguri, ci între romînii deposedaţi şi clasa stăpînitoare din Ardeal. Mai cu seamă stăteau în cumpănă cărturarii de vază. Ei erau oameni cu reale

concepţii progresiste, dar, fiind în contact zilnic cu numeroasa negustorime care urca treptele puterii economice, deveniseră prudenţi. Revoluţia o concepeau fără răsturnări prea mari. Luptau pentru deziobăgire, dar visau ca treaba să fie făcută fără încăierări — cu atît mai puţin cu sînge.

În camera de lucru a întemeietorului presei românești din Ardeal domnea în noaptea aceea înfrigurarea din ajunul marilor hotărîri. Bariţ sta pe jîlţul din faţa biroului său, în chip de prezident. Avea păr galben-spălăcit, faţă rotundă, ochi vii şi un început de burtă, la care, nu se ştie de ce, ţinea foarte mult. Poate pentru că, fiind om de jos, grăsimea de pe pîntec răzbuna viaţa hămesită a părinţilor, care îl aduseseră la viaţă sub semnul sărăciei. De data asta Bariţ era nervos, în pofida firii lui joviale. „Auzi drăcie: să ne batem cu ungurii de-adevăratelea, nu numai cu peana!" mormăia el mutînd, sucind şi răsucind un vraf de corecturi pe şpalt ale articolelor care urmau să vadă lumina tiparului chiar a doua zi.

Din cauza stării de agitaţie, obişnuita neorînduială de pe masa lui de lucru luase proporţii. Teancuri de gazete, condeie din pene de gîscă, manuscrise — toate erau răvăşite.

Din cînd în cînd Bariţ înceta să-şi mai privească absent şi totuşi îngrijorat degetele cănite de cerneluri pînă sub unghii şi ridica ochi neliniştiţi spre cei doi reprezentanţi ai comerţului braşovean, angrosiştii Orghidan şi Stroilă. Într-un ungher, aceştia făceau socoteli de bani. De-ale lor... Cărturarul-gazetar îndrăzni, adresîndu-se tuturor celor de faţă:

— Ne-am întrunit aici la un fel de urmîndă a plăcutei coadunări în care sărbătorirăm pe iubitul nostru mecenate Orghidan. Acolo nu puteam să turburăm tihna binemeritatei veselii cu problemuri grele, de faţă cu consoartele noastre şi cu unii musafiri conchemaţi numai fiindcă aşa au cerut regulile ospeţiei. Aici, însă, putem să împărtăşim între noi unele veşti de seamă şi să căutăm a le da de căpătîi spre

folosul naţiei. Să începem cu o chestiune care ar părea măruntă, ori de interes personal — cu toate că nu este de loc aşa: publicaţiunile noastre, *Foaia* şi *Gazeta* din acest Braşov, ca şi *Luminătoriul* domnului Cipariu din Blaj, sînt în primejdie să nu mai apară. Începînd chiar din săptămîna viitoare! Am primit înştiinţare în acest sensum de la administraţiunea trezoreriei. Ultimativă!

Ştirea stîrni mirare, îngrijorare şi potop de întrebări, deşi nu era pentru nimeni un secret că noua lege a presei obliga pe editori să depună garanţii băneşti spre încuviinţarea oricăror publicaţii periodice. Dar editorilor nu li se comunicase încă sumele ce aveau de vărsat. Mare sau mică, garanţia era totuşi o măsură odioasă, aproape de neînţeles într-un regim care proclamase libertăţi constituţionale.

— Cu aprobarea dumneavoastră, desigur, apelez iarăşi la chimirurile domnilor industriali şi neguţători romîni care de atîtea ori ne-au scos din încurcături, fie că a fost vorba de şcoală, de biserică, de carte sau alt necaz întru folosul obştei. Îmi îngădui să conturb pe vrednicii noştri prieteni cu îndeletniciri prospere şi să-i întreb respectuos dacă au a ne da şi de data asta speranţa că pot face faţă noii stoarceri de bani.

— Cît? întrebă scurt, fără fineţe, Stroilă, angrosist de pînzeturi.

Întrebarea fiind pusă ca la oborul geambaşilor de cai, Bariţ se fîstîci. Îndrăzni totuşi, aproape şoptit:

— Mult...

— Cît? repetă acelaşi negustor, zornăind în buzunare un pumn de galbeni împărăteşti.

— Foarte mult... Cinci mii de forinţi! Şi adăugă: Cinci mii pentru fiecare foaie...

Pînzarul rămase cu gura căscată. Mîna încetă să-i mai joace în buzunar. Se încruntă ca în faţa unei odrasle care ar fi spart toate geamurile prăvăliilor din oraş. Izbutind să înmulţească cu trei, exclamă:

— Adică cincisprezece mii?

— Întocmai... confirmă cărturarul, cu umilință în glas, parcă el ar fi spart geamurile.

— Gheorghe, ai căpiat? întreabă de data asta Rudolf Orghidan, bun prieten cu ziaristul brașovean.

Bariț răspunse cu un oftat prelung:

— Nu încă! Dar simt că nici nu mai am mult...

Toți cei de față începură să-și facă socoteli în gînd. Unul — că și-ar mărita fetele cu alai grofesc, ba i-ar rămîne din atîta bănet și agoniseală pentru apropiatele bătrîneți; altul — că ar putea să deschidă dîrmon și pivă la Schei sau Blumăna, ambiție care îl rodea de mult; Andrei Mureșanu — că ar izbuti să tipărească trei ani în șir *Gazeta Transilvaniei*, bașca trei volume de poezii; Alecu Golescu — că ar scoate de sub amanet moșia de la Leordeni; Zăican — că ar cumpăra atîtea puști și atîtea pistoale; și așa mai departe. Stroilă destrămă toate aceste gînduri cu unul de-al lui, spus pe șleau:

— Foile astea ne țin prea multe pițule. Mă întreb dacă merită...

— Acum ai căpiat tu, Pătrule! i-o reteză Orghidan. După care adăugă: Solvim! Fără gazeturi sîntem ca și fără mînuri. Și noi, și națiа. Vom strînge forinți de la toți negustorii și negustorașii, fără osebire. Tu, Stroilă, vei da de zece ori cîți ai acum în buzunare. De-ăia mari, cu zimți și chipul împăratului, pe care i-am auzit zornăind adineauri. Apoi, către Bariț: În trei zile vei avea garanția; anunță, te rog, și pe domnul Țipariu, să fie liniștit despre partea asta; îi trimetem banii cu un curier anume. Ba ai să-i duci chiar tu, Pătrule, ca să te înveți a da...

Au urmat aplauze și îmbrățișări. Bariț lăcrăma.

— Trebșoara asta afurisită s-o socotim ca și gătată! Nu însă și curgerea gîndurilor, reluă fabricantul, conducător temut al Gremiului negustorilor din Brașov. Mă întreb și vă întreb: Ce fel de revoluție apărăm noi? Ce fel de democrație s-a înscăunat, dacă stoarcerea pungilor noastre nu contenește, precum n-au contenit nici asuprelile de

pe sate? Recunosc, libertatea are nevoie de scut zdravăn, dar de ce-ar avea nevoie şi de garanţie bănească? Ce, e bancă? întrebă Orghidan cu ironie şi prefăcută naivitate. Aştept răspuns de la cărturarii cu capete luminate!

— Ce mai tura-vura, domnule Orghidan, te ştiu ager la minte, aşa că înţelegi rostul garanţiei: ca să nu poată fi plătită de către gazetele sărace şi, deci, pentru ca oblăduirea să aibă motiv a le suspenda! Adică să le suspendeze pe cele sărace, ale naţionalităţilor asuprite, care, cum e şi natural, scriu bătăios...

Bariţ interveni:

— Domnule Golescu — că Golescu vorbise —, este aşa, însă nu este numai aşa... Aflaţi, rogu-vă, că foarte de curînd foaia radicalilor unguri de la Budapesta a fost şi ea suspendată! Care va să zică *Márczius Tizenötödike*, la care scriau pînă acum Petőfi, Táncsics, Madarász, Jókai şi alte condeie de vază, floarea intelectualităţii şi mîndria poporului maghiar...

Ştirea aceasta produse stupoare, gazeta democraţilor radicali fiind mult apreciată în cercurile ardeleneşti. Ea avusese curajul să scrie, în primăvară, că fără consimţămîntul romînilor unirea Transilvaniei cu Ungaria era un lucru de neconceput, şi motivase de ce: pentru că dieta de la Cluj — care cerşise împăratului recunoaşterea unirii — nu reprezenta decît cîteva sute de oameni, iar romînimea însemna mai tot Ardealul. Apoi, în vară, *Márczius* pledase pentru împroprietărirea imediată şi gratuită a iobagilor şi jelerilor, ceruse vot pentru toată lumea, indiferent de naţionalitate şi avere, precum şi înarmarea întregului popor spre apărarea cuceririlor revoluţiei; ba, în ultima vreme se încumetase să pretindă înlocuirea aparatului de stat, a dregătorilor reacţionari — nobili aproape sută la sută — şi condamna tot mai hotărît atitudinea tolerantă a lui Kossuth faţă de grofi şi exceselor lor.

— De-aia nu mai primesc gazeta lui Táncsics! exclamă profesorul David Almăşan. Ce fain scria! Înseamnă că domnul Kossuth, în care ne pusesem atîtea nădejdi, nu pregetă să lovească şi în amicii săi devotaţi atuncea cînd este vorba de interesurile magnaţilor. Acu mi-s lămurit...

— Ţi-a trebuit cam mult! îl înţepă Constantin Romanul, coleg de catedră, dar peste hotar, la Vălenii-de-Munte, de unde Romanul venise îndată după izbucnirea revoluţiei din Ungaria, ca să dea o mînă de ajutor — spunea el. Sfinţia-sa domnul episcop Şaguna de mult ne atrase luarea-aminte că tribunul Budapestei îmblă cu făţării.

— Şi-a găsit cine să vorbească de făţării! îi scăpă lui Zăican vorba.

Cîţiva se întoarseră către petrilean, îl măsurară cu dispreţ, dar nu-l înfruntară. Unii îi surîseră. Golescu cu simpatie; Mureşanu cu uimire; Bariţ cu îndoială. Profesorul Maiorescu nici nu clinti.

— Domnilor, reluă Arăpilă — grăbit să acopere pe Radu, să se treacă peste ieşirea lui — n-ar fi rău să despicăm firul! Ne este de folos să cîntărim în adînc poziţiunea fruntaşului revoluţiei. Ca să ne-o fixăm mai bine pe-a noastră şi să ştim ce şi cît mai putem năzui de la dînsul.

— Domnia-voastră ce credeţi? îl întrebă cu respect avocatul Ion Bran, fost părtaş în delegaţia ardelenilor, care, în frunte cu Şaguna, solicitase împăratului, în deşert, nerecunoaşterea unirii silite.

— Nu vă rămîn dator cu răspunsul: în ciuda titlului său nobiliar, Kossuth este de origine mijlocie, aşa că are la mînă un *atu* pe care revoluţia mai poate conta...

— Îmi daţi voie să întăresc spusele dumneavoastră cu credinţa mea — oricît n-ar avea ea greutate aici, însă porneşte din inimă — că domnul Kossuth ne vrea binele, însă nu are încă destulă putere în guberniul nemeşilor ce-şi zic revoluţionari, nobili care îl ţin împresurat. Dar cînd leul şi-o scutura coama... veţi vedea!

Întrerupsese tot Radu Zăican. Întîmpină şi de data asta priviri care de care mai felurite.

— Eşti naiv, Zăicane, îl ţintui avocatul Secărean. Recunosc însă că n-ai de unde să ştii părerea ce o au înşişi amicii săi, care îl preţuiau pînă mai deunăzi. Unul din aceştia a scris negru pe alb că nu i-ar da în pază nici cînele, dar mi-te apărarea patriei, deci şi a revoluţiei...

— Peste poate! sări Radu. Cine a cutezat a spune aşa ceva?

— Chiar Petőfi, poetul drag ungurilor, ca şi nouă, romînilor.

Într-adevăr, Zăican, care nu-şi precupeţea odihna spre a afla — direct sau prin Jäger — cît mai multe din tot ce se petrecea şi se spunea în legătură cu revoluţia, afla de-abia acum de usturătoarea imprecaţie a marelui bard. Rămase îngîndurat. Se ridică apoi din colţul său bardul ardelenilor, Andrei Mureşanu, care ţinu de datoria lui să arate că Petőfi îşi bate joc şi de vorbăria ce se desfăşura în parlamentul contelui Batthyány. Cită şi un vers potrivit, al aceluiaşi mare poet revoluţionar:

Vorbiţi cam mult, şi chiar dumnezeieşte,
Dar ţara nu cu vorbe se hrăneşte!

Rîseră toţi. Ba unii aplaudară mai-mai să le scînteie palmele.

— Conclusiunea, vă rog! se făcu auzită vocea de stentor a lui Ion Maiorescu, care, profesor fiind şi el, era obişnuit, ca la lecţii: să se tragă o încheiere. Apoi adăugă: V-o spun eu! Domnul Kossuth nu este rău intenţionat; pleacă însă de la o premiză falsă, aceea că Ungaria îşi datoreşte existenţa numai şi numai clasei nobililor... Dar să nu cădem şi noi, în noaptea asta, în aceeaşi greşeală a parlamentului revoluţiei, care, cum bine spune Petőfi, vorbeşte prea mult. Aşa că, oricît de mare ar părea Kossuth, să lăsăm deoparte oamenii şi să trecem la subiect. Iubite Bariţ, de ce ne-ai onorat cu conchemarea la casa ta? — pentru care de altfel îţi mulţumim şi congratulăm cu respect pe doamna...

— Mulțam și eu! Cît despre chemare — știți doară!

— Vrem mai precis!

— Bine! Cu toate că la Sibii ființează Comitetul Național Romîn, din care însumi fac parte, și care se socotește un fel de guvern autonom al Transilvaniei...

— Numai „un fel"? îl întrerupse înțepat profesorașul Romanul, bărnuțist înfocat, deci neînduplecat în problema națională pînă acolo încît nici nu simțea că prin atitudinea lui putea să fie categorisit ca șovinist, săpînd astfel la temelia plăpîndei revoluții.

— Nu conturbați, vă rog! îl repeziră cei de față.

— Cum spuneam, reluă, Bariț, recunoaștem autoritatea Comitetului de la Sibii, însă nu numai dînsul are a decide, ci întreaga inteligență a Ardealului. Cată deci să pipăim în astă seară pe ce drum să mergem pentru ca să izbîndim: susținem mai departe pe domnul Kossuth, au ne raliem lui Avram din Munții Apuseni, care este gata să ridice armii împotrivă-i?

— Iertați-mă, dar greșiți, domnule Bariț! ținu să precizeze David Almășan. Iancu al nostru se ridică doar împotriva nobililor care împilează. Cu Kossuth nu se socoate dușman. Vă reamintesc declarațiunea sa că nu are nimic cu ungurii. Ba, Iancu îi urăște sinceramente pe Habsburgi... Nu el s-a schimbat de atunci, ci conducătorii de la Pești. Kossuth n-are decît să-i urmeze pilda întru înarmare contra nobililor...

— Așa ar fi bine!, dar prin felul cum decurg faptele mi-i teamă că se va ajunge la căscarea prăpastiei dintre popoarele noastre...

— Deci sînteți împotriva politicii Comitetului Național, al cărui viceprezident ați fost proclamat?

— N-am spus asta! încercă Bariț s-o dreagă. De aceea cred de bine, desigur, împreună cu dumneavoastră toți, să ne bucurăm de prezența domnilor Golescu și Maiorescu printre noi. Domniile-lor sînt căpetenii cu mare răspundere, au împuterniciri

de la guvernul revoluționar romîn, cunosc — nu încape vorbă! — mai multe decît noi, chiar unele taine ale politicii europene, așa că pot a ne da sfaturi cu greutate. Să fim realiști, să încetăm a ne conduce în politică după pasiuni, după impulsiunile sîngelui și ura ce am acumulat-o în veacuri de prigoane — precum fac cei ce se războiesc, azi, cu morții care ne-au cucerit cîndva țara...

— Săgeată către domnul Bărnuțiu... șopti Orghidan la urechea lui Stroilă, dar acesta nu înțelese.

Maiorescu, singurul dintre oaspeți care refuzase să se așeze pe vreun scaun, măsura podeaua cu pași rari. Avea obiceiul să gîndească și să vorbească totdeauna „cu metoadă peripatetică" — după cum spunea el. Începu prin a recunoaște că stările de lucruri din Europa erau tare încurcate și că revoluțiile din Ungaria și Țara Romînească ajunseseră la impas. Fire impulsivă, Maiorescu nu izbuti însă a se menține la nivelul problemelor de stat și alunecă repede pe panta răfuielilor.

— Peste tot, numai piedici! izbucni cu năduf în glas. Dincolo de munții aceștia, încurcă socotelile domnul Eliade, care fiind înfumurat la cap și debil la gură se visează voivod... Nu mai spun de Rosetti și de Brătieni, niște carbonari de salon, flușturatici și demagogi... Păcat de doxa cea isteață a Bălcescului! Nu le poate ține piept... iar dincoace de munți, domnul episcop Șaguna se vrea musai cu odăjdii de mitropolit, așa că acum Budapesta îi pute, iar Viena îl delectă cu miroase aristocraticești, deși el s-ar vrea bine și cu unii, și cu alții...

Bariț îl completă zîmbind:

— *Nemo potest duobas dominis servire*[1], scrie la *Evanghelie*...

— Da. Și de unde Șaguna era prea ungureț, acum s-a nemțit de tot, vedea-l-aș în pragul altarului cu mitră pe cap și cu crenvurști în gură!

— Maiorescule, iar bîrfești din cale-afară! Poartă, rogu-te, o țîr' de reșpect... se auzi dintr-un ungher

[1] Nimeni nu poate servi la doi stăpîni (în limba latină).

glasul baritonat al bătrînului Vichentie, decanul profesorilor din Braşov, şagunist declarat.

Imaginea viitorului mitropolit cu coroană şi cîrnaţi stîrni însă rîsetele celorlalţi. Din colţul divanului pe care se ghemuise turceşte şi se amuza cu coada unei mîţe, Golescu izbucni în hohot homeric şi zvîrli o pernă de puf drept în capul lui Andrei Mureşanu. Apoi se scuză cu un gest de politeţe boierească şi cu un aer nevinovat:

— Poetule, diplomatul dumneavoastră mă făcu să trec de la stenahorie la cataroi... Dar nu în dumneata am vrut să nimeresc...

— *Errare humanum est!*[1] răspunse acesta roşindu-se pînă-n vîrful urechilor.

Maiorescu nici nu rîse, nici nu clipi, ci continuă să treacă în revistă, cu acelaşi ton întărîtat, figurile revoluţiei.

— Pe episcopul de la Sibiu îl îmboldeşte şi Bărnuţiul vostru, adică al nostru... S-o recunoaştem.

— Şi de domnul profesor te legi? se auzi o voce.

— Doamne păzeşte! Dar are o idee fixă: cică să rămînă Ardealul numai al romînilor, pe temeiul că sîntem rasă prima...

— *Primissima!* murmură Mureşanu mai mult pentru sine.

— Ce-ţi veni, Andrei? îl mustră directorul *Gazetei.*

— Pentru că, după cum ştii şi tu, posesia ungurilor asupra Transilvaniei este dubie, îndrăzni poetul, şi înghiţi în sec.

Golescu prinse dialogul şi sări ca ars:

— De te-ar auzi Mihalache, te-ar face cu ou şi cu oţet...

— Care Mihalache?

— Kogălniceanu, de! Ai uitat învăţătura ce v-o dădu, scrisă negru pe alb chiar în gazeta voastră, că numai cei degeneraţi se mîndresc pînă la absurd cu sîngele strămoşilor şi că dacă vom fi instruiţi şi

[1] A greşi este omenesc (Locuţiune latinească).

deci tari vom fi stimaţi, chiar dacă ne-am trage din Ginghishan?

Mureşanu se făcu mic, se roşi iar şi tăcu chitic. Radu Zăican, cu care poetul stătea în jurul unei măsuţe cu trei picioare, pe scaune tot atît de micuţe, se aplecă şi-i aminti la ureche zicala cu catîrul cel mîndru care pretinde că nu se trage din măgăriţă...

Golescu-Arăpilă se potolise. Simţind că poziţia levantină a picioarelor era nepotrivită pentru o discuţie care pornise deosebit de serioasă, boierul revoluţionar se aşează cuviincios pe marginea sofalei. Urmărea şi el paşii şi argumentele celui venit de la Frankfurt. Îl cunoştea bine pe Maiorescu, dar îl mai cîntărea o dată. În gînd. Craioveanul de ocazie — că la Craiova avea catedră — era un om spre patruzeci de ani; purta păr scurt, ţepos, pieptănat soldăţeşte; barbişonul, des mîngîiat, îi dădea un aer de distincţie. Arăpilă îl preţuia. Aspru cu el şi cu toată lumea, rece în relaţiile de prietenie, cumpănit în judecată, însă slobod la gură, Ion Maiorescu se înfăţişa altfel decît ceilalţi căuzaşi ai revoluţiei de la Bucureşti, revoluţie pe care o servea cu convingere adîncă. „Este un om de nădejde! Nu are grandomania lui Eliad, deşi se crede singurul diplomat al revoluţiei; nu are profunzimea lui Nicu Bălcescu, dar nici uşurinţa Brătienilor şi nici entuziasmul exagerat al Magherului“ — conchise pentru sine manieratul şi nu mai puţin dîrzul vlăstar al Goleştilor, după care, luînd cuvîntul, se adresă celor de faţă:

— Este evidamente că, prin politica sa, profesorul Bărnuţiu pune piedici doritei înţelegeri cu democraţii unguri. Vă sfătuiesc — permiteţi-mi — să fiţi foarte atenţi şi să nu vă lăsaţi tîrîţi într-o aventură, împinşi pe o pantă primejdioasă pentru fiinţa poporului romîn. Fiind apriorici împotriva ungurilor, unii din cărturarii ardeleni ar putea deveni fatalmente prizonierii machinaţiunilor celui mai odios absolutism, situîndu-se pe vrute, pe nevrute de partea cealaltă a baricadei. Şi, cum o greşeală

antrenează altă greşeală, n-ar fi de mirare ca mai tîrziu, dacă se va întîmpla o invaziune dinspre partea ţarului din Sanct Petersburg întru ajutorarea fratelui său habsburg, toţi aceştia să se pomenească luptînd alături de tiranie, *y compris*[1] împotriva Europei democratice. Fără să vrea!...

— Justamente! domnule Golescu, interveni Gheorghe Bariţ. Sîntem, după cum ştiţi, în adăstarea unor emisari de seamă. Vom vedea ce veşti şi ce îndemnuri ne aduc. Pînă atunci însă, am vrea să cunoaştem şi părerea domniei-voastre în problemul care ne frămîntă şi care cere urgentă rezolvare: bine, au nu, face Iancu organizînd oşti, cam cu de la el putere şi cu ţelul neîndoios de a se apăra, dar şi de a năvăli, dacă va fi provocat, asupra armatelor lui Kossuth? Momentul e grav, întrebarea e clară, aşa că vă rugăm a ne da un răspuns tot atît de clar — cu voia dumneavoastră, desigur.

Radu Zăican aştepta cu sufletul la gură. Simţea că de felul cum va fi dezlegat „problemul" în noaptea aceasta atîrna şi soarta cetelor din Ţara Haţegului.

— Răspunsul meu va fi fără ocolişuri, cu toate că are două părţi distincte. *Primo:* e bine ca şi dumneavoastră să vă bizuiţi pe o armie proprie, semn de maturitate naţională.

— *Quia unusquisque tantum juris habet, quantum potentia valet!* exclamă autorul Răsunetului: *Deşteaptă-te, romîne!*

Golescu gîndi un pic, apoi mărturisi drept, cu sinceritatea lui, de toţi cunoscută:

— Din păcate, ştiu prea puţin graiul latinesc, în care dumneavoastră, ardelenii, sînteţi neîntrecuţi. Tălmăceşte, te rog, domnule Mureşanu!

— Adică, fiecare deţine atîta dreptate cîtă putere are.

— Juridiceşte, formula este cu două tăişuri. Însă în cazul de faţă se potriveşte.

---

[1] Implicit (expresie franţuzească).

— Ba este minunată! sări negustorul Stroilă. Care împărat roman spuse vorbele astea înțelepte? întrebă el.

— Șpinoța![1] lămuri, dintr-un colț, avocatul Bîrsan.

— Daa? De spus le-o fi spus el, dar eu îl felicitez pe domnul ziarist, pentru că ni le-a reamintit, adăugă negustorul.

— Cu singura deosebire că autorul n-a fost împărat, ci un filozof german din veacul trecut, completă Arăpilă cu un surîs fin.

— Mai bine zis, ovrei din Neederland. crezu de cuviință să precizeze Maiorescu, dar cu un alt fel de surîs: diabolic.

— Scriitorule, ne băgași în încurcătură, spuse Golescu adresîndu-se iarăși lui Mureșanu. S-o lăsăm baltă! Eu te felicit mai curînd pentru cîntecul ce l-ai făurit. L-am ascultat ieri, și mi-a dat fiori... „Chemarea" va rămîne un impuls pentru de-a pururi. Chiar după ce ne vom „deștepta" cu toții, ea va rămîne ca un îndemn să priveghem asupra viitorului... Sincer emoționat, Golescu îl îmbrățișă pe poet și îi șopti: ai avut inspirație genială!

Ruşinîndu-se iar, Andrei Mureșanu îi răspunse timid:

— Poate... Dar e bine să știți că n-a fost numai inspirațiunea mea, ci și a domnului Alecsandri, care m-a îmboldit, ca și a domnului Anton Pann, popularul dumneavoastră trubadur...

Arăpilă rămase surprins. Îi rîdeau ochii. Întrebă: „Cum asta?", la care poetul brașovean nu întîrzie să răspundă:

— Melòdia, Pann a compus-o! Eu, doar versurile... Cred că muzica e mai acătării decît poezia mea. Bună-rea, am ticluit-o drept răspuns lozincii lui Kossuth *Deșteaptă-te, Ungarie!*

Golescu tresări.

— Colaborarea dintre dumneata, ardeleanul, și bucureșteanul Pann este pentru mine un simbol. Fie de bun augur! Cît privește lozinca lui Kossuth,

[1] Baruch Spinoza, filozof raționalist olandez (1632—1677).

să nu ne supere. Tribunul are tot dreptul să dorească prosperarea patriei sale. Încă o dată — te felicit! Apoi, către ceilalţi: Să mergem mai departe! Începusem să răspund întrebării bunului nostru Bariţ. Deci, *secundo:* armata ce se va închega în Munţii Apuseni să stea pe loc! Să se instruiască, dar să nu atace. Să constituie şi ea un atu, dar în mîinile romînilor, o rezervă deci. Ea va putea să se dovedească de mare folos întregii revoluţii atunci cînd reacţiunea din ţară şi de peste hotare va încerca pe cale militară să zdrobească democraţia — şi va încerca! În acest caz, muntenii lui Avram să sară în sprijinul revoluţiei.

— Şi... pînă atunci? întrebă careva.

— Pînă atunci, să faceţi pe dracu-în patru şi să-l convingeţi pe moţul acela strașnic din Apuseni să se limiteze la apărarea satelor sale de urgia nobililor unguri, să nu păşească pripit, să nu rupă punţile cu Budapesta, să priceapă că revoluţia ungară este de interes general, de soarta ei atîrnînd multe... Asta e!

— Cam încurcat... se auzi o voce.

— De loc! Am fost clar: expectativă armată! Zăicane, văd că te uiţi lung la mine. Ce am spus te priveşte şi pe tine...

— Eu mi-s întru totul de părerea dumneavoastră.

— Nu e rău gîndit, confirmă Bariţ, însă teama mea este că, din cauza aristocraţilor şi a autorităţilor locale din slujba lor, norodul cel înfierbîntat nu va putea cîntări cu dramul. Mă gîndesc chiar că, dacă însuşi Iancu l-ar îndemna la răbdare şi la alăturare de armiile koşutiste, încă n-ar găsi ascultare, oricît este el de iubit... Ba, poate l-or ţîpa dintre ei, moţii alegîndu-şi alt cîrmaci... Decît dacă s-ar întîmpla minunea ca de îndată, pe loc, să înceteze actele teroristice la sate.

— S-ar putea, reluă Arăpilă. Vă dezvălui că Nicu, adică Bălcescu — iertaţi-mă, dar sîntem buni prieteni —, intenţionează să plece la Pesta, ca să discute cu domnul Kossuth. Poate că va trece mai întîi prin ţara munţilor cu aur, să stea de vorbă

şi cu Avram Iancu. Să-i lumineze astfel pe amîndoi. Numai el, Bălcescu, are puterea şi autoritatea să se impună.

Ştirea aceasta produse însufleţire.

— Da, pertractări, pertractări! se auziră glasuri din toate ungherele camerei.

— Iertaţi-mi cutezanţa, grăi Radu Zăican de la măsuţa lui cu trei picioare, dar asta ar fi bine s-o începeţi chiar dumneavoastră.

— Pertractarea? Noi? Cu cine?

— Mai întîi cu domnul Iancu, apoi domnul Iancu însuşi, cu Kossuth.

— E mai greu, observă avocatul Secărean. Căpitanul moţilor pretinde mai întîi reforme democratice la oraşe şi oborîrea iobăgiei la sate, apoi dreptate naţională. Ce zici, Bariţ?

— Părerile mele le cunoaşteţi. La început, am ţintit un Ardeal cu autonomie administrativă; apoi, înfrăţirea noastră cu revoluţia maghiară — cea adevărată, nu cea care se lasă condusă de nobili — pentru împreuna cucerire a dreptăţii sociale şi naţionale. Văd însă că dragoste cu sila nu se poate face... Kossuth e încăpăţînat! Cît priveşte întrebarea ta, Secărene, despre ordinea de urgenţă a reformelor, îţi răspund că, deşi cele orăşeneşti, subscrise în proclamaţiunea de la Blaj, nu trebuiesc date uitării, primează totuşi deziobăgirea. Reală!, nu pe hîrtie... Ea este cheia cheilor.

— Nu recunoaşterea naţionalităţilor noastre? sări Romanul.

— Nu! Va veni şi ea, fii sigur. Cuvîntul hotărîtor îl au ţăranii. Ei sînt mulţimea. Iar ei cer mai întîi să fie eliberaţi de servituţi... E clar, nu?

— Iobagii ţintesc însă prea departe, s-o ştiţi! Rău faceţi că la gazete îi încurajaţi mereu, se grăbi să facă imputare pînzarul Stroilă. Mulţi din ei stau a cere comunismus. Să vedeţi că de la desfiinţarea urbariilor şi împroprietărirea fără despăgubiri către domnii de pămînt au să purceadă la vătămarea averurilor toate. Şi ale noastre... Să-i învăţăm deci a fi mai ponderoşi, altfel, comunismus ne înghite pe toţi!

— Parigorii! rîse Arăpilă.

— Stihii pentru prunci, adăugă Bariţ.

— Ba de loc! Sînt toţi, nişte rebeliştii, se aprinse Stroilă.

— Domnule, se încruntă Zăican, rebeli sînt cei care storc poporul, adică nobilii lupi din castele.

— În numele cui vorbeşti dumneata? întrebă negustorul privindu-l de sus.

Radu nu se fîstîci, ba dimpotrivă, se înfierbîntă mai tare.

— În numele cui? În numele celor sărmani, în numele robotarilor de veacuri cununaţi cu pămîntul, în numele acelora care sînt împumniţi şi suspicionaţi din toate părţile, chiar de unii dintre dumneavoastră. Ca să ştiţi! Mă mir, domnilor, şi mă întristez mult văzînd că, în plină revoluţie, se mai găsesc romîni care pun încă la îndoială dacă ţăranii au dreptate ori ba! Nu uitaţi că sîntem un popor flămînd. Flămînd după pămînt şi dreptate!

Se făcu tăcere. Arăpilă îl privea cu drag. Ceilalţi, cu sentimente în care se amestecau curiozitatea, mîndria propriei lor obîrşii, sau nemulţumirea că se văd îmboldiţi şi şficuiţi de către un om de jos.

— L-aţi înţeles greşit şi l-aţi ghimpat pe Stroilă cu vorbe ce nu le merită, căută s-o dreagă Secărean, cu glas muiat. Nu ne dezicem de cele ce hotărîrăm la adunanţa din Blaj. Fără numai că noi, orăşanii, aşteptăm cu sufletul la gură nişte reforme care privesc îndeaproape viaţa noastră. Eu, ca şi alţi cinstiţi comersanţi şi fruntaşi ai îndeletnicirilor inteligenţii, pe toate le considerăm urgente... Într-o anume ordine. Însă — durere! — deşi făgăduite, ele se tot lasă rugate... Eu însumi sînt şi o ţîră negustor, nu numai doctor în jure, aşa că, în conglăsuire cu ceilalţi colegi ai mei la sporirea agoniselilor, cer ca cea dintîi reformă să fie primirea romînilor în maghistratura acestui străvechi oraş. La fel şi în alte oraşe ale Transilvaniei. De asemenea, consilieri dietali. Domnul Bălcescu să pertracteze şi asta!

— Imposibil! i-o reteză Golescu.

— De ce?, mă rog dumneavoastră...

— Pentru că maghistratura oraşelor — azi pe mîna privilegiaţilor de naţie săsească şi ungurească — şi-a trăit traiul! Este o instituţie feudală. Apoi, întorcîndu-se către cineva de la măsuţa rotundă: Dumneavoastră ce ziceţi?

Întrebarea o adresase unui domn lung, subţire, în redingotă neagră, cu ochelari dubli pe nas, cuviincios, atent la tot ce se vorbise, dar taciturn. Era Stephan Ludwig Roth. Sas get-beget, nu însă şi în concepţii retrograde, Roth se bucura de respectul tuturor intelectualilor romîni şi, firește, detestat de cei din neamul său — deşi dovedise că era cea mai puternică personalitate din toată cărturărimea săsească. Conducea revista *Blätter für Geist, Gemüt und Vaterlandskunde*[1] şi sprijinea cu căldură revendicările celui mai necăjit popor din hotarele Transilvaniei. Deşi cunoştea bine limba acestui popor, nu se amestecase în discuţiile din noaptea aceea, — poate din timiditate, poate din cuviinţă. Doar cu Maiorescu schimbase cîteva vorbe amabile, în nemţeşte.

— *Ganz bestimmt*[2]! confirmă Roth, ridicîndu-se domol şi grav de la măsuţa unde stătuse cu picioarele chircite. Îşi controlă linia pantalonilor şi bumbii jiletcii, apoi grăi pe limbă romînească" — Domnul Golescu, de a cărui înaltă cunoştinţă sînt onorat, are perfectă dreptate. Conaţionalii mei văd toate, pînă şi revoluţia, numai prin ochelari de negustori. Îmi este greu să-i vorbesc de rău în lipsă-le, dar n-am ce face. Mi-o impune spiritul de dreptate. Aflaţi, vă rog, că patricianii saşi nu înţeleg mare lucru din revoluţia ce se desfăşoară. Cu gura sînt de partea revoluţiei lui Kossuth, dar cu inima de partea Vienei. Vor o Transilvanie sub sceptru habsburgic, fără amestecul Ungariei; vor un parlament numai al Transilvaniei, dar pe care să-l manevreze ei; spun că au nevoie de reforme, dar ple-

[1] Foaie pentru minte, inimă şi cunoaşterea patriei.
[2] Evident (în limba germană).

dează pentru menţinerea independenţei municipiilor sub administraţie săsească de tip feudal. Mai au doar un pas pînă a cere menţinerea barbarului *Unio trium!*[1]. N-o spun pe faţă, însă aşa gîndesc. Nu, domnule Secărean. Nu, domnilor! Dumneavoastră sînteţi un popor vechi, dar tînăr. Mai cu seamă tînăr şi viguros. Viitorul vă stă în faţă. Iertaţi-mă că îndrăznesc a vă da sfaturi, însă, pentru că m-aţi întrebat şi pentru că nu pot răspunde decît aşa cum îmi dictează conştiinţa, sînt nevoit să vă atrag atenţiunea că aveţi datoria să vă modelaţi viitorul pe tipare noi. Ce să caute comercianţii şi industriaşii romîni în maghistratura medievală a burgurilor, dacă însăşi această instituţie nu este pusă în pas cu vremurile moderne? Burgheziei romînești, ca şi burgheziilor săseşti şi ungureşti, le trebuie consilii comunale alese prin vot secret, camere şi tribunale de comerţ, burse de mărfuri, legiferarea scontului ca în ţările înaintate din Apus, antrepozite comunale, pavarea drumurilor, croirea unei şosele largi, care să înlesnească schimbul de mărfuri cu Ţara Romînească prin valea Timişului — şi aşa mai departe. De altfel, sper că pentru dumneavoastră acest program nu este o noutate senzaţională. L-am publicat şi în *Blätter*. Iertaţi-mi intervenţiunea. Cu respect!

Stephan Ludwig Roth se înclină ceremonios, apoi se reaşează pe scăunel, chinuindu-şi picioarele sub aceeaşi măsuţă rotundă.

— Ei, Secărene? Ce-ţi ziceam eu? Ia aminte la cele spuse de luminatul domn Roth şi pune-te în pas cu vremea, îl bombăni Gheorghe Bariţ, ciocănindu-şi cu degetul arătător creştetul capului, ca un îndemn că acolo cată să i se aşeze învăţătura. Mulţam frumos, domnule Golescu, că ai ridicat problemul la care răspunse atît de luminos colegul meu în ale scrisului.

---

[1] *Unio trium nationum*, înţelegerea dintre nobilii unguri, fruntaşii secui şi saşi, încheiată în timpul răscoalei din 1437, în defavorarea populaţiei romîneşti.

Era în plină noapte. Afară se auziră lătrături. „A bună seamă, soseşte vreunul din emisari", gîndi Bariţ, şi dădu să se ridice întru întîmpinare. Dar pe uşă intră, dinspre bucătărie, doamna Bariţ, radioasă ca la o veste deosebit de plăcută.

— Ghiciţi: cine a venit?

— Solul lui Iancu! sări Almăşan.

— Ba!

— Domnul Murgu! se bucură Radu Zăican.

— Nu!

— Trimisul lui Kossuth! încercă Maiorescu.

— Ba!

— Marica, nu ne mai perpeli! se îmbujoră Bariţ.

— Fie! Dumneavoastră n-aţi adulmecat că din buchetul romînesc lipsea o floare de preţ? Eu am simţit de la început...

Bărbaţii nu înţeleseră. Însă din spatele amfitrioanei răsări Alecu Russo — şi enigma se lămuri.

— Te salut, Moldovă, ţară multiubită,
Patria lui Ştefan, marele erou!

izbucni Andrei Mureşanu, şi sări de gîtul confratelui său ieşean.

Se ridicară cu toţi, ca scăpaţi din arc. Arăpilă smulse pe moldovean din braţele poetului „Chemării" şi îl îmbrăţişă cu elan. Bariţ i-l răpi pentru sine. Maiorescu îi strînse mîna soldăţeşte, dar parcă-parcă barbişonul îi tremura. Zăican făcea zîmbre. Citise deseori proza lui Russo în foile din ţară, ca şi în cele transilvane. Ceilalţi se strînseră roată în jurul scriitorului, firitisindu-l, mîngîindu-l cu mîna sau cu privirea şi asaltîndu-l cu mii de întrebări.

Alecu Russo răspundea fiecăruia şi tuturora. În Braşov era cunoscut bine, ca şi la Sibiu şi în alte oraşe din Ardeal. Deşţărat încă din zorii primăverii, o dată cu zădărnicirea mişcării de renovare din Iaşii hrăpăreţului domnitor Sturza, Russo participase la adunarea de la Blaj, şi se înfrăţise cu fruntaşii mişcării transilvane. Trăise zile de entuziasm, apoi de pribegie plină de lipsuri, împreună cu alţi patrioţi care îşi găsiseră sălaş peste munţi: Alecsandri,

Cuza, Sion, Cazimir... Redactase cu aceştia proclamaţii şi memorii privind soarta vitregă a Moldovei. Călătorise din oraş în oraş, cele mai adeseori într-ascuns; îşi dezlănţuise entuziasmul, şi nu rare ori tristeţea prin cîrciumi; culesese de acolo, ca şi de la stîne, podoabe ale poeziilor şi zicerilor din popor; zăbovise şi în satul de baştină al generalului Magheru — Săcelele de lîngă Sibiu; frămîntase cu junii ardeleni visul îndrăzneţ al unui regat dacic; ceruse lui Murgu să-i dea grăniceri de Caransebeş, cu care să irumpă în Moldova spre a o elibera — şi suferise amară amăgire. Acum pica din Bucovina, unde se refugiase cu două luni înainte, temător de o nouă arestare pentru idei şi fapte iredente, temniţă, de care nu scăpase însă nici acolo... Era tot hăituit, dar pribegia îl oţelise, gîndirea politică i se maturizase.

— Ce aluat frămîntaţi în noaptea asta? Priveghi, ori sărbătoare? izbuti scriitorul să-şi facă auzite gîndurile.

— Nici una, nici alta, pribeagule! Stăm la colocviu, răspunse pentru toţi profesorul Maiorescu, grav ca totdeauna, dar şi cu o undă de voie bună în glas.

— Colocviu? lungi cuvîntul Russo. Aţi trecut de vîrsta studenţiei... acum sînteţi conducători...

— Vrem să fim! începu să lămurească Bariţ. Deocamdată ne aflăm la examinarea conştiinţelor. A propriilor noastre conştiinţe... Ne străduim să găsim rezolvarea unei ecvaţii de care atîrnă viitorul naţiei noastre. *Întregii* naţii — sublinie cărturarul. Eşti binevenit! Dă-ne o mînă de ajutor...

— Al vostru sînt!

Firul discuţiei fu însă întrerupt. Tot de doamna Bariţ. Marica aducea bunătăţi, cafele şi dulciuri de casă. Hămesiţi — ca iobagii lui Zăican, după pămînt! — oaspeţii înfulecau de parcă banchetul lui Orghidan fusese cîndva, demult tare... Amfitrioana servi cu deosebită grijă boierului Golescu un fel de cafea lungă, fiartă nemţeşte. Arăpilă sărută mîna doamnei, elegant, ca la Paris, dar, obişnuit fiind

cu cafele tari, turceşti, se strîmbă discret, şi tot atît de discret puse ceaşca alături. „Să se mai odihnească", se scuză el nimănui...

Discuţia reîncepu restrînsă la grupuri mici, la început potolită, apoi din ce în ce mai aprinsă şi dezordonată, revenind curînd la tema cea mai presantă, a atitudinii faţă de acţiunea la care purcedea Avram Iancu. Oaspeţii recunoscură că Golescu pusese lucrurile la punct. Erau, totuşi, nemulţumiţi de întreaga situaţie. Da, nu e bine să-i atacăm pe unguri, îşi argumentau unul altuia, pentru că ar însemna să-i provocăm, să-i îndîrjim împotriva noastră; dar putem sta indiferenţi faţă de o mişcare pornită nu din ambiţia unui ins, ci din realitatea cea mai vie a satelor? Nu ne vom rupe de popor?

Cel mai contrariat părea Andrei Mureşanu. Poetul nu era un om lipsit de convingeri. Dimpotrivă. Dascăl şi ziarist totodată, el începuse să priceapă că adeseori, ca şi în împrejurarea de faţă, ocolişurile politice au o raţiune a lor, de care trebuie să se ţină seamă. Gazetarul din el era însă dezorientat fiindcă trebuia să se pronunţe într-un fel chiar acum, în dimineaţa care începea să se întrevadă peste piscurile munţilor din Moldova. Domnul Gött, tipograful, aştepta articolul! iar poetul din el ar fi vrut să dea un manuscris avîntat, un fel de transpunere în proză a îndemnului la luptă, a *Răsunetului* ce începuse să cucerească Ardealul. Cu Golescu fusese modest. Dar adevărul era altul. Cîte clipe de înfrigurare! Cîte nopţi s-a frămîntat el pînă să izbutească a reda în versuri întregul clocot din suflet, chintesenţă a năzuinţelor poporului său obidit!... Şi acum?... Dacă în consfătuirea din noaptea asta se va hotărî altfel? Adică — arma la umăr!... Să scrie asta la gazetă? Of, de-ar veni mai curînd curierul trimis de Iancu...

În adăstarea emisarilor, firul discuţiilor fu dirijat de Maiorescu, căruia Gheorghe Bariţ îi pusese aceeaşi întrebare ca şi Golescului. Însă diplomatul de la Frankfurt nu se grăbi să dea răspuns precis,

într-un fel sau altul. Povesti mai întîi de împrejurările în care fuseseră arestaţi de curînd Treboniu Laurian, profesorul Bălăşescu şi alţi fruntaşi romîni din Sibiu din ordinul guvernatorului „koşutist" al Transilvaniei, şi cum i-au eliberat ţăranii, gata-gata să pîrjolească oraşul. Radu Zăican rămase uimit. Alaltăieri, Laurian nu-i spusese nimic... De ce oare? Pe cine vroia să acopere? Apoi Maiorescu dădu amănuntul că însuşi Bărnuţiu era să cadă în capcană, ca şi întregul Comitet romîn din Sibiu. Norocul lui a fost că, prinzînd de veste la timp, s-a ascuns pe teritoriul regimentului grăniceresc de la Orlat. Acum e liber. A revenit la Sibiu. Dibaci, generalul Puchner l-a luat sub pavăza sa... Zăican rămase şi mai nedumerit: „Domnul Bărnuţiu nu-mi spuse nici el despre întîmplarea asta! Ar fi avut prilej să mă asmută contra ungurilor..."

Prin cele povestite, Maiorescu nu căuta să abată urgia celor de faţă asupra ungurilor, şi mai puţin asupra revoluţiei, care, era evident, se dovedea incapabilă să-şi înfrîneze oamenii. Profesorul se afla încă pe poziţia că o înţelegere maghiaro-romînă era necesară şi posibilă. În primul rînd în interesul revoluţiei din Ţara Romînească. Dar diplomatul de ocazie încerca să-şi pregătească terenul, adică auditoriul, pentru înţelegerea unui proiect al său de viitor, o îndrăzneaţă combinaţie politică de cabinet, pe plan european.

— Precum am confiat adineauri şi domnului Roth, începu el să desfăşoare firul, oprindu-mă la Viena am încercat să lămuresc cu împuterniciţii împăratului — care este încă la Innsbruck — dacă Austria ar fi dispusă să sară în ajutorul guvernului valah în cazul unui atac din afară. Deocamdată răspunsul fu în doi peri.

— De ce ai întrebat Viena, şi nu Budapesta revoluţionară? se miră Alecu Russo.

— Te-ai străduit în van, Maiorescule, observă şi Bariţ. Habsburgii nu vor sprijini niciodată un regim revoluţionar.

— E la mintea găinilor! îi scăpă lui Zăican aprecierea, nepermisă cînd e vorba de un domn tobă de carte. După care își mușcă limba, dar nu mai avea ce face. „Am spus-o, am spus-o!“ gîndi el, și plecă privirea, amintindu-și că vorba e ca pasărea: a zburat, prinde-o dacă poți!...

Maiorescu se arătă nemulțumit de părerea vechiului său coleg de școală Bariț, dar mai cu seamă fu indignat de îndrăzneala proaspătului căuzaș Zăican. „Adică m-a făcut prost!“ conchise pentru sine, și își frecă barbișonul. Pe Zăican îl cunoscuse de la începutul verii, la Sibiu, pe cînd petrileanul se străduia să strecoare căruțele cu arme spre Țara Romînească și îi tolerase și atunci niște păreri spuse pitoresc dar prea răspicat, zicîndu-și — ca și Bărnuțiu mai ieri — că, prin întregul lui fel de a se purta și de a vorbi, omul acesta aducea printre cărturari ceva din prospețimea brazdei, o dîră de bun-simț și dîrzenia omului de jos, nedeprins cu fineturile politice.

Nici de data asta nu-i ripostă pe măsură. Zîmbi acru de neîncrederea celorlalți doi, își mai pipăi o dată barbișonul — nu cumva să se fi terfelit! — și, privind mai mult în ochii lui Arăpilă, cu care se considera coleg întru diplomație, își urmă argumentarea:

— Nu se știe... Austria s-a dovedit totdeauna o diplomată abilă. Am un plan magnific, plan care, sînt convins, se va înfăptui. Nu l-am dezvăluit încă celor de la cancelaria imperială, pentru că nu e bine să întrebuințez de la început întreaga muniție... Planul o va interesa, pe ea ca și celelalte state germane, cu Prusia la un loc, adică viitoarea Germanie unită. Vreau să propun Vienei o uniune austro-romînă!

Golescu, care se tolănise iar pe divan, deveni atent. Bariț strîmbă din nas, Radu Zăican căscă ochii.

— Da, îi înfruntă Maiorescu. Țintesc și eu, ca și întreaga inteligență romînească, la închegarea unui

stat alcătuit din Ţara Romînească, Moldova şi Transilvania. Nu un vis, nu o chimeră! Statul să se cheme Romînia, dar să fie federatul Austriei, să aibă în frunte un prinţ din casa de Habsburg şi să fie pus sub protecţia Germaniei. Vreau să expun acest plan împăratului însuşi, nu reprezentanţilor săi de a doua şi a treia mînă. Certamente, împăratul îl va îmbrăţişa, deoarece va înţelege că în felul acesta Austria pune piciorul la Dunărea de jos, doi paşi pînă la Marea Neagră.

— Şi ce cîştigăm noi? nu se putu opri să întrebe Zăican.

Frază scurtă, întrebare simplă — dar pesemne grea, de vreme de Maiorescu întîrzia cu ochii în tavan. Căuta, parcă, ceva... În sfîrşit, găsi, ori i se păru, şi îl onoră pe Radu cu un răspuns tot atît de scurt:

— Scăpăm de turci!

— Oare?!

— Ne vom simţi mai bine sub un Habsburg civilizat...

— Alt sultan! i-o trînti petrileanul.

— Iancule, îmi vine a crede că ai intrat pe făgaşul scrintelii, se cătrăni şi Bariţ.

Apoi interveni Arăpilă, care se ridicase mînios de pe divanul refugiului său oriental.

— Umbli cu fantasmagorii, diplomatule! Înseamnă să ne dăm legaţi... E drept, şi pe mine mă încîntase cîndva o astfel de combinaţie politică, dar cînd i-am pătruns miezul, m-am retras ca opărit... Fă şi tu aşijderea! Dacă te-ai gîndi bine, ţi-ai da seama că federaţia de state pe care o întrevezi tu n-ar face altceva decît să întărească putredul imperiu habsburgic şi reacţiunea pe care el o reprezintă în Europa.

Maiorescu nu mai zise nimic. Zăican urmări apoi, cu luare-aminte, cearta care se încinse între cărturari. Gazetarul de la Braşov începuse să apere un vechi proiect al său, care fusese răspîndit printr-un manifest apărut la Mediaş, proiect, spunea el, mai apropiat de posibilităţi şi care ţintea o autonomie

a Transilvaniei împărțită pe cantoane de tip elvețian, cu administrație proprie și cu un parlament în care cuvîntările să se poată pronunța în toate cele trei limbi: romînă, maghiară și germană. Această țară să nu fie însă subordonată în vreun fel de Austria, sublinie Bariț.

— Acum greșești tu! i-o reteză Maiorescu. Baronii finanței din Viena sînt mai puțin primejdioși decît baronii latifundiilor ungurești. Ba chiar folositori. Ne vor ajuta, cu capitalurile lor, să modernizăm întreaga viață a provinciilor romînești, să ridicăm fabrici, să prosperăm comerțul, să...

— Să-și umfle ei buzunarele! îl întrerupse Alecu Russo. De ce luptă Kossuth? Ca să scape poporul său de heghemonia austriacă...

Sasul Roth fu și el de acord cu planul lui Bariț, pe care îl cunoștea mai de mult și îl și comentase. Cineva ținu însă să constate că o astfel de soluție ar fi egală cu dezmembrarea totală a imperiului habsburgic.

— Foarte bine! interveni Golescu. Interesele romînilor, ca și interesele Europei democrate cer ca revoluția de azi să se sfîrșească grandios, cu dezmădularea acestei închisori a popoarelor! Și, cu toate că nu sînt întru totul alături de proiectul domnului Bariț, recunosc că autonomia Transilvaniei ar fi binevenită, ca un prim pas spre o unire mai largă. Gîndiți-vă dacă n-ar fi de acceptat un proiect al meu mai vechi, despre care te-am încunoștințat în scris, Maiorescule.

— Cu sîrbii?

— Da, o confederație democratică, a tuturor romînilor împreună cu sîrbii, croații, poate și cu ungurii. Fără Habsburgi!

— Mă iertați dumneavoastră, domnule Golescu, dar de ce atîta amestecătură? Ca să ni se cășune alte necazuri? aruncă Zăican iarăși un pietroi în balta cărturarilor.

Nici Arăpilă nu fu în stare să răspundă pe loc.

Maiorescu crezu că îl salvează cîrmind altfel discuţia, amintindu-i de proiectul care ţintea la crearea unei „Dacoromînii", proiect de care se şuşotea tot mai des în cercurile intelectualilor. Ardeleni, munteni, moldoveni — deopotrivă.

— Ăsta fuse un vechi plan al Ecaterinei, împărăteasa Rusiei. Păcat că a rămas doar un vis! oftă Alecu Russo. Însă n-ar fi de loc un vis ca romînii ardeleni să se înroleze în armata Ţării Romîneşti. Înţelegeţi? O pălită, două lovite!... Ce ziceţi?

— Mai întîi, zic că eşti inconsecvinte! Îţi repugnează oblăduirea ruginiţilor Habsburgi, însă ai primi-o pe a pravoslavnicilor de la răsărit... se răzbună diplomatul cu misiune valahă la Viena şi Frankfurt.

— Te înşeli, domnule Maiorescu, sări de astă dată, în apărare, Constantin Romanul, care se considera căpetenie a curentului pro-Dacia. Pe tronul Daciei, renăscute noi nu dorim un prinţ născut la Viena, Berlin sau Petersburg. Ţintim la o Dacie numai a noastră. Nici că se poate un prilej mai potrivit decît cel pe care ni-l oferă revoluţia...

— Măi oameni buni, lăsaţi visurile, oricît de frumoase vi se înfăţişează! Şi mai cu osebire, feriţi-vă a le agita sub nasul autorităţilor — fie ungureşti, fie austriece. Ar fi o provocare făţişe, o copilărie care poate duce la eşafod întreaga intelectualitate a Transilvaniei romîneşti...

— Nu ne temem de moarte! declară cu patos Romanul.

— Da? Ce naiv eşti! Te-ai întrebat *cui prodest*[1]?

Înflăcăratul june profesor nu fu în stare să dea un răspuns. Cărturarul continuă:

— Soarta unirii romîneşti se va hotărî nu în această casă, nici la Sibii, la Blaj sau Cluj, şi cu atît mai puţin la Budapesta ori Viena — ci la Bucureşti, atunci cînd va sosi vremea...

— Şi la Iaşi! completă Russo.

---

[1] Cui foloseşte? (locuţiune latinească).

— Se prea poate...

— Eu mă gîndesc şi la o „Frăţie“ nouă, o asociaţie secretă, grandioasă, care să se întindă în toate provinciile romîneşti, spuse Golescu.

— E bună şi asta, dar hai să revenim la oile noastre! Ce facem *azi?*, întrebă Bariţ.

— Am vorbit destul! Eu cred că o răscoală în Munţii Metalici, neextinsă asupra întregii Transilvanii şi oarecum izolată de celelalte revoluţii europene ar putea să aducă un rău serviciu cauzei noastre generale şi totodată mişcării democratice din Europa. Am zis! conchise Maiorescu.

— Deci dumneavoastră, toţi cărturarii, să puneţi umărul ca răscoala să se lăţească pe toată ţara transilvană, ceea ce noi, jienii, adăstăm de mult... Aşa ar trebui să faceţi, dar nu prea văd îmbărbătare, iertaţi-mă...

Vorbise Zăican, care prinsese curaj, provocînd stingherealâ şi mişcare în întreaga asistenţă. Stroilă sări ca ars:

— Comunismus! nu v-am spus eu?

— Sau cel puţin — îi înfruntă iarăşi petrileanul, uitîndu-se chiorîş la negustorul de postavuri — să chemaţi o conferenţie a tuturor inteligenţelor naţiei. Degrabă! Pentru Dumnezeu! înţelegeţi-vă mai întîi între dumneavoastră, învăţaţii... Cît despre popor, nu e de lipsă o nouă adunare a lui, la Blaj. El ştie ce vrea... Iar pînă una-alta, aşa cum pretindem domnului Kossuth s-o rupă cu grofii, tot aşa să-l rugăm pe domnul Iancu să se ferească de uneltele împăratului! Pe ţarina Moscului lăsaţi-o în pace... Nu mai am nimic de spus! De altfel, nici nu am fost întrebat. Însă dacă m-aţi poftit aici...

Se lăsă tăcere. O tăcere care prevestea tumult. Dar Bariţ tresări şi făcu semn să stea fiecare liniştit. Tresărise — şi trăgea cu urechea — nu din pricina ţarinei Moscului. Auzise în stradă trapul unui cal. Deschise larg fereastra. În odaie pătrunse aerul înviorător al dimineţii. Se făcuse ziuă cam de multişor. Un călăreţ se oprise în poartă.

— El este! L-am cunoscut la adunarea de la Blaj! exclamă gazetarul.

Tăbărîră toţi la ferestre. Era împuternicitul lui Avram Iancu. Îl dădea de gol căciula tipic moţească. Altfel, purta îmbrăcăminte amestecată cu cea de tîrg. „Nu aduce a băieş. Or fi şi pe la ei nobili d-ăia cu diplome pe piele de cîine? Nu cred. Ţinutul lor nu-i de către hotar", se întrebă şi îşi răspunse Radu Zăican.

Solul era, într-adevăr, Mihai Bîrna. Om de vîrstă mijlocie, voinic şi împresurat la brîu cu pistoale vechi.

— Dumnezeu vă alduiască! Harnici — ce să zic?! dădu bineţe, dezvăluind un şir de dinţi ca stîncile din ţara lui.

Începură să curgă întrebări. Şi felicitări. Cărturarii aflară că Bîrna era om cu stare. Fusese cîndva băieş. Acum era proprietarul unui şir de şteampuri la Cristolţel şi Roşia-Montană. Averea — nu prea mare — şi-o încropise din arendăşie. Cinstită, spunea el.

Emisarul povesti fapte întristătoare de prin văile Apusenilor. În fond, nimic nou. Urgia dezlănţuită de nobili cu sprijinul guvernatorului din Cluj şi a fişpanilor de Hunedoara şi Zarand era poate mai mică decît în satele de pe cîmpie, dar se încheia cu aceleaşi semne: statarii şi furci, adică tribunale şi spînzurători pentru pedepsirea iobagilor care nu se prezentau la roboata pămîntului. Dacă urgia era mai puţin vizibilă, asta nu însemna ca moţii să aştepte înteţirea ei. Le curgea în vine un sînge mai iute.

— Trebuie să fii valah ca să poţi îndura atîta... Dar toate au un sfîrşit. Noi ne-am hotărît. Dăm iureş! Piatră peste piatră să nu rămînă din castelurile baronilor unguri, facă zmeii-n coşu lor! Sîntem care băieş, care ştempar şi ciurar, şi ne pricepem să zobim stîncile...

Odaia lui Bariţ se însufleţi. Omul acela vorbea scurt şi bolovănos. Parcă ciocanul unui şteamp lovea în cremene. Nici Golescu nu îndrăzni să-l contra-

zică, cu toate că „iureşul“ i se părea foarte primejdios. Aştepta să se potolească talazul. Russo, însă, se sumeţi:

— Dumneata, moţule Bîrna, vorbişi numai de castelanii unguri. Gîndeşte bine, nu cumva eşti părtinitor? Am învăţat şi am aflat multe în pribegia mea. De-acolo de unde viu am trecut prin ţinutul Marmaţiei. Am văzut cu ochii-mi — şi m-am cutremurat! — cum Man şi Mihali, nemeşi romîni get-beget, dau ajutor la reprimarea mişcărilor ţărăneşti...

— Ca la noi Pogány şi Puy! întări Zăican.

Bîrna nu le răspunse.

— Pentru ca treaba pornită de Iancu să meargă bine, continuă el, cată să purcedem în unire cu toată ţara. De la Baia pînă la Braşov şi de la Arad la munţii Căliman. Aşa-i? De bună seamă! Iaca, domnule Bariţ, căpitanul nost' vă trimite răvaşul acesta. Daţi, rogu-vă, citire.

Avram Iancu întocmise o scrisoare către redactorii presei din Braşov, cu rugămintea să publice în *Foaia* şi *Gazeta* o scurtă proclamaţie, pe care o alăturase şi prin care îndemna la înarmarea grabnică a întregului popor, făcînd totodată apel şi la voluntari pentru centuriile sale.

— Vă roagă să faceţi chiar la proxima foaie, mîne deci, că e duminică, propagant pentru înrolarea de volintiri, confirmă Bîrna. Am fost şi la Blaj. Îi dădui domnului Ţipar o scrisoare asemenea pentru gazetul său, *Luminătoriul*.

— Şi ce ţi-a zis?

— Va cugeta. Dar m-a primit ca pe-un crai. Semn bun...

— N-a pomenit de Lemeni?

— Vlădica uniţilor? Nu. Acela e inspravnicu papilor, şi ţine morţiş că orice împotrivire aduce norodului numai rele...

— Frate Bîrna, noi gîndim altfel decît episcopul unit. Nădăjduim că Iancu va spăla multe păcate, grăi Bariţ. Dacă nu se va pripi... Uitai să-ţi spun că aşteptăm să pice şi domnul deputat Dragoş; vine

tocmai de la Pesta. Are şi el a ne aduce veşti şi sfaturi.

— Să nu-l primiţi!

— Asta nu se poate! E romîn de-al nostru, e deputat...

— Ei, şi?

— Iar noi sîntem gazde. E chiar bine să vă întîlniţi sub acest acoperiş. Vom sta de vorbă pe-ndelete. Nu crezi?

— Nu!

Se strînseră toţi, ciorchine. Citiră scrisoarea lui Iancu o dată, şi încă o dată, apoi a treia oară. Le străluceau ochii. Maiorescu şi Arăpilă comentau într-un colţ. Parcă se şi împungeau un pic. Radu era chinuit de sentimente învălmăşite, dar întrucîtva se dumirise, mai cu seamă că Bîrna pomenise de o răscoală pe toată ţara. Pîndi prilej şi puse o întrebare munteanului:

— Mai ştiţi ceva despre Doamna?

— Aproape nimic! fu răspunsul dat după un timp de mirare. În primăvară zăcea la temniţa din Alba. Acum s-a împrăştiat zvon că ar fi murit.

— Sărmana!

— Noi însă nu prea credem... Căpitanul Iancu a pus veghietori la toate drumurile.

— Ce să vegheze?

— Dacă trăieşte, să n-o trimată liftele într-altundeva... O preţuia pe Catarina... Aşa se zice. Mai ştii...

— De ce n-o scăpaţi? Aveţi oşti, aveţi arme...

— Pe curînd împresurăm cetatea! Dar — uitîndu-se mai cu luare-aminte solul — bag seama că eşti bine împistolat... Îmi este iertat să te întreb cine şi de unde eşti?

— Mi-s băieş şi eu...

Moţul se uită neîncrezător.

— De unde?

— Din Ţara Jiurilor. Vei fi auzit de Petrila...

Celălalt tăcu. Parcă storcea un gînd. Îl măsură îndelung, de sus pînă jos şi de jos pînă sus.

— Zăican?

— Da!

Îşi strînseră mîinile cu putere.

— Te ştiu din spusele unora de-ai noştri care băieşesc la Petrila. A auzit şi căpitanul Iancu. Te aşteaptă ca să te-alături cu armia ta. Vino cu mine!

Petrileanul rumega un răspuns care nici să supere, nici să-l lege — cînd se ivi în uşă trimisul Budapestei.

Într-adevăr — lămuri deputatul Dragoş cu un potop de scuze — rămăsese peste noapte la prieteni şi rude din Făgăraş. Se simţea stînjenit s-o spună, însă n-avu încotro: era foarte grăbit! După o mică odihnă va pleca mai departe, la guvernatorul din Cluj, unde vroia să protesteze împotriva silniciilor de la sate; apoi, dacă va fi nevoie, se va abate şi în ţinutul lui Avram Iancu, om mintos, dar care — spuse el o vorbă grea — „se pare că şi-a luat cîmpii".

Deputatul aduse cu sine un pachet voluminos. Îl desfăcu şi porni să împartă celor de faţă gazete de la Budapesta.

— Să le citiţi! Ăsta este *Márczius Tizenötödike*...

— Mulţam! I-aţi cîntat prohodul? rînji protopopul Popazu.

— Nu-i bai! Tineretul din Peşta strînge bani pentru garanţie. Va apare iarăşi. Plină de stihuri! Straşnic poet Petőfi ăsta... Ce vă uitaţi aşa cătră mine? Apăi, să ştiţi, în tineret şi condeieri ne este nădejdea. Uite şi *Munkások Újsága*[1]. E scrisă de Táncsics. Bătăioasă, nevoie-mare! Apără şi cauza noastră, a romînilor. Se ia de piept cu însuşi Kossuth. Bate cam tare la stînga, e-adevărat, dar ce să-i faci?! Cu muncitorii nu te joci. Şi *Életképek*[2], gazeta junelui scriitor Jókai. Cere unirea tinerilor de toate naţiile. Nu-i bine?

— Unele din gazetele astea ajung şi pe la noi, spuse avocatul Secărean. Dar mai rar: două da, şi trei ba.

---

[1] *Gazeta muncitorilor.*

[2] *Icoane din viaţă.*

— Ar fi bine să faceţi prenumeranţe[1], îndemnă Dragoş. Batîr la foaia romînească din Buda. Uite-o: *Glasul poporului* îi zice. A început să apară de săptămîna trecută. O compunem noi, în cap cu Sigismund Pop, deputatul de Arad, care vă trimite salutări şi instrucţiuni.

— Instrucţiuni?

— Apăi că musai! Privim de departe, e drept, dar de departe se vede mai bine. Sîntem îngrijoraţi de cursul pe care-l iau evenimentele în această *alma mater*[2] transilvană. Domnul Kossuth e mîniat pe romînii cei prea nerăbdători. V-am adus şi cîteva exemplare din gazeta sa, *Kossuth Hîrlapja*[3]. Ne admonestează cam pe bună dreptate.

Mai toţi cărturarii din locuinţa lui Bariţ amuţiseră. Doar cîţiva dădeau semne că îl aprobă, sau că îl înţeleg. Unii îşi dădeau coate. Alţii se uitau nedumeriţi.

Deputatul Dragoş începu apoi să pună chezăşie pentru intenţiile conducătorului revoluţiei ungare de a înfăptui cît mai degrabă reformele făgăduite; vorbi despre opoziţia dîrză a miniştrilor din cabinetul Wesselényi, toţi — fără excepţie— nobili; despre gruparea radicală „Liga libertăţii" creată de Petőfi, şi despre activitatea deputaţilor romîni care susţineau cu tărie revoluţia koşutistă, de pe urma căreia trebuiau să tragă foloase şi romînii — dacă i se vor alătura.

— E lipsă de unirea tuturora, conchise el. Altcum, se prăbuşeşte şi acest stîlp al democraţiei, şi va fi vai de noi toţi. Pe Avram Iancu îl iubesc. Dar greşeşte! Mă voi duce să-i vorbesc, să-i deschid ochii...

— Mai bine şi-ar pune cenuşe în cap Kossuth al vostru! îl apostrofă Bîrna.

— Domnule! îl străfulgeră Dragoş.

— Nu vă sfădiţi, îi întrerupse Maiorescu. Eu mă

---

[1] Abonamente.
[2] Mamă hrănitoare, în sens de ţară (expresie latinească).
[3] *Gazeta lui Kossuth*, (Apărea la Budapesta.).

strădui să nu pun la îndoială convincţiunile revoluţionare ale lui Kossuth şi nici folosul unui front romîno-ungar. Pentru noi însă, ele sînt simple satisfacţiuni teorice. *Acta, non verba*[1], domnule Dragoş!

— Da, e bine să recunoaştem că revoluţia aşa zişilor democraţi unguri stă pe un fundament greşit. Are în ea ceva orgolios, magnatic. E tristisim! Păcat! pornise bine... oftă Mureşanu.

— În aprilie, cînd Iancu ţintea să strîngă centurii moţeşti, aminti Bîrna, pentru cine vroia s-o facă, dacă nu pentru Kossuth? Dar dacă revoluţia a cîrmit-o din hăis în cea!...

— Într-adevăr, în loc să ne aplice şi nouă abzicerea iobăgiei, Budapesta s-a grăbit să decreteze legea marţială pentru Ardeal. Dragoş, sîntem uluiţi! întări Bariţ dînd din cap cu tristeţe.

— Deputatule Dragoş, dreptu-i că însuşi Kossuth este o ţîră grof, sau, oricum, de viţă noablă? întrebă emisarul din Apuseni. Şi tot el dădu răspunsul: Drept! Atunci, ce aşteptaţi de la el?

Dragoş îl înfruntă:

— Dacă nu te ajută capul, să facă Iancu deschilinirea: grofii sînt grofi, şi Kossuth e Kossuth!

— Domnule, interveni şi Golescu, nu poţi contesta că anturajul tribunului este cel puţin dubios. O spun eu, ram de evghenist[2], deci pot fi crezut. Sînt cel dintîi care înţeleg că *noblesse oblige*[3], chiar dacă nobleţea este de dată recentă, dar asta nu mă împiedică să regret că domnul Kossuth tolerează în juru-i atîţia protipendanţi[4] reacţionari. Treziţi-l, şi vom fi cu toţii alături de el.

— Îl ajutăm! Tribunul este conştient de pericol, aşa că vom izbîndi.

— Îţi faci ilusiuni! se îndoi Almăşan.

Spiritele se înfierbîntau din ce în ce. Dragoş era

---

[1] Fapte, nu vorbe (locuţiune latină).
[2] Nobil de viţă (grecism).
[3] Nobleţea obligă (expresie franţuzească).
[4] Boieri de rang mare.

încolţit din toate părţile, dar ţinea piept. Avea o credinţă a lui. Sinceră. Şi ţinea s-o împărtăşească tuturor.

— Măi oameni buni, voi nu ştiţi că fiecare revoluţie are treptele ei? Acum sîntem în periodul cînd ne vedem siliţi să ne ţărmurim la ce se poate. Însă curînd vom urca treaptă cu treaptă. Domnul Kossuth are o tactică bine socotită. Vrea să se întărească în frîiele guvernării, apoi să-i ţîpe cu încetul pe toţi nobilii care îi stau în cale. De-abia atunci revoluţia se cheamă că va ajunge la un liman fericit, iar Kossuth va putea bate din picior atît împăratului austriac, cît şi îngîmfaţilor grofi, ba şi unei posibile invazii ţariste. Căci ţarul...

Simţeau toţi că trimisul Budapestei avea o logică în tot ce spunea. Dar aţa îi trăgea în altă parte, mai cu seamă că deputatul vorbea prea mult despre Ungaria şi despre interesele acesteia.

Cînd auzi pe Dragoş vorbind de ţar, Bîrna sări cu gest şi vorbă hotărîte:

— Nu ne este teamă de împăratul nost'! Împăratul nu ne stă în cale să-i buşim pe conţii cu palaturi la sate.

— Vai vouă! Vă urmăreşte umbra lui Horia... îşi şopti Golescu.

— Ştemparule, pe la noi, îşi aminti Radu, îmblă o vorbă: Nu ni-i teamă de muscali, ci de nemţii bocîncari. Asta pentru că pomenişi de ţar şi împăratul austriac.

— Aşa o fi, dar mai înţelept este să ne ferim de toţi sultanii, că sînt trei... conchise boierul romîn, cu gîndul şi la turcii care pîndeau la Dunăre.

— Ba sînt patru! rectifică Zăican numărătoarea.

Arăpilă, Maiorescu, Bariţ şi ceilalţi se uitară întrebători.

— Al patrulea, se grăbi să lămurească petrileanul, este sultanul din Sibiu, părintele vlădica nostru, cel ce nu ştie alt să zică decît „Nu faceţi nimic! Are grijă împăratul". Ar trebui scărpinat în barbă... Ce zici, moţule? Cum i-ar sta căpitanului Iancu la

braţetă cu Şaguna, cu cel ce vîndu pe Doamna? Nu răspunzi? Să ţi-o spun eu: ca o vînătaie sub ochiul unei femei frumoase...

— Despre baseţea[1] episcopului sîntem lămuriţi. Să se ia de mînă cu Neofit, pezevenghiul nostru mitropolit, îl completă Arăpilă, spre uimirea tuturor, adversari sau prieteni, crescuţi însă deopotrivă în respectul celor bisericeşti.

Dragoş făcea feţe-feţe. Nu se aşteptase la atîta împotrivire. Bîrna nu-l cunoştea pe Golescu, şi de aceea nu cuteză să-l repeadă cum ştia el. Întrebînd însă pe careva, aflase cine era acela care terfelise barba viitorului mitropolit al Ardealului.

— Domnului Golescu îi voi răspunde altă dată. Cît despre dumneata, Zăicane, văd că ai gură bună. Eşti nu numai băieş, ci şi hărăbaşă.

— Nu!

— Ai undeva, prin munţii cu nedei, centurii de haramini. Aşa am înţeles din vorbirea noastră deadineauri.

— Nu! Oamenii mei nu sînt haiduci. Sînt ostaşi. Volintiri ai libertăţii. Deocamdată pentru Ţara Haţegului.

— E mai bine! Asta înseamnă disciplină...

Vru să mai spună ceva, vreun îndemn, dar îl interpuse Dragoş.

— Domnule... Zăican parcă-ţi zice, află că nici Rózsa Sándor nu mai e haiduc. A trecut cu cetele sale în armata revoluţionară a Ungariei. Ştii că şi în Munţii Tatra roiau de vreo doi ani cete de haiduci slovaci?

— Nu.

— Acum s-au înrolat şi ele în rîndurile aceleiaşi armate koşutiste. Dumneata ce ai de gînd să faci? Nu simţi o anume chemare?

— Dacă o simt? Am simţit-o! Şi încă nu mă lepăd în totul. Dar te întreb: în folosul cui?

---

[1] Micime sufletească, josnicie (franţuzism).

— Drept răspuns, s-ar zice că vrei să te pui de-a curmezişul revoluţiei lui Kossuth?

— Domnule, *noi* nu vom lupta împotriva lui Kossuth. S-o ştiţi! Împotriva grofilor — da! Aşteptăm cu inima strînsă de grijă să bată vînt prielnic. Asta, vezi, atîrnă de căile revoluţiei... Aşteptăm, adică, să revină la acel hăis de care pomeni adineauri împuternicitul căpitanului Iancu.

— De nu, izbucni Bîrna, împingem revoluţia noastră mai departe. Mai facem o Ţară Romînească! În munţii cu aur. Apoi o întindem pe tot Ardealul...

— Revoluţia voastră s-ar putea să devină... contrarevoluţionară, răspunse cu dispreţ deputatul Dragoş.

Ştemparul de la Bistra răcni ca înjunghiat şi ridică dreapta. Avea un pumn cît o lopată...

Se produse învălmăşeală. Săriră toţi să-i despartă — care cu mîinile, care cu aspre dojeni. Zăican puse zidul pieptului său, şi zarva se sfîrşi — nu fără ecouri prelungite ale unor sudălmi rostite mocăneşte. De emoţie, poetului ardelean îi picară ochelarii şi se făcură fărîme. Nervos, Maiorescu trăgea de barbişon, mai să-l smulgă. Alecu Russo încremenise. Arăpilă fluiera a pagubă. Ceilalţi tremurau. De ciudă, de neputinţă...

Cărturarul cărturarilor braşoveni se aşeză în jilţ, la biroul său, şi îşi ascunse faţa în palme. Plîngea?

Deputatul Dragoş plecă trîntind uşa. După care se aşternu tăcere adîncă.

— Pe ce drum să mergem? Chinuitoare întrebare... şopti careva.

— Crîncene vremi! se auzi glasul sugrumat al lui Radu Zăican.

— Şi totuşi falnice! Din înfruntarea asta se vor ivi în curînd zori plini de lumină şi pentru poporul nostru, îl îmbărbătă Golescu, zvîrlindu-şi pe spate, cu o mişcare a capului, coama bogată.

Dintr-un ungher al camerei începură să se facă auzite acordurile, din ce în ce mai puternice, ale

acelei *Marsilieze* romînești care, cu o zi înainte, furnicase pe cei doi prieteni, Golescu și Zăican. Înseninîndu-se, ceilalți cărturari ridicară frunțile.

Marica Bariț, Popazu, Vichentie, apoi Mureșanu și Almășan se strînseseră grup, și din corul improvizat răsunară îndemnurile:

Romîni din patru unghiuri, acum ori niciodată,
Uniți-vă în cuget, uniți-vă-n simțiri!...
Devizia-i libertate, și scopul ei preasfînt!
Murim mai bine-n luptă, cu glorie deplină,
Decît să fim sclavi iarăși în vechiul nost pămînt!

ÎNCUNUNAREA BOULUI

Soarele sulițase de-o palmă.

Veselă, Maria lui Zăican străbătu cu pași iuți cărarea care taie Lunca Florilor în curmeziș pînă la drumul cel mare. În urma ei zburda Aranka. Tînăra nevastă a minerului Pruss venise la prietena cu care se legase în colonia copilăriei, bărbatul ei fiind la șut. Prietenele știau că zvonul ce se auzea dinspre Cimpa vestește o sărbătoare ciudată și voiau să se minuneze iar, ca și în alți ani, la început de toamnă.

Satul cel vechi se golise pe jumătate, de pe cînd se îngemăneau culorile cerului. Petrilenii de spiță se adunaseră cu mic, cu mare într-un luminiș de pădure. Se săvîrșise acolo un ritual încărunțit de veacuri, ca și tradițiile acestui colț de țară bătrînă: cinstirea boului.

Copile și feciori neîmpliniți străbătuseră în zori poieni și branișți, chiuind de bucuria dimineții, și se înapoiaseră cu brațele pline de flori. Băieții — cu cetini de brad; fetele — încărcate cu pale de iarbă. Ciobani de pe Jigor și Voivod, de pe Parîng și Poiana Muierii coborîseră cu funii de jnepi și burdufuri de brînză în coji rășinoase. Un ceas a ținut larma — pînă se împletiră zeci de coroane și cununi, mai mici și mai mari, din caprifoi ori arginţică, din zîmbru și brînduse întîrziate, din ferigi și rămurele. O cunună le întrecea însă pe

toate: era pentru Prian, boul din ograda Vîrtopilor, cel mai voinic, cel mai frumos şi mai lung în coarne din tot cuprinsul Petrilei.

S-a ivit apoi dintr-o potecă însuşi Prian. Moş Vîrtop îl trăgea de un lanţ petrecut printre coarne. Se canonea bietul bou printre frunzişuri, mai mare mila! L-au liniştit cu vorbe, i-au înflorat capul, l-au scos la drumeag şi s-a încropit un alai după datină. De pe la case se lipeau cîrduri de oameni cu cornutele lor, împînzind calea toată. Pînă să ajungă în dreptul luncii pe care Zăicanii îşi duraseră casa, convoiul era gata. Maria şi Aranka i se alăturară, — nevasta lui Radu aruncînd ochii şi spre liota de copii, în căutarea diavolilor ei: Onuţ şi Ileana.

În capul procesiunii păşea fostul cneaz Costea, care, în sfîrşit, se simţea la largul său. La cîţiva paşi — juzii şi vornicul feciorilor. Trei rînduri de fluierari horeau în pas legănat, după care urma Prian, împodobit ca de nuntă. Cununa cea mare, în formă de potcoavă, spînzura în coarnele pline de frunze verzi şi panglicuţe de tot felul. În vîrfurile celor două măreţe podoabe ale capului străluceau inele de alamă. De grumaz îi atîrna o salbă de bănuţi şi mărgele. Spinarea, de la ceafă la crupă, era acoperită cu velinţe urzite în culori vii. Pentru ca bietul sărbătorit să nu facă vreo poznă din sperietură, doi flăcăi zdraveni îl flancau, ţinînd strîns capetele funiilor petrecute de la rădăcina coarnelor.

După Prian venea gloata: o cireadă întreagă, peste suta de boi, toţi de pe la casele oamenilor — fără de viţei şi juncani. Consîngenii celui cu coarnele înfricoşător de lungi şi de răsfirate avuseseră, însă, parte doar de cîte-o cunună sau coroniţă. Nu tu frunzăriş, nu tu cordeluţe, inele şi salbe, nu tu velinţe vesele... Încheierea alaiului o făcea satul însuşi, păstrătorii tradiţiei, toată suflarea cu grai şi cuget din Petrila veche, bătrîni pletoşi şi argintii, vornici de pădure şi vornici de munţi, ciobani care lăsaseră turmele în seama băcîţelor şi zăvozilor, apoi ţîncii şi petrilencele, împodobite în straie ca de nedeie. Pe de lături, de-a lungul şuvoiului

de oameni şi vite, se foiau de colo-colo feciorii cetei, cu steagul dacic din piele cu buhai — aceştia fiind de două ori păstrători: ai obiceiului şi ai bunei rînduieli.

Un singur om cu vază lipsea: preotul.

Serbarea încununării boului avea rădăcini în vremuri adînci — pesemne de cînd se însoţise omul cu pămîntul roditor şi cu animalul harnic, cînd adică, nu-şi scornise nici sfinţi cu chipul său, şi nici călindar. Neaflîndu-se, pe atunci, călindar, ceremonia se desfăşura nu într-o zi anumită, ci numai cînd hotărau juzii satului şi locuitorii golurilor de munte, cam la mijirea toamnei. Serbarea fiind păgînească, vreun consistoriu de bărboşi o pusese, mai tîrziu, la popreală, pe temeiul cine ştie căror strașnice dogme, uitînd că vieţuitoarele de casă fuseseră zămislite din nevoia omului spre mai bine şi că înseşi cărţile cele dintîi pomenesc de turme, chiar atunci cînd e vorba de oameni. Dar petrilenii n-au fost de părerea soborului acela. În judecata lor copilărească, şi-au zis că boului cată a i se da cinstirea ce i se cuvine, fără opreliști, el fiind animalul cel mai vrednic şi mai răbdător, prietenul fără de care n-ar fi nici pită, nici roată.

Aşa gîndea şi Maria lui Zăican, acum, cînd petrecea alaiul pînă în mijlocul satului şi lua aminte la tot ce vedea, străduindu-se să pătrundă tîlcul lucrurilor. De bună seamă că însuşi popa Niculae cugetase că e bine să fie totuşi cu satul — altminteri ar fi fost greu de înţeles pentru ce, în ciuda vlădicilor, se înfăţişase în mijlocul poporenilor săi atunci cînd convoiul ajunse la şipote.

Pe locul mare şi pîrlog de case şi livezi, acolo unde se făceau altădată nunţi şi nedei şi unde se află izvoarele pentru adăpatul mare, alaiul lui Prian se opri. Preotul Niculae venise fără odăjdii şi fără ceasloave. Cui să-i citească? Lui Prian şi semenilor cu coarne? Avea însă un şomoiog de busuioc în mînă. Vitele au fost hrănite pe loc, mai întîi din sarcinile de fîn proaspăt aduse de femei, apoi adăpate din plin. Popa muia busuiocul în apă

şi împrăştia stropi peste tot, fără osebire de om sau vită. În barbă morfolea un fel de rugăciune pentru roada cîmpului şi sănătatea truditorilor săi. Prian se uita ca un înţelept. Înţelegea ceva? Greu de crezut, de vreme ce nici petrilenii cei străini de limba satului, minerii nemţi, unguri şi poleaci, care se zgîiau de departe, nu pricepeau nimic...

Convoiul făcu cale-ntoarsă în aceeaşi aşezare a rangurilor. Numai că de data asta cetaşii vorniculuí, alături de fluierari, n-aveau astîmpăr. Ziceau strigături şi cîntece ticluite anume pentru prilejul acela. Mai toate se sfîrşeau cu o invocare:

Pădurea ne-o tai,
Căşi ne înălţăm;
Pită tu ne dai,
Slavă noi îţi dăm!

La casa lui Vîrtop, oameni şi animale se opriră. În mijlocul bătăturii, Prian fu văduvit de podoabele lumeşti şi îşi luă locul ce i se cuvenea sub şoprul cu staul. Stăpînul duse pe braţe cununa de flori în casă, în odaia de oaspeţi, şi o ţintui în perete, potrivind astfel ca să încadreze icoana cea mare. Preotul binecuvîntă iar. Nimeni nu deslușea ceva din urarea aceea, dar se simţea că popa Niculae o spunea din inimă.

Încununarea boului, repetată an cu an în zeci de sate de pe Jiu şi de pe Strei pînă la Silvaș, avu o urmare chiar atunci: după nămiezul ăl mic se încinseră prin livezi nedeile neamurilor şi vecinilor, îmbelşugate cu brînzeturi, băutură şi jocuri. O altă urmare se lăsa aşteptată în viitor: dacă sătenii alegeau spre împodobire şi slavă, cinci ani în şir, aceeaşi blîndă necuvîntătoare, stăpînul o scotea de la rostul firesc al jugului. Pentru totdeauna.

La nedeia cea mică din livada bătrînului Vîrtop se strînseseră neamuri duium; neamuri de sînge şi neamuri de încuscrire; săteni rămaşi la vechile îndeletniciri, ca şi tineri sîmbriasi la mină. Pînă şi feciorii lui Laie al Liţei se dăduseră la minerit. Ne-

poţii găzdoiului de asemenea; şi Mihai şi Gheorghe se lăsaseră de ciobănie; Ilie al vărului Cîrstea din Lonea săltase de la ajutor de miner la miner plin şi cu vază. Viaţa îşi urmase cursul ei, nestingherită de urîciunea pe care petrilenii o simţiseră cu zece ani în urmă pentru meseria asta grea şi tăciunoasă; dimpotrivă, mulţi se făleau cu băieşitul odraslelor, treabă care dacă nu le aducea cine ştie ce belşug la chimir, cumpănea însă prin belşugul şi agerimea ce dădea minţii. Proaspeţilor mineri parcă li se luase un văl de pe ochi: vedeau altfel, simţeau altfel. Iar celor cîţiva petrileni care izbutiseră să pătrundă în garda naţională a revoluţiei şi purtau deci chipiu cu rozetă, aproape că nici nevestele nu le mai ajungeau la nas!

— Măi nepoate, fir-ai alimănit!, să n-o puneţi de mămăligă cu gvardia voastră, îl împunse moş Vîrtop pe alde Voic. Dacă te faci poliţariu, o să te lase muierea. Nu-i iertat să daţi cinstea pe ruşine...

— Muierea nu m-o părăsi pentru gluma dumitale. Şi nici eu pe ea. Mai curînd, dacă m-o sili ştabul la treburi murdare, las garda în mîne-sa!

Supărarea lui Iosif Voic şi a unchieşului nu era numai a lor, ci a tuturor celor cărora li se încredinţase cinstea să apere revoluţia, mineri romîni ca şi mineri unguri. Asta pentru că lucrurile mergeau prost, oricît se străduia Horváth Sándor să le îndrepte. Mergeau prost din pricina negustorului Kardos — comandant titular şi sabotor — dar şi fiindcă ele, gărzile, fuseseră scoase de sub autoritatea civilă a fişpanatelor şi predate militarilor de carieră. Aşa se face că Înalt-kommando de la Sibiu, neîntrecut în învrăjbiri, poruncise gărzii din Petrila să recruteze oameni de olăcărie pentru oraşe şi iobăgiţe pentru dresul drumurilor — cînd şi ţîncii ştiau că astfel de prestaţii fuseseră desfiinţate încă înainte de revoluţie. Mai poruncise generalul austriac ca garda să impună vătafilor de munţi strîngerea „subsidiului" pentru seniori şi închiderea morii lui Mustăţea — preluarea proprietăţilor obştii bătrîneşti fără decret, ca şi nepredarea

uiumului la castel fiind categorisite de el drept fapt „comunistic". Scris aşa, negru pe alb, în hîrtia ce o primise Kardos şi se citise la adunarea săptămînală a gărzii...

— Nu ne duc ei de nas, ca pe urşi sau rîmători, adăugă Iosif Voic. L-am şi tăvălit bine!...

Îl tăvăliseră pe negustorul Kardos, ca să-şi aducă omul aminte că ţara e în revoluţie, iar el, slujitorul ei... Conflictul se îngroşa. Un anchetator de la Baru-Mare încercase să-l destituie pe aghiotant, pe Horváth, dar nu fuse chip. Cei din gardă se dovediră ciumoşi cu omul stăpînirii.

— Acum, unchiule, să-ţi spun cinstit de ce ne ţinurăm aşa tari. Primisem în ajun — asta a fost azi-săptămînă — prin bădiţ Huneadu... Da Stancu unde-i, nană Stanco? Nu vine la nemoşenie? Aş fi vrut să-i spun ceva care îl priveşte. E obligămînt să strîngem toate armele de la căşile romînilor.

— Ba nu, zău! se încruntă Vîrtop.

Stanca era îmbufnată. Nu răspunse.

— Cum zic, legă iar firul Voic, primisem un papir scris de la Radu, tot negru pe alb. Spunea acolo că, dacă ascultăm de porunci potrivnice revoluţiei, apăi vine cu ortacii lui şi ne pune la arest! La peşteră! Întreaga gardă!, că are lipsă de catane pentru muştru soldăţesc... Noi am rîs, adică ne-am bucurat. Ne-am şi îmbătat un pic, pentru că, vezi tale, nu se ştie dacă nu vom ajunge, toţi şi de bunăvoie, în tabăra lui Zăican. A, uitai să vă spun că Radu îl aşteaptă pe Kardos, dar nu să-l pună la cazne, ci ca să-l facă rîndaş la blidele peşteranilor săi. I-am şi arătat negustorului răvaşul, da nu i l-am dat. Să fi văzut ce faţă vînătă făcu!...

— Da, da, s-a întărit nepotul Zăican, se bucură moş Vîrtop. Mario, Voic a întrebat de Huneadu, şi eu te întreb de Radu al nost'. Ce ştii de el? Păcat că nu ne-a învrednicit la nedeia asta! Sîntem neamuri, de...

— Cred că este pe la Sibii ori Braşov. S-ar putea să pice în seara asta, sau mîne. Îl aştept...

— Am auzit prin sat pe la Fizeş, unde fusei

cu niște cojoace, că la tîrgul Haţegului revoluţia n-a ajuns. Viţişpanul a răvăşit toate izlazurile din jur, dîndu-le pe seama nu ştiu cui. Ca să facă arătură! Le stau orăşanilor păşunile ca un spin în ochi. Auzi tu, păcurarule, cică oile, cu dinţii lor mici şi ascuţiţi, smulg iarba pînă sub rădăcină şi pîrjolesc pămîntul. Mai bine îl fac arătură pentru mei şi alac, zic domnii. Tu, ca stînar, ai a spune altfel, cred...

Istorisise şi întrebase Filimon Bonţ. Stînarul era Neguroi, finul Vîrtopilor, cu turma pe Auşel. Ciobanul dădu doar din umeri. Ciuli însă urechile cînd auzi că de la Baru — adică ce mai încolo: de la generalul din Sibiu — s-a primit înştiinţare la Livezeni şi Merişor, pentru oierii cu turme pe plaiuri, să le coboare la iernat în cîmpia Mureşului. Nici unul să nu mai treacă hotarul spre Bărăgan... fiindcă acolo e revoluţie! Gărzile naţionale să îngrijească şi de treaba asta, întări cojocarul.

— Mai zi!

— Eşti surd, Neguroiule?

Bonţ mai spuse totuşi o dată ce şi cum.

Neguroi sta pe vine şi tăia felioare de brînză de burduf pentru ospătarea celor de faţă, adusă de el ca dar la nedeia mică. Era o namilă de om, cu pumnul cît brînca ursului. Şi neguros ca numele. Se uită lung la cuţitul pe care îl scosese de sub chimirul lucrat pe măsura lui, lat de două palme, din piele groasă, tăbăcită şi lustruită cu meşteşug. Tivurile şi cusăturile chimirului erau bătute în cuie de alamă, turtite la cap. Cingătoarea se închidea cu patru rînduri de curele strînse în catarame mari, tot de alamă. Trei despărţituri se bănuiau între chimir şi cămaşa scurtă: pentru amnar, sare şi încă o armă, o custură scurtă, cu două tăişuri, vîrîtă într-o teacă de lemn. Neguroi căută din ochi pe Voic, încet, parcă n-ar fi fost lîngă el, îşi înfipse privirea asupră-i şi spuse rar, mîrîind ca din vizuină:

— Mă! Vă belim ca pe berbeci...

— Oprirea hoinăritului după iarbă nu se va pu-

tea în veci! exclamă moș Vîrtop. Las', că dacă e vorba de răvoluție — la noi ce-i? Nu pot fi împiedecate turmele să tune acolo unde crede baciul că e bine. Nici turcii n-au izbutit să abată calea păstorilor noștri. Ajung bacii hațegani și mărgineni pînă la Pind, și la Moldova, și peste o apă mare, la Crimeea, Opreşte-i dacă poți! Cu fluierele și botele lor, se spurcă pe iataganul turcului! Ar veni ca și cum domnu părinte vlădica ăl mare ar cerca să ne popească de la cinstirea boului. Aida-de! Ia vezi tu, copilă, ce face mirele?

— Care mire? se codi Cătuța, o băiată roșcată, că pe ea o întrebase moșul.

— Prian, de! Mai e o țîră, și scapătă soarele. Adăpatu-l-ați? Noi ne ospătăm și uitarăm de pîntecele trăitoarelor de la casa omului, ca și de reghia lor: vita o hrănești înainte de a te îmbuiba tu, mîța mănîncă o dată cu omul, iar cînele — după îndestularea tuturora.

De data asta Neguroi se arătă mai vorbăreț, dar întărîtat.

— Mă rog dumitale, pentru ce cînele la urmă? Și de ce nu se află o sărbătoare și pentru sufletele astea credincioase? Sînt, omului, mai de folos poate decît boul... își apără ciobanul flocoșii lăsați pe munte.

Începu apoi să istorisească despre unele isprăvi ale zăvozilor tari ca zmeii, care păzesc tîrlele și stînele, dorm numai pe apucate, bat toată ziulica laturile turmei, de întorc oaia rătăcită și cioporul buimac cu un lătrat al lor, pe care îl cunosc numai oile și ciobanii. Neguroi lătră el însuși, de stîrni toți cîinii din vecini, pilduind astfel cum se dă cîinele la om bun și la om rău, cum latră la urs, la șarpe, la rîs, la vultur, la jivina pe care n-o cunoaște, la lupi singuratici și la lupi în haite. Ba, Neguroi scoase și un urlet prelung, ca din gîtlejul cîinelui ciobănesc, istețul care așteaptă de undeva, de departe, răspunsul lupului, spre a afla astfel dincotro se apropie tîlharul spre țarc.

Maria Zăican și Aranka se înfiorară. Ele stăteau

retrase la umbră. Şuşoteau de-ale lor, că fiecare vorbeşte despre ce-l doare. Parcă păstorii cînd se întîlnesc de la un munte la altul ce fac alta decît sporovăiesc despre iarbă şi urdă, cîine şi lup? Aşijderea băieşii: despre mină, şut şi simbrie.

Lîngă Maria, într-un doinuş împletit din iţe şi prins între crăcile a doi pruni, dormea Cătălina, odrasla cea mică a Zăicanilor. Fetiţa tocmai împlinise anul. O botezase doamna Ketti, însă numele se potrivea şi cu al altei Caterine: Doamna care luptase în Apuseni. Aşa a vrut Radu.

— Tu încă nu ştii, Aranka. Îţi va veni rîndul. Cînd ai copii, te gîndeşti mai adînc la rosturile vieţii şi la izbăvirea ei de necazuri. Şi-apoi, luîndu-mă cu grija copiilor, mă mint de dorul bărbatului... Trebăluiesc întreaga ziulică. Mai cu seamă cu ochii pe Onuţ. N-are pic de astîmpăr! Îi samănă lui tată-său, ce să zic... De cînd cu revoluţia, domnul Petron, profesorul care mă făcu „boangheniţă" — usca-i-s-ar limba! — nu prea mai dă pe la şcoală, aşa că am şi grija asta, a învăţăturii băiatului. Şi pe romîneşte, şi pe limba noastră. Tot Radu este acela care vru astfel.

— Dar Ileana? N-o văzui azi-dimineaţă.

— Era la pădure, pentru florile boilor. Ciudată sărbătoare... După încununare, fata a plecat la Merişor, la maică-sa. Parcă o văd desară venind ca o mironosiţă... Drept e: cînd lipseşte, îi duc dorul şi ei.

Aranka privea cu neastîmpăr la drum. Era vremea schimbului de echipe. Aştepta să-l zărească pe Erwin al ei şi avea îndoieli, ca orice nevastă de miner. Dar o mai scormonea şi alt gînd, ca femeia prea tînără şi neîncrezătoare...

— Nu te mai perpeli, Aranka, o sfătui Maria. Ai să te deprinzi...

— Nu ştiu! Erwin nu e chiar miner, ci fierar. Nu înţeleg de ce l-au dat la atelierul din galerie. Cîte nu se pot întîmpla... Nu faci nimic, nu loveşti cu tîrnăcopul, nu sfredeleşti peretele de stîncă neagră, treci doar pe lîngă un picior de cărbune

care sprijină bolta, şi pe negîndite — gata! — ea se frînge, tu pici şi laşi acasă o văduvă. Ba, de multe ori şi un cîrd de copii, dacă nu şi altă femeie, lua-o-ar dracu...

— Ibovnica? Fii cuminte, Aranka! De unde le tot scorneşti? De-abia vă luarăţi... Te iubeşte.

— Nu zic ba. Cînd Erwin intră în casă, răsare soarele. Dar poţi şti ce-o mai fi purtînd în tainiţele sufletului? Mi-e drag Erwin, a pus stăpînire pe mine, pe ochii, pe gîndul şi pe trupul meu. Dar nu pot să uit că e din cale-afară de arătos şi că pînă mai acum în urmă da tîrcoale după toate fustele, hămesit ca vînătorul după potîrnichi...

— L-ai prins cu vreun semn? Îţi spune inima ceva?

— Nu, dar...

— Hai, nu fi prostuţă, Aranka! De ce eşti nedreaptă? Apa e limpede, nuiaua e dreaptă ca alunul, numai ochiul o vede strîmbă... Ia seama: bănuiala roade inima, ca viermele mărul! Dacă Erwin e arătos, să-ţi pară bine. Şi tu eşti frumoasă, *virágom!*

Da, femeia lui Erwin Pruss era frumoasă şi brădoasă. Avea păr bogat, tutuniu, gura ca o cireaşă pocnită în două, obrazul cu două insulițe ca liliacul de pădure, dinţi ca mărgăritarele şi ochi mari, căprui, răscolitori. Cînd se mînia olecă, părea o cerboaică, iar privirea, învolburată, era ca a unei grofiţe.

— Vă potriviţi întocmai. Trebuia şi Erwin să se adune, să-şi facă un cuib în doi, că — zice Radu adeseori — casa fără nevastă e ca floarea fără mireasmă.

— Aşa o fi! Îmi fac năluci... Dar inima muntelui acela... că prea îl chinuiesc oamenii!... să nu se răzbune... blestemul meseriei... înşiră Aranka un murmur mai mult pentru sufletul ei cuprins de vagi nelinişti. Noi femeile ar trebui să urîm mina! izbucni mai apoi.

— O blestemăm de teama nenorocirilor pe care le aduce. Dar, vezi tu, Aranka, nu simţi că o şi

iubim? O iubim de dragul bărbaților noștri, care sînt mai tari decît cărbunele, sînt dîrzi la muncă și iubăreți acasă, spuse Maria zîmbind cu înțeles și prinzîndu-i talia. Chiar atunci cînd se îmbată se poartă altfel.

— Al meu se cam întrece... Radu s-a îmbătat vreodată?

— Tu, ține-l din scurt! Apoi, făcînd ochii mici în căutarea amintirilor, Maria adăugă rîzînd: În ce prveşte pe omul meu, ne-am aghesmuit amîndoi în seara cînd m-a furat de acasă. Radu era vesel tare, ochii îi străluceau, vorbea mereu și se cam împleticea, ca împuşcat într-o aripă... De fericire! De atunci nu l-am mai văzut aşa, dar de băut, și fără să treacă măsura, bea — că doar nu-i mort, iartă-mă *Jézus Mária!*

— E bună veselia, zise Aranka. Pe Radu nici nu l-am văzut altfel.

— Acum nu prea mai este vesel, oftă Maria. Aş păcătui dacă n-aş recunoaşte că păşeşte pragul casei cu drag și cu voie bună. Dar a început să-și mute firea. E din ce în ce mai mult cu gîndul departe. S-a schimbat și la înfățişarea chipului. Fruntea parcă i s-a lățit, ochii vorbesc mai mult decît gura. I s-au ivit și cîteva fire albe la tîmple. O, nu-i nimic! Știu. Sînt doar şapte cu toate! I le număr ori de cîte ori îmi îngăduie să-l dezmierd.

— Ar trebui să stea acasă mai mult. Maria dragă, tu suferi și nu spui...

— Nu se poate să zăbovească acasă! Are de gătat, acolo unde se duce, o treabă care nu e numai a lui. Mă doare însă că e mereu îngrijorat. De altfel, și eu asemenea. Au început unii să cîrtească împotrivă-i. Pînă și vornicul Drăgan! Dacă aş putea să-l ajut pe Radu...

— Ce-ai face?

— Ca Fira, cumnata. Aş merge cu el pretutindeni. L-aş hrăni, l-aş spăla, aş învăța să călăresc în galop — de toate. Dar e greu să mă dezlipesc de casă. Pe Onuț pot să-l las la mama-soacră. Ce să fac însă cu Cătălina? Mă împac și eu cu gîndul că

va veni ziua liniştită cînd să-l văd pe Radu, iar, cu toporişca şi lămpaşul de băieş.

— Tu visezi mina, iar eu mă gîndeam ca Erwin să cate de lucru la vreo fabrică, să scape de mină...

— Eşti copilă, Aranka! Erwin e miner, ţi-am mai spus. Chiar dacă nu scoate cărbune, ci drege vagonete şi macarale, este legat de minerit prin strămoşii lui care au lucrat în munţii aceia din Thuringia, Harz parcă... Nu pleacă el de aici! Nu-şi părăseşte meseria. Cînd un miner o face vreodată — silit de cine ştie ce pricină deosebită —, în cele din urmă revine la minerit, ca fiul rătăcitor la căminul părinţilor, şi este fericit să-şi găsească ortacii care au avut răbdarea şi încrederea să-l aştepte. Şi Radu tot la minerit se va întoarce! Îl trage aţa. L-a robit. Minerii sînt un neam aparte...

Apoi Maria tăcu. Avea ochii umeziţi.

Contenind vorba, femeile ascultară sfada despre întîietatea între cîine şi bou. Neguroi îi dădea mereu înainte despre cinstea şi vrednicia cîinilor. Filimon Bonţ, cojocarul, apăra neamul Prienilor şi încerca să-i dovedească păcurarului că şi boul este un animal isteţ. Povesti cum, cu ani în urmă, fusese martorul unei bătălii crîncene care se dăduse la o margine de pădure. Filimon privise înmărmurit, de după un ţanc alăturea, cum se apropia pitiş un urs de boul păcurarului Stănilă. Boul simţise primejdia, lungise gîtul şi îşi încordase auzul şi văzul. Pielea de pe el tremura creţuri-creţuri. Îl întîmpină pe urs cu coarnele ca nişte cîngi, gata să-l împungă. Duşmanul îl ocolea, cercînd să-l atace din spate sau din lături.

— Vezi, de fiecare dată ursul se dă într-alt fel, după cum este prada. Dacă-i vorba de om, glumeşte cu o brînză, şi pe dată îl mîntuie dintre cei vii. Pe boul lui Stănilă îl ocolea ca să-l apuce bine, dar nici ăla nu se lăsa. Juca înspăimîntat şi îndrăcit, ca popa la sîrba ielelor. Îşi păzea spatele. Mă cruceam văzîndu-i sfîrleaza copitelor. Mă cruceam? Vorba vine. Mă făcusem ca o stană de piatră. Parcă mă şi simţeam cu coliva pe piept! Dar de văzut, vedeam de

zece ori. După harţa asta diavolească, ursul, cu un salt de necrezut pentru o namilă ce pare greoaie, fu în spinarea boului, care scoase un răget de mă mir cum n-a auzit pădurarul. Stănilă poate pîndea pe alt munte... Cît te-ai şterge la ochi, fiara i-a belit boului pielea de pe greabăn şi a început să-i sugă sîngele, cum face rîsul în spinarea cerbului, iar cu labele dinapoi îl lovea la şolduri într-un fel ştiut numai de el, ca să-l mîne mai la pădure. Credeam că i-a sunat ceasul... Dar boul, cum spusei, era tînăr, zdravăn şi cu coarnele uriaşe, bune de încununat, ca ale lui Prian. Înnebunit de durere, nu mai ştiu cum făcu boul, că se scutură atît de tare, cu o mişcare ca de sălbătăciune, încît îl zvîrli pe urs, care căzu pe spate. Nu-mi venea să cred ochilor, dar să ştiţi că s-a cutremurat pămîntul de izbitură şi de icnetul Moşului Martin. În aceeaşi clipă, boul — parcă era un năzdrăvan! — s-a înfipt cu ţăpoaiele coarnelor înainte şi a sfîşiat pîntecul vrăjmaşului. Am auzit cînd i-a pîrîit ăluia pielea de pe burtă, aşa cum se aude cînd noi, cojocarii, tăiem în plin. Jivina n-o fi simţit, că s-a sculat ca un paraleu...

— Copacul cel tare nu cade dintr-o lovitură!

— Aşa! S-a sculat, dar tot boul mai isteţ. L-a împuns pe urs în coaste, de am auzit iarăşi pîrîitură şi trosnet de oase. Maţele mătăhalei de pădure se încurcaseră între copitele voinicului lui Stănilă. Apoi, nici popă nu i-a mai trebuit!

— Şi tale ce făcuşi? — că prea îmi pare neasemuită întîmplarea, întreabă ciobanul.

— Vai de mine!!... Purtam moartea în inimă. Eram năuc. Aproape că mă cuprinsese uitarea din urmă... Dar tot mi-am revenit. M-am apropiat. Ursul murise de-a binelea. Eu m-am ales cu blana lui. Gînd lacom — că pe urmă i-am dat-o pădurarului, ca să-şi mai scoată din pagubă. Era dreptul lui...

— Care pagubă? A murit şi boul? întrebă careva.

— Stănilă a trebuit să-l taie, că ursul îi sfîrtecase greabănul, de-i cursese atîta sînge încît nu s-ar mai

fi vindecat. Da tot el fusese mai tare! Vezi că naş fără naş nu se poate?

Mai povestiră oamenii şi alte isprăvi despre vietăţile munţilor şi pădurilor. Din cînd în cînd, Maria îi tălmăcea Arankăi unele cuvinte. Apoi femeile se traseră iară la vorbe spuse în taină. Deodată, nu se ştie cum — poate pornind de la poveştile despre fiare fără suflet — Maria se pomeni cu gîndul la István, vrăjmaşul zilelor ei. Nu spuse nimic, însă cum gîndurile trec pesemne de la un om la altul, nevasta lui Pruss o întrebă ce mai ştie despre acel duşman. Poate că a mînat-o numai curiozitatea. Maria s-a întunecat. Aranka i-a cerut iertare, dar zăgazul se rupsese. Zăicanca o privi pe sub gene. Înălţă capul. I se ivi în privire o strălucire rece, ca a soarelui în plin ger, şi rosti:

— Aş vrea să-l ştiu mort!

— Vai, Marişca, de ce cazi în păcat?

— El n-a păcătuit? Şi vrea să mai păcătuiască...

— De unde ştii?

— O simt!

— Acum îţi faci tu năluci... Doar ştii destul de bine că István a pierit din Petrila, — sînt cîteva săptămîni de atunci. Ca să scape de pedeapsă, ori s-a ascuns în bălţile Tisei, ori şi-a pus ştreangul de gît. S-a pedepsit singur, nu mă îndoiesc...

— De ce nu te îndoieşti, Aranka?

— Nu şovăi să-ţi spun: te iubea prea mult! Ştii şi tu, şi ştie toată lumea... Ardea ca un rug care aruncă lumini de flăcări.

— Putregaiul nu luminează...

— Îl ardea şi remuşcarea, aşa cred. L-am văzut mereu la biserică. Apoi, nu ştiu cum, dar s-a făcut nevăzut o dată cu junghierul... Da, da, şi-a făcut seama... Cu fierul acela, sau cu laţul de gît. N-ar fi putut să îndure ocna, iar tu să fii liberă, lîngă Radu. Linişteşte-te, Marişca dragă, şi iartă-mă.

Taina dispariţiei minerului István rămăsese nedezlegată. L-au căutat jandarmii, l-au căutat băieşii lui prin toate hrubele minelor, însă zadarnic. Mi-

nerii maghiari, mînaţi şi întărîtaţi de fapta consîngeanului lor, l-au căutat pînă şi în grotele părăsite de mult, în gaura rămasă sub Lèşia, unde fusese odată Dealul Negru, ba şi la Mina Veche. În cele din urmă, lucrurile au început să fie date uitării. Numai oamenii din tabăra lui Moacă al Tătarului nu contenesc să cerceteze pădure cu pădure, tufiş cu tufiş. Au poruncă să-l găsească, — viu sau mort. Iar celelalte cete încă mai aţin calea la ieşiturile văilor şi întinsurile plaiurilor. Şi ciobanilor li s-a atras luarea-aminte, pe la toate stînele şi tîrlele, de la Cîmpul lui Neag la hotarul cu Ţara, de la Muntele Muierii pînă deasupra Orăştiei.

— Nu l-au dibuit, iar el n-a avut timp să se strecoare din căldarea acestor munţi, se încăpăţînă Maria. Mă mir că jandarmii nu fac legătura şi cu altă întrebare ce ar trebui să şi-o pună: Unde-i Miklós? Eu nu l-am cunoscut pe băieţandrul acela. Am auzit că este vărul Karolei şi că se ţinea scai de ucigaşul Sluguţei. Ai aflat, cred, că şi Miklós s-a făcut nevăzut. Ce taină o mai fi zăcînd şi aici? S-a spînzurat şi ăsta? Răspunde, Aranka!

— S-or fi pustiit amîndoi...

— Haida-de! Eu nu mi-s femeie să mă dau bătută cu una, cu două. Dar mi-e teamă, o mărturisesc. Tainele astea mă împresoară, le simt ameninţarea. Nu mi-e frică de viaţa mea, ci de a Radului. Pluteşte în văzduh o umbră a morţii...

— Bărbatul tău e tare, e de neînfrînt! izbucni cu însufleţire Aranka.

— Radu ştie să se apere numai de duşmanii făţişi, la luptă dreaptă, nu şi de viperele care pîndesc în tufişul de lîngă potecă. Mă bate gîndul că tot am să plec... Cătălina e sănătoasă şi voinică, mititica. Am şi înţărcat-o. O las şi pe ea în grija mamei Salomia.

Aranka tresări. Mai puţin de hotărîrea Mariei.

— Erwin! *Gyere*[1]*!*

---

[1] Vino! (Interjecţie de chemare, în limba maghiară.)

— Dă fuga, ieşi-i în cale! Aranka, binecuvîntează-ţi bărbatul...

Doar cîţiva paşi o despărţeau de neamurile care încă mai sporovăiau la iarbă verde, dar se simţea singură.

Începuse să se aştearnă umbra vînătă a înserării.

Cătălina se trezise. Maria o luă din doinuş, o strînse la piept şi o privi îndelung, parcă ar fi vrut s-o întrebe ceva. Se aplecă s-o sărute, însă i se strecurase de sub geană o boabă ca de cleştar. Mărgeaua stătu o clipă la îndoială, ca pe-o muchie de prăpastie. De acolo se prelinse încet, pînă la colţul gurii. Era amară. Apoi, împinsă din urmă de altele, se rostogoli de-a valma cu surorile, ca într-un tău fără fund.

STAFIA

— Doamna Ketti este Măria Măgdălina satului nostru. Fără dînsa — ţie-o Domnul! — hodaiţa spitalului ce se făcu (ca să fim drepţi, mai mult în cinstea domnului Jenő) nu poate cuprinde toate durerile. Oricît se străduie Salomia răposatului moş Alexa, tot nu pridideşte. E vrednică bătrîna, dar mintea neîmpodobită cu ştiinţă nu poate face mediţin. Aşa că Petrila o aşteaptă pe fiica dumneavoastră. Au îndrăgit-o toţi, fiind bună şi curată ca o dimineaţă de primăvară. Rogu-vă, cînd se întoarnă de la Peşta? sfîrşi preotul Niculae ruga sa către Franz Jäger, care era şi ruga satului.

— Fii liniştit, părinte! S-a împlinit luna de cînd a plecat, deci de pe-o zi pe alta o aştept. Ce puteam să fac? A trebuit s-o las. Îi era gîndul numai la Jenő al ei. Mereu îngîndurată, ofta, se perpelea, de mi se făcuse mai mare mila.

— Ştiut lucru este că femeii fără bărbat i se dărapănă casa. E bine că s-a dus după cel cu care s-a legat la altar, precum bine e că nu mai zăboveşte mult acolo. Ehe, dacă l-am putea îmbrăţişa şi pe domnul Jenő... Providenţial bărbat! Ne-ar fi de folos chiar mîne, la coadunarea pentru sfinţirea drapelului.

— Jenő este ca frate de cruce cu Petőfi, iar Táncsics l-a îndrăgit precum petrilenii pe Ketti. E greu să-l mai avem în mijlocul nostru curînd. Acolo,

la Budapesta, s-a încins cazanul, așa că adevărații revoluționari, în cap cu muncitorii lui Táncsics, vor da o bătălie mare, vei vedea... Dar pomenișisi de steagul Sfintei Varvara. Cum stăm? Fețele bisericești s-au înțeles în ce limbă se va face slujba?

— Nu încă. Sfada s-a întins de la popi în colonii, și din colonii în satul vechi. Eu m-aș da deoparte, că grosul băieșilor sînt catolici, protestanți și alți schismatici, însă cred că nu-mi vor îngădui băieșii romîni, oftă preotul de rit ortodox. N-aș vrea să fiu prilej de vrajbă între credincioșii acelei sfinte cu nume varvar. Vedea-vom...

— Nu te supăra, părinte, dar nici serbarea de azi-dimineață nu e scrisă la catastifele credinței ortodoxe, și totuși ai slujit-o.

— Încununarea? Păi, dacă ciobanul se pustiește, oile se risipesc... Era datoria mea față de enoriași! Priveghez asupră-le și noaptea, ca iepurele ce doarme cu ochii deschiși.

— Ai spus cuvînt înțelept. Și, pentru că veni vorba, aș întreba ceva. Mărturisesc sincer că serbarea a fost grozav de interesantă. Am urmărit-o în fiecare an. Din curiozitate — e foarte pitorească — și din, hai să zic, interes științific. Cred că nu există în nici o țară din lume o astfel de ceremonie. I-am pătruns înțelesul, însă nu-i cunosc urmarea în timp. Mă rog, ce se întîmplă cu boul încununat? Am auzit că este scutit de muncă toată viața.

— O, nu-i chiar așa, domnule inginer! Totuși, ceva-ceva este adevărat. Boului i se poartă un anume respect — și de către stăpîn, și de către săteni...

— Cum vine asta? zîmbi inginerul, gata să rîdă.

— Vă pilduiesc: cînd Prian vine la adăpătoarea din sat, căsenii își trag vitele lor deoparte și îi fac loc la șipotul cel mare întîi lui. Dacă vreme de încă patru ani iese premiant, ca școlarii încununați pentru sîrguință, atunci...

— Dar cine hotărăște care bou să fie încununat?

— Juzii, de! La adunarea lor. Și, zic, atunci stă-

pînul îl scoate de la jug şi îl ţine în staul pe hrană şi adăpat, în mare cinste, tot restul vieţii.

— Asta înseamnă că omul se lipseşte de o vită necesară, încă voinică! exclamă Jäger.

— Înseamnă. Dar mai înseamnă fală şi pentru stăpîn! Însă, dacă socotiţi aritmeticeşte şi anii începînd de la juncie, veţi vedea că boul cel sărbătorit nu mai este o vită chiar aşa de tînără... Apoi respectul acesta creşte. Nu există sătean cu bou la casa lui care să nu vină la staulul lui Prian şi să nu-i depună în dar cea dintîi pală din iarba primăverii; cea dintîi turtă din roada grîurilor, vara; cel dintîi braţ din cocenii cucuruzului, toamna.

— Părinte, se miră inginerul, asta cam aduce a idolatrie, a adorare păgînă...

— Aduce! Dar nu-i bai...

Jäger ştia de mult că preotul Niculae nu se încurca în desişurile bigotismului. Acesta era şi unul dintre motivele pentru care îl preţuia, şi îl apropiase sufleteşte pînă la prietenia gîndurilor tainice. Dar de data asta inginerul rămăsese uimit de seninătatea cu care păstorul sufletelor dăduse, candid ca o fecioară, un astfel de răspuns simplu şi fără posibilitate de răstălmăcire, care contrazicea toate dogmele şi canoanele, şi ar fi fost de ajuns pentru eretizarea pe loc a oricărui slujitor al riturilor creştine. Deşi ateu pînă-n măduva oaselor, inginerul căuta acum să găsească o explicaţie toleranţei ce se vădea a fi între ceaslov şi tradiţie. Neîndoios că — îşi spunea el — între una şi alta se afla o nepotrivire. Iar omul cu patrafir se aşezase alături de cei cu superstiţii necreştine. Jäger, fiind un pasionat culegător de folclor — îndeletnicire aflată în mare cinste la germani —, se străduise să pătrundă tainele limbii băştinaşilor nu numai pentru ca să se înţeleagă cu ei la ortul din galerii sau la întîlnirea pe uliţe; el avea într-un dulăpior vrafuri de caiete în care notase, în decursul celor doisprezece ani de şedere la Petrila, numeroase datini şi podoabe ale imaginaţiei populare, muncă la care fiica lui, Ketti, îl ajuta din plin. Îşi lămurise mai adi-

neauri taina încununării boului — şi se putea deci declara mulţumit. Dar vioiciunea spiritului care îl scormonea, ca şi sinceritatea preotului, îl îndemnară să spună gîndurile pe faţă.

— Nici pentru mine nu-i bai, prietene, însă mă tem să n-o paţi de la mai-marii sfinţiei-tale, credinţa încununării boului — frumoasă, după cum ţi-am spus — fiind în opoziţie netă cu practicile creştine. De altfel, mă şi mir cum se mai păstrează ea în această Petrilă în care totul se înnoieşte, în care miedul şi acoviţa sînt înlocuite cu rom şi felurite vinaţuri, în care ţăranii încep să cumpere bocanci, să vorbească despre Kossuth şi să întrebe ce mai scrie la foile din ţara de dincolo, în care plugarii încep să cumpere brăzdare de fier de la bolta lui Kardos, satul bătrînesc îşi trage sufletul, vornicul feciorilor şi cetaşii săi devin poliţieni ai ordinii, păstorii — mineri, iar haiducii — ostaşi. În Petrila aceasta dragă se petrece o revoluţie mai adîncă decît cea politică, trecătoare, a acestui an, ce va rămîne de pomină, ca o primăvară a popoarelor. Părinte, din ce în ce mai mult vi se proletarizează satul — cred că acest cuvînt nu-ţi este necunoscut, limba latină fiind pentru inteligenţa Ardealului, după cum am văzut, un al doilea sîn al mamei.

— Da, *proles*... şopti popa. Văd zilnic aceste prefaceri şi le întîmpin cu sentimente felurite, cînd cu inima strînsă, cînd cu încredere într-un viitor mai bun pentru poporenii mei. În ce priveşte însă harţa pe care o bănuieşti că se dă între creştinism şi păgînism, pentru sau împotriva boului de azi-dimineaţă, nu aveţi dreptate. Pentru mine este neîndoit lucru că formele cultului nostru s-au altoit pe scheletul vechilor practici ale idolatriilor. Biserica a luptat, la vremea ei, să le delăture, dar văzînd că nu-i succede, s-a supus, ori a închis ochii; altfel, s-ar răscula satele! Eu nu merg în rînd cu ceilalţi la procesiunea încununării boului, însă vlădicii mei ştiu prea bine că sfinţesc şipotele de adăpare şi aghesmuiesc cununa păgînă pe care, la sfîrşitul serbării, omul o aşază în jurul icoanei creştine.

Fac asta nu împotriva conştiinţei mele, ci cu toată convingţiunea că astfel ajut la preamărirea muncii omului şi vitei sale. Dacă vicareşul m-ar lua din scurt, i-aş astupa gura amintindu-i că — ce mai încaltea? — boul fu cel care încălzi cu suflarea sa noaptea dintîi a Fiului... Iar dumneavoastră vă adaug ceea ce poate nu cunoaşteţi, anume că nu numai boul, ci şi jugul este privit cu respect atunci cînd îmbătrîneşte. Însemnaţi şi asta la caietele dumneavoastră despre datinile haţegane.

— Spuneţi-mi mai în amănunt, se rugă Jäger, punînd mîna pe condei.

— Jugul care a slujit la opintirea grumazului vitei, iar după îndelungaţi ani de zile a ajuns unealtă netrebnică, nu se aruncă şi nu se pune la foc, altfel — cred petrilenii — stăpînul face mare păcat, moare în chinuri, iar pe lumea cealaltă duce greul boului, chiar dacă pe lumea asta omul acela este atît de bun încît trebuie să ajungă musai în rai. Vedeţi? Datina dezminte făgăduiala creştină! Drept-credincioşii mei deschid porţile cele întunecate ale iadului, ca şi cele înmiresmate ale raiului, cui vor ei, nu cui vrea *Sfînta Scriptură* sau cui vrea sfîntul Petru... Vreţi să ştiţi ce se întîmplă cu jugul? Aninat la loc de cinste, în staul, se odihneşte acolo pînă cînd anii şi carii îi rod mădularele. Odihna jugului tot o proslăvire a muncii înseamnă, iar ea nu începe pînă cînd nu viu eu cu aiasma.

Popa se opri din povestit. Jäger scoase o carafă cu mied.

— Să cinstim, părinte, această licoare din bătrîni. Cînd o sorb, o simt pînă în tălpi şi-mi dă puteri.

Preotul Niculae nu se codi, şopti un „Amin!" în barbă şi, pornit pe interpretări neîngăduite, reluă firul. Religia noastră creştină, spuse el, bună şi tămăduitoare a atîtor dureri, ar fi trebuit să ia din călindarul păgînesc, de la romani ori de la noroade şi mai bătrîne, obiceiul de a cinsti munca aşa cum se cuvine. Nu vreau să cat cu tot dinadinsul nod în papură — aş fi un proclet demn de afurisenie! — dar pentru că stăm de vorbă aici laiceşte, nu-i

așa că Armindenul, pe care-l aveți și dumneavoastră germînii, ca și alte nații, ar trebui tipărit cu roșu? Armindenul nu este prilej ca prin nelucrare să se capete milostivirea cutărui sau cutărui sfînt care adesea nici nu se află, ca Dogrobetele, sfînta Foca, Ciurica, Bălțatele, Caloianul și alte asemenea, ci este sărbătoarea firii care renaște la viață, ca și a muncii care recapătă puteri. Dar Sînzienele nedeilor noastre? Ce să mai vorbim?! Așa că, vedeți, creștinii mei sînt și păgîni! zîmbi popa, cu privire șireată, dar înțelegătoare. Ei știu ale lor — și basta! Ați putea crede că sînt ereticii ereticilor dacă v-aș spune că, deși au auzit de mii de ori, ca și strămoșii lor, de la scrierea *Bibliei* încoace, că pămîntul a fost făcut de Dumnezeu, și numai de Dumnezeu, ei o țin totuși una și bună că la această treabă a creației l-a ajutat și Dracu, ptiu! Preotul se împurpurase la față, mai mult din înveselire decît din gîndul păcatului, și porni să toarne mai departe: Cică la începutul începuturilor a fost numai apă, iar Creatorul îmbla cu Diavolul, plutind pe întinsurile ei, de nu mai puteau de oboseală, mai cu seamă Cel-sfînt, ca mai bătrîn ce era. Vrînd să se odihnească pe ceva tare, Dumnezeu se gîndi să facă și pămînt, așa că îi porunci Nelegiuitului să coboare în fundul apei și să aducă de acolo un pumn de lut. „Dar nu cumva să-l aduci în numele tău, ci în numele meu, al Domnului", îl povățui. Ăla se dădu afund, însă luă de acolo o mînă de lut în numele lui, spurcat. Adică Împielițatul vroia să facă un pămînt pe care să îmble numai el... Geaba! cînd desfăcu deștele, nu mai era nici o fărîmă. Creatorul îl trimise a doua oară. Atunci, Încornoratul înghiți cîteva guri de pămînt de la fundul mărilor, crezînd că îi va merge înșelăciunea. Dumnezeu, care vede și știe toate, clătină din cap a șotie și îi suflă peste pîntec, de începu să se întindă și să se umfle pămîntul în Diavol, mai cît o căsoaie. Țipa Ucigă-l-toaca de parcă îl luase dracu. Lui Dumnezeu i se făcu milă, porunci să i se verse mațele și îl trimise a treia oară la fundul

apelor. De data asta, Diavolul aduse o dîră de lut sub unghie. Scoţîndu-l de acolo cu un pai, Dumnezeu făcu o turtiţă, blagoslovi şi suflă peste ea. Îndată, turtiţa se lăţi cît un pat mare. Se culcară alături, dar Nefîrtatul, crezînd că Domnul a adormit, se apucă să-l tragă zdravăn de picior, cu gînd să-l zvîrle în apă şi să-l înece. Însă nu fu chip: cu cît trăgea în dreapta şi-n stînga, în sus şi-n jos, patul, adică pămîntul, se întindea tot mai mult, se boţea, făcînd munţi şi văi, se rupea, făcînd insule şi continente, pînă cînd Dumnezeu se supără de-a binelea: îl luă pe Tartor de urechi şi-l aruncă pînă în fundul pămîntului. Aşa, ca să se sature de pămînt! Ei, ce zici, domnule inginer, făcu Dracu pămîntul? Făcu! sfîrşi preotul Niculae povestea, rîzînd păgîneşte şi închinîndu-se creştineşte.

Mai grozav rîdea Jäger, că se ţinea cu mîinile de burtă.

— Prietene cu sutană, spuse el în cele din urmă, şi la noi, la germani, se păstrează unele credinţe de pe vremea zeului Wottan, după care — în ciuda catolicismului atît de sever — lumea ar fi fost făcută nu de una, ci de două puteri: a binelui şi a răului...

— D-apăi la noi! adică aici, unde drept-credincioşii sînt mai mult superstiţioşi decît credincioşi, şi nu prea dau mulţi creiţari pe ce le citim la biserică...

— Mai spune-mi ceva, prietene dragă. Mă interesează ca folclor, dar, drept să-ţi spun, simt nevoia să mă şi amuz. De două zile, mi-e capul îmbîcsit de nişte probleme filozofice. Cîndva, poate că am să ţi le împărtăşesc...

— Satano, mă ademeneşti! Dar, dacă e vorba de folosul ştiinţei, fie! îl certă preotul, cu zîmbet şi vorbă mătăsoasă. Povestea aceasta a creaţiei, ca şi altele care nu vor să ţie seamă de dogma potrivit căreia numai unul a fost atoatefăcător, am auzit-o de mai multe ori, şi în locuri diferite, mai vîrtos pe la păstorii care vin la nedei. Am cunoscut un baci care spunea că o aflase tocmai la Ucrainia şi pe la Caucazia... Nu avem cum să luptăm împotriva

acestor credinţe păgîne. De altfel, ele nici nu ne conturbă prea mult, fără numai cele care opresc pe oameni, mai abitir pe mireni, de la muncă, şi fără vreun folos. Spre pildă, zice rumînul că Dumnezeu a făcut pre om, iar dracu, vrînd să fie mai cu moţ, s-a apucat să-l imiteze, dar n-a izbutit să plăsmuiască decît pe maimuţă...

— Asta este împotriva ultimelor ipoteze ale ştiinţelor naturii, sări Jäger, însă mai mult cu încîntare.

— Cum adică?

— Printre savanţii lumii circulă de cîtăva vreme o teorie după care oamenii s-ar trage din maimuţe, adăugă inginerul, privindu-l drept în ochi.

Era curios să vadă cum va reacţiona preotul la auzul unui astfel de dar al ştiinţei. Însă popa Niculae nu se cutremură, nici nu scuipă în sîn. Căscă oleacă gura, îl privi apoi pieziş, a mare îndoială, şi îi răspunse înălţînd din umeri, ca un fel de „Nu-i bai!".

— O fi, dar rumînului nu-i pasă de astfel de trăsneli ale minţii savanţilor domniei-tale. El a scornit altele, şi mai boacăne. Iacă: se jură că Dumnezeu a făcut pe popi, iar Dracul — pe călugări; Dumnezeu a plăsmuit calul, iar Necuratul — catîrul; oaia e a Domnului, capra — a Dracului; cînele, vulturul, porumbelul, albina şi furnica sînt din mîna lui Dumnezeu, iar din a celuilalt: lupul, bufniţa, coţofana, lăcusta şi musca. Dacă Dumnezeu drăguţul a făcut strugurii şi poamele cele gustoase, hop şi Naiba cu buruienele şi scaiul...

— Şi cu mahorca asta! se strîmbă Jäger scuturîndu-şi pipa.

— Dar, vezi dumneata, creştinul zice că dacă Dracu a ajutat în felul lui pe Dumnezeu să facă pămîntul, nici Sfîntul-sfinţilor nu s-a lăsat mai prejos. Atunci cînd Întunecatul a făcut casa şi n-a ştiut să-i puie şi ferești, Dumnezeu l-a povăţuit cum să le meşterească şi să nu mai care lumina înlăuntru cu sacul; cînd Diavolul a făcut carul, l-a muncit în odaia căşii, iar Sfîntul l-a învăţat cum

să-l scoată afară bucăţi-bucăţi; moara tot Diavolul a făcut-o, dar îi lipsea gura pe unde să curgă făina; fierul l-a făcut tot el, din piatră, dar fierbea într-una; lăuta aşijderea, însă nu scotea sunete. Atunci a veni Dumnezeu şi l-a povăţuit cum să îndrepte greşeala la moară, a astîmpărat fierberea fierului şi a făcut găurele la scripcă, de a început să răsune duios. Dar cu încălţările? Opinca tot Dracu a făcut-o — de-aia strînge cîteodată —, însă nu-i dăduse prin capul ăla sec să mai facă una, aşa că se chinuia să bage amîndouă picioarele într-o singură opincă. Dacă nu era Dumnezeu, oamenii ar fi mers şi azi ţopăind ca vrabia. Aşa cu păgînătatea, domnule inginer... Măcar să fie omul bun, să nu facă strîmbătăţi, să nu apese pe semeni, că ce-or fi şi de unde-or fi izvorînd credinţele lui — nu-i bai! după cum spusei despre păgîna încununare a boului. Mă rog dumneavoastră, balul de ia-sară, de la cazină, a ce aduce? Aleargă domnii ca zănaticii după veşminte care de care mai diavoleşti, mai nepotrivite oamenilor cu scaun la cap; ba, unul a avut neruşinarea să-mi ceară a-i împrumuta potcapiul! Ptiu! Încaltea încununarea boului celălalt, care nu cere să-i împrumut odăjdiile mele, e datină... Văleu! Mă luai cu poveştile, uitînd de cele îndatoriri sfinte... Mă bucur că v-am bucurat, şi vă las cu bine, domnule Jäger. Ne-om vedea mîne, la Varvara.

Franz Jäger rămase singur, cu gîndurile lui. Înviorat, se aşeză la masa din încăperea care îi servea ca birou şi dormitor şi începu să aştearnă rînduri pe o hîrtie din faţă-i. Întocmea un raport către direcţia locală în legătură cu ultimul accident de la mina Împărăteasa Eugenia. Voia să ceară dublarea armăturilor. Şi specialişti pentru săparea unui puţ orb care urma să străbată un strat de apă la orizontul 3 din mina nouă. Dar treaba scrisului nu mergea, cu toate că uitase de isprăvile hazlii ale Celui-cu-coarne. Gîndurile inginerului erau încordate acum spre alte dezlegări. Puse raportul în sertar, chibzui

un pic, apoi vru să schiţeze cîteva idei din cuvîntarea ce bănuia că va trebui s-o ţină a doua zi, la sfinţirea drapelului. Nici asta nu mergea! Se ridică de pe scaun, înciudat şi gîfîind uşor, ca după o trudă care n-ar fi fost pentru anii lui îngrămădiţi. Ce avea? ce-l frămînta? Deschise larg fereastra, să intre aerul răcorit al înserării ce învăluia satul, şi paşii lui măsurară de cîteva ori podeaua. Aprinse feştila lămpii, se aşeză iar la masa de lucru şi îşi rezemă fruntea în palme, încercînd parcă să stoarcă de acolo nişte amintiri. Le zări prin pîcla plecapelor lăsate, apoi din ce în ce mai clar. Căuta, cu ajutorul lor, să dea de căpătîi unor întrebări care îl chinuiau încă din noaptea trecută. Se pomeni vorbind cu el însuşi: „În cele din urmă, trebuie să înţeleg că dacă lumea nu merge înapoi şi nici nu stă pe loc, atunci păşeşte înainte, şi numai înainte. E simplu ca două şi cu două fac patru. De ce cugetarea ar fi altfel? Ideile care au darul să ajute la prefaceri adînci în omenire nu pot rămîne nici ele la ceea ce mi se păruse mie a fi extraordinar, grozav de revoluţionar, în tinereţea de acum patruzeci de ani."

Zîmbi — mai mult pentru cugetare, care creşte şi umblă ca argintul-viu, decît pentru sine. Dacă acea cugetare a lumii ar fi fost fiinţă, ar fi strîns-o la piept. „Să fie muncitorimea chiar atît de puternică precum scrie acolo?" I se înfăţişă aievea armata minerească din Petrila şi oftă cu năduf, a neîncredere, dar apoi îşi întoarse gîndul: „N-am dreptul să mă îndoiesc. Petrilenii mei sînt un proletariat în stadiul prunciei; ei mai au de tras şi de învăţat multe, dar odată şi-odată au să învingă. Ce copil sînt! Ba, minerii ăştia sînt mai tari decît cred bătrîneţile mele. Stînd şi judecînd uşor, nu există nici o legătură între ei şi nobilii din ţinutul Haţegului, şi totuşi, dacă n-ar fi ei aici, în coasta seniorilor, de mult haitele ar fi coborît pe Jiu, cu foc şi cu spînzurători." Un surîs cald se ivi pe faţa inginerului o dată cu conturarea imaginii lui Radu Zăican. „Cetele lui Radu?" se întrebă el; şi-şi răs-

punse singur: „Adevărul este că acelea trăiesc şi prin puterea minerilor de aici, din Petrila — chiar dacă băieşii nu mişcă nici un deget ca să le hrănească ori să le înarmeze — nu numai prin vrednicia şi prin vraja ce o răspîndeşte căpitanul lor. E o legătură nevăzută, care merge de la suflet la suflet. Iar Zăican, dacă n-ar fi îmbrăţişat mineritul, unde ar fi ajuns cu temperamentul lui arzător? Ca orice iobag pornit pe nesupunere şi aţîţare, ar fi înfundat de mult ocna aceea care înmoaie şi macină orice voinţă. Că fierul, oricît e de tare, tot îl roade rugina... Fără ca el să ştie şi fără ca să ne dăm seama noi, cei cîţiva care pretindem că judecăm mai adînc, Radu nu este decît un mandatar al minerilor şi al robotarilor gliei. *Ales* de ei. Fără vot şi fără să-l întrebe. Da! Muncitorii sînt tari, sînt sarea pămîntului — cum spunea bătrînul meu dascăl, francez. Sînt viitorul omenirii, — cum stă scris acum în cartea asta adusă de Jenő. Ei, şi numai ei pot şi trebuie să răstoarne totul şi să zidească totul. La dracu sentimentalismul! Încep să înţeleg ceea ce simţeam de mult, dar nu eram în stare să formulez cu mintea mea. În primul rînd că, aşa cum scrie în cartea asta, istoria lumii este istoria luptelor dintre cei care au şi cei care nu au. Plebeii s-au războit cu patricienii, i-au învins şi au dat naştere unei alte rînduieli sociale. Apoi tîrgoveţii comunelor şi servii au luptat împotriva nobililor feudali, i-au învins şi au făurit orînduirea marilor patroni de fabrici şi de comerţ. În unele ţări lupta este în curs, ca în imperiul acesta, şi desigur că burghezimea va izbîndi şi aici, chiar dacă se va împiedica din cînd în cînd. În definitiv, Kossuth ce alta vrea cu devizele lui „Deşteaptă-te, Ungarie!“ şi „Pe mare, maghiare!“ decît prosperitatea negustorilor şi fabricanţilor unguri? Nobilii care îl înconjoară? Cred că mai mult numele este de nobleţea cu care se fălesc, şi că interesele lor sînt la negustorie... Că în lupta asta burghezimea este ajutată şi de ţărani? Aşa trebuie — altfel, cu o ţară de săteni iobagi, săraci lipiţi pămîntului, cui dracu ar

mai vinde industriaşii mărfurile făurite de simbriaşii lor? A, salariaţii, proletarii! Şi ei pun umărul la reuşita revoluţiei burtăverzilor, ba dau şi sînge... Probabil că nu se poate altfel... Se vor alege ei cu ceva? De asta mă cam îndoiesc... Poate niscai fărămituri... Muncitorii sînt însă clasa care produce efectiv, şi — cum spune aici — va veni un timp cînd vor fi mulţi de tot, iar domnii capitalişti nu-i vor mai putea stăpîni. Semne se văd de pe acum în ţările mai evoluate. În definitiv, ce fuse răscoala de la Paris, din vara asta, decît un asalt al proletariatului împotriva capitaliştilor? Totul decurge deci conform unei logici a istoriei. În societatea de azi, etapele istoriei sînt şi vor fi marcate de lupta dintre stăpînii burghezi şi sclavii moderni, adică muncitorii. Cine va birui? Păi dacă istoria nu stă niciodată pe loc — şi nu stă! — ba merge numai înainte, e la mintea oricui că în cele din urmă proletarii vor clădi o societate condusă de ei, în care totul va fi în comun. Dar numai prin unire şi luptă! Mai în amănunţime nu pot să-mi dau seama cum va fi, dar vorba popii Niculae: „Nu-i bai!"

Jäger era îmbujorat la faţă, iar ochii îi sticleau de bucuria unei descoperiri pe care parcă o aştepta de mult. Conchise apoi, vorbindu-şi iarăşi cu glas tare: „Lupta? O avem sub nas şi n-o vedem... O societate nu se inventează din cap. Este o fantezie să se creadă că bogaţii ar fi capabili vreodată de sacrificiul stării lor, de dragul armoniei sociale şi al unei societăţi bazate pe dreptate. Este o naivitate mijlocirea pe lîngă ei pentru crearea de falanstere, icarii şi alte ediţii în format redus ale noului Ierusalim, care nu sînt decît castele în Spania — parcă aşa scrie acolo".

Nerăbdător să-şi verifice noile cunoştinţe, inginerul se aşează iarăşi la birou, răsfoi broşura, citi şi se declară mulţumit. Dar numai în parte. Frămîntarea lui de două zile avea şi alte feţe: unde mai citise el idei oarecum asemănătoare? cine a scris broşura adusă de Jenő?

Scotoci în sertarul de jos şi scoase de acolo miniatura în culori emailate care îl înfăţişa ca student, alături de prietenul său Hans Brodack, în 1810, făcută în Westfalia înainte de a păşi pragul primei lui întemniţări politice. Acum, amintirile i se zugrăveau pe faţă, una după alta. Se vedea cu şapcă roşie de student, la întrunirile acelor societăţi *Bruderschaft* care pe atunci erau revoluţionare; se vedea urmărit noaptea, prin foburgurile oraşelor miniere din Renania, de copoii miliţiei lui Bonaparte; îşi amintea fiecare cuvînt şoptit cu înţeles de ceilalţi condamnaţi, nişte mineri din Saar; apoi se pomeni iar vorbind singur, tot cu glas tare, nu numai cu vorba mută a capului: „De ce nu-mi mai scrie Brodack? Să fi murit pe baricadele Parisului? E prea bătrîn... Din iunie n-a mai trimis nici gazetele! Nici cea din Köln, nici cea din Bruxelles... Poşta merge, altfel n-aş primi *Journal des Débats* şi *Frankfurter Zeitung*.

Căută înfrigurat pe o poliţă, unde păstra colecţiile ziarelor. Desfăcu unul cu data 1 iunie 1848, ultimul exemplar pe care îl primise de la Brodack. De atunci — nimic. Apoi petrecu ochii iarăşi peste broşura ce o adusese Jenő cînd veni, cam tot atunci, de la Budapesta. Ginerele n-o citise, era clar, că filele fuseseră netăiate. Jäger o găsise, întîmplător, printre cărţile şi hîrtiile tînărului.

Acum, inginerul s-a apucat iar s-o citească de-a fir a păr, atent, ca în noaptea trecută. Din cînd în cînd îşi aruncă ochii pe coloanele gazetei. Ia creionul, subliniază, face adnotaţii pe marginile paginilor. Încearcă să confrunte conţinutul celor două tipărituri. Dar expresia chipului arată că truda se soldează şi cu înfrîngeri. Îi joacă pe faţă cînd nedumerire, cînd speranţa triumfului, cînd dezamăgire. „*E pur si muove*[1]! îşi şopteşte. Există o legătură,

[1] „Şi totuşi, se mişcă!" exclamaţia lui Galileo Galilei în faţa tribunalului Inchiziţiei, după ce, spre a-şi salva viaţa, a consimţit să declare că Soarele se învîrteşte în jurul Pămîntului.

o logică a ideilor. Mă întreb totuşi dacă Brodack al meu o fi ştiind ceva despre studiul ăsta... Ştie, cum naiba să nu ştie?! *Bibliile* cum ajung în oazele Africii şi în insulele Polineziei? Atunci, de ce să nu ajungă şi manifestul ăsta la Budapesta — şi de la Budapesta la Petrila? Iacă, e aici, pe copertă, semnătura lui Táncsics, cu cerneală roşie sub apostila *Ex meis libris*[1]. O fi împrumutat-o băiatului, iar Jenő, împrăştiat cum e, a uitat s-o citească...".

Jäger mai scoase din bibliotecă vreo cîteva cărţi pe care în decursul anilor le citise şi răscitise. Mîngîie cu ochii numele autorilor: Thomas Morus, Saint-Simon, Charles Fourier, Wolfgang von Goethe. Cartea cugetătorului german se chema *Ucenicia lui Wilhelm Meister*. Era vorba acolo de un pionier cu acest nume, care încercase să înfiinţeze în America o colonie pe baze oarecum egaliltare, o aşezare de oameni trăind şi muncind în colectiv — aşa cum visase Jäger cîndva, dar nedesluşit. Şi acum cărţulia asta adusă de la Budapesta vine şi răstoarnă totul!

De la Fourier şi Goethe, gîndul inginerului zbură iar, hăt!! tocmai la Radu Zăican!

„Oare nu Radu fuse acela care cu ani în urmă visase o asociere aici la Petrila şi oriunde s-or mai deschide mine, cu muncă şi cîştig egal între ingineri, muncitori şi ţăranii proprietari ai pămînturilor cu cărbuni? Pe urmă, luat cu alte treburi, Zăican a uitat visul. Poate şi pentru că s-a lovit de realităţi. Dar visul a fost! Cum ajunsese să-l făurească?"

Jäger îşi scarpină bărbia, semn de încordare a minţii, apoi iar începu să vorbească singur:

„Cînd o idee este omenească, capul din care ţîşneşte nu trebuie să fie neapărat al înţeleptului înţelepţilor. N-au decît s-o şlefuiască şi s-o justifice savanţii... Capul lui Zăican a fost în aşa fel construit pe temeiul tradiţiei de devălmăşie, de muncă şi proprietate în obşte bătrînească, încît a putut intui din străfunduri de milenii o idee de

[1] Din cărţile mele (în limba latină).

care el habar nu avea că este revoluționară. De ce să mă mir?"

Se întunecase de mult, dar Franz Jäger tot mai filozofa. Puse cărțile la loc, în raft. Își opri volumul lui Goethe și broșura care îl tulburase atîta. Fu surprins cînd văzu că, după o bătaie în ușă, se ivi în prag același prieten bun, preotul Niculae, care îl părăsise de vreun ceas, două.

— Fii binevenit! Ce s-a întîmplat oare?

— Oleacă de necaz creștinesc, o mînă de ajutor ce ni se cere. Mi-a venit greu să vă conturb a doua oară, dar este rugăminte de la domnul director Nándor să primim în gazdă — și domnia-voastră, și eu — cîte-un oaspe din cei sosiți la bal. Au picat atît de mulți, că toate vilele și încăperile domnilor ingineri și funcționari sînt pline. Este vorba de doi ofițeri montanistici. Cu voia dumneavoastră, eu cred că maiorul Clococean să mîie aici, iar celălalt...

— Șezi, părinte, că, precum văd, gîfîi. Eu, cum știi, sînt singur cuc, n-are cine-i căra măcar apă, însă legea drumeției și ospeției o avem și noi, germanii. Maiorul va dormi în camera lui Jenö. Sfinția-ta pe cine vei găzdui?

— Pe locotenentul Opran, de! ca mai mic în grad... glumi preotul. Ofițerii cunosc drumul la noi. Sosesc peste vreun ceas, apoi pleacă și ei la cazină. Dar mă bate gîndul că grănițerii ăștia nu au venit pentru dănțuială... Eu o să încerc să-l cam trag de limbă pe Opran. Domnule inginer, dumneavoastră nu vă duceți la petrecere? A, iertați-mă, fără fiica...

— Nici ea n-ar merge! S-a vindecat de mult. Îi place veselia, dar disprețuiește clevetirile de la sindrofii. În ce mă privește, am destul de lucru...

— Aveți dreptate, văd că citiți și iar citiți. Și, zărind pe birou cartea scriitorului german, îndrăzni: N-am obiceiul să cotelesc prin lucrurile altora, dar ochii — vinovații! — se opriră fără voia mea asupra tomului acesta, semnat de poetul care vă e drag... Vă întreb cu dojană prietenească: Iar dimonul acela despre care mi-ați povestit într-o seară la gura sobii? Doar fuse un Anticrist!

— Nu! Faust n-a fost nici Satană, nici geniu rău, ci simbolul unui Prometeu care a încercat să îndrepte opera dumnezeirii, s-o înalțe spre binele Omului — cu O mare. Acum discutăm foarte serios, nu cu glumele de adineauri, așa cum poate nu s-ar cade să vorbesc astfel în fața unui om al bisericii, însă dumneata ești un cucernic neprefăcut; și apoi, după cum prea bine ziseși, și îți mulțumesc de încredere — în primul rînd îmi ești prieten...

— De bună seamă! La rîndul meu, prietenia dumneavoastră o prețuiesc de ani de zile; ea m-a ajutat nu o dată să privesc mai limpede, ca un laic descătușat de lanțurile tagmei aspre. Poate că aveți dreptate, poate că Faust nu fuse un eretic, dar în cele din urmă cu ce s-a ales? Cel ce aleargă să prindă visul cu mîna e ca cel ce aleargă după umbră... Aveți a citire și alte cărți, mai de folos. Văd că mîngîiați o cărticică nouă...

Bătrînul inginer ținea pe brațul stîng broșura care-l zgîndărise și-i tulburase veghea a două zile, iar cu dreapta o mîngîia ca pe un copil. Mișcarea o făcuse tot timpul cît stătuse de vorbă cu preotul Niculae, fără să-și fi dat seama. Se opri din dezmierdare și privi odrasla cu aer vinovat și totodată nedumerit; parcă nu o mai văzuse pînă atunci... Coperta aceea gălbuie, literele de tipar înflorat, chenarul cu ornamente ca niște piramide simbolizînd trăinicia, poate veșnicia conținutului, îl treziră din visare. Cumpăni ce răspuns să dea prietenului cu sutană. Să-i mărturisească întrebările de ieri și de azi și limanul îmbucurător la care i se părea că ajunsese? Popa Niculae era singura ființă din Petrila cu care stătea de vorbă și despre lucruri adînci, altele decît ale vieții cu necazurile de zi cu zi; acestea erau destinate mai mult întîlnirilor cu oameni închinați pururi acțiunii, ca Radu Zăican, sau inginerul acela ceh, Kral, a cărui viață inegală — cînd luminoasă, cînd dezordonată — n-o înțelegea tocmai fiindcă ascundea poate o taină sublimă într-un suflet zbuciumat. Jäger era ispitit să încerce a împărtăși preotului starea sufletească în care se afla, din

nevoia de a-şi verifica ideile care dădeau năvală şi cu greu le putea rîndui şi stăpîni, ca şi din curiozitatea de a vedea cum reacţionează prietenul. Dar la gîndul că va nimeri în gard, cum se întîmplase cu eroul fanteziei lui Goethe, se resemnă şi răspunse fără amănunte.

— E o carte mică, atît de mică, încît e greu de priceput cum poate cuprinde în filele ei munţi de înţelepciune.

Preotul — în aşteptarea musafirilor nepoftiţi — era însă pus pe vorbă şi începu a-l iscodi.

— Munţi de înţelepciune? Adulmec a fi o compunere moralicească.

— Poate fi privită şi aşa...

— Am înţeles: este o scriere religioasă. Vă felicitez din toată inima. Bătrîneţele găsesc totdeauna calea bisericii, ierte-mi-se gluma proastă... mustăci el în barbă.

Zgîndărit, Jäger nu vru să rămînă dator.

— Şi religioasă. Numai că — predică religia revoluţiei totale...

— Atunci, o fi Predica de pe Munte! Cuvintele Nazariteanului au făcut, la vremea lor, o adevărată revoluţie în sufletele oamenilor.

Inginerul zîmbi ca un cărbune aprins. De data asta jocul cu împunsături prieteneşti îi plăcea şi-l aţîţa.

— Părinte, e vorba aici de o revoluţie care trebuie să izbucnească în zilele ce le trăim, pe pămîntul ce-l călcăm.

— Dac-o fi ca asta a noastră, care boleşte boala, mulţam frumos!

— Nu, ci *altfel* de revoluţie. A muncitorilor, şi numai a lor. A muncitorilor din toată lumea şi pentru toată lumea, începu să-l lămurească Jäger, părăsind de data asta tonul echivoc.

— E peste poate! exclamă sincer preotul. Muncitorii?! Bieţii oameni sînt puţini la număr şi puţintei la minte. N-au să-i ţină curelele... Apoi, nu înţeleg: pentru ce revoluţia să fie doar a lor?

— Pentru că ei sînt clasa cea mai asuprită.

— Bine, dar ţăranii iobagi o duc mai în belşug?

— Nu, însă ei au, ori vor avea, o mică proprietate de pămînt pe care o vor stăpîni prin emanciparea de servituţile feudale, pe cînd proletarul nu are altceva decît braţele lui — nu şi scula, nu şi fabrica. Muncitorii sînt o marfă ca oricare alta ce se vinde pe piaţă.

— Vai, domnule!

— Da, da, nu vezi dumneata că atunci cînd sînt multe braţe de muncă, atunci cînd dau buzna femei şi copii şi cerşesc să li se dea de lucru, scad simbriile? Asta înseamnă că scade preţul omului-marfă!

— Şi atunci?

— Muncitorii vor trebui să ajungă stăpînii fabricilor, minelor, vapoarelor, trenurilor şi aşa mai departe, precum ţăranii vor ajunge stăpînii deplini ai pămîntului.

— Asta înseamnă comunismus! exclamă preotul.

— Cunoaşteţi acest cuvînt? se miră inginerul.

— D-apăi cum?! E atingător de proprietate. *Pruncul romîn* se dezice de el...

Jäger se înfierbîntase — ca orice prozelit, ca orice proaspăt ucenic atunci cînd începe să prindă tainele meşteşugului. Îi vorbi preotului despre rolul istoric al burgheziei, despre mijloacele de producţie pe care ea le stăpîneşte, despre incapacitatea aceleiaşi burghezii de a asigura existenţa salariaţilor ei, apoi despre rolul istoric al proletariatului. Era încîntat că deprinsese binişor ideile din carte, cît şi logica expunerii lor. Popa ascultă cu răbdare, însă fu nevoit să-şi mărturisească dezamăgirea.

— Înţeleg, şi nu prea. Cuvintele dumneavoastră nu-s pentru mintea mea, umil preot de ţară...

— Dar e simplu ca oul lui Columb! Clasa muncitorilor va trebui pe curînd să zdrobească puterea celei burghezeşti, să înlăture societatea asta în care bogatul se îmbogăţeşte, iar săracul ajunge şi mai sărac.

Preotul ar fi vrut să-i aducă aminte că banul la ban trage şi că lumea aşa e făcută: unii cu folosul,

alţii cu ponosul, dar, cum nici el nu credea în veşnicia strîmbătăţii pe pămînt, se mulţumi cu o întrebare:

— Către acest sfîrşit frumos al deplinei egalităţi între fiinţele create de Dumnezeu nu se poate decît prin revoluţie? Adică binele, prin rău? Vine ca un fel de creştinism, în care, însă, nu întorci vrăjmaşului şi obrazul celălalt...

— Dacă vrei să-i spui aşa, fie! — deoarece în cele din urmă creştinismul, după cum ai simţit şi dumneata, dacă îl scormoni în miezul lui, ce altceva propovăduieşte decît egalitatea semenilor noştri? Desigur, egalitatea cu ajutorul duhului blîndeţii, însă trebuie să recunoşti că de optsprezece veacuri dumneavoastră, prelaţii, îl propovăduiţi în zadar. Profetul a dat greş! În cartea asta, însă se propovăduieşte o egalitate instaurată de proletariat prin mijloace violente, la nevoie.

— Repeţesc, domnule inginer, că încă nu înţeleg de ce revoluţia aceea trebuie s-o facă numai muncitorii. Nu zic ba: tot ce-i nalt se va pleca, şi tot ce-i jos înălţa-se-va, după cum scrie la cartea sfîntă, însă nu-mi vine a crede că va fi pe lumea asta.

Ideile lui Jäger i se păreau prea din cale-afară, un fel de năluciri. Nu găsi însă de cuviinţă să-l aţîţe. Ţinu să-i atragă atenţia încă o dată că o astfel de revoluţie ar însemna răsturnarea tuturor rînduielilor de pe pămînt. Nu sînt bune, e drept, rînduielile de azi, dar muncitorii ce putere au? se încăpăţînă el să întrebe. Priviţi băieşii noştri!

— Dar ei deţin cheia producţiei, secretul făuririi bunurilor, în cazul de aici — cărbunii. Şi apoi, nu este vorba numai de mineri, ci de proletarii de toate meseriile şi din toate ţările. Dumneavoastră, romînii, spuneţi că Dumnezeu a făcut vrabia, dar şi craca pe care stă. Ei bine, în cartea asta se demonstrează că burghezimea a creat armele cu care prosperează civilizaţia prin comerţ şi industrie, însă a creat şi oamenii care mînuiesc aceste arme: adică proletariatul, care va fi groparul capitalismului — şi aşa va fi! Puterea muncitorilor stă mai puţin în numărul

lor, cît în misiunea pe care le-a rezervat-o istoria. Dacă cercetăm cu luare-aminte cele ce se petrec sub ochii noştri, constatăm că nu mai departe decît în revoluţiile de azi clasa muncitorilor a jucat şi joacă o rolă de seamă. Îţi spun drept, părinte, că eu însumi de-abia acum văd bine, de-abia acuma mi s-a luat un văl de pe ochi... Hai să ne amintim ce fuse în primăvară: La Paris, în februarie, proletariatul a fost acela care a ridicat baricadele; la 13 martie cine a dezlănţuit revoluţia de la Viena şi cine a manifestat cu violenţă în faţa palatului în care huzurea Metternich? Muncitorii şi studenţii! Peste două zile cine a forţat revoluţia de la Budapesta şi a eliberat pe deţinuţii politici? Studenţii şi munctorii! Dar revoluţiile din Italia, de la Neapole, de la Palermo, de la Milano, cine le-a început şi cine a vărsat pentru ele prisos de sînge? Muncitorii! Ba, am să merg şi mai departe, adică mai bine zis: mai aproape, lîngă Carpaţii noştri, la Bucureşti. Cînd la 11 iunie stradele capitalei valahe au fost inundate de lumea chemată prin glas de clopote, din cine era formată acea lume? Ai să-mi răspunzi că din negustori, intelectuali si funcţionari. Da, au fost şi de-ăştia, adică burghezia. Însă grosul erau muncitorii de toate felurile, tăbăcarii, ţesătorii, croitorii şi cizmarii, zidarii, puzderia de servitori de la prăvăliile şi casele boiereşti! Doar singur mi-ai istorisit toate acestea şi mi-ai citit din gazetele lui Bălcescu şi Rosetti.

Preotul Niculae era tot mai mult în mirare. Jäger părea de nerecunoscut. Se sculase în picioare, se mişca vioi, iar ochii îi jucau sfredeluş. Parcă întinerise.

— Cele mai de pe urmă s-ar putea să aveţi dreptate dumneavoastră şi cel ce scrise cărticica aceasta, încheie preotul. Rogu-vă, ce nume poartă visătorul şi pe ce meleaguri trăieşte?

La auzul acestor întrebări, Jäger simţi că iar îi vîjîie capul. Ce lămuriri să-i dea preotului, dacă nici el nu ajunsese decît să bănuiască numele autorului?

— Manifestul este nesemnat, fu răspunsul — sec. E tipărit în limba germană, dar a apărut în Englitera, la London. Aş crede că e scrisă de un învăţat din ţara mea de obîrşie. Numele lui l-am mai întîlnit prin nişte gazete din Renania şi de la Paris. I-am pomenit şi lui Zăican despre acest profet, doctorul...

Inginerul îşi pierdu şirul, deoarece preotul îl întrerupse sărind cu alte întrebări:

— Manifest? Doctor? Tămăduitor de rane ale trupului? Mari sînt minunile tale, Doamne!

— E un filozof, încercă Jäger să dea lămuriri mai amănunţite.

— Un filozof cu idei comunistice — e limpede. Vrea un fel de devălmăşie mai mare decît toate devălmăşiile. Nu crezi că domnul Doctor acela s-a trezit prea tîrziu? Proprietatea obştiilor moare, vezi şi dumneata, chiar în acest sat bătrînesc. N-a mai rămas din obştea veche decît o stafie...

— „O stafie cutreieră Europa"..., îngînă inginerul, rar, din proaspăta amintire a rîndului cu care începea manifestul ce iscase mica discordie dintre ei.

— Cum aţi spus?

Într-o clipă, Jäger parcurse în gînd întreaga broşură, de la cea dintîi pînă la cea din urmă frază, şi-i răspunse ca trezit dintr-un vis:

— Am spus că muncitorii n-au de pierdut decît lanţurile...

Preotul ridică din umeri. Acum chiar că nu mai înţelegea nimic!

BAL MASCHÈ

La cazina societăţii a fost în seara aceea petrecere cu bal mascat.

Burghezia Petrilei nu încetase, în timpul revoluţiei, să se desfăteze potrivit tipicului din oraşele după a căror viaţă jinduia. Petrecerile se ţineau şir şi totdeauna cu dans pînă la ziuă. Dar de „bal maschè" nu se pomenise încă. Acum însă se introducea şi acest element nou de civilizaţie... Adevărul este că totul nu fusese decît o parodie, o maimuţăreală improvizată în ultimul moment. Doamnele burgheziei petrilene se pregătiseră de trei zile pentru balul din ziua cînd — coincidenţă! — sătenii încununaseră boul, dar nu bănuiseră surpriza că balul va fi „maschè". Cuvîntul începuse să circule din vilă în vilă şi din budoar în budoar abia cu cîteva ceasuri înainte de începerea petrecerii. El stîrnise senzaţie şi înfrigurare nu numai printre cuconet, ci şi printre bărbaţi. După care începuse nedumerirea celor care se întrebau pe drept cuvînt cu ce se vor îmbrăca la bal: femeile cu ce îşi vor masca şoldurile, iar bărbaţii, burţile, de unde costume „Arlechin" şi „Pierrot", de unde rochii fistichii, jupoane largi, „Colombine", pelerine colorate, zorzoane de tot felul? Dar măşti pentru ascunderea ochilor frumoşi şi privirilor languroase? Măşti nu se găsesc pe toate drumurile. Abia la oraş, cu atît mai puţin într-un biet sat cu mo-

mîrlanii!... He!, dacă doamnele ar fi întrebat pe mineriţe şi pe roabele spălătoriei de cărbuni de lîngă mina Ferdinand... Poate că le-ar fi împrumutat, în derîdere, „obrăzare“ din cîrpele murdare cu care îşi înfundă ele gura şi urechile şi îşi feresc ochii de praful înecăcios care răzbate prin cîlţi şi le scurtează viaţa...

Dacă e bal, bal să fie! şi-au zis cucoanele. Chiar aici, la dracu-n praznic, la Petrila! Parcă ţăranii ce făcură de dimineaţă? Nu tot un „bal maschè“ fuse şi încununarea lui Prian şi a tuturor boilor din sat? Ce altceva erau florile, cununile, inelele, sălbile de la grumazuri şi ţoalele de pe spinările boilor, decît costume de petrecere? Convinse că raţionamentul era de nezdruncinat, doamnele Petrilei scotociră în după-amiaza aceea, ca înnebunite, dulapurile, cuferele şi podurile în care aruncaseră mîndreţe de rochii de altădată, zdrenţe acuma; goliră rafturile negustorului Kardos de toate stămburile şi mătăsurile ordinare, colorate şi înflorate cît mai viu; iar Tereza inginerului Schultze ajunsese cu trăsura societăţii tocmai la şatra ţiganilor pripăşiţi în capul satului Livezeni, de unde cumpărase pe nimica toată fusta unei pirande de toată frumuseţea, un ghiordan şi o scoică pentru ghicit norocul, iar pentru amant — un costum de bulibaşă.

Celelalte cucoane au cîrpit pînă tîrziu rochii şi fuste demodate, cu care se îmbrăcaseră o dată în viaţă, la nuntă, ori purtate de mătuşi şi alte neamuri pe vremea împărătesei Luisa, lucruri netrebnice, pe care le căraseră la Petrila — nici ele nu ştiau de ce. Din stămbăria şi mătăsăria proastă găsită la prăvăliaş încropiseră tulpane, colombine, nădragi de arlechini şi tot ce le mai năzărise prin cap, fără alegere deosebită. Surpriza cea mare nădăjduiau să le-o facă bărbaţilor. Cususeră în grabă, fiecare pentru al ei, mai din imaginaţie, mai după „model“, cîte-un anteriu, un biniş, o feregea sau giubea, iar pentru ele — pambriuri, rochii de belacoase, filaliuri şi malotele. În vestmintele astea ciu-

date, necunoscute în Ardeal, sta și pricina pentru care balul din seara aceea trebuia să fie „maschè". Autoarea trăsnelii era „dansatoarea în exil", veșnic neastîmpărată Emma Jedermann!

Se știa încă de la începutul verii că mulți boieri olteni se exilaseră din Valahia-Mică în orașele transilvane, prin pasul Turnului Roșu, sau pe la Surduc. Dăduseră dosul o dată cu izbucnirea revoluției de la Islaz, în calești, care și caravane, cu familii, averi și arnăuți după ei. Cei mai mulți se opriseră la Brașov și Sibiu, la Deva și Hațeg, tot în orașe apropiate de hotar, ca să le fie întoarcerea mai lesnicioasă. Cîțiva protipendanți, nobili logofeți și postelnici, spițe din Bibești, Otetelișeni, Vlădoieni, mădulare de bani craioveni și spătari cu vază, găsiseră adăpost la castelele și palatele unor baroni și conți, în satele Clopotiva, Sîntă-Mărie-Orlea, și Pui, adică poftiți de baronul Pogány, de Nagy Klopotiva, de contele Kendeffy, de baronetul Puy și alte vlăstare cu sînge albastru. Două luni și ceva benchetuiseră înfrățiții nobili de limbi diferite, iar acum se părea că osînda celor ce se surghiuniseră cu deplină voie se apropia de sfîrșit. Obliciseră corbii că revoluția din Țara Romînească era încolțită din toate părțile: mitropolitul afurisea pe „rebeliști", Eliade și Brătienii se făcuseră mielușei, turcii pîndeau pe drumul Giurgiului. Veliții corbi se pregăteau să se arunce cu croncănit prelung asupra revoluției, care de departe le mirosea a stîrv... Și-au luat rămas bun de la făloasele gazde, și-au sărutat cu ele clonțurile încovoiate, au încărcat în calești și căruțe cu poclit sipetele cu scumpeturi, s-au înconjurat cu arnăuți de casă și, fără zurbală, mai mult pe furiș, au apucat spre pasul Jiului, cu gîndul să se aciueze la cea dintîi și cea mai ferită așezare din țară, la schitul Lainici. Dar la Surduc era să li se înfunde! Un curier, trimis în întîmpinarea necunoscutului, se înapoiase cu știrea că nu se poate pătrunde în țară fără primejduirea vieții, deoarece Lainiciul era înțesat de pandurii lui Magheru. Olăcarul văzuse cum pandurii făceau in-

strucție de tras la țintă, iar alții ridicau niște redute care să închidă padina Jiului dinspre miazăzi spre Cărbunești. Boierii-corbi se cam înspăimîntară — și nu prea. Puteau să se reîntoarcă la castelele unde găsiseră odihnă și zaiafet și să mai stea acolo, la nevoie pînă la primăvară, că doar revoluția nu le zdruncinase moșiile, iar pe ei nu-i aștepta în țară vreo muncă oarecare. Fugarii s-au înspăimîntat însă de-a binelea cînd s-au pomenit încolțiți de ceata lui Trif Alupetreacătă. „Haiducii" — povesteau boierii olteni — îi urmăriseră de departe, dar nu îi atacară decît atunci cînd le veni lor bine. Numai un arnăut a plătit cu viața îndrăzneala de a-și apăra stăpînii cu slobozire de gloanțe. Ceilalți arnăuți s-au ales cu cîte-o bătaie ciobănească — pentru ca să se satură de slugărit, spusese căpitanul cetei. Ei, boierii, au scăpat teferi, cu viață și cu cîte un scuipat — că ăsta se părea a fi un obicei al căpeteniei. Nu le-au pîngărit fetele și nevestele, nu i-au despuiat de veșminte, nu le-au prădat cuferele și lăzile deși au cotrobăit prin ele și — minunea minunilor! — nici de bijuterii nu s-au atins. „Nu sîntem tîlhari", i-a lămurit căpitanul. Le-au oprit însă caii de rezervă, cai sirepi, și armele de tot felul, mari și mici, de foc și de înjunghiat. Și banii pînă la ultima lățcaie. „Pîntru hrana trupei", le-a explicat același căpitan. Boierii rîd de păținie ca și de scuzele îngăimate de mai-marele „tîlharilor la drumul mare" — că acuma corbii de stîrv nu le mai spun altfel oștenilor lui Radu Zăican.

Așa au ajuns veliții boieri olteni la Petrila: în drumul de înapoiere spre Haței și castele. Poposiseră la Petrila pentru un timp ceva mai lung, aflînd că acolo este sat mare, cu industrie, lucrători și gardă civică, dar și ca să chibzuiască ce au de făcut și să-și vină în fire jupînesele și demoazelele, ființe delicate, care sufereau încă de pe urma neprevăzutei aventuri. Au oprit caravana în fața celei mai arătoase clădiri, în fața căreia i-a întîmpinat cu uimire directorul Nándor. Îndată au coborît ca din zbor cucoanele care priviseră de la ferestrele

apartamentelor inginerilor şi funcţionarilor superiori. S-a făcut învălmăşeală de limbi, cu exclamaţii şi întrebări. Nándor nu putea să le refuze oamenilor găzduire, chiar dacă n-ar fi intervenit, gălăgios, doamnele petrilene. Doar avea în faţă albăstrime cu rang simandicos! Erau valahi, nu „olahi", ca ciobanii şi iobagii jieni... Erau nobili, chit că — să te cruceşti de îmbrăcămintea lor! Tinerii şi cuconetul se purtau nemţeşte ori amestecat, dar ceilalţi: toţi cu bărbi stufoase, cu giubele şi işlicuri! Parcă intrase Petrila în carnaval...

Negîndiţii oaspeţi au fost încartiruiţi pe ici, pe colo, dar cu cinste, în vile şi în apartamentele care flancau cazina. Asta a fost sîmbătă spre prînz, cînd cu încununarea boului. Pînă seara, burghezia petrileană şi reprezentanţii acelei curioase nobilimi orientale parcă se cunoşteau de cînd lumea! Mai cu seamă tineretul şi femeile — cum e şi firesc. Rîdeau, ţopăiau, se plimbau ca la ei acasă. Doar bărboşii se trăseseră în cîte-o cameră ca de iatac, puseseră perne pe jos, ca să poată sta cu picioarele încovoiate sub ei, porunciseră soaţelor să le aducă din lăzi filigene şi ibrice şi pufăiau din ciubuce. Ba, unul mai bătrîn, care pesemne nu învăţase nimic la castelul grofului de Clopotiva, se dusese să se poieneze în livada cu pruni din spatele cantinei... Halal nobil!

Aşa se face că în căpşorul cîrlionţat al doamnei Emma a răsărit scînteia continuării acestei imagini de carnaval prin transformarea anunţatului bal în bal mascat, burghezia băştinaşă, domni şi doamne, urmînd să vină la petrecere costumaţi ca evgheniţii boieri şi boieroaice bătrîne şi refractare la veşmintele europeneşti.

Un bal mascat cere însă lume multă şi necunoscută, altfel surpriza măscuţelor nu mai este surpriză. Ei bine, norocul a făcut ca, în afara musafirilor olteni, să pice şi alţi domni respectabili în seara aceea. Parcă dinadins îşi dăduseră întîlnire la Petrila cîţiva funcţionari comitatensi de la Deva şi Haţeg. Cercetaseră arhivele de la primărie, într-o

anchetă cerută de grofi pentru munţii în a căror posesiune devălmaşii reintraseră cu de la ei putere. Spre nespusa încîntare a femeilor, care încă mai piguleau cu acul la costume şi măşti, către seară sosiră şi două caleşti deosebite. Din cea de fabricaţie sibiană coborîră Henry Hoffmann şi avocatul Gabriel „von" Neptaar, însoţiţi de o femeie elegantă. Nu se anunţaseră, dar prezenţa lor nu produse nici o nelinişte directorului Nándor, deoarece — de cînd cu isprava minerilor sabotori care dăduseră pe gîrlă maşinile din Germania — stăpînii de la Braşov veneau din ce în ce mai des la Petrila, şi pe rînd, ba patronul cel mare, ba fratele mai mic, sau cel puţin un reprezentant autorizat, de talia lui Neptaar. De data aceasta capitalul din Braşov mai era reprezentat şi prin doamna care nu era decît contesa scăpătată de la Codlea, amanta lui Hoffmann cel tînăr. Anonimatul n-a putut fi păstrat.

Din cea de-a doua caleaşcă, de fabricaţie pur vieneză, mîndră ca un cal din stava contelui Kendeffy, coborîseră trei domni şi mai mîndri. Bătrînul încruntat şi elegant mai fusese la Petrila cu vreo opt ani în urmă. Era Wilhelm de Rozsdamentes, administratorul general al domeniilor grofului din Orlea. Ceilalţi doi erau tineri ofiţeri din armata austriacă, un locotenent şi un sublocotenent din garnizoana Sibiului. La drept vorbind, tot atunci veniseră şi alţi doi ofiţeri, dar nu în caleaşcă, ci călărind pe lîngă ea: maiorul Clococean şi locotenentul Opran. Însă ofiţerii aceştia fiind din armă plebeiană, la o unitate montanistică de romîni, adică la Regimentul I grăniceresc, nu prea fură luaţi în seamă — decît, poate, de cucoane, dar nici de ele prea mult, deoarece pînă la sfîrşit s-a constatat că femeile erau la mare preţ, la bal fiind puţine la număr, iar bărbaţii — de trei ori mai numeroşi.

Directorul Nándor nu s-a fistîcit de atîta musafirlîc, dar a avut de furcă mult cu potrivirea găzduitului după rang. Noroc că vila lui este mare, a doamnei Josefina de asemenea şi că în ultimii ani

şi-au clădit vile aparte — mai mici, dar cu camere îndestulătoare — subdirectorul Winkler, contabilul-şef Váradi şi negustorul Kardos. Nándor se întreba însă cu oarecare grijă ce căuta în Petrila vulpoiul acela de Rozsdamentes, cu ce misiune veniseră cei doi ofiţeri austrieci, şi mai cu seamă cum va trebui să se poarte el, patriot ungur, koşutist declarat, cu aceşti spilcuiţi şi cam impertinenţi soli ai generalului baron von Puchner — că altceva nu puteau fi decît soli împărăteşti. Noroc, îşi zicea, că se află prezent şi unul dintre patroni! Are cu cine se sfătui la nevoie...

Balul a început abia spre miezul nopţii, din pricina musafirilor nepoftiţi, a bufetului, care nu se putea îmbelşuga fără jaf în toate cămările, ca şi din cauza costumelor şi măştilor.

A fost un iarmaroc cum nu se mai văzuse! Unguri, nemţi şi romîni. Burghezi şi nobili. Unii dintr-o parte, alţii din cealaltă a Carpaţilor. Ofiţeri de viţă şi ofiţeri de opincă. Burghezi de stare mijlocie şi minusculă, capitalişti, negustori şi ingineri mari şi mici. Deci neveste ţîfnoase şi neveste speriate. Tocmai de aceea, inspiraţia hazardată a doamnei Jedermann s-a devedit bună. La un bal mascat se trec cu vederea, la adăpostul măştii salvatoare, şi stîngăcia, şi vorba nepotrivit spusă — ba şi mitocănia...

Babilonia s-a transformat apoi într-un adevărat haos după întîiul cîntat al cocoşului, cînd mai picară zece boieri şi boieriţe — cinci şi cinci. Colac peste pupăză! Ăştia erau tot din cei lihniţi să se întoarcă în Ţara Romînească, dar de rang mai mic, cu cinuri pînă la comis. Se băjeniseră numai pentru că sub domnia lui Bibescu îndepliniseră în Oltenia felurite cinovnicii cu alişveriş: ispravnici, vatamani şi beşlege de judeţe, de stinseseră satele. În refugiul lor nu stătuseră la castele, ci pe la hanurile din Deva şi Haţeg. Boierii evghenişti, cei sosiţi de cu ziuă, se bucurară, dar îi priveau de sus. Nándor ofta şi blestema, că gluma se îngroşase. Trebuia să-i oploşească undeva şi pe ăştia, aşa că fu

nevoit să trezească din somn pe preotul Niculae şi pe inginerul Franz Jäger, apelînd la bunăvoinţa creştinească a primului şi la spiritul de înţelegere al celui de-al doilea, revoluţionar pînă-n vîrful urechilor, duşman înverşunat al oricăror nobili, fie boieri de neam, fie ciocoi — dar om de omenie.

Povestea noilor băjenari ajunşi la Petrila nu se deosebea prea mult de a celor speriaţi de Trif Alupetreacătă. Dincolo de Merişor, fuseseră înconjuraţi de ceata lui Moacă al Tătarului. Căpitănița Fira se afla pe acolo, cu poruncă să pîndească toate potecile în căutarea lui István, dar şi cu paza strîmtorii, pe unde s-ar fi putut strecura oricînd în jos, pe Jiuri, mercenarii grofilor şi siluitorii satelor. Asta fusese ziua. Fira zărise şi cele două landouri cu ofiţeri şi domni civili, dar recunoscînd pe stăpînul minelor din Petrila şi Petroşeni, chibzuise că nu avea de ce să-i atace. Trimisese doar un călăreţ de galop, să-l înştiinţeze pe Radu despre prezenţa ofiţerilor. La scurtă vreme după această întîlnire, hop şi căruţele boiernaşilor! Nici ei n-au păţit mare lucru, afară de — ca la Surduc — confiscarea cailor de rezervă, a armelor şi banilor. Fără scuipat! Numai că Fira nu s-a îndurat să le lase ciocoaicelor şi podoabele de aur. Le-a smuls pînă şi cerceii din urechi... Şi le-a drăcuit! După care a trimis iar un curier lui Radu, cu ştire că se întîmplă ceva în Ţara Romînească, de vreme ce se întorc îmbuibaţii. Tocmai cînd căpitănița şi Moacă se hotărîseră să poprească pe boieri vreo zi, pînă soseşte de la Zăican răspuns ce să facă cu ei, apăru pe drum un călăreţ prea bine cunoscut în munţii aceia, un călăreţ care era nobil de-adevărat, singurul baron de care nu se atingeau foştii haiduci, pentru că acela era baron fără iobagi, părea oleacă zăltat, şi nu făcea altceva decît să cutreiere munţii şi văile în căutare de bogăţii tăinuite sub stînci, cu deosebire a unor foarte îndoielnice filoane de aur. Era baronul Anton von Maderspach, inginerul care descoperise zăcămintele de cărbuni de la Petrila. Fira ştia şi asta. Ce-a făcut şi ce-a dres baronul, cum

i-a vorbit femeii încinse cu pistoale — boierii nu știu, dar s-au pomenit liberi și conduși la Petrila. Iar directorul Nándor — cu un musafir mai mult, bașca liota de boiernași.

Sala cazinei fusese împodobită ca la orice serbare obișnuită, numai că fiecare dintre localnici trebuise să aducă de pe la casele lor scaune și fotolii pentru grofița lui Hoffmann, pentru cele cîteva bărbi albe și pentru baborniţele din Valahia. Bătrînele boieroaice erau înzorzonate de sus și pînă jos cu danteluțe la bonete, danteluțe pe tafte și atlazuri, cu cuniţe de samur și jdiori pe malotele și binișuri. Pielea gîrbovă a mîinilor, gîtului și urechilor strălucea de inele, ghiordane și cercei. Doamnele petrilence erau contrariate văzîndu-le că trag tabac pe nas și că vorbesc altă limbă decît cea franțuzească ori pe a țărancelor transilvane — și nu se dumireau de fel, necunoscînd ele vreo iotă din limba vestiţilor filozofi ai Eladei. Sau a plăcintarilor din București, ajunși arendași peste mii de pogoane...

Vlăstarele albăstrimii și ciocoimii Craiovei n-au avut de ce să se costumeze în seara aceea, veșmintele lor fiind un amestec de jiletcă și frac, de negru și tărcat, de crinolină și rochie cu șlep ori turnúri — amintiri din orașul plăcerilor, de-a valma cu proaspete cumpărături din Sibiul sobrietății, totul reflectînd lupta dintre moda pariziană și moda vieneză. Numai inginerii și doamnele lor se maimuțăreau în veșminte de carnaval, funcționarii mai micuți fiind îmbrăcați orășenește, dar fiecare cu cîte-un semn ce ar fi vrut să dovedească distincție și un nestăvilit vis de parvenire. O notă discordantă făcea veritabilul baron Maderspach, care purta același ponosit costum de călărie — cu pantaloni bufanți și jambiere — ca și Petron, reprezentant al hainei nemțești, croită vag franțuzește din postav bătut țărănește. Învățătorul fusese invitat pentru că era intelectual și fiindcă în anul acela, al libertăților, se impunea prezența și a unui romîn de sadă transilvană. La drept vorbind, ca romîni

se mai aflau de față și ofițerii grănicerești, însă vestoanele lor sărăntoace erau nepotrivite pentru un bal, fie el chiar mascat. Mai potriviți păreau șalvarii de bulibașe și fusta de șătrăreasă cu care se gătiseră inginerul Grünnen și doamna Tereza Schultze — poate pentru ca amantlîcul lor să nu fie zdruncinat de semne exterioare. Cît privește pe încornorat, „To-to" se simțea mîndru în satinul de „Pierrot", ca și subdirectorul Winkler în anteriu de maniță, ca și afemeiatul Farkas în giubea de saftian, ori Váradi în feregea de ghermesut, la brîu cu taclit de mătase levantină. Aceștia nu urmară pilda directorului Nándor, care refuzase orice mască, susținînd că ar fi nedemnă și de gradul său, și de zilele acelea revoluționare...

Contesa din Codlea avea motive să se gătească în așa fel încît nimeni să n-o recunoască a doua zi, însă costumele, oferite cu slugarnică grabă, n-o încîntaseră. Își ascunsese doar ochii sub o mască de catifea neagră, așa cum era și rochia — simplă, strîns lipită pe talie și adînc răscroită la gît. Cînd dansa, contesa părea un pui de viespe într-un roi de albine. O singură concurentă avea grofița în talie, în farmec și în roitul prin sala cazinei: era Emma Jedermann. Fosta ibovnică a răposatului Willing părăsise pe zgîrcitul Schultze și se făcuse mititică în brațele nu prea voinice ale directorului Nándor, care, în numele răspunderii ce-o avea la Petrila, își stăpînise ani în șir poftele, dar căzuse la grea ispită într-o seară cînd, vizitîndu-l în biroul din clădirea administrației, drăcoaica „dansatoare în exil" îi ceruse ajutor de materiale, planuri și mînă de lucru, gratuite, pentru o vilă ce și-o dorea de mult. Și, cum dragostea cade cu lovitură năprasnică tocmai pe cel care încearcă a i se împotrivi cu îndărătnicie, acum bătrînul soț al Emmei se lăfăie în camere ce nici nu îndrăznise a visa... De cînd povestea s-a lățit, Vilma, soața directorului, iese din ce în ce mai rar în lume. O pizmuiește pe vrăjmașă, dar o urăște și pe Josefina, văduva fostului inginer-șef. Pentru că nu vrea să îmbă-

trînească! Dar cum să îmbătrînească o văduvă veselă? Într-adevăr, viața Josefinei s-a răsturnat cu totul. Moartea lui Willing a eliberat-o de coșmaruri, i-a redat libertatea și i-a garnisit punga cu o avere neașteptată. Răposatul adunase bănet la bănci, din jecmănirea societății, iar de pe urma unchiului — colonelul care sfîrșise ciopîrțit de partizanii italieni în Lombardia austriacă — îi rămăsese case de speculă la Linz și Salzburg, o latifundie în Carintia și socoteli încă nelămurite cu niște mari negustori din Viena. Willing însuși nu le știuse pe toate. De-abia inginerul Kral dăduse de capătul acestei averi, la deschiderea celor două testamente. Terezei, singura fiică a Willingilor, îi revenise averea imobilă, iar soției — bijuteriile și depozitele de la bănci. Kral se amestecase cu rost în toată afacerea cu moștenirile. Era el stricat pînă-n măduva oaselor — sau cel puțin așa spuneau invidioasele — dar avea nevoie de banii Josefinei pentru scopuri mai puțin lumești decît băutura și petrecerile. La Kladno trăiau încă părinții lui — foarte săraci; doi frați, luptători pentru independența poporului ceh, își striveau viața în temnițele încă nedesferecate ale împărăției; iar într-un sat din Carniolia zăcea paralizată singura femeie pe care o iubise în viață. Taine pe care frumosul Kral le ținea și mai ferecate decît Habsburgii închisorile lor. Dar nedezvăluite, ele nu puteau să-l dezvinovățească de planul pe care îl făcuse atunci cînd hotărîse cununia cu Josefina; între ei deosebirea de vîrstă era mare. Fapt este că Josefina plutește în nori, amorezată ca o școlăriță. A mai întinerit, se alintă, se îmbracă înflorat și iese cît mai des cu Kral la braț. Ostentativ! Ca să crape de necaz „alea" — știe ea cine...

Fericirea fostei doamne Willing s-a clădit însă pe nefericirea Terezei; fiica jinduiește după bijuterii și forinți; vila a trebuit să fie împărțită altfel; Kral și Schultze — ajunși acum socru și ginere! — se ceartă; și nu o dată cele două femei au sărit să-i despartă. În vremea din urmă, fericirea Jose-

finei pare că a început să se clatine. Din alte motive: Tereza își păstrează amantul din Brașov, se afișează cu cel din Petrila, dar — după atîția ani! — a băgat de seamă că inginerul Kral este negrăit de frumos... Iar Kral, care face pe nevinovatul, și chiar este, a devenit morocănos și vrea să plece în Cehia, unde are legături cu mișcarea de rezistență a poporului său.

Balul s-a deschis cu un început de scandal. Îmbrăcat în haine de paradă, cu pantaloni albaștri ca sîngele său, cu veston alb-imaculat, chipiu negru, înalt, și avalanșe de fireturi pe piept și la umeri, locotenentul musafir, cel cu vremelnică garnizoană în Sibiu, era fiul baronesei Leopoldina Bruckenthal, proprietară de mine de aur în Munții Apuseni, și reprezenta la bal nu numai trufia camarilei austriece, ci și linia ei politică. Von Bruckenthal pretinsese de la început înlocuirea drapelului ungaro-koșutist de la intrarea în cazină, și a rozetelor asemenea de la reveruri, cu semnul galben - roșu, imperial. Însă burghezia ungurească din Petrila nu se lăsă intimidată. Chiar directorul Nándor — oricît era el pus pe împăciuire — fu acela care bravă neobrăzarea tînărului cu galoane multe și reveni în sală cu o eșarfă cusută în tricolorul maghiar. Însufleți, ceilalți îl imitară, mai puțin inginerii și funcționarii din neamul locotenentului. Caius Petron purta și el cocardă, dar în culorile romînești, așa cum fuseseră stabilite la Blaj: albastru, alb și roșu, ceea ce, netăgăduit, dovedea curaj, iar Kral — pe cele ale revoluției cehe. Locotenentul von Bruckenthal ar fi preferat, într-o astfel de atmosferă, un duel cu spada, sau cel puțin să plece zăngănind sabia și trîntind ușile, însă aghiotantul său, sublocotenentul imperial Hummel, îi aminti că au de îndeplinit o misiune. Care? — nu se știa încă. Incidentul cu eșarfele revoluționare a fost aplanat nu prin chemare la datoria misiunii, ci prin dibăcia amantei lui Hoffmann. Cu un gest scurt, contesa porunci lăutarilor să atace un cadril elegant, iar cu altul, plin de grație, se apropie de locotenent și îl invită

la dans, ca prim preferat. Pînă ce fericitul să-şi descingă sabia, frumoasa contesă avu răgazul să-şi prindă în dreptul inimii, pe fondul negru al rochiei de catifea, o rozetă micuţă, mare însă prin sentimentele koşutiste ce le mărturisea. Uluirea fu discretă, iar împăcarea — formală, ca şi raporturile de prietenie dintre Viena şi Budapesta... Joaca însă continua, toţi petrecăreţii manevrîndu-şi rolurile cu artă de veritabili comedianţi.

— Vezi, *psihimù*[1], aici domneşte bună înţelegere între... şopti mai tîrziu Luxiţa, soaţa postelnicului Bălşanu, cînd turul unei figuri de cadril o apropiase de urechea logofătului Barbu.

Dar logofătul o întrerupse:

— Nu se ştie ce va ieşi pînă la urmă... În ţara asta se dă o bătălie mai abitir ca la noi. Aici se lovesc cap în cap limbi şi naţii amestecate. Pînă una-alta, stau toţi ca pe un jar fără flăcări...

— Tu stai pe jar? Mai spune-mi că mă iubeşti!, Barbule...

— Şi eu stau... Vorbeam însă de jarul pe care se chinuiesc popoarele din ţara asta, şi mă gîndesc întîi la romînii noştri, oricît aş fi eu de boier blagorovnic...

— Contesa aia frumoasă, unguroaica, e capabilă să împace toate naţiile. Popoarele ar trebui să fie conduse de noi, femeile... filozofă Luxiţa în tempo de dans.

Logofătul zîmbi amabil, apoi răspunse cu tîlc:

— Voi nu ştiţi să trageţi cu pistolul!...

— Ba ştim!

— Ştiţi să trageţi în amanţi! Nu în vrăjmaşi, ca...

— Te gîndeşti la nebuna aia de Ipătească?

— Poate... Spune-mi, Luxiţo, de ce se uita postelnicul aşa de încruntat la mine? Bănuie ceva?... Lasă, îmi răspunzi mai tîrziu. Iar mă ţinteşte cu ochii. Bine că se termină turul...

---

[1] Sufletul meu (în greceşte).

Începuse să răzbească şi în acel colţ de ţară a Jiurilor ştiri neliniştitoare despre stările politice de la Viena şi Budapesta. Înnăbuşirea revoluţiei italienilor şi a răscoalelor naţionale din Cehia şi Slovacia dăduse apă la moara contrarevoluţiei Habsburgilor. Victorios, împăratul părăsise reşedinţa din Innsbruck şi se înapoiase la Schönbrunul vienez. O dată cu aceasta, masca fusese aruncată prin refuzul de a sancţiona cu semnătura sa legile votate de Casa deputaţilor din capitala maghiară. Kossuth se văzu astfel în neputinţă de a organiza o armată proprie a Ungariei libere, armată fără de care apărarea revoluţiei şi ducerea ei mai departe nu erau cu putinţă. Popoarele din împărăţie fierbeau. Cu deosebire sîrbii, cehii şi romînii. Avram Iancu din Apuseni ştiuse să aprecieze cum se cuvenea importanţa revoluţiei koşutiste, dar acum, cînd cărturarii, deziluzionaţi, căutau o scăpare în izolare şi expectativă, moţul din Vidra se înhăma tot mai mult la un car greu, conştient însă că răspunde unui imperativ: voinţei muntenilor săi de a pune capăt jocului de-a reformele. Kossuth Lajos începea deci să culeagă roadele amare ale neputinţei sau nevoinţei sale, de a răsturna valorile şi de a se fi scuturat la timp de anturajul magnaţilor din guvern şi a micii nobilimi revoluţionare în vorbe şi conservatoare în fapte. Steaua revoluţionarului maghiar nu apusese însă. Dimpotrivă. Sentimentul unanim era că bătălia abia acum începea. Un gest — şi popoarele subjugate erau gata să-l urmeze ca pe-un preţuit şi necontestat conducător. Cu sufletul la gură, romînii aşteptau acest gest salvator: recunoaşterea egalităţii naţionale şi extinderea reformei agrare în Transilvania — legi de fier, fără de care revoluţia nu era revoluţie.

Balul din Petrila, oricît de carnavalesc, nu putea să mascheze decît trupurile actorilor şi ochii învăpăiaţi ai perechilor vinovate, nu şi invidiile, geloziile şi pornirile personale. Cu atît mai puţin resentimentele politice.

Maiorul Clococean şi locotenentul Opran se certau într-un ungher cu Caius Petron. Voiau să afle de la învăţător unde se afla Zăican, de ajutorul căruia aveau nevoie în legătură cu misiunea lor şi a celor doi ofiţeri imperiali. Nu cereau sprijin pentru îndeplinirea acelei misiuni, ci sfat. Comandanţii de grăniceri mărturisiră învăţătorului că se aflau între ciocan şi nicovală, între jurămîntul depus faţă de împăratul — pe care nu încetau să-l respecte — şi sentimentul maselor deopotrivă dezamăgite de Viena ca şi de Budapesta. Schiţau un fel de teorie a răului cel mai mic.

— Deocamdată noi concedem, spuse Clococean, că Viena fiind departe, mîna ei este mai scurtă decît a grofilor unguri pe care îi avem în coaste. Credem însă în făgăduielile împăratului nostru. Dar ne conturbă misia asta afurisită. Înalt-Kommando de la Sibiu, austriecesc deci, a hotărît să-i ajute pe nobilii de pe Jiuri întru repunerea lor în posesia munţilor trecuţi în rescriptul din 1819. Pentru motivul ăsta, bătrînul vulpoi de alături îi însoţeşte pe ofiţeri. Este domnul Rozsdamentes, vechilul ăl mare al Kendeffylor.

— Rescriptul fuse o tîlhărie! aminti Petron.

— Ştim, şi ne doare.

— Nobilii care au furat atunci petrilenilor o parte din averea devălmaşă, sînt unguri şi koşutişti totodată. Cum se împacă asta cu vrăjmăşia austriacă? se îndărătnici învăţătorul.

— Ne crucim şi noi, însă aşa este porunca. Poate pentru ca să se sape şi mai adînc vrajba între cele două naţii... Sibiul nu mai are încrede în noi, oftă maiorul de grăniceri. Ne-au făcut ordonanţe la ofiţerii pe care îi vezi. Ei sînt mandataţi să pipăie terenul dacă s-ar putea purcede cu puterea armelor. Am vrea să-l prevenim pe căpitanul dumneavoastră. El este liber de orice jurămînt.

— Nu-l recunosc de căpitan! se zburli Petron. După cîte ştiu, v-aţi mai întîlnit cu el, de curînd. Dumneavoastră sau domnul lietnant Opran. Nu mi-a mirosit a bine...

— De ce, mă rog? Eraţi amici, el v-a adus la Petrila.

— Acum sîntem în mînie. Păi, ori cu popa, ori cu preoteasa... O să-şi frîngă gîtul!... Cum vă spusei, nu-l recunosc de căpitan. Însă mi-s în conglăsuire cu el în cazul de faţă. Să nu cercaţi a strica noile rînduieli — adică străvechile! — puse de obştea satului pe munţi. Altfel, oamenii se vor bate. Pentru fiecare vîlcea, pentru fiecare poieniţă.

— Rescriptul n-a fost abolit, aşa că sătenii sînt în călcare de lege, aminti maiorul, cu o umbră de părere de rău în glas.

— Are grijă Kossuth şi de asta! ţi-ar răspunde Zăican dacă te-ar auzi. Dar el se sprijină pe visuri... Nu mă fer' a-ţi spune că nu veţi putea pătrunde mai încoa de Merişor. Vor sări şi băieşii în apărare...

— Mă cam îndoiesc. Sînt prea puţini mineri romîni...

— Nu-i bai! Minerii sînt o naţie muncitorească, fără socoteală de limbă şi sînge. Am început să-i cunosc...

În sală, dansul se îndrăcise cu ceardaş. La bufet se iscase o ceartă între funcţionarii unguri şi cei cîţiva ingineri de sînge nemţesc. Cehul Kral se amestecase şi el în ceartă. Otto Schultze striga şi pretindea, ca minerilor din galerii, respect culorilor imperiale. Administratorul Rozsdamentes îi ţinea hangul. Kral spunea ceva cu vorbe aspre. Mai la o parte, locotenentul von Bruckenthal încerca să explice patronului Hoffmann şi avocatului Neptaar de ce industriaşii trebuie să se opună tendinţelor koşutiste ale salariaţilor. La nevoie — să-i concedieze, însăşi proprietatea capitalistă, divină ca şi împăratul, fiind în primejdie.

Intimidat şi neînţelegînd că soarta revoluţiei democratice se hotăra nu numai pe străzile Budapestei, ci în fiecare colţ al ţării, directorul Nándor lepădase eşarfa. Pilda lui nu fu însă urmată de ceilalţi conaţionali. O încinse contesa scăpătată din

Codlea, spre disperarea lui Henry, după care femeiuşca se avîntă iar într-un ceardaş viforos, alegînd ca partener, provocator, pe foarte tînărul sublocotenent imperial Hummel.

În aer plutea o atmosferă încărcată. Lipsea doar scînteia.

Scînteia sclipi la bufet. Se certau aceiaşi Schultze şi Kral, dintr-o amestecătură de resentimente familiale şi naţionale. Inginerul Kral preamărise figura lui Polacky, ideologul redeşteptării naţionale în Cehia, ca şi pe ale fruntaşilor poporului slovac, Ludevit Stur şi Mihal Hodsa. Kral condamna guvernul revoluţionar de la Budapesta pentru că ajutase la înnăbuşirea revoluţiilor din Cehia şi Slovacia, şi blestema totodată camarila imperială, care punea streang nou de gîtul popoarelor. De la ceartă la insulte şi loviri, drumul nu e lung. Paharul cu venin, din care Kral sorbea de multă vreme, se umpluse. Încăierarea fu scurtă, dar gălăgioasă. Numai intervenţia celor doi preoţi petrileni — catolic şi protestant — şi leşinurile cîtorva cucoane izbutiră să potolească spiritele. Kral însă se hotărîse:

— Nu pot să mai rabd! Nu pot sta cu mîinile-n sîn! Chiar mîine plec în patrie!

Josefina, care tremurase pe aproape, leşină a doua oară. Din cauza plecării, nu pentru patria amantului ei.

— Care „patrie"? se auzi întrebarea ironică şi insolentă a locotenentului Bruckenthal, care ascultase tot. Ascultase fiindcă misiunea lui era şi aceea de a spiona şi a raporta despre stările de spirit şi raporturile de forţe politice din Valea Jiului, în vederea atacului ce se pregătea asupra munţilor. Patria dumitale este acolo unde fîlfîie drapelul împăratului! Zvîrle cocarda! îi ordonă von Bruckenthal.

— Împăratul e un mincinos! Trăiască libertatea! Trăiască Cehia! răspunse Kral cu înflăcărare în glas şi priviri.

— Aş putea să te arestez, să te pălmuiesc, să te duc în lanţuri pînă la Sibiu...

— Eu nu-mi mînjesc mîinile pe obrajii tăi, impertinentule! Cît despre arestare, o să ţi-o întoarcă minerii!

— Gloate! Dar nu te arestez! Îţi fac doar onoarea aceasta! Ridic-o!

Mănuşa locotenentului imperial făcu un salt elegant, apoi căzu la picioarele inginerului.

Duelul trebuia împiedicat cu orice preţ. Chiar cu terfelirea onoarei, credeau colegii lui Kral — unguri şi nemţi —, nu prea cunoscători ai codului care reglementa de veacuri onoarea feudală în funcţie de hazard.

Kral se îndîrjise. Voia să se bată! Simţea că-i curge argint-viu prin vine.

Locotenentul cel cu sînge albastru sfida. Se ştia neîntrecut mînuitor al spadei. Contesa încercă să-l abată de la duel. Plîngînd, îl rugă să renunţe la o luptă care nu se putea încheia decît cu un deznodămînt tragic pentru patriotul ceh. Von Maderspach şi Henry Hoffmann făcură aceleaşi sforţări.

— Pedeapsa trebuie să fie exemplară! Voi înfige sabia ca pe o frigare! Regret doar că mă voi bate cu un burghez... le răspunse cu trufie locotenentul von Bruckenthal.

Hoffmann tuşi înciudat. Era evident că dispreţul îl lovea şi pe el.

Implorările Josefinei, ca şi ale altor doamne care aveau cuvînt greu pe lîngă biserică, au fost şi ele zadarnice. Cei doi pastori, întărîtaţi de Otto Schultze şi Wilhelm de Rozsdamentes, răspunseră sec, invocînd o putere străină de gîndul răzbunării lumeşti:

— Cum va hotărî Domnul! Nu uitaţi că slăvitul împărat, batjocorit de Kral, este reprezentantul lui Dumnezeu pe acest pămînt...

Petrecăreţii aruncară măştile şi costumele de carnaval ieftin. Simţeau şi ei greutatea clipei. Balul „maschè“ se sparse.

Zorile mijeau. Kral se liniştise. Aştepta să se lumineze bine de ziuă. Cînd inginerul îşi alese ca

armă de luptă pistolul, Bruckenthal începu să se neliniștească, arma de foc putînd provoca o surpriză. Aruncă privirea spre grupul în care inginerul vorbea surîzător, parcă nu s-ar fi întîmplat nimic. Văzîndu-l atît de sigur pe el, duelistul intră în panică. Găsi salvarea amintindu-și că rangul său nu-i îngăduia să se bată cu un om dintr-o clasă inferioară. Chemă la dînsul pe sublocotenentul Hummel.

— Te vei duela tu! Nu ești de rang nobil, și ești mai bun țintaș decît mine...

— Asta nu se poate! Veți fi descalificat...

— Nu! N-am fost insultat personal, ci împăratul. Și armata, a cărei haină o porți. Ai aceeași datorie s-o aperi! Îți ordon!

Se părea că lucrurile intraseră pe un făgaș bun, cu atît mai mult cu cît baronul von Maderspach, rugat să arbitreze, opinase că — deși refuzul locotenentului de a se mai duela nu-l descalifică atîta vreme cît și-a găsit înlocuitor din aceeași armă — Kral este în drept să respingă provocarea. Dar Kral simțea în el nevoia să se bată. Îi întoarse locotenentului von Bruckenthal privirea disprețuitoare cu care acesta îi întîmpinase elanul pentru libertatea Cehiei — și ceru să verifice gloanțele. N-ar fi vrut să fie eroul de carton al unei mistificări cu gloanțe oarbe...

Duelul avu loc pe terenul unde fusese încununat Prian.

Inginerul ochi fără să-i tremure mîna. Dar Hummel slobozi arma sa cu o frîntură de clipă mai devreme.

Kral se prăbuși, străpuns în inimă. Înainte de a-și da sfîrșitul, izbuti să îngîne un cuvînt drag: *Cehia!...*

De la bisericuța de pe dealul Maleia, popa Niculae toca de utrenie. Vestea drept-credincioșilor că începuse o zi nouă.

PRIZONIERII

La Petrila a fost iarăşi un început de răzmeriţă. Pe negîndite, pe nepregătite.

Era duminică. Se părea că ziua va decurge liniştită; că echipele, mai puţine la număr, vor coborî în galerii; că ceilalţi mineri vor sta pe la casele lor, de joacă cu pruncii, sau vor ieşi în drum, la palavre prelungite cu vecinii; iar alţii, cei năräviţi, vor încremeni în cîrciumi, de unde vor fi scoşi seara tîrziu — mai cu binişorul, mai cu răsteli — de neveste, de oamenii gărzii civile ori de vornicul feciorilor; şi că forfotă de lume va fi doar după amiază, cînd urma să se sfinţească steagul Sfintei Varvara — al asociaţiei adică. Însă nefericita întîmplare cu duelul şi moartea lui Kral răsturnase toate socotelile.

N-ar fi crezut nici unul dintre cei care se grăbiseră după duel să se strecoare adînc tulburaţi în apartamentele lor sau în localul direcţiei minelor, că sfîrşitul tragic al inginerului va răscoli din străfunduri întreaga suflare minerească din Petrila. N-ar fi crezut, deoarece victima nu fusese inginer de galerie, ci de proiectări, deci nu avusese legături zilnice cu gloata truditoare; şi mai cu seamă pentru că era ceh, naţie puţin numeroasă la exploatările din Valea Jiului. Se dovedi însă, atunci, un lucru pe care îl simţiseră prea puţini dintre cei care prezidau destinele întreprinderii, şi anume că,

în decurs de zece ani, aluatul se dospise, dînd o pită nouă, rumenă de viaţă, cu un cuget comun, căruia pe altă limbă i se spune solidaritate. Acel cuget comun nu împiedica gîlcevile dintre muncitori, dar înălţa capul ori de cîte ori alţii, domnimea, îl zgîndăreau cu fapte de nedreptăţi şi dispreţ.

Kral nu fusese inginer de galerie, dar cînd cobora în mină pentru verificări de falii ivite peste prevederile din proiectele sale, strălucea de încredere şi voie bună, în pofida necazului trecător; oamenii îl simţeau adesea vibrînd alături de ei şi de năzuinţele lor; în mintea şi în sufletul minerilor de toate graiurile, Kral făcea parte integrantă din meseria *lor*, din lumea lor fără cer. Acum, cînd părăsise întortochiata şi zvăpăiata cale a vieţii şi pornise pe drumul lin al veşniciei, inginerul acela li se înfăţişa într-un nimb al purităţii întinată de mîini păgîne, de mîna care în numele tiraniei apăsase pe trăgaciul pistolului.

Cînd se prăvale, copacul cu rădăcini bine înfipte în pămînt trosneşte din încheieturi şi face să vuiască totul în jur. Aşa s-a întîmplat şi cu Kral. Inginerul ceh fusese nu numai frumos la chip şi falnic la statură, dar şi prietenos cu sobolii pămîntului, aşa că moartea lui nu putea fi privită ca un fapt oarecare. Adăugînd zilele vijelioase ale acelui an de pomină, s-a întîmplat întocmai ca la căderea copacului în timp de furtună: mugetul prăbuşirii s-a înfrăţit cu urletul firii dezlănţuite. Firea erau sufletele minerilor şi ale ţăranilor, sufocate de apele stătute ale revoluţiei koşutiste.

Duelul avusese loc la ceasul cînd minerii se întorceau de la şut şi cînd petrilenii cei vechi se urneau spre biserică. Atîta au apucat să vadă: prăbuşirea inginerului, apoi plecarea pripită a unor oameni cu jobene şi a unui ofiţer plin de fireturi strălucinde. Cum înfruntarea dintre cei doi vrăjmaşi, jocul acela stupid de-a moartea, nu se făcuse în parcul unui castel singuratic — cum le-ar fi plăcut, poate, unor cucoane romanţioase din Petrila —, ci în plin sat, cu oameni care văd şi aud,

se strînsese la poiana cu şipote lume răsărită ca din pămînt. Cu greu şi-au făcut loc jandarmii, garda naţională şi cei doi grăniceri cu epoleţi. Trupul înţepenit al cehului care sfidase împărăţia a fost învăluit în nişte ţoale cărate din căsuţa unei babe şi dus la cazină, în sala de unde începuse păcatul. Acolo a fost aşezat pe o masă, într-un sicriu măreţ, trimis în pripă de la magazia din lunca Jieţului, unde se mai aflau şi altele asemenea, sau mai mici — administraţia învăţînd ea de mult că astfel de marfă nu trebuie să lipsească unei întreprinderi căreia i-ar fi stat bine ca stindard o coasă, chiar fără Doamna cu cearceaf alb...

Klima şi Alois, mineri din neamul lui Kral, fuseseră cei dintîi care să aşeze lămpaşele aprinse la căpătîiul celui răpus. Au sosit apoi alţi cehi şi slovaci, pe rînd, pe măsură ce ştirea pătrundea în colonii, din odăiţă în odăiţă. Roha, primporionul, de fel din Boemia, adus în Valea Jiului chiar de cel ce era plîns acum, izbucnise în lacrimi. Roha alergase de la puţul Ferdinand acasă, şi de acolo la cazină. Adusese sub haină un drapel în culorile Cehiei viitoare şi îl întinsese ca un linţoliu deasupra coşciugului. Numai capul semeţ al inginerului se mai vedea dintre falduri. Parcă zîmbea, mulţumit de sine.

Vestea rea se duce năprasnic — nici pămîntul nu-i stă în cale, nici apele, nici focul... Slovacii Kolcsar şi Svoboda, cehii Brosko şi Hubov, apoi alţii, zvîrliseră uneltele de lucru în gura abatajelor şi se strecuraseră afară pe suitori cu scări cît plama. La cazină şi-au găsit nevestele îngenuncheate. Aduseseră prinos de flori, flori multe, culese de te-miriunde. În mai puţin de un ceas, sala şi curtea gemeau de mineri veniţi cu lămpi aprinse, de care atîrnau şuviţe de cîrpe negre.

Nu numai cehi şi slovaci, ci minerii toţi, de toate graiurile, au golit coloniile. În galerii, lucrul a fost părăsit. O sirenă, după care alta au dat sunete prelungi, corfele s-au pus în mişcare, şi armata din afunduri a răbufnit pe drumul către mijlocul satu-

lui. Murmurul lor străbătea ca un talaz surd, ca apa zăgăzuită, pînă sus, în birourile de unde directori și funcționari, ingineri și oaspeți care se voiseră mai la adăpost priveau cu îngrijorare. Muncitorii își împărtășeau cele ce aflaseră despre duel, despre balul care adusese nenorocirea, despre ce spusese unul și ce răspunsese altul în noaptea aceea cu petrecere — de parcă fuseseră și ei de față acolo, la ceardaș și la certuri. Amănuntele prinse din gura servitoarelor erau destul de aproape de adevăr, umflate doar atîta cît să nu strice obiceiul, îndestulătoare însă pentru ca figura inginerului Kral să se ridice măreață și pilduitoare, chip de erou care își apărase neamul, așa cum numai un revoluționar o poate face: cu prețul sîngelui.

Dar dacă minerii înțelegeau — oarecum, și numai cei umblați prin lume — că se săvîrșise o crimă îngăduită de ciudatele și înapoiatele legi ale vremurilor acelea, nu putea să intre așa ceva și în capul neajutorat al țăranilor care se strînseseră în drum. De aceea, ei zgîiau ochii mai mult la clădirea din față, unde cîțiva văzuseră că au intrat domnii cu jobene și găitane, și așteptau ca ucigașii să fie aduși între jandarmi, înfuniați la mîini și cu cătușe la picioare, spre a fi porniți la Hațeg ori la Deva, spre ispășire cu ocnă.

Murmurul mulțimii se prefăcu în tunete de proteste atunci cînd se dădu alarma că la grajdurile din spatele cazinei se fac pregătiri de plecare. Caleașca luxoasă a Kendeffylor, cu care veniseră în ajun ofițerii austrieci, fusese scoasă în curte, și caii erau gata împodobiți cu hamuri. Cineva jură că văzuse pe cei doi ofițeri, tot pe-atît de împodobiți, zorind spre grăjdari. Fără nici un îndemn anume, grupuri de țărani și mineri înconjurară făloasa trăsură și deshămară caii, făcîndu-le vînt, în chiote, liberi către verdeața din lunca Jiețului. Nu se știe, dar nici nu are vreo însemnătate, cine aduse păcura cu care fu stropită caleașca și cine scăpără amnarul. Flăcări mari țîșniră, învăluiră totul, răspîndind scîntei și miros de piele și lemne

lăcuite. Alţii îşi aduseră aminte că în preseara aceea mai sosise la Petrila un echipaj măreţ. Era al Hoffmannilor. Landoul fu găsit odihnindu-se în fundul aceluiaşi grajd, fu tras în grabă la rug şi împins pe jăratec. Kral avea parte de un priveghi măreţ, cu torţă cît mii de lumînări...

Administratorul Wilhelm de Rozsdamentes coborîse în fugă din vila subdirectorului Winkler. Îşi făcu loc, cu glas tunător, în mijlocul mulţimii, dispreţuind privirile pline de ură ale sătenilor, ca şi huiduielile minerilor. L-au scăpat de scărmăneală doar barba şi mustăţile albe ca neaua. Cei doi ofiţeri grănicereşti, garda naţională, comandată de însuşi Kardos, şi jandarmii încercară să împrăştie mulţimea. Cu vorbe bune, că de împotrivire cu armele nu putea fi vorba, deoarece se strînsese tot satul, — cu mic, cu mare, fără osebire de naţie, religie ori îndeletnicire, bărbaţi, femei şi copii.

Mortul aproape că fusese uitat. Doar cîţiva cehi mai stăruiau lîngă catafalcul improvizat. Şi Josefina, văduva lui Willing. Femeia se strecurase printre poporeni, după ce Schultze şi Tereza o tîrîseră acasă, mai mult moartă decît vie, atunci cînd ea încercase zadarnic să împiedice duelul. Schultze tremura acum, terorizat de teama răzbunării minerilor, care aflaseră că el incitase pe locotenentul von Bruckenthal să se bată pentru împăratul, a cărui onoare fusese terfelită de un „cîine răzvrătit".

Reuşind să fugă de acasă, Josefina s-a prăbuşit la picioarele catafalcului, şi-a despletit părul bogat, vopsit ca aurul, şi a început să plîngă printre leşinuri. Necunoscîndu-i povestea dragostei întîrziate, minerii se întrebau ce dracu o apucase pe această doamnă de neam austriac, văduna unui ticălos de care îşi aduceau aminte cu scîrbă şi mînie, să bocească pe un revoluţionar ceh care cutezase să înfrunte împărăţia. Îi respectau însă durerea, simţind ei, totuşi, că lacrimile ascundeau o taină de iubire ce nu-i privea. Ba, minerii o înconjurau cu semne de oarecare respect, ştiut fiind şi de ei că dragostea, al cărei resort îl simţeau în femeia aceea, stă de-

asupra legilor făurite de oameni. Numai prietenele şi prietenii din „societatea bună“ a Petrilei n-au găsit de cuviinţă s-o însoţească la căpătîiul cavalerului căzut. De teama să nu fie arătaţi cu degetul, ca nişte copărtaşi ai dezmăţului din noaptea ce se încheiase cu un foc de armă ucigaş? Ca o desolidarizare de ultima pasiune a doamnei Willing? Poate — deşi burghezia locală i-o tolerase, aşa cum tolera şi adulterele Terezei: cu zîmbete ipocrite pe faţă, cu bîrfeli pe la colţuri, cu perfidii şi aţîţarea rivalităţilor dintre mamă şi fiică...

În curte, caleştile erau scrumite, dar vîlvătaia nu contenise, pentru că oamenii o întreţineau cu vreascuri şi cu lucruri aduse din cazină, parcă înadins ca să le întreţină jarul din suflete, dorul de răzbunare, ura care aşteptase ca o capsă gata să răspundă la cea mai mică apăsare.

Sătenii înconjuraseră din toate cele patru părţi clădirea cea mare a direcţiei şi administraţiei minelor, ca să nu le scape ucigaşul. Petrilenii nu vociferau, nu huiduiau, nu cereau nimic. Stăteau însă în drum şi în curţile interioare, şi nu îngăduiau nimănui să iasă. Parcă erau ziditi. Se iscase de cîteva ori zarvă la uşi, fără altă urmare. Numai în faţa inginerului Jäger se dădeau deoparte cu respect. Jäger nu izbutise să se împotrivească grevei minerilor — dacă i se putea spune grevă acelei lăsări de lucru fără scop şi fără termen. Bătrînul i-a lăsat în plata Domnului, să-şi verse necazul şi să aducă prinos de respect victimei care zăcea pe catafalc. S-a vîrît însă printre grupuri şi i-a cercetat pe fiecare în parte — că nimeni ca el nu-i cunoştea atît de bine. Pe cei care părăsiseră locurile de muncă primejdioase de la întreţinere, de la ventilatoare, suflătoare şi de la echipele de salvare i-a ocărît şi i-a silit să se înapoieze în galerii.

Sus, în sala de consiliu, se strînseseră conducătorii întreprinderii şi o parte din musafirii cu vază. Sublocotenentul Hummel avea faţa trasă şi priviri pierdute. Şi le ascundea mereu în palme, şi ofta. Nu înţelegea cum reuşise — deşi fusese ameţit de

băutură — să țintească atît de precis în inima inginerului. Celălalt ofițer, Bruckenthal, nu înceta să-l sfideze pentru semnele remuşcării, semne care, pretindea el cu aroganță, ruşinau uniforma crăiască. Ofițerii romîni se înapoiaseră mărturisind neputința de a împrăştia mulțimea. Cînd von Bruckenthal le ordonă să facă uz de arme, locotenentul Opran îl înfruntă cu semeție:

— Dumneavoastră nu aveți căderea să porunciți regimentului montanistic, iar noi avem îndatorirea să păzim granița, nu să tragem în cetățeni pașnici, fu răspunsul acestuia.

Cuvîntul *cetățeni* îl înfurie pe nobilul austriac mai mult decît refuzul de a executa un ordin care — în sfîrşit, înțelesese şi el — depăşea dispozițiile care reglementau raporturile dintre reprezentanții diferitelor formații militare. Dar utilizarea cuvîntului *cetățean* în loc de *gloată* era pentru el o dovadă că ofițerul din regimentul valah de la Orlat fusese contaminat de duhul răzvrătirii koşutiste, ca un ecou îndepărtat al ideilor egalitare proclamate de revoluția burgheziei franceze cu mai bine de cincizeci de ani în urmă. Urechile locotenentului Bruckenthal fiind violentate la auzul cuvîntului infamant, celelalte simțuri răspunseră la fel de dezordonat. Nobilul se repezi spre Opran, gata să-l pălmuiască, însă, intimidat pesemne de statura masivă a adversarului, se opri la doi pași. Opran sta drept, liniştit, îmbujorat la față, dar dîrz. Peste cîteva clipe, ofițerul imperial îşi înfipse totuşi mîinile în umerii grănicerului, cu gînd să-i smulgă epoleții. Opran se desprinse printr-o smucitură a trupului, apoi îl îmbrățişă ca un urs, imobilizîndu-l. Se produse panică printre civilii din sală, înspăimîntați de neprevăzuta încăierare între doi ofițeri egali în grad. Emoția lor provenea însă mai mult din convingerea intimă că egalitatea de grad nu ştergea inegalitatea de sînge... Nimeni nu îndrăznea să sară în ajutorul încleştatului, care holbase ochii. În cele din urmă, Opran îşi slobozi victima, zvîrlind-o în perete. Puse apoi mîna pe

pistolul de la cingătoare, rămînînd în aşteptare. Nu mai era nevoie. Civilii îi aruncară priviri de ură, iar pe locotenentul de la Sibiu îl înconjurară cu grijă, împingîndu-l delicat către alt colţ al încăperii. Von Bruckenthal era vînăt de mînie şi ruşine. O clipă, îl străfulgeră gîndul unui nou duel, apoi al propriei autodegradări în văzul tuturor, ca să spele ofensa. Zărind însă pe camaradul său imperial, sublocotenentul Hummel, în aceeaşi poziţie de bocitoare, cu obrazul livid şi capul proptit în pumni, îi porunci, cu glas tunător, să ia poziţie de drepţi. Hummel fusese absent de la întreaga întîmplare. Execută ordinul în neştire, cu priviri întrebătoare, după care primi pe obraz palmele camaradului său din arma semeaţă. Uluit, incapabil să reacţioneze în vreun fel, Hummel se prăbuşi pe scaunul de unde îşi întrerupsese penitenţa...

Locotenentul von Bruckenthal se potoli. Cea de-a doua lui ieşire violentă avusese darul să-l răcorească, însă întîmplările acestea măriră panica celor de faţă. Numai directorul Nándor şi administratorul de Rozsdamentes mai cutezau să apară la ferestre. Priveau de acolo frămîntarea din curte şi din drum şi vîlvătăile care se înteţeau peste cenuşa celor două caleşti grofeşti. Se înteţiseră, deoarece hodoroagele cu care veniseră la Petrila boierii olteni fiind dibuite pe sub nişte şoproane, avură aceeaşi soartă. Pe la ferestrele funcţionarilor gazde apăreau şi dispăreau feţele speriate ale unor boieri cu işlic şi cucoane îmbrăcate în camizol şi cu zulufi pe moaţe.

Socotind bine, toată această lume care petrecuse o noapte de tragic „bal maschè" se afla acum prizonieră în mîinile gloatei, în mîinile *cetăţenilor* petrileni — ar fi putut repeta locotenentul Opran. Spre prînz, inginerul Jäger fu rugat de Nándor să coboare încă o dată în mijlocul mulţimii, să apeleze la preoţii ortodox şi catolic şi la pastorul protestant, pentru ca aceştia să potolească spiritele, ceea ce Jäger făcu — în speranţa că cel puţin echipele minerilor din schimbul de după amiază vor intra

în galerii. Însă nici el, nici feţele bisericeşti n-o scoaseră la capăt. Muncitorii pretindeau anchetă oficială, cu reprezentanţi ai autorităţilor de la Haţeg şi Deva, precum şi înmormîntarea lui Kral cu pompa ce i se cuvenea unui revoluţionar căzut în luptă. Întrebaţi de Jäger cum înţeleg ei acea înmormîntare, minerii n-au fost în stare să dea un răspuns deslușit. O voiau însă cu alai şi fără amînare, deoarece după amiază trebuia să se desfăşoare festivitatea drapelului Varvarei. Cererea muncitorilor nu era greu de satisfăcut, dar conducătorii locali se izbeau de încăpăţînarea mută a ţăranilor. Aceştia continuau să baricadeze ieşirile şi pretindeau, prin glasul juzilor şi al vornicilor de feciori, arestarea ofiţerilor austrieci şi întemniţarea lor la jandarmerie. Situaţia rămăsese neschimbată şi la ceasurile cînd foamea începuse a se face simţită şi cînd cei de la ferestrele direcţiei înghiţeau în sec privind cum sătenii, tot atît de tăcuţi dar aşezaţi pe iarbă, dumicau din ce le aduseseră nevestele...

Se ivi apoi dinspre bisericuţă un car mortuar, însoţit de preotul catolic şi cîţiva slujitori. Carul opri în faţa cazinei. Preotul şi oamenii săi voiau să ridice sicriul cu rămăşiţele inginerului Kral, spre a-l transporta în lăcaşul papistaşilor. Era cu ochi şi cu sprîncene că lucrurile fuseseră puse la cale spre a sili astfel pe petrileni să se mişte din loc, formînd mai întîi un cortegiu pînă la biserică.

În sala cazinei se produse învălmăşeală. Minerii cehi se împotriveau categoric, între altele şi pentru că, pe cînd era în viaţă, Kral mărturisise dragoste pentru credinţa acelui răzvrătit naţional care fusese cehul Jan Hus. Josefina îşi revenise în parte. Acum, în faţa primejdiei de a i se „fura" cadavrul, ea ceru minerilor cehi să permită transportarea lui Kral în holul de jos al vilei ce o stăpînea sub dealul Maleia. Dar minerii nu îngăduiră nici aceasta, sub cuvînt că în vila Willing se afla şi locuinţa inginerului Schultze, tartorul reprezentant al despotismului austriac în Petrila. Situaţia stătea la cum-

până, spre încăierare cu garda națională și cu jandarmii care se iviseră iarăși. Negustorul Kardos, șeful titular al gărzii, încercă să-și impună autoritatea cu sudălmi și amenințări. Simțind însă ghionți din toate părțile, se grăbi să se retragă, predînd comanda lui Horváth Sándor. Ciungul făcu ordine. Smulse drapelul Ungariei libere din mîna unui om al gărzii civile și îl întinse peste mort, alături de steagul Cehiei, pe care îl desfășurase prim-porionul Roha, după care își rîndui oamenii în jurul catafalcului, în chip de gardă de onoare. Gestul frățesc avu darul să liniștească spiritele muncitorilor. Țăranii nu se amestecară. Ei continuau să ceară mutește arestarea criminalului.

Pelerinajul minerilor reîncepu, cu descoperire cucernică în fața mortului învelit în cele două stindarde. Apoi, o consfătuire ce se ținu în aceeași sală conchise că sicriul trebuia, totuși, dus în altă parte. Se căzu de acord pentru cămăruța în care își avea sediul asociația Sfînta Varvara, în colonia nouă, ea fiind singurul locșor neutru, unde pătrundeau cu drepturi egale toți minerii, fără osebire de neam și religie. Băiețul Gheorghe Băbean, gospodar în sat, sosi peste un ceas cu un car la care trăgeau două perechi de bouleni — doi ai lui, doi ai vecinului Vașca. Pilda stîrni o adevărată întrecere. Curînd, alți petrileni împingeau spre cazină căruțe fără oiști și juguri, iar femei petrilence aduceau scoarțe, velințe și flori. A fost nevoie ca vornicul Simion Drăgan să ia conducerea alaiului ce începuse a se forma, alăturînd alte trei care și adăugînd încă doi boi. Apoi, lumea se dădu în lături cu respect, cînd moș Vîrtop aduse pe Prian al său, cu tînjala tîrîș. Prian fu înjuguit în fruntea convoiului. Mîini dibace i-au împodobit coarnele cu rămurișuri verzi și spinarea cu velințe. În carul din față au fost așezate mormane de flori aduse de la fiecare casă. În cel de-al treilea, minerii rînduiră sute de lămpașe aprinse. Pe carul din mijloc urma să fie așezat coșciugul. Ceata de feciori ai satului bătrînesc se înșirase de-o parte și de alta.

Dar înainte ca grupul de ştaigări şi mineri cehi să aducă pe umeri sicriul din sala cazinei, au apărut în trap iute grăniceri din Baru-Mare. Erau încadraţi cu jandarmi de la Haţeg şi mercenari de pe domeniile contelui Kendeffy. Detaşamentul — chemat în ascuns printr-un călăreţ trimis de Otto Schultze — dădu iureş printre oameni, făcînd dîră în aglomerarea de săteni. S-a iscat învălmăşeală mare, cu loviri şi răniri dintr-o parte şi alta.

Petrilenii au fost siliţi să se retragă pe la casele lor. Cortegiul funebru a fost împrăştiat. Pelerinajul — interzis. Minerii au continuat însă greva. Patronul Hoffmann şi însoţitorii săi, directorii şi paradirectorii, ofiţerii austrieci, boierimea valahă şi funcţionarii districtuali de la la Deva au răsuflat uşuraţi. Scăpaseră din prizonierat!

Scăpaseră din împresurarea ţăranilor şi minerilor neînarmaţi şi paşnici — dar întreaga Petrilă fusese înconjurată de cetele lui Radu Zăican, care, vestite la timp, coborîseră din munţi. Mărimile nu ştiau că, de cîteva ceasuri, toate drumurile, toate potecile şi ieşirile din Petrila erau păzite cu străşnicie.

Încă din ajun se aflase la aşezările din munţi că cele două caravane cu protipendadă şi ciocoime olteană se pripăşiseră în satul cu mineri, după ce, nădăjduind să reintre în Valahia-Mică, se aleseseră cu spaimă şi dijmuire la Surduc şi Merişor. Cînd Fira dăduse de ştire că trei caleşti grofeşti trecuseră prin Merişor cu cancelarişti şi cu ofiţeri înzorzonaţi, Radu Zăican înteţi paza în apropierea Petrilei. Era lămurit că funcţionarii de la Haţeg şi Deva, ofiţerii din Sibiu şi Baru, administratorul domeniilor Kendeffy, ca şi cel de-al doilea patron de la Braşov nu veneau la Petrila de florile mărului. Pentru ca să preîntîmpine orice surpriză neplăcută, Zăican concentrase în noaptea aceea în pădurile şi cotloanele din jurul satului cîteva sute de oşteni de-ai săi. Dincolo de Petroşeni străjuiau două unităţi dizlocate din tabăra lui Trif Alupetreacătă; potecile spre munţii Parîngului, Voivodului şi Stîr-

minosului erau păzite la Prigoria şi Cimpa de ceata lui Moacă al lui Ion Tătaru, coborîtă de pe Jigorul; iar pasul Merişorului fusese închis de oamenii Firei, sosiţi în trap iute de la gura Porţii-de-Fier. Aici, la Merişor, pîndea însuşi Zăican — şi de aici porneau ştafetele de legătură între căpitanii cetelor. Radu însuşi poruncise Firei să lase drum liber grănicerilor, jandarmilor şi mercenarilor să intre în Petrila. El îi zărise de departe şi pricepuse că erau chemaţi pentru restabilirea „ordinii" în sat. Fira şi oamenii săi se ascunseseră în Peştera Bolii, dar după trecerea detaşamentului închiseseră strîmtoarea cu cordoane eşalonate în vale, în adîncime şi pe piscuri. Cei ajunşi la Petrila au picat, astfel, ca la capcană. Zăican organiză apoi un sistem de ştafete, al cărei capăt era însăşi Fira, ascunsă de astă dată în bisericuţa preotului Niculae, chiar în altar. De acolo trimisese veşti, din ceas în ceas, despre tot ce se petrecea în sat.

După împrăştierea greviştilor de la cazină şi a ţăranilor care împresuraseră clădirea administraţiei, înalţii musafiri ai Petrilei au dat cărţile pe faţă. Funcţionarii camerali au fost împărţiţi în două grupuri, cu cîte doi jandarmi de pază la fiecare grup şi cu misiunea să ancheteze pe munţii cei mai apropiaţi actele de „samavolnicie" ale ciobanilor de pe plaiuri şi ale devălmaşilor de păduri, care reintraseră în posesia drepturilor vechi. Cancelariştii aveau poruncă să repună în proprietate pe nobilii de Clopotiva şi Sîntă-Marie-Orlea, la nevoie procedînd la arestări şi ciomăgeli. Dar, abia ieşite din Petrila, cele două eşaloane de funcţionari au fost înconjurate la coada văii Cimpa şi pe cărarea care străbate pădurea Prigoriei. Jandarmii au fost dezarmaţi. Au fost trimişi apoi cu toţii sub pază la tabăra din Merişor. Un singur om, şeful cancelariei urbariale din Haţeg, a fost lăsat liber, spre a se înapoia la Petrila şi a povesti mai-marilor săi.

În timpul acesta, din mijlocul satului răsunau tobe şi goarne, iar grăniceri şi jandarmi cutreierau uliţele chemînd pe săteni la adunare obştească.

Unii apucară pe furiş calea codrilor. Grosul, strînşi de la casele lor cu forţa, a fost bulucit la răscrucea drumului larg dinspre cîrciuma lui Ciclovan. Însă prea puţini dintre ei erau înfricoşaţi. Cei mai mulţi zvîcneau ca pe jar, hotărîţi să se împotrivească oricărei încercări de silnicie. Oamenii nu ştiau ce rost anume avea adunarea, dar îşi dădeau seama că numai spre bine nu putea fi. Curajul lor era întărit şi de şoaptele cîtorva consăteni de la Lonea şi Cimpa care îi vestiseră despre prezenţa cetei lui Moacă prin apropiere, ca şi de faptul că grupuri de mineri grevişti se amestecaseră printre săteni.

Sub umbra dudului din faţa colibei lui Istodor se strînseseră reprezentanţi ai autorităţilor locale şi cîţiva dintre musafirii nepoftiţi, obraze simandicoase. Wilhelm de Rozsdamentes rînjea. Ofiţerii austrieci zăngăneau săbiile. Cîţiva grăniceri din Baru şi jandarmii din Haţeg se prefăceau că vor să-şi amintească meşteşugul mînuirii armelor în atac. Sătenii murmurau cu glas din ce în ce mai întărîtat. Era vădit că în aer mirosea a încăierare cu sînge.

Un nou sunet de goarnă restabili liniştea. După care, îmboldit din spate, maiorul Clococean începu să vorbească sătenilor. Întîi rar, cu glas blînd, idei ocolite, şi cu invocarea credinţei în Dumnezeu şi bunul împărat. Apoi cuvîntătorul intră în miezul lucrurilor. El aduse la cunoştinţă, în numele înaltului comandament militar din Sibiu, că, apropiindu-se strînsul recoltei de pe latifundii, iobagii petrileni urmează să se înfăţişeze la roboate.

— Numai în toamna aceasta, căci în curînd se va lăţi şi asupra Transilvaniei legea de ştergere a urbariilor, hotărîtă de guvernul budapestan, iar atunci, după sancţionarea ce se va da legii de către slăvitul nostru împărat, veţi fi slobozi pentru de-a pururi de orice trudă nerăsplătită cu simbrie, încheie maiorul de grăniceri valahi prima parte a cuvîntării sale.

Înştiinţarea, oarecum bănuită de cei adunaţi acolo cu sila, nu produse uimire. Cu toate acestea, fu

întîmpinată cu fluierături şi răcnete din ce în ce mai ameninţătoare. Dacă ar fi trăit Anuţa lui Sluguţ şi ar fi strigat „Ţiba, ne!" aşa cum numai ea ştiuse să asmută, e îndoielnic dacă ar fi scăpat nescărmănaţi cei de sub dudul juzului Istodor. Înfricoşaţi o clipă, reprezentanţii stăpînirii amuţiră; reculeşi, ţinură un sfat scurt. Nu se aşteptau la o împotrivire atît de hotărîtă, mai cu seamă în faţa unor ofiţeri cu multe fireturi.

Maiorul Clococean ridică mîna în semn de pace. Cînd glasurile se mai potoliră, el continuă cu dulceaţă în grai şi zîmbet în privire:

— Oameni buni, nimeni din voi nu va fi dus cu sila la roboată. Înalta stăpînire vă cere înţelepciune. Să înţelegeţi că fără braţele voastre, care să strîngă roadele pămîntului, cucuruzul, loazna şi poamele, ţara se înfometează. Cine va suferi? Voi şi copiii voştri!

— Grofii vor împărţi cu noi roada? se auzi un glas, apoi altele, şi altele, tot mai răcnite şi acoperite de vuietul gloatei.

Ofiţerul de grăniceri nu-şi pierdu cumpătul, însă nici nu putu să continue vorbirea. Aştepta liniştit, ţinînd mereu dreapta în sus. Tîrziu, izbuti să se facă ascultat.

— Aceia dintre voi care s-au făcut băieşi sînt scutiţi de roboată. Iar dintre ceilalţi, sînt de asemenea scutiţi de roboată bărbaţii care se înrolează ca volintiri în armata ce se va alcătui îndată, pe toată Ţara Haţegului, sub oblăduirea înaltului General-Kommando din Sibii. În acest caz, numai muierile şi bătrînii vor porni la strînsul recoltei. Vă poftim la primărie pentru înscrieri la oaste ori roboată. Ori — ori. Bine-i?

Armată? Voluntari? Ştirea căzu ca din senin. Nimeni n-o prevăzuse. Se aşternu linişte adîncă. Fiecare începu să cugete în sine, apoi să se sfătuiască cu vecinul. N-a trebuit multă scurgere de vreme ca oamenii să priceapă diavolescul plan al stăpînirii.

Dar înainte ca furia mulţimii să prindă iarăşi glas, cei de sub dud porniră să se frămînte cu vădite

semne de spaimă. Sosise ştabul funcţionarilor trimişi în cercetare pe munţi şi le istorisise, cu sufletul la gură, cele întîmplate dincolo de hotarul comunei. Un caporal de grăniceri aduse tot atunci vestea că în partea opusă, la miazăzi de Petrila, plutonul din care făcea el parte căzuse în mîna unei cete de răzvrătiţi — haramini, spunea el — şi se predase fără luptă. Toate potecile sînt înpînzite! adăugă caporalul, care nu părea de loc speriat.

Clococean şi însoţitorii săi — mărunţi sau supuşi — n-au aşteptat răspuns la întrebarea „bine-i?", ci, după un sfat scurt şi precipitat, s-au retras în grabă spre sediul administraţiei minelor. Văzînd acest sfîrşit, mulţimea rămase uluită.

În cancelarie, domnii au desfăşurat pînă tîrziu un plan de bătaie. La discuţii au luat parte şi Hoffmann cu consilierul Neptaar, directorul Nándor cu Schultze şi Winkler, Rozsdamentes, Kardos ca titular în conducerea gărzii naţionale, şeful jandarmeriei din Haţeg şi inginerul Anton baron von Maderspach. Curieri călări, trimişi spre Surduc şi Merişor ca să pipăie situaţia, s-au întors pe jos, prăpădiţi de alergătură. Veştile sunau la fel: Petrila era înconjurată de oastea lui Radu Zăican. Împotriva sfaturilor patronului şi geologului, Bruckenthal, improvizatul comandant al autorităţilor încercuite la Petrila, hotărî să străpungă prin luptă învăluirea. Locotenentul Opran primi ordin să pornească în zorii zilei de luni, cu o parte din detaşamentul de grăniceri, spre poziţia cea mai puţin vulnerabilă, la cheile Streiului, şi să pună stăpînire pe ea. Pe acolo ar fi urmat să se retragă apoi, către Mureş, toată domnimea care tăbărîse în Petrila. Planul dădu greş chiar în dimineaţa aceea. Grănicerii reveniră în sat fără să dea vreo luptă: locotenentul trecuse de partea lui Zăican şi îi lăsase în voia soartei.

Două zile şi două nopţi după aceste înfrîngeri nu s-a mai întîmplat nimic deosebit. Doar cîţiva localnici, slujitori la societate, fuseseră trimişi să încerce poteci ascunse, ştiute numai de ei, cu ordin

să dea de ştire colonelului care comanda regimentul din Orlat, şi solgăbirăului de Haţeg, însă şi aceştia se înapoiară dezamăgiţi: nici pasărea nu putea trece!

În cea de-a treia zi s-a alcătuit o unitate mai puternică, din grăniceri, jandarmi şi mercenarii contelui Kendeffy. Conducerea a fost încredinţată sublocotenentului imperial Hummel, ajutat de Tismonar, şeful postului din Petrila, care — se lăudase el — cunoştea fiecare pietricică din munţi. Acesta a izbutit, într-adevăr, noaptea, să strecoare trupa, în grupe răzleţe şi ocolind cărările, pînă la şleaul de vite al oierilor mărgineni. Dar cînd şi-a regrupat oamenii şi au pornit în plină zi spre miazănoapte, cu gînd să atingă Orăştia, ciobani de pe la tîrle au aprins focuri pe cleanţurile stîncilor şi au dat glas de corn, prelung ca la primejdie mare. Curînd, Tismonar şi ai săi au fost întîmpinaţi cu focuri de armă pornite din toate laturile unui plai presărat cu muşuroaie de stînci în dosul cărora se pitulaseră ostaşi de-ai lui Zăican, frînturi din oştile lui Rusalin şi Moacă al Tătarului. Jandarmul şi trei grăniceri au încremenit pe veci acolo. Ceilalţi, cu cîţiva răniţi după ei, au ajuns prin grohotişuri la Petrîla, unde — parcă nu s-ar fi întîmplat nimic — sătenii îşi vedeau de treburile lor, iar minerii reluaseră lucrul.

Mai-marii autorităţilor se muiară. Pînă şi ţîfna locotenentului von Bruckenthal se scălda în văicăreli, iar obrăznicia bătrînului reprezentant al trufaşei case de Kendeffy se izbea acum de zidurile nepăsătoare ale cazinei. Acolo, la prînz şi seara, măriţii domni luau masa ca nişte funcţionari oarecare, fără muzicuţi şi fără dănţuială. Doar prezenţa veşnic nesătuilor boieri orientali şi a jupîniţelor înzorzonate mai amintea de zvăpăiatul „bal maschè". Mădularele astea — peste cincizeci la număr — căzuseră ca o lepră. Bani nu aveau nici leţcaie, mîncau din mărinimia întreprinderii, dar pretindeau dulciuri orientale, cafele turceşti şi tutun tumbucciu. Îl înconjurau pe Wilhelm de Rozsdamentes — la

stăpînul căruia huzuriseră o parte din ei — şi îl povăţuiau să poruncească „golanilor", adică minerilor, să le aducă trăsuri din Deva, iar pe „ţărănoi" să-i înhame pînă la castelul contelui... *Sancta simplicitas!* exclamase de cîteva ori, deznădăjduit şi scîrbit, fălosul administrator general al domeniilor senioriale.

Boierii şi ciocoii valahi erau mereu nemulţumiţi şi gălăgioşi. Erau nemulţumiţi de aşteptare, dar şi pentru că nobilii Maderspach, Bruckenthal şi contesa de Codlea nu-i primeau în anturajul lor, în somptuoasa vilă a burghezului Hoffmann. Acolo aveau uşi deschise numai două romînce: logofeteasa Zoe Otetelişanu, al cărei soţ rămăsese să unelteaască la Bucureşti, şi Luxiţa, de neam Bibească — deci din casă domnitoare —, vlăstar din decedatul neam al Cîndeştilor olteni, stins pe la începutul veacului, neam din care se trăgea familia conţilor Kendeffy de la Sîntă-Marie-Orlea. Logofeteasa era franţuzită pînă-n vîrful limbii, nemţită la institutul Töpffer din Geneva, şi era jucăuşă şi iubăreaţă tare. În vila Hoffmannilor se ducea o viaţă aparte, feudală. Orchestra din Haţeg, rămasă de la acel de pomină bal mascat care dezlănţuise tot şirul de necazuri, nu prididea cu cîntece desfătătoare, grofiţa din Codlea fiind şi ea nu numai sentimentală şi săltăreaţă, ci şi încîntată de aventura în care intrase.

În ceasurile de odihnă, la vila patronului se purtau şi discuţii serioase între Hoffmann şi baronul Maderspach. Acest neastîmpărat şi bizar inginer-geolog descoperise noi şi bogate zăcăminte de cărbuni. De data aceasta nu înţelegea să mai fie tras pe sfoară de către firma braşoveană, ca în 1838, cînd vînduse lui Gustav Hoffmann secretul subsolului petrilean pe nimica toată, adică în schimbul achitării datoriilor — nu prea mari, dar vechi —, pe care le avusese la banca lui Géza Zoltán din Budapesta — contractate în interesul ştiinţei, spunea el. Maderspach dăduse în vara trecută de o nouă vînă bogată în cărbuni, cu multe ramificaţii laterale şi în adînc, al căror centru se afla între

cătunele Vîlcan şi Lupeni, iar vîrful cel mai îndepărtat — la Cîmpul-lui-Neag. Făcuse prospecţiuni, întocmise planuri, cheltuise cu aceste explorări bani împrumutaţi, apoi alţii cu acapararea pe seama sa a cîtorva întinderi de păşuni şi dealuri neproductive de la păstorii momîrlani. Geologul voia să-şi scoată paguba cu vîrf şi îndesat — şi ţinea la preţ. Asta fusese pricina întîlnirii dintre el şi Henry Hoffmann la Petrila. Împuternicit al firmei din Braşov, avocatul Gabriel von Neptaar începuse să pregătească actele. Henry propunea inginerului o tovărăşie cu participare la beneficii, dar Maderspach nici nu voia să audă de combinaţii care să-l lege în timp şi spaţiu, aşa cum făcuse cu acelaşi Hoffmann la Ruşchiţa pentru exploatarea minelor metalice — tovărăşie care îi aducea prea puţine foloase băneşti. Exploratorul era un tip interesant, un baron aproape fără căpătîi, veşnic vesel, lipsit de familie, de prejudecăţi şi de altă avere decît titlul de nobil. Îi plăcea să hoinărească prin munţii întregii împărăţii, din Alpi în Silezia şi din Sudeţia în Tatra şi Carpaţi, pentru ca să le scormone adîncurile. Acum, trecut de vîrsta jumătate, Maderspach găsise atîta dram de înţelepciune în el ca să pretindă Hoffmannilor o despăgubire rotundă pentru revinderea loturilor şi prospectelor. „Prizonieratul" impus de oastea lui Radu Zăican fusese binevenit : îl amuza şi-i dădea răgaz să trateze pe îndelete, aşa cum nu făcuse niciodată în viaţa lui. Ţinea să capete bani peşin. Şi mulţi! De teama concurenţei firmelor din Pécs şi Salgótarján, dar mai cu seamă pentru că baronul avea strînse legături cu societatea domenială din Reşiţa, după trei zile de tratative reprezentanţii firmei Hoffmann au fost nevoiţi să semneze hîrtii pentru o sumă mare, vărsată global la Budapesta.

Intrat în posesia actului bancar, von Maderspach deveni tare grăbit. Spre mirarea tuturor celorlalţi domni, geologul s-a dus îndată la grajd, a înşăuat singur calul — n-avea servitor —, l-a priponit de un pui de plop, apoi a început să-şi ia rămas bun

de la toți, fără deosebire de rang. Era la prînz, cînd toți ostaticii Petrilei se strîngeau la cazină. Întrebat încotro se încumetă să plece, Maderspach răspunse senin:

— La Budapesta.

Nándor caută să-l oprească :

— Pe unde? Știți doar, că Zăican...

Dar baronul se veseli, și adăugă:

— Îl socotesc prieten. E un bărbat de seamă. Domnule director, faceți rău că vă puneți de-a curmezișul vremurilor. Munții sînt ai țăranilor. Pe nobili, dă-i dracului! Nu e rostul dumneavoastră să-i încurajați.

Despărțindu-se și urîndu-i drum fără necazuri, directorul adăugă:

— Vorbiți, vă rog, cu Zăican. Aș vrea să știu ce are de gînd. Cît îi mai ține pe domnii aceștia aici, la Petrila? Să vie să-i ridice ca din oală, ori să se răfuiască în altă parte, dincolo de Jiuri, spre pildă pe Strei. N-are decît să-i și jugănească... Știți, domnule baron, că eu sînt trup și suflet cu revoluția domnului Kossuth.

Maderspach zîmbi. Apoi, cînd să dea pinteni calului, se pomeni înconjurat de ceilalți domni. Și ăștia păreau îngrijorați de soarta cutezătorului. Îl și vedeau jefuit, despuiat, decapitat. Erau însă îngrijorați mai mult de propria lor soartă. Zilele treceau, misiunile cu care fuseseră încredințați eșuaseră în fașă, le era rușine de starea lor, se simțeau cu onoarea terfelită. Minerii și țăranii le rîdeau în nas, ba — pe cît se bănuia — puneau ceva la cale. Domnilor le era teamă și de umbra lor; noaptea dormeau cu pistoalele la căpătîi : își dădeau seama de neputința în care se aflau, asediați ca într-o cetate; oastea lui Zăican putea să-i atace, să-i aresteze, să-i batjocorească, să le ia și viața — iar superiorii, comandanții dinspre Mureș, nu știau nimic...

Maderspach zîmbi iarăși. După primii pași de trap, von Bruckenthal îl ajunse din urmă. Îi vorbi gîfîind.

— Baroane, dacă daţi de tîlharul acela şi vă lasă să-i vorbiţi, asiguraţi-l pe onoarea mea de ofiţer imperial că va avea parte de cea mai măreaţă spînzurătoare din cîte s-au văzut în ţinuturile acestea. Dacă scăpaţi cu viaţă, vă rog anunţaţi să ni se trimită ajutoare. Un regiment!

La pasul Merişor, baronul-geolog a fost încercuit de caraulele lui Zăican. Erau oameni noi, care nu-l mai văzuseră. Se mirară negăsind asupră-i decît un briceag — şi îl duseră la mica tabără a căpitanului Zăican. Cei doi se cunoşteau, se apreciau, dar nu erau prieteni. Ghiduşarul inginer minţise. Au stat mult de vorbă, s-au ospătat ciobăneşte, apoi Maderspach a făcut cale-ntoarsă la Petrila. Însoţit de Fira şi minerii Moga şi Bandi. S-a strîns lume ca la urs, dar cei trei au urcat grăbiţi la administraţia minelor. Aduceau de la Zăican o hîrtie privind pe toţi domnii care tulburaseră liniştea Petrilei. Erau condiţiile pe care le punea Radu pentru a le îngădui retragerea fără nici o vătămare. O singură clauză era grea: ofiţerii să dea în scris că nu vor mai călca Valea Jiului nici cu trupe, nici singuri. Cererea era grea numai pentru că ei n-aveau calitatea să dea astfel de garanţii. Altfel, nimic nu-i obliga să respecte semnăturile. A fost necesară o altă solie. De astă dată cu maiorul Clococean. La tratative, Radu a renunţat la garanţiile scrise. Celelalte pretenţii ale apărătorului Văii Jiului erau mai uşoare. Dar şi acestea întîmpinaseră împotrivirea dîrză a feţelor simandicoase. Era în joc prestigiul celor cu uniforme militare. Zăican întocmise un adevărat plan, ca la carte. Părăsirea Petrilei se va face pe jos, şi numai prin strîmtoarea Merişorului. Grănicerii din Baru şi jandarmii din Haţeg îşi vor păstra armele de foc, dar Moga şi Bandi vor demonta cocoaşele. Mercenarii de la Orlea vor depune orice fel de arme, ele nefiind ale statului, ci ale contelui Kendeffy. Mercenarii aceştia vor fi luaţi, însă, în cercetare la Merişor, şi vor fi eliberaţi numai de la caz la caz. Funcţionarii cancelarişti vor preda registrele

cadastrale şi originalul conscripţiei din 1819. Ofiţerului Hummel şi maiorului Clococean li se încuviinţa să plece încinşi cu săbiile. Locotenentul Bruckenthal va lăsa pistoalele în seama solilor, iar sabia o va preda în mîinile lui Zăican. După ce aceşti „oficiali" vor trece de Merişor, se pot retrage şi ceilalţi prizonieri încercuiţi la Petrila. Tot pe jos, afară de femei, adică boieroaicele oltene, cărora societatea le poate pune la îndemînă căruţe. Dar coconaşii să plece musai din Petrila — şi numai în sus, către castelele de unde veniseră. Patronul Hoffmann şi însoţitorii săi pot pleca oricînd şi oriunde; sau pot rămîne în sat cît vor voi, în Petrila fiind la ei acasă, ca proprietari ai minelor.

Scrisoarea lui Zăican era ultimativă, cu termen pînă a doua zi dimineaţă şi cu ameninţarea că, altfel, vor fi duşi ca ostatici la taberele din munţi.

Le-a trebuit „domnilor" o noapte întreagă pînă să se hotărască. Erau umiliţi. Locotenentul von Bruckenthal — cînd spumega de furie, cînd încremenea fără glas.

La al doilea cîntat al cocoşilor, s-au supus cu toţii. Retragerea detaşamentului şi a ofiţerilor s-a făcut în pripă, înainte de ivirea zorilor, de teamă ca petrilenii, prinzînd de veste, să nu-i însoţească cu pietre.

Dacă Zăican ar fi încercat să pătrundă în sat îndată după încercuire şi să atace unitatea militară venită de la Baru, evenimentele s-ar fi desfăşurat altfel. Între altele, inginerului Kral i s-ar fi făcut o înmormîntare solemnă, cu participarea tuturor minerilor şi ţăranilor, aşa cum se începuse în ajun, spontan şi totuşi după datină. Ezitarea lui Zăican fusese, însă, îndreptăţită în mare măsură: încă nu-i sosise ceata chemată de la Poarta Transilvană, Trif Alupetreacătă îi trimisese numai un detaşament din polcul său, iar o încăierare cu focuri de arme în plin sat nu-i surîdea. Nu se temuse de o înfrîngere. Grănicerii şi jandarmii nu cunoşteau toate ascunzişurile Petrilei, aşa că oastea lui i-ar fi încolţit rău. Dar se puteau întîmpla două lucruri: ori s-ar

fi iscat panică mare printre petrileni, ori, dimpotrivă, aceştia ar fi sărit cu toţii în sprijinul cetelor, şi — cu pierderi de vieţi din partea satului — cei încercuiţi puteau să fie căsăpiţi. Fapta aceasta ar fi stîrnit, neîndoielnic, răzbunarea comandantului din Sibiu şi tot atît de sigur este că ar fi îndepărtat simpatia pe care ţăranii-grăniceri din ţinutul regimentului montanistic începuseră s-o arate revoluţiei koşutiste.

Mai tîrziu, tactica lui Zăican s-a dovedit a fi fost înţeleaptă — dar pînă s-o impună, ea a avut de întîmpinat împotrivirea tovarăşilor de luptă. A fost prima lui înfrîngere. Sosiseră la tabăra din Merişor căpitanii de nădejde: Trif, Moacă şi Rusalin. Tustrei s-au opus eliberării prizonierilor din Petrila; au cerut arestarea şi deţinerea acestora în munţi, ca ostatici, şi judecarea locotenentului Bruckenthal de către adunarea comandanţilor de cete, pentru omor săvîrşit în jurisdicţia unui sat bătrînesc. Băduseră şi verdictul: tăierea mîinii drepte! Zăican a fost nevoit să se lupte cu toţi, să-i facă a înţelege că nu aveau dreptul să judece fapte fără legătură directă cu rosturile oştilor ce le căpităneau şi că cele întîmplate la Petrila erau binevenite doar pentru ca să li se dea autorităţilor un avertisment sever, nu însă pentru a le întărîta, viitoarea mare ciocnire urmînd să se desfăşoare în împrejurări militare prielnice întregului ţinut al Haţegului, nu numai Văii Jiului. Radu era obişnuit să găsească ascultare deplină, dar de data aceasta fusese înfruntat, învinuit de şovăială şi zăbavă în dezlănţuirea încăierării multaşteptate. La sfîrşit, a trebuit să le amintească legea nescrisă: el hotărăşte! Cei trei căpitani de cete s-au supus — dar crîcnind. Aşa că atunci cînd grănicerii, jandarmii şi domnimea au străbătut strîmtoarea umiliţi ca sub furci, aceştia n-au scăpat de unele brutalităţi la care au fost supuşi după ce trecuseră prin faţa lui Zăican. Singurul care le-a meritat pe deplin a fost locotenentul von Bruckenthal. Nobilul trebuia să predea sabia, semn al supunerii şi, totodată, semn că se

leagă a nu mai călca cu arme satul în care încercase să reînvie vechile rînduieli urbariale şi în care săvîrşise un omor laş: cu mîna altuia. Însă trufaşul senior sibian n-a predat sabia ostăşeşte. Cînd a trecut prin faţa taberei şi s-a desprins de convoi, a făcut doar cîţiva paşi spre grupul căpitanilor de cete şi, fără să-i privească, a aruncat-o, de departe şi cu dispreţ, la picioarele lui Zăican. Radu s-a încruntat, a zîmbit acru, cu scîrbă, dar l-a lăsat în plata Domnului. Nu tot astfel s-au purtat ceilalţi trei căpitani. Au sărit ca arşi. Nobilul s-a trezit în obraz cu tradiţionalul scuipat al lui Trif, Moacă al Tătarului l-a pălmuit, iar frumosul Rusalin i-a rupt epoleţii.

STEAGUL SFINTEI VARVARA

Înmormîntarea inginerului Kral s-a făcut într-ascuns, în noaptea care urmase după căderea grănicerilor asupra Petrilei. Nefericitul duel şi urmările lui imediate au dus la amînarea mult doritei sărbători minereşti, care trebuia să dea societăţii Sfînta Varvara prestigiul unui steag propriu, simbol al frăţietăţii şi întrajutorării în muncă, în suferinţe şi nădejdi pentru vremi mai surîzătoare. Amînarea, deşi silită, a fost totuşi binevenită, fiindcă a dat prilej de verificare a solidarităţii dintre minerii de toate naţiile în faţa cutremurătoarei morţi. Conducătorii asociaţiei băieşilor ar fi putut să se arate mulţumiţi, dar în ajun de 6 septembrie — zi care se potrivea în calendarul catolicilor cu pătimirile mucenicei minerilor, premergătoare onomasticii din preajma lui Sînmicori — au izbucnit neînţelegeri. Ele erau gata-gata să răstoarne festivitatea. Pricina a stat în zavistii religioase, necunoscute pînă atunci în Valea Jiului.

În vremea cînd Petrila fusese bîntuită de „economicească tulburare", care adusese foamete şi grevă cu retragerea la pădure, răsăriseră în satul cu mineri asociaţii de rituri diferite, care se duşmăneau în ascuns. Preotul Lorenz întemeiase Asociaţia fraţilor catolici, cu scopul — mărturisit — de a aduna bani pentru împodobirea bisericii — cel nemărturisit fiind acela de a strînge credincioşii în lanţuri mai

puternice, femeile papistaşe avînd rolul să propovăduiască duhul blîndeţii şi al resemnării în căminele lor roase de boli şi sărăcie. Pastorul protestant răspunsese prin înfiinţarea unei alte asociaţii, cu numele Tovărăşia Domnului, un fel de filială a centralei cu acelaşi nume din Debreţin. Strîngea şi acesta cotizaţii benevole pentru un scop practic: clădirea unei capele din cărămidă şi piatră. Cehii, deşi nu aveau slujitor bisericesc, încropiseră Conventul fraţilor îndurării, ale cărei fire duceau la Uniunea husită din Praga. Public, asociaţiile religioase se manifestau prin procesiuni — fiecare după tipicul canoanelor respective, cu costume albe, prapuri şi mirodenii — în anumite zile de mare pătrundere sufletească pentru bigoţi, adică în ziua Copiilor Nevinovaţi, sfîntul Thadeus, martira Cutare. Doar „Conventul" husiţilor mai păstra unele tradiţii din conţinutul îndrăzneţ al ideilor propovăduite, cu crucea şi sabia în mîini, de revoluţionarul Huss, conţinut naţional în fond, îmbrăcat însă în învechite practici religioase.

Întreprinderea fraţilor Hoffmann nu era străină de rostul acestor asociaţii parazitare. Le încuraja cu bani şi materiale de construcţii, cu „fonduri de circulaţie", cu cărţi bisericeşti şi credite pentru reuniuni cu cor şi praznice calicesti, nădăjduind că simbriaşii ei îşi vor întoarce gîndurile de la prea lumeştile necazuri.

Minerii nu se înghesuiau la procesiuni, dar nevestele le făceau zile fripte ori de cîte ori se izbeau de nepăsarea lor, şi îi îmboldeau să nu se lase mai prejos de ortacii de alte ramuri ale credinţei creştine, îndemnîndu-i totodată la supunere faţă de întreprindere şi faţă de autorităţile cezaro-crăieşti. Bărbaţii se uitau chiorîş, le suduiau dacă li se amintea de cîrciuma în care nu pregetau să lase creiţarii, dar sfîrşeau prin a scoate gologanul pentru fondul bisericii.

Steagul Sfintei Varvara dădu la iveală neînţelegeri nebănuite pînă atunci. Cum să fie steagul? ce să înfăţişeze el? erau întrebări care, răzbind

dincolo de preocupările comitetului, au cuprins toate coloniile, fiecare gospodărie, şi au provocat nemulţumiri şi certuri. Cu chiu, cu vai, conducerea societăţii de ajutor reciproc hotărîse ca drapelul să fie din mătase albă pe o parte, şi mătase verde pe cealaltă. Albul simboliza nevinovăţia Varvarei, fiica rebelă a despotului Dioscor din cetatea cotropită de Maximilian, împăratul Latiniei. Pe fondul alb se înălţa, din ruinele cetăţii tiranului învins, chipul fecioarei. Dedesupt stătea scris cu fir auriu: „Sfîntă Varvara, îndură-te de noi!". Verdele întruchipa speranţa de mai bine a băieşilor. În mijloc erau cusute două mîini înfrăţite sub o lampă de miner. Steagul fusese lucrat la un meşter din Deva şi apoi atîrnat la fereastra largă a atelierului de tîmplărie. Trei zile s-au perindat pe acolo mineri şi femei, rămînînd care mulţumiţi, care îmbufnaţi. Joi spre prînz, înainte de procesiune, se strînsese lume multă. Steagul trebuia dus la biserică. La care? Unde să se facă slujba? N-a fost chip de înţelegere! Felul cum fusese împodobit drapelul nemulţumea pe mulţi. Minerii unguri din jurul lui Horváth Sándor cereau ca fondului de mătase alb-verde să i se adauge şi roşul revoluţiei. Horváth era şi împotriva invocaţiei la îndurarea mineriţei îndrăgite de ciocănarul Galantian din legenda Varvarei.

— Nu sîntem babe, şi nici Oastea Domnului! izbucnise el. Steagul să fie lumesc, ca şi necazurile noastre! Nu avem nevoie de prapor! Să scriem pe steag credinţa noastră cea nouă: *Éljen a Haza!*

Ideea surîse şi lui Mikes Lokái, ajutor-miner la puţul Împărăteasa Eugenia, tînăr de mare nădejde.

— De ce patrie, fără libertate? adăugă el. Mai bine: *Szabadság és Honért!* (Pentru libertate şi patrie!, formulă care împodobea drapelul adoptat de noul stat maghiar). Cehii crezură mai nimerit să se înscrie pe steag deviza Revoluţiei franceze, de care se simţeau apropiaţi: *Libertate, Egalitate, Fraternitate,* ca fiind cea mai cuprinzătoare. Cînd Dezideriu, prietenul ucigaşului István, ceru ca lîngă

lămpaşul de pe faţa cu mătase verde a steagului să se zugrăvească şi coroana sfîntului Ştefan — întemeietor, cu aproape o mie de ani în urmă, al regatului unguresc — se împotriviră doi mineri romîni, Ilea şi Luţă al Vădanei. Ei pretinseră un corb cu inel în cioc! Nimeni, afară de ei şi încă vreo cîţiva petrileni de veche sămînţă, nu înţelegea rostul păsării cu pene negre. În van s-au străduit Ilea şi Luţă să lămurească misterul: în vremuri îndepărtate, Corvinii, vajnici luptători împotriva turcilor, fala istoriei poporului maghiar, descălecaseră din Ţara Romînească şi aduseseră, din Muscel în Ţara Haţegului, acest semn de nobilitate ţărănească, semn care se află — aminteau minerii — şi pe zidurile castelului de la Hunedoara. „Corbul cu inel în cioc s-ar potrivi de minune pe steagul nostru, ca o dovadă a bunei înţelegeri dintre romîni şi dumneavoastră, ungurii", se încăpăţînară petrilenii cei vechi. Scorniţi de preotul Lorenz, care se afla de faţă, Dezideriu şi alţi cîţiva săriră gata-gata de încăierare, cu înjurături şi pumni. A trebuit să-i despartă bătrînii, mai mult cehii şi germanii, aşa că inelul şi corbul nu purtau noroc, ci sămînţă de vrajbă. Adevărul adevărat este că pasărea n-ar fi avut rost pe drapelul unei asociaţii minereşti. Propunerea nu fusese îndeajuns de chibzuită. Pornise, desigur, dintr-o nemărturisită duşmănie faţă de realitatea stăpînirii maghiare peste ţinuturi neaoş romîneşti — vagă amintire a faptului că ţara Jiurilor transilvane fusese cuprinsă, cîndva, în hotarele voievozilor valahi. Ceilalţi romîni găsiră cu cale să nu sprijine cererea celor doi mineri consîngeni, aşa că încăierarea se stinse în grabă — nu fără să lase amărăciune în sufletele unora şi altora, fiecăruia potrivit neamului şi religiei sale.

Cu greu, şi tîrziu, s-a putut găsi o împerechere de semne pe steag care să împace — vorba romînului — şi capra, şi varza, un steag care să nu fie nici prea mirean, nici prea laic. S-a renunţat la biserica Romei ca loc de sfinţire, ca şi la capela în care cucerniceau adepţii reformelor bisericeşti; alt-

fel, cearta dintre femei amenința să ajungă pînă la altare. Noroc că preotul Niculae și enoriașii săi nu ridicaseră pretenții, știind ei prea bine că băieșii romîni se aflau în minoritate. A fost aleasă lunca Jieţului. Cei trei preoți — catolic, ortodox și protestant — s-au înțeles să slujească împreună, lucru nemaivăzut pînă atunci la Petrila. Fiecare urma să cînte ceva aparte — potrivit canoanelor: latinește, romînește și ungurește, pe rînd —, apoi directorul Nándor, naşul, trebuia să dezvelească steagul înfășurat într-o năframă de borangic dăruită de Maria Zăican, femeia care ținea de două credințe: a Apusului și a Răsăritului, deopotrivă împăcate în cugetul ei.

Maria venise însoțită de Radu. După trecerea „boierilor" printre furcile de la Merișor, Zăican se oprise în satul său pentru cîteva zile. Ţintea să înceapă organizarea băieșilor pe căprării militare, de-a valma cu sătenii, locotenentul Opran — care se dăruise cauzei — urmînd să-i deprindă cu mînuirea armelor; de asemenea, după sfințirea steagului, să ia parte la o adunare minerească, pentru care sosiseră în ajun doi delegați din ținuturi miniere îndepărtate; și — de ce n-ar recunoaște? — pentru niscai treburi pe lîngă casă, începutul toamnei amintindu-i lui Zăican unele îndatoriri de familie.

Cui i-ar fi trecut însă prin cap că, după ce limbile și credințele căzuseră cu greu la învoială, alți bigoți și alte bigote, de astă dată numai romîni, vor stîrni o adevărată răzmeriță din cauza aceluiași stîndard al sfintei Varvara? Și, totuși, așa s-a întîmplat! E drept că steagul era numai al minerilor, dar, prin fire nevăzute, și ceilalți petrileni se simțeau legați de el. Poate prin trăirea laolaltă cu „negreții" în șirul anilor scurși; prin ajutorul ce-l dăduseră băieșilor în greva de la pădure; prin necazurile ce le îndurau și ei cînd „soțietatul" făcea concedieri și prigoane, și mai cu seamă prin legătura pe care Radu al lor o întruchipa între mineri și țărani. Nu plugarii și păstorii petrileni fuseseră aceia care mai zilele trecute porniseră să facă înmormîntare cu

fală acelui schismatic şi eretic inginer Kral? S-au întrebat sătenii, atunci, cui se închinase inginerul ceh? Nu! Mai-mai că nici nu-l cunoscuseră... Acum, însă, steagul le stîrni indignarea pe un temei de nimeni prevăzut: sfînta de pe el fusese zugrăvită fără vestminte! O astfel de ruşine nici că se mai pomenise la Petrila!

Într-adevăr, pe fondul de mătase albă se ridica dintre ruinele cetăţii greceşti — de rit oriental deci — trupul întreg, imaculat, al unei fecioare, pictată aşa cum o vîrîse popa în scăldătoare, adică în pielea goală, dar acum în mărime naturală, adică coscogea fată, cu pulpe cărnoase şi sîni îmbietori. Foarte obişnuite în bisericile catolice, astfel de imagini, zugrăvite sau cioplite în lemn ori piatră, cu deosebire îngeri şi alte suflete nevinovate — picturi şi sculpturi care au creat faima catedralelor din Apus —, nu intrau în putinţa de înţelegere a băştinaşilor ortodocşi. Fecioara Maria de pe pereţii bisericii ortodoxe din Petrila era îmbrăcată de sus şi pînă jos, de sub bărbie pînă la vîrful picioarelor, în nenumărate pînzeturi care căzeau în falduri din belşug colorate; într-o altă icoană, în care zugravul o înfăţişase alăptînd pe Isus, nu se zărea din sînul sfînt nici măcar un capăt de pielicică; aşijderea pozele Mariei Magdalena, împărătesei Elena şi ale cuvioaselor şi mucenicelor de pe icoanele de sticlă sau lemn.

Stanca lui Stancu Huneadu a fost prima care a scuipat într-o parte, s-a închinat către răsărit şi şi-a dus mîna la ochi, silind cîrdul de fete care o însoţeau să facă la fel. Sanda lui Neghină nu se lăsă mai prejos. Îl trase zdravăn de urechi pe flăcăiaşul său, Gheorghe, ai cărui ochi rămăseseră zgîiţi la imaginea goală de pe drapel. Dacă Lixandra şi-a urecheat cîrlanul — fecior nevinovat precum Varvara tiranului Dioscor — Leana lui Şarpe, deabia măritată, şi-a tras bărbatul de mînecă, înciudată şi înveninată pentru că omului îi încremeniseră privirile la ispită. Aretia, tînăra zileră din Lonea, l-a înghiontit zdravăn pe ciobanul ei, de curînd dat

la minerit: prea tîrcolea ca un tîmp în jurul fecioarei cu podoabele puse la vederea lumii! Şi-aşa s-a ţinut lanţ: de la Stanca la Lixandra, de la Lixandra la Leana, de la Leana la Tia, dîra de nedumerire, de grijă, de scîrbă şi, poate, de ipocrizie s-a lungit la toată suflarea femeiască strînsă în lunca Jieţului. Neştiutoare şi nesimţitoare la puritatea şi nevinovăţia artei bisericeşti, petrilencele tinere s-au întîlnit în cuget cu babele satului şi s-au pornit a crîcni din ce în ce mai făţiş. L-au înconjurat cu întrebări pe bietul lor popă ortodox, şi cînd acesta s-a dovedit a nu fi în stare să dea răspuns pentru ce vrea să sfinţească trupul aţîţător al unei celetnice, femeile s-au năpustit asupra steagului, gata să-l sfîşie... Au sărit însă bărbaţii — şi romîni, şi unguri, şi nemţi —, aşa că mătasea, smulsă de pe prăjină, a fost salvată. Cîţiva romîni şi-au împumnit nevestele, trimiţîndu-le acasă, ceea ce ele s-au şi grăbit să facă, scîrbite şi cu ocări. Dar pentru că ortacii lor de alt neam se amestecaseră în păruiala dintre soţi, cearta s-a lăţit între bărbaţi, ajungîndu-se la ameninţări cu cuţitele. A fost nevoie de intervenţia energică a gărzii civile, a lui Radu Zăican şi a vechilor săi prieteni de minerit pentru ca învălmăşeala să nu se încheie cu vărsare de sînge.

Dintru început deci, serbarea, care trebuia să fie falnică şi să cimenteze buna-înţelegere dintre minerii de toate naţiile, se născuse întinată de rele prevestiri. Slujba din după-amiaza aceea, oficiată de cei trei preoţi, a decurs într-o linişte sumbră. Înşişi oamenii bisericilor se suspectau în faţa altarului improvizat în luncă, ca urmare însă şi a certurilor dintre Nándor şi Winkler — unul reformat, celălalt catolic, dar amîndoi rîvnitori la năşia drapelului. Ca să destrame atmosfera de vrajbă, Franz Jäger consimţi să fie el naş, conştient undeva, în adîncul sufletului, că el aparţinea tuturor religiilor din lume — şi nici uneia...

De-abia după amiază s-a putut ţine adunarea obştească a tuturor minerilor şi meseriaşilor, tot acolo,

în luncă, de față fiind și cîte-un delegat al minelor din Pécs și Selmecbánya. Cel de la Pécs, un ungur, făcuse popas îndelung și în regiunea minieră a Banatului, unde ajutase la reorganizarea Lăzii frățești a șvabilor și romînilor din Sasca și Oravița. De la Selmecbánya Slovaciei venise un miner de limbă germană. Făcuse și el un popas într-o regiune minieră : a Băii-Mari. Era însoțit de Roth, acel „Aițai" al Anuței Sluguț care căutase o vară întreagă pe coclaurile Jiețului vîna grasă de aur „crud" — liber de orice amestec cu piatră, așa cum se povestea atunci numai despre Eldorado americanilor — și care se întorsese la ai săi mai sărac și mai întărîtat ca oricînd.

Jäger și Zăican nu erau străini de rosturile acestor oaspeți de mult doriți. Se sfătuiseră cu ei în ajun, în casa lui Horváth, și se înțeleseseră de minune. Mehling, delegatul sosit de la mina Selmecbánya, era un agitator cu mare experiență și cu idei care depășeau simțitor cadrul obișnuit al doleanțelor muncitorești din acea vreme. Puternic înrîurit de cugetători din țări cu veche industrie, își găsise în Franz Jäger un sprijinitor înflăcărat. Nu mai puțin în Zăican, care, deși mai slab documentat, intuia drumul către un viitor al adevăratei dreptăți. Jäger era fericit că poate da urmare, pentru prima dată, ideii de unire muncitorească propovăduită în broșura tipărită la Londra. El ținea ca lupta minerilor să nu se mai desfășoare izolat și întîmplător, ci unită și coordonată, pentru ca guvernul revoluționar de la Budapesta să fie pus în fața unei acțiuni cu greutate, ceea ce i-ar fi dat și tribunului Kossuth un spor de prestigiu în strădania de a obține de la colegii săi din guvern unele legiuiri folositoare *proletarilor,* după expresia care începuse a se face cunoscută.

Mehling adusese ciorna unei jalbe care circula pe la multe întreprinderi carbonifere din împărăție. Jalba lui Mehling a fost citită la adunarea din luncă, în limbile Văii Jiului, de către Franz Jäger,

care îi făcuse şi unele modificări, inspirate de noile lui idei. Ea a stîrnit înflăcărate întreruperi din partea tuturor băieşilor, fiecare aducînd cîte-un spor de propuneri. S-a simţit iarăşi duhul solidarităţii, s-au dat uitării vrajbele iscate de sfînta Varvara, păzitoarea minelor, şi de sfînta Focă, păzitoarea de pîrjol şi înec... Nu mai era o jalbă ca atîtea altele din trecut, ca jalbele lui Horia şi ale Catarinei Varga, ci un adevărat memoriu plin de cereri gîndite cu înţelepciune. Declaraţia de credinţă revoluţionară şi omagiul închinat lui Kossuth, cu care începea hîrtia, erau o dovadă că şi în acest colţ de ţară minţile oamenilor se maturizau. În fruntea a nu mai puţin de cincisprezece rugăminţi felurite, băieşii Petrilei înscriseseră oful lor cel mai de seamă, dorinţa de a se înfiinţa un aşezămînt care să le asigure ajutorul în caz de boală şi accidente: noua oblăduire democratică să impună înfăptuirea unei Case miniere, la care proprietarii să fie îndatoraţi a vărsa cotizaţii băneşti egale cu ale muncitorilor. Această „*casa confraternitatis*“ — aşa se spunea în ciorna memoriului adus de Mehling — relua deci ideea Lăzilor frăţeşti, la care domnii Hoffmann consimţiseră fără rezultat vizibil; însă minerii pretindeau acum, pe drept cuvînt, ca statul însuşi, care proclamase dreptăţi şi libertăţi, să decreteze pe toată ţara astfel de instituţii şi să le reglementeze felul de viaţă şi de conducere. Ţancotă şi alţi băieşi care trudiseră în tinereţe pe la minele de aur din Apuseni ar fi vrut să se pretindă şi înfiinţarea unui oficiu montanistic, cum ziceau ei, adică a unui inspectorat minier, ca la Zlatna; iar minerii de obîrşie bănăţeană cereau o şcoală montanistică, deci o şcoală de minerit, ca la Oraviţa; însă Jäger îi lămuri că nu era cu putinţă aşa ceva la o întreprindere care nu ţinea de cămara tezaurieră. În schimb, memoriul petrilenilor a înscris dorinţa fierbinte de a se decreta un regulament minier în care să se prevadă măsuri de apărarea vieţii minerilor din galerii, acelaşi regulament urmînd să poruncească patronilor împuţinarea orelor de şut.

Radu Zăican se străduí şi izbuti cu greu să capete aprobarea celor de faţă pentru interzicerea muncii copiilor — doleanţă care fu trecută astfel, pentru prima dată, într-un act oficial. Celelalte cereri priveau scăderea dărilor pe simbrii, aprovizionarea mai lesnicioasă cu alimente, ba chiar obligaţia tainului de mălai şi făină de grîu.

Se însera. De data asta lumea era mulţumită de ispravă. Pe masa de la care slujiseră preoţii şi lîngă care străjuia steagul sfintei Varvara se afla memoriul proaspăt redactat. Nici un băieş, ştiutor sau neştiutor de carte, n-a pregetat să se înfăţişeze pentru semnătură. Semnătură cu slove, ori prin punere de deget. Şi unii, şi alţii au îndeplinit acest act cu solemnitate, cu credinţa sinceră — sau naivă — că înfăptuiesc un act revoluţionar într-o ţară cu obläduire revoluţionară şi că dorinţele lor vor deveni curînd lege. Nu de aceeaşi părere erau însă Zăican şi alţi cîţiva care îşi dădeau seama că între a vrea şi a putea este o cale lungă, greu de străbătut fără sacrificii. Tocmai de aceea, Radu găsi potrivit ca, urcat pe aceeaşi masă, să le vorbească minerilor despre greutăţile în care se zbătea revoluţia lui Kossuth Lajos şi despre îndatorirea pe care o au toţi patrioţii adevăraţi de a-l sprijini pe acel bărbat providenţial nu numai cu vorba şi cu jalba, ci mai cu seamă cu arma. Gărzile naţionale — arătă Zăican — nu-şi îndeplinesc decît în prea mică măsură rolul ce le-a fost hărăzit la început, ba pe alocuri ele apără ordinea veche, a nobililor. De aceea, băieşii de toate limbile cată să treacă la o unire a lor proprie, cu mijloacele care le stau la îndemînă, şi să se pregătească de luptă.

— Cum să nădăjduim ca domnul Kossuth să ne ajute şi ca dorinţele ce le-am semnat aici să devină legi, cînd împăratul a început să-şi arate coarnele? Aţi auzit, doar, că încoronatul a cutezat, de curînd, să revină la palatul său din Viena, şi de acolo aruncă bolovani în picioarele guvernului revoluţionar din Pesta. Aflaţi, fraţilor întru băieşit, că nu vrea să

recunoască nici măcar legile votate la Casa Deputaţilor şi a respins legea pentru întemeierea unei armate a Ungariei democrate. De ce a făcut asta? Pentru ca ţara cea nouă să nu poată recruta ostaşi de încredere, să nu se poată apăra de năimiţii grofilor. Eu de mult sînt nemulţumit în adîncul sufletului de o astfel de revoluţie ungurească, făcută cu nobili şi cu menţinerea unui împărat căruia din prima zi trebuia să i se reteze capul. Am însă încredere că domnul Kossuth se va ţine tare — şi în cele din urmă va izbîndi. E de lipsă, deci, să întocmim o armată. Minerească aici, ţărănească şi populară pretutindeni în ţară. De aceea mă îndrept către voi, fraţi mineri, grăindu-vă de la suflet la suflet şi de la minte la minte. Urmaţi pilda cetelor din munţi! Întemeiaţi o unitate militară vajnică! Înarmaţi-vă, învăţaţi să trageţi cu flinta! În curînd, Kossuth vă va chema!

Cuvîntarea lui Radu Zăican a fost primită cu însufleţire, dar nu cu o deplină unanimitate. Înrîuriţi de împrejurări, de ezitările lui Kossuth, de bănuielile moţilor lui Ţancotă, de intrigile învăţătorului Petron şi de hangul vornicului Simion Drăgan, minerii romîni s-au arătat chiar din seara aceea potrivnici organizării unei armate minereşti care să stea în slujba guvernului de la Budapesta, pe care îl considerau vîndut nobililor. O parte din meseriaşii şi minerii de limbă germană se afla în vădită încurcătură. Nemţii simţeau alături de Kossuth, dar gazetele lor de la Sibiu îi îndrumau altfel, către o ieşire a Transilvaniei de sub administraţia Budapestei, cu menţinerea vechilor privilegii săseşti.

Văzînd cum merg treburile, Zăican se hotărî, cu amărăciune în suflet, să amîne pentru altă dată organizarea oastei plănuite. Era necesar ca mai întîi să se realizeze o unitate de vederi, muncă la care simţea că se vor înhăma, alături de Zunkopf, şi alţi prieteni nemţi — alături de Moga, şi alţi mineri romîni.

Disputele dintre muncitori n-au încetat nici după părăsirea luncii Jieţului, care s-a făcut seara, la lumina lămpaşelor, ca o impresionantă retragere cu torţe. Tîrziu, la berăria de la Herberge s-au încăierat cîţiva nemţi, iar la crîşma lui Ciclovan s-au învălmăşit grupuri de mineri romîni şi unguri...

ORIZONTURI NOI

Zăican şi Maria sa, călări amîndoi, grăbeau prin prundişul Streiului către munţii de la hotar. Îi însoţea Opran.

Maria lăsase gospodăria în grija nimănui, pruncii în seama Salomiei, încălecase cu sfială un cal împrumutat de la vecini şi pornise în zori în căutarea bărbatului. Îl găsise la Livadia-de-Coastă, de vorbă cu popa Brănuţ. Venise acolo şi locotenentul Opran, care, lepădîndu-se de comandă şi trecînd de partea mulţimii, se cheamă că nu mai era ofiţer, ci dezertor...

Văzîndu-şi nevasta în chip de călăriţă de munte, Radu se minunase, o cercetase zîmbind, apoi află pricina: faurul Abasarabă a dat iarăşi semn de viaţă! Îl aşteaptă în cutare loc.

— Oprane, aşa precum îţi spusei, mai-marii dumitale te vor fi şters din catastifele lor. Nu mai eşti lietnant. În schimb, ţi-ai cucerit sigur rangul de căpitan într-o oaste fără uniforme anume, mai făloasă însă, pentru că este a norodului. Dacă vom urma cu sîrg cele de cuviinţă, nime' nu ne va sta în cale.

— Nu mă plîng, căpitane Zăican. M-am destituat din armia grănițerească, din buna mea convicţiune. De altfel, aşa cum ne fusese vorba la întîia noastră tîlnire, aşteptam de la domnia-ta un răspuns, iar domnia-ta aşteptai de la mine unul

asemenea. Precum vezi, eu ţi-l dădui întreg, fără răstălmăcire. Mă simt mîndru şi fericit să-ţi ascult poruncile, şi socotesc că aceste porunci ale dumitale sînt răspunsul pe care ţi-l cerusem nu eu, ci General-kommando din Sibii — mînce-l bubele negre! Sîntem chit! conchise Opran rîzînd din toate băierile.

— Iar eu sînt mulţumit că îndoielile ce le aveam în privinţa cinstei dumitale nu s-au adeverit. Acum, Oprane, să ne despărţim pentru cîteva zile. Cam lasă de dorit instrucţia zmeilor din ceata lui Balog. Nu ţintesc bine, iar noi n-avem plumbi de risipit, ca imperialii. Ia-i în seamă pe puşcaşi. Apoi vii la nedeia de pe Nedeiţele. Ne vom strînge acolo cu toţii — căpitanii adică. Drum bun şi cu spor! Maria se va întoarce şi ea acasă — aşa-i, *virágom*?

Maria se uită lung, înciudată, dar nu zise nimic. Opran mai avea ceva de adăugat:

— Zbor unde mi-i misia. Mai avem însă de deslușit problemul armelor, apoi să-ţi împărtăşesc o veste, că nu avui vreme să deşert tolba. Nu toate puştile sînt de soi. Spuneai că profesorul Murgu ne-ar ajuta în vreun fel. Să ne dea carabine de la grăniţerii săi din Caransebeş. Grăbeşte-l, muştrul cu carabinele cerînd timp de deprindere...

— După nedeie, îl voi vedea pe domnul Murgu tocmai în scopul ăsta. Poate chiar că vine dînsul acolo... Şi vestea care-i?

— La Orăştioara mă văzui cu doi prieteni vechi, azi ofiţeri în regimentul montanistic. Întîi m-am ferit oarecum, apoi ne-am îmbrăţişat la o vînă de jinars. Şi ei sînt oameni de nădejde. Ar vrea să-mi urmeze pilda. Ce zici?

— Zic că bine-i, dar nu îndestul. De bună seamă, avem lipsă de ofiţeri, însă cu atît mai mult avem musai nevoie de trupă grănicerească, oşteni de meserie care să încadreze oamenii pe care îi avem acum — şi mai vîrtos gloatele ce ni se vor alătura în curînd. Către asta să ţintim.

— Căpitane Zăican, sperez că aşa va fi! Mi-au istorisit prietenii aceia cum a decurs adunanţa din

zilele trecute, de la Orlat. S-au strîns toţi grănicerii de prin sate şi au tocmit un memorandum, prin care cer restituarea în vechile lor privilegiuri...

— Adică?

— Gospodărirea bunurilor devălmaşe din arietul graniţelor să se facă de ei înşişi, potrivit înscrisurilor de la împărăteasa Maria Terezia, şi de asemenea dreptul de a-şi alege ofiţerii.

— Puţin! Nu au vorbit şi nu au a spune nimic despre toate cîte se întîmplă în zilele ce avem fericirea a le trăi? Cu Viena, au cu Pesta? Asta e! se încruntă Zăican.

— Înclină spre domnul Kossuth, dar nu prea pe faţă. Totul atîrnă de comandanţii lor, iar grosul acestora stau încă la cumpănă. Tare m-aş vîrî printre ei...

— Nu! Te-ar putea arestui cei nelămuriţi la cap... Uite ce : să nu mai vii la nedeie! Du-te la Balog, instruieşte ceata vreo cîteva zile, apoi pleacă iar la prietenii aceia ai dumitale. Instruieşte-i şi pe ei: să nu dezerteze! Să lucre într-ascuns acolo unde sînt acum, şi să ni se alăture la timpul potrivit, dar nu singuri, ci cu detaşamentele lor. Dacă eşti insuflat cu adevărat zel, aşa cum ai adeverit pînă acum, vei izbîndi. Straşnică ispravă! Eu îţi urez cale bună şi noroc. Cel tîrziu într-o săptămînă să-mi vii cu veste bună. De la Petrila, Maria mea te va îndruma unde mă găseşti.

— Întocmai, căpitane! — şi Opran dădu pinteni.

Intrînd în strîmtoarea Merişorului, Radu şi Maria făcură popas scurt. Descălecară. Radu nu mai contenea să se minuneze de înfăţişarea voinică a femeii lui, unguroaică în straie de momîrlancă, amestecînd însă, ca Fira, catrinţa aieptată cu pantalonii fumurii, din pănură groasă. Pe umeri îi atîrna peste laibăr un mintean înflorat, sub care se ghicea mînerul unui pistol. Îmbujorată la faţă de răcoarea defileului şi de fiorii faptei nemuierelnice, Maria era frumoasă ca la Armindenul de demult. Zece ani au trecut de cînd şi-a ales omul, zece ani de

griji pe lîngă el şi departe de el, însă urme vrăjmaşe nu i se vedeau pe chip. Decît, poate, împlinirea pe care maturizarea o dă fructului copt în vara vieţii. Acum se hotărîse să nu-şi mai lase bărbatul, singur, pe cărările cu primejdii. I-o spusese. El însă se mai împotrivea. Femeii îi era teamă că o va mîna acasă, aşa cum pomenise mai adineauri în vorba cu Opran. Nu, nu se va supune! Cumnata Fira şi Oprica lui Balog cum de sînt slobode să păzească steiurile munţilor?

Radu parcă îi prinsese din zbor gîndurile şi îi vorbi pe ocolite:

— Şi ziceai că despre partea copiilor totul este bine? Pe a mică am lăsat-o, joi noaptea, cu oleacă de fierbinţeală, încercă el s-o aducă la gîndul întoarcerii din drum.

— Ba, e sănătoasă tun! Are grijă mama...

— A mea, ori a ta?

— Şi una, şi alta. A mea, de cînd nu se mai îndoieşte că István e ucigaş, s-a schimbat. E mereu pe la noi — după cum văzuşi —, e mai drăgăstoasă, întreabă de tine cînd te ştie plecat, o simt cum se perpeleşte, îţi poartă grija...

— Mă bucură, deşi mă mir tare.

— Şi eu mă bucur, dar schimbarea asta din ea îmi însuteşte temerile ce le port în inimă...

— *Virágom,* mai lasă gîndurile negre! Ţi-am spus-o de-atîtea ori! De ce nu înţelegi că omul ăla, cînele acela, a murit ori s-a pustiit pentru totdeauna?

— Eu îl simt pe-aproape, oftă nevasta purtînd în ochi dîra unei spaime de lup încolţit.

— Ai vreun semn şi mi-l ascunzi?

— Ba, dar inima mea nu minte. Radule, nu mă mai deslipesc de lîngă tine, chiar dacă m-ai bate...

— Cum poţi vorbi astfel, Mărie? Am ridicat oare, vreodată, braţul asupră-ţi, cum fac atîţia bărbaţi? Nu braţul — vorba măcar? Fie! Nu te gonesc spre casă, însă nici s-o dai uitării, şi nici să încerci a fi umbra mea! Cîteodată, ştii doar, sînt nevoit să

plec fără tovarăș de drum la Brașov, la Sibii, la domnii cei cu carte multă...

— Radule, îți spun și-ai să te miri: m-am schimbat și eu! Iartă-mă, dar, cu toate că te-aș vrea mereu lîngă mine, sînt mai sigură de viața ta atunci cînd te știu departe tare... Aici însă, în găoaca asta cu păduri și văgăuni, inima îmi bate să se spargă. Mi-e teamă chiar de amintirea lui István...

Maria încremeni cu ochii fixați în ciotul unui tufan noduros. Un tremur ușor îi cuprinse trupul. Radu îi înlănțui mijlocul, apropiindu-i suflarea. Îi netezi părul răvășit de adierea vîntului.

— Ai fost totdeauna bărbată. Mi-ai fost totdeauna sprijin. Nu-ți schimba firea, măi fată! Lasă nălucirile...

Să lase nălucirile? Dar tremurul care i se strecurase în vine, tocmai de la nălucire îi pornise. Maria nu izbutea să-și desprindă privirea de la ciotul tufanului, un nod bubos, mare cît un cap de om, încîlcit, înconjurat de firele lățoase ale unui mușchi care se lipise de coaja copacului. Femeii i se părea că vede acolo chipul lui István pîndind din adîncul unor tufe de mărăcini. Apoi, încet, își reveni și se îndîrji. Scăpără din ochi sulițe de oțel. Scoase pistolul, ținti și apăsă pe trăgaci. Deabia cînd auzi ecoul bubuiturii, Maria se însenină. Nimerise ciotul bubos, dar nu în plin. Rîse din tot sufletul, ca un copil, și își sărută bărbatul. Era alta! Radu privise isprava și îi înțelesese tîlcul. Îi plăcuse și felul cum femeia lui mînuise arma. Dar nu și poziția brațului. Ca să prelungească înviorarea, o îndemnă să mai tragă o dată, arătîndu-i cum să reazeme brațul drept, cruciș pe mijlocul celui stîng, apoi cum să apese pe trăgaci în clipa cînd răsuflarea îi dă stăpînire de sine. Maria făcu întocmai. De data asta, umflătura nodului de lemn sări în țăndări.

— Ești mulțumită, zmeoaico?

— Sînt! Acum mă primești în oaste? Și fără să mai aștepte răspuns, luă calul de dîrlogi, îl duse în fața unei movilițe, și de acolo își făcu vînt în șa.

Au ajuns la Surduc în faptul înserării. Hanul de la capătul trecătorii pe unde Jiul își face loc spre plaiurile oltene era aproape pustiu. De cînd Magheru stabilise o frîntură de tabără de partea cealaltă a munților, menzinul care aducea în Transilvania poștă și oameni își scurtase drumul, oprind la Bumbești.

La hanul ardelean din Surduc erau găzduiți doar doi neguțători de vite. Ciurdele lor se aflau pe locul larg din dreapta rîului, veche stoină a oierilor jieni. Cîteva slugi pregăteau paza de noapte, bulgării de sare și culcușul. Pe pirostrii înalte, deasupra vîlvătăilor cu iz de rășină, fierbeau ceaunele de mămăligă. Dulăii dădeau tîrcoale. O stea cît o altiță începuse a sclipi pe cerul încă vînăt.

De pe prispă coborî cu pași grei o matahală în straie negre. Maria nu-l recunoscu pe Abasarabă. Nu-l văzuse de mult, de nouă ani, din vremea cînd fostul faur al Petrilei înfipsese ranga de fier în burta lui Mihuț, bărbatul dintîi al Firei. Nici Radu nu l-ar fi recunoscut ușor dacă n-ar fi știut că acolo era locul întîlnirii pentru care primise știre prin Maria. Nu trecuseră decît cîteva luni de cînd vorbise cu Abasarabă, de cînd acesta făcuse de petrecanie inginerului Willing, dar faurul mai îmbătrînise un pic, îi mai albise claia; barba — înspăimîntătoare altădată — și-o rotunjise, iar hainele le purta cu grijă de orășean.

— Te poftesc să meri în țară! îl luă scurt Abasarabă, și rînji ca un drac, mulțumit de propria-i veste.

Au stat îndelung de vorbă în jurul unei mese lungi de brad, îmbucînd cîte ceva. Maria picotea. La altă masă, parcă ferind ochii, negustorii șușoteau socoteli de bani.

— Turcul a fost totdeauna gîdele romînului, precum știi. Acum, pîndește revoluția noastră, cu iataganul scos. Bănuiesc eu că multe zile nu vom mai duce-o... începu să istorisească Abasarabă cu întunecimi în ochi, mai grozave decît fața lui tuciurie. Osmanlîii au trecut Dunărea, s-au cuibuit lîngă

Bucureşti şi aşteaptă o poruncă de la Ţarigrad. Va fi alta decît aceea de tăbărîre asupra oraşului şi arestuirea fruntaşilor mişcării de renovare? Nu cred. S-ar putea să cadă — fereşte, Doamne! — şi cîteva capete luminate, ca în secului ceilalţi... Oricît s-ar teme de muscali, sultanul va face în aşa fel ca să placă celorlalţi împăraţi ai Evropei. Nu este el împăratul împăraţilor, după cum scrie la *Coranul* păgîn? Geaba îşi fac ilusiuni unii nepăsători de urmări, revoluţionari în vorbe, boieraşi şi negustori cu inimă mică şi stomac mare... Solul turcesc a şi mazilit guvernul de la 11 iunie, punînd în locu-i locotenenţă domnească din oameni slabi, cărora le cam bate din picior. De aici pînă la reînscăunarea Bibescului, sau altui boier velit şi hulpavnic, nu e decît un pas. Domnul Bolliac zice...

— Ce face? întrerupse Zăican.

— Îţi trimite sănătate şi sfaturi.

— Numai? Făgăduise arme...

— Domnul Bolliac, reluă Abasarabă firul caierului, mi-a mărturisit amarurile care îl otrăvesc. Îi bleastămă pe mai toţi comandirii revoluţiunii valahe, afară de Bălcescu, Arăpilă, Magheru şi alţi cîţiva ce se ţin tari. Crede că ceilalţi vor trăda, în cap cu Eliade şi cu Brătienii cei zurbagii la gură...

— Dar poporul?

— Bună întrebare! Aici e toată nădejdea! Poporul este îndîrjit pe turcii cu fes şi pe turcii fără fes. Sătenii n-au căpătat nici un laţ de pămînt. Mădularii comisiei proprietăţii au fost trimişi la vetre. Locotenenţa a cerut ţăranilor, printr-o proclamaţiune vrednică de umblătoare, să purceadă la muncile de toamnă pe ogoarele boierilor, cu respectul vechilor rînduieli silnice. Cît despre alegeri pentru Adunarea Constituantă, nici vorbă nu mai este! Votarea s-a amînat la calendele grecilor... Colac peste pupăză, locotenenţa a poftit pe boierii desţăraţi să se întoarne la moşiile lor, chezăşuindu-le dreptul proprietăţii — „sfînt“ cică... Adică putorile să vină spre a se înfrăţi cu blestematele duhuri ce uneltesc — pe faţă acum — împotriva revoluţiei...

Mi-e scîrbă! a scuipat Abasarabă, după care s-a scuturat ca de-un vis urît, şi-a apropiat scaunul de cel al lui Radu şi a urmat vorba, strîngînd ca într-un cleşte braţul prietenului. Întrebaşi de popor? Ei bine, el nu se lasă! Sînt semne de nesupunere şi răscoale prin judeţe. O să iasă cu turburări mari... Se vor bate şi cu turcii, şi cu turciţii. Magheru alcătuieşte o oaste a lui în munţi, la Oltenia, pe Jiu şi pe Olt în jos. Cam aşa cum făcuşi tu în munţii aceştia, dar mai mare, mai cuprinzătoare, pe toată ţara dintre Olt şi strîmtorile Dunării. Încă din luna trecută, Magheru a fost împodobit ghineral peste trupele neregulate din Romînia mică şi inspector al gardelor naţionale din Romînia toată — că aşa a început să îmble acum titula ţării: Romînia, nu Valahia. Magheru şi-a strîns pandurii care au luptat alături de pahonţii ţarului contra turcilor, şi chiar mai înainte, pe vremea Vladimirescului. Cheamă la el, — şi vin —, mii de ţărani, care cu ce arme pot. Îi cîmpeşte la Rîureni, la Lainici, şi le face instrucţie militărească. Aşa că, precum înţelegi — şi te bucuri, desigur — de-abia de-acuncolo va fi încăierare...

— Mă bucur, nici nu încape vorbă, însă cred că nu m-ai chemat la hanul ăsta pentru ca să faci doar slujbă de condicar, ori să-mi aduci la cunoştinţă fapte despre care am aflat oarecum, prin oameni şi tipărituri venite din ţară — afară de armia Magherului. Adulmec eu că ai ceva mai deosebit. În legătură cu chemarea mea în ţară... Dă-i drumul! Adică — nu. Îţi iau vorba din gură şi mă încumet a crede că vrei nu să trec eu dincolo, ci să te reîntorci tu la obîrşie, la Petrila şi pe Haţeg. Bătrîne faur plin de foc şi de amicie pentru mine, te-aşteptam de mult! Vino să căpităneşti în oropsita noastră Transilvanie, unde treburile revoluţiei merg tot atît de poticnit ca şi în Valahia — în Romînia adică... Ochii lui Zăican străluceau. Îmi închipui chiar că, la caz de cade revoluţia din Bucuresti, libertatea ta ar fi pusă sub semn de întrebare. Fiindcă eşti căuzaşul ei, dar şi pentru că ai a răs-

punde de uciderea lui Mihuţ, că de a lui Willing nu se ştie încă. Taina ei a intrat în mormînt o dată cu oasele bietei Anuţa lui Sluguţ. Dar despre fapta de acum nouă ani, Aghenţia austriacă va fi avut grijă să te încondeieze... Or, dacă-i vorba peaşa, mai la adăpost eşti în munţii Haţegului.

— N-ai potrivit-o, Radule! Mai întîi pentru că sînt şters din condica de cremenalion, fiind împămîntenit cu decret al guvernului provizoriu. Al doilea, află că nu eu te chem în ţară, ci domnul gheneral Magheru însuşi! Ce te holbezi la mine? Chiar aşa! Am poruncă să te însoţesc pînă la Tîrgu-Jiu. În două zile, eşti înapoi.

— Domnul general ştie cumva despre mine? întrebă Radu, ca în ziua cînd Bărnuţiu îi spusese că generalul Puchner îl cunoştea, din auzite dar prea bine.

Zăican se miră împreună cu Maria, care se trezise din toropeala somnului şi se uita întrebătoare cînd la unul, cînd la altul.

— Ba bine că nu! Crezi că numai despre cele rele se duce vorba? Vămile văzduhului nu sînt ferecate. Ştabul cel mare al pandurilor şi dorobanţilor a aflat despre tine din gura lui Bolliac, a Golescului şi a mea — cam tot ce trebuie.

— Amiros pricina şi îmi dau seama că o împreunare a celor două revoluţii poate schimba în bine cursul lor, precum pîraiele ce-şi înfrăţesc puterile şi străpung stîncile din cale... Dar domnul Magheru ar trage mai mult folos dacă şi-ar îndrepta încrederea către Kossuth. Să vorbească cu domnul Kossuth — de la ţară la ţară. I-ar succede mai vîrtos... Oricum însă, eu îi mulţămesc.

— Radule, faţă de mine lasă tu cele gînduri înalte, politiceşti şi filozoficeşti. Le vei mesteca în voie cu ale dînsului, ale celui ce mă trimise la tine. Cînd plecăm?

— Mai întîi să-mi tihnesc oasele pisate de atîta călărit. Cîteva ceasuri... Simt crucile spinării. Apoi, şi calul e un fel de om: cată şi el a-şi odihni ciolanele. Vezi, Mărie dragă? Soarta vrea altfel decît

focul tău! Întinde-te pe laiţa de colo. Eşti frîntă, nedeprinsă cu piatra tare şi cu aerul aşijderea. În zori ne-om despărţi, — eu pe Jii în jos, tu pe Jii în sus...

— Văd...

— Ne întîlnim duminică, la nedeie, o îmbună Radu, care ciulise urechile către fereastra deschisă, de unde auzise zvonul unui trap întins.

— Firuţa! Tu eşti? Parcă nu-mi vine-a crede, sări peste cîteva clipe Maria, şi îşi îmbrăţişă cumnata.

Nevasta lui Trif venea tot de la Livadia. Brănuţ îi îndreptase paşii către Surduc, în căutarea fratelui. Popa îl crezuse adăpostit la peştera sfîntului Nicodin, la genune, nu la han, ca boierii. Acum era fericită. De bună seamă, aducea şi ea o veste. Radu se bucură nu mai puţin.

— Stai între noi, surioară. Ăi fi nemîncată. Bade hangiule, să mai îmbucăm ceva pastramă!

Fira se codea. Se uita cu neîncredere şi sfială la uriaşul de-alături. Parcă-parcă îl mai văzuse cîndva, şi se străduia să-l desluşească prin pînza scămoşată a aducerilor-aminte. Uriaşul — cît era de spăimîntos — se fîstîcise şi el.

— Da, eu sînt... îi spune şoptit cînd femeia, stingherită, i se aşază alături.

— Badea Ion!

— Faurul Abasarabă! Firuţă! Ţi-am făcut necaz mare... E mult de-atunci... Iartă-mă în numele cerului şi al răposatului Moş Alexa — fie-i ţărîna ca fulgul şi amintirea ca argintul-viu...

Abasarabă pomenise de argint-viu, dar tăcerea care se lăsă era de plumb.

Cea care fusese cîndva soaţa ciobanului băieş Mihuţ Cărăbăţ, dedat la rele purtări, îşi vîrî faţa în pumni. Nu plîngea. Petrecea lucruri din trecut. Privea prin pleoapele închise, stînd un pic de vorbă cu amintirile. Se vedea în anii fetiei, cînd Mihuţ o ameţise cu vorbe, cu fluierul şi cu joaca; se vedea în ajunul unui Crăciun cu omăt cît munţii — cînd Ion Hotea, vornicul de feciori, şi ostaşii săi îi zăuriseră de măritiş; se vedea în primăvara ce

urmase, de arminden — cînd Mihuţ, bătîndu-se cu Trif al ei de azi, încercase a-l străpunge cu tăişul cuţitului ciobănesc; se vedea în vara aceluiaşi an — la credinţare şi nuntă; în toamnă — în faţa doinuşului şi sicriaşului în care zăcea fetiţa ei, rod al unei dragoste pripite şi cu amară amăgire; apoi, cînd Mihuţ, zăpăcit de catrinţe străine, de înfumurarea îmbogăţirii şi de certuri cu satul, o lăsase văduvă, el rămînînd în zidul de cărbune al Dealului Negru, înfipt în frigarea fierarului Abasarabă ca o muscă într-un beţigaş...

— Bine-ai venit, bade Ioane! se trezi ea din gînduri şi zîmbi subţire, ca după un vis greu. Îşi aşează domol mîna mică, aspră de vînturi şi munci, pe umărul gigantului cu faţa tăciunie şi adăugă: Trif al meu s-ar bucura să te vadă...

Gheaţa se spărsese. Radu o întrebă de pricina goanei. Află că este chemat de Eftimie Murgu la Haţeg tocmai pentru ziua cînd era sorocită nedeia de toamnă, de pe muntele Nedeiţele. Într-un tîrziu, Zăican îi înmînă Firei răspuns prin răvaş scris: cerea iertare cărturarului şi îl îmbia să se obosească el pînă la nedeie, unde va putea să cuvînteze oamenilor strînşi din trei ţinuturi.

— Îl dai lui Balog al Văsii. Mai departe — ştie el. Firă, eşti binevenită! N-avea Maria cu cine să se întovărăşească la drum spre Petrila... Acum, furaţi şi voi un pic de somn.

De la Surduc la Strîmbuţ, valea se încîlcea şi mai mult. Zăican, care pornise cu voie bună şi se întrebase, zîmbind, la han, pe ce fel de dihanie va călări uriaşul său prieten, era acum lămurit. Abasarabă dibuise cîndva un cal de Pomerania, cumpărat de la un căruţaş neamţ din Bucureşti. Ducipalul era pe măsura lui, dar bun pentru şes, nu pentru cărări bolovănoase. Drumul menzilului de poştă valahă, strîmt, nestatornic, potcovit cu gloduri şi bolovani, şerpuia pe prundul Jiului ca o coajă de nucă pe valuri şi clătina drumeţii ca mersul unei raţe care abia îşi tîrăşte guşa plină de boabe.

Resemnat, faurul descălecă și începu să gîfîie pe lîngă dîrlogii calului prusac. Zăican, pus pe joacă, rîdea.

De la un cot al rîului care spumega năbădăios, se zări mai în vale o bisericuță șindrilită, înconjurată cu ziduri înalte, de bolovani. Era schitul Lainici. Acolo — ca și la Tismana și Polovragi — Magheru își chibzuise cel mai de nepătruns, cel mai tainic punct de rezistență armată, cu metereze, depozite de arme și mai cu seamă lăzi cu plumburi și testele cu praf de pușcă. În fața chiliilor se vedeau trebăluind călugări soioși, în curtea schitului străjuiau dorobanți din roatele maiorilor Pleșoianu și Radu Golescu, iar în lunca îngustă cît arunci cu scurtătura făceau instrucție panduri voinici, cu căciuli, cu vestoane țărănești și pantaloni albi, înflorați în ceaprazuri încolăcite. Nu se afla trupă multă la Lainici, grosul fiind pe Olt.

Ajunși la Bumbești, iar drumul de căruțe milostivindu-se de necazurile oamenilor, Ion Abasarabă își încălecă namila.

— Nu te mai zgîi atîta, Radule! Te-ai născut, doar, în frumusețile munților. Să grăbim pașii...

— Ești ursuz, faure. Luare-aminte avînd, ai fi băgat de seamă că și caii s-au oprit din cînd în cînd, fără să-i îndemnăm noi; au înălțat capetele, au scuturat coamele și au privit în jur; se cheamă că s-au lăsat și ei vrăjiți de frumusețile drumului. Pasul acesta al Jiului l-am mai făcut eu cîndva, dar l-am bătut pe șleaurile de sus, cînd ieream și coboram cu turmele unui baci de pe Bucura.

— Te-am adus pe aici, pe firul apei, ca să cunoști Lainicii. Îți va fi cu folos. Iată : ne apropiem de Tîrgu-Jiului. Sosim tocmai la țanc; nu te mușcă foamea?

Lăsară Brădicenii în dreapta, Vădenii în stînga, opriră oleacă la cîrciuma stolnicului Viișoreanu, și la nămiezul ăl mic intrau în scaunul districtului Gorj. Orașul era un tîrg mare, cu duium de lume la ceasul acela. Grupuri de țărani cu coase, furci, unii cu pușcoaie la umăr și cu straițe mari pentru merinde atîrnînd la șolduri, mînau pașii spre miazăzi. Zăican văzu că nu puțini dintre ei duceau la spinări

tuciuri pentru mămăligă. Radu întrebă din ochi, şi Abasarabă îi răspunse că oamenii drumeţeau către Horezu, iar de acolo la Rîurenii-Vîlcii, unde, pe Olt, la şatrele bîlciului de Sfîntă-Mărie pandurii aşezaseră castrul lor, zis la Cîmpul lui Traian.

Ulițele din Tîrgu-Jiu erau largi, de pămînt, iar spre mijlocul orăşelului, — bolovănite.

Se îmbinau, de-o parte şi de alta a străzilor, case de soiuri felurite. Predomneau cele clădite după datina romînească, cu trepte pînă la pridvor, cu ceardacuri la cat şi cu pălimare largi, pe care zîmbeau glastre cu muşcate şi măghirani. Printre ele, — case orientale cu geamlîcuri turceşti, şi cule olteneşti pe ici-colo, drepte şi aproape fără ferestre; iar în fundul unor curţi largi, — căsoaie zidite ca la Bucureşti, mari, dar cu economie de gust, tulpini ale unui început de viaţă modernă, în care locuiau boieri evgheniţi. În inima tîrgului, prăvăliile se ţineau lipite una de alta; erau ale negustorilor găitănari şi ceaprazari, ale bogasierilor, braşovenilor şi mămularilor, unde, în rafturile de la ferestre, se răsfăţau danteluri, lînuri colorate, pînzeturi de bumbac şi madipolonuri pentru rufărie şi aşternuturi; ori ale simigiilor şi covrigarilor, din dughenile cărora răzbeau mireasme ademenitoare de susan prăjit şi plăcinte coapte. O uliţă era ticsită de căruţe ţărăneşti oprite în faţa grînarilor şi a măldărarilor care vindeau nutreţuri pentru vite; pe o alta se aflau la vedere numai cazane pentru ţuică, fierării şi potcovării. Cojocarii, căciularii şi olarii aveau şi ei străzi anume, cu marfa întinsă pînă aproape de mijlocul drumului; iar pe o altă uliţă, a casapilor, firul unui pîrîiaş ce se scurgea în Jiu spăla scaunele de măcelari.

Nu era zi de bîlci, însă forfota era mare pe străzi. Ţărani, tîrgoveţi, dar mai mult corciturі între vestmintele de sat şi oraş. Vindeau şi cumpărau, se înşelau ori se cinsteau, cu tărăboi de glasuri — parcă ar fi neguţat moşii, sau cine ştie ce alte averi mănoase. Cobiliţarii cu coşurile pline de dovleci turceşti şi acadele, salepgiii şi bragagiii încurcau şu-

voaiele omenimii. Bolţile cu ţuică de prune, cu vinuri de Drăgăşani şi cu ţigani lăutari vuiau de larmă şi cîntece. Pe alocuri, treceau ţanţoşi arnăuţi boiereşti cu fesuri albe, de Albania, untărofiţiri şi tişti de dorobanţi, cu sarcina de îndrumare a gloatelor de opincari spre piaţa catedralei, unde avea să se ţină în ziua aceea adunare de popor, după care sătenii trebuia să plece la tabăra Magherului.

Pe Strada ţigăniei, Zăican şi Abasarabă se opriră în faţa unei clădiri mai arătoase. Pe tabla înfiptă într-o poartă de fier scria în slove chirilice: „Fabrica de porţelane". O întemeiase un neamţ, Frederic Drexler, fost staroste al sudiţilor austrieci din Craiova şi agent al vestitei case comerciale Hagi Pop din Sibiu. Avusese el, pe vremuri, şi alte îndeletniciri bănoase, printre care aceea de doctor fără diplomă şi de spion care raporta la Viena despre mişcările turcilor la Dunăre, despre ale pandurului Tudor şi ale iobagilor băjeniţi din Ardeal. Cu nouă ani în urmă, după crima de la Dealul Negru, Ion Abasarabă, aciuat la Tîrgu-Jiu şi la Craiova, avusese de furcă multă vreme cu acel Drexler, care voia să-l dea legat la agenţia consulară. Norocul a fost că neamţul s-a îmbolnăvit şi a zăcut doi ani de cataroi, aşa că nu s-a mai sculat din aşternut, iar Abasarăbă i-a scăpat de sub urmărire. Murind neamţul, fabrica a rămas pe seama ginerelui, Dumitrache Herescu. Abasarabă lucrase citeva luni ca salahor în fabrica lui Drexler, după moartea stăpînului dintîi, aşa că ştia toată povestea întreprinderii. Neamţul adusese specialişti din Saxonia, meşteri smălţuitori după învăţătura chimicească. Urmaşul, olteanu Herescu, se dovedi şi mai isteţ. Văzînd că boierimea care încerca să ţină pas cu vremea, ca şi burghezia care se ridica, aduceau văsărie fină din oraşe vestite ale altor ţări, dădu extindere fabricii sale. Cu bani împrumutaţi de la vistierie prin opis domnesc, în care sta scris că o astfel de întreprindere este podoabă pentru ţară, Herescu clădise alături o fabrică de teracote şi o alta de sfeşnice pentru lumînări de spermanţet. În-

ţeles cu nişte căpitani de corăbii turceşti, aducea din ţara sultanului pămînt de cea mai bună calitate, pe care ghimiile şi caicele îl cărau ca lest pentru fundul calelor, şi îl vărsau pe bani de nimic la Corabia şi Calafat. Din porturile acestea şi pînă în capitala Gorjului, pămîntul era transportat cu căruţele iobagilor, tot pe gratis, pe socoteala zilelor de prestaţie. Îndulcit la îndeletniciri pentru care boierii blagorodnici aveau dispreţ, boiernaşul oltean îşi întemeiase şi prăvălii de desfacere în Bucureşti, pe Uliţa Franţuzească şi pe cea a Tîrgului de afară. Pentru muncă, Herescu tocmise mînă de lucru cu simbrie, zeci de ţărani ardeleni fugiţi de pe latifundiile grofilor, ca şi mărginaşi de-ai tîrgurilor oltene, cu osebire din Craiova, nenorociţi care trudeau din zori pînă-n noapte şi din noapte pînă-n zori. Altfel, boier Dumitrache era fruntaş în rîndurile paşoptiştilor gorjeni, căci interesele lui negustoreşti cereau triumful revoluţiei, de la care aştepta aşezăminte mai prielnice pentru propăşirea alişverişului şi pentru angajarea mîinii de lucru slobode, la fabrică.

— Radule, dacă ai putea intra în fabrica ăstuia, te-ai minuna...

— Cred, dar nu ştiu de ce.

— Fiindcă te-ai simţi o ţîră la noi acasă. Aici lucră de ani de zile cîţiva petrileni care au vîndut Hoffmannilor căşile şi ocinile strămoşeşti ; feciorul lui Miclea, feciorul lui Drîmbă şi alţii. Sînt şi iobagi de pe Strei şi Mureş, şi oameni de la Botiz şi Livăzeni. Au căzut din lac în puţ! Acum au ajuns şi mai sărăntoci. Ţin hangul revoluţionarilor, în nădejdea că le va fi şi lor bine... O să-i vezi la nămiezul mare, la adunarea ce se va ţine în oborul nou. Vin ca leii, ca jivinele însetate. Chiar dacă unii se codesc, îi trimite cu poruncă aspră olteanul, stăpînul adică...

În piaţa bisericii-catedrale începu să se strîngă lume de tot felul — ţărani, orăşeni, femei, copii. Elevii celor două şcoli veniră în rînduri strînse, gălăgioşi şi fluturînd steguleţe de hîrtie lipită în trei

culori. Dorobanți pedeștri, panduri și călărași țineau ordinea. Negustorii trăgeau obloanele; cei cu mărunțișuri adăposteau tarabele. Cu toții alergau la adunarea despre care se dăduse veste prin guardia națională. Peste un ceas, piața era îmbîcsită de poporeni. Orașul se deșertase. Un galben cu pajură austriacă sau un firfiric turcesc să fi aruncat — și n-ar fi căzut pe jos! Domnea însuflețire. Se petreceau de la unii la alții știrile cele mai proaspete în legătură cu evenimentele de la București, care de care mai sumbre, și oamenii se îmbărbătau pentru rezistență.

Larma fu stinsă de clopotele celor cinci biserici din oraș, care începură să bată în dungă, a primejdie, ca la alarmă de foc, de înec, de başbuzuci, de turci cîrjalîi. Înfiorată, mulțimea se frămînta, femeile se închinau, babele îngenuncheau, ostașii trăseseră spăngile. Apoi se auzi de departe o fanfară. Dinspre casele Otetelișenilor, unde se găzduise cu forța administrația regimului cel nou, înainta spre piață un alai curios, în cap cu cîteva alămuri de muzică militară. Pe platforma deschisă, tapisată cu postav negru, a unui car funebru tras de șase cai drapați în valtrapuri, se afla un vraf de cărți aruncate în dezordine, o movilă întreagă. În mijlocul grămezii sta înfipt un afiș lipit pe o scîndură. După car păşeau preoți în odăjdii. Apoi încă un car, dar învelit în pînzeturi și dantele albe. O fată zveltă și frumoasă — numai voaluri de borangic alb — trona pe un podium. Ținea sus, cît mai la vedere, un imens drapel albastru-galben-roșu, pe care se putea citi clar deviza revoluției: „Dreptate-Frăție".

Radu Zăican nu înțelegea rostul tuturor acestea.

— Astăzi ardem și înmormîntăm în derîdere Regulamentul Organic, începu să-l desluşească Ion Abasarabă. Precum s-a făcut și la București, mai zilele trecute. Eram acolo. Așa înțelege poporul să răspundă amenințărilor turcești și uneltirilor boierești! Cărțile ce le vezi pe carul morților sînt Regulamentul ieșit din tiparnița lui Eliade. S-au strîns toate cîte s-au găsit la librerul de aici, la tribunal, la

finanţi, la administraţiunile judeţului şi prin casele slujbaşilor şi negustorilor. Le-au adus ei de bunăvoie. Afiptul de pe scîndura aceea închipuieşte arhondologia Gorjului, scrisă de mîna cuiva, cu numele tuturor ciocoilor reacţionari de aici şi cu înşirarea rangurilor, caftanelor şi diplomelor boiereşti. Regulament şi Arhondologie vor fi puse pe rug, în obor.

— Cu popi?

— Cu! Mai toţi sînt alături de popor.

— Ca mitropolitul Neofit?, ca episcopul Şaguna?

— Alea sînt boaite împuţite şi vîndute! Dar popii de jos trăiesc alături de necazurile enoriaşilor, adesea sufăr şi ei strîmbătăţi şi prigoane. N-ar trebuie să te miri. Popa Niculae al nost' din Petrila, te-a făcut de rîs? Dimpotrivă! El fu acela care ţi-a înarmat mintea cu îndemnuri să lupţi pentru dreptate.

— Şi azi mă sfătui cu el...

— Ei vezi? Uite, vezi popa ăla cu comănac mare, din capul alaiului preoţesc? Este protopopul Costache Hartofilax, cel care ia jurămîntul volintirilor din oastea lui Magheru. În spatele lui, cei doi cu cădelniţe sînt popa Piinişoară şi popa Lulea. Nu zîmbi, rogu-te. Cred că nu-s porecle, ci numele lor de-adevărat, că nimeni nu le spune altfel... Mai săptămînile trecute au fost bătuţi crunt de nişte haidamaci boieri, niscai Stolojeni, Argitoieni, Viişoreni şi cum dracu le-o mai fi zicînd. Acuma ciocoii se află, din porunca Ministerului Treburilor din Lăuntru, în judecata Tribunalului criminalicesc...

— Dar fata din carul alb? Este frumoasă ca o porumbiţă.

— O chemă Victoriţa, demoazela serdarului Moangă, om închinat dreptăţii. Ţine piept vrăjmaşilor — ca un ghinărar. Fecioara lui — ce să zic? — se poartă precum aşchia ce nu cade departe de pom. Să-i dea Dumnezeu bărbat deopotrivă!

În spatele carului învеşmîntat în alb păşeau, în cadenţa unui marş funebru, cîţiva ofiţeri, însoţiţi de domni gravi, în haine şi jobene negre, cu doamnele

lor, în doliu. Erau notabilităţile oraşului acela care trăia, pentru a doua oară de la 11 iunie, zile revoluţionare. În urmă — alai de tîrgoveţi, cinovnici, negustori, profesori şi lume de toată mîna. Toţi cu mutre triste, de înmormîntare, dar în batjocură.

— Care-i Magheru? întrebă Zăican lungind trupul şi sfredelind cu ochii.

— Nu-l văd! Ieri l-am lăsat aici, la Tîrgu-Jiu, răspunse cu dezamăgire faurul. Uite-l însă pe maiorul Pleşoianu, comandir de dorobanţi! Şi Niţu! Ai citit cred: Niţu este Magheru ăl mic, nepotul gheneralului, tînărul ce dădu citire Proclamaţiei de la Islaz în faţa bucureştenilor, cînd a izbucnit revoluţiunea... Uite-l şi pe Cernătescu, comisar de propagandă la sate. Oameni unul şi unul! Al naibii boier Moangă! Bogat-bogat, dar nu-şi leapădă straiele ţărăneşti. Şi ţanţoş! Astă-seară ai să mîi la el.

Convoiul s-a oprit. Clopotele bisericilor au încetat alarma. Protopopul Hartofilax s-a ridicat pe o tarabă adusă din faţa unei prăvălii. De acolo a cuvîntat, a afurisit după toată pravila canonicească Arhondologia, Regulamentul şi pe susţinătorii „cărţii păcatelor" — precum a botezat-o. A dat păstoricească blagoslovenie norodului, îndemîndu-l să pună mîna pe arme. Alămurile au dat glas unui marş care se făcuse cunoscut în toată ţara: *Marsilieza*. Convoi nesfîrşit de lung s-a pus apoi în mişcare.

La oborul nou, jienii ridicaseră o clăditurâ de lemne şi surcele. Ajungînd carul cel negru în faţa rugului, un sătean, cel mai prăpădit dintre prăpădiţi, a fost pus să-i dea foc cu paie şi amnar, iar alţi zdrenţuroşi au zvîrlit cărţile şi Arhondologia în pălălaia flăcărilor. Surîzătoare şi demnă, Victoria Moangă filfîia drapelul, împrăştiind parcă, din faldurile lui, peste mulţimea îmbătată de nădejdi, ca o zeiţă legendară, belşug de scîntei.

Încet-încet, zarva s-a curmat, vuietul mulţimii s-a stins, dar Zăican ar mai fi stat. Să mai vadă. Să mai înveţe.

— S-a gătat! Hai... îl trase de mînecă faurul.
— Generalul nu s-a arătat. Unde-o fi?
— Omului ăla nu-i stă umbra un pic! De bună seamă că s-a repezit la vreo tabără. Dacă mi-a poruncit să te aduc în casa lui Moangă, înseamnă că vine.

Pe un tăpşan din dreapta Jiului se afla o culă oltenească. Clădită în mijlocul unei curţi de cîteva pogoane, casa aceea a fostului mazil Vasile Moangă era inima mişcării revoluţionare din Gorj. Moangă fusese ţăran get-beget, dar ceva mai răsărit. Fiind ştiutor de carte, isteţ la negoţ şi iute la sînge, ajunsese în tinereţe căpetenie de polc panduresc sub braţul lui Tudor din Vladimiri, apoi căpitan sub Magheru, cînd acesta, stînd alături de muscali, i-a dat pe turci pieirii în iureşul de la Sişeşti. Alegîndu-se cu ceva carboave ruseşti pentru fapte de arme, dar şi pentru serviciile de zaharea ce le făcuse oştilor venite de la Mosc, Moangă s-a închinat negoţului îndată ce s-a pus pacea. Banul, ban aduce — precum vorba, vorbă aduce. Aşa că Moangă a legat gura pînzei şi a ajuns să ia prăvălii în embatic de la călugării Tismanei, a fost contracciu pentru cornăritul vitelor şi comănăritul vinurilor ce se scurgeau de la Drăgăşani, după care s-a înălţat la dregătorii de judeţ şi la cin de serdar. A urmat, adică, pilda lui Tudor. Ca şi acesta, era iubit pentru că era dănos şi nu globea pe nimeni. La cula lui din marginea tîrgului veneau săteni amărîţi din tot districtul — puzderie, şi cu folos. El, Vasile Moangă, a dat semnul răscoalei la Gorj atunci cînd popa Şapcă a săvîrşit fapta de pomină din cîmpia Romanaţiului.

Zăican aflase toate astea la hanul în care se ospătase şi se odihnise după ceremonia din piaţa catedralei şi de la obor. Acum mergea la cula Mongeştilor, cu Abasarabă alături, chibzuind despre destinul oamenilor, dornic să-l întîlnească pe Magheru şi grăbit să nu piardă începutul nedeii de pe Nedeiţele.

Zăican urcă tăpşanul cu un sentiment de respect. Trecu pe sub poarta de lemn sculptat, largă să se petreacă două rădvane deodată, apărată cu streaşină şindrilită şi străjuită de două fînarii. Pătrunse în curtea împrejmuită cu ziduri groase, în mijlocul căreia se înălţa cula, care părea o cetate cu caturi. Avea ziduri drepte, înalte, severe, aproape fără ferestre, ici-colo cu ferestruici lunguieţe şi late doar de-o palmă, atîta cît asediatul dinăuntru să scoată ţeava puştii şi să poată ochi. Zidul din spate se sprijinea pe contraforţi.

Dintr-o privire cuprinzătoare, petrileanul făcu socoteala belşugului. Departe, în fundul curţii, se aflau acareturile: şoproane, prisacă, povarnă, jicniţă pentru grîne, puţ cu lanţ, şi furn de pită. Pe o altă latură, ca nişte chilii, odăile slujitorilor. Ducînd caii la adăpat, Radu schimbă cîteva vorbe cu grăjdarul, apoi se întoarseră amîndoi pînă în dreptul chiliei acestuia. Prin uşa deschisă a odăiţei sărăcăcioase zări, atîrnînd în perete, o poză litografiată, îngălbenită de ani. Tresări. O cunoscu fără să-i mai descifreze literele de dedesubt. Înfăţişa chipul ţarului Alexandru, împăratul tuturor Rosiilor. Cu zece ani în urmă, Zăican văzuse şi admirase o poză asemenea pe taraba jupînului Isaac, cînd la nedeia din Poiana Miresei se hotărîse, cu Mihuţ Cărăbăţ şi Trif Alupetreacătă, să lase ciobănia şi să înceapă o viaţă nouă la Dealul Negru din Petrila, la mina de cărbuni a domnilor Hoffmann. O clipă, i se perindă toată imaginea acelui început de lupte...

— Ai fost pe Muntele Muierii? îl întrebă pe slujitor.

— Fost! Şi nu o dată! Noi, brădicenii, sîntem la nedeia de acolo ca acasă. Munţii nu sînt hotar... Grăjdarul ar fi vrut să mai spună ceva, dar stăpînul coborîse din culă. Te cată boier Moangă, căpitane, şopti cel din Brădiceni.

— Mă cunoşti? se uimi Radu.

— Foarte bine! Dar din auzite...

Şi se depărtă.

Vasile Moangă trecuse mult peste cincizeci de ani. Se ţinea însă zdravăn, ca un taur. Avea păr cărunt şi privire ageră. Purta caravani olteneşti, mintean de canaviţă cu fireturi şi cizme scurte, croite căzăceşte.

— Fii binevenit la sălaşul meu!, domnule Zăican. Va să zică muntele ăsta de Abasarabă te-a dibuit! Vom urca în casă, să tainim lucruri politiceşti. Cu voia dumitale... Iartă, te rog, că domnul Magheru lipseşte. A plecat în zori, chemat în grabă la pandurii săi de la mînăstirea Tismana. Sperez că nu va zăbovi mai mult de două conace.

„Casa", era cula. Moangă şi oaspeţii săi pătrunseră prin singura uşă de intrare, un fel de poartă grea, de stejar gros şi ghintuit. Pe trei laturi, uşa era încadrată cu blocuri de piatră dăltuită în ajururi, ca la mînăstirea brîncovenească de la Hurezu. Coborîră trei trepte. Zăican era numai ochi. Voia să vadă totul. Gazda făcea onorurile. Jos se aflau patru încăperi mari, cu bucătărie şi depozit de provizii pentru un an întreg. Dintr-o odaie ca un gîrlici se ajungea, pe trepte de piatră, într-o hrubă cu poloboace. De boltă spînzurau felinare. Lumina zilei pătrundea doar printr-o ferestruică pentru ţintit cu sîneaţa în vrăjmaşi. Pe lîngă unul dintre pereţi se prelingeau de sus, printr-o gaură străpunsă larg în tavan, patru frînghii care susţineau la capătul de jos o tablă mare de scînduri frumos geluite şi lustruite. Moangă înţelese întrebarea din ochii lui Zăican şi îl desluşi: pe tabla aceea, trasă de sfori, ajungeau la catul de sus mîncărurile pentru meseni. O scară masivă, cu trepte de stejar, late, mari, pornea din odaia sprijinită de contraforţi. Radu făcu socoteala, zîmbind, că fostul mazil gorjean a trebuit să prăpădească pentru scara aceea o întreagă pădure... Sub trepte se aflau ascunzători de arme şi praf. Inima culei era la catul întîi, în odăile cu arcade, cu ferestre pe sprijinitori de piatră şi cu jgheaburi pentru ţevile armelor. Camera cea mai încăpătoare — un fel de sală cu divane multe pe podium — slujea de salon de taifas şi dormitor pen-

tru cel puțin o duzină de oaspeți la petreceri sau luptători la primejdie. Perne îmbrăcate în cit sau catifea, cu inimioare sau amoraşi cusuți din fire colorate, lăsau să se vadă un amestec de gusturi îndoielnice, la răscrucea a două epoci. În mijloc — măsuțe romînești cu trei picioare, măsuțe turcești cu incrustații de sidef, pe care, frumos rînduite, stăteau narghilele, ciubuce, cutii cu tutun şi filigene de cafea. O odaie alăturată, rînduită pentru odihna stăpînilor, era plină cu scoarțe oltenești vrăfuite pe laițe şi cu blănuri de sălbăticiuni pe podea. Prin uşa întredeschisă răzbea o mireasmă de sulfină. Cea mai frumoasă încăpere de la acest cat era sufrageria, cu masă mare pentru ospăț, scaune cu speteze sculptate, iar pe pereți — iatagane, arme vechi, podoabe de animale şi policioare cu olărie smălțuită; într-un ungher — scripetele pe care se înfăşurau frînghiile ce aduceau pe tăblie bucatele de jos. Catul acesta mai avea o încăpere: tainița, zăvorîtă de o uşă grea, cu grindă de fier de-a curmezişul. Moangă nu dădu cine ştie ce lămurire, decît : „Este pentru fuga femeilor pe o scară ascunsă, la caz că asediatorii răzbesc în odăile de dedesubt, ori dau foc lemnăriei" — însă nu spuse încotro pornea şi unde ajungea acea scară ascunsă. Pe lîngă tainită, o altă scară ducea la ultimul cat, în acnaziu, foisor dispus în formă de terasă, cu metereze pe toate cele patru laturi ale culei. Urcînd acolo, oaspeții lui Moangă se îmbătară de priveliştea care cuprindea tot tîrgul, de Jiul care şerpuia către Craiova, şi de munții, care se întindeau cu bungete de nepătruns, în dreapta spre Tismana, în stînga spre Polovragi.

— Iaca şi Magherul nostru! Vezi polcul acela de călări, pe sosea, învăluit într-un nouraş de colb? E generalul!, înconjurat de garda sa.

Coborîră din foişor în curte. Curînd sosiră şi călăreții. Magheru ghici pe Zăican, îi zîmbi şi îi strînse mîna. Apoi, către Moangă:

— Vasile, mult nu pot să zăbovesc. Peste un ceas plec la București. Sînt obosit de-atîta trap şi

galop, aşa că, te rog, dă porunci să înhame patru telegari la caretă. Îi schimb la Piteşti. Garda o voi înlocui la popasul de la Rîureni. Voi conăci acolo. Te miri de ce atîta grabă? Veşti proaste, boier Moangă... M-a ajuns din urmă o ştafetă trimisă de Tell. Turcii vor război asupra Bucureştiului în trei, cel mult patru zile. Încerc să le-o iau înainte şi să retrag de acolo măcar regimentul de artilerie şi banii — mulţi-puţini, cît oi mai găsi în visterie, dacă s-o înduplec locotenenţa... Cu domnul Zăican să stăm de vorbă sus.

— Victoriţa îţi pregăteşte de-ale mîncării îndată.

— Să vadă de oamenii din suită. Dar o cafea tot aş lua...

Zăican se uita cu însufleţire la înfăţişarea tînărului general al revoluţiei. Înalt, subţire la trup dar vînos, avea mers falnic şi mişcări agere. Mijlocul îi era încins într-un cordon îngust, de care atîrna o sabie lungă, puţin întoarsă, de tip rusesc — aşa cum se deprinsese de pe vremea cînd luptase sub comanda generalilor ruşi. Magheru era cam tuciuriu la faţă şi purta mustaţă tunsă. Ochii jucau.

În odaia cu divan şi ciubuce, Magheru îşi desfăşură planul. Vorbise despre starea de cumpănă în care se aflau ţara şi revoluţia ei; înştiinţă pe cei de faţă că, pe deasupra guvernului, a luat măsuri pentru imediata împroprietărire a clăcaşilor din ţinuturile ce le avea în subordine; de asemenea, că a cerut proclamarea legii marţiale spre înfrînarea vînzătorilor de ţară şi libertate — şi conchise că revoluţie fără sînge nu se poate, precum nici binele săracilor cu nepaguba îmbuibaţilor.

— Dumneata, tinere Zăican, să mă ierţi că nu putem sta de vorbă decît în fugă. Îţi va vorbi mai pe larg Moangă, bunul şi vechiul meu amic. Te-am rugat să vii, pentru o înţelegere între noi. Îţi explic. Naţia romînească geme deopotrivă şi dincoace, şi dincolo de Carpaţi. Deci cauza noastră sfîntă este şi cauza voastră, aşa că cele două revoluţii cată să-şi împreune forţele. Cunosc situaţiunea din Transilvania, ştiu, şi îmi pare rău, că domnesc acolo ten-

dinţe care se bat cap în cap. Îţi cer să facem, noi doi, începutul unei uniri a împotrivirilor populare. Să nu ne arătăm şi noi nevrednici! Altfel, vrăjmaşii vor întuneca soarele libertăţii, care din această primăvară a popoarelor a început a ne zîmbi. Dar văd că vorbesc numai eu, continuă Magheru. Ca să-ţi desfăşor mai departe gîndurile ce mă frămîntă, am nevoie să le cunosc cît de puţin pe ale dumitale. Spune-le deschis! Sînt încredinţat că şi dumneata eşti pătruns de amoarea patriei...

— Domnule general, la noi îmblă o vorbă adevărată : aşa cum te doare un deşt, te dor toate. Mă doare, deci, greaua răscruce la care a ajuns revoluţia din Valahia. Precum, nu mă îndoiesc, şi pe domnia-voastră vă dor cele ce se întîmplă în Ardeal şi Ungaria. Pentru mine e limpezit lucru că revoluţiile din ţările noastre sînt lănţuite, amîndouă jinduind după aceeaşi dreptate. Nu încape vorbă că e de trebuinţă să pornim spre împreunarea puterilor răvăşite, ale Ungariei şi ale Ţării Romîneşti, ca să spulberăm, astfel, în patru vînturi cenuşa înrobitoarelor legiuiri ce ne apasă. Însă mintea domniei-voastre fiind mai împodobită decît a mea, eu sînt acela care — nu vă fie cu bănat! — aştept să văd cum credeţi că s-ar putea face o unire aducătoare de biruinţă. Vă încredinţez că nu ne delăturăm de la sacrificiuri — vorbesc, adică, doar în numele celor care mă urmează — dacă ne veţi lumina către un drum spornic.

Generalului îi plăcu răspunsul, fiindcă purta în sine o declaraţie de adeziune în principiu la planul unei lupte comune. Îi plăcu însă numai în parte, deoarece Zăican pomenise de întreaga revoluţie din Ungaria, nu restrînsă la Transilvania, şi totodată schiţase unele rezerve pe care nu le-ar fi bănuit şi cu care, fire mîndră, nu era obişnuit. De aceea, ca să curme orice îndoială, se grăbi să precizeze:

— În împrejurările pe care le ştim cu toţii, eu nu înţeleg ca ţara să întindă gîtul iarăşi la jug. Vin turcii? Ne vom bate cu ei! Poporul — nu guvernul. M-am unit deci cu naţia. De-acum, ţara

are ochii aţintiţi asupra mea. Munţii aceştia sînt adevărate reduturi. Cu pandurii mei pot rezista aici ani îndelungaţi, pînă cînd situaţiunea din Europa — şi din Ungaria, de care pomenişi — se va schimba în bine. Pentru această împotrivire românească apelez şi la sprijinul dumitale. De partea cealaltă a munţilor Gorjului, dumneata ai nişte oşti. Vino cu ele în lagărul nostru! Te numesc pe dată căpitan cu fireturi şi leafă, iar pe comandirii dumitale îi primesc aşijderea, dar ca untărofiţiri.

Băgînd de seamă că la auzul propunerii de încadrare cu soldă Zăican a tresărit şi a zîmbit întunecat, Magheru continuă fără a-i da răgaz să întrerupă:

— Dacă în inima dumitale arde cu adevărat flacăra credinţei şi dragostea de popor, atunci îţi cer să te arăţi vrednic de rola ce ţi-o rezervez. Apărînd cu forţele armate pe care le posezi, alături de noi, revoluţia din Romînia, aperi însăşi revoluţia de peste munţi! Îţi mai atrag luarea-aminte că unirea armiilor noastre va avea şi un simbol măreţ: va pregăti calea spre cel mai scump ideal al nostru, adică spre unirea naţională a *tuturor* românilor — sub un singur braţ, în cuprinderea unui singur stat liber. Istoria te va zugrăvi şi pe dumneata cu binemeritate laude pentru acest fericit început. Îţi declar asta solemnel! Am grăit clar, ca un militar ce sînt. Aştept răspunsul, căpitane! Doresc să fie entuziast.

Răspunsul întîrzia însă. Magheru picurase în sufletul lui Zăican nădejdi, dar şi întrebări. Un licăr de elan îi luminase faţa atunci cînd generalul pomenise de putinţa unei uniri naţionale, dar curînd îndoielile începură să-l împresoare. Se mira de ce căpetenia cea mare nu înţelege stările de lucruri din Ardeal şi datoria ca şi iobagii de acolo să fie apăraţi zi de zi. Mai cu seamă era uimit că generalul uitase în totul revoluţia lui Kossuth Lajos, de care românii transilvăneni erau legaţi prin ţelul nobil al rînduieli sociale într-un acelaşi stat. Pentru

Radu, deosebirea era clară: în Valahia, emanciparea iobagilor trebuia legiferată; în Transilvania — numai extinsă. De asemenea, petrileanul era stingherit deoarece i se păru că se pune prea mare preţ pe cetele sale, puţin numeroase şi, pînă atunci, crescute într-un orizont mai mărginit. Simţind însă vîrful unei săgeţi ce ţîşnea din ochii celui căruia îi purta respect şi că era asaltat de privirile celorlalţi doi — Moangă şi Abasarabă —, Zăican nu se lăsă prea mult dator:

— Vă mulţumesc de cinstea neaşteptată, însă n-aş vrea să vă amăgiţi. Este de datorinţa mea să vă mărturisesc dintr-un început că sîntem puţini la număr, rău înarmaţi şi slab instruiţi.

— Zăicane, din scînteia mică, răsare focul mare!

— De bună seamă, domnule general! Însă numai cu vorba nu se face ciorba, fie-mi cu iertare!

— Îi vom echipa şi vom face cu ei militărie ca la carte. Dar să mai strîngi volintiri. Cel puţin de trei ori pe-atîţia. Cam cît două regimente...

Zăican îl întrerupse:

— Plecarea noastră de la locurile unde stăm de pază ar însemna prăpăd în toate satele de pe Jiu şi Strei. Venind noi de partea astălaltă a munţilor, grofii, lighioanele lor de la curţi şi mercenarii s-ar năpusti ca fiarele! Vai de capul oamenilor! Am vrea şi noi să ne învrednicim de fapte mai făloase, să nu ne ţărmurim doar la apărarea unui pumn de sate împotriva prigonitorilor de acasă. Chiar aşteptăm, cu sufletul la gură, altceva...

— Ce anume aşteptaţi?

— Scularea întregii ţări transilvane! Va veni! Poate chiar acum, cînd vă osteniţi a sta de vorbă cu mine...

— Deie Domnul! Dar pînă atunci, noi să punem lucrurile la cale cu mijloacele pe care le avem la îndemînă. Vom face minuni! Sînteţi puţini? Ai uitat pilda acelui firav David, care a înfrînt pe uriaşul Goliat?

— Vorbiţi cu înţelepciune, domnule general. Însă vă rog a-mi îngădui să mai fac o observaţie. În umila mea neştiinţă, cred că soarta revoluţiunii din Va-

lahia se joacă nu la dumneavoastră, ci peste munți, în Transilvania.

Magheru se uită lung, surprins și întrebător. De data asta, Zăican fu acela care nu-i dădu răgaz să-l întrerupă, și grăi mai departe, curgător gîndurilor:

— Da, chiar dacă revoluția de aici se îngenunche azi, ea poate renaște și mai dîrză dacă revoluția din Ungaria se ține tare și, triumfînd, statornicește un reghim de libertate în inima Europei, dreptate și libertate de care să se bucure deopotrivă și ungurii, și romînii, și sîrbii cu croații, și slovacii cu cehii. Înfrîntă însă acea revoluție a domnului Kossuth, sacrificiurile și eroismul dumneavoastră vor fi în van. O Valahie liberă, dar strînsă în chingile a trei împărății întunecate: a sultanului, a țarului și a habsburgului, nu se poate menține nici cît spun *aman*. Deznodarea problemei o găsim deci altundeva. Am cutezanța să repețesc ceea ce am spus asară, la Surduc, acestui bătrîn prieten Abasarabă: Luați, rogu-vă, înțelegere cu domnul Kossuth! Folosul ar fi mare, ca de la popor la popor. Ajutați-l pe Kossuth să se lumineze el însuși și împreunați-vă armele. Pînă la această înțelegere a domniilor-voastre, eu, cu fîrtații din munții Hațegului, nu ne dăm în lături să luptăm împreună cu volintirii olteni contra turcului ce vă cutropă. Decît că trebuie să găsiți — să găsim — putința de a apăra și Țara Hațegului de nobilii ei împotrivitori, iar eu să mă capacitez a-i face pe ostași să înțeleagă cum îmblă lucrurile, de ce musai trăbe să se unească cu pandurii și să dea piept cu turcii. Adevăr grăiesc, domnule general? De aici, din odaia aceasta, plec de-a dreptul la o nedeie a noastră, în munți, pe Nedeițele, unde am conchemat un sobor al căpitanilor de cete, spre a lua unele deți-zuri gospodărești. Nu mai sîntem haiduci, ca să hotărăsc singur, fără crîcnire. În urma îndemnului domniei-voastre, duminică avea-vom să ne sfătuim îndelung, mai cuprinzător, cu sîrg și — nădăjduiesc — cu bună urmare. V-aș mai ruga să-mi înarmați

mintea cu un răspuns la întrebarea ce mi se va pune: cum apărăm Ţara Haţegului?

Magheru era contrariat, însă în sinea lui dădea dreptate petrileanului. Se şi mira de unde atîta limpezime de gîndire la un om ce părea simplu. Ar mai fi stat de vorbă cu dragă inimă, dar treburile de la Bucureşti precumpăneau. Se ridică de pe divan, cercetă ceasul din buzunar, îl potrivi după ornicul cu cuc din perete şi răspunse măsurîndu-şi vorbele:

— Zăicane căpitane! Vom merge şi la domnul Kossuth, cu toate că se ţine băţos... În ce priveşte conlucrarea noastră militară, făcută astfel ca satele dumitale să nu sufere, este bine să duci mai departe discuţiuni cu reprezentanţii mei de aici: prietenul Moangă, maiorul Pleşoianu, domnul Pricop — comisar extraordinar pentru districtele Gorj şi Mehedinţi — şi alţii. Mi se va raporta la întoarcere — şi voi hotărî.

În seara aceea se adunară în cula lui „boier Moangă" vreo două duzini de căuzaşi gorjeni. Nu la într-adins sfat cu Zăican, ci la petrecere cuviincioasă, urmare a manifestaţiei care întruchipase despuierea şi arderea privilegiilor. Victoriţa lui Moangă mai că nu prididea cu droaia de musafirlîc; era însă tînără, abia ieşită de la „pansionul" de fete din Craiova, voinică şi ageră; şi înţeleaptă atîta cît să se prefacă a nu înţelege unele vorbe cam deşuchiate, ieşite mai cu seamă din gura popii Lulea — că se vorbea de toate, nu numai despre cele obşteşti. Amfitrionul poruncise Victoriţei să îndestuleze masa din plin, pe pofta fiecăruia, aşa că oaspeţii erau veseli. Treabă pe care o înlesnea şi polobocul cu vin de Orleşti, din hruba culei.

— Într-adevăr, lucrurile sînt pe sfîrşite... încheie oftînd Zaman, cap de rebelişti la Caracal, care povestise cum o coloană turcească a trecut Dunărea, de la Vidin la Calafat. Toată speranţia s-a dus pe copcă...

— Nu te muieri, Costache! sări preotul Marin Lulea. Avem noi ac de cojocul lor... Munții, mă, munții, pandurii și opincarii! Turcilor li se-nfundă în bîrlogul ghenerariului! tună el — e drept, cu glas cam răguşit.

Se vorbise mult şi despre Magheru. Domnea un entuziasm sincer, nu neapărat hrănit de viile din preajma Drăgăşanilor. Oltenii trăiau nu sfîrşitul, ci primăvara revoluției. Nici unul nu se îndoia de reuşita rezistenței din munți. Chiar şi bătrînii năzuiau să se înscrie ca voluntari ai patriei în primejdie. Zgîrciți din fire, de data asta oltenii îşi călcau pe inimă şi aduceau bănet şi provizii pentru trupele lui Magheru. Cîțiva puneau la cale chiar o „legioană sacră", gata la orice jertfă, după tipicul Eteriei de altădată.

La un capăt al mesei din sufragerie, Vasile Moangă se retrăsese cu Săftoiu, cu Gîrbea, cu Ţanovici, mari negustori cu ridicata, şi făceau socoteala carelor de proviant ce trebuiau trimise în zilele următoare la tabăra din Cîmpul lui Traian. Altădată ar fi întrebat: „Cîte ocale?, ce fel de ocale?, olteneşti?, cîți galbeni?"

— Fraţii de dincolo vor veni şi ei în ajutorul nostru, înştiinţă apoi pe meseni amfitrionul, care se reaşezase, mulţumit, la locul său. V-am recomandarisit pe domnul Zăican... Să vă povestească dînsul!

Asaltat de întrebări, Radu se văzu nevoit să vorbească despre Petrila şi minerii ei, despre ţinutul Haţegului şi cetele lui. Stîrni haz nespus întîmplarea cu boierii blagorodnici scuturaţi de peşterani la ieşitorile munților şi popriți apoi la Petrila, pentru ca apoi „balul maschè" să le iasă pe nas.

— Li s-a tăiat liftelor şi comunicaţia pe Olt, sus, în pragul Cîinenilor, aduse la cunoştinţă Nicolae Poteraşu, ofiţer de dorobanți cu grad de „feldveber".

Cernătescu, Poenaru, Aaron Florian şi alți profesori aflaţi de faţă lămureau înţelesul cuvîntului *autodafé* în legătură cu rugul din tîrgul oborului nou. Hurezeanu, împuternicit cu adunarea panduri-

lor din satele Gorjului şi Mehedinţilor, citea lui Şlaht, doctor de măsele, un articol din *Pruncul romîn*, în care redactorul destăinuia declaraţia lui Soliman-paşa că „Ţara Romînească este un boboc de trandafir care are nevoie de soare şi grădinar". Neamţul neînţelegînd cum vine asta, comisarul extraordinar, Pricop, sări să-l lămurească:

— Soarele, adică Turchia; grădinarul, adică paşa...

— *Ach, so!*[1], făcu neamţul, dar tot nu înţelesese.

A trebuit să-i tălmăcească Mitică Herescu, fabricantul de „porţolane", care furase de la nevastă, fiica răposatului Drexler, oleacă din graiul vienezilor.

Macedonski, parucic în oaste, se înfierbîntase de-a binelea, desfăşurînd la un alt colţ al mesei planul luptelor viitoare. Înşiruise solniţare şi scrîmelniţe în chip de puncte ale rezistenţei: Polovragi, Tismana, Lainici, iar tacîmurile întruchipau batalioane. Preotul Pîinişoară, micuţ ca şi numele lui, rectifica strategia ba ici, ba colo, în ciuda ofiţerului, care era gata să-l repeadă cu vorbe de mustrare.

— Nu te băga, popo! Fiecare cu meşteşugul lui, cîntaţi-aş prohodul! îi rînji preotul Lulea.

— Mă pricep! Că doar am făcut un an în miliţia pămînteană, îi răspunse celălalt popă, mînios ca ursul. Mă înscriu volintir!

Lulea îi măsură statura firavă, rîse hodorogit, ca dracul şchiop cînd i-a furat olteanul coarnele pentru ca să-şi facă din ele cobiliţe, apoi i-o trînti:

— Tu, boaită? Păi, dacă ar face miere toate muştele, s-ar afla şi la noada calului...

— Rog pe sfinţiile-voastre să se drăgostească mai cu milă pentru păcătoasele noastre urechi! îi luă Moangă în ciocul opincii, făcînd pe smeritul. Nu putem auzi bine pe domnul Cristofi...

— Lasă-i, şopti secretarul clubului revoluţionar din Craiova. Ai uitat că năravul e ca barba? O razi şi creşte la loc...

---

[1] Aşa! (În limba germană.)

Era vorba de năravul popii Lulea, care, profitînd de lipsa protopopului Hartofilax, își dăduse drumul. Lulea și Pîinișoară erau prieteni buni, deși se purtau ca soacra cu nora. Rușinați, dar numai de ochii lumii, trecură alături, în sala cu divanuri multe, unde Victoriţa căra mereu carafe cu vin unui grup de negustori, membri de vază ai gărzii naționale. Au fost primiți cu urale. Se afla acolo și Ion Abasarabă.

— Sfinte părinte, îl întrebă faurul pe preotul pirpiriu, cum fuse cu scărmăneala aceea? I-ați răzbit pe boieri? — și făcu cu ochiul celorlalți.

— M-am bătut ca mistreții!

— Iar ai pus coadă ulcelii! Ioniță taică, îl înfruntă preotul Lulea; adevărul e că dacă nu eram eu, îți lua Avram sporul...

— Ești lulea! se zborși Pîinișoară.

Popa Lulea, ce-i drept, era și în seara aceea aghesmuit. Așa venise. Niciodată beat, însă mai totdeauna afumat, popa era cunoscut în Tîrgu-Jiu și în județ ca o iapă albă. Voinic cît un cal — pe măsura lui Abasarabă, care îi cam prinsese năravul — nestrujit prin seminarii, parcă-i era tot de-a-nverzilea. Buruienos la vorbe, nu-și punea strajă gurii nici în biserică. Avea o zicală a lui: dacă n-ai noroc, te ia dracul și din ușa altarului! — așa că vărsa mereu blestemății, gata să pocnească cu bîta. Cotonogise mulți ispravnici și polițai la viața lui, sărea în foc pentru enoriașii săi, nu lua bani de la săraci, ca duhovnic îi lega și dezlega fără să-i pese de canoane, se certase cu toți cei de la scaunul episcopesc, gata-gata să fie răspopit pentru defăimarea celor sfinte. Dar și pentru alte pricini: popa Lulea fusese muieratic, odrăslise prin tîrg. El arunca vina pe preoteasă, care, cică, era gheonoaie. O fi fost ea cață, dar popii îi cășunase degeaba pe biata femeie — altfel, ea îl îndemna la băutură? Acum, în sala cu divanuri, îl înghiontea pe popa Pîinișoară și-i cerea să verse la fondul de întreținere a taberei jumătate din folosul ce-l tră-

sese pe urma speculei cu ceara de la episcopia Rîmnicului.

— Dau, dacă izbîndeşte revoluţia. Tu ce-ai dat, stricatule?

— Am dat, şi mai dau! Preoteasa mea, cît este de a dracului, şi tot nu s-a codit să dăruiască toată dobînda ce a prins-o pe luna lui iulie din banii împrumutaţi de ea prin tîrg. Iar eu am umblat şi cu pantahuza. Iată!

Popa Lulea scoase de sub sutană o basma tărcată, desfăcu nodul şi arătă un pumn de galbeni, sfanţi şi irmilici. Îi adunase în mahalaua lui, cu listă de subscripţie ţinută în regulă, ghemoşată şi ea printre bănuţi. Popa trecu în sufragerie şi vărsă paralele pe masă, în faţa lui Moangă, spunîndu-i:

— Mai aduc, boier Moangă, mai aduc!

— Ei, popo, ce faci? La tine a-nţărcat bălaia? îl zgîlţîi apoi pe prietenul întru ceasloave.

Pîinişoară tăcea.

— Filozofezi, ha? urmă să-l suduie prietenul de altar. Lacomule! Eşti ca ăla care zice: „De-ar muri mama, să mă satur de pîsat!", şi încheie apoi cu scîrbă, adăugînd: Mai toarnă, revoluţionarule!...

— Vă găsiraţi!

Era protopopul Hartofilax. Venise însoţit de maiorul Pleşoianu. Lulea şopti popii Pîinişoară:

— Să mergem! N-o să facem sat aici...

După ce mai toţi comesenii îşi luară rămas bun cu mulţumită, cercul se strînse în jurul lui Pleşoianu şi Radu Zăican. Maiorul îl îmbrăţişase pe petrilean şi îl felicitase cu căldură. Se întîlnise cu generalul Magheru în drum spre Horezu şi îşi cunoştea misiunea.

— Domnule Zăican, eu zic aşa: să stabilim tabăra oamenilor dumitale aici, în Oltenia, dar aproape de graniţă, spre pildă la Bumbeşti, unde este loc larg pentru instrucţie...

Un ceas întreg a durat expunerea lui Pleşoianu, făcută potrivit tuturor regulilor de strategie şi tactică, însă cu neglijarea apărării şi a satelor de pe Jiul transilvan. Radu tăcea. În sufletul lui se pe-

trecea o dramă. Se simţea alături de revoluţia valahă, sîngera pentru soarta ei, dar se vedea în neputinţă s-o ajute în astfel de împrejurări şi cu astfel de tactică.

— Nu spui nimic, căpitane Zăican? Nu pari de loc mulţumit. Îmi vine a crede că dai îndărăt, că te fereşti de luptă...

— Nu dau îndărăpt, nu mă fer de-ncăierare, însă cu domnul general am grăit altfel. Era vorba de o înţelegere a domniilor-voastre cu Kossuth... Adaug că patrioţii din Valahia nu trebuie să uite că dincolo de munţii aceştia se zbate o revoluţie de seamă...

Restul convorbirii s-a desfăşurat sub semnul neînţelegerii. În cele din urmă, Zăican l-a poftit pe maiorul Pleşoianu să vină la nedeie, să ţină acolo, cu toţi, sfat mare. Pleşoianu era furios. I-a făgăduit cam într-o doară...

Peste noapte, Zăican a mas în cula lui Moangă, într-o odaie de jos, dar n-a lipit geană de geană. Un timp, a mai zăbovit cu gazda. Moangă înţelegea mai bine cum stau lucrurile, dar mărturisi că nu are putere asupra căpeteniilor militare. Înclina să vină el însuşi la nedeie, sărbătoare care îi era dragă şi pe care o călca din copilărie.

Rămas singur, căpetenia firavelor căprării haţegane a măsurat încăperea în lung şi-n lat, cu paşi rari, un ceas, două, trei. A deschis apoi ferestruica din zidul de apărare şi a înghiţit un talaz întreg de aer rece. A încercat să străpungă în nedesluşirea nopţii frîntura de viaţă care se bănuia dincolo de crăpătura cu şanţ pentru flintă. A auzit cel de-al doilea cîntat al cocoşului. Speriată, luna pălise.

Radu îşi simţea cugetul la o răscruce de drumuri. Se întreba dacă dreapta judecată este de partea lui — şi şovăia. Aflase că Bălcescu şi Arăpilă, de care, fără să-şi dea seama, se simţea legat prin mii de fire, plănuiau o legiune romînă care să sară în sprijinul revoluţiei maghiare; îşi storcea mintea să priceapă dacă propunerea Magherului n-ar

fi cumva un pas fericit către acest ţel — şi nu izbutea să se lămurească. Întrevedea măreţia gîndului închinat unirii romînilor împrăştiaţi de vînturi, aşa cum i-l înfăţişase generalul — şi se ruşina negăsind calea spre înfăptuirea lui aievea.

Lumînarea pălea şi ea în sfeşnicul de pe scrin. Radu potrivi feştila, învioră lumina şi o apropie de oglinda cu ramă lată, plină de scoici colorate, care atîrna la un capăt de perete. Nu-şi mai văzuse de mult chipul. Se privi îndelung, întîi încordat, apoi şovăielnic, stingherit de el însuşi. Îi zvîcnea un os la tîmplă. Două cute îşi croiseră brazde de-a lungul obrazului, pînă jos, în colţul buzelor. Faţa era galben-pămîntie, ca atunci cînd, minerind, ieşea din galerii după un şut istovitor. Lîngă cele cîteva fire albe pe care i le număra Maria în joacă atunci cînd, strîns de pe drumuri, poposea acasă, rodiseră vlăstare noi.

Clătină într-o parte şi-n alta capul greu de întrebări şi murmură oftînd din străfunduri:

— Sărac cărările mele!

Către Ardeal, geana zorilor punea stăpînire pe munţi.

NEDEIA DE PE NEDEIȚELE

Vremea se răcise simțitor. Fluturată dinspre miazănoapte, pulpana diafană a începutului de toamnă strecura printre copaci și pe plaiuri înfrigurarea brumărelului. Pădurile porniseră să îmbrace haine multicolore, de la galbenul-auriu al teilor și arțarilor la arămiul fagilor, de la sîngeriul perilor sălbatici la cenușiul tufanilor. Doar brazii și pinii purtau cu semeție verdele frunzelor micuțe și ascuțite, cu care aveau să întîmpine, ca o armată de sulițași, urgia viforniței viitoare. Prin ocnițele stînelor, fumul se prefira învîrtejit. Bacii și păcurarii dichiseau mintenele de dimie, cojoacele flocoase, zeghile și țundrele. În curînd, obișnuiții de totdeauna ai vînturilor aveau să coboare turmele.

Piciorul de munte de deasupra Uricanilor care se cheamă Nedeițele, se pregătea, ca în atîtea mii de ani în urmă, să adăpostească sărbătoarea munților din preajma Jiului ardelean. Pînă la Nedeia de pe Dobraia, care se ținea de Sîmedru și încheia șirul nedeilor începute la Sînziene, nedeia de pe Nedeițele era ultimul tîrg de pe culmile Carpaților Răsăriteni, vestit însă pînă departe, de la Mureș la Dunăre, cu prisosință în lumea oierilor care porneau în vremelnică migrare, ca păsările cerului.

În anul acela adînc tulburat de răscolirea năzuințelor populare, mai toate tîrgurile de munte lînceziseră. Bucate s-au făcut, mîinile femeilor au fost

tot atît de vrednice la ţesut pe cît ale meşteşugarilor la lucrături din lemn şi pămînt, stînele erau îmbelşugate de rodul blîndelor necuvîntătoare, ciobanii au buciumat din timp în patru vînturi, la fiecare răsărit aburiu şi la fiecare apus însîngerat, dar răspunsul satelor fusese mai puţin spornic. Ţăranii olteni, cu deosebire gorjenii, vîlcenii şi mehedinţenii, altădată nelipsiţi de la aceste tîrguri împerecheate cu nunţi şi jocuri pe culmi, se găseau în aşteptarea făgăduielii din primăvară, reînnoită de Magheru, că vor fi deziobăgiţi; totodată erau şi înfierbîntaţi de zvonul încăierării care urma să se încingă drept tribut al pămîntului jinduit. Iobagii ceilalţi, de la hotar pînă în apa Mureşului, se aflau nu mai puţin înfrigurati. Ziua ca şi noaptea, pîndeau în apărarea avutului lor puţin. Noaptea dormeau cu toporiştile căpătîi, ziua roboteau fără să se mai despartă de îmblăcii. Străji puse pe creste cercetau zarea, gata să ţească focurile de îndată ce ar fi simţit că se apropie primejdia armatelor grofeşti. Aşa că îngrămădire de lume la nedeie, venită din mari depărtări, ca în ceilalţi ani, nu se vădea încă. Dar nici lipsă de munteni — marfa cerîndu-se vîndută, nu putrezită în cămări şi pătule, precum nici chimirele negustorilor nu înţelegeau să se lase goale.

Credincioşii munţilor, ciobanii, păreau încremeniţi în nepăsare. Mai puţin ştiutori despre cele ce se întîmplau în satele din cîmpie, ei veniseră la nedeia de pe Nedeiţele cu acea linişte adîncă pe care le-a strecurat-o în sînge firea înconjurătoare. Ţăranii de pe cele două Jiuri de izvor — momîrlanii — zgîrciţi şi ei la vorbă şi aspri, cinsteau însă nedeia Uricanilor cu slavă. De altfel, se simţeau şi mai la adăpost de urgii, cetele Zăicanului dovedindu-le-o nu o dată.

Căpitanii veniseră din ajun. Erau bucuroşi. Niciodată nu se strînseseră toţi laolaltă. S-au grămădit mai întîi în jurul lui Rusalin, de care auzeau mereu, dar nu-l văzuseră niciodată. Căpetenia polcului de răzvrătiţi de la cetăţile dace luase cu el o mînă

de călări, o fată şi un popă. Rusalin răspundea la chemarea lui Radu Zăican, dar venise însoţit, cu gînd să nuntească după datina de la nedei. Aleasa era Anica, mlădiţă a plăieşului Goţa din Orăştioara, mîndră fată, care făcea zîmbre după marama de mireasă. Iar preotul, Coman, părăsise parohia din Tălmăcel scîrbit de apăsările grofeşti şi se alăturase nu demult isprăvilor lui Rusalin.

În aşteptarea lui Zăican, căpitanii îşi împărtăşeau veştile şi puneau ţara la cale. Se dovedi atunci că mai toţi conducătorii roatelor crîcneau împotriva căpitanului cel mare. Erau întărîtaţi din multe pricini, întemeiate sau ba, unele dintre ele scornite din nimica toată, zgîndărite însă de nemulţumirea care le întuneca vederea limpede: oamenii lîncezeau. Păzeau satele, privegheau drumurile, iscodeau la clisurile munţilor, păleau convoaie ca să împrospăteze proviziile, făceau instrucţie cu armele — dar erau hotărîţi să nu mai zgribulească la tăciune, încă o iarnă la peşteri, în vreme ce familiile lor, de dorul cărora tînjeau, se perpeleau în zadarnica aşteptare a izbăvirii făgăduite de revoluţie.

În preseara nedeii, căpitanii au cîrtit, dar şi s-au veselit. Se puseseră în lucrare crîşmele pe roate, cu ţuică din Novacii Gorjului, vinuri de Zăvideni şi acoviţă de pe Strei. Vremea, care peste zi stătuse la îndoială, se răzgîndise în bine. S-au aprins focuri şi s-au încins cîntece de oieri, poveşti şi aduceri-aminte. Dintr-un focşor încropit de Fira pe o poieniţă tivită cu pădure, s-au încins vîlvătăi. Trif Alupetreacătă îşi cuprindea nevasta cu ochi plini, dar ceilalţi căpitani o priveau chiorîş. O învinovăţeau de călcarea legii munţilor şi îşi şopteau ca a doua zi, cînd Radu va fi de faţă, s-o înlocuiască la conducerea taberei din gura Porţii Transilvane cu un bărbat, că n-or fi secat izvoarele voiniciei la cei cu mustăţi! bombăneau ei, deşi respect îi purtau. Şi împotriva Opricăi, oploşită la ceata lui Balog, aveau un dinte. Bărbatul, Balog al Văsii, o lăsase la Muntele Saxilor, ca un fel de mai-mare peste ăi mici, şi avusese nechibzuinţa să se îm-

păuneze cu vrednicia ei, fără să-şi dea seama că tovarăşii de arme îl vor lua în răspăr. Noroc, însă, că începutul de vrajbă fu potolit de oaspeţii care se îndesau în jurul focului, dornici să-i vadă şi să-i întrebe de una şi de alta, şi nu mai puţin dornici la deşertatul ploschiţelor cu rachiuri.

Cel mai neobosit era Colţatu, fost hamal la schela Corabiei, acum negustor peste toţi negustorii nedeilor. Colţatul se da bine pe lîngă oamenii pustiiţi la oştile din munţi, deoarece simţise pe piele proprie că, altfel, era tocmai bun de jecmănit la marfă şi la chimir. Într-un timp o şi păţise cu Trif, om neînduplecat la prieteşuguri îndoielnice.

Avea acel Colţatu o poveste a lui, de ale căror începuturi nu se ruşina. Pe vremea cînd hamalîcea la Corabia, furase prisosul unui gelep turc, iar banii făcuseră pui atunci cînd, fugind olteanul în munţi, se apucase să negustorească pe la nedei, ca fiind mai ferit de iscoade şi potere. Acum nu-i mai păsa nici de zapcii. Adulmecase de mult că în ţara lui Papură-vodă tîlharul cel mic se spînzură, iar cel mare se căftăneşte. Ţinea pe leafă trei ispravnici, era respectat, iar negoţul lui sporea pe măsură ce se întindea la fel şi chip de mărfuri. Ca să nu-l dijmuiască singurii oameni de care avea teamă — ai lui Zăican — Colţatul le dădea din sporul de vite pentru hrana taberelor, înţelegînd că unde e belşug e şi pagubă, dezminţind astfel şi vorba că dracu nu face biserici. S-a îndărătnicit la strîns averi mai cu seamă după ce îl lovise blestemul turcului jefuit, sau — după cum spun ciobanii — se răzbunase ştima munţilor. Asta s-a întîmplat cu ani în urmă, cînd soaţa lui se înecase în răsuflătoarea Tăului fără fund de sub Muntele Muierii, tîrîtă fiind ea în vîltoare de acel duh al apelor care este frate bun cu ştima. În acelaşi an i-a murit fata, pe acelaşi munte, la nedeia din Poiana Miresei, cu trupşorul zdrobit de lăboaiele unui urs cu care se întîlnise la zmeuriş. De atunci, corăbianul ocoleşte nedeia de Sînziene, dar nu lipseşte de la celelalte, din munţii Cernei pînă la

Vrancea. Cară marfă dintr-o parte într-alta, din munte la şes şi din şes la munte. De la Ada-Kaleh aduce la nedei acadeluri şi susanuri turceşti, şaluri de la Vidin, poame de la Argeş, vinuri de pe Olt, ţuică din Muscel, mărfuri meşterite în aramă şi fier la Craiova şi Piteşti, ba nu se dă îndărăt nici de la geambaşlîc cu cai. Ca să răzbească la atîta trudă, Colţatu şi-a făcut tovarăşi din două slugi credincioase. Stau şi ei acum pe-aproape de focul la care se prăjesc căpitanii de cete, şi-i privesc ba cu frică, ba cu jind. Ăştia sînt Onţică, un tînăr cocoşat dar dibaci cît să mulgă oile din zbor, şi Împuşcatu, nu mai puţin dibaci să stoarcă lapte dulce din piatră seacă, fost clăcaş, care a rămas fără ureche şi fără nas dintr-o împuşcătură cu plumbi trasă de logofătul moşiei pe care şerbise în tinereţe. Cu ajutorul acestora, Colţatu cară la oraşe mărfuri de soi, brînzeturi de la tîrgurile carpatice de pe munţii Nedeiul, Nedeuţa şi Nedeiţele, lînicuri de la nedeile de pe Parîng şi munţii Sebeşului, şiţă şi olărie de la nedeile mărginenilor făgărăşani, marame şi fote de la tîrgul cîmpulungean închinat sfîntului Ilie, caşcavaluri de la Drăgaica Penteleului...

Colţatu istorisi în seara aceea, fără sfială şi spre desfătarea căpitanilor, întîmplări de-ale negustoriei sale, fapte care stăteau la întretăierea dintre îndeletnicirea schimbului de marfă şi hoţia sadea. Printre înfulecări şi sorburi de mied, întreba de belşugul roadelor şi i se puneau întrebări, el fiind cunoscut ca cel mai de seamă vînturător de ştiri despre hăţişurile din politica ţării şi despre stările economice aşa cum se oglindeau ele la oraşe şi mai cu osebire la schelele porturilor dunărene pe care le colinda cu sîrg — afară de Corabia, unde ar fi fost arătat cu deştul. Colţatu era alături de revoluţia muntenească, căreia nu pregeta să-i facă şi mărunte înlesniri în ţinutul din dreapta Oltului. Ca toţi cei din tagma lui, negustori cu mărunţişul şi cu ridicata, ţintea la spor mai mare, rîvnea să

întemeieze o fabrică de testemeluri din borangic undeva în Vîlcea, însă visul nu i se putea înfăptui fără biruința revoluției, biruință care ar fi adus căderea privilegiilor de manufacturi deținute doar de boieri, și de libertate, întru aceasta, pentru orice om vrednic, cu ceva avere și lipsit de mustrările cugetului.

De la negustorie și schimbul în natură practicat la tîrgurile de munte, porni vorba despre obîrșia nedeilor. Nimeni neputînd să dea lămuriri altele decît că tîrgurile de două țări sînt pomenite din bătrîni, moș Țîrcă, meșter săricar de pe Jiul unguresc, începu să povestească ceva nu prea plăcut pentru Colțatu, fiind vorba de un urican de la care se trage numele satului din valea Nedeițelor, negustor și el la vremea lui, dar jefuit și miruit pentru de-a pururea.

— Urican acela era tînăr, nu ca tale. Din cioban ajunsese negustor de oi. Au fost jucînd galbenii în șerparul lui ca flăcările deasupra comorilor voievozilor din Dachia veche.

— Le-ai văzut, moșule? întrebară cîțiva.

— Văzum! Dar asta-i altă căciulă... Urican strîngea turme de oi de la nedei și le tuna la Dunăre, iar de acolo le îndrumau alții, mai brezi, pînă la Constantinopolea, cetate care nu încăpuse încă pe mîna păgînului cu fes și șalvari. Tîlnind o dată, la nedeia cea mare de pe Poiana Muierii — că așa îi spunea atunci —, pe fata păcurarului Tirentie, pe nume Bucura, i-a căzut dragă, și o vreme s-au tăvălit în taină, părinții fetei fiind hapsîni. După care el a tulit cu turmele la Calafat, lăsînd Bucurei vorbă cu jurămînt că se întoarce în toamnă și fac credințare cu popă la nedeia de pe Dobraia. A așteptat fata mult și bine — adică rău, că se topise de lacrămi curgîndu-i șiroaie doi ani încheiați, în care timp a colindat toți munții, călare, precum li-i obișnuita momîrlancelor noastre, aprigă să-și găsească ursitul. A așteptat și muma acelui flăcău Urican, cu lacrimi mai secate dar nu mai puțin amare. Ba s-au îngrijorat și bacii, băcuii și păcu-

rarii, că negustor mai iubit şi mai cinstit ca Urican nu se aflase de veacuri. În van totul! Spuneau, însă, negustoraşii din Oltenia că îl văzuseră cu doi ani în urmă, cam pe la Sîmedru, urcînd călare spre munţi fără tovărăşia altcuiva şi vesel tare. Făcuse deci alişveriş bun. Dacă fusese văzut, care va să zică nu-l înecase Dunărea. Pierise undeva pe-aici, dar nu se ştia unde. Atunci, ştima munţilor a vrut a se face lumină. Şi a făcut. La o nedeie de pe plaiul acesta, muma Uricanului a zărit în degeţelul ăl mic al Bucurei — pe care nu o cunoştea — un inel de argint cu smaragd cît boaba de boz, şi a tresărit deodată: era inelul feciorului ei Urican, găsit de el cîndva la o surpătură de coastă, de-a valma cu alte podoabe şi cu frînturi de oseminte vechi de cînd lumea. Flăcăul ei îşi închipuise că inelul îi va purta noroc, drept care îl cususe în punga chimirului, şi spusese bătrînei că îl va dărui fetei ce şi-o alege pe viaţă, nu îndrăgită pe apucate. Şi cum spuneam, Bucura cotelea cu ochii printre hore şi tarabe, doar-doar să-şi dibuie voinicul. Baba o luă deoparte şi o întrebă, tremurînd cu sufletul la gură, de unde are podoaba. I se strecurase la inimă junghiul unui prepus care căşuna acum asupra celei cu inel. Dar fata mărturisi cu nevinovăţie că podoaba o avea de la părinţii ei, alde Tirenţii din Hobiţa. Sfîrşitul vi-l închipuiţi singuri. Uricana cea bătrînă a dat de ştire vornicilor de plai şi juzilor, cerînd a se face judecata munţilor. Aceştia şi-au urnit bătrînele mădulare pe valea Tusului, la casa Tirenţilor, au scotocit tot, şi, negăsind nici o urmă, au gîfîit pe sub Crintu şi Oboroca pînă la poiana asta, unde părinţii Bucurei ţineau tîrlă de oi. Au urcat cu un anume rost: aflaseră de la o şchioapă de mînzăr că la ocolul vitelor joacă semne de aur în nopţile fără lună. Săpînd şi acolo, au dat de osemintele putrezite ale celui ce fusese mîndrul fecior Urican, iar alături, sub bîrnele căminetului, au găsit un ceaun cu galbeni împărăteşti. Pasămite negustorul plaiurilor cu oi poposise la tîrlă cu doi ani în urmă, în

drum spre fata care îl aştepta la nedeia Dobraiei, iar părinţii ei — Tirenţii, de! — adulmecînd bănetul şi neştiind de dragostea aceluia cu Bucura lor, îi făcuseră de petrecanie! Juzii au purces apoi pe loc la judecata muntelui, cu bătaie ca de moarte, după care ucigaşii au fost cetluiţi şi trimişi la ocna cu sare. De atunci, satului din vale şi poienii de pe Nedeiţele li se spun Uricani, spre aducere-aminte, sfîrşi moş Ţîrcă legenda.

— Şi Bucura? Cu ea ce s-a întîmplat?

— Că bine ziceţi! De durere pentru pierderea celui drag şi pentru nelegiuirea părinţilor ei, i s-au clătinat minţile. A tot îmblat ea cu mintea prin brazi, pînă a ajuns la muntele Retezat — care nu se chema aşa, fiindcă paloşul lui Iovan Iorgovan încă nu-i teşise moţul. Acolo a dat Bucura de un iezer mare, sus, spre slăvile cerului, şi oglindindu-se în apa lui i s-a năzărit că vede în afund chipul Uricanului ei, care s-a fost făcînd că o chema la dînsul. Bucura s-a bucurat, şi-a lepădat straiele şi s-a dat afund, strălucitoare precum cleştarul, goală-goluţă ca fecioara în cea dintîi noapte a credinţării cu cel drag. De atunci nu s-a mai întors în lumea asta plină de păcate, iar tăului acela i-a rămas numele de azi: lacul Bucura...

În zori, cînd abia începuse a se încîlci nedeia, Radu Zăican s-a ivit călare. Venise pe alt drum, străbătînd vama Vîlcanului pe şleaul de deasupra apei Jiului. A fost întîmpinat cu voie bună de către aceia care începuseră a-i fi împotrivitori. Îndată după ce s-au omenit cu soarele topit în boabele din vii şi înainte de a purcede împreună sfatul căpitanilor, au cinstit nunta lui Rusalin cu Ana Goţa sub un umbrar de cetină, împodobit cu patrafir, icoane şi fum de tămîie. Apoi s-au tras mai deoparte, la geana unei păduri, să ţină sfat. Ajunsese soarele în dricul cerului, şi căpitanii încă nu încheiaseră sfada. Că sfadă a fost! Începutul l-a făcut vestea adusă de la generalul pandurilor olteni. Radu înfăţişă îndemnul Magherului aşa cum fusese făcut,

cîntărind şi foloasele, şi nefoloasele, dar fără gînd să-i înrîurească cu tot dinadinsul. Din capul locului s-au stîrnit rezistenţe care, adăugîndu-se una peste alta, au otrăvit rostirile celorlalţi, Radu fiind învinovăţit că umbla după fantasme. Căpitanii înţelegeau puterea unirii cu oltenii, însă ar fi vrut ca, dimpotrivă, aceştia să treacă în Ardeal şi să li se alăture cu armele şi cu măiestria ofiţerilor — ei, haţeganii, urmînd a se supune fără pizmă căpeteniilor de panduri. Zăican s-a apărat cu îndîrjire de învinuirile nedrepte. Pentru întîia oară de la întemeierea polcurilor de răzvrătiţi, devenite detaşamente militare, Radu simţi cu amărăciune că oamenii săi de încredere se clatină în preţuirea ce i-o dăduseră altădată.

Vorba — vorbă aduce. De la oltenii lui Magheru se ajunse la boierii şi boieroaicele oltence care trecuseră, la Petrila şi Merişor, prin mîinile căpitanului fără ca acesta să fi tăiat măcar bărbile bărboşilor şi poalele ciocoaicelor; apoi la cei doi ofiţeri austrieci cărora Zăican le înlesnise plecarea în loc să-i judece şi să-i pedepsească potrivit legii satului bătrînesc, lege neîndurătoare, în caz de omor, chiar faţă de străini, fie ei oricît de sus-puşi. De asemenea, Radu a îndurat atunci, ca niciodată, mustrări pentru lipsă de hotărîre în începerea răscoalei în Ţara Haţegului şi pentru îngăduinţa arătată faţă de funcţionarii concipişti care fuseseră trimişi să măsoare şi să reintabuleze pe numele nobililor ocinile şi pădurile din munţi.

Balog şi Bou Stamate erau cei mai îndîrjiţi în a-l învinui pe căpitan de neiertate slăbiciuni. Descumpănit el însuşi de aceleaşi întrebări fără răspuns pe care şi le pusese în cula lui Moangă, întărîtat de cutezanţele căpitanilor, nedeprins să fie înfruntat de ei, poate chiar oleacă înfumurat fără să-şi dea seama, dar nestrămutat în credinţa lui că iureşul asupra castelelor trebuie pornit pe toată ţara, la chemarea lui Kossuth ori a cărturarilor romîni, dar dintr-o dată şi numai alături de iobagii unguri, Zăican i-a jignit pe căpitani cu vorbe colţuroase,

deplîngînd neştiinţa lor în cele politice, şi le-a reamintit că ei sînt datori la supunere oarbă — ceea ce mai mult i-a îndîrjit. După care Rusalin se puse să istorisească cele ce văzuse şi auzise la noua adunare de la Blaj, de astă dată convocată de Avram Iancu, adunare la care el luase parte sub imboldul ostaşilor săi, mai toţi orăştieni, zărăndeni şi moţi dinspre Brad, Ţebea şi Săcărîmb.

Se ţinuse, într-adevăr, o a treia adunare la Blaj, fără ca Radu să fi putut ajunge acolo. Veniseră la acel sobor obştesc mii de ţărani romîni, mai mult din mijlocul şi din nordul Ardealului. De astă dată, însă, înarmaţi. Cu coase, furci, îmblăcii, topoare, dar şi cu arme de foc. Intelectualii fruntaşi străluciseră prin lipsă, afară de cei mărunţi, strîns legaţi de popor... Cuvîntase Iancu şi încă un tînăr, care începuse a se ridica: Papiu Ilarian. Rusalin nu stătuse la adunarea avramistă din Blaj decît două zile. Ştia, doar, că se hotărîse grăbirea înarmării poporului. Şi ţinta ei: organizarea luptei împotriva nobililor. Cum însă nobilii Ardealului erau mai toţi unguri, cei care pescuiau, cu ştiinţă sau ba, în apă tulbure pronunţau o formulă mai simplă: împotriva ungurilor. „Împotriva ungurilor înseamnă alături de austrieci", socoti Radu în gînd, după care întrebă:

— Tu, Rusaline, aflat-ai oare dacă cei ce se strînseră la Blaj au pus vreo condiţiune, adică obligămînt, generalului de la Sibii, pentru ajutorul ce i-l dau?

— N-am auzit. Nu cred să fi pus...

— Rău!

Rusalin vesti apoi că urma să sosească din clipă în clipă un într-adins curier cu veşti proaspete. El însuşi, Rusalin, îi dăduse îndrumare — fără să-i cunoască solia — unde poate fi găsit Zăican: la nedeie. Şi într-adevăr, nu peste multă vreme se văzură urcînd drumeagul de coastă un popă şi un surtucar, pe care nimeni nu-i cunoştea, călări amîndoi. Spre uimirea tuturor, cei doi se certau cu vorbe

aruncate de-a călare. Lucrurile se lămuriră curînd. Orăşeanul era profesorul Gavra, un bănăţean care aducea răvaş din partea lui Eftimie Murgu. Cărturarul — căpitan peste gărzile naţionale din Banat — scria lui Zăican: „Zarurile au căzut! Viena cea perfidă s-a demascat. Împăratul trimite armii pentru înnăbuşirea revoluţiunii domnului Kossuth. Sîrbii, duşmanii noştri, conduşi de un baron, Jelacici, au trecut Drava şi înaintează spre Pesta." Mai departe, Murgu cerea lui Zăican să dea urmare înţelegerii dintre ei şi să-şi unească forţele cu bănăţenii întru apărarea libertăţii lor. Făgăduia că va trimite de îndată patru care cu arme de la grănicerii din Caransebeş, şi că îl aştepta să vină cu unităţile sale în defileul Porţii, la Voislova. Îi reamintea totodată să-şi organizeze minerii din Petrila în centurii militare, şi să rupă ceva graniceri de la Baru şi Orlat.

Radu citi oamenilor săi scrisoarea, emoţionat de veştile pe care le aducea. Vocea lui, deşi tremurîndă, era puternică, poruncitoare, ca şi apelul lui Murgu. Petrileanul înţelese că de data asta prăpastia dintre Viena şi Budapesta se căscase pînă la fund; i se păru că tribunul Kossuth era împins spre o democraţie fără nobili şi că romînii trebuiau să i se alăture. Trif Alupetreacătă, Moga şi Bandi au fost de aceeaşi părere. Nu însă şi ceilalţi — strînşi roată în jurul preotului cu care venise prietenul lui Murgu. Popa şi profesorul se întîlniseră la poalele Nedeiţelor, pe drumeagul care urcă dealul Barnabar, şi nevoia îi silise să urce împreună. Timp destul ca să se cunoască şi să-şi arunce cuvinte de ocară. Popa era din Răşinarii Sibiului. Îşi spuse numele: Dionisiu. Era solul lui Avram Iancu, dar şi al profesorului Bărnuţiu. Înfruntarea între Gavra şi Dionisiu se făcu de-abia aici, la nedeie, viforos, de faţă cu toată lumea.

— Nu vă grăbiţi, oameni buni, începu popa cînd apele obosite se opriră un pic. Nu trădaţi naţia! N-o daţi legată de mîini şi de picioare, aşa cum vă îndeamnă fluşturaticul care, prin acest domn profesor, vă trimite la pieire! Lăsaţi-mă să vă istori-

sesc faptele cele mai proaspete; rămîne apoi să hotărîţi numai într-un fel, în curat duh romînesc.

Preotul Dionisiu vorbi pe îndelete despre unirea ce se făcuse între Ungaria şi Transilvania şi le atrase atenţia căpitanilor jieni că acel act era samavolnic şi însemna pentru romîni prohodul limbii şi naţionalităţii lor. Zăican încercă un gest; ar fi vrut să dea ca pildă şcoala romînească din Petrila, care se bucura de deplină libertate, dar preotul i-o reteză amintindu-i o anumită declaraţie ce se făcuse în Dieta de la Cluj, potrivit căreia limba maghiară urma să devină în curînd obligatorie în administraţia Transilvaniei, în justiţie ca şi în şcoli.

— Plănuirile acelei Diete *murdare* — cum foarte bine i-a zis domnul Táncsics în gazeta sa de la Pesta — nu vor deveni legi. Constituţia Ungariei democrate se împotriveşte rezolut! Şi — am credinţa — domnul Kossuth de asemenea, îl întrerupse Zăican.

La care prelatul se grăbi să-l dezmintă pe loc, citind cîteva rînduri dintr-un articol apărut în foaia oficioasă *Kossuth Hírlapja*. Scria acolo că Ungaria se simte nefericită din pricină că nu e locuită de o singură naţie, adică numai de unguri, şi cerea să se treacă la măsuri de desnaţionalizarea băştinaşilor. — Vezi ce ne-aşteaptă? E adevărat că revoluţia maghiară mai are şi o echipă de rezervă, oameni luminaţi, cu vederi drepte, ca Táncsics şi Jókai...

— Şi Petőfi, Madarász, şi alţii, îl completă Zăican.

— ...Dar cuvîntul lor nu este luat în seamă. Nici al Murgului, care, recunosc, l-a înfruntat zilele trecute pe domnul Kossuth, cerînd la Adunarea ţării libertate pentru biserica ortodoxă. Kossuth i-a răspuns, cu mare supărare în glas, că nu vede de ce romînii ar avea nevoie de o biserică autonomă... Căpitane Zăican, ce fel de democraţie este asta? Uiţi că supremaţia şi democraţia nu pot sta niciodată laolaltă? Apoi, îndreptîndu-se către toţi cei de faţă, preotul Dionisiu conchise: în zadar orice aşteptare! Sîntem în mare primejdie! A sosit deci vremea să ne ridicăm nu numai cu vorba, ci şi cu

spada împotriva celor cu diplome scrise pe piele de oaie. Au trecut mai bine de şase luni de cînd Pesta ne-a făgăduit dreptate. Urmarea? Nimic! Nu avem deci altă cale decît speranţa în noi şi credinţa în împărat...

— Hoţul de împărat! izbucni Gavra.

— Tîlharul! întări Radu Zăican.

— Nu ponegriţi! îi înfruntă preotul. Împăratul ne poartă de grijă. El este reprezintantul lui Dumnezeu, duşmanul ungurilor împilatori, scutul popoarelor asuprite. Ridicînd glasul împotriva împăratului păcătuiţi faţă de Dumnezeul părinţilor noştri! Să nu ascultaţi la cei care s-au vîndut Iudei...

— Iudă este acela care a vîndut pe Catarina Varga, este acela care-şi teme jilţul de viitor mitropolit al Ardealului! i-o întoarse Gavra cu mînie, ţinînd pumnul ridicat a încăierare.

— Amar de neamul nostru! se cutremură Zăican. Dacă nădejdea stă în împăratul de la Viena, atunci am ajuns la marginea prăpastiei! Un pas — şi ne afundăm în tău... Priviţi la oamenii aceştia din juru-mi! Stau încordaţi în aşteptarea unor îndrumări de la cărturarii şi condeierii cei înţelepţi. Iar ei se încaieră precum cocoşii... mai rău: ca mistreţii, ca... Radu se opri îngîituit şi sfîrşi: Vă cer iertare, dar tot spun: Ruşine!

Se aşternu linişte. Cîteva clipe, pluti o dîră de stingherealâ. Ruşine — cum îi spusese Zăican... Profesorul Gavra se făcuse mititel. Prilej pentru preotul Dionisiu să-şi îndeplinească solia vestind întîmplările din ultimele zile, întărind cu amănunte noi ştirile vărsate de Rusalin. Adunarea avramistă de la Blaj ticluise o jalbă către împăratul habsburg. Nu recunoştea alipirea Transilvaniei la Ungaria, ci apartenenţa de Viena. Cerea un parlament al provinciei, cu scaun la Cluj, dar ales de întregul popor — ceea ce ar fi însemnat o reprezentanţă naţională cu covîrşitoare majoritate romînească. Noua adunare de la Blaj implora pe împărat ca, pînă la acel sfîrşit, să poruncească încetarea sistemei teroristice din satele romîneşti, interzicerea stata-

riului, adică a instanţelor de judecată ce se aflau în mîinile seniorilor, tribunale care nu cunoşteau alte sentinţe pentru romînii rebelişti decît spînzurătoarea.

— Comitetul Naţional Romîn a fost proclamat guvern romînesc al Transilvaniei şi s-a pus la dispoziţia excelenţei-sale. Înalt general-kommando de la Sibii. Vă ordonez să vă supuneţi legii! tună popa.

— Alăturea de împărat? întrebă Zăican mînios, dar într-o doară, căci pentru el îndoială nu mai încăpea. Cererile de la această adunare din Blaj, urmă el, sînt drepte. Domnul Iancu merită a fi gratulat de întreaga romînime. Însă n-ar fi fost mai înţelept să aşteptăm ca mai întîi împăratul să poruncească decretarea lor, şi abia apoi să i se jure credinţă? Ziceţi că dacă mergem cu revoluţia lui Kossuth ne dăm legaţi. Au dumneavostră nu vă daţi legaţi împăratului?

— Iancu din Vidra are o minte mai procopsită decît a dumitale, Zăicane. El întruchipează naţia şi inteligenţa ei. Nu te cătrăni de-a surda! N-am terminat. Mai am a vă grăi. Aflaţi că Avrămuţ a şi purces la întrarmarea norodului. Am împuternicire să te înştiinţez că rînduieşte toată ţara în prefecturi, sub conducerea celor mai neînfricaţi tribuni. Ţinutul Haţegului ar putea deveni o prefectură sau un tribunat care ţi s-ar cuveni. Supune-te poruncii poporului, care urmează pe Iancu şi care este glasul lui Dumnezeu! Îndeamnă-ţi căpitanii spre aceeaşi faptă măreaţă. Altfel, partea voastră va fi afurisenia bisericii! Nu veţi scăpa de asta!

Ultimele cuvinte ale popii Dionisiu — propunerea unei prefecturi şi ameninţarea cu anatemizarea — căzură ca un trăsnet. Oamenii rămaseră muţi. Păreau opăciţi, ca de-o lovitură în creştetul capului. Nu prea erau ei duşi la biserică, totuşi primejdia afuriseniei îi cutremurase.

Învăţătorul Caius Petron şi vornicul Simion Drăgan, care furau de departe frînturi din vorbirile înflăcărate şi din răbufnirile rostite cu glas puternic, începură să zîmbească plini de mulţumire. Semn

că nu erau străini de solia popii Dionisiu şi că stătuseră în aşteptarea măciucii.

Numai Zăican primi cele două ştiri fără să-şi piardă cumpătul. Rămase neclinit în credinţa lui că, dacă se dezlănţuie încăierare armată între cele două naţii principale din Ardeal, revoluţia îşi sapă singură groapa. Pe solul din Răşinari îl şi vedea cu hîrleţul în mînă, în chip de gropar alături de vlădica Sibiului, care cînta pe şapte glasuri *Aleluia,* iar undeva, sus, ca într-un colţ de icoană, lui Radu i se părea că desluşeşte faţa rînjită a împăratului de la Viena, a craiului zugrăvit pe pocalul cu bere, a tiranului din tabloul spînzurat în sala tribunalului de la Deva. Şopti pentru sine: „Păpuşarii Vienei îşi joacă bine rolele!" Preţ de cîteva clipe, fostul miner îşi răscoli amintirile care i se perindară una după alta în ordine, fără învălmăşire. Rămăsese cremene. Simţi cum ocările, ademenirile, ameninţările îl întăresc. Căpitanii săi îl ţinteau cu priviri în aşteptarea hotărîrii. Ei — era limpede — ar fi vrut-o alături de biserică, alături de acel căpitan din Munţii Apuseni care li se înfăţişa în culori din ce în ce mai luminoase. Se mirau chiar de ce Radu al lor mai stă la îndoială, de ce se arată iarăşi şovăielnic, şi se întrebau ce aluat mai frămîntă capul acela vulturesc, mintea aceea care le purtase de grijă, care îi răscolise pentru dreptate, le înarmase braţele şi le oţelise voinţele.

Zăican înţelese că era musai să dea un răspuns pe loc, altfel, tot ce clădise în atîţia ani de trude şi suferinţe s-ar prăbuşi, iar oastea i se va destrăma. Ajunsese la înţelepciunea popii Niculae, a popii Brănuţ şi a bătrînului Jäger: să nu rupă punţile! Dar trebuia să găsească un răspuns potrivit, iar acela — Doamne! — se afla în mîna lui Kossuth! Un apel al acestuia către toate popoarele asuprite de Habsburgi, urmat îndată de o proclamare reală a libertăţilor şi de punerea în lucrare a deziobăgirii, ar fi descurcat toate firele, care se încîlciseră rău. I se părea că, potrivit ştirilor alarmante de la Budapesta, apelul lui Kossuth nu putea să întîrzie decît

cel mult cîteva zile. Timp destul ca apele, tulburi acum, să se limpezească, să revină înfrăţite la firească lor matcă. Însă nici măcar acest scurt răgaz nu mai era cu putinţă. Radu vedea bine că oamenii lui tremurau în aşteptarea unei hotărîri pe loc.

Îndreptă vorba mai întîi către bănăţeanul Gavra:

— Domnule profesor, spuneţi, rogu-vă, celui ce v-a învrednicit pînă la această nedeie că îi dorim sănătate şi spor, iar domniei-voastre vă mulţumim pentru osteneală. Cît despre răspunsul pe care domnul Murgu îl aşteaptă, vestiţi-l că nu va întîrzia şi, sperez, nu-l va dezamăgi. Oricum, el va fi potrivit interesurilor poporului nostru, de la care nu ne denegăm. Un călăreţ de-al meu vă va ajunge, poate, din urmă... Noi ceştelalţi cată să ne mai sfătuim.

— Fie şi aşa, dacă nu se poate altfel! Mi-i degrab' să ajung la Clopotiva; deci plec chiar acum.

Zicînd acestea, Gavra dădu mîna cu toţi, afară de preotul Dionisiu, care îi întorsese spatele. Bănăţeanul se uită la el chiorîş, încălecă şi se topi în vîlceaua povîrnită spre satul Uricani.

— Domnule părinte, reluă Zăican, de astă dată către solul Sibiului. Cu inima sîntem alături de dumneavoastră. Mintea mai stă încă la cumpănă. De ce? Pentru că se întîmplă cîteodată ca un adevăr să fie mai rău ca o minciună... Răspunsul ce vi-l dau este, însă, limpede şi plin de nădejde. Iacă, m-am hotărît pe loc: peste o zi, două plec în Munţii Aurarii, să mă întîlnesc cu acel minunat Avram Iancu, căruia îi port respect. Nutresc eu că ne vom lămuri între noi. Eu ca ostaş, el ca vajnic căpitan peste căpitani. Cît despre prefectura de care pomeniraţi — nu mi-i de lipsă! Nimic nu mă îndeamnă la ispititoarele frîie ale conducerii. Mărirea — ca trecătoarele pîraie umflate de ape... Sînt „căpitan" fiindcă aşa au vrut împrejurările şi oamenii. Atît! Dar vremurile şi oamenii se pot schimba. Nu m-oi pune de-a curmezişul... Apoi, îndreptîndu-se către ai săi: Sînt în vrerea voastră dacă bat drumul la tabăra domnului Iancu?

Izbucni răspuns de ușurare din piepturile tuturora, fără întîrziere din partea cuiva:

— Meri! Și să ne vii sănătos!

Felul cum Radu găsi de cuviință să iasă din impas fusese iscusit, dar totodată sincer și spontan. Nu respingea propunerea Sibiului, însă nici nu se lega. Voia să facă o ultimă încercare de lămurire, pentru ca după aceea să pornească la luptă, într-un fel sau altul, dar cu cugetul împăcat.

Preotul Dionisiu rămăsese nemulțumit. Încercă să reia firul, în nădejdea că va putea duce o veste fără răstălmăciri profesorului Bărnuțiu, și prin acesta episcopului Șaguna și lui Iancu însuși. Pretindea că un drum pînă în Apuseni și înapoi ar însemna o nouă zăbavă.

Simion Drăgan se apropie de grup și ceru voie să spună și el cîteva cuvinte. I se încuviință, ca vornic de feciori la Petrila. Drăgan grăi puțin, dar semeț. Găsi de cuviință, ca și popa din Rășinari, că se pierde vremea de-a surda. Cetașii să plece de îndată sub steagul lui Avram Iancu. Dacă nu, se vor găsi alții care să li se pună în frunte sau să-i mîie din urmă — și sfîrși cutezînd să-i strige lui Zăican:

— Bădie, meri cu noi — ori merem noi!

Zăican era de neclintit. Îl fulgeră cu privirea, însă nu-l obrăznici.

— Mi-e inima învîrtoșată, Simioane, și hotărîtă să rabde vorbe grele ca pămîntul de sub picioare. Dar nu și fapte pripite. Vezi-ți de treabă deci...

Învățătorul Petron tîrcolea pe aproape. Plesnea cu cravașa de alun carîmbii cizmelor vînătorești, neputincios să se amestece și să asmută și el împotriva căpitanului. Se părea că se strecuraseră iarăși clipe de cumpănă. Trif Alupetreacătă le limpezi, îndemnînd cu asprime pe soții săi de la conducerea polcurilor să nu dea ascultare nici popii, nici vornicului, și să rămînă la ce statornicise Zăican. Ba, pe Drăgan îl înșfăcă de gulerul minteanului și-l împinse încolo, mai să-l dărîme.

A fost parcă un făcut ca în ziua aceea, la nedeia de pe Nedeițele, să se lovească toate capetele și să

se încîlcească toate ițele. Era la scăpătatul soarelui. Jocurile de pe tăpşanul cel împrejmuit cu tarabe de mărfuri şi ocoale cu vite se încinseseră zvăpăiat, lumea petrecea şi se îndestula voioasă, însă dintre oştenii care puneau ţara la cale nimeni nu îmbucase ceva. Într-un răstimp, pe curmătura dintre cele două culmi îşi făcu apariţia un al treilea călăreţ care-l căuta pe Zăican. Era un mazil gorjan, pandur pesemne. Se vedea după port, după dulama înflorată cu suitaşe, căciula ţuguiată, brîul din lînică trasă cu fir de borangic, pistolul cu pat ferecat, cizmele de iuft şi ipingeaua cu glugă. Lui Zăican i se păru cunoscut omul. Într-adevăr, îl mai văzuse la Tîrgul Jiului. Adămoiu — că aşa se numea mazilul — descălecă şi îi ţîşni vorba din gură, fără vreun salut:

— Ne-au lovit turcii!

Se făcu mişcare în juru-i. Adămoiu încercă să povestească mai întîi că se rătăcise în căutarea drumului cel mai bun. Trecuse pe la schitul Cioclovinei de lîngă Tismana şi, ocolind, răzbise din Oltenia tocmai spre Cîmpul lui Neag. Ceilalţi nu-i dădură răgaz.

— A fost prăpăd mare la Bucureşti! îşi reveni mazilul. S-au apărat surtucarii ca nişte lei, cu mic cu mare, ba şi femeile şi copiii. Au căzut sute, poate mii de morţi... S-au bătut şi pojarnicii, sus, la cazarma din Spirea-n Deal. După măcel, oraşul a încăput pe mîna păgînilor. E prăpădenie mare! Ştirea ne-o aduse o ştafetă care a mînuit trei rînduri de cai, plesniţi la fiecare sfîrşit de olac... Guvernul revoluţiunii noastre a fost prins şi arestuit. În cap cu Bălcescu de pe Topologul Argeşului. Or să-i descăpăţîneze turcii, ca pe vremea Brîncoveanului şi Hangerliului... Cică se pregătesc păgînii să deie buzna într-acoace, spre bîrlogul panduri-lor... Se zice că Omer-paşa a şi pornit la drum cu oaste cît frunza... Poate că va fi ajuns la vadul Argeşului de către Piteşti, dacă nu l-or întîmpina ţăranii aşa precum merită, cu împotrivire şi pîrjol, că la sate au şi început răscoalele...

— Ce face generalul? întrebă Zăican.

— Domnul Magheru se află la postul său, pe Olt, în tabăra de la Cîmpul lui Traian. Pe mine, mazil pandur şi căpitan de potere, mă trimise boier Moangă şi maior Pleşoianu la domnia-ta, căpitan de lotri, să-ţi dau de ştire. Conu Vasile te roagă, Zăicane, să sai în ajutor. La Cioclovina fusai ca să aprind o lumînare. Este acolo, la schit, o icoană a sfîntului Gheorghe, făcătoare de miniuni pentru luptaşii cu liftele. De-aia rătăcii drumul... Lăsai apoi o scrisă de-a maiorului către comandirul din Tismana. Poruncă să vă dea arme cîte vreaţi. Plumb şi praf veţi găsi la celălalt schit, la cuvioşii din Lainici. Iată pitacul!

De data asta, tăcerea care se aşternu asupra grupului de haţegani a fost altfel decît atunci cînd, nu mult înainte, popa din Răşinari adusese vestea că revoluţia budapestană stă pe muchie şi că episcopul umblă cu anateme. Linişte grea, de plumb, ca gloanţele de la Lainici.

Poteraşul Adămoiu crezu că tăcerea ce se lăsase a fost provocată de emoţia care îi cuprinsese pe ascultători la aflarea ştirii despre revoluţia muntenească înnăbuşită. O fi fost şi asta, dar mazilul nu putea să-şi dea seama că în capul acelor „lotri" — pentru el tîlhari de rînd — la care fusese mînat cu solie politică, se frămîntau alte socoteli. Dacă Adămoiu ar fi putut să se strecoare în ţeasta unuia dintre ei, spre pildă sub fruntea lui Trif, ar fi aflat la acesta cam astfel de vorbire cu sine: „Na, asta ne mai trebuia!... Bietul Radu! Pe unde mai scoate cămaşa?... De-abia se înseninase la faţă, şi acum iarăşi l-au năpădit grijurile... Ce răspuns să dea şi omului ăsta trimăs de ghenerariul oltean? Drept îi, că ne-ar fi de datorinţă să purcedem întru ajutorarea fraţilor de dincolo, căzuţi acum la aman mai abitir decît Kossuth-baci. Sînt, doar, tot rumîni de-ai noştri... Ba, parcă fuse vorba şi de o unire cu ei, într-o ţară numai a valahilor... Cînd va fi aceea? Cînd o vrea Dumnezeu — zic eu —, dar mai ştii de unde sare iepurele?... Oricum, ceva-

ceva tot cată să facem... Să punem un umăr şi pentru ei... Dacă zgîriem cu unghia, nu dăm de acelaşi sînge? Dăm! Şi dacă turcul ajunge aici, la hotarul munţilor, nu ne prăpădeşte şi pe noi? Ne! Al naibii şi olteanul ăsta! Cam boier... Ori poate o fi de-ăla fără o para în pungă, fudulaş care va să zică... Revoluţiile sînt lănţuite pe viaţă şi pe moarte, de vreme ce amîndouă ţintesc la acelaşi liman... De ce nu s-or înţelege între ei mai-marii lor? Ce mi-i Kossuth, ce mi-i popa Şapcă... Cade unu, trage şi pe ălălalt! Dar nici nu putem părăsi ţara asta a Haţegului! Frate-frate, însă cămeşa e mai aproape decît zeghea! Ar însemna să lăsăm momîrlancele noastre fără apărare... şi plozii. Ce, numai turcul ne este vrăjmaş? Grofii nu-s tot turci? Dă-i, Doamne, lumină cumnatului Radu, să se descurce cum o fi mai bine!..."

Zăican, însă, nu-şi pierduse firea. Dimpotrivă. Puteri venite pe căi nevăzute îl ajutară să cuprindă cu mintea limpede întreaga situaţie politică. Experienţa ce o cîştigase ca urmare a frămîntărilor prin care trecuse în ultima vreme îl îmboldi să hotărască, singur şi fără şovăire, ce avea de făcut în noua împrejurare. Mai mult, pentru ca să cîntărească isteţimea şi capacitatea de înţelegere a trei oameni care îl întărîtau prin simpla lor prezenţă la acea consfătuire cu căpitanii — popa Dionisiu, Drăgan şi Caius Petron, cărora le făcu semn să se apropie — dar poate şi pentru ca să-şi verifice propria poziţie, Radu le ceru părerea. Mai întîi preotului.

— Domnule părinte, ce facem? Între generalul sibian, al cărui trimis sînteţi, şi...

— Iertare! eu sînt solul profesorului, încercă să-l întrerupă Dionisiu.

— Ştim, dar, din păcate, îmi pare că totuna-i! Aşadar, între generalul Puchner şi generalul Magheru, sfinţia-voastră pe cine alegeţi? Vă rog, un răspuns tot atît de grabnic precum fuse al meu. Nu-i timp de pierdut! Parcă aşa spuneaţi... Acum, graba e şi mai mare: ne stă turcul în coastă.

Îşi întoarseră privirile, toţi, către delegatul Sibiului, dar preotul începu să-şi scarpine barba. Îi era greu să dea un răspuns care să nu jignească simţămintele de solidaritate cu romînii dintre Carpaţi şi Dunăre. De aceea îl trase deoparte pe Zăican şi îi şopti:

— Fiule, eu zic să dai olteanului ăsta un răspuns în doi peri, în aşa fel ca să nu plece cu mîna goală. Tu păstrează-ţi oamenii pentru misia ce o ai în Ardealul nostru. Deocamdată, ceilalţi să se descurce cum or putea... Învingînd noi aici, vor învinge şi ei acolo.

Zăican l-ar fi pălmuit dacă nu i-ar fi fost ruşine de barbă şi sutană. Îi aruncă o privire coclită, din care oamenii săi înţeleseră adînca-i nemulţumire. Apoi grăi căpitanilor şi totodată către Petron:

— Sfinţia-sa mă îndeamnă la machinaţiuni iezuistice. Puteţi pleca, domnule părinte! Şi îi întoarse spatele. Dar dumneata, învăţătorule plin de har supt de la Rîm, dumneata, care stai ca o pecete ascunsă, ce sfat ne dai?

Caius Petron nu rămase dator, nu se tocmi. Pătruns pînă-n măduva oaselor de ideea romanităţii de neînvins şi a reînvierii Daciei străbune, învăţătorul răspunse promt, într-o babilonie de grai stropşit cu neînţelese cuvinte latineşti, că întreaga oaste a lui Zăican trebuie să coboare în Oltenia şi să sfarme păgînimea.

— După ce veţi sminti pe turci, înapoiaţi-vă cu toată armia Magherului, cuceriţi Ardealul şi izgoniţi toată ungurimea! Să clădim o ţară nouă, nelegată de nimeni şi căreia să-i zicem „Dacoromînia" ori „Latinia", sfîrşi Petron.

Ideea acelei Dacoromînii despre care se vorbise şi în casa lui Bariţ, mai puţin adaosul simplist şi năstrušnic de izgonire a populaţiei maghiare dintr-o provincie în care ea locuia de veacuri, încă nu se lăţise în popor. Învăţaţii neamului se fereau s-o agite ca stindard de luptă imediată. Căpitanii haţegani rămaseră uluiţi. Nu se putea desluşi din privirile lor dacă pătrunseseră înţelesul adînc al acelei Da-

coromînii, ori numai îi descumpănise. Zăican, care își cunoștea oamenii — nu și puterea lor de discernămînt — pricepu, însă, că fuseseră zgîndăriți undeva unde nu se poate pipăi și că, printr-o simplă intuiție a comunității de sînge și de limbă, ei puteau fi cuceriți de vraja unirii neîntîrziate a romînilor într-un stat care să asigure, chiar atunci, o dată cu dreptatea socială, dreptatea națională. Totală. De cîte ori nu mestecase și el astfel de gînduri cu bătrînul și înțeleptul lui popă Niculae din Petrila! Dar totdeauna ajunseseră la același rezultat: nu încă! Zăican crezu că era de datoria lui să pună lucrurile la punct, fără întîrziere, pe făgașul realităților și posibilităților.

— Am vrut să te încerc la ce te duce capul... Poți să pleci! Nu ne ești de lipsă... Adică, nu! Mai stai o țîră, și ascultă aici. Ai a învăța. Apoi, către oamenii săi: Căpitani! O țară numai a noastră, a romînilor transilvăneni împreună cu moldavii și valahii de peste munți, ar dezlega toate nodurile cu care sîntem încinși. Ea se va înfăptui aievea! Dar pînă una-alta, nu-i bine să facem propagant pentru o unire care să se facă musai acum. De părerea asta sînt și cărturarii cu care stătui de vorbă. Am să vă spun de ce: În aceste zile de revoluție, cea dintîi țintă a noastră trebuie să fie cîștigarea drepturilor și libertăților pentru poporul romîn aflător în Ardeal și în cuprinsul Ungariei de azi, țară din care facem parte — împotriva vrerii noastre, este adevărat, — însă deocamdată n-avem încotro... Încercînd să dăm alt țel revoluțiunii din Transilvania, ne zgornim prea devreme puzderie de dușmani pe cap... Să nu uităm că, precum nouă ne poate fi scumpă Dacoromînia, tot astfel lui Kossuth îi e scumpă Ungaria lui. Ce vreți? Este și el patriot pentru națiа sa... Unirea romînilor va veni în împrejurări mai prielnice. Învățații noștri sînt siguri că nu vor trece prea mulți ani pînă să se ajungă la acest sfîrșit fericit. Azi, însă, Dacoromînia este doar un aluat. Să se mai coacă! Deie Domnul cît mai degrabă! Așa că, să nu zgîndărim rănile! Dascăle Petron, acum

într-adevăr poţi pleca. Avem a vorbi şi hotărî numai între noi.

Învăţătorul turba de mînie. Ca semn, începu să-şi cravaşeze iarăşi carîmbii cizmei. Luînd cu sine pe vornicul Simion Drăgan, se depărtă cu o umbră de ameninţare:

— Vedea-vom cine are dreptate! Aş putea să-mi făuresc şi eu o armată care să-mi dea ascultare orbeşte, dar nu vreau să te conturb...

— Mîţa cînd nu ajunge la slănină zice că e zi de post! îi strigă din urmă Trif Alupetreacătă, şi-i slobozi obişnuitul scuipat lung.

Radu Zăican răsuflă uşurat. Petrecu apoi privirea peste toţi ceilalţi. Rosti numele fiecăruia, ca la un apel de instrucţie militară, zîmbind plin de încredere. Parcă mai crescuse. Parcă îi împrumutase firea toate podoabele ei.

— Tu, Trif, şi tu, Moacă al Tătarului! Balog şi Stamate! Huneadule, şi tu, Moga! Rusaline! Nu vroi să vă poruncesc împotriva simţămintelor voastre, cu toate că, după legea noastră, am dreptul. Sîntem, însă, o oaste, aşa că vă considerez ca vrednici adiutanţi, cu care mă sfătuiesc, precum şi trebuie. Pun deci întrebarea: Mă mai socotiţi vrednic de încrederea voastră?

— Da!

— Deplină?

— Ră! izbucniră uralele tuturora.

— Mulţam! Ascultaţi, deci, aici! Nu putem părăsi văile noastre, dar nici nu putem rămîne muţi la strigătul de ajutor pe care oltenii ni l-au ţipat prin acest mazil Adămoiu. Eu gîndesc şi — cu voia voastră — poruncesc aşa: toţi oltenii din cetele voastre să plece îndată la tabăra generalului Magheru! După o numărătoare a mea, făcută în gînd, ar fi cam vreo două sute de oameni care au fugit de robia de pe moşiile boierilor din Valahia, au fugit de frica arcanului, sau de teama propriilor lor păcate... Să întocmim din ei un detaşament care în trei zile să se strecoare prin vama cucului şi să se pună sub ordinul generalului Magheru. Armele să rămînă aici.

Găsesc ei altele la Tismana şi Lainici. Cine primeşte să-i petreacă, ostăşeşte, pînă la schit?

— Eu!

— Tu, Firă? Bine, aşa să fie! Voi da de ştire să te aştepte Abasarabă la Surduc. Acum, să ticluim planul mai departe. Ne împuţinăm, e drept. Şi aşa eram prea puţini. Dar avem putinţa şi să ne înmulţim! De cîteva ori pe-atîţia! Vreţi să ştiţi cum? A sosit timpul să facem recrutări de oameni, să nu ne mai mulţumim cu ce pică. De astăzi chiar, să dăm zvon la această nedeie, iar de mîne prin sate, să vină volintiri, cel puţin o mie. Eu plec să strîng volintiri printre minerii din Petrila şi Petroşeni. Am să pun lucrurile pe roate, însă n-am să zăbovesc acolo. Trebui să plec şi în Apuseni, precum am făgăduit. La Petrila, isprava s-o ducă mai departe Moga şi Bandi. Primiţi, băieşilor?

— Da! răspunseră cei doi.

— Vom alcătui, astfel, încă o duzină de cete — pe puţin. Să le spunem compănii. De ce vă uitaţi aşa la mine? A, pricep! Vă întrebaţi cine va căpităni peste noile compănii, de unde arme şi cu ce le vom hrăni... Vom avea cu ce! Nici eu, nici voi nu v-aţi născut comandiri de oşti. Ne-a învăţat nevoia. Vor răsări şi alţi căpitani, dintre volintiri. Ceva meşteri ofiţeri şi arme destule ne vor da generalul Magheru, dascălul Murgu şi grănicerii lui Opran. Domnului Murgu îi voi scrie chiar acum.

— Am hîrtie să vi se sloboadă arme de la Tismana, aminti Adămoiu.

— Ai spus-o! Mai departe: cu ce îi vom hrăni? Ei, flăcăilor, acu-i acu! Eu zic nu numai să-i hrănim, dar să le punem şi familiile la adăpost de lipsuri. Este cu putinţă. Închidem cu un cordon militar toată Ţara Haţegului, cel puţin ţara de jos. Facem o linie de apărare din Retezat pînă în Surian, cam între Gura Zlata şi Tăul Cibinului, ocolind pe la miazăzi cele două castele de la Clopotiva şi Sîntă-Mărie-Orlea. Mai tîrziu, vom putea să întindem linia pînă la apa Mureşului. Totodată preluăm pe seama noastră creiţarii fiscuseşti, atît pe

cei care îi găsim la strîngătorii dăjdiilor, cît şi banii care vor mai cura. Pentru volintirii de la minele de cărbuni vom stoarce bănet de la întreprinderea Hoffmannilor, că revoluţia este şi spre binele ei. Dacă se lasă greu, o silim... Totul este cu putinţă dacă sîntem hotăriţi spre fapte mari, aşa cum sînt eu acuma, şi împotriva căruia unii dintre voi începuseră să mîrîie. Va să zică vom face un fisc al nostru! Solvim fiecărui cetaş soldă, adică simbrie, ca Magheru pandurilor şi ţăranilor adunaţi în tabăra de la Cîmpul lui Traian. Cu vrednicie, întocmim această metodă de ocîrmuire, de luptă şi de proviant în cel mult zece zile. Apoi pornim la treabă! La nevoie, întărindu-ne însă, vom trimite în Oltenia şi alţi oameni. Bine-i? Grăiţi! Simt nevoia încuviinţării voastre depline.

„Iră! Iră!" izbucni răspunsul repetat al tuturora. Le rîdeau obrajii ca merele coapte. Li se luase un văl de pe faţă. Parcă nu le venea a crede ochilor. Începură să ţopăie ca feciorii de nuntă. Chiuiau şi se îmbrăţişau. Fira sări de gîtul fratelui. Plîngea printre zîmbre. Trif al ei se apropie de cumnat şi-şi suflecă mîneca stîngă. Radu pricepu. Îşi suflecă şi el dreapta. Cele două cicatrice, semne ale frăţiei pe care o legaseră de mult, în anii cînd oieriseră pe plaiurile astea, se îmbrăţişară şi ele. Cruciş, după datină.

Voioşia, hărmălaia, chiuiturile se auziră pe tot întinsul poienii. Acum lumea alerga spre marginea pădurii unde se ţinuse sfatul căpitanilor. De departe, oamenii urmăriseră acest sfat o zi întreagă, dar nu îndrăznise nimeni să se apropie. Din tot acel du-tevino de curieri cu solii popeşti, olteneşti şi bănăţene, din înfruntările şi poruncile care ajungeau la urechile lor, înţeleseseră că acolo se vorbise ceva de seamă, ceva de care atîrna însăşi viaţa lor. Acum răsuflau şi ei uşuraţi.

— Iacă şi Maria mea! Călăreaţă!
— E cu Onuţ, adăugară ceilalţi.
Fira zbughi în întîmpinare.

— Îi aşteptam de la nămiez. Mă reped la ei. Pînă să mă întorc, mai judecaţi între voi. Cîntăriţi dacă am ticluit bine planul, şi adăogaţi amănunţimile voastre. Nimic să nu ne scape!

— Radule, nu mai avem ce chibzui. Cred că toţi îţi sîntem ca trup şi suflet. Aşa-i, băieţi? întrebă Trif Alupetreacătă.

— Aşa!

— Ba, mai sînt multe de pus la cale. Nu plecăm de-aici pînă nu aşezăm totul înţelepţeşte. Dar poate aveţi dreptate despre partea foamei, rîse Zăican. Îmbucaţi cîte ceva. Bandi, mai se-aud gîlgîituri în plosca cea mare? În noaptea asta să ne cinstim aşa cum se cuvine. Pînă atunci, amestecaţi-vă printre oameni. Daţi de ştire nedeieşilor despre cele ce hotărîrăm. În zori, să începem recrutaţia!

Maria era veselă — sau părea veselă — doar pentru că îl vedea pe bărbat voios din cale-afară. Băiatul nu sări în cîrca lui Radu a zburdă, cum făcea altădată.

— Ce-i cu tine, Onuţ? Şi — parcă nu-l mai văzuse de cine ştie cînd! — îl privi cu luare-aminte şi spuse mulţumit: Te-ai făcut mare, feciorule!

— Vrea să rămînă cu tine la tabără. Cu tine şi cu mine, apăsă Maria, puţin stînjenită.

— Nu se poate! Şcoala...

— I-am spus-o. Mama ţine să-l vadă om cu învăţătură de carte.

— Popă? Dascăl? sări tatăl. Îl vreau miner. De frunte!

— Cum vrei tu, Radule. Băieş ziceam şi eu.

Zăican mai întrebă cîte ceva de ale casei, despre Cătălina şi Ileana, dar Maria se posomorîse. Istorisi apoi pricina. Murise credinciosul Lăbuş. Omorît mişeleşte, ţinu ea să precizeze.

— Veneam vineri seara de la mama Salomia. M-am împiedicat de el în poartă. Era ţeapăn şi umflat. L-a cercetat moş Moisa. Se înecase cu un şomoiog de lînă topită-n oloi, rămasă în beregată. Vecinii spun că l-au auzit dîndu-se a om. Chiar dacă n-ar fi zis ei, eu tot aş fi ştiut cine l-a ucis... Vezi,

dragule, că am avut dreptate? Eram cu pistolul la mine, sub laibăr, că nu mai umblu altfel. Dacă picam mai devreme, găuream năpîrca...

— Ai făcut-o ţăndări în scorbura copacului aceluia de către Surduc, ai uitat? încercă să glumească Radu, dar în sufletul lui se înfipsese un junghi. Apoi, fără vorbă multă, fără ocolişuri şi spre nesperata bucurie a copilului, cîrmi barca spre ţărmuri opuse vechilor păreri... Veţi rămîne cu mine! Pe Onuţ îl lăsăm în tabăra Firei pentru cîteva zile, atîta cît vom sta noi doi la Petrila. Tu — ca să îngrijeşti de sălaşul fetiţelor sub scutul mamei Vilma şi al mamei Salomia; eu — ca să pun în lucrare strîngerea băieşilor sub arme.

Amurgea. Înapoindu-se la grupul comandanţilor de polcuri (compănii, le spunea el acum), Zăican se bucură găsind printre poporenii strînşi buluc în jurul lor pe Ambrozu şi tînăra Lucreţa. La lumina faclelor de răşină, Radu migăli în seara aceea două scrisori. „Superbiu" primi cu cinste să ducă un răvaş lui Eftimie Murgu, la Lugoj ori numai la Clopotiva — dacă îl va mai prinde pe profesorul Gavra acolo. Dascălul bănăţenilor era încunoştinţat de noua situaţie şi rugat să predea făgăduitul armament, urmînd a fi adus, tot de seminarist, la tabăra din Poarta Transilvană, ca cea mai apropiată. O altă hîrtie i se încredinţă lui Moacă al Tătarului. Era destinată lui Avram Iancu. Zăican îl vestea că nu se va lăsa mult aşteptat la întîlnire; că nădăjduia într-o înţelegere rodnică norodului; că se consideră un frate mai mic şi rîvnitor la ascultare; şi se ruga pentru un scurt răgaz în vederea organizării militare a băieşilor din Petrila şi Petroşeni. Scrisoarea fusese ticluită, cu bună-ştiinţă, în aşa fel încît semnatarul ura izbîndă deopotrivă căpeteniei moţilor, ca şi democraţiei koşutiste...

— Zăicane, ce facem cu muierile noastre? îl întrebă într-un tîrziu Balog. Le socoţi vrednice să stea alături de noi, sau ne fierbi ca deunăzi la Muntele Saxilor? Rogu-te, fără supărare, ai a ne da un răspuns...

Radu nu se putu opri să-i spună cu zîmbet, în glumă dar usturător, vorbe de dojană pentru vina de a-şi chinui nevasta cu bănuieli de necredinţă, după care îl bătu pe umăr şi-i aduse neaşteptata dezlegare.

— De cînd stăturăm de vorbă în tabăra ta, temeiul lucrurilor s-a schimbat, măi Văsii. Începînd din noaptea asta, sîntem ca în război. Cade vechiul obicei al femeii numai la oale, ca şi zicala că bărbatul să stea la războiul suliţelor, iar muierea la războiul iţelor. Care-s bărbate, să ne ajute la încăierare! Aşa că pe soaţa ta, Oprica, poţi s-o păstrezi lîngă tine. De vor vrea să ne urmeze şi altele, le strîngem într-o companie de luptătoare, ori ajutorite la carele cu proviant, la îngrijirea ranelor, la gospodăria de tabără, care va să zică tot treburi femeieşti, dar mai făloase, truda fiind pentru obşte... Eşti mulţămit? Firă, unde eşti?

Surioara înfăţişîndu-i-se, o întrebă:

— Pe cine ai lăsat în locu-ţi la tabără?

— Pe Deşiratu. E vrednic şi ager.

— Bată-l să-l bată! Rămîi căpităniţă! Deşiratu şi Bursan să-ţi fie consiliari, că tu vei mai avea şi alte misii. Le cunoşti. Dă de ştire şi celorlalţi comandanţi de compănii. Adică, nu încă. Uitai să-l întreb pe bărbat...

— Cu Trif al meu sînt înţeleasă. N-are nimic împotrivă.

— Ei vezi, Balog? Ia aminte!

În noaptea aceea a domnit fierbere pe toată poiana Nedeiţelor. S-a făcut catagrafie de cei în stare să înveţe mînuirea armelor. În zori, cu o zi înainte de soroc, nedeia s-a spart, oamenii grăbind în pîlcuri pe la satele lor. Erau însufleţiţi de o încredere sfîntă, aşa cum nu simţiseră niciodată pînă atunci.

Căpitanii au mai ţinut un ultim sfat. De-a călare. Şi-au ales înlocuitori vremelnici, ei urmînd să se constituie în Consiliu provizoriu al Ţării Jiurilor de izvoare.

A DOUA REVOLUȚIE

Banciu își freca mîinile. Mărise cîrciuma cu alte două încăperi. Negustoria sălta văzînd cu ochii. Mineritul și revoluția îi aduceau belșug cît nu visase vreodată. Mineritul pentru că el însemna oameni cu simbrii și foarte adesea cu o anumită patimă. Revoluția, pentru că îi goneă pe oameni de-acasă, dornici să afle veşti mereu proaspete despre încăierarea care mocnea. Ele se cereau cernute, judecate sau certate. Petrilenii, cei vechi și cei noi, aveau unde să se întîlnească la orice ceas din zori și pînă noaptea tîrziu. Nici vechiul han Herberge și nici Ciclovan nu putea să se plîngă de oaspeți, dar crîșma lui Banciu era mai ferită. Cu deosebire n-o ocoleau sătenii de baștină.

În seara aceea, odăile erau pline ochi. La una din mesele de lemn noduros, se cinsteau băieșii din Apuseni. A doua zi părăseau Petrila toți, pînă la unul. Porneau spre ținutul copilăriei lor negre. O ștafetă din munții lor le adusese chemarea lui Avram Iancu. Nici sîmbria pe care o pierdeau, nici grija pentru familiile lor necăjite, nici Dumnezeu însuși n-ar fi putut să-i oprească. Îi chema nu Iancu, ci ura, clocotul de nestăpînit al sîngelui lor iute, îi chema un simțămînt de care poate că nici nu-și dădeau seama, un dor adînc de răzbunare pe viață.

— Voi să mă ascultați pe mine, încheia Necula Măghiran șirul unor poveţe depănate mai înainte;

mersul să ne fie numai prin păduri. O luăm de la Prigoria. La adicăte, lăsăm şi cărările. Să le calce aceia care le-au croit! Ne-om călăuzi după semnele noastre vechi. Şi după Car. Drept — la miază-noapte! Pînă dăm de Mureş, că de-acolo nu ne mai ajung poteraşii baronilor...

— Nu uitareţi desagii cu merinde! le aminti Ţancotă. Acu — mai un deţ, şi gata!

Cînd să se ridice grupul moţilor, se ivi în uşă învăţătorul Caius Petron. Le făcu semn să stea, trecu pe la alte mese, oprindu-se şi salutînd pe cîte cineva, apoi se aşează alături de Măghiran, ca dintr-o doară.

— E bine, fraţilor! Zăican încă nu s-a ivit. Cică bate satele pentru recrutaţia lui Kossuth, sau pentru alta, pe barba lui. Eu v-am spus, şi nu mă credeaţi: va sfîrşi precum toţi trădătorii de neam! Am alergat însă aici pentru o pricină mai de soi. S-a primit ştire de la pretură că tribunul vostru — Iancu, ţie-l Domnul! — a împresurat Zlatna şi coboară în iureş către Deva. Aşa că vi se uşurează drumul. Doar în arietul cetelor lui Zăican să fiţi cu ochii-n zece. De la drumul mărginenilor, feriţi cetăţile! Nu se ştie încă în ce ape se scaldă Rusalin, deşi fuse la Blaj. Grăbiţi, rogu-vă. La al doilea cocoş, viezuri să vă faceţi!

— Mai încet, domnu' dascăl! Ăştia de-alături cată să ne prindă şoapta...

Cei de la masa din dreapta erau Lepădat şi Ilea, tineri mineri care crescuseră sub veghea lui Zăican tocmai pentru astfel de vremi. Şi nepotul Ionaş, băieţandrul care cu zece ani în urmă păzea caii „soţietatului" — cum spunea el —, ajuns acum vagonetar la rampa Jieţului. Nu trăgeau cu urechea; vorbeau fără fereală. Despre revoluţie, fireşte.

— Cînd o pica bădiţ' Radu, să nu ne găsească proşti, că adică am aşteptat să ne vină de-a gata tot. Cred că avea dreptate alde Sterp al Măgdălinei. Să ne ducem la Horváth-baci, ca să ne scrie ca volintiri. Uite-i pe Gheorghe şi Ştefan. Să vedem ce zic şi ei... Poate că mai au ceva ştiri nouţe.

Feciorii lui Cîrstea din Lonea fură întîmpinaţi cu paharele pline. Şi ei se înălţaseră sub ochii lui Zăican; dar aveau un trecut mai plin. Cînd cu întîia răzmeriţă de pe vremea Anuţei Sluguţ — sînt nouă ani de-atunci —, gustaseră pita temniţei. Minereau acum la puţul Ferdinand şi de trei zile se perpeleau ca pe jar. Tot în adăstarea lui Radu Zăican. De lămuriţi, erau lămuriţi de mult. Bandi le adusese şi îndemnul de la nedeie. Voiau, de mîine chiar, să pornească printre băieşii romîni propaganda pentru un batalion de voluntari — koşutişti, ziceau ei.

De la o masă la alta, părerile nu se potriveau nici între oamenii de acelaşi sînge şi nici între cei dedaţi la munca mineritului. Degeaba spusese Petron, cîndva, cu necaz, că, în ciuda limbilor vorbite, minerii alcătuiau o naţie de sine stătătoare. Poate că da, în faţa patronului, cînd era vorba de salarii — şi nici atunci îndeajuns. Nu însă şi în faţa destinelor acestei revoluţii care era atotcuprinzătoare şi încîlcită rău. Cît priveşte pe ţăranii petrileni, dacă în mintea lor era clară imaginea vrăjmaşului, nu tot aşa de limpede desluşeau calea pentru doborîrea lui. Nerăbdarea şi pornirea primitivă spre simplificare îi îndemna *hăis,* vlădicii bisericii le porunceau *cea,* iar cărturarii — pentru care ardelenii aveau un adevărat cult — o cam scăldau. Vedeau şi sătenii că mare parte din aceştia erau nehotărîţi asupra tacticii de urmat, chit că, în ceea ce privea ţelul final, deosebirile nu erau mari.

În cămăruţa alăturată se frămîntau Navrea şi Fărămiţă cu Iov şi Pipoş, şi oamenii de pădure Şuţa şi Modrean, cu cetaşul Suciu şi morarul Mustăţea. Aveau şi de ce. De la începutul revoluţiei, inima îi îndemnase către Kossuth, în care credeau ca într-un sfînt de religia lor răsăriteană; însă de o bucată de vreme se arătau hămesiţi şi după ştirile aduse pe aripi de vînt din munţii cu aur pînă în munţii aceştia cu piatră neagră; oamenii auzeau şi de acel Iancu vijelios, şi mintea lor, potrivită pentru închipuiri, îl înfăţişa ca pe un zmeu în stare să plivească

ţara de sămînţa nobililor, prinţilor şi împăraţilor. Dar nu mai departe decît ieri li se citise — nu de la amvon, e drept — o circulară a episcopului Şaguna prin care erau poftiţi, cu ameninţări, să stea cremene în jurul drăguţului de împărat... Pas' să te mai descurci! Şi Radu ăsta al lor, care nu mai pică odată!...

Dacă n-a picat Zăican, a picat primarele Adam Todea. Sătenii nu-l înghit, dar el le-a strecurat o cărţulie „scrisă pe rumînie", după vorba lui. N-au citit-o, mai bine zis n-au ascultat-o cu drag, însă cinstea ce o dădeau slovei tipărite a atîrnat la cîntar.

— Şi cum zici că spune acolo?

Pipoş scoase din buzunarul minteanului broşura ferfeniţă, se apleacă mai spre lampa cu ulei şi buchisi din „Sfetnicul împăratului", în auzul tuturora, cîteva rînduri subliniate cu unghia. Era vorba acolo de legile cele noi, dar şi de respectul ce trebuie să se dea vechilor autorităţi, adică fişpani, comiţi, guvernatori — nobili unu şi unu...

— Ţip-o dracului, măi vericule! Nu vezi că-i scrisă de slugi?

— Oare?!...

Dacă s-ar fi găsit cineva să colinde în seara aceea toate cîrciumile din Petrila şi să asculte ce se vorbea pe la mese, şi-ar fi pus mîinile-n cap!

Grosul muncitorilor de limbă germană, saşii, se strînsese la Herberge; nu pentru jocul popicelor, ci pentru că numai acolo se putea bea bere de Sibiu şi şliboviţă de Banat. La unele mese se aflau nemţi şvabi şi nemţi austrieci. Dar, în pofida limbii lor comune, nici la prăvălia lui Kardos nu era potrivire de păreri. Bătrînul Dölling, fostul preşedinte al asociaţiei popicarilor, pleda cu tot dinadinsul pentru încrederea absolută în împăratul habsburg. Poate că îi intrase în sînge deviza cu care prezida adunările de altădată: *Ordnung muss sein*... Iacob Iacobici, care era şi de astă-seară argăsit ba cu rom, ba cu bere, mai că să-l mănînce şi ţîfnea de sub mustăţi. — *Pfui! Verfluktete!* (blestematule!)... arătînd la cap,

precum că acela de pe umerii lui Dölling s-ar fi dogit — așa cum făcuse la Tîrgu-Jiu popa Lulea bătîndu-și joc de popa Pîinișoară.

Austriacul Breiter, mecanic pripășit nici de un an la Petrila, tînăr încă, dar sugrumat de familie grea, se căina că puzderia de prunci îl împiedică să alerge la Pesta, să se alăture de ciocănarii la care desigur — spunea el — Kossuth va face apel pentru salvarea revoluției. Șvabii, în cap cu Loch și Keller, înclinau spre Kossuth, însă cu moderație, iar bătrînii Martin și Lincke, șvabi și ei, nu ascundeau influența preotului Lorenz, care era pe placul Vienei imperiale. Cei de credința schismei dintre catolici erau zăpăciți de pastorul Clodius, meșter în propaganda pentru amîndouă taberele învrăjbite. Preoții își împărțiseră bine rolurile, tocmai spre folosul zîzaniei după care alerga generalul von Puchner.

Nemții sadea, cei veniți din Germania, din regiuni miniere cu vechi tradiții de luptă, ca bătrînul Uhrbach și tînărul Erwin Pruss, luptau din răsputeri să-și lumineze consîngenii, să-i facă să priceapă că unitatea de cuget și solidaritatea cu revoluția maghiară erau o chezășie de viață pentru muncitori, ca pentru școlari un abecedar. Reușeau în mare măsură. Mai aveau însă de furcă mult cu sașii. Aceștia erau înrîuriți de două curente: al Brașovului și al Sibiului, care se răsfrîngeau în gazetele ce le citeau; cel activist și progresist în *Blätter-ul* brașovean; iar cel pasivist, al patricianilor geloși de privilegiile lor medievale, în *Bote*[1]. Certurile dintre aceștia și alții se încheiau cîteodată cu înjurături, mai cu seamă dacă se amestecau printre ei și cehi originari din regiunea sudeților.

În celălalt lăcaș închinat plăcerilor gîtlejului, la Ciclovan, lumea era mai împestrițată și mai gălăgioasă. Acolo certurile politice se sfîrșeau deseori cu bătăi. Mesele nu se ocupau după naționalitate, în afară de una mare, rezervată polonezilor, care se încăpățînau să nu învețe altă limbă. Dar chiar să

[1] *Curierul* (apărea la Sibiu).

fi cunoscut alt grai, de la ei nu se putea scoate nimic. Se ştia doar că sînt în aşteptarea unui eveniment. Care? era tainic şi totuşi se putea bănui, deoarece aşteptau cu arma la picior. Aveau carabinele lor, primite de la muncitorii polonezi angajaţi la uzinele Reşiţa. Cîţiva petrileni iniţiaţi îşi dădeau seama ce hram purtau oamenii aceştia — pe cît de simpatici, pe atît de curioşi în purtări: pîndeau izbucnirea revoluţiei în Polonia lor împărţită. Dacă cineva le-ar fi priceput limba, ar fi aflat că erau hotărîţi să lase totul baltă în această Vale a Jiului şi să plece la ei acasă sau pe aproape de casă, în Silezia austriacă ori în Posenul cotropit de prusaci, spre a pune umărul la eliberarea poporului lor, subjugat de şleahtici şi de împăraţi.

Veneau la cîrciuma bănăţeanului şi ţărani din alte sate, şi mineri de la Petroşani. Ba, Ciclovan adăugase şi încăperi de odihnă pentru noapte, deoarece se opreau la el şi călători sosiţi sîmbăta cu diligenţa de Deva, ca şi olăcari călări, oficiali sau ba, în trecere sau cu socoteli anume. La hanul ăsta se vărsau primele ştiri; de acolo se răspîndeau la Banciu, la popicărie şi în locanta lui Imre, apoi în colonii, în sat şi în ungherele cele mai îndepărtate, precum Cimpa şi Lonea. Cu un an înainte de revoluţie se trăsese fir de sîrmă de la Viena şi Budapesta pînă la Cluj. În vară, el fusese lungit pînă la Sibiul industriaşilor şi negustorilor saşi, aşa că de vreo lună de zile însăşi prefectura Hunedoarei se bucura de minunata scornire a telegrafului. Din Sibiu, un curier călare, plătit de societatea Hoffmannilor, aducea la Petrila un plic sigilat în care se aflau comunicări despre fapte ce se petreceau în marile oraşe. Directorul Nándor le împărtăşea anturajului său.

Răsăreau şi curieri întîmplători, veniţi din patru colţuri, ca ştafetarul care în seara aceasta galopase cu confirmarea că fruntaşi ai revoluţiei valahe se refugiaseră pe pămîntul crăiesc, trecînd de-a lungul Oltului prin pasul Turnu Roşu. Faptul ar fi fost de prevăzut, cu toate astea el provocă întristare şi

nelinişte. Toţi îşi dădeau seama că, revoluţia din Ţara Romînească fiind înnăbuşită, şi că oşti străine ajungînd la hotarele Transilvaniei, ele vor stingheri, cu ameninţarea invaziei, desfăşurarea revoluţiei din Ungaria. Numeroşii muncitori maghiari strînşi ca totdeauna la Ciclovan au simţit, primii, fiorul primejdiei pentru patria lor şi pentru revoluţia pe care o voiau a lor. Pînă la acea oră, ei se mărginiseră să cîntărească ştirile obişnuite şi să se certe cu Bandi dacă formaţia de voluntari — la care îi îndemna acesta — să se încadreze oştirii lui Zăican, sau să alcătuiască o unitate aparte. Vestea că un general valah organiza totuşi o rezistenţă în Carpaţi, împotriva turcilor, îi mai înviorase. Dar cealaltă veste, care curse îndată, precum că nişte formaţii militare ale lui Avram Iancu se încumetaseră să dezarmeze cîteva gărzi naţionale care terorizau satele în loc să apere principiile revoluţiei, şi că centuriile sale ar fi gata să atace garnizoane ungureşti din unele oraşe, ba să se îndrepte chiar spre Cluj şi Alba — îi opări. Unii se îndîrjiră şi împotriva lui Radu Zăican, pe care de o bucată de vreme nu-l mai înţelegeau. Cu atît mai mult acum, cînd se ştia şi la Petrila că bărbatul Mariei lui Horváth-baci trimisese un emisar de prietenie în Munţii Apuseni.

Ucigaşul István nu se mai arăta. Îşi luase, poate, lumea-n cap. Însă Dezideriu, meşterul săcui cu care se însoţise un timp la băutură şi uneltiri, săpa mai departe autoritatea comandantului de cete. Iubitor de carte şi dibaci la minte, Dezideriu citea toate foile ungureşti care ajungeau la Petrila. Era în felul lui un patriot sincer, dar nu izbutise să se lepede de vederile înapoiate ale unei părţi din burghezia naţiei sale, care, în plină revoluţie, încă mai rîvnea după maghiarizarea forţată. Aşa că săcuiul ura şcoala romînească din Petrila şi contesta lui Zăican dreptul de a-şi recruta forţe militare pe propria lui socoteală. De aici pînă la a dispreţui tot ce însemna *olah* nu fusese decît un pas. Putea să se ia de mînă cu învăţătorul Caius Petron, de care nu se deosebea decît prin aceea că Petron vedea în

romîni un popor „ales", singurul în drept să trăiască pe pămîntul Transilvaniei.

— Măi Suge-Bute, te-ai unit cu un trădător! îi zvîrli Dezideriu ocara.

— Nemernicule! Cum cutezi? Compăniile din munţii aceştia stau sub semnul lui Kossuth al nostru — ai uitat? Făurind o armată a sa în slujba revoluţiei, se cheamă că Zăican a luat-o înaintea lui Kossuth. Radu nu este şi nu poate fi un trădător!

— Va fi!

Bandi ar fi vrut să ridice mîna şi să lovească, dar simţămîntul că se găsea printre ortacii săi nu ca să bea şi să se bată, ci în misiune de înţelegere, revoluţionară în sine, îl împinse la înţelepciune.

Se făcuse totuşi roată în jurul lor. Horváth-baci sosi la timp ca să împace zarva, luînd cu dîrzenie apărarea ginerelui său, despre care spunea că este un erou. Mulţi dintre minerii unguri aflaţi de faţă mărturisiră şi ei că sînt încă nezdruncinaţi în vechea încredere faţă de Zăican.

Cîteodată viaţa face ca într-o zi să se întîmple fapte cît în zece. Era aproape de miezul nopţii. Pentru calmul şi bătrîneţile lui, felul cum intrase Jäger în cîrciumă la acea oră părea precipitat. Uimirea fusese cu atît mai mare, cu cît, deşi avea prieteni printre muncitori, inginerul nu călca pragul localului cu băuturi — chit că nu le dispreţuia.

De bună seamă că se întîmplase ceva cu totul deosebit. Într-adevăr, un altul ar fi dat buzna — poate înspăimîntat, poate încîntat. Viena juca o carte nouă, hotărîtoare. Situaţia din Europa fiindu-i surîzătoare, şi revoluţionarismul Budapestei din ce în ce mai apos, reacţiunea încerca o lovitură de graţie. Numind un dictator al Ungariei şi refuzînd să sancţioneze legea prin care Kossuth ţinea să doteze Ungaria cu o armată apărătoare a cuceririlor democratice — multe-puţine, cît izbutiseră —, împăratul se demascase definitiv, iar revoluţionarii de operetă intraseră în gaură de şarpe. Miniştrii moderaţi de la Budapesta dezertaseră de la posturi.

Guvernul nu mai exista decît cu numele. Dar existau radicalii, existau Petőfi, Táncsics şi proletariatul. Jäger adăugă ştirea îmbucurătoare, primită tot prin telegraf, că masele budapestane, studenţimea, negustorimea mică şi mai cu seamă mahalalele ridicau baricade. Kossuth părea decis să reziste şi să învingă. Răspundea la violenţă şi la perfidia imperialilor printr-un act de curaj: decretase constituirea multdoritei armate de honvezi şi făcuse apel la ridicarea întregului popor. Vor începe recrutările. De-acum, Viena putea să-l declare „rebel"...

— Buboiul ăsta trebuia să se spargă odată! exclamă inginerul ca o încheiere. De-acum, domnul Kossuth este liber pe mişcări şi va împărţi acea sfîntă dreptate pe care o aşteptaţi cu toţii.

— Adică va da aprobarea sa pentru Lada frăţească şi pentru tot ce am scris noi pe hîrtia trimeasă în vară? întrebă cu speranţe în ochi fostul şef de echipă de la orizontul doi.

— Desigur, bătrîne Fülöp! Vei avea pensia ce ţi se cuvine.

„Mai coborîm mîine la şut, ori mergem la oaste?" se auziră cîteva glasuri răzleţe.

Jäger le săgetă cu privirea, parcă ar fi vrut să ţintuiască pe nesăbuiţi.

— Ce vorbă e asta? Revoluţia are nevoie de luptători cu arma, dar şi de luptători cu tîrnăcopul şi lopata. Fabricile trebuie să lucreze, deci cuptoarele aşteaptă cărbuni... Veţi hotărî voi înşivă cum să vă împărţiţi forţele: care în galerii, şi care voluntari în armată. Am mai spus-o, mi se pare: obişnuiţi-vă să vă conduceţi singuri.

— Se va sfîrşi cu urbariile şi roboata? îndrăzni să întrebe şi Vîlc, feciorul iobagului din Cimpa.

— Te mai îndoieşti?

De tumultul uralelor s-au cutremurat podelele şi tavanul cîrciumii lui Ciclovan. După care oamenii au pornit să se sfătuiască ce aveau de făcut în noua împrejurare, fără rezultat însă, fierberea fiind prea mare, şi limbile — ca la Babilon. Au sosit în fugă cei de la Herberge, ca şi de la Banciu şi

Imre. Apoi, de pe la casele lor, săteni răzleți sau în pîlcuri. Răscrucea largă din fața hanului se umpluse de lume.

În noaptea aceea, Petrila n-a închis ochii. Cînd sirenele au amintit în zori că echipele cată să se pregătească de șut, muncitorii erau de mult la lămpăria cea mare. Băieșii și meseriașii de la toate șantierele. Adunarea, improvizată, a ales un comitet de recrutare, gărzii civile nemairămînîndu-i în sarcină decît atribuții de pază în comună. Alegerea n-a fost ușoară, piedicile ivindu-se de la cei care, ca Dezideriu, voiau să monopolizeze conducerea exclusiv în mîinile lor. În cele din urmă a învins bunul-simț. Horváth, Bandi, Dezideriu, Zunkopf și Moga au fost învestiți cu organizarea unui batalion de voluntari.

N-a fost grevă, dar nici nu s-a lucrat. Cum să faci grevă, cînd ești mulțumit? De-abia la șutul de seară au intrat în galerii vreo două-trei echipe. A doua zi la fel. Dacă n-au coborît sub pămînt și nu s-au dus la ateliere, nici de casă nu s-au lipit. Au stat mai mult pe uliță, într-un du-te-vino neîncetat. La drept vorbind, au avut ce să vadă.

Se scorniseră sătenii! Fără să fie puși la cale, s-au bulucit spre prînz în fața primăriei. Tăcuți, cum li-i firea momîrlanilor ăștia, au înconjurat iarăși clădirea și s-au așezat pe vine, alții pe buza șanțului, ori întinși pe iarbă — cum mai făcuseră și altădată la supărare. Primarul Todea și notarul Demian au ieșit pe prispă și i-au întrebat care le era baiul. Abia atunci, cei în straie albe s-au ridicat. Fără grabă, cu glas domol, dar cu priviri colțuroase.

— Să plecați! a spus Pîrvu de pe Jieț.

— Plecați! a repetat Oniga de pe Maleia.

— Plecați! au întărit cu toții.

Notabilii satului nu înțelegeau. Iar li s-a năzărit ceva?

— Ați înnebunit? Unde să plecăm? au întrebat Todea și Demian.

— La cășile voastre! Și să nu mai veniți...

De data asta, oamenii voiau doar să plece „lingareţii“ — cum le spunea moş Costea — şi să aleagă primar şi notar de încredere dintre ei. Deci nu să înlocuiască tabla pe care scria „Primărie“ cu cea pe care scria „Casa satului“; nu să se revină — aşa cum încercaseră de două ori pînă acum — la străvechea ocîrmuire de „sat bătrînesc“, cel cu juzi şi cneaz, cu toate că lui Costea parcă îi murise moartea. După două încercări, acuma petrilenii se împăcaseră cu vremurile, cu noua formă administrativă, nu însă şi cu oamenii stăpînirii. Intuiseră că la împrejurări noi se cer oameni noi, aşa că porniseră să înfăptuiască o ispravă pe care revoluţia ar fi trebuit s-o facă de mult, din martie, pe tot întinsul ţării şi mai vîrtos la slujbele cu răspundere mare, pentru că — spuneau unii — scara se mătură de sus în jos.

Cei doi notabili şi-au amintit de zilele cît stătuse fostul cneaz, stingher, la primăria, pe care petrilenii o ocupaseră prin răzvrătire atunci cînd au încercat să dea înapoi roata istoriei, şi cum în cele din urmă o părăsise ruşinat de el însuşi. Aşa că de data asta lingareţii au rîs în barbă, au intrat în cancelarie, dar după aceea n-a mai fost chip să iasă de acolo. Cîţiva săteni s-au desprins din mulţime şi s-au proţăpit în chip de străji mute. Adică, mute după ce au înştiinţat pe prizonieri să grăbească, cu hîrţoagele după ei, altfel vor fi scărmănaţi. Demian s-a făcut mic, însă Todea s-a înfiorat, a strigat şi a ocărît. Au mai aşteptat vreo două ceasuri. Apoi au venit jandarmii. Nici aceştia nu au înţeles ce se petrece decît după ce din fereastra cu zăbrele primarul le-a poruncit să-i despresoare. Întărîtaţi, muţii s-au urnit ca unul, i-au dezarmat pe cei cu pene de cocoş, i-au înşfăcat pe notabili, i-au scos în brînci, i-au tăvălit prin praful drumului şi le-au măsurat mădularele. Spre asfinţit, ordinea s-a restabilit fără alte necazuri. Demian şi Todea fuseseră duşi cu alai pînă la Jiu şi părăsiţi în mijlocul rîului. La fosta casă a satului, Simion Drăgan, vornicul cetei de feciori, a fost învestit primar, iar mo-

rarul Mustăţea — notar şi perceptor, chit că se poticnea şi la scris, şi la socotit. Registrele n-au fost arse, chibzuind oamenii că tot mai înţeleaptă era continuarea activităţii în formele poruncite de lege.

Cînd s-a lăsat pîcla înserării, parcă nu se întîmplase nimic...

Zăican colinda satele, din vîlcea în vîlcea, ferind însă linia dintre castelele Clopotiva şi Sîntă Maria. Zăbovise mult peste prevederi. Spre sfîrşit îl însoţise noul căpitan Opran, care se înapoiase din misiunea sa cu veşti şi dovezi mulţumitoare. Veştile spuneau că mulţi ofiţeri din regimentul romînesc de graniţă erau bucuroşi să se alăture revoluţiei romîneşti, trăgînd după ei cel puţin un detaşament cu prisos de arme cît pentru trei unităţi. Dovezile se întruchipau în doi vlăjgani cu trese şi epoleţi, care se grăbiseră să calce jurămîntul către împărat şi să-l urmeze pe Opran: locotenentul Cimponer din Orăştie şi feldvebelul Vlădoi din Fărcădin. Radu îi îmbrăţişase oferindu-le gradul de căpitani instructori, fiecare pe cîte trei compănii. Pe Opran îl reţinu lîngă el, în vederea unor sarcini de conducere în acel Consiliu al Ţării Jiurilor deocamdată, al Ţării Haţegului pe curînd, dar care urma ca deabia să ia fiinţă.

Strădania prin sate fusese cu rod — deşi nu grozav de îmbelşugat. Iobagii nu pregetau să se înroleze oastei din păduri. Nu se dezlănţuiseră puhoi, însă pîlcuri se strecurau şi acum, ocolind drumurile, urcînd coastele şi îngroşînd rîndurile catanelor. Purtau cu ei merinde, coase şi topoare, dar şi altfel de arme, sîneţe cu cocoş şi fultuială. Le ţinuseră ascunse prin pătule şi căi, ceea ce înseamnă că opreliştea de a poseda arme de foc, instituită după înnăbuşirea răscoalei lui Horia, întîmpinase rezistenţă în pofida pedepsei care îi pîndise zile şi nopţi, ani şi ani: retezarea mîinii drepte. Dacă oamenii nu spărseseră satele ca să dea buzna spre munţi, asta se datora unor preoţi şi, pe alocuri,

acelor ciudaţi decurioni de ţărani nemeşiţi, foşti pe vremuri mici boieri ohabnici de hotar, săraci azi precum pămîntul pîrlog, dar ţîfnoşi ca şi strămoşii. Zăican chemase într-ajutor pe Ion Abasarabă de la tabăra lui Magheru. Solia o îndeplinise Fira atunci cînd călăuzise spre Lainici pe acei olteni de obîrşie făgăduiţi la nedeia de pe Nedeiţele. Fostul faur de Petrila şi căuzaş de Bucureşti alergase spre a-i fi de folos la scularea poporului. Se împotriviseră şi se mai codeau încă popa Urlea din Bărbăteni, popa Iov din Crivadia şi protopopul Poroabă din Uricani. Feţele bisericeşti nu prea înclinau spre revoluţia maghiară, îl preţuiau pe Radu ca pe un mîndru fecior de-al lor, dar despicau firul în patru: au pe ce căi va porni oastea? Cu Iancu, ori cu Murgu? Şi mai gloduroasă fu strădania de a lumina pe aceşti cărturari în privinţa administrării de sine a satelor de pe Jiuri şi Strei. Cutezătoarea iniţiativă le surîdea, însă nici unul dintre ei nu primi să facă parte din consiliul provizoriu al tot atît de provizoriei unităţi administrative. Insubordonarea li se părea nespus de primejdioasă. Cu atît mai mult confiscarea banilor împărăteşti şi alegerea unor strîngători ai dărilor care se cuveneau tezauriatului. Doar preotul Brănuţ din Livadia-de-Coastă şi preotul Stanca din Merişor înţeleseseră că altfel nu se poate întreţine o armată proprie. Acum, cei doi mineri însoţeau pe Abasarabă şi Opran întru aducerea la bun sfîrşit a acestei misiuni de seamă. Un pas se făcuse înainte de a pleca Zăican la Petrila. Fiecare aşezare omenească din cuprinsul noii unităţi teritoriale îşi alesese prin vot, ca la sfaturile din bătrîni, cîte-un delegat în viitorul consiliu. Se părea că de cîteva zile, de cînd se bănuise că vor veni unele răsturnări la Budapesta, lucrurile mergeau mai cu înlesnire, steaua lui Kossuth începînd să strălucească iarăşi şi să învioreze nădejdi ofilite. O cumpănă se adîncea însă în inimi, o dată cu nimbul ce creştea în jurul lui Iancu din Apuseni, dar oamenii înţeleseseră: întîi oaste zdravănă, apoi, văzînd şi făcînd...

La Petrila, cu cîteva excepţii, Zăican fu întîmpinat cu încredere; iar sătenii îl primiră ca la zile mari. Toţi — băieşi şi ţărani — cu un oftat de uşurare. Radu era ostenit de zbuciumul alergăturii, dar voios. Treburile merseseră anevoie, nu însă fără un început de izbîndă. Izbîndă care — socotea el pe bună dreptate — spre a fi deplină atîrna în mare măsură de însufleţirea ce vor arăta petrilenii, mai cu osebire cei în ţoale negre şi murdare de tina cărbunelui. Ei trebuiau să pilduiască tuturora.

Dar ajungînd acasă, voioşia i s-a spulberat din prima clipă. Nu-i mai sărise în faţă, cu lăboaiele lui grele, credinciosul Lăbuş... La doi paşi de ulucă, acolo unde fusese găsit fără viaţă, străjuia o cruciuliţă de două palme. O bricegase copilul unui vecin. „Cruce la căpătîiul unui cîine?“ se întrebase Radu, şi îşi răspunsese singur: „De ce nu?!“ Voioşia lui Zăican pierise însă din alt necaz. Maria îl îmbrăţişase ca şi altădată, ba se lipise de el şi mai strîns, dar purta în trup un tremur ciudat, şi în ochi — urma unei nelinişti pe care căuta s-o ascundă. Mai surprinsese el acea înfiorare pe şleaul Surducului, cînd Mariei i se năzărise că vede pe István în buboiul noduros al unui copac... Ce se întîmplase oare acum? Copiii erau plecaţi. Ileana trimisă la Merişor, lîngă mama ei cea adevărată; Cătălina — la bătrîna Salomia, unde va rămîne cine ştie cît; Onuţ — la tabăra Firei.

În casă, Radu găsi bună rînduială. Cu unele schimbări. Cîteva bocceluţe adevereau că nevasta făcuse pregătiri să urce la cetele din munţi. Pe masă, întinsă de-a lungul, strălucea puşca cea nouă, cu patul ghintuit turceşte, dăruită căpitanului de către unul dintre boierii olteni scăpaţi de prizonierat, poate ca semn de mulţumire. Maria învăţase s-o mînuiască voiniceşte. Acuma era lustruită şi dichisită pentru isprăvi ce se lăsau aşteptate, pentru atacuri sau pentru apărare împotriva unui duşman nevăzut — a unui anumit duşman... Alături, femeia făcuse grămăjoare de alice, de praf. După pistoale erau aşezate cu ţevile cruciş. Omul ei întîi

zîmbi cu încîntare, apoi, năucit, lungi privirea cînd bägă de seamă că pe tăblia mesei de brad, drept în mijloc, sta înfipt un cuțit cu lama lată și plăseaua lungă. Mînerul era din os gălbejit, cu șanț pentru odihna tăișului.

— Jungherul lui István! îi scăpă lui Radu uimirea printre buze, ca pentru sine.

— Da! fu răspunsul Mariei, mai mult cu capul decît cu vorba.

— Va să zică e aici la Petrila?

— La Petrila, ori pe-aproape... Păcat! Dacă aș fi avut parte să dau ochii cu el, îl mîntuiam... Necazul meu cel mare e că mă aflam în casă! Văd că ai înlemnit. Da, eram aici, și poate că nici nu dormeam. Somnul mă ocolește mereu, Radule. De teama ăluia, de teama ta, a zilelor tale, iartă-mă... Odihna mi-e un fel de aţipeală... Și cu toate astea, nu l-am auzit pe tîlhar, pe ucigaș, de două ori ucigaș, de trei ori ucigaș! S-o fi strecurat ca o mîță. Pentru asta ne-a omorît cîinele... Încercarea cea nouă a făcut-o alaltăieri noapte. Sculîndu-mă în zori, am găsit în lemnul pălimarului jungherul ăluia, înfipt acolo așa cum stă acum în masă. Semn, Radule! Nu m-am înșelat... Ar trebui să nu-mi fie teamă. Seara las zăvorul cel mare, mă întind pe pat cu flinta lîngă mine, ziua ies în sat cu pistolul la-ndemînă, sub laibăr; știu să ochesc — dar cum să mă apăr de năpîrca pitită în bălării? Cum să lupt eu? cum să se ferească fetița? cum să se apere casa de pîrjol? cum să adulmeci tu primejdia ce stă în cale-ți? Radule, te așteptam — ca să plecăm! Mai bine să murim în luptă dreaptă, pentru visul ce ți l-ai făurit...

Bărbatul rămase adîncit în gînduri. Nu se îndoia că judecata Mariei era sănătoasă. Își învălui femeia cu o privire duioasă și totodată fermă.

— Vom pleca, precum ne fuse vorba! Apoi Radu se îndîrji: Asta nu înseamnă că m-am înfricoșat și că tîlharul va scăpa nepedepsit! Îl voi dibui! N-aș fi crezut că mai trăiește — și încă nu departe de noi... Da de ce ai spus: „de trei ori ucigaș"?

Maria numără pe degete:

— Sluguța, Lăbuș, Miklós... Sînt sigură că i-a făcut de petrecanie și băiatului acela care, nu știu de ce, se înhăitase cu el.

— Cum adică?

— Păi, dacă István nu și-a făcut seama și nici nu s-a pustiit, atunci unde este fratele Karolei?

Chiar în ziua aceea, Zăican, se duse să predea cuțitul. Nu se mai ferea de jandarmi, vremurile răsturnîndu-se cu totul. László și noul șef de post — vechi însă la Petrila — recunoscură arma și, servili, făgăduiră să reia cercetările de îndată, cu concursul minerilor, cei doi dispăruți neputînd fi ascunși decît prin cotloanele galeriilor, bănuiau jandarmii.

Știrea că István pîndea să săvîrșească o nouă crimă adăugă încă un zbucium frămîntărilor prin care trecea Petrila. Vînătoarea începu a doua zi. Oameni de cotrobăit prin galerii nu lipseau, pentru că lucrul fusese reluat doar în parte. Dar neastîmpărul contaminase și pe cei cu scaun la cap. Pretutindeni domnea o indisciplină cu specific necunoscut pînă atunci. Echipele se adunau la lămpăriile șantierelor, însă prea puțini băieși coborau. Unii pălăvrăgeau, vînturau apele cu știri închipuite sau adevărate, făceau agitație pentru o tabără sau alta și, firește, se certau.

— Au și de ce! se plînse Jäger în seara aceea, cînd Zăican îi călcă pragul, dornic să afle ce cazane mai fierb în țară, altele decît le cunoștea el — și cunoștea destule prin curierii ce se perindau la tabere, sau de la tabere în sate.

Se afla în casa lui Jäger și preotul Niculae. Inginerul era amărît și alarmat. Alarmat pentru că vedea viitorul în culori întunecate. Amărît pentru că nu reușea să înfrîngă cu vorbe bune indisciplina. Ajunsese pînă a le arăta minerilor scrisorile și depeșele de la fabrici, de la topitorii, de la consiliul districtual al gărzilor hunedorene, prin care direcția din Petrila era asaltată să trimită cărbuni în cantități sporite și fără întîrziere. Dar prea puțini dă-

deau ascultare sfaturilor sale. Ridicau din umeri, ori făgăduiau, dar cu toţii năvăleau asupra-i cu întrebări despre mersul revoluţiei.

— Da, Radule, i-au zăpăcit proclamaţiile, manifestele, circulările şi enciclicele care invadează Petrila prin curieri, emisari, misionari şi — de ce să nu spun? — spioni. Sînt scrise în toate limbile împărăţiei, tipărituri emanate din cancelarii, din redacţii, de la comandamente şi vicariate, pentru toate naţionalităţile, credinţele şi îndeletnicirile. Nu-ţi vine să crezi, însă au ajuns pînă aici manifestele patriarhului bisericii sîrbeşti, cu îndemn sever către romîni „să se trezească din somnul lor adînc" şi să se alăture acţiunii contrarevoluţionare a acelui moşier sîrbo-croat Jelacici, care înaintează cu oştile sale spre Budapesta libertăţilor. Nimic de zis, nu-i aşa? Mai cu seamă că şi Eftimie Murgu al vostru ne-a trimis manifestele sale, în opoziţie cu ale sîrbilor imperiali.

— Ştiu, şi m-am bucurat, întrerupse Zăican.

— Te-ai bucurat, însă chemarea lui Murgu trebuia condiţionată categoric de împlinirea prealabilă, cel puţin în parte, a năzuinţelor voastre naţionale şi sociale.

— Aveţi dreptate... îngînă Radu.

— Consiliul Naţional de la Sibiu, care s-a proclamat guvern provizoriu al unei eventuale Transilvanii autonome, porunceşte însă romînilor altfel. Ştim anume ce, şi s-ar părea că nu e cazul să mai bocim. Cu toate astea, nu puteţi trece cu vederea că învăţaţii voştri de la Sibiu, care în luna mai se pronunţaseră la Blaj pentru reforme sociale adînci, acum toarnă apă în vin, şi — recunosc — din pricina lui Kossuth — primejduiesc ţinta revoluţiei. Am să-ţi reamintesc doar fraza în care ei declară că purtarea romînilor cată să fie în aşa fel încît nimeni să nu-i poată învinovăţi că ar cerca să se scoale asupra domnilor sau averii cuiva, nimeni să nu-i poată învinui în faţa împăratului — auzi tu: în faţa împăratului! — că sînt revoluţionari. E grav! Să mergem mai departe. Kossuth Lajos a ridicat

mănușa ce i s-a zvîrlit în obraz și se adresează tuturor popoarelor din Ungaria, chemîndu-le la arme sub lozinca „Patria este în pericol". Evident, patria lui, adică Ungaria. Poate că acum Kossuth va ști să strîngă sub steagul lui toate popoarele asuprite. Minunat, nu? De cînd dorim asta!... Dar același Kossuth, pe care continuăm a-l stima, a uitat iar să declare în proclamația sa egalitatea în drepturi a românilor și aplicarea imediată a dezrobirii țăranilor voștri. Prilej pentru unii conducători ai bisericilor românești, ortodoxă și unită, să pescuiască în ape tulburi. Gîndesc bine, domnule părinte?

— Da, oftă popa Niculae. Preasfințitul episcop Lemeni ne-a trimis o circulară — adică, vreau să spun, greco-catolicilor — în care atrage atențiunea că „nimănuia nu este iertat a-și face singur dreptate", deci nici poporului! Lemeni cere preoților „să se lepede de cei care își aduc sieși pieirea, și nației rușine" — acești „agitatori" fiind noi, prietenii revoluției și dușmanii tiraniei. Iar vicarețul Șaguna...

— Mînce-l buba! izbucni Zăican.

Popa rămase cu vorba în gît, arcui sprîncenele, se încruntă de cutezanță, după care, lăsînd capul în jos, șopti:

— Mînce-l! Apoi urmă cu glas tare și mîniat. Da, sfinția-sa de la Sibiu a sărit mult peste cal. E mai cu moț decît episcopul de la Blaj: amenință cu canoane și răspopiri pe clericii cu sentimente koșutiste, iar poporenilor care ar avea gînduri de răzvrătire le făgăduiește afurisenia cerului! Ne-a și poruncit să citim circulara la amvon și la răscruci de drumuri.

— Și tale, părinte? întrebă Radu.

— Nicicînd!

— Să deșertăm paharul pînă la fund, reluă Jäger firul încurcăturilor. Conducerea sașilor din ținuturile crăiești s-a hotărît într-un fel și a adus la cunoștință că nu recunoaște guvernul de la Budapesta și nici unirea Transilvaniei cu Ungaria nouă — ceea ce nu-i împiedică pe negustorii sași din Sibiu să vîndă arme revoluționarilor. Săcuii au ținut o adu-

nare a lor şi se înrolează cu miile în batalioane revoluţionare, dar sub conducerea cui? A unui conte Mikó, snorind astfel nedumerirea şi zăpăceala. Comandantul militar al Transilvaniei, generalul baron von Puchner, omul Vienei, sprijină pe iobagii lui Iancu, dar dă ajutor militar şi castelanilor. Aşa, ca să adînceaască prăpastia, să se conformeze, rînjind, acelei devize diabolice a casei de Habsburg: *Divide et impera!*, care — după cum ştii, Radule, încă de cînd erai la Viena — pe limba romînească s-ar tălmăci prin „Stăpîneşte, învrăjbindu-i".

— Baronul Puchner a şi trimis o campanie de grenadiri să apere castelul contelui ungur Francisc Béldi, întări Zăican, cu această ştire proaspătă, enumerarea atitudinilor care se băteau cap în cap.

— Ziceţi, rogu-vă, mai departe.

— Îmi pare rău, dar sînt nevoit să constat că foile voastre din Braşov sînt încă şovăielnice. Inconsecvenţa unora din cărturarii voştri dovedeşte că ei nu au izbutit să pătrundă în esenţa evenimentelor pe care le trăim şi că nu înţeleg deloc însemnătatea revoluţiei din Ungaria, care a depăşit hotarele ţării. Redactorii gazetelor voastre s-au statornicit la dorinţa unei revoluţii călduţe. Eu cred că şi acum se scarpină în barbă şi că jinduiesc după himera unei revoluţii care să aibă încuviinţarea înaltelor autorităţi cezaro-crăieşti... Iertaţi-mă, poate că exagerez, dar cam aşa îmi miroase. Prietenilor ai mei, nădejdea rămîne tot în Budapesta! Pun temei pe înţelepciunea care vine după ce te loveşti de toate zidurile. Ţinînd seama de ce se întîmplă acum, am convingerea că trăim o nouă fază a revoluţiei ungare; dacă nu chiar o a doua revoluţie, în orice caz cea adevărată şi de mult aşteptată. O confirmă şi manifestul acesta — da, încă unul! — al deputaţilor voştri din capitala ungară. Iată-l! S-a primit acum, prin curier special.

Radu îl citi pe nerăsuflate.

— Da, recunoscu el, îndemnul deputaţilor romîni care stau acolo în miezul frămîntărilor este dovada că în acest ceas — al doisprezecelea, după cum bine

ziceţi dumneavoastră — Kossuth s-a hotărît: ne face dreptate deplină şi fără zăbavă! Drept care celălalt tribun, Avram Iancu, pe care aţi uitat să-l amintiţi printre povăţuitorii norodului, ni se va alătura — nu noi dînsului.

— Nu l-am uitat. Era ultimul la rînd. Îl aşezasem aşa, pentru că Iancu şi Kossuth — fie prieteni, fie duşmani — sînt strîns legaţi unul de altul. Greşeala unuia din ei trage după sine pe a celuilalt. Am aflat şi eu multe despre omul acela din Apuseni şi se ştie şi la Petrila că Avram Iancu este strîns legat de popor, e neşovăielnic, lipsit de făţărnicie şi că urăşte pe Habsburgi. Lupta pe care a pornit-o pe seama lui este îndreptăţită pînă la un punct. Numai pînă la un punct, pentru că ea naşte numeroase semne de întrebare. Spre pildă, ridicarea lui armată nu-l va împinge — pe vrute, pe nevrute, prin logica împrejurărilor vitregi — la o prea mare apropiere de imperiali, care atîta aşteaptă: să-l strîngă în braţe? Ar fi grav, o adevărată nenorocire...

Întîlnirea se prelungi mult în noapte, cu acelaşi semn al îngrijorării. Cei trei vechi prieteni erau bucuroşi că cel puţin între ei nu-şi făcuse loc vreo nepotrivire de păreri. Încheierea fu că, în situaţia dată, conducătorii romînilor trebuia să evite înăsprirea relaţiilor cu Budapesta. Era, doar, destul de cunoscută irascibilitatea lui Kossuth... Inginerul Jäger sfîrşi cu un ultim sfat:

— Du-te, Radule, vîră-te printre oamenii de aici şi caută să-i deslueşti. Fireşte, n-ai a te amesteca în problema spinoasă a producţiei, de care băieşii se dezinteresează în mod condamnabil. Te sfătuiesc insistent să n-o faci. Ca să nu-ţi aprinzi paie-n cap cu cîrtitorii de meserie. Şi aşa, unii au început să mîrîie împotrivă-ţi...

— Ştiu, îl întrerupse Zăican cu întristare. Mi se potriveşte vorba că sînt plin de duşmani ca Jiul de bolovani...

— Aşa că misiunea ta să rămînă cea pe care ţi-ai ales-o. Rolul nostru este să dăm cărbune. Al tău şi al altor vrednici ca tine — să daţi braţe întrarmate.

Iar împreună, să chezăşim biruinţa prin unire. N-aş vrea ca în Petrila noastră să se repete în mic ceea ce se întîmplă în ţară...

Temerile inginerului fuseseră întemeiate. Colindînd uliţele, coloniile şi cîrciumile, Zăican luă cunoştinţă direct, cu amărăciune, că minţile erau înfierbîntate. Comitetul de recrutare, ales cu cîteva zile înainte, se destrămase pentru că Simion Drăgan, vornic şi primar, înţelegea ca batalionul de voluntari să fie mixt, alcătuit din mineri şi ţărani, dar mai cu seamă fiindcă şi-l dorea pus sub drapelul ridicat de Avram Iancu. Se iscase şi bătaie, meşterul Dezideriu fiind neînduplecat:

— Noi facem o armată numai minerească şi răspundem la chemarea domnului Kossuth al nostru. Primim şi valahi, însă numai mineri. Dacă le place! Vă surîde acel Avram Iancu? Nu veţi putea pleca la el decît peste trupurile noastre!

Ameninţarea n-a înfricoşat nici pe Drăgan, nici pe Caius Petron, ea venind de la un ins, nu de la masa muncitorilor de limbă maghiară. Totuşi, cei doi partizani ai lui Avram Iancu înţeleseră că prudenţa era mai înţeleaptă. Două seri de-a rîndul s-au ţinut adunări secrete pe la casele oamenilor şi în pădurea Prigoriei. S-a ales un comitet romînesc de recrutare, cu un succes însă slab, minerii romîni neaderînd la acţiunea separatistă. Dar dacă rezultatul a fost slab, zăpăceala s-a lăţit şi s-a adîncit. Ungurii şi-au ales la rîndu-le un comitet mineresc koşutist, în cap cu Dezideriu, vestind încă o dată că primesc în batalionul lor şi mineri de alte naţii, dar cu jurămînt. Încă în seara aceea li s-au alăturat cîţiva băieşi romîni, iar polonezii — pînă la unul.

Taberele se delimitau din ce în ce mai desluşit. Radu Zăican nu se descumpăni, ruptura putînd fi împiedicată. Intrînd în cîrciumi, el se amesteca printre toate grupurile şi, dacă era nevoie, stăruia să lumineze pe fiecare în parte. Simţea duşmănia unora şi îndoiala altora, dar nu se lăsa învins. Părăsise vechiul gînd de a întări oastea sa cu o unitate de petrileni,

cu toate că, în ce privea pe țărani, ei s-ar fi înrolat mai bucuros sub scutul său. Își dădea seama că în primul rînd ungurii aveau datoria sacră să răspundă apelului koșutist, iar pentru ca ei să răspundă cu însuflețire, nu un valah — fie el chiar căpitan de oști constituite aievea — le putea fi comandant. „Cată prin urmare să nu-i zgîndărim unde-i doare, să le lăsăm această mîndrie firească", cugetă el, după care chibzui tot pentru sine: „În afară de acei specialiști fără de care producția s-ar dezorganiza și mai rău".

Fiind mereu frămîntat de gîndul unității, chemă la o consfătuire în casa din Lunca Florilor pe mecanicul Zunkopf, pe socrul Horváth, pe Bandi, Moga și alți cîțiva, în credința fermă că se poate găsi un drum comun. Nu forma de organizare atîrna greu, adică aderarea la cetele sale, sau constituirea unei unități de sine stătătoare, fie chiar două — una pentru mineri și alta pentru cei rămași la îndeletnicirea plugului; atîrna greu țelul recrutării de voluntari, și el nu trebuia să fie altul decît al apărării revoluției în curs. La întîlnirea din casa lui Zăican s-a constatat deplinătate de vederi și s-a ales un comitet de două ori mixt: cu mineri și țărani, cu unguri, romîni și nemți la un loc.

În cîrciuma lui Ciclovan știrea a fost primită fără împotriviri, deoarece sentimentul solidarității în fața primejdiei licărea undeva, în adîncul sufletului fiecăruia, dar și pentru că tocmai atunci picară și alte vești, venite de departe. Ele glăsuiau unele lucruri întristătoare, iar altele îmbucurătoare. Un curier se jura că tabăra de pe Olt se destrămase la însăși voința comandantului ei, generalul Magheru. Dedesubturile nu se cunoșteau, însă fapta era de netăgăduit, o parte din fruntașii revoluționari din Valahia-Mică exilîndu-se în Transilvania, prin pasul Jiului. Se găseau găzduiți pe la decurionii din Livezeni. Mîine vor putea fi văzuți. S-au înapoiat și oltenii care fuseseră cedați de Zăican pentru rezistența în Carpați. Turcii băteau deci la poarta munților...

Telegraful de la Budapesta împrăştiase însă îngrijorarea din cîrciumă: în capitala habsburgică se reaprinsese flacăra revoluţiei! Vienezii înălţau baricade! Înspăimîntată, camarila încercase să negocieze o împăcare cu „rebelii" lui Kossuth şi Petőfi, în care scop trimisese solie prin generalul Lamberg, comisar imperial. Însă poporul budapestan răspunsese altfel tentativei de înşelăciune, prinzînd pe Lamberg, după care, din ordinul direct al lui Kossuth, el fu executat, ca şi contele Zichy, un alt spion al cancelariei tiranilor. Toate punţile fiind rupte, lupta se da acum pe viaţă şi pe moarte. Adunarea Naţională s-a mutat mai în inima ţării, la Debreţin. Tronul Ungariei a fost declarat vacant; regimente de honvezi se alcătuiesc în grabă; Kossuth porneşte la atacarea garnizoanelor austriece de la Sibiu şi Alba şi apelează la ajutorul unităţilor secuieşti şi al grănicerilor romîni. Şirul noutăţilor se încheia cu vestea că la Tîrgu-Mureş şi Oradea începe fabricarea tunurilor.

Radu se urcă pe o masă, ca la o tribună. Cînd talazul însufleţirii se potoli o clipă, fostul băieş Zăican cuvîntă scurt:

— Aţi auzit? fraţilor mineri! Turnăm tunuri! Iar pentru tunuri — sînt de lipsă cărbuni. Mîne deci — toată lumea la şut! Duceţi ştirea aceasta în toate colţurile, de la rampă pînă la Cîmpa, din colonii pînă la Lonea şi Petroşeni. Vivat revoluţia!

MARIA

Sirenele celor trei şantiere ţîşniră una după alta. Se împreunară apoi într-un tumult care străbătu văzduhul vineţiu al dimineţii. Încet, zările înmuguriră de lumini purpurii. Îmbujorată, Petrila se trezea în pragul zilei de toamnă, harnică să depene mai departe caierul vieţii. Din dreapta, din stînga, din uliţe întortocheate se iveau băieşi. Singuratici sau în pîlcuri mici, păşeau către gurile minelor.

Dinspre Lunca-Florilor călca apăsat Radu Zăican. Zărindu-l, oamenii întindeau privirile la drum, prelungindu-le în urmă-i. Nu le venea să creadă ochilor. Se întrebau din prag în prag, de la o casă la alta: „El să fie? Părăsit-a căpitănia?"

Îmbrăcat în straiele cu care altădată sîrguia la mină; cu lămpaşul la cheotoare şi cu tîrnăcopul odihnind pe umăr; încălţat cu vechile cizme greoaie ca pasul minerului în galerii; purtînd pe cap şapca de la bolta lui Kardos, iar pe faţă o frîntură de zîmbet, căpitanul oştilor din munţi ajunse la locul de adunare din dreptul puţului Maria Tereza. Strînse mîini prietene şi răspunse scurt întrebărilor uimite ale celorlalţi. Verifică apoi mica maşinărie a lămpii Davy şi ceru îngăduinţă lui Fehér să fie primit în echipa sa, după care se alinie ortacilor şi coborî la şut, liniştit de parcă nici o zi n-ar fi lipsit de la datoria mineritului.

Vestea zbură precum săgeata din arc. Credeau ori nu, cei rămaşi pe la casele lor, îndărătnici sau aplecaţi spre tînjeală, cumpănură şi se hotărîră. Către nămiezul mic, încă mai picau băieşi la gura puţurilor şi aşteptau să li se împlinească numărul pentru alcătuirea echipelor. Dacă la şutul de zi schimburile fuseseră în suferinţă, iar la cel de-al doilea, din amurg, încă mai lipsiră cîţiva, în zorii zilei următoare lucrul îşi revenise ca rîul la matcă.

Poate că la şutul de seară unii veniseră doar să-l vadă pe Zăican cum urcă din mină trudit şi înnegrit de negreala cărbunelui. Dacă vor fi fost unii băieşi mînaţi de această curiozitate, dezamăgirea îi ruşină. Radu rămase în mină şi la turul următor, adunînd astfel de două ori cîte douăsprezece ceasuri de şut. Schimbase de patru ori echipa, abatajele şi orizonturile, silind să fie pretutindeni, luînd legătură cu urşii grotelor, cu ciocănari şi ştenăpari, cu artificieri şi vagonetari, cu ştaigări, porioni şi prim-porioni; ajutase acolo unde baroasele icneau în şist, pusese umerii la popicurile armăturilor şi coperişurilor, săltase coşuri cu steril la rostogoluri şi, însetat după cărbunele pe care începînd de ieri îl făcuse părtaş la soarta revoluţiei, lovise cu tîrnăcopul ore de-a rîndul în piatra neagră, eliberată din strînsoarea milioanelor de ani.

La sfîrşitul celui de-al doilea rînd, Zăican ieşi la lumină şi i se păru că niciodată Petrila nu fusese atît de frumoasă...

În drum spre casă întîlni alaiul tăcut al unei procesiuni. Erau petrileni, mai mult săteni, bărbaţi, femei şi copilăret — dar şi mineri. Localnicii porniseră de la bisericuţa de pe tăpşanul Maleia. În capul coloanei, doi copii purtau prapurii. Preotul Niculae îi urma înveşmîntat în odăjdii de slujbă mare. Zăican se miră văzînd că printre gospodari se amestecaseră şi credincioşi ai altor rituri, mineri maghiari şi femei papistaşe cu semnele doliului. Aceşti „venetici" — cum ar fi spus înveninatul Caius Petron — se alipiseră pe drum, după ce se sfîrşiseră o altă

slujbă, în biserica lor. Fapta — eretică — ar fi fost strigătoare la cer, dar înţelesul ei era altul, mai apropiat de suflete şi de realităţile acelor zile. Radu trecu în rînd cu ai săi, lîngă Moga şi Bandi, şi se dumeri despre rostul procesiunii. Popa ducea norodul la bătrînul arţar al sfatului de altă dată pentru ca acolo, îngenunchind cu toţii, să cerşească divinităţilor scut de apărare a revoluţiei! Dacă ar fi putut să pătrundă în inima prietenului său cu sutană, despre care ştia că nu pune atîta preţ pe formele cultului cît pe inimile închinate blîndeţii, Zăican ar fi aflat că preotul îşi ducea turma la închipuitul altar de sub coroana copacului străbun pentru ca acolo — şi numai acolo —, în acel lăcaş fără ziduri — să predice în deplină libertate, nestînjenit de opreliştea icoanelor şi de amvonul orînduit doar prelaţilor, să cerşească înfrăţire între năzuinţele care şi la Petrila începuseră a se ciocni, şi să cheme ajutor de oriunde se poate, din toate cerurile şi credinţele, spre luminarea şi unirea fruntaşilor care păstoreau revoluţia.

Puţin în urma lui Zăican păşea, întunecată la chip, ca o penitentă suptă de suferinţe şi înfrîngeri, mama Vilma. Îşi înfăşurase capul într-un tulpan negru, iar ochii îi pironise aplecaţi asupra *Bibliei* roase de ani. Ginerele nu băgă de seamă decît tîrziu.

De la un capăt de drum se alătură convoiului şi Maria. Aflase că de la şut bărbatul ei se îndreptase spre sat.

— *Virágom*, mă bucur, deşi nu prea înţeleg ce caută credincioasele Romei printre momîrlance şi nici ce rost au tulpanele negre, şopti Radu după ce mîna lui grea atinse braţul nevestei, în semn de revedere.

— Nu te speria, Radule. Nu e nimic alt decît că s-a adeverit ceea ce bănuisem eu. În noaptea asta s-a dat de trupul putrezit al nefericitului Miklós. Îl bocesc femeile de aceeaşi credinţă cu el... Uite-l pe tata! Dînsul îţi va spune mai în amănunt. Eu rămîn cu mama. E năucită. Citeşte din psalmi şi blestemă. „Pe cine?“ ar fi vrut să întrebe bărbatul, dar Maria adăugă de la sine: pe *ăla!*

Sándor-baci istorisi cum au fost descoperite urmele crimei. Trei zile în şir se scotociseră toate cîrtogurile minelor părăsite, în căutarea ascunzătoarei lui István. Treaba asta au făcut-o numai băieşii unguri care cunosc tainele galeriilor, mîniaţi fiind că unul de-al lor le necinstise neamul încă o dată şi că plănuia o nouă crimă. Aseară s-a dat asalt la Mina Veche, deşi se credea că în iadul acela nu poate pătrunde picior de om. Dîra unui miros de hoit i-a călăuzit spre fundătura unui cotlon. Acolo găsiră corpul băiatului, putrezit în parte. Rana de la gît arăta că Miklós murise înjunghiat. Asta trebuie că s-a întîmplat cu vreo două-trei luni în urmă, socotind după rană, putreziciunea şi resturile de pîine şi merinde uscate bocnă. S-au făcut cercetări amănunţite, dar nu s-a dat peste nimic proaspăt care să indice că în ultima vreme mai călcase cineva pe acolo. Deci István este ascuns în altă parte. E greu de presupus unde, dar pîndeşte pe-aproape. Junghierul înfipt în pălimarul casei lui Zăican o dovedea.

Moacă al lui Ion Tătaru nu izbutise a da ochii cu Avram Iancu. Tribunul din Ţara Moţilor era de negăsit, prins fiind în vîltoarea încăierărilor care se desfăşurau în munţii săi. În cele din urmă, Moacă predase preotului din Roşia-Montană scrisoarea cu care Zăican îi împodobise solia. A întîrziat însă şi prin satele cu băişag de aur la şteampuri — ca să vadă, să audă, să înveţe. Ar mai fi stat, însă nepotolitul dor de Vetuţa şi de copii îl gonise înapoi. Ca şi nerăbdarea pentru cele ce s-or fi întîmplînd pe Jiuri şi Strei. Acum raporta căpitanului cel mare despre cîte aflase.

— Domnul Iancu e ca o nălucă. Parc-aţi fi din aceeaşi sadă...

— Nu încape asemănare. Dînsul este plin de carte şi oaste. Zi mai departe!

— E cărturar, dar nu ca cei ce aştern slove pentru tiparnă. Cică umblă în straie munteneşti, pe cap cu o căiţă cît noatina şi cu şerpar şi pistoale la brîu.

Iar popa acela din Roşia, Balint îl cheamă, îi om tare, mai abitir ca al nostru. Mere încins cu sabie şi cu flintă petrecută la spate. Mai tînăr, de...

— Cum stau despre partea armelor?

— Faurii de prin sate ascut suliţe. Am văzut compănii de lăncieri şi toporari. Vin la tabere şi puhoaie de ţărani numai cu îmblăcii şi coase. Moaţele, dîrze ale naibii, s-au strîns într-un batalion pe potriva lor. Cătăniţele buciumane sînt zmeoaice!

— Din satul Bucium, adică? Rodeşte sămînţa răspîndită de Catarina... Se ştie ceva de Doamna?

— Oamenii vorbesc precum că încă ar fi trăind. Tot la temniţa din Alba...

— Ca Horia... Dar eu te-am întrebat dacă au arme de foc.

— I-auzi, na! Flinte? Puşci? Carabine? Au! La drept vorbind, nu îndeajuns... Zicea popa, şi un domn, Butean mi se pare, că le vor sosi multe, duium, de la Sibii. Pulbere se va alege de nobili! Balint acesta îţi trimite vorbă să ne alăturăm centuriilor lui Iancu. Fără răvaşe...

— Şi tu ce le-ai spus?

— Mintenaş!

Ochii lui Moacă sclipeau. Radu îşi supse buza şi clătină capul a mustrare.

— Cătinel, Tătarule! Le vin arme de la Sibii? Se cheamă că le sînt date de imperialii generalului Puchner. Rău! Căpitane Moacă, văd că te-ai înfierbîntat. Însă citesc în ochii-ţi că nu îmbli cu făţărnicii, aşa că te-aş îndemna să judeci lucrurile mai cu temei, ca să nu-ţi zăpăceşti şoimii de pe Jigorul. Măi omule, nu se poate şi cu popa, şi cu Dracu — nu s-au văzut găini şi cu pui, şi cu ouă. Te poftesc să-ţi aminteşti cele ce hotărîrăm la coadunarea de pe Nedeiţele. Cată să înţelegi mai întîi tu, apoi să-i faci a înţelege pe ai tăi, cei din compania de la Jigor, că războiul cu grofii trebuie dus cu înverşunare, dar fără unire cu Viena imperialilor.

— Aşa ziceam şi eu. Însă, vezi, norodul s-a pornit în iureş, că s-a săturat de robie ca bălana de ham. Putem face noi altfel? Ne-am denega!

— Măi călifare, şi noi pornim! Număr zilele pe deşte, dar dacă luăm arme de la Puchner, înseamnă că ajutăm pe împăratul cel tiran, poruncitorul său. Ce Dumnezeu, nu-i limpede? Că doar n-ai mintea-n călcîie...

Moacă al Tătarului se ruşină. Tăcu un timp, străduindu-se să găsească încă o dată drumul cel bun. Simţea că Radu are dreptate, dar inima îi spunea altfel. Gîndi înciudat: „Va să zică mintea-i una, şi inima e alta!" Apoi îndrăzni:

— Mai crezi în Kossuth, căpitane Radu?

— Încă! Am avut amare îndoieli. Într-o vreme mi se părea şi mie că ne socoteşte ca un popor de slugi. N-am vrut să vă spun. Am răbdat şi am aşteptat. Acum răsuflu uşurat! S-a sfîrşit cu guvernul de nemeşi — lupi în piele de oaie...

— Iartă-mă, dar eu nu cred! Oricît de tainice au fost cărările pe care m-am înapoiat la Petrila, orb n-am fost, surd n-am fost. Am mirosit că baronul Pogány şi conţul Cîndea de la castelul Orlei se pregătesc să ne atace. Ei pe noi, nu noi pe ei!... Ce face domnul Kossuth al tău? Nimic! Radule, te-i supăra, eu însă tot ţi-o spun. Oamenii noştri nu te vor pricepe. Îţi vor scăpa din frîie! De judecat judeci bine, dar mintoşenia multă strică. Tu, cu mintea ta ai sărit departe de noi şi asta nu e bine. Începi să ne stai împotrivă. Mai bine rămîneai la oi...

În după-amiaza zilei, Radu Zăican robotea prin curtea cuibului său din Lunca-Florilor. Era ostenit. Îl dureau crucile spinării de galopul cu care făcuse drumul la Livezeni şi înapoi. Dar tot nu-şi găsea astîmpărul. Îngrijea de cai — al Mariei şi armăsarul său. Îi ţesăla, îi îndestula, le mîngîia crupele, cu şoapte de îmbărbătare. Trecea apoi la pătul, la furn şi la butucul unde începuse să meşterească o potcoavă. Din casă se auzea glasul Mariei care vorbea cu Vilma şi Salomia. Bătrînele veniseră să-şi ia rămas bun, Zăicanii arzînd de nerăbdare să urce în zori la tabere. Aduseseră şi pe Cătălina, de care Maria se despărţea cine ştie pe cît timp. Din cînd

în cînd, rîsul cu clopoţei al ghemotocului de fată umplea cu soare odaia şi tinda, răzbind pînă afară. Maria îşi dezmierda mezina. O săruta, apoi o scotea în braţe pe prispă, s-o vadă tăticu, să se bucure şi să i se descreţească fruntea.

Radu ar fi trebuit să se simtă fericit, plecarea aceasta cu Maria lui urmînd de astă dată să fie hotărîtoare. Începea marea încleştare cu domnii pămîntului. Se va întoarce la Petrila — dacă nu va fi tras pe roată şi dat cîinilor — biruitor alături de norod, sau întins pe năsălie şi înconjurat de bocitoare. Nu-şi spusese el de atîtea ori că adevărata fericire este să trăieşti pentru ca să trăiască alţii? că numai luptînd fără să gîndeşti la tine merită să sorbi din cupa vieţii?

De dimineaţă, după înfruntarea prietenească dar aspră cu Moacă al Tătarului, Radu călărise la micii nemeşi de ţară din Livezeni. Găsise acolo, în casa fostului decurion Bourel, pe cîţiva din revoluţionarii olteni care luaseră calea exilului trecînd hotarul pe la Surduc. Fugiseră mai mult de teama unor închipuite prigoane, ei fiind căuzaşi cam de toată mîna. Poposiseră în drum spre Sibiu. Zăican recunoscu pe Adămoiu. Acesta îl îndemnase să-i urmeze la urbea lui Bărnuţiu şi Şaguna, singurii bărbaţi în mîna cărora — credea pandurul plăieş — se mai ţineau ţele firave ale unei nădejdi de rezistentă şi izbîndă romînească. „Şi voi!?“ îl ţintuise Zăican cu vorbă şi privire tăioasă. Bucurie mare îi făcu însă întîlnirea neaşteptată cu Cezar Bolliac, care picase la Livezeni cu ocol mare dinspre Arad. Se îmbrăţişară frăţeşte, după care condeierul din Bucureşti îi istorisi toate cîte se întîmplaseră în Valahia după ce sosise Abasarabă cu misiune pentru făgăduitele arme. Radu nu putu — sau nu voi — să înţeleagă raţiunea pentru care Magheru îşi dizolvase tabăra de la Rîureni.

— Şi acum? Ce veţi face dumneavoastră şi ce credeţi că ar trebui să facem noi? Ce zice domnul

Bălcescu? E adevărat că l-au arestat turcii? îl îngrămădi cu întrebări pe scriitorul de gazete.

Spre marea mulţumire a petrileanului, Bolliac îi împărtăşise fără ocoluri punctul său de vedere, care era al întregii opinii revoluţionare din Ţara Romînească:

— Noi picăm în Ardeal de nevoie, dar fiecare rău e un bun la ceva. Ne vom strădui să provocăm o împăcare între Avram Iancu şi Kossuth, fără de care s-ar prăbuşi ultimul sîmbure de revoluţie pe continent. Bălcescu, omul nostru providenţial, a reuşit să scape din ghearele osmanlîilor. A evadat de curînd. Nu ştiu unde şi-o fi odihnind capul îngîndurat şi inima cea înflăcărată, dar ştiu că va bate drumurile, cu ramura de măslin, la bîrlogul lui Iancu şi la cetatea lui Kossuth.

Radu se înviorase la auzul acestei veşti, ca cerbul la adăpătoare după ce vînătorii i-au pierdut urma. Bolliac îi dăduse apoi şi povaţa mult aşteptată:

— Dumneata, Zăicane nu te pripi. Aşteaptă cu mîna pe trăgaci încheierea consfătuirilor ce se vor ţine. Altfel, dîndu-te cu Sibiul, te legi cu noduri tari. Bagă de seamă că nu e vorba de dumneata, ci de Ţara Haţegului toată! Pe ea o legi, şi prin ea — o parte din cuprinsul provinciilor romîneşti de azi, o parte din cuprinsul Romîniei de mîine.

Zăican se înfiorase de greutatea acestei poveri, pe care şi-o socotea nemeritată, simţise cum i se încreţea pielea ca la cloşcă, apoi, oftînd, dăduse răspunsul său:

— Nu mai e cu putinţă vreo aşteptare, domnule Bolliac. Şi aşa sînt căinat că aş fi om risipit, şi oamenilor li se tot pare că preget, că amîn de joi pînă mai apoi, cu toate că — sărac de mine! — abia îmi strunesc pornirea şi nu am parte de hodină nici cît talazurile Jiului de colea... Poate că îmi succede acum să înmănunchez satele de pe Jiu şi Strei într-un ţinut de sine stătător. Ar fi minunat! Şi chiar de nu, încă vom da de grabă iureş asupra castelelor,

respingînd însă ori ce sprijin de arme şi bani din partea imperialilor.

Bolliac îl sărutase iarăşi, strîngîndu-l cu putere la piept, îi urase izbîndă, apoi sărise într-o căruţă ponosită pe care o tocmise pentru un drum la Sibiu şi Braşov, calea lui fiind alta decît a Adămoiului şi a celorlalţi exilaţi, cu care, era vădit, nu se putuse înţelege.

Zăican meşterea mereu lîngă butuc, iar gîndurile i se perindau cernînd întîmplări de demult ori din zilele astea. Se bucura şi se posomora. Dar chiar cînd nu dădea de căpătîiul unei iţe, vîlvătaia încrederii îi ţinea privirea trează şi ţeapănă.

Un cetaş de la compania din gura Porţii Transilvane sosi călare. Fira îi trimitea veşti că iobagii tot mai curg la tabere; că ofiţerii montanistici aduşi de Opran îşi fac datoria din plin; că seminaristul popii Casian venise cu mîna goală, profesorul Murgu neputînd deocamdată să-şi respecte cuvîntul de a da un convoi cu arme, şi că el, Radu, este aşteptat să descalece degrabă la un sfat al tuturor căpeteniilor, deoarece treaba cu acel Consiliu al Ţării Jiurilor şi Streiului se poticnise, deşi Abasarabă se încăpăţîna să ducă lucrurile la bun sfîrşit. Fira întreba ce se aude cu băieşii, oamenii din sate punînd mare temei pe ajutorul militar al acestora. Radu se burzului în sine, răspunse în scris că la cel de-al doilea cîntat al cocoşilor se va urni cu Maria la drum. Schimbă olăcarului calul obosit şi îi procopsi pe amîndoi cu merinde. După care se adînci şi mai vîrtos în gînduri, făcîndu-şi mai departe de lucru în furn, la pătul, la cai. Scoase apoi ciutura plină din puţul de lîngă palanul de scînduri şi sorbi adînc. Se pomeni privindu-şi îndelung chipul în apa lină, cum făcuse în oglinda cu rame de scoici din cula lui „Boier Moangă". Îşi pipăi obrajii de-a lungul unor adînciturі noi, pe care nu le mai văzuse pînă atunci, şi se întinse la vorbă cînd cu el însuşi, cînd cu chipul de pe luciul apei. Parcă ortacul îl înţelegea, îl sfătuia, îl încuraja. „Na, una caldă, alta rece!"

îi spuse Radu, iar chipul din apă încuviinţă că aşa este. Vestea cea mai neplăcută fusese că Ambrozu Superbiu se înapoiase fără ispravă. Adăugînd aceasta la neputinţa de a se îndestula cu arme din Oltenia, căpitanul se vedea strîmtorat în socotelile militare. „Unde mai pui, grăi cu gîndul său către cel din ciutură, că prin împrăştierea silnică a pandurilor de la Rîureni spatele frontului nostru de pe Carpaţi a ajuns fără apărare! Acum, chiar că stau la cumpănă"... „Nimic nu topeşte mai mult ca îndoiala", i se păru că aude şoptindu-i un vălurel cît unghia. „Fierul, cît este de fier, şi tot îl înmoaie focul", se pomeni că răspunde el, dar cel din unda apei i-o reteză: „Căpitane, de ales ţi-ai ales drumul! Nu te mai muieri!"

Înciudat, Radu zvîrli ciutura în afund, apoi îi păru rău. S-ar fi cuvenit să-i mulţumească. Ar mai fi avut şi altele de mărturisit. Cum să nu se perpelească, dacă este dezbinare? Şi cum să fie unire, cu atîţia uneltitori? Cum să răzbească acel cuget comun, acea pită rumenă la faţă — chit că mai are şi gogoloaşe —, cînd se lovesc cap în cap interesuIile ălor mari cu ale ălor mici, chiar cînd stau pe aceeaşi linie de bătaie, precum Kossuth cu nobilii care îl înconjoară, precum neguţătorii cu golanii, precum alde Hoffmannii cu băieşii?... Şi încaltea dacă ar fi numai atît! Însă îndoiala se strecoară şi în inimile tari, atunci cînd zîzaniile pun stăpînire şi pe ortacii de-o seamă-le. Ce se întîmplă în ţara asta mare? Popii papistaşi ca şi popa ăl mare din Sibii, Şaguna, îl încurcă pe Iancu în iţele lor; cărturarul cărturarilor noştri, Bărnuţiu adică, nu vede că bîta are două capete; Kossuth-baci încă mai pregetă, nu înţelege că mătura lui nu curăţă bine şi că i-ar trebui un tîrn... Cum să meargă bine recrutaţia în armia honvezilor, dacă nici acum, după ce între Viena şi Budapesta s-au dat cărţile pe faţă, deziobăgirea încă mai întîrzie pe ţara transilvană? Are dreptate sărăcimea cînd spune propagaţnţilor pentru oastea lui Kossuth: „Să meargă cei cu diplome pe piele de cîne!" Ce se întîmplă în Petrila asta mică? Bleste-

mat fie ceasul cînd mi-a ieşit în cale învăţătorul Petron, om cu carte rău înţeleasă! Asmute oamenii care n-au nimic de împărţit între ei, conturbă apele de un an de zile; un vierme care se crede şarpe, precum şarpele se crede zmeu; ţărîna oricît ar ridica-o vîntul, preţul ei tot nu creşte... Dezideriu? Gură bogată, care socoate, ca şi dascălul romînilor din sat, că dragostea pentru neamul său se întemeiază pe împilarea celor de altă limbă. Vornicul Drăgan? Un închipuit care se îndeasă ca musca la coada calului, fără să priceapă că pe unde cioplește el lemne, alţii au adunat surcele... Smintesc cu toţii capetele oamenilor şi nu încetează a-şi arăta colţii nici acum, cînd revoluţia e strîmtorată de atîţia duşmani văzuţi şi nevăzuţi, încît ar putea să hrănească cu ei toţi cîinii din împărăţie... „L-ai uitat pe Moacă!“ ar fi putut să-i amintească năluca din ciutură. Dacă Zăican n-ar fi îndepărtat-o cu năduf, i-ar fi răspuns: „Şi Moacă, şi Balog, şi alţii de-ai mei care acuma zoresc foc-nevoie... Dar încrederea în ei n-am pierdut-o. Ne-om mai ciondăni, nu mă îndoiesc. În cele din urmă, ne-om împăca. Ştii de ce? Pentru că poartă în sufletele lor bună-credinţă. Şi vitejie.“ Dacă Radu s-ar fi aplecat peste ghizduri şi s-ar fi oglindit în luciul de jos, ar fi auzit un glas de mulţumire: „Ai dreptate! Nu este vrednic să conducă acela care nu are încredere în oameni! Toate bune, dar l-ai dat uitării pe István!“ Aici căpitanul ar fi tresărit: „Da, ucigaşul Anuţei, ucigaşul lui Miklós, ucigaşul credinciosului Lăbuş! Plec fără să fi pus mîna pe el, dar între datorie şi răzbunare, aleg pe cea dintîi.“

Îi vîjîia capul. Simţea tîmplele încinse.

Maria ieşise pe prispă. Îl urmărise din uşa tindei. Ghicise zbuciumul care îi săpa voia bună, precum apa malurile.

După un timp, Maria coborî treptele pridvorului, se apropie de omul care nu mai isprăvea de ciocănit şi îl învălui cu o privire înrourată sub gene.

— Dragule, sînt neliniştită. Pe lîngă toate cîte griji ai, îţi mai adaugi şi grija mea. Poate că...

El ridică ochii, se scutură de gînduri, se însenină şi zîmbi precum un copil după o toană de plîns cu soare. Vru să răspundă, dar Maria îşi lipi palma de gura lui, ca o dezmierdare.

— Da, Radule, poate că te voi stingheri, poate că mai înţelept ar fi să rămîn acasă, cu copiii....

Femeia spusese asta cu glas tremurînd, cu inima temătoare că bărbatul se va învoi.

— Asta nu! Soarta noastră este legată pe veci. De mult, din ziua cînd ne-am cunoscut la Arminden... Mai ţii minte?

Acum ar fi vrut să răspundă ea, dar Radu îi potoli pornirea cu o îmbrăţişare.

Începu să cadă boarea înfrigurată a serii.

— Radule, să cinăm. Şi Cătălinei i-i foame. Vină şi tu sus.

Maria urcă sprintenă treptele tîrneaţului. Era fericită. Zăican rămase în picioare, lîngă butuc, şi începu să strîngă uneltele.

Cînd femeia mai ieşi o dată în pridvor, întrezări o umbră care se strecura pe lîngă uluci. Făcu ochii mici, încercînd să străbată prin sita înserării. Pleoapele ochilor stoarseră lumină — şi Maria văzu. Nu se înşelase, nu i se năluci se. Un om sau o dihanie trecuse drumul. Acum se prelingea pe lîngă tufanul cel mare. „Să fie vreo ştafetă care nu ne cunoaşte casa?"

Ochii ei se rotunjiră mari, a nedumerire. Urmăriră umbra, dar aceasta se furişase de la tufan la puiul de brad sădit de Radu, semn al nemuririi, în ziua celei mai de dragi amintiri, ziua cînd iubirea lor se pecetluise în fînul proaspăt din casa clădită de Radu.

Nedumerirea nu stărui. O scăpărare îi fulgeră mintea, şi Maria înlemni cu vorba spurcată pe buze: *„Ăla!"*... Încercă să ţipe, să dea de veste omului ei, dar sunetul rămase în gîtlej.

Încercă să fugă în casă, după arma ei, dar picioarele nu răspunseră poruncii.

Ar fi fost şi tîrziu... Umbra se făcuse muşuroi. Înghenuncheat, vrăjmaşul vîrîse ţeava unei carabine prin deschizătura ulucilor. Era îndreptată spre Radu.

Într-o clipă cît un veac, femeia înţelese primejdia. O putere venită din străfunduri îi descleştă mădularele şi îi încordă trupul. Ţîşni de pe prispă. Din cîţiva paşi, zburaţi parcă, Maria ajunse în dreptul lui Radu şi îl acoperi cu corpul ei, dîrză ca o stană de piatră, cu braţele întinse în lături ca o răstignită.

În clipa cealaltă, carabina se dezlănţui. O dată, de două ori.

Trupul nevestei rămase mai întîi drept, în aceeaşi încordare halucinată. Apoi se prăbuşi în braţele bărbatului, care nu avusese vreme să priceapă grozăvia. Mai trecură alte clipe de împietrire, pînă cînd un izvor de sînge cald, gîlgîit din inima ciuruită a Mariei lui, îl dezmeteci.

Era prea tîrziu.

CLOPOTIVA

Ostilităţile dintre Viena imperială şi Budapesta revoluţionară se purtau pe mai multe fronturi, iar soarta armelor nu se întrevedea a fi binevoitoare celor care desfăşuraseră stindardul unor vremuri mai fericite. În capitala Austriei proletariatul fusese îngenuncheat pentru a doua oară. Trupele banului Jelacici continuau înaintarea spre inima Ungariei, ţinînd să cucerească mîndrul oraş care la 15 martie înălţase steagul libertăţilor. În munţii din mijlocul Transilvaniei, revoluţia iobagilor romîni îşi urma destinul, pîrjolind castelele seniorilor, dar apărînd totodată satele de unităţile ungureşti care, încadrate cu ofiţeri din aristocraţie şi rău îndrumate de la centru, păzeau marile latifundii. În acele zile de încordare supremă, paşii celor două tabere cristalizate în jurul lui Kossuth şi Iancu aveau să pecetluiască soarta celor două revoluţii neputincioase să găsească firescul drum, mergînd alături una de alta. În deşert se străduise Bălcescu, ajuns la Sibiu, să convingă pe cei din Comitetul naţional că trebuie să se scuture de influenţa generalului austriac. În van fuseseră eforturile aripii revoluţionare maghiare de a impune o atitudine înţeleaptă faţă de durerile romînilor. Politica Vienei, de crîncenă învrăjbire, triumfa. În cele din urmă, toate punţile înfrăţirii armatelor revoluţionare fuseseră rupte prin voinţa lui

Kossuth. Întărîtat de ultima adunare avramistă, care, în plină revoluţie, se încheiase cu nesăbuita lozincă „Trăiască împăratul!", acesta răspunsese cu o şi mai nesăbuită proclamaţie către valahi: „Mai bine era dacă nu v-aţi fi născut, că nici un răzvrătit nu va fi graţiat" — limbaj care reflecta trufia nobililor faţă de fostele „slugi", înfricoşînd şi asmuţind totodată masele de iobagi.

Doar într-un colţ de ţară, în Haţegul de Jos, mişcarea răzvrătiţilor mergea pe picioarele ei, în ciuda neînţelegerilor locale. Jienii şi streienii se ţineau încă tari.

Radu Zăican stabilise comandamentul trupelor sale în sat la Uric, de acolo avînd putinţa, prin ştafete călări, să fie în legătură neîntreruptă cu cele şase companii ale sale — fostele cete care strîngeau ca un cerc miezul Ţării Haţegului. La poalele muntelui Zagu din Uric se ţinuse într-o seară cu ploaie rece şi lapoviţă timpurie sfatul militar al vechilor căpitani, întregit cu Abasarabă şi cei trei ofiţeri de grăniceri. Recunoscuseră cu toţii că planul întocmit de Zăican avea chezăşii de reuşită: lovitură pe neaşteptate, concentrică şi totodată cu tăierea legăturilor dintre viitorii asediaţi şi alte redute de pe latifundii. Atacul începea a doua zi tîrziu, înainte de căderea nopţii, urmînd ca pînă atunci unităţile să fie puse în linie de bătaie, într-o anumită desfăşurare. Iureşul se da întîi asupra castelului din Clopotiva, apoi, pe rînd, asupra celorlalte cuiburi de seniori. Doar fostul feldvebel Vlădoi, acum căpitan, fusese de părere ca lupta să pornească prin lovirea mai întîi a castelelor şi conacelor mai mărunte şi mai uşor de cucerit, şi anume a sălaşelor baroneţilor Moor, Puy şi Budoy, pentru ca astfel principala redută să fie pusă de la început în neputinţă să primească ajutoare din afară. Însă Zăican se încăpăţînase. Poate fiindcă marele lui of era culcuşul baronului de Nagy Klopotiva, unde iobăgise cîndva împreună cu preotul Niculae şi mai toată suflarea Petrilei. După o scurtă rezistenţă, Vlădoi fusese ne-

voit să se supună, foştii căpitani de cete alegînd calea arătată de Radu.

În tabere, ca şi printre oamenii care îl înconjurau în chip de stat-major, domnea înfrigurarea ajunului de bătălie. Zăican simţea şi el furnicare, dar făcea sforţări să şi-o stăpînească — şi izbutea —, căpitanul de azi nemaifiind cel de dinaintea năprasnicei morţi a Mariei. Durerea îl frînsese. Se închisese în el. Devenise ciufos. Greu mai intra cineva în apele lui. Puterea voinţei îi revenise, însă cu preţul urii care crescuse şi înflăcărării care pierise.

În noaptea aceasta, după împrăştierea căpeteniilor la bazele lor, căpitanul cel mare, adăpostit doar cu cîţiva inşi pe aproape în coliba de butuci de sub culmea Zugului, nu izbutise nici măcar să aţipească. Afară ploaia cernea mărunt, cu ace reci. Din cînd în cînd, străjile dădeau semn că erau treze, mărind astfel senzaţia de singurătate. Alături de coliba din trunchiuri necojite în care Zăican îşi chinuia gîndurile, dormea Ion Abasarabă, înfundat într-un frunzar de foi veştede. Îl doborîse oboseala zilelor din urmă, neputinţa de a înjgheba o conducere reprezentativă a ţinutului. Planul a fost amînat pînă după cucerirea redutei de la Clopotiva, reuşită care ar fi putut înrîuri în bine asupra preoţilor, notabililor din sate şi cadrelor din regimentul montanistic. Zăican fusese şi el amărît de nereuşită, însă nădejdea nu şi-o pierduse; îşi propusese ca, după atac, să reia el de la început truda aceasta, hotărîtoare pentru desfăşurarea viitoarelor operaţii militare.

Acum, în noapte, povara răspunderii îl copleşea pe măsură ce-i sporea nerăbdarea. Îşi dădea seama că se încărcase cu o grea răspundere pentru atacul de a doua zi, cu atît mai mult cu cît începură să-l încerce unele îndoieli iscate o dată cu argumentele căpitanului Vlădoi, care nu erau de lepădat. Ploaia stăruia. Zăican nu putea închide ochii şi nici să îndrepte firul gîndurilor numai către ceea ce avea de înfăptuit o dată cu ivirea zorilor, deoarece ele se întretăiau cu alte gînduri care i se îngrămădeau sub ţeasta încinsă. Erau povara nu mai puţin copleşi-

toare a amintirilor de ieri, de alaltăieri. Oricît încerca să găsească la oamenii lui un reazem zdravăn în lupta care de astă dată începea fără întoarceri din drum, moartea Mariei îi răpise cel mai de preţ sprijin al vieţii. Aşadar, nu numai voinţa lui, dîrzenia şi credinţa nestrămutată în dreptatea pe care o apăra, îi dăduseră puteri în aceşti ani de zbucium, ci şi trăinicia femeii care îl înţelesese, care nu-l stingherise nici măcar cu o vorbă de la calea lui spinoasă şi-i dăruise linişte prin dragostea şi devotamentul ei, prin grija de casă şi de copii. Radu simţea acum, mai mult decît altădată, că femeia luminează viaţa precum soarele pămîntul; înţelesese cît de necesară îi fusese Maria — ca aerul şi apa. De-ar fi fost acum alături de el, sub acest acoperiş de bîrne, cîtă putere i-ar fi insuflat ochii ei iubitori, vorba înţeleaptă, încrederea că totul se va sfîrşi cu bine!

Cum se putuse întîmpla nenorocirea? cum de nu prinsese el năprasnicul fulger înainte de a fi străpuns inima Mariei? erau întrebări ce şi le punea şi îl chinuiau fără încetare. Oricît storcea prin sită proaspetele răni, tot nu izbutea să lege faptele clipă de clipă, aşa cum se întîmplaseră ele. Cînd trupul Mariei i se lăsase moale în braţe şi apoi înţepenise într-un ultim zvîcnet, s-a lăsat şi peste mintea lui o beznă adîncă. A mai putut descifra pe buzele femeii o vorbă: „Radu!", şi în luciul ochilor ei negri o frîntură de mulţumire pentru viaţa pe care o ocrotise cu preţul vieţii ei. Atît! Apoi ornicul vremii încremenise, precum inima Mariei. Radu avusese senzaţia că timpul încetase a mai măsura depărtările şi că el însuşi trăia o viaţă de dincolo de moarte. Aproape că nici nu-şi mai aminteşte ca lumea toate cîte s-au petrecut după ce i-au smuls femeia din braţe. Îi vîjîia prin cap o auială, iar mintea înota în pîclă deasă. I se vorbea, el asculta, dar prindea numai crîmpeie. În rarele clipe de dezmeticire încerca să strîngă oamenii din juru-i, să încropească potere pentru prinderea ucigaşului şi înţelegea cu greu că grupuri numeroase de petrileni porniseră

de mult în căutarea făptașului, în ciuda nopții care înnegrise cerul și a neputinței de a străbate fără ochi de pisică sălbatică prin desișurile pădurilor. După care cădea iar în muțenie, cu priviri răvășite și suflet buimac.

Se strînseseră atunci în Lunca-Florilor toate inimile Petrilei, ca la o deznădăjduită chemare din corn de zimbru. Satul întreg se cutremurase de înfricoșătoarea veste, răspîndită cu puterea focului de armă ucigător, de-a lungul și de-a latul Jiurilor, și gloate de femei de toate graiurile și închinările îngenuncheară în ogradă, în colbul din drum, de jur împrejurul casei pe prispa căreia zăcea, cu un fir de zîmbet cusut în colțul buzelor reci, nevasta căpitanului. Radu însuși îngenunchease istovit, cu privirea pierdută, și murmura în neștire un vechi al lui cuvînt de dragoste: *Virágom...*

În noaptea asta de pe Zugu, cu ploaie repetînd parcă ecourile unui prohod, căpitanului i se perindau ca prin vis frînturi din scurgerea celorlalte zile. Sobor de preoți deschisese convoiul, cerșind în graiul cîntat al ritului ortodox odihnă sufletului și lăudată pomenire pentru papistașa ce se încredința țintirimului băștinașilor. Căpeteniile cetelor din munți, însoțite de mulțime de ostași trimiși în tristă solie de la fiecare companie, călăreau îndoliați de urgia ce se abătuse asupra căpitanului lor. Radu își mai aduce aminte cum el pășea în urma carului tras de Prian și de șase perechi de boi cu zăbranice negre în coarne. Maria zăcea acolo, sub ochii lui, îngropată în flori, împodobită cu tot ce lunca, pajiștile de jos și plaiurile de sus putuseră să dăruiască din roada toamnei cu petale gingașe și multicolore. Flăcăii vornicului de sat străjuiau carul, purtînd panglici negre la clopuri. De o parte și de alta a drumului, minerii de toate națiile se înșiruiseră cu lămpașele aprinse. Polonezii dădeau cinstire cu armele, ca după bătălie, eroilor ce s-au jertfit. Sus, acolo unde clopotele bisericuței de lemn înfiorau văile cu dangătul celui din urmă drum; acolo unde Anuța Sluguț se pristăvise ca cea dintîi victimă a unei

răzbunări odioase; acolo unde cu ani în urmă Radu Zăican durase pruncilor valahi acea şcoală românească la temelia căreia Marişca lui Horváth Sándor pusese rîvna braţelor ei — dealul Maleia părea un muşuroi împînzit de furnici. Mulţime venită şi din alte sate aducea astfel prinos femeii care îndulcise anii de luptă ai celui ce întruchipa năzuinţele obidiţilor şi fără de care speranţa lor ar fi murit ca o candelă fără untdelemn. „Îngropaţi o stea!" şoptise Radu cînd bulgării de pămînt începuseră să lovească sicriul. A căzut o stea... îşi repetă de atunci fără încetare.

Rănile sufletului — ca rănile trupului: se tămăduiesc, dar lasă urme. Cu atît mai vîrtos cînd nu sînt încă tămăduite de-a binelea: aţîţate de para amintirilor, ard cu vîlvătăi. Iar de le zgîndări, cresc în lăţime şi se adîncesc pînă ajung la os. Atunci se alege într-un fel: ori te dau pe veci pieirii, ori te oţelesc pentru loviturile ce vor veni. Aşa se va fi întîmplat în curgerea veacurilor cu mulţi care au înscris pe răbojul lor nume de răzvrătiţi. Aşa s-a întîmplat şi cu Zăican, căruia îi trebuia ceva care să-l zguduie pentru a doua oară, ceva care să-l scoată din durerea înnăbuşită în muţenie, să-l trezească din buimăceala soră cu ologeala, să-i redea cerbicia îngenuncheată. Acel ceva nu se lăsase aşteptat. Zvonuri aduse de fugari şi de ştafetarii căpitanilor îl vestiră, a treia zi după înmormîntare, că se adeverea ceea ce unii dintre ei presimţiseră. Domnii stăpîni ai pămînturilor treceau la atac. Adulmecînd că revoluţia îşi juca ultima carte şi că o va juca prost, baronul Pogány de Nagy Klopotiva şi contele Kendeffy de Sîntă-Măria-Streiului se întăriseră cu arme şi mercenari. Satele urmau să fie pedepsite fără întîrziere, iar iobagii — aduşi la muncile de toamnă, la cărăuşie şi cu deosebire la smulgerea rădăcinilor rămase pe locul pădurilor tăiate în iarna trecută pentru lăţirea pămînturilor de arătură. Nobilii ţinteau astfel ca din recolta viitoare să-şi scoată cu vîrf şi îndesat paguba ce o

suferiseră în acest an de rebeliuni. În afară de cele două mici garnizoane permanente la castele şi de proaspeţii mercenari plătiţi în soldă privată, Pogány şi Kendeffy se bizuiau şi pe sprijinul nemărturisit încă al generalului austriac de la Sibiu, ca şi pe ajutorul indirect al grănicerilor romîni. Da, se întîmplase şi acest neînchipuit act de supunere: regimentele de grăniceri din Orlat şi Năsăud reînnoiseră jurămîntul de credinţă către împărat! Mare temei nu se putea pune pe ostaşii romîni, ţărani din cap pînă-n picioare, dar, oricum, noul jurămînt îi obliga cel puţin la neutralitate.

Pentru ca biruinţa trecutului ce renăştea să fie sigură, nobilii Haţegului recurseră mai întîi la vechea armă a înspăimîntării prin teroare. Satele Boiţa, Pîclişa şi Sîn-Petru au fost înconjurate cu trupe de mercenari; s-au ridicat la intrările în sate şi la răscruci spînzurători; apoi, din uliţă în uliţă şi din colibă în colibă, toată suflarea în stare să ţină o unealtă în mînă a fost strînsă, trecută printre vergi, legată cu funii şi pornită spre castele; cei care încercau împotrivire rămîneau atîrnaţi în furcile de la capul satului. Pe latifundiul din Ciopia al contelui Kendeffy se săvîrşiseră orori mai grozave decît pe vremea tătarilor. Acolo rezistenţa fiind mai puternică, o duzină de iobăgiţe îndărătnice au fost legate de mîini şi de picioare şi zvîrlite pe un stog de fîn, căruia i s-a dat foc în văzul bărbaţilor aflaţi în neputinţă să le apere. La Fărcădin fuseseră prinşi opt iobagi care încercau să se strecoare spre codrul de la Silvaşu. Capetele lor au fost trimise pe blide de lemn, cîte unul pentru fiecare sat de pe Streiul mijlociu, spre luare-aminte; şi cu cîte o ţidulă semnată de vătaful vătafilor, Wilhelm de Rozsdamentes de la Orlea, bătută cu fier pe ţeastă. Pe romîneşte, hîrtia glăsuia aşa: „Păcătoşilor le-am tăiat doar capetele, cu toate că ar fi meritat o pedeapsă mai mare".

La auzul tuturor acestora, Radu Zăican se reculese. Ţîşni din fundul de prăpastie al deznădejdii

tot atît de năvalnic pe cît de fulgerători fuseseră plumbii care ciuruiseră inima Mariei. Se mustra chiar. Nu căindu-se pentru timpul închinat jelirii singurei femei pe care o iubise, ci fiindcă nu ştiuse de la început să-şi îndrepte durerea pe făgaşul urii, al răzbunării, care să-i săreze inima. Iar acea răzbunare o simţea acum neîndestulătoare dacă s-ar fi dezlănţuit doar asupra unui ins oarecare, fie el chiar ucigaş de rînd, ci asupra marilor duşmani ai vieţii. Cu ei voia să se răfuiască. Zăican trimise oameni de olac la ascunzătorile din păduri şi peşteri pentru ţinerea acestui grabnic divan al căpitanilor la Uric, iar el galopă vijelios într-acolo, zelos să prindă din urmă timpul pierdut. Comandanţii companiilor sale nu se arătaseră însă nevolnici în zilele cînd îi respectaseră durerea. Trif Alupetreacătă părăsise adăpostul de la Şase Peşteri şi îşi aciuase tabăra în nişte viroage de la Nucşoara, ca să fie mai în coasta Clopotivei şi în apropierea satelor de pe Strei ameninţate de invazia haitelor, iar Rusalin îşi împărţise tabăra în aşa chip, încît una dintre ele, cea de la Livadia-de-Coastă, să aibă în pază posada Merişorului. Căpitanii ţinuseră şi un sfat fără Zăican, urmat de alte deplasări de cete, aşa că înaintarea vrăjmaşilor spre izvoarele Streiului şi Jiurilor putea fi lovită şi din faţă, şi din coaste. Erau însă nerăbdători. Făcuseră treabă la sfatul lor, dar se şi gîlceviseră, aşa că simţeau nevoia unei mîini de fier care să-i călăuzească mai departe şi să le poruncească atacul nu în apărare, ci cu năvală la redutele de unde îşi făceau vînt slugoii grofilor. Ştiau că vijelia culcă şi trestia, şi stejarul, totuşi nu se temuseră că Zăican şi-ar lepăda catanele şi misia, precum cucul oul; adăstaseră cu înfrigurare ca omul lor să-şi încheie tainul de suferinţă. De aceea, au răsuflat uşuraţi văzîndu-l iarăşi între ei mai aprig ca oricînd, chit că îi îndurerau faţa lui chinuită, părul care îi albise tîmplele într-o singură noapte de veghe, uitătura lui aspră şi vorbele bolovănoase, nemeritate şi usturătoare la ficaţi.

Ziua se lăsase rugată. Cumpăna nopții trecuse de mult, dar revărsatul zorilor sta ferecat între nori vineții. Abia tîrziu, nemărginita negreală a cerului făcu loc unei abureli care împînzi întreg arietul cu o culoare cenușie.

Răzvrătiții n-aveau nevoie să vadă, ci doar să nu fie văzuți. Burnița care se destrăma greu de pe caierul ei încîlcit era binevenită, cu toate că vîrîse înfrigurare în oase. Numai în oase. Altfel, oamenii, dimpotrivă, se bucurau. Compania lui Balog al Văsii ieșise din bungetul dintre pîrîul Ciuta și Muntele Saxilor și se pitise în aliniere de-a lungul unei chingi de pădure tînără, pe valea Picineaga, la depărtare de Clopotiva doar cît zborul unui erete rănit. Rusalin își împreunase cele două tabere într-un detașament larg, desfășurat între Nucșoara și Gura-Zlata; acolo făcu joncțiune cu oamenii munților de jos, ai lui Trif și Moacă al Tătarului. Pînă la al doilea conac al zilei, Clopotiva era încercuită și dinspre miazăzi, între Retezat și Vîrful Pietrei, de peșteranii lui Bou Stamate și ai căpităniței Fira, care poposiseră sub Măgura Zimbrului de către satul Rîu-de-Mori. Înaintarea se făcuse anevoios. Nu din pricina vremii, ci pentru că ordinul lui Zăican era să se ocolească satele. Oamenii Firei trebuiră să se strecoare cu multă băgare de seamă la înălțimile care cinguiau mijlocul Retezatului, mai întîi printre steiuri detunate, prin adîncături de ponoare, apoi prin puhoaiele de pîrîiașe cu vărsătura în Rîu-Bărbat și Rîu-de-Mori. Companiile care se apropiaseră dinspre răsărit ar fi avut și ele de întîmpinat mai puține greutăți, terenul fiind cînd neted, cînd cu coaste de muscele line, însă porunca a trebuit să fie păzită strașnic, așa că oamenii au călcat mai mult prin afundișuri de păduri, pe pămînturi clisoase de rovine ori prin găvanele care tărcau cîmpiile din față.

De-abia tîrziu, după al doilea nămiez, burnița se risipi, norii se mai scămoșară și începu să se întrezărească fruntea tești a Retezatului și cea semeață a Țarcului, iar dincolo de Clopotiva — vîrfurile dinspre Poiana-Ruscă. Dar pînă la acel ceas, treaba

fusese dusă la bun sfîrşit. Oamenii se odihneau prin luminişuri, înfulecau din ce aveau prin traiste şi îşi zbiceau ţundrele ciobăneşti ori mundirele ostăşeşti.

Castelul, cu vastul său parc natural, fusese înconjurat din toate laturile la mai puţin de trei săgeţi cu întinsură largă. Doar drumul dintre Clopotiva şi tîrgul Haţeg nu putu fi gîtuit, paza fiind mare, pe acolo aflîndu-se în du-te-vino caleşti şi rădvane cu domni făloşi. La castel se petrecea...

— Ei, Abasarabă, eşti gata? întrebă Radu Zăican cînd îşi strînse căpeteniile pentru un ultim şi scurt divan.

— Da, Radule căpitane. Iscoadele au pătruns de mult în curtea castelului, şi acum, în acest fapt al înserării, tăinuiesc pesemne cu slugile credincioase nouă. Cînd noaptea se va lăsa neagră, mă voi prelinge şi eu între ele, încălecînd zidul acolo pe unde ştiu eu de mult...

— Căpitane Opran, dumneata şi ceilalţi ofiţeri aţi făcut controla armelor? Nu cumva se va fi umezit fultuiala?

— Treaba este în curgere. Cam într-un ceas de vreme, o vom găta-o. După cît văzui pînă acuma, totul se află în bună ordine.

— Firă, strînge carele cu proviant în roată de bivuac.

— Făcut! răspunse căpitănița.

— Găseşte adăpost cailor.

— Găsit!

— Bine! Lasă-i sub o pază bună. Bursan va lua comanda companiei tale. Tu vei colinda de la una la alta şi de la toate la mine. Vei duce şi aduce ştiri şi porunci despre mersul încăierărilor pe grupe.

După atîtea zile întunecate, cea dintîi înseninare se ivi pe chipul căpitanului în seara aceea, în clipa cînd ajunsese pe Zugu un detaşament de mineri din Petrila. Erau amestecaţi: romîni, unguri, nemţi şi polonezi, sub conducerea iscusitului Bandi Suge-Bute. Se părea că dihonia dintre băieşi se spărsese,

ori era pe cale. Un alt grup, mai micuţ, îl alcătuiau sătenii din Petrila, pînă una-alta căpitănii de Moga. Drumuiseră pe zloată de noroaie. Erau înarmaţi cu topoare. Numai polonii aveau arme de foc.

Zăican rîndui locul fiecărei companii. Drumul spre Haţeg urma să fie închis mai tîrziu, o dată cu pornirea atacului, care pornire se va da nu prin sunet de corn sau bucium, ci cu pălălaia unui foc aprins pe gruiul din apropiere. Iureşul va fi cu descălecare peste zidurile împrejmuitoare, prea puţin înalte şi destul de tocite de vremi. Atacul cel greu se prevedea la poarta mare a castelului, masiv ghintuită, care da în drumul lat, bolovănit pînă la satul Grădiştii. Acolo, Zăican va conduce lupta — dacă va fi luptă, că se putea întîmpla ca cei furişaţi înăuntru să deschidă poarta.

— Gata, măi?

— Gata! răspunseră toţi.

— No, atunci haide! Irăă! rosti Zăican cel mai scurt ordin de zi din cîte s-au pomenit vreodată.

Apropierea de zidurile castelului se făcu fără zarvă, cu aceiaşi paşi înfundaţi, dar joavinele ciobăneşti din parc şi de la ocolul cailor de rasă prinseră de veste înainte ca atacanţii să apuce a se căţăra. Slujitorii de curte, mercenarii de sub corturi şi bicigaşii rădvanelor şi landourilor care aduseseră pe baroneţi la petrecere dădură buzna la ziduri. Fără arme — neavîndu-le la îndemînă şi nebănuind ei că ar putea fi vorba de un atac din afară. S-au înspăimîntat abia cînd au întrezărit, vag, umbre care escaladau împrejmuirea. Zăpăceala a folosit oamenilor lui Zăican: aproape toţi au izbutit să sară în curte, să se grupeze pe căprării mici şi să ocupe fişii de teren ca bază de pornire către castelul ce se profila în mijlocul parcului. Izbînda — prima lor izbîndă — fusese uşoară mulţumită şi faptului că zidurile nu erau mai înalte de-o prăjină muntenească. Lipsit de şanţuri cu apă şi de bastioane pe creste, construit din blocuri furate de la ruinele Sarmisegetuzei, care se îmbinau însă cu

bolovani de rîu lipiți prin mortare roase de ploi și de ani, acest amestec de zidărie găurită nu se putea făli ca întăritură de cetate.

Lovitura prin surprindere își făcuse efectul. Lupta începu dezordonat, mai mult orbecăit. Larma stîrnită de cîini, de slugi și de mici dregători ai curții, zurba și poruncile contradictorii din mijlocul firavei gărzi permanente și ale mercenarilor buimăciți de somn, aflați în căutarea armelor puse în piramidă, lipsa unui comandant în stare să înfiripeze o rezistență disciplinată, ca și întunericul, prielnic doar celor care, trăiți la pădure, erau obișnuiți să vadă ca huhurezii — toate se dovediră de folos năvălitorilor. Bazele lor de pornire din fața pereților interiori își lărgiră ariile. Căpitanul Opran încropi un lanț de crainici de la grupă la grupă și porunci primele salve. Se răspunse tot cu focuri, întîi la nimereală, apoi din ce în ce mai organizat, pe măsură ce bezna se destrăma sub razele ciobului de lună care se ivise. Atacanții începură să înainteze. Fiecare pîlc pe socoteala sa, dar mica garnizoană — singura formație, din toată liota de paznici, care cunoștea terenul și buna mînuire a armelor — se dezmeticise, luase poziții de apărare la adăpostul numeroaselor calești din mijlocul curții și ținea cetele sub un foc repetat. Avînd numai spatele acoperit, acestea se văzură silite să primească lupta în poziția culcat — deci de apărare, nu de năvală. Curînd, simțiră nevoie de sprijin. Însă numai cinci căpitani reușiseră să-și introducă trupele în curtea castelului. În spatele lui — de unde un atac ar fi putut încolți garnizoana și mercenarii între două focuri —, luptele se dădeau încă sus, pe meterezele de piatră și bolovani. Tocmai acolo se aflau întăriturile cele mai înalte, iar șanțul din afară avea adîncime de cîțiva metri. Sectorul acesta de străpungere căzuse în seama companiei pe care Fira o lăsase sub căpitănia lui Bursan. Bătrînul se luptase cu strășnicie, dar picase de la primele încăierări, tăiat de o spangă. Deșiratul preluă comanda, însă la rîndul lui aștepta întăriri.

Fira se prelinse pe lîngă pereţii din afară ai zidurilor, pînă la oamenii care o impuseseră căpitănia. Simţind-o lîngă ei, se voinicira, sărira de la înălţime mare, şi primira lupta cu încleştare pieptişă. Pas cu pas, duşmanii cedau sub loviturile paturilor de puşcă mînuite ca bîte ciobăneşti. După care Fira alergă la locul încăierării ce se desfăşura în poarta cea mare, ca să raporteze fratelui şi să primească alte porunci. Poarta nu avea pod cu scripeţi, ca la castelele medievale, dar şanţul din faţă era adînc şi umplut cu apă. Legătura cu drumul se făcea pe o punte nemişcătoare, apărată de puşcaşi pitiţi în două mici turnuri laterale, ca şi de cei care trimiteau plumbi prin numeroasele ferestruici săpate anume în zid. Încăierarea era în toi, cu repezi schimburi de focuri de la distanţă, tocmai ceea ce n-ar fi vrut Zăican, fiindcă împiedica apropierea pentru luptele corp la corp, de care nu se temea. Dimpotrivă. Radu comanda unităţile pestriţe de mineri şi săteni petrileni. Se dăduseră cîteva asalturi, în fruntea atacanţilor aflîndu-se Moga şi Suge-Bute, dar pierderile impuseseră retragerea. Din şanţ răzbeau vaierele unor răniţi. Numărul morţilor sporea. Căpitănita se şi împiedică de leşurile cîtorva.

— Ce ştii de Abasarabă? o întrebă fratele cînd aceasta se tîrî pînă la el, în răstimpul dintre două încărcături de puşcă.

— Nimic! Mi-e teamă că-l vor fi prins...

— Cată-l! Ceilalţi de unde trag?

— Au răzbit în curte. De acolo se aude răpăitul. Dar nu se pot apropia de cuibul năpîrcilor...

Căpitanul cumpăni: Cei dinăuntru au căzut în capcană? Să lase poarta şi să pătrundă cu ai lui în curte, sărind zidurile laterale pe urmele celor care luptau acolo? Nu! Ar fi însemnat să deschidă singur încercuirea în punctul cel mai periculos: vadul de la drumul mare.

— Firă, grăi el într-un alt scurt răgaz al focurilor. Adu-mi din car doi săculeţi cu fultuială. Stai! Ba, du-te! Dar ia-o şerpeşte!

Încrucişarea focurilor se înteţise. Radu vru să mai spună ceva, însă femeia se făcu nălucă. Luna trimitea raze din ce în ce mai luminoase.

Poleacii trăgeau de mama focului şi cu spor. Cîţiva se dezbrăcară, şi din două aruncături de braţe ajunseră, înot, de partea cealaltă a şanţului. Acolo izbutiră să intre într-un unghi mort. Dar dacă nu puteau fi ochiţi, nici nu puteau ochi. Sătenii petrileni le veniră în ajutor cu toporiştile. Doborîră cu ele spînzurătorile înfipte — pentru ei şi pentru robotarii localnici — de-a lungul drumului şi le întinseră peste şanţ în dreptul unghiului mort.

Fira se întoarse cu provizia de praf de puşcă, după care se prelinse mai departe, ca o ţiparcă, la bărboşii ei care luptau în condiţii şi mai vitrege dincolo de ziduri, în fund, spre castel. Din cîteva salturi peste puntea încropită din stîlpii furcilor, Zăican ajunse la adăpostul zidului de piatră. Cu ajutorul lui Kovács, meşter artificier de la Mina Nouă, vîrî sacii la ţîţînele porţii. Neavînd fitil, polonezii presărară pe jos o dungă de praf strîns din cartuşierele lor. Apoi amnarul îşi făcu datoria.

Explozia zgudui văzduhul şi văile toate, cu ecouri prelungi. Dar poarta, bine ghintuită în chingi de fier, nu se făcu ţăndări. Destul însă ca să iste spaimă, să oprească focul apărătorilor şi ca restul trupei să se avînte peste vechiul pod. Începu a doua fază a bătăliei — fără pierderi de vieţi — în faţa porţii aşchiate, care se prăbuşea treptat sub lovituri de topoare.

Cînd ultimele ecouri ale exploziei se stinseră, Zăican sumeţi capul, răsuflînd cu uşurare. Îşi întoarse privirile către ai săi, ca pentru mulţumire, numărătoare şi încurajare. Cu mirare îi fu dat să vadă de o parte şi de alta a vîlcelei pe albia căreia se întindea drumul grofesc, puzderie de licurici! Înţelese că nici el, nici ostaşii săi nu se aflau singuri. Erau opaiţele ţăranilor din Clopotiva şi satele apropiate. Licuricii roiau la răscoală. Se puseseră în mişcare şi înaintau ca o pădure de ste-

luţe spre locul încăierării. Ostroveni, grădişteni, zăicăneni trăiseră în zilele din urmă sub semnul groazei. Auzind focurile de armă, se îmbărbătaseră. Nu se îndoiau că Radu Zăican a trecut, în sfîrşit, la fapte — aşa cum fuseseră înştiinţaţi că se va întîmpla, îndată după nedeiea ce se ţinuse pe muntele Nedeiţele. Oamenii trăiseră de atunci, cîteva zile, cu sufletul la gură, între visul lor de eliberare şi crîncena realitate înfăţişată de furcile şi spînzurătorile înfipte la fiecare capăt de sat.

Licuricii purtau securi, baltaguri, ţapine şi coase. Unii nu aveau nici măcar atîta — ci doar colve şi ghioage primitive.

În scurtul răgaz cît Zăican îşi regrupase forţele pentru asaltul decisiv la poartă, apăru în faţa punţii de peste şanţ o procesiune stranie, ruptă din mulţuroiala de licurici. Era un grup de ţărani în frunte cu preotul Casian, care purta în dreapta o puşcă in cumpănire, iar în stînga, înălţată deasupra capului, o torţă aprinsă. Popa avea barba răvăşită şi ochii în nemişcare, sticloşi ca ai mortului căruia mîini pioase au uitat să-i închidă ploapele. În urma lui păşeau cîţiva oameni care aduceau pe umerii lor, plecaţi a umilinţă şi rugăciune, două năsălii. În poartă lupta reîncepuse, cu icniri scurte. Radu dădu cîteva îndemnuri, apoi se întoarse spre popă. Presimţea ceva. Sări pînă în dreptul năsăliilor. Smulse făclia, lumină feţele celor duşi dintre cei vii şi se cutremură. Erau Lucreţa şi Ambrozu.

— Cum? atîta apucă să întrebe.

— Căpitane, răzbună tu această păgînească faptă, auzi glasul preotului, ca venit de pe altă lume.

Oamenii de pe lături ar fi vrut să răspundă ei întrebării ce pusese Zăican. Ar fi putut să-i povestească — fie chiar numai cu vorbe scurte, gîfîite — că în ajun tinerii se pregătiseră de nuntit, dar, înainte de a se strînge lumea pentru datina credinţării, mercenari ai castelului o răpiseră pe Lucreţa din chiar casa părinţilor, o tîrîseră la curte, unde însuşi marele şambelan o batjocorise. Ce s-a mai întîmplat nu se ştie, decît că trupul ei,

aflat în spasmele morții, a fost atîrnat în furca cea mai înaltă din șirul spînzurătorilor ridicate de baronul Pogány la Grădiște. După care, frumosul Ambrozu, scăpat — nici asta nu se știe cum — de o capcană ce i se întinsese, și-a făcut seama pe loc, sub trupul bălăbănit al miresei, aruncîndu-se cu pieptul drept în ascuțișul unui cuțit al cărui mîner îl înfipsese, la înălțimea inimii, în lemnul spînzurătorii. Și multe altele i-ar mai fi putut spune lui Zăican oamenii care purtau năsăliile. Spre pildă că, după cîte auziseră ei din bătrînii ăi bătrîni, tot astfel ar fi sfîrșit viața, de mult tare, un rege al Dachiei, Dețebalus. Dar cine mai avea răgaz să dea lămuriri și să se țină de povești, cînd la poarta castelului bătălia se încinsese iar?

În curte, cele șase compănii continuau să fie ținute pe lîngă ziduri, sub focul mercenarilor, care aveau arme mai de soi și reușiseră să fortifice apărarea aliniind una lîngă alta, ca o baricadă, zecile de rădvane lăcuite, caretele cu arcuri aurite, caleștile cu blazoane, landourile și butcile de tot felul. Încolțiți, cetașii luptau cu înverșunare și se rugau în gînd să se lumineze de ziuă, încărcăturile lor de plumbi trebuind să fie trimise neapărat la țintă, deoarece praful de pușcă se împuțina. Iar căpitanii se întrebau, în focul luptei, unde se afla Abasarabă cu acele slugi ale grofului, cu care el socotise că va deschide drumul atacanților.

Într-adevăr, Abasarabă zăbovise peste măsură de mult. Fusese trădat de slujitorul în care își pusese nădejdea cea mai mare. Rănit, prins, izbutise totuși să se smulgă din strînsoarea unui mic notabil al castelului, despresurat fiind de cîțiva credincioși, fierari, curelari și hărmigari la cai, meșteșugari care aveau sălașele în niște chilii de odăi la spatele grajdurilor cu nobili armăsari de pustă.

Fostul faur al Petrilei înțelesese cît de lipsită de speranță era bătălia. Îi putea schimba sorții numai un atac năprasnic, venit dintr-o poziție nouă și cu mijloace neprevăzute de apărătorii grofului. Zorile începuseră să mijească. Ce a urmat a uimit deo-

potrivă pe atacaţi şi atacatori, îngrozind totodată pe cei din castel, care, de după gratiile ferestrelor urmăreau lupta cu inimile cînd înfricoşate, cînd trufaşe de mulţumire. Abasarabă recursese la tactica pîrjolului. Curînd, limbi mari de foc se înălţară din chiliile, hambarele, cuhniile şi grajdurile îngrămădite în colţul cel mai ascuns al curţii seniorului. Zeci de cai începură să necheze sălbatic în grajdurile încinse de flăcări. Altora li se dete drumul, ca să alerge speriaţi care-ncotro şi să mărească panica. Apoi, un car imens, stivuit cu lemnărie şi arzînd ca un rug, a fost împins din spate, cu herculeana putere a faurului, între corturile joimirilor, şi de acolo la baricadele de caleşti, răspîndind pretutindeni pîrjol. Intrat adînc în cercul de vîlvătăi, împresurat de flăcări vii şi nori înecăcioşi, Abasarabă îşi pierdu cumpătul. Cîteva clipe. Îndestule pentru ca să se aprindă hainele de pe el, minteanul, cuşma, barba şi părul încărunţit... Alergînd în neştire, ca o torţă vie, nimeri în gîrliciul castelului şi se stinse acolo, pe treptele de piatră străbună, ca o lumînare topită în noaptea Patimilor.

Peste puţin, pîrjolul flăcărilor dădea binete zorilor, care tiveau şi ele cu roşu-aprins îndepărtatele creste ale înălţimilor de la Grădiştea Muncelului.

Încercuirea gărzilor şi a banderiilor de mercenari, cu dezarmarea şi legarea lor fedeleş, s-a făcut apoi fulgerător. Rezistenţa de la poarta cea mare fusese şi ea nimicită; puţinii apărători care mai scăpaseră cu viaţă au fost sfîşiaţi în bucăţi de gloata iobagilor, care, cu o putere de nestăvilit, împingeau şi încurajau din urmă ceea ce mai rămăsese din cetele de mineri şi săteni aduşi de Bandi şi Moga.

Biruinţa se arăta neîndoielnică — sau cel puţin aşa părea.

Dar de astă dată neprevăzutul veni spre groaza tocmai a celor ce atacau.

Cînd puhoiul de opincari se scurgea prin deschizătura căscată la locul unde fusese poarta, o bubuitură cutremură iarăşi văzduhul. Apoi a doua, a

treia! Trei ghiulele făcură explozie în plină revărsare de omenime, culcînd la pămînt iobagi şi iobăgiţe.

Zăican nu înţelegea. Era prea înfierbîntat ca să-l fi putut cuprinde ceea ce nu simţise niciodată: frica. Dar de uluiala neprevăzutului care ţi se pune în cale tocmai atunci cînd nu te aştepţi, nu scapă nici zeii. În clipa dintîi, Radu crezu că asediaţilor le venise ajutor armat, cu guri de artilerie care trăgeau de departe, dinspre castelul lui Kendeffy. În cealaltă clipă, se dumiri: se trăgea cu tunul din mare apropiere, din chiar castelul împresurat! Căpitanul urmări înclinaţia ţevilor de puşcă din care scuipau foc ţintaşii lui Trif Alupetreacătă. Aceştia se nimeriseră drept în faţa palatului, la o scurtă bătaie de puşcă, şi zăriseră din vreme nişte tunuri micuţe pe terasa de piatră ce se întindea la catul de sus, peste porticul intrării.

Culcuşul baronului Pogány de Nagy Klopotiva era deci mai înzestrat decît i se păruse lui Zăican puţin mai înainte, atunci cînd el îl măsurase cu ochii prin căscătura zidurilor rămase fără poartă...

Într-adevăr, fălosul bîrlog al Pogányilor nu-şi merita fastuosul nume de castel. Nu avea nimic din măreţia castelelor medievale din apus. Dacă l-ai fi aşezat, să zicem, alături de castelul Corvinilor de Hunedoara, ar fi avut înfăţişarea de loc pretenţioasă a unui acaret din curtea unui conac de boier valah. Firește, clădirea era mare. Cu catul de deasupra corpului din mijloc, părea chiar foarte mare. Nu avea însă turnuri, nici donjoane, nici bastioane. Dar terasa, foarte lungă, era apărată de un zid scurt, cu cîteva creneluri. Jos, zidurile de temelie se sprijineau, pe trei laturi, în contraforţi. Nu se putea deosebi un stil anume, ci o nearmonioasă amestecătură de stiluri, iar terasa fusese desigur un adaos care nu aparţinea nici unuia dintre cele cunoscute în ţările cu puternic trecut de artă feudală. Strămoşii Păgînului — Pogány, trecuţi de partea cuceritorilor catolici poate pe vremea marii năvăliri a tătarilor — construiseră această aşezare lipsită de

gust pe ruinele unui fost castru roman. O dovedeau zidurile de temelie, care pînă la înălțimea unei prăjini erau din piatră tăiată în blocuri masive, neclintite de curgerea îndelungaților ani. Deasupra acestor blocuri, zidurile se înălțaseră mult mai tîrziu, tot din piatră, dar piatră alăturată la întîmplare, în forme mai mici, cioplită, basoreliefuri care pesemne împodobiseră unele temple de la Sarmisegetuza. Restul zidurilor erau din bolovani și cărămidă cu tencuială coșcovită. Intrarea în castel se făcea pe sub o boltă larg arcuită, deasupra unor trepte de marmură. Doi pilaștri de cea mai autentică sculptură romană sprijineau arcada. Ușa de la intrare era însă din stejar gros, barbar, incrustat cu scrijeleli făcute de meșteri nepricepuți. În mijloc, lemnul susținea în incrustație o placă de marmură, pe al cărei luciu era săpat blazonul baroniei, amintire a trufiei medievale din vremurile cînd puterea regilor ajunsese de ocară.

Întîmplarea făcuse ca tocmai în seara atacului baronul să aibă oaspeți, cu petrecere mare la curte. Se sărbătorea, cu anticipație, multașteptata izbîndă a imperialilor asupra „golanilor" lui Kossuth. Ca orice nobil ungur dornic să-și vadă țara ridicată la rang european, Pogány fusese la început alături de Kossuth. Firește, cu vorba, nu cu fapta. Și numai pînă la eliberarea Ungariei de sub tutela austriacă, deci fără zdruncinarea orînduielilor feudale la sate. Tribunul de la Budapesta luînd însă lucrurile în serios și proclamînd detronarea împăratului, în ochii nobilimii el se transformase în sanchilot turbat și trebuia deci doborît. De oricine — fie chiar de armata austriecilor!

Cînd oastea lui Zăican se apropiase tiptil, petrecerea de la castel era în toi, cu festin, muzică și danț. Veniseră toți nobilii din ținut, cu baronesele lor. Însuși magnatul Kendeffy catadicsise a se coborî trimițînd feciorul la petrecerea din Clopotiva. Sala de festivități era împestrițată și cu alte figuri arătoase, nobili de dincolo de Mureș, mlădițe din Pálfy și Eszterházy, ca și cu două romînce zvăpăiate care

nu se mai îndurau să se întoarcă în Oltenia lor: Otetelişanca, mare logofeteasă, şi postelniceasa baş-boierului Slătineanu.

Cînd invitaţii se treziră sub pîrîitul flintelor, muzica amuţi, luminile policandrelor se stinseră, iar bărbaţii încinseră armele. Se postară la ferestrele cu gratii grele, pentru ca de acolo, la nevoie mare, să tragă cu pistoalele şi carabinele englezeşti. Revenindu-şi din prima spaimă, Pogány îşi aminti apoi că pe terasa de deasupra castelului avea două tunuri cu cîteva archebuze. Arme vechi, tunurile fiind din lemn de cireş, cu încărcarea pe la gura de sus a ţevilor, iar descărcarea prin fitil. Şi mai vechi erau archebuzele, nişte bombarde rămase din vremuri medievale, care se umpleau cu ghiulele micuţe, rotunde şi scuipau foc prin scăpărare de cremene. Stătuseră acolo, pe terasă, aproape uitate, sub acoperămîntul unde altădată vor fi străjuit heralzi, şi de multă vreme slujeau doar ca podoabe, în amintirea măreţiei pierdute, dar şi ca să înspăimînte la vedere. Folosul lor era acum mare, pentru că bubuiturile puteau fi auzite la viţicomitatul din Haţeg şi la castelul Kendeffy, de unde ar fi putut să sosească ajutoare. Nici unul dintre nobili nu ştia să mînuiască astfel de arme, care puteau să fie şi ruginite. Dar de cîteva zile, armurierul castelului — pînă de curînd folosit doar la treburi nedemne — le meşterise. Cu iscusinţa acestuia şi a altor slujitori meseriaşi, şambelanul curţii — fost cîndva ofiţer de tunari — izbutise în zori, după cîteva ceasuri de trudă, punerea în lucrare a archebuzelor şi a tunurilor de cireş. Armele acestea aveau traiectorie lungă. Punctul cel mai apropiat de bătaie era poarta — şi, firește, satul. Curtea rămînînd sub bolta înscrisă de curba ghiulelelor, atacanţii de jos trăgeau fără frică în tunari, şi în cele din urmă i-ar fi alungat dacă asediaţii n-ar fi reuşit să care pe terasă şi un alt soi de arme, bune de ţinut pe panoplii de muzeu. Erau arbalete, arcuri mari şi grele, cu săgeţi rînduite şi cu bătaie repetată, scule dinainte de a se descoperi întrebuinţarea prafului de

puşcă. Dacă ar fi fost mînuite cu măiestrie şi dacă apărătorii ar fi posedat vrafuri de săgeţi, arbaletele ar fi făcut prăpăd, ele avînd un unghi de tragere foarte ascuţit. Dar meseria arcaşilor pierise de mult, la un veac după moartea regilor Corvini...

În cele din urmă, bombardele şi aruncătoarele de săgeţi de pe terasă amuţiră în detunătura năprasnică a unei archebuze care, fiind ruginită pe ţeavă, explodase şi se fărîmiţase în mii de bucăţi. Bombele şi săgeţile făcuseră totuşi victime printre atacanţi, moartea putînd fi împrăştiată şi de nepricepuţi. Oprica lui Balog al Văsii căzu cea dintîi jertfă, apoi Deşiratu, băieşul Eötvös şi feciorul lui Cîrstea din Lonea.

Zăican şi ofiţerii de graniţă ţinură un sfat scurt, după care hotărîră incendierea castelului. Dar piatra e piatră! Rămînea spargerea uşii de stejar ghintuit. Sătenii au cărat parîngi groşi, cu care au început să împungă cu zvîcniri de berbec. Alţii au uns intrarea cu păcură. Sub lovituri şi sfîrîiturile focului, uşa se prăbuşi.

Zăican şi căpitanii săi n-au putut împiedica năvala opincarilor în holul care deschidea intrările spre sălile castelului. Isprava asta au făcut-o însă, o bucată de vreme, nobilii şi slujitorii lor, care pîndeau de după armurile cavalerilor, de după statui şi socluri, din colţurile bine apărate ale coridoarelor. Sătenii s-au retras înspăimînaţi de rafalele armelor englezeşti, cunoscute numai celor putrezi de bogaţi, şi pistoalelor cu cîte şase ţevi alăturate în butoi, din care gloanţele ţîşneau în ropot de mitralii.

Locul iobagilor de strînsură a fost luat de grăniceri şi de cei mai buni ţintaşi din compăniile căpitanilor. Schimbul de focuri a fost sîngeros. După care, vlăstarele nobile s-au strecurat în alte încăperi, dînd bir cu fugiţii cît mai departe, prin nişte coridoare de unde se putea ajunge la un tunel ştiut numai de stăpînul amfitrion. O ultimă bătălie s-a dat corp la corp în sala de recepţii şi festivităţi.

Şambelanul, archebuzierii şi arcaşii care mai rămaseseră în viaţă coborîseră împlătoşaţi în pieptare din fire de fier. Încăierarea a fost scurtă. Pentru cei asediaţi se putea asemui cu zvîcnirile cele din urmă ale unei orătănii căreia i s-a retezat capul. Zăican a împuns o suliţă, smulsă din panoplie, drept în inima înzăuată a şambelanului care pîngărise pe Lucreţa. Dregătorul muri ca într-o frigare, precum altădată Mihuţ Cărăbeţ la halda Dealului Negru. Ceilalţi apărători au fost săbiaţi pe rînd.

În curtea castelului, răzbunarea s-a dezlănţuit îndată după uciderea Opricăi. Potrivit poruncii lui Zăican, prizonierii trebuia să fie flocaţi cu colvele, nu însă ucişi. Dar mulţimea cînd se mînie este ca apa ce se tulbură: îşi pierde lumina. În timp ce în sala cea mare din castel se mai dădeau lupte, Balog al Văsii şi cetaşii săi au împroşcat în ei foc şi i-au spîrcuit cu spăngile. Nici unul n-a scăpat cu viaţă. Nici leşurile n-au avut parte de odihnă. Iobagii le-au căsăpit. Iobăgiţele au dezmădulat trupurile într-un dezmăţ de ură sălbatică.

Sala în care dănţuiseră grofii şi grofiţele era răvăşită, cu jilţuri răsturnate, policandre şi lampadare sfărîmate. Pe masa din mijloc, înfiptă cu picioare de piatră în lespezile pardoselii, străjuiau încă urmele banchetului: farfurii şi talere de argint, pocale de cristal şi cupe din cornurile zimbrilor care populaseră pînă de curînd masivul Retezatului. Zăican se opri şi dădu ocol cu privirea în toată încăperea. La palatul din Viena al consilierului aulic von Hübe, el mai văzuse armuri de cavaleri şi chipuri de strămoşi în rame aurite. Aici însă, ca şi de-a lungul coridoarelor pe care le străbătuse în căutarea fugarilor, groful strînsese parcă avutul mai multor castele jefuite. Pereţii erau plini de trofee de cerbi şi capre sălbatice, colţi de mistreţi şi rîşi, ţeste de zimbri cu coarnele arcuite, pe panoplii atîrnau halebarde, arcuri de Şviţera, steaguri zdrenţuite, flinte şi pistoale cu incrustaţii de sidef, pinteni şi cingători poleite. Pe sub o nişă cu vatră de jertfe pe soclu, Radu pătrunse în capela închinată Vatica-

nului, sală mare, cu sculpturi de sfinți, cu orgă pentru slava celui ce rabdă atîtea nedreptăți pe lumea asta, cu glugi în cavaf și pelerine de iezuiți alăturate unor haine de spadasini. Și peste tot, se repeta același blazon cu săbii încrucișate deasupra unui cap de mort, stemă care — dacă nu cumva era opera unui impostor — voia să spună că familia se trăgea din cruciații Ierusalimului.

Nobilii și grofițele petrecăreț n-au putut fi găsiți în nici una din numeroasele încăperi. Un slujitor albit de ani, scăpat cu viață nu se știe cum, se aruncă la picioarele căpitanului Zăican și ceru îndurare pentru niște iobagi care zăceau de mult în pivnițele castelului. Spunea bătrînul că, în afară de baron, numai el cunoștea niște tainițe care duceau la un tunel săpat pe sub pămînt, cu ieșire undeva, departe, în creierul munților. Fără îndoială că pe acolo fugiseră cîinii cu blazon. Coborînd pe scări și scărițe întortocheate, Zăican și ai săi ajunseră sub niște bolți mucegăite. De după o ușă se auzeau glasuri. Ușa nu era ferecată. Pătrunzînd înăuntru, își dădură seama că se aflau în marea hrubă a torturilor. Abia cînd au aprins o făclie s-au cutremurat de mulțimea uneltelor de caznă, roți de sfărmat oase, lanțuri de cetluit mîinile și picioarele, frînghii, securi cu tăișuri ca barda și un altar de foc, în care se roșeau peceți pentru frunțile iobagilor prinși cu uneltiri și răzvrătiri. Pe jos zăceau oameni lespeziți de sete și nemîncare, uitați în această casă a caznelor. Nu mică fu încremenirea chinuitorilor cînd văzură figuri necunoscute și înarmate pînă-n dinți. Judecata se făcu pe loc. Cu capetele chinuitorilor. împrăștiate pe lespezi. Dar și cu sfărîmarea țestei acelui bătrîn slujitor ce urma să dezvăluie taina tunelului, mișelie fulgerată de sabia călăului, care, înainte ca el însuși să cadă sub secure, pricepînd trădarea, o plăti.

Reveniți în sala petrecerilor, Zăican și însoțitorii găsiră neorînduială și mai mare, larmă și fum gros. Țăranii latifundiului, de-a valma cu ostașii cetelor, devastaseră totul. Cotrobăiseră în căutarea di-

plomelor nobilitare, a urbariilor şi titlurilor de proprietate grofească. Le găsiră sau ba — dar din tot ceea ce a fost pergament, hîrtie, tablou, carte de bibliotecă se clădise un rug care ardea în mijlocul holului de la intrare. Zăican ar fi vrut totuşi să scape de la pîrjol castelul, într-o străluminare a minţii ivindu-i-se gîndul că palatul ar fi fost potrivit drept cuib al viitorului Consiliu pentru Ţara Haţegului. Era însă prea tîrziu. Curînd, vîlvătăile cuprinseră toate interioarele. Înălţîndu-se prin grinzile tavanului la catul cu terasă şi odăi de oaspeţi, flăcările îşi îndeplineau datoria.

După săvîrşirea sîngeroaselor răzbunări, apele se mai potoliră. Ţăranii îşi cărau morţii şi răniţii spre satele lor, iar femeile duceau fiecare ce brumă apucaseră să jefuiască. Dintre localnicii care se dovediseră mai dîrzi, capitanul Opran şi ajutoarele lui porniră să facă recrutări de voluntari sub arme; isprava o dată începută, trebuind să fie dusă mai departe. Era vorba de trezirea satelor dinspre vărsarea Streiului şi de atacarea celeilalte redute grofeşti, castelul Kendeffylor. Căpitanii lui Zăican făceau şi ei ordine în companii, rîndurile fiind rărite de mulţimea răniţilor. Radu inspectă tabăra improvizată sub brazii din parc, unde dădu onoruri celor morţi. Se opri, cu inima învîrtoşată, la căpătîiul Opricăi şi îşi perindă prin amintire împunsăturile dintre ei la tabăra Ciuta, cînd cătăniţa lui Balog se rugase a i se îngădui alăturarea de bărbat şi de cetaşii pe care omul ei îi căpitănea. Văsii plîngea ca un copil. Plîngea două fiinţe, că Oprica fusese de mulţişor purceasă grea. Mai la o parte, căpitanul Cimponer îngrijea de răniţi, scoţînd din mădularele lor plumbi şi bucăţi de schije. Trif turna în răni stropi de rachiu. Fira presăra în carnea deschisă praf de cărbuni stinşi de la pîrjolirea castelului, după care vătămăturile erau oblojite cu frunze şi legate în trîmbe de in.

Refacerea şi regruparea oastei se dovediră migăloase, aşa că ziua trecu repede. Zăican se pregătea

să dea semnal de adunare. Simţise că oamenii aveau nevoie de un nou ţel, foarte apropiat, care să le învolbureze sufletele. Trebuia să le ţină trează voinicia prin grabnica luare-aminte că stîrpirea viesparului din Clopotiva fusese doar un început şi că orice lăsare pe tînjeală putea să fie plină de primejdie; era de la sine înţeles că ceilalţi nobili din ţinut nu vor sta cu mîinile-n sîn. Trebuia aleasă şi altă tactică, de aici încolo nemaiputînd fi vorba de atacuri prin surprindere.

Rîndurile luptătorilor se cereau să fie împlinite cu forţe noi şi cît mai numeroase. În care scop Zăican trimisese încă înainte de nămiez oameni de încredere cu îndemnuri la răscoală şi cu cereri de sprijin. Nădăjduia ca Vlădoi — ca montanist ce era — să sosească a doua zi cu o unitate din regimentul grăniceresc de la Caransebeş; un olăcar din ceata lui Rusalin era aşteptat cu iobagi înarmaţi dinspre cetăţile dace, acolo unde căpitanul Opran făcuse dîră printre orăştieni, iar Moga plecase la Petrila cu nestrămutată încredere că de astă dată se va întoarce însoţit de mineri mulţi şi de iobagi de pe cele două Jiuri.

Bună socoteală, rea tocmeală — că şi duşmanul o avea pe a sa. Cornuri mugătoare răzbiră cu glasul lor pînă la noua tabără din Clopotiva. Le slobozeau ciobani întîrziaţi pe înălţimi. Focuri pe culmi, puse la vedere, vestiră şi ele primejdia. Curînd, se iviră şi primele detaşamente expediate de generalul Puchner, urmate de banderiile contelui din Orlea. Erau darurile pe care Viena imperială le făcea nobilimii maghiare cu pretenţii de a conduce o revoluţie ce nu-i aparţinea... Se pornea deci o nouă bătălie.

Radu Zăican îşi rîndui compăniile în apărare, hotărît să dea piept — retragerea la pădurile dinspre Poiana-Ruscă părîndu-i pe bună dreptate o părăsire a ţinutului Haţeg, a poziţiilor-cheie din ţara de jos şi deci a satelor de pe Strei şi Jiuri. Dosădindu-se, pierdea strîmtorile de la Merişor şi Poarta de Fier a Transilvaniei, iar joncţiunea cu ajutoarele de la Orăştie şi Petrila rămînea îndoielnică; fără

ele, nu mai putea fi vorba de o recucerire a terenului.

Ridicat pe o dîlmă clădită din rămăşiţele acareturilor arse, Radu vorbi oamenilor săi, arătîndu-le, fără ascunzişuri şi ocoluri, care era situaţia şi care erau speranţele.

— Nu ne darem! fu răspunsul lui Trif, de încuviinţare la luptă.

— La tragere-ndărăpt nu sîntem iuţi de opinci! amintiră Rusalin şi Bou Stamate.

— I-om dovedi! strigă, mîndru precum cerbul, Moacă al Tătarului.

Rezintenţa trebuia durată cu palisade, cu abatize şi cu piepturi vii pe numeroasele viroage care se scurgeau spre Rîul Mare şi pîrîiaşele Balta şi Densuş, spatele fiind acoperit de codrii Retezatului şi Bucovei. Oştile imperiale sosiră însă în pas iute, iar căpeteniile lor, oameni de meserie, se dovediră dibaci; ele infiltrară coloane de atacanţi prin largi mişcări de învăluire, care ţinteau să strîngă Clopotiva din trei părţi, ca un cleşte.

Bătălia începu în marginea satului, cu o primă ciocnire, care la început surîse voinicilor lui Zăican. Asta se datora unei socoteli greşite a comandanţilor nemţi. Nu se ştie de ce, dar ei puseseră în primă linie de bătălie o companie de grăniceri romîni. Poate ca să-i încerce; poate pentru ca aceştia să dea tributul cel mare de sînge, că, dacă vor pieri pînă la unul, paguba nu era prea mare pentru drăguţul de împărat... Decît doar că unitatea fusese încadrată cu ofiţeri din neamul lui Puchner. Ştabul cel mare era acelaşi locotenent von Bruckenthal care provocase moartea ingînerului Kral. Locotenentul era nerăbdător şi revendicase onoarea să dea el cel dintîi ochii cu Radu Zăican şi căpeteniile de „tîlhari" care îl umiliseră la pasul Merişorului. Soarta a vrut să se întîmple chiar aşa. Grănicerii au susţinut atacul numai atîta timp cît el s-a mărginit la schimburi de focuri, dar cînd încleştarea ajunse la baionete, uitară că juraseră pentru a doua oară credinţă împăratului habs-

burg... Ceva care se cuibărise de mult în sufletele lor îi împinse să depună armele. O rafală pornită din spate, de la grupul de ofiţeri imperiali cu care se înconjurase tînărul von Bruckenthal, întinse pe mulţi din ei pămîntului, pe vecie. Ce a urmat a fost ca o fulgerare. Din cîteva salturi, Trif Alupetreacătă, cel ce îl pecetluise cu scuipatul său la Merişor, ajunse vifor lîngă trufaşul baron. Neavînd răgazul să prindă de veste, Trif îl mîntui dintr-o singură tăietură în foale, după care crezu potrivit să-l mai scuipe o dată. Ceilalţi ofiţeri nemţi se predară împreună cu trupa. Al doilea detaşament de atac era însă alcătuit din soldaţi austrieci prevăzuţi cu arme moderne, aşa că lupta nu se încheiase.

Coloanele de învăluire din sus şi din jos, dinspre Rîu şi Reţişoara, întîmpinau o rezistenţă înverşunată. Moacă şi ceata căpităniţei Fira răvăşiseră rîndurile atacanţilor, folosind tactica ce le pria mai bine: evitarea încăierării cu focuri şi ispitirea inamicului la lupta corp la corp. Totuşi, în valea Picineaga imperialii reuşiră să gîtuie ieşirea şi ameninţau cele două compănii cu încercuirea din flanc. Încleştarea luptătorilor a mers atunci pînă la grumazuri, înflăcăraţi de pilda căpităniţei. În ciuda anilor aspri, chinuiţi alături de bărboşi, Fira nu izbutise să devină bărbăţoi, dar bărbată se dovedea mereu şi cu prisosinţă. Se războia beată de avînt, transfigurată de ură, parcă voia să răzbune milioanele de iobăgiţe tăvălite de grofi, spurcate de vechili în cursul veacurilor de umilinţe.

Numărul soldaţilor lui Puchner era copleşitor. Totuşi, o dată cu cenuşiul înserării, detaşamentele imperiale începură să se retragă. Nimeni nu înţelese că retragerea era doar o desprindere tactică. Vrînd să folosească răgazul pentru ca oamenii să răsufle, Zăican nu porunci urmărirea inamicului. Greşeală ucigătoare! Cînd comandamentul imperialilor, aflat pe o culme din apropiere, socoti că golul dintre cele două armate îi era prielnic, un torent de ghiulele căzu năprasnic asupra celor ce se credeau învingători. Tunurile, bine camuflate, nu

se vedeau. Canonada ţinu doar cîteva minute. Destule ca să împrăştie moarte cum nu se mai văzuse. Cetele căpitanilor au fost pisate şi împrăştiate. Frumosul Rusalin se pribegi din viaţă. Trif Alupetreacătă îşi tîra braţul ajuns fleandură. Fira primise o schijă în umăr, drept pe locul unde purta cicatricea isprăvii de la Coroieşti. Zunkopf, minerii Kiss, Sterpu şi cehul Svoboda trăgeau şi ei să moară. Mare parte din ţăranii petrileni amuţiseră, ori se împrăştiaseră îngroziţi. Rănit, Zăican încerca să se ridice sprijinit de umerii însîngeraţi ai lui Bandi.

Bătălia era pierdută.

ÎN SATUL DINTRE TÎRNAVE ŞI OLT

Satul acesta din marginea de miazăzi a Podişului Transilvaniei este imaginea des repetată a aşezărilor de cîmpie din Ţara-de-dincolo. Nu are nimic din pitorescul satelor de munte ascunse pe după coclauri, între cărări sfioase, cu căsuţe de piatră şi colibe de lemn risipite, la care zîmbesc însă fire de calomfir pe pălimare, şi cu ogrăzi micuţe — chit că n-ai ce vedea în ele decît şoprul unei vite costelive, furnul pitei rare ca azima, şi adăpostul cîinelui deşelat de foame şi ocări. Cu toată sărăcia, viaţa oamenilor trudnici de acolo ţi se deschide limpede ca-n palmă, sufletele celor dintre ulucile scurte şi rare ţi se înfăţişează în tot ce au ele mai curat, aşteptînd parcă oaspeţi.

Satul acesta din marginea de miazăzi a Podişului Transilvan este aşezat între Tîrnave şi Olt. Repetă şi el aidoma o imagine: imaginea sufocantă a satelor de pe pămîntul crăiesc. Este mare cît un tîrg valah, are uliţe largi şi căsoaie aliniate; dar casele stau strîns lipite unele de altele, sînt neprimitoare, au palane şi porţi înalte, fără crăpături între blănile de lemn — anume pentru ca vecinul să nu-şi vadă vecinul...

Satul acesta din marginea de miazăzi a Podişului Transilvaniei se împarte după graiurile localnicilor. Iată, aici, unde se cheamă că este vatra lui, căsoaiele

sînt ale saşilor, oameni ursuzi dar harnici. Şi liberi. A, da! Cum ar putea fi oamenii liberi altcum decît harnici? Nici tu seniori pe cap, nici tu roboată... Dincolo de olatul saşilor se întind casele ţăranilor unguri, iobagi asupriţi de grofi din neamul lor, ca şi de grofii din spiţă valahă ce se cred mai unguri decît legendarul Arpad. Iobagii ăştia maghiari o duc tare greu, dar, avînd biserică şi şcoală pe limba lor, au în cap un crîmpei de lumină, iar în inimă un car de speranţe. Ocolul satului îl fac, ca o împrejmuire vie, sălaşele iobagilor romîni. Dacă saşii au căsoaie, dacă iobagii unguri au căsuţe, ţăranii romîni au căşi micuţe şi colibe umile. Din şipci, lut şi baligă. Or, din şipci, lut şi baligă nu poţi dura şcoală, dar mi-te biserică! Nici nu-i îngăduit!... Şi iarăşi, dacă saşii liberi au căsoaie, dacă iobagii unguri au căsuţe, iar robotarii valahi au colibe, în ce să-şi mai tîrască viaţa ţiganii oploşiţi departe, pe pămîntul cel mai sterp de la marginea marginii de sat, decît în bordeie?

Satul acesta din marginea de miazăzi a Podişului Transilvaniei mai dă o imagine: imaginea împărăţiei habsburgice, în care trăiesc naţii recepte şi naţii tolerate, în care saşii au privilegiile şi îngîmfarea cavalerilor cruciaţi, ungurii au lacrimi amestecate cu iluzii de stăpînitori, romînii au doar numărul ce covîrşeşte pe toţi ceilalţi, iar ţiganii sînt văzuţi ca ceva nedefinit, nedemni de a fi socotiţi altfel decît unelte cu grai, o cifră care pentru alte provincii, aşezate mai de către miazănoapte sau spre apus, poate fi înlocuită, de circumstanţă, cu numele altor popoare umilite. Împărăţie clădită pe ură şi nisip! Iar cealaltă imagine este a revoluţiei pestriţe de la care se reclamă cu toţii, de pulpana căreia trag cu înverşunare şi unii, şi alţii, dar fiecare în altă parte...

În satul acesta din marginea de miazăzi a Podişului Transilvaniei, pe ulîţele căruia nu se vede ţipenie de om, în care nu ştii la ce poartă să baţi, sat cu case de la care dacă ceri apă ţi se poate răspunde cu pită caldă pe deasupra, iar din altele ţi se poate răspunde cu gloanţe, au campat astăzi, sub condu-

cerea maiorului Riebel, cîteva centurii ale tribunului Avram Iancu. Sînt lăncieri şi vînători moţi. Plugari, ciubărari şi băieşi, cărora li s-au alăturat nişte robotari unguri dintre Bălgrad şi Cetatea Orăzii, fiinţe neruşinat de sărace, cu pămînt în sat la ei cît praful pe opincă. Moţi şi ceva saşi, prieteni şi neprieteni, acum sînt luptători sub acelaşi steag. Au flinte, dar mai mult lăncii, coase, toporişti şi îmblăcii. Au căpetenii din neamul zdravăn al celor de baştină. Centuriile n-au cantonat în case. Oamenii au făcut bivuac în vatra largă a satului, pe bărăganul de unde se răsfiră uliţele. Sînt sleiţi de oboseală. De prea lungile marşuri în urmărirea unei unităţi pestriţe puse în slujba generalului Josif Bem. Şi de hrană puţină, pentru că de unde nu e, nici Dumnezeu nu poate da...

Centuriile astea vin de departe. Cînd nu aveau încă instructori străini, fuseseră pe lîngă Deva şi dăduseră tîrcoale Albei-Regal — doar-doar să descopere pe Catarina, întemniţata ofiţerilor cu veston alb! Nu se ciocniseră cu trupele lui Bem nici în bătălia de la Simeria, nici într-alt loc, deşi se aflaseră pe aproape de Sibiul căzut — printr-o măiastră manevră militară — în mîna iscusitului general. Acum au însă misiunea să împiedice înaintarea coloanei pestriţe spre grosul trupelor lui Bem.

Oamenii lui Avram Iancu se odihnesc. Fiecare cum poate. Noroc că sfîrşitul acestei primăveri a anului 1849 a venit cu fierbinţeală mult înainte de soroc!

Un om din tabăra satului acesta dintre Tîrnave şi Olt, un om care nu este nici catană, nici ofiţer cu trese, dar căruia i se zice *căpitan* şi i se poartă respect, stă încălecat pe o darabană cît trunchiul copacului cu număr mijlociu de ani. Recitește o scrisoare pe care a mîntuit-o de scris mai adineauri. Îşi urmăreşte propria slovă, înainte ca un călăr de-al său s-o ducă — pe ce poteci o şti! — într-un sat de pe Jiu. Omul acesta căruia i se poartă respect va fi fost ceva de capul său — sau poate că încă mai este, de vreme ce dă porunci după vrerea sa, fără încu-

viinţarea comandanţilor moţi şi nici a ştabului austriac. Păcat că omul are păr cărunt la chip tînăr şi picior înţepenit la trup măreţ...

Iubiţi ai mei învăţători şi prieteni! — îşi începă el scrisoarea de pe răvaş. *Cinstite părinte şi domnule inginer! Eu, Radu Zăican, vă trimit multă sănătate. Maria mea doarme de mult somnul dreptilor şi al vitejilor, dar, prin oricîte viforniţe am trecut, cel dintîi gînd către ea a mers şi la ea îmi stăruie şi acum. Rogu-vă dară, presăraţi un pumn de flori, din parte-mi, pe mormîntul celei ce îmi fu vrednică soaţă. Cînd se va pune pace şi m-oi împicioroga bine, voi veni şi eu să îngenunchez la căpătîi şi să vărs lacrimi aievea. Prin ştafetarul acesta rîvnesc cu inima tremurîndă veşti bune despre Onuţ, Cătălina şi Ileana, despre maica mea, despre a răposatei şi despre toată suflarea Petrilei, iertînd că pe domniile-voastre v-am rînduit la sfîrşit. Cît despre bunul meu Şándor-baci, dacă nu l-aş şti beteag şi trecut de ani, mai că l-aş crede catană la honvezii domnului Kossuth... Spuneţi-i sănătate şi mulţumiri pentru grija ce o poartă copiilor mei, nepoţii lui...*

Veţi fi vrînd să aflaţi ştiri despre mine? Sînt sănătos! Vă mirareţi, firesţe, că vă scriu dintr-o tabără cu lăncieri şi vînători peste care căpităneşte de departe Avram Iancu! Ba, nu mă îndoiesc, ardeţi de nerăbdare să cunoaşteţi pricinile care m-au îndemnat să fac pasul acesta, pentru ca apoi domniile-voastre să cîntăriţi, să judecaţi, să iertaţi ori să condamnaţi. Chiar dacă fapta mea pare o dezicere de la calea ce am urmărit, sufletul mi-i împăcat. Am făcut-o cu convingţiune, aşa că nu mă fer. Drept care vă povestesc.

La Clopotiva am fost înfrînţi, precum ştiţi prea bine. Biruiserăm, nimiciserăm liftele castelanului şi ne pregăteam pentru fapte mai deosebite, cu ridicarea a toată Ţara Haţegului şi cu nădejdea — cîteodată mărturisită, cîteodată ascunsă în sufletul meu — de împreunare cu armia revoluţionară a domnului Kossuth. Dar ofiţerii imperiali ai gheneralilului sax ne-au potopit cu bombe, de ne-au rărit rîndurile mai la jumătate. Despre bunul nostru faur din Petrila veţi fi aflat în ce chinuri s-a stins... Alături de vornicul Hotea, Abasarabă a înscris încă un nume de erou

pe răboj ul satului... Fărîme din oasele lui tăciunărite zac în cripta castelului pîrjolit — veştiute de nimeni. Pe ceilalţi morţi n-am avut răgaz să-i îngropăm creştineşte. Cată ca după izbînda revoluţiei să le găsim oasele şi să le cinstim cu obştească slavă. Doar Balog al Văsii s-a încăpăţînat cu rîvnă pioasă, a legat leşul Opricăi pe spinarea calului său, şi de-abia a doua zi, ajungînd noi la un popas ferit de hăituială, pămîntul unui luminiş de codru s-a bucurat s-o odihnească pentru vecie. I-am dat acolo femeii cinstirea de cuviinţă, după datină, întruchipînd în ea acelaşi simţămînt pentru toţi cei ce au căzut la Clopotiva: Abasarabă, Rusalin, Deşiratu, Eötvös, bunul nostru Zunkopf, poleacul Tadeusz şi alţii, mai mari şi mai mici, cunoscuţi ori necunoscuţi de domniile-voastre. Am socotit că s-au înfrăţit în groapa aceea, a Opricăi, toate naţiile şi toate religiile. Fie-le ţărîna uşoară celor ce s-au învrednicit să moară pentru dreptate!

Ne-am tras apoi mai în fund, pe urmele strămoşilor ăi dintîi, prin Poarta de nepătruns a Bucovei şi Bouţarului, pînă la Ruschiţa, Meria şi Vadul-Dobrei, unde nici săgeată ajunge, nici pasăre trece. Ne-am spălat şi tămăduit rănile pînă la căderea zăpezii, în luna lui Ningău. Dacă soarta va vrea să ne mai vedem, veţi afla cîte am pătimit stînd pe capul bieţilor rumîni! Papirul acesta nu le poate cuprinde cu de-amăruntul şi nici ceasurile mele nu stau pe loc, aşa că să mă iertaţi. De pe Poiana-Ruscă am cercat să prind legătură de olac cu Petrila noastră, ca să ne trimiteţi oameni şi scule de luptă. În van! — potecile fiind straşnic păzite. Am tras nădejde că grăniţerii reghimentului valah ne vor urma cu osîrdie. În deşert! — pentru că jurămîntul către hoţul de împărat a fost mai tare decît simţămintele lor romîneşti aflate sub semnul afuriseniei făgăduite de neînduplecatul episcop al Sibiului. Cît despre făgăduitele căruţe cu arme din Banat, domnul Murgu ne uitase. Nu-l acuzez. Cine ştie ce greutăţi va fi întîmpinat şi dînsul... Dar puteam să nu mă amărăsc acolo, la Dobra, amintindu-mi cît de bine mă simţisem la nedeia de pe Nedeiţele, cu veşti bune de la montaniştii noştri, cu armele Murgului de parcă le şi aveam în palmă, cu spatele acoperit dinspre partea Valahiei, în care domnul Magheru părea cremene, şi cu nebunescul vis al unei Ţări a Haţegului, cuib de re-

zistență revoluționară, și poate chiar mai mult: de unire românească?... Dar nu mă dovedisem îndeajuns de meșter la trebile cele războinice, trupul neamului nostru se frîngea din ce în ce mai mult, iar căpitanii mei dădeau zor să aleg încotrova, însă acel încotrova fiind pentru ei numai steaua de la miazănoaptea noastră, Munții Aurarii deci. Și iarăși zic domniilor-voastre că, de va fi dat să ne mai vedem (și ne vom vedea, drumul Golgotei mele mai avînd cîteva trepte pînă la pisc!), veți afla cît am îndurat din partea căpitanilor pe care eu i-am crescut, și prin mine, domniile-voastre înșișî. Erau descurajați de întîmplările de pe întinsul acestei moșii a Habsburgilor, erau înveninați de nezdruncinata încăpățînare a domnului Kossuth, ca și de teroarea care nu încetase pe sate, după cum n-a încetat nici astăzi. Au mai fost împulpați și de îndemnurile pline de stăruință ale tribunului Neculai Solomon, prefect de Inidioara prin voia lui Avram Iancu și cu blagoslovenia moșneagului hodorogit, Puchner, care va să zică, cel ce stete contră-ne la Clopotiva. Mă luminasem și eu la cap. Doar cugetul s-a chinuit mult la răscruce pînă să hotărască a urma turma. Nu însă înainte de a face încă o încercare de a mă pune de-a curmezișul soartei. Primisem vești că o oaste de revoluționari maghiari dinspre părțile arădane se pregătea să atace castelul din Zam al acelui romîn Noapteș care, de cînd a fost înnobilat, își zice Nópcsa. De pe gruiul unde stam adesea la soarele iernii, așteptînd vindecarea unei zgîrieturi din gleznă, priveam ades în depărtări și zăream cum aproape de buza Mureșului se lăfăia castelul de la Zam. Înclinam să trec apa cu oamenii mei și să ne aciuăm în țara aceea a Zărandului, să facem recrutație de volintiri romîni și unguri, să ne întărim, să întîmpinăm frățește unitățile maghiare și în unire cu ele să atacăm latifundiul lui Nopcea. Am făcut-o! Cum am trecut Mureșul? Vai de noi... Fără pod, fără bărci, fără prieteni... Noaptea, hoțește, pe plute meșteșugite de noi așa cum ne-am priceput — și cu pierderi de ceva oameni și minune de cai din stave grofești. Apoi ne-am îmbărbătat alături de volintirii lui Kossuth, veniți de la Radna și Lipova. Ungurii s-au bătut ca zmeii. Neînfricați oameni! Parcă îi văd și acuma, mîndri în uniformele lor de honvezi, iar cei ce se alăturaseră

de prin sate nu mai puțin mîndri în straiele albe, pe cap avînd clopuri cu boruri largi și panglici, la șolduri — de o parte o straiță, de cealaltă o ploscuță, mulți din ei — pesemne cei din pustă — mînuind și bice lungi, ca arcanele cu care, de departe, pot înhăța și sugruma vrăjmașul. Zamul era apărat de o companie de grăniceri de la Orlat. Românii ăștia nu s-au prea bătut. Este firesc, dacă înțelegem de ce nici iobagii noștri nu se grăbesc să răspundă la chemarea lui Kossuth. La Zamul acela s-a întîmplat să pîrjolim iar un castel, pentru ca — totuși! — să fim iarăși înfrînți! Parcă era un făcut! Detașamentele imperiale au sărit în ajutorul nobilului. Ne-am împrăștiat, cu toate că luptam cu înflăcărare. Ca și ungurii, în rîndurile cărora am văzut mulți orășani, revoluționari cu crez, lucrători, călfițe și zileri. Dar ce folos?! Unii ofițeri de honvezi — arătoși, nu zic ba — nu știau ce-i disciplina, luptau de mîntuială, de bună seamă pentru că inima lor nu stătea lîngă popor, ci ofta pentru nobili, ram din care se cam trag mulți din ei... De ce să ne mirăm? Au bătălia ce se dete în februarie, la Copîlna de pe Tisa, nu s-a pierdut din aceeași pricină? Cred că și domniile-voastre ați auzit de acea ispravă... După ce ne-au împrăștiat, de mine și de oamenii mei a fost și mai rău decît în satele de pe Poiana-Ruscă! Ne-am adăpostit în acel ținut al Zarandului, dar acolo eram și mai vulnerați. Trebuia să plecăm. Unde? Ortacii noștri unguri s-au tras înapoi, de capul lor, către Arad și părțile ungurene. Noi ne-am refăcut întrucîtva, stînd pitiți pînă am putut reveni la Rusca, trecînd aceeași apă mare pe plutele unor sărari de la Ocna-Mureșului. După care căpitanii mi-au pus piciorul în prag! Am stat și iar am cumpănit. M-am întrebat adesea în zilele acelea: ce-ar fi făcut în locu-mi Ion Hotea al meu, cel ce se jertfi pe Poiana de la Muntele Muierii pentru ca să-și scape tovarășii? M-am întrebat ce-ai fi făcut în locul meu domnia-ta, domnule Jäger? și mi-am amintit ceea ce-mi spuseși nu demult, anume că răzmerița pornită de Avram Iancu nu cată s-o privim cu ochi răi, fiindcă s-ar putea să deschidă ochii lui Kossuth și să-i forțeze mîna zgîrcită cînd e vorba de români. M-am întrebat, de asemenea: ce-ai fi făcut în locu-mi domnia-ta, domnule părinte? și mi-am amintit că urmezi gloata chiar

cînd e vorba de o sărbătoare păgînă ca încununarea boului. Ba mi-am amintit şi spusa unui preot cărturar care mă călcase la nedeia de pe Nedeiţele — Dionisiu îl cheamă. Acesta mă zguduise atunci un pic cu părerea lui că norodul nu greşeşte niciodată. Nu l-am crezut întocmai, dar mi-am zis: chiar dacă greşeşte, nu greşeşte! Tot în zilele acelea de restrişte pentru sufletul meu, mi-a picat o veste căreia puteam să-i spun că era năstruşnică dacă n-ar fi fost pornită dintr-un cuget de Belzebut. Popa ce ţinteşte mitropolia Ardealului voia să cheme armatele unui alt autocrat, ale ţarului muscalilor, întru spriijinirea ţarului habsburg! Ceea ce a şi făcut mai apoi, netrebnicul... Grozăvie — la ce poate ajunge un vînzător ca cel ce vîndu pe Catarina Varga! Domnul Anton Grigorescu, viţişpan de Deva, care mă cinstise în două rînduri cu vorba sa, îmi mărturisi atunci că domnul Iancu se cutremurase de scîrbă, că nici nu voia să audă şi să creadă aşa ceva şi că dînsul şi domnul profesor Bărnuţiu, care v-am povestit cît de băţ este faţă de unguri, erau împotriva unei astfel de fapte mîrşave, Şaguna a făcut însă ce-a vrut. Mi-am zis: ţara aceasta, care nu pare să fie a noastră, este totuşi a noastră! Mă plec deci cu umilinţă şi rîvnă în faţa poporului! Cel puţin în acest ceas de pe urmă, domnul Kossuth să se trezească dacă nu vrea să cadă ca arburul cel scurt la rădăcină. Să dea mîna cu Avram Iancu, care, orice-am spune şi oricum am vrea s-o întoarcem, este căpetenia romînilor, omul care nu stă ca bocitoarele în iţari şi nu se lălăie: ba aşa, ba altminterea. Ştiţi care sînt aceia... Mai bine aş zice: nu Kossuth să dea mîna, ci s-o primească pe cea întinsă de Iancu prin domnul Bălcescu. Pînă atunci, hotărîi să plec alăturea de moţi, cu puţinele cătane ce le mai aveam, conştient că sîntem puteroşi numai împreună cu gloata. De altfel, începuseră iarăşi să mă ocăre ortacii. Să mă ocăre ori să mă suspicioneze. Tot rău! Balog şi Stamate nici nu voiau să mai aştepte pînă la izbînda pertractărilor ce se duceau şi despre care se lăţise vorba şi pe la noi. Nu puteam să-i învinovăţesc de trădanie, graba lor, rău chibzuită, pornind totuşi din străfunduri de simţămînt romînesc. Iar eu nu puteam rămîne ca o ciuvică! Nu mi-s omul să lîncezesc, să mă împut pe picioare aşteptînd ca vremurile să fie musai aşa

cum le vreau eu. Şi am trecut! Cu încredinţarea că pertractările acelea se vor încheia cu o îmbrăţişare la vreme, pînă nu va fi prea tîrziu... Dar pînă să trec la fapte, s-a mai întîmplat cîte ceva. Şi bune, şi rele... Domnul Murgu îmi trimisese vorbă să pornesc îndată întru întîmpinarea generalului Bem, care mărşăluia, luptînd, spre miezul Ardealului şi să mă contopesc cu armia sa, koşutistă. „Fără zăbavă", spunea Murgul, pentru că Ungaria nouă s-a proclamat stat independent, şi honvezii pornesc în cruciada libertăţilor pentru toate popoarele Europei. Pierdusem, precum spusei, încrederea în domnul Kossuth... I-am răspuns cărtunarului că, dacă nu pot ţine piept singur, dacă m-am văduvit de nădejdea să mai apăr satele de pe Jii şi Strei, şi că dacă este vorba să mă contopesc cu careva, atunci mă lipesc de ai mei, de romînii din Aurarii. Sosiră apoi, Dumnezeu ştie pe ce cărări ascunse, Drăgan şi Caius Petron cu cete de-ale lor, petrilene. Erau în drum spre Zărand. Aproape că îmi poruncirăă să merg cu ei la Iancu! Pe dată! Dar eu voiam să mai fac recrutări, ca să fiu de ajutor cu o oaste cît de cît zdravănă, nu cu rămăşiţe. A doua zi veni şi un curier de la Braşov. Cine credeţi că mă dibuise? Waslavscki, vlăjganul acela bălan care trăia cu fata stînarului din Petroşeni, brădoasă ca şi el... Aflai atunci că leşii din Petrila dăduseră fuga de mult, din satul nost, tocmai pînă spre Marmaţia, la armia bravului general Bem. Waslavscki era şi el grăbit, că — mi-a mărturisit — ofta de dorul păcurăriţei care îl petrecuse plîngînd pînă la poalele Surianului... Dar nu pentru ea venise polonul, ci ca să-mi aducă de la domnul Bolliac vorbă să poftesc îndată la oraşul cărturarului Bariţ, la sfat, cu sau fără cete. Am chibzuit cu căpitanii mei. Greu — dar mi-au dat răgaz nou. După care m-am chinuit trăpînd pînă la Piatra-Craiului şi Timpa, pe sub şirul Făgăraşilor — ferindu-mă de oficialii austrieci ca şi de iscoadele nobililor unguri care viermuiau, oploşit fiind de plăieşi romîni şi gornici de pădure, de mărgineni şi catanele mocăneşti ale regimentului de codru la hotar. Ştiau şi ei că se pusese preţ de aur pe căpăţîna mea, dar nime n-a încercat să mă vîndă. Aflaţi, domnule părinte şi domnule inginer, că acolo, la Braşov, Bolliac şi băieşii poloni din Petrila mă puseră în legătură cu Bem, că generalul

ajunsese la porţile cetăţii. N-aş fi crezut niciodată să mi se dea atîta cinste! Nemeritată, cred... Dacă ne vom vedea, am să vă istorisesc cum şi în ce fel m-am purtat. Nădăjduiesc eu că nu v-am făcut de ruşine... Bem îmi dădu şi un răvaş pentru căpitanul căpitanilor. Am pornit spre Vidra şi Cîmpeni. Mă sumeţisem să cred că şi eu, bietul de mine, aş putea fi de folos la împăcarea multdorită. Că solia era de încetare a luptelor. Armistiţiu — cum se spune. Dar n-am ajuns acolo. N-am ajuns pentru că nu trebuia să mă duc fără ai mei, dar şi pentru că am fost căzut prinzonier. Să vă cruciţi: în mîinile petrilenilor lui Petron! Pe drumul întoarcerii la Ruschiţa mă întîlnisem cu cetele lui Drăgan şi Petron, urmate de ceata lui Balog, care nu mai avusese răbdare să aştepte. Pîndeau să se strecoare spre munţii din mijlocul ţării. Învăţătorul mă învinui că, stînd de vorbă cu Bolliac şi Bem, vîndusem neamul... Ne-am mîniat tare, ne-am ocărît, după care, vrînd eu să plec, mă pomenii legat mişeleşte. Pasămite Petron nu urmărea doar descăunarea mea, ci şi arginţii... Prost ca o umbră de măgar! Dar peste noapte, tovarăşii de aceeaşi farină mucedă, petrilenii mei de baştină, îmi dădură drumul, făcîndu-mi vînt spre căpitanii ce mă aşteptau la Poiana-Ruscă.

După alte cîteva necazuri, am ajuns în ţara cu stînci de aur. Cu companiile aşa cum erau, neîmplinite la număr. Dar domnul Iancu a fost foarte bucuros. Ne-a primit ca pe nişte fraţi rătăciţi. Pe mine m-a îmbrăţişat cu căldură. Am stat mult de vorbă cu dînsul. Nu-i urăşte pe unguri. Socoteşte că poporul lor este brav şi cinstit. Crede — ca şi domniile-voastre, ca şi umila mea fiinţă — că românii şi ungurii sînt sortiţi să trăiască de acum în deplină frăţietate, dar pentru asta trebuie să se scuture de tagma nobililor. Nu prea stă în admiraţiunea domnului Bărnuţiu, şi strîmbă din nas ori de cîte ori e vorba de poniirile învolburate ale acestuia, om iubitor de neam, dar prea iute în dragoste — aşa zice Iancu, şi bine zice! Generalului Bem îi poartă respect, socotindu-l revoluţionar din cap pînă-n picioare, un revoluţionar cum nu se mai află altul — decît poate domnul Bălcescu. Despre moş Bem mai spune că e un militar genial, asta însemnînd grozav de meşter la războaie. Mi-a mărturisit că ar fi fericit să

lupte împreună cu moşu, drumurile lor fiind asemenea, unul pentru o Polonie independentă, altul pentru o nouă ţară romînească, pentru o romînime liberă, chit că, între împrejurările de acum sta-vom alături de Ungaria care luptă. Dar, — vezi Doamne! — asta atîrnă şi de domnul Kossuth... Eu — ce să spun? — am zis-o de mult, dumneavoastră ştiţi prea bine. Mi-a mai mărturisit domnul Avrămuţ (aşa îl alintă prietenii săi) că el se războieşte avînd ceva strîngere de inimă, dar cată să-şi facă datorinţa. Cred că acest om al munţilor, acest fecior al firii aspre, este conchemat să taie ghearele grofilor şi să întărească inimile poporului nostru de pretutindeni prin pilda unor fapte de vitejie, ca ale strămoşilor. Dînsul nu face ca unii din cărturarii noştri, care, amestecînd în aceeaşi oală pe nobilii unguri cu poporul ungur, învrăjbesc două naţii oropsite. Aşa am gîndit şi noi, la Petrila, cînd pornirăm treaba, însă ne îndoiam de Avram Iancu. Nu sînt neobrăzat, aşa că nu contestez dragostea de neam a învăţătorului Bărnuţiu de la Sibii. Dar nici nu pot fi silit să-l aprobez pe de-a rîndul. Domnul Iancu o fi el mai tînăr, dar mi-a împărtăşit că n-are încredere în neamţ şi că se va feri să cadă în capcana lui Puchner. Tremur tot, că, vedeţi dumneavoastră, ofiţeri-instructori de la austrieni a primit totuşi... Cred însă în el! Simt că are altfel bătăile inimii, alături de ale poporenilor, care, dacă iubesc Ţara despre care s-a vorbit la Blaj şi de care se şopteşte azi din ce în ce mai des, în schimb nu urăsc ţara altora. Avram Iancu o fi şi cărturar, însă îmblă în straie munteneşti, cu merindar, cu şerpar lat şi cu pistoalele la brîu. Are văpăi în ochi, cu toate că faţa îi e blîndă, iar graiul domol.

Mă luai cu vorba... Poate că unele lucruri le ştiaţi şi domniile-voastre. De, aveţi putinţa prin firul vorbitor din Deva, măre Doamne! Ca să închei, mai pot a vă spune că, din cele şase companii ce le aveam, am rămas cu oameni puţini, atîţia cît să încropesc altele trei sub cîrmuirea mea, a lui Huneadu şi a lui Trif cu Fira. Balog, Bou şi Moacă s-au contopit cu oamenii lor în oastea moţească. Prin părţile Albei-Regale aud că luptă şi cele două unităţi jiene şi streiene, sub căprăriile lui Drăgan şi Petron. Din ordinul domnului Iancu, compania mea e socotită independentă. Este o mare cinste ce mi se face, şi

nu voi abuza de ea în nici un chip. Nu mi-i iertat să mă port ca o otreapă. Şi acuma — judecaţi-mă. Rău făcut-am?

Rămîn în adăstarea cîtorva rînduri de la domniile-voastre. Dar răspunsul să-mi aducă şi altă lumină, de se poate. E vorba de fiara care răpuse viaţa Mariei şi liniştea mea. Că dacă a iubit-o cu adevărat — şi, într-un fel, aşa se pare! — numai fiarele negînditoare luptă pentru dragostea lor cu colţii, cu ghearele, cu moartea în suflet. Aş vrea să ştiu dacă István a mai dat semn că trăieşte, dacă ortacii din Petrila i-au dibuit vreo urmă. Eu cam bănuiesc că a sfîrşit şi cu viaţa lui, că oasele îi atîrnă şi acum de o cracă, în vreo pădure deasă. Dar dacă nu va fi fost în stare să răpească sieşi ceea ce a ştiut să răpească unei sfinte, atunci — să lovească legea! Cu dragoste şi respect vă îmbrăţişează al dumneavoastră întru învăţătură fiu, Radu.

Despre toate cele politice din scrisoare, Zăican nu minţise, dar în sine se ruga să nu aibă parte de o ciocnire între oamenii săi şi oamenii revoluţiei maghiare. Poate că şi din pricina asta era în ultima vreme mai zbuciumat ca de obicei. Nu-şi găsea locul, umbla de colo-colo, deşi piciorul îl sîcîia şi mergea încă şchiopătînd. Rana nu fusese o zgîrietură la gleznă, cum minţise, ci o lovitură de schijă în nuca genunchiului. Dar multe ocolise el în scrisoarea către bătrînii din Petrila!... Spre pildă, cît amar suferise la Ruschiţa şi Vadul-Dobrei; poate că mai puţin de pe urma rănii de la picior cît de a rănii din suflet, pe care tovarăşii lui de căpitănie i-o adînceau prin nesupunerea lor, mai cu seamă după o ciocnire ce avusese cu Bou Stamate. Asta se întîmplase la Ruschiţa, unde cantonaseră resturile companiei lui Bou. Radu se afla la Vadul-Dobrei, de unde nu se putea mişca. Rana fusese cît pe-aci de cangrenă. Se vindecase numai mulţumită zelului îngeresc al Firei şi devotamentului de care dăduseră dovadă Bandi şi Cimponer. Însăşi Fira fusese rănită, dar uşor. Bandi de asemenea: primise un bob de schijă în umăr, pe care i-l scosese Radu, cu o cleştuţă. Ca să nu cadă în leasă, de la Clopotiva se

strecuraseră cu toţii, anevoie, care zdraveni, care răniţi, prin păduri nebătute şi printre posade. Radu se găzduise la un creştin care avea o casă ca vai de ea, necăpriorită, dar o inimă plină de bunătăţi. Surioara şi băieşul ungur s-au tămăduit curînd, rănile lor fiind uşoare, dar genunchiul lui Zăican mai-mai să fie tăiat. Noroc de Cimponer, care învăţase la regiment şi meşteşug doctoricesc. Piciorul a scăpat, dar de atunci Radu suie anevoie pe cal. Aşa, cum a putut, se străduise în fiecare zi să vadă resturile cetelor oploşite la Ruschiţa şi Meria şi să le îmbărbăteze. Alupetreacătă, rănit, se ţinea tare, hotărît să aştepte pînă ce împrejurările vor fi mai prielnice. Însă celorlalţi căpitani le ardeau iar tălpile — ca la Nedeia de pe plaiul Nedeiţelor — să plece cît mai degrabă în Munţii Apuseni. De aici — gîlcevi, priviri codite, vorbe sălcii. Radu fierbea. Pentru înfrîngerea suferită la Clopotiva — de care însă nimeni nu-l învinovăţise — i se părea că rîd toate pietrele de el. Pentru nerăbdarea şi nesupunerea căpitanilor săi, durerea era însă mai mare. Vedea cum zi de zi se ridică un dig de piatră între el şi ei, cum începuseră să-l privească cu îndoială, iar Bou Stamate — cu făţişe cutezanţe. Acest Stamate se simţea cu musca pe căciulă. Pe el nu-l ardeau tălpile să lupte în munţii cu aur, ci să intre mereu, pe furiş, în casa unei femei măritate, din Rusca, apucătură neîngăduită de Zăican nici unuia dintre căpitanii săi. Radu primise plîngere de la popa din satul acela, încercase cu binişorul, apoi cu ameninţare să-l împiedice de la rele, cu atît mai mult cu cît ibovnicirea aceea nu era temeinică, Bou avînd obicei să facă adesea cuib în cuibul altuia. De! grîul dă făină, dar dă şi tărîţe... La o astfel de înfruntare, Zăican, care nici el nu mai avea stăpînirea de altădată, îl pălmuise de faţă cu ceilalţi comandiri. S-a căit de pripeala aceea, s-au împăcat apoi, dar spărtura fusese făcută. De atunci Stamate îl săpase tot mai adînc şi devenise aprig urmaş al învăţătorului Caius Petron, cel mîncător de unguri în numele unui îndepărtat trecut istoric. „De la copacul

căzut, şi babele strîng crengi", îşi spusese Zăican atunci cînd văzuse cum se întorc lucrurile, copacul căzut închipuindu-şi că ar fi fost el. Aşa se face că, în cele din urmă, Radu se grăbise să treacă Mureşul spre Zam, lucrurile mici atîrnînd şi ele greu, nu numai cele mari pe care le arătase în scrisoarea către bătrînii lui prieteni...

Şi alte întîmplări — sau amănuntele lor — ocolise Zăican în scrisoarea sa. Spre pildă despre acea revedere la Dobra, cu Simion şi Petron. Nu fusese o înfruntare uşoară. Învăţătorul îl învinovăţea pentru pierderea luptei de la Clopotiva şi încerca să facă o spărtură în oastea lui Radu, după care destrămarea ar fi venit de la sine, mai grozavă decît o nouă bătălie pierdută; resturile urma să le regrupeze în jurul cetei sale şi, astfel, să se înfăţişeze în Munţii Apuseni în chip mai fălos, ca cel dintîi reprezentant al Ţării Haţegului... „Sfîntu cui te aduse, măi găinaţ cu ochi!" îi aruncase Zăican celui ce ţintea să-l descăuneze din căpitănie. Drăgan propusese contopirea tuturor cetelor sub o dublă conducere: Zăican şi Petron. Bou Stamate le ţinea hangul... Radu avu însă mîngîierea să vadă că bărboşii săi, gloata ortacilor, nici nu vrură să audă de aşa ceva. Îi purtau încă respect, dragoste, încredere. Poate şi pentru că Trif Alupetreacătă, care spumega de mînie şi scuipa mereu spre uneltitori, îi pisa pe oameni cu acea zicală potrivit căreia corabia cu doi cîrmaci se răstoarnă. Doi erau căpitanii care se clătinau. „Uiţi că sîntem unghie şi carne încă de pe vremea Anuţei lui Sluguţ?" amintise Radu, lui Moacă al Tătarului, care pleca urechea la zîzanii — şi bărbatul Vetuţei se ruşină. „Avem acelaşi drum, dar vrei să ne părăseşti! Au te roade viermele răzbunării pentru întîmplarea aceea?" îl dojeni pe Stamate — dar acesta era încă îmbufnat.

Cea de-a doua întîlnire cu cetele birăului şi învăţătorului din Petrila, ba şi cu Stamate Bou — cînd cu înapoierea lui Zăican de la Braşovul lui Bolliac şi Bem — fusese dramatică. Pe Radu îl încerca uneori sentimentul că este un învins. Dar

găsea totodată în sufletul şi mintea lui puterea să nu se dea bătut. Se încăpăţîna — şi izbutea — să-şi convingă oamenii că trecerea de partea căpitanului Iancu trebuia făcută, într-adevăr, fără multă zăbavă, dar nici fără unele măsuri privind numărul şi cinstea unei oştiri. Chemarea la Braşov picase tocmai bine. Au fost pentru el zile fericite, cu toate că nu-l mai găsise pe bunul său Bariţ. Bolliac îl felicitase ca şi altădată. Apoi îl condusese la tabăra generalului Bem, preamărind faptele de vitejie ale acestuia, fapte despre care se dusese vestea. Avea şi de ce!

Generalul era un vechi şi neobosit luptător pentru cauza Poloniei ciopîrţite. În 1812 participase — foarte tînăr fiind — la aventura lui Bonaparte pe întinsurile Rusiei. Sperase că, la sfîrşitul acelui război de cotropire, ţara sa va renaşte din cenuşă. Grozava înfrîngere a Marii Armate îl dezamăgise. După care se înrolase în unităţile poloneze ale ţarului, fiind numit profesor de ştiinţe militare la şcoala de artilerie din Varşovia. Judecat şi întemniţat pentru acte de indisciplină, destituit apoi din pricina unui duel, József Bem se alăturase cu entuziasm răscoalei din 1830. După sîngeroasa represiune călătorise mult în Europa, şi ajunsese unul dintre conducătorii emigranţiei poloneze. Izbucnind revoluţiile din 1848, fostul colonel dăduse ajutor răsculaţilor de la Viena, împreună cu o legiune a patrioţilor săi, încropită şi instituită de el însuşi. Revoluţionar din născare, setos de acţiune, Bem se dedicase apoi revoluţiei maghiare, convins că ea întruchipa năzuinţele de eliberare ale tuturor naţiunilor înrobite. Apreciindu-i calităţile deosebite, guvernul lui Kossuth îi încredinţase conducerea războiului din Transilvania, lăsîndu-l să-şi făurească o oaste proprie. Campania o începuse în decembrie, mai întîi cu detaşamente rău înarmate, pestriţe în compoziţie: unguri, secui, romîni, slavi, poleaci de-ai săi — încadraţi însă cu elemente din arma husarilor. Neîntrecut în arta de a crea şi disciplina, Bem reuşise curînd să alcătuiască o armată în adevăratul

înțeles al cuvîntului, populară, dotînd-o și cu artilerie din fabrici, pe care le pusese în lucrare la Oradea și Tîrgu-Mureș. Meșter în războiul de partizani, în alegerea bazelor de atac, în marșuri fulgerătoare, lovituri prin surprindere și manevre îndrăznețe, iubit de soldații săi, generalul începuse să uimească Europa. Pe bună dreptate. În cîteva săptămîni cucerise Clujul, Aiudul, Blajul, apoi Sibiul, și acum mergea din victorii în victorii, ca un al doilea Bonaparte. Eroul militar al revoluției ungare nu era însă un cuceritor. El lupta pentru libertate și democrație. În Transilvania nu făcea jocul nobilimii, împiedica cruzimile acesteia, evita ciocnirile cu legiunile lui Avram Iancu, încerca să mijlocească o înțelegere romîno-ungară, și în acest scop făcea presiuni chiar asupra lui Kossuth. După ce cucerise Clujul, Bem lansase o proclamație către cele două popoare învrăjbite: „Împăcați-vă, puneți capăt certei naționale, și vi se va deschide un viitor fericit!" Dar — vai! — glasul lui nu găsise răsunet tocmai acolo unde ar fi trebuit mai mult: în capitala cea mare a prea îndoielnicului revoluționar Kossuth...

Cucerind Simeria în urma unei bătălii date pentru menținerea podului de la îmbucătura Streiului, Bem constatase că unii romîni din unitățile austriece ale generalului Puchner luptau de mîntuială, iar romînii din formațiile sale dezertau. „E și firesc!..." își zisese. Bem auzise atunci pentru întîia oară despre o mică oaste romînească aflată sub căpitănia unui Zăican, fost miner, refugiată în munții Poiana-Ruscă. Apoi i se mai pomenise de Zăican în zilele cînd se apropia de Brașov. Ostași leși din armata sa, printre care Adalbert Cristianschi și acel Leopold al stînăriței din Petroșeni — ajunși ofițeri — aveau numai cuvinte de laudă despre minerul comandant de oști răzlețe. Curînd, la o convorbire încinsă cu Bolliac în lagărul său din Țara Bîrsei, Bem se hotărîse să ia legătură cu Zăican, cu gîndul să-l atragă pentru închiderea strîmtorilor de la Surduc și Vîlcan, ori să-l folosească drept sol de pace pe lîngă Iancu.

Însoţit de Bolliac şi Leopold, Radu ajunsese la tabăra din Ţara Bîrsei tocmai cînd trupele generalului făceau exerciţii de defilare în pas forţat. Petrileanul nu ştia ce să admire mai întîi: pe comandanţi, sau armata care mărşăluia viforos? Bem era călare, impunător în ţinuta-i mîndră: veston cu brandenburguri, guler înalt în fireturi, chipiu de honved şi pelerină albă, la reverul căreia strălucea decoraţia maghiară cu semnul unei cruci duble. Generalul purta barbă uşor încărunţită, dar se vedea cît de colo că nu era bătrîn. „De ce i s-o fi spunînd *Moş Bem?*" se întreba Zăican — şi îşi răspunsese singur: „Poate din alintare..."

Călări erau şi ofiţerii din garda sa. Cel mai apropiat, din dreapta, tînăr tare, dar nu mai puţin arătos, să tot fi avut douăzeci şi cinci de ani. Era frumos, purta mustaţă fină, bălaie, tunică lungă şi sabie lată. Privea defilarea ca strălucerat de lumini interioare. Buzele îi tremurau, îngînînd parcă nişte îndemnuri de luptă, care pe limba romînească ar fi sunat aşa:

Am trîndăvit destul!
E timpul să fim acuma şi soldaţi!
Destul din fluiere cîntarăm...
Sunaţi, voi, trîmbiţi, răsunaţi![1]

Zăican se uitase pe sine. Cezar Bolliac îl trezi:

— E conducătorul Ligii libertăţilor de la Budapesta... Revoluţionar intransigente... Acum, aghiotantul generalului. Te-ai dumirit? Marele Petőfi!...

Petrileanul era vrăjit.

Apoi începuseră a răpăi tobe. Defilarea îşi urma cursul. Mărşăluiau companii de voluntari din emigranţii generalului Bem. Lui Radu i se păru că zăreşte ici-colo şi oameni cunoscuţi. Foşti ortaci de-ai săi? O fanfară răbufni din alămuri o arie viguroasă, pe care el o auzise deseori la Petrila. Era *Warszawianka*[2].

---

[1] Strofă din poezia *Föl! (Sus)* de Petőfi Sándor, 1848. (În traducerea recentă a lui Eugen Jebeleanu.)

[2] *Varşovianca*, imn închinat insurgenţilor din 1830, cîntat de unităţile poloneze şi în revoluţia de la 1848.

Defilarea se încheiase cu brigăzi de artilerie. Zăican era numai ochi. Într-un timp i se năzărise că pe chesonul tunului cel mai apropiat se afla un ostaş ciung şi cu mustaţă albă.

— Sándor-baci? Nu se poate! Mi se năluce... murmură Radu, emoţionat totuşi.

Sfîrşindu-se exerciţiul, Bem se retrăsese cu Bolliac şi Zăican la adăpostul unui cort împodobit cu steagurile tuturor limbilor din imperiul Habsburg. În mijloc tronau culorile Ungariei, încadrate de cele poloneze şi romîneşti. N-a fost nevoie să se lungească vorba. Gîndurile celor trei se potriveau întocmai: de la necesitatea triumfului comun al revoluţiei maghiare, la dezmembrarea imperiului, independenţa Poloniei şi unirea tuturor romînilor... Pentru aşa ceva se impunea însă mai întîi o împăcare cu Avram Iancu. Deocamdată, armistiţiu. În care timp să se ducă noi tratative cu Kossuth Lajos prin mijlocirea lui Bălcescu, despre străduinţele căruia se ştia prea bine şi chiar se bănuia că neobositul revoluţionar valah ar putea fi sau la Debreţin, sau în Munţii Apuseni.

Radu Zăican rămăsese fermecat. Primi să facă el pe olăcarul lui Bem cu solie de pace, încredinţîndu-l că se va strecura ca o umbră pînă la tabăra moţului. Nu mai puţin mulţumit de ispravă fusese Cezar Bolliac, căruia generalul îi făgăduise că va putea tipări un ziar la Braşov, de îndată ce oraşul se va preda. Se şi ciocnise pe loc, în cort, cîte-un pahar pentru izbînda misiunii, pentru împăcare, ca şi pentru gazeta care va susţine revoluţia comună. Cărturarul de la Bucureşti nu se putuse opri să declame şi două rînduri dintr-o poezioară pe care o avea în pregătire:

Să bem, să bem, să bem,
Cu noi este Moş Bem!

Aşa ajunsese Radu Zăican în tabăra lui Iancu. Cu ccol, însă, pe la Ruschiţa şi întovărăşit de voinicii săi. Şi cu încrederea deplină că solia va avea

un sfîrşit, fără multe ezitări. Într-adevăr, Avram Iancu era hotărît către un astfel de sfîrşit. Dar vremile şi oamenii vrură altfel... Nu numai generalul Puchner şi episcopul se împotriviseră împăcării, ci şi alţi cîţiva cărturari. Nerămînînd altă nădejde decît în Bălcescu, Radu Zăican rămăsese cu oamenii săi în tabăra lui Iancu, gata să fie de ajutor la nevoie, pînă ce lucrurile se vor lămuri...

Căpitanul haţegan nu adăugase aceste amănunte în scrisoarea către preotul Niculae şi inginerul Jäger. Chibzuise că era bine să treacă sub tăcere unele fapte. Odată şi-odată le va povesti... Împături hîrtia şi o încredinţă ştafetarului său.

Pe cerul dintre Tîrnave şi Olt culorile începuseră a se amesteca.

Se înserase cînd în bivuacul din satul acela se răspîndi vestea că nu mai putea fi vorba de o ciocnire cu acea companie koşutistă care urma să ajungă şi să îngroaşe armata lui Bem. Se prevedea deci că centuriile vor rămîne în bivuac mai multă vreme, pînă cînd un alt ordin, de la căpitanul cel mare, le va da îndrumări ce au de făcut. Ostaşii erau mulţumiţi, somnul îmbiindu-i de cîteva zile. Dar nu apucase cocoşul să dea primul glas de noapte, că sună alarma. Buimăciţi, oamenii începură să se îmbrace în grabă, abia pridindind să pună mîna pe arme. Nu se ştia ce se întîmplase, dar la capătul cel mai îndepărtat al satului, acolo unde erau îngrămădite colibele iobagilor romîni, se înălţau limbi de foc.

Lucrurile s-au desluşit repede, la sfatul ţinut în grabă de comandanţii centuriilor. Chemat acolo, Zăican află cum stăteau lucrurile. Trei dezertori — dacă li se putea spune astfel! — doi romîni şi un ungur, răzbiseră în tabăra aceasta, se predaseră şi povesteau. Dinspre Ocna-Mureşului înaintase o altă unitate koşutistă. Aceasta era numeroasă şi pestriţă. Predominau secuii, dar se alăturaseră şi iobagi de pură spiţă unguréscă, ba şi numeroşi robotari romîni din părţile Bihorului şi Bistriţei.

În amestecătură se aflau şi orăşeni de prin mahalale, meseriaşi şi concipişti, precum şi ceva tineret piarist de la şcolile reformate şi unitariene. Împreună, cîntăreau cît un regiment cu arme destule şi tunuri vreo zece. Încă nu erau încadraţi ca regiment de honvezi, dar urma să li se dea această cinste îndată ce vor ajunge sub conducerea directă a generalului Bem. Coloana întîrziase însă pe drum, zăbovind la nişte treburi în care era meşteră. Primise dispoziţii încă de la baza de plecare, ca, în drum spre Braşov, să stîrpească, oriunde va găsi, cuiburile de rezistenţă avramiste sau austriece risipite dincolo de brîul de piatră al Apusenilor, ocolind însă întăriturile puternice, care ar fi necesitat forţe mai mari şi mai bine instruite. Cum în împrejurările de-atunci — cînd Transilvania trecea dintr-o mînă în alta — rezistenţe locale se iveau mai la tot drumul, soldaţii găsiseră prilej să jefuiască sate, să le pîrjolească, acolo unde împotrivirea era reală. Cei trei dezertori fugiseră îngroziţi de puzderia spînzurătorilor cioplite în patru dungi, ridicate la fiecare răscruce. Şi aşa — din jaf în pîrjol şi din pîrjol în jaf — unitatea ajunsese în acest sat, unde însă nu avea de gînd să se oprească, distanţa dintre ea şi armata lui Bem mărindu-se cam la două zile de marş. Dar nu se putuse opri să dea foc cîtorva case din margine — ca să înfricoşeze, şi să răspundă astfel cu vîrf şi îndesat unor excese săvîrşite de iobagii înrolaţi sub steagul lui Iancu. Că aşa e războiul : dinte pentru dinte...

În plină noapte, într-un sat cu terenul aproape necunoscut, centuriile luară poziţie de apărare. Localitatea trebuia ferită de pîrjol total, incendiul din cartierul romînesc — stins, iar koşutiştii — împiedicaţi să mărşăluiască spre oraşul de la poalele muntelui Tîmpa. Se aflau faţă în faţă două formaţii militare improvizate, dar deopotrivă îndreptăţite să se fălească a fi revoluţionare...

Lupta se încinse sub un clar de lună strălucitor. Se zărea pînă departe de sat, pe cîmpia din marginea lui, unde koşutiştii făcuseră popas fără să

întindă corturile, însă cu puștile în piramidă. Surprins de prezența unei armate dușmane în sat, un detașament din viitorul regiment de honvezi se îndîrji să pătrundă pe ulițele mărginașe. Grosul trupelor încerca să încercuiască satul printr-o mișcare strategică. Era vădit că locțiitorul comandantului, un maior, elev al lui Bem, cunoștea bine meseria armelor. Ar fi putut să ordone dezlănțuirea unui foc de artilerie care să distrugă satul din temelii. Dar pîrjolul, oricînd și oriunde, nu intra în tactica de luptă a comandamentului polonez, comandament revoluționar care se conducea și după criterii politice, acestea avînd o înaltă rațiune chiar în timp de război — sau poate cu atît mai vîrtos. Maiorul se mărgini doar să poruncească punerea în bătaie a tunurilor pe un dîmb care domina localitatea, gurile de foc urmînd să intre în acțiune numai în caz extrem și numai în apărare. De acest răgaz se folosiră centuriile. Ele se desfășurară la marginea satului, cu fața spre colina cu tunuri, spatele operațiunilor fiind acoperit de șirul strîns lipit al caselor de tip german, care în caz de atac din afară se dovedeau de folos, ca o primă linie de ziduri. De altfel, avramiștii se simțeau apărați și de înșiși locuitorii satelor, sași, țigani, unguri și romîni, care, uitînd deosebirile și vrajba dintre ei, săriseră cu toții, stinseseră incendiul și, înarmați cu ce aveau pe la casele lor, păzeau intrările ulițelor.

Lupta se dădu în plin cîmp, cu îndrăcite focuri de armă, cu atacuri de o parte și de alta și cu rezultate multă vreme nehotărîte. De-abia spre ziuă sorții se păreau a se opri asupra centuriilor. O dată cu aceasta însă, creștea și primejdia gurilor de foc ale tunurilor camuflate pe dîmb.

Zăican fierbea. Scăpase teafăr, dar îi sîngera inima : va să zică avea parte tocmai de ceea ce se temuse! Era silit să lupte împotriva celeilalte revoluții.

Purtînd în suflet o noapte de catran, petrileanul ar fi vrut să termine odată într-un fel... Nu se gîndea să dea bir cu fugiții. Dimpotrivă, se îndîr-

jise pe soarta vitregă și, așa șchiop cum era, se avînta orbește în ciocniri la baionetă, alături de ostașii de rînd. Își căuta moartea. Nu știa că dacă Doamna cu linţoliu alb îl ocolește, băieșul Bandi, aflat mereu pe aproape, era acela care îi îndepărta coasa...

Cînd maiorul poleac porunci prima salvă de artilerie, Zăican își aduse aminte de atacul care îi prăpădise oastea la Clopotiva. Ar fi vrut să-i pice la picioare un obuz care să-l facă bucăţi! Îndată! Simţi însă o altă chemare: să împiedice cu preţul vieţii lui încăierarea dintre fraţi, să oprească lupta aceasta care se prefăcea într-un măcel stupid. Își adună ortacii din companie. Îi împărţi pe grupe și, tîrîndu-se pe burtă, ajunseră cu toţii în spatele dîmbului de pe care trăgea artileria. Curînd, tunarii koșutiști se treziră cu focuri din spate, apoi cu atac de baionete la fiecare cuib. Peste puţin, tunurile amuţiră.

O singură gură de foc nu încetase să împrăștie moarte. Fusese înconjurată de grupa lui Trif, dar oamenii se băteau vitejește. Cu pistoale și cuţite. Acum, la ziuă, în jurul cuibului acela de artilerie nu mai rămăseseră decît leșuri și răniţi. Atacanţi și apărători deopotrivă. Doar un încăpățînat, un tunar bărbos, continua să tragă. Dîrz, gîfîind.

Zăican se înverșună. Tîrînd piciorul beteag, își săltă trupul și se apropie de afet. Lipsit de servanţi, tunarul se pregătea să mai vîre o încărcătură de praf și să mai sloboadă o lovitură. Cînd se întoarse și încercă să ridice o ghiulea din stivă, bărbosul dădu cu ochii de Zăican. Tresări. Căpitanul nu-l recunoscu pe fostul miner István. Înălţă pistolul cu ţeavă lungă și trase. Simţi apoi cum i se înfige în umăr un cuţit zvîrlit de departe. Era junghierul tunarului rănit în aceeași clipă.

Se prăbușiră amîndoi. Alături.

Tîrziu, cînd lupta se sfîrșise sub privirile îndurerate ale razelor de soare, Radu se trezi înviorat de răcoarea unor picături de apă pe care, dintr-o ploscuţă de lemn, vrăjmașul mai avu puterea să i

le stoarcă pe buzele încinse. Nici de data asta Zăican nu-l recunoscu pe István.

Înviorarea ţinu doar cîteva clipe, după care căpitanul, într-un oftat prelung, sfîrşit, închise iarăşi ochii. I se păru că-i sunase ceasul din urmă...

Într-un tîrziu, se trezi a doua oară. Era miezul zilei. Îşi întoarse ochii asupra duşmanului care aruncase din zbor junghierul. Dar István era ţeapăn, tăvălit într-un lac de sînge scurs din inimă cu îmbelşugarea unui izvor de munte.

Rănitul îşi mai pironi o dată privirea în ochii sticloşi ai aceluia care — îşi amintea ca prin vis — îi umezise buzele atunci cînd se aflase între viaţă şi moarte. Încet, cutremurat, îi desluşi trăsăturile feţei.

Se împlinise un destin? Cu mişcări chinuite, Zăican îi trase ploapele peste globurile holbate.

CIUBĂRARII

Poposise lîngă Voislova, cam la cap de sat, un şir de căruţe. Drumuise ziua toată — după alte vreo zece zile la fel. Însera. Oamenii deshămaseră caii, lăsîndu-i oleacă slobozi în lunca strîmtă a Bistrei. Se pregăteau să mîie peste noapte acolo. Adunau vreascuri, scotoceau prin fund de căruţe după pirostrii, după mălaiul împuţinat în albii şi căpistere, după cîte-un călcîi de pită uscată, rămasă de la nămiezi, de ieri, de alaltăieri.

Erau munteni porniţi de departe: bihoreni şi mocani, arieşeni şi zărăndeni ortăciţi cam la întîmplare. Hărniceau spre Dunăre. În căruţe purtau puzderii de lucrături din lemn : ciubere şi bărdace de apă, bărbinţi pentru brînză, fluiere şi căuşe, obezi şi ciochine de şăi, blide şi tăniere pentru bucături — marfă asudată de ei, bricegată din lemnul pădurilor răşluite de domni.

Nici în anul ăsta de restrişti nu se ţinuse nedeie pe muntele Găina: oamenii nu aveau mai de nici unele; iarna îi pîndea cu uşile vraişte la cămări şi pătule. Se întovărăşiseră la drumul acesta de îndeletnicire strămoşească bărduitori şi ciubărari, holoangări şi aurari — cei de pe firul apelor care purtau grăunţi de aur, ducînd cu ei şi marfă de preţ, strălucitoare, pitită la cusătura zeghilor sau pe unde nici gîndul nu te duce, la încheieturile

cele mai tainice ale mădularelor. Băteau drumuri pe unde căruţaseră din pruncie, an de an fără încetare, să neguţeze prin satele cu cucuruz, cu ţoale şi încălţări — şi cu pitule pentru dajdia domenicală şi tezaurul împărătesc.

La drept vorbind, nu călcaseră numai drumuri bătătorite. La plecarea din Ţara Moţilor, Căbulea, dregătorul convoiului de căruţe, primise straşnică poruncă — ştie el de la cine! — să lase şleaul Aradului de îndată ce ajunge la Mureş şi să cîrmească pe căi ocolite întîi spre miazăzi, apoi spre apus, prin vîrtoape de văi cu sate rare, risipite, sărace. Cîţiva ciubărari se împotriviseră la Mureş, zicînd că n-or vinde cerbilor doniţe la adăpătoare, dar s-au potolit la un semn. Înţeleseseră, poate, că duc cu ei o taină... Se vor îndestula, şi-au zis, dincolo de Poartă, tăind Banatul pieziş pînă la apa cea mare, la Dunăre, prin satele severinenilor şi cărăşenilor, unde rezbelul dintre cele două revoluţii care se duşmăniseră se făcuse mai puţin simţit.

Căbulea rînduise vremelnicul sălaş de noapte, caraulele, priponirea cailor, cele trei focuri şi aşezarea cociilor cu marfă — treabă care se face numai într-un anumit fel. Se opri apoi la focul tovarăşilor săi de ceaun, scoase ţundra, îşi întinse oasele pentru o scurtă odihnă înainte de dumicatul serii, dar se ridică într-un cot. Mîrîise Paraleu.

— Vlad, de ce ţii cotarla legată? Ian vezi, cine-i?

Flăcăiandrul nu se îndura de joaca prelungită cu unul de-o seamă-i pe lîngă focul învolburat al zărăndenilor. Paraleu începu să latre mai tare, a străin. Căbulea se răsti:

— Vlade, dezleagă cîinele şi mînă-ţi picioarele!

— Sînt doi creştini, jumătate oameni, jumătate cătane... veni el, după un răstimp, cu răspunsul aşteptat.

— Arme?

— Nu.

— Ce vor?

— Cică să-i primim pe lîngă foc...

— Nu ne sînt de lipsă!

— Par a fi nemîncaţi...

Dregătorul căruţelor se îmbună.

— Moş Crivăţ — ba, nu tale! Tu, Oancea, întreabă-i cine-s!

Oancea se întorse cu un ciung şi un şchiop. Aveau cizme ostăşeşti, crăcani asemenea şi mintene ţărăneşti din pănură tutunie. În totul, erau rufoşi, flenduroşi. Şchiopul purta o barbă neagră, dar învrîstată cu cărunţeli. Ca şi părul răvăşit. Se vedea însă că la ani era tînăr.

— Staţi, îi pofti Căbulea după ce îi sfredeli din ochi. Aveţi ce înfuleca?

— Nu-i bai! zise tînărul sur.

Ciungul, de asemenea.

— Ba-i bai! sări moş Crivăţ. Vă ospătăm cu ceapă şi aiu, cu ceva păstăi fierte, cu ce-o da Dumnezeu. De unde şi încotro?

Se puseră toţi să zdrumice din ciuruiala proastă, bulzită cu mămăligă pe sponci. Pripăşiţii erau de pe Jii. Îşi spuseră şi numele, fără teamă: Horváth şi Zăican, socru şi ginere — adică foşti. Începură să povestească ce şi cum. Moţii nu vorbeau. Ascultau.

Războiul dintre revoluţia ungurilor şi cei doi jandarmi ai Europei se încheiase aşa cum fusese voia împăraţilor. Încăierarea dintre cele două revoluţii din Ungaria şi Transilvania se sfîrşise şi ea, înfrînte fiind şi una, şi alta. Dacă revoluţia din Ţara Romînească se prăbuşise prin trădare dinăuntru şi invazie din afară, cele din Ungaria şi din Transilvania sfîrşiseră nu pentru că magnaţii îşi reveniseră din spaima de la 15 martie şi nici pentru că împăratul vienez primise ajutor de la fratele său ţar, ci mai întîi şi întîi din pricină că revoluţionarii nu găsiseră la timp drumul înţelegerii în faţa duşmanului comun.

Acum se reaşezau apele. Dumnezeu ştie cum şi pentru cît timp... Obidiţi, luptătorii se întorceau la matca lor, să depene mai departe firul necazurilor.

Dinspre sat sosi un moţ cu cofiţa plină. Îl trimisese Căbulea. Aducea lapte. Paraleu îi ieşi înainte, gudurîndu-se.

— Nie! Nu-i pîntru tine! îi fu porţia — ş-un picior pe deasupra.

— Găsit-ai? se bucură Căbulea.

El ştia pentru cine e laptele... Se uită în căruţa sa, cu grijă, după care se răsti iar la băiat:

— Vlade, speli ulcica la rîu. Încălzeşti apa şi o zvîrli. Apoi fierbi laptele. Ai venit? Vezi să nu calci vreo furnică...

Zăican istorisea. După bătălia care se dăduse cu cîteva luni în urmă la marginea unui sat dintre Olt şi Tîrnave, brancardierii unguri fuseseră omenoşi. Nu ţinură seama că rănitul le era duşman. Îl căraseră la casa unor romîni. Zăcuse acolo mult, soarta revoluţiilor era ca şi pecetluită, dar se înzdrăvenise. Cînd Radu ajunse iarăşi în Apuseni, Bem suferise înfrîngeri de la o încăierare la alta, armatele străine ocupaseră o bună parte din ţară, iar Avram Iancu se închisese în cetatea munţilor săi de piatră. Numai în apărare. Şi în adăstarea rezultatului unor tratative de împăcare cu Kossuth, pe care Bălcescu le ducea la Seghedin. Dar împăcarea se făcuse prea tîrziu... Veniră apoi ultimele lovituri de măciucă: trădarea săvîrşită de György, comandantul cel mare al honvezilor, şi capitularea armatelor revoluţionare la Şiria. După care, romînii care nu erau de baştină în munţii cu aur — s-au împrăştiat pe căi ascunse către satele lor. Zăican mai tîrziu — după plecarea foştilor săi căpitani. El mai zăbovise cu Trif la căpătîiul Firei, pînă ce căpităniţa îşi dădu sufletul. Nu murise de glonţ. Luptase la Mihăleni, în batalionul Pelaghie Roşu, alături de buciumancele care împărtăşiseră primejdiile bărbaţilor, soţi sau feciori. Fira căzuse într-o prăpastie, în afundul căreia, luptînd alături de moaţe, prăvălise stînci asupra cotropitorilor.

Radu se întîlnise cu Sándor baci în drum spre Ţara Haţegului, pe la Tăpia dacilor. Băteau ace-

laşi drum: spre casă. Abia atunci a aflat ginerele că pe socru nu-l răbdase inima să stea la Petrila în plin clocot al revoluţiei. Plecase de-acolo — în pofida braţului schilod — îndată după bătălia Clopotivei. Mai bine zis fugise. Fugise cu garda naţională şi cu cîţiva băieşi, că potopirea satelor şi dezarmarea gărzilor se întinsese pînă la hotarul cu Ţara Romînească. Horváth şi ceilalţi izbutiseră să găsească unităţile lui Bem pe aproape de Sibiu, se încadraseră lor şi se bătuseră vitejeşte la Simeria şi Albeştii Sighişoarei. Avură durerea să întîlnească şi ei pe cîmpiile de luptă consăteni şi conaţionali, de partea cealaltă a şanţurilor şi baricadelor — şi n-au pregetat se tragă... Regăsindu-se, socrul şi ginerele s-au împăcat pe loc, acolo la Tăpia. Nu s-au mîniat, nu s-au mustrat. Horváth Sándor ar fi vrut parcă să-l dojenască pentru trecerea de partea moţilor, dar se răzgîndise. Îi era milă de fostul căpitan. Nu i se stinsese nici dragostea pentru el, nici admiraţia de altădată. Se mulţumise doar să-i amintească un proverb unguresc: „Radule, nu-i bine să schimbi calul la mijlocul rîului...“ Apoi îl îmbrăţişase cu aceeaşi căldură, ca pe vremea cînd trăia Maria lui, Maria lor. Au călătorit pe jos, sprijinindu-se unul de altul acolo unde cărările se înfundau în steiuri sau rovine. Acuma rîvnesc să ajungă amîndoi, cît mai degrabă, la Petrila. Din cînd în cînd se întreabă unul pe altul, cu glas scăzut, dacă or mai fi trăind bătrînele — Vilma şi Salomia; dacă or mai fi trăind înţelepţii — Jäger şi popa Niculae; dacă s-or fi înălţat pruncii — Onuţ şi Cătălina... Grăbesc. Vor să fie iarăşi între ortacii lor de minerit. Li-i dor de întuneric. Se vor simţi şi la adăpost de răzbunările învingătorilor. Vor coborî iarăşi în galerii, de astă dată cît mai adînc.

Tot povestind şi îmbucînd pe lîngă foc, ba ascultînd şi proaspete amintiri ale moţilor zgîrciţi la vorbă, nu luară seama că din căruţa lui Căbulea coborîse un muntean cu înfăţişarea deosebită. Purta straie cam ponosite: cioareci de aba, strîmţi, cre-

ţuri-creţuri pe glezne, cămaşă mocănească, şerpar de piele roasă, opinci, suman şi căiţă cu miţe lungi. Ţoale netrebnice — care altădată vor fi fost ceva de ele. Deosebirea faţă de tovarăşii lui de drumeţie era la chip. Munteanul ăsta, bărbat care ajunsese poate abia la jumătatea vieţii, nu avea păr lung şi împletit în două moaţe pînă la grumaz, ca ceilalţi, ci păr tăiat ca la tîrg şi o barbă cu sclipiri negre, care fusese cîndva îngrijită de jur împrejurul obrazului lunguieţ, barbă pe care o mîngîia sau o certa cu degete nebătătorite de muncă, lungi şi subţiri ca de fluierar ori ţiteraş. De sub găvanele adînci sticleau doi ochi aprinşi. Văpaia lor se revărsa cînd blînd, cînd dîrză dar strălucitoare, de sub adăpostul unor sprîncene negre, spumoase, de parcă ar fi fost trase cu lînică. Fruntea era nespus de lată, arcuită şi înălţată semeţ, precum coama unui muscel de munte blînd. Omul era moţ şi nu era moţ; era ţăran şi nu era ţăran... Va fi fost dascăl? învăţător? schimnic? domn în straie moţeşti, ca Iancu?

Munteanul se aşează mai la o parte, pe un doleţ adus de moş Crivăţ. Căbulea îi întinse strachina cu lapte, din care ieşeau aburi.

— Bea, îi şopti acesta, altfel capeţi patimă la rărunchi.

Omul sorbi alene, legumi dintr-o strachină şi se opri înveselit. Îi dădea tîrcoale Paraleu, dulăul convoiului, bătrîior, jigărit la blană şi costeliv la trup. Stătu de vorbă cu cotarla, îl trase prieteneşte de urechi, îl mîngîie cu duioşie, îl îmbie cu zîmbet la joacă şi la cîteva corcoşuri de pită şi se opri înecat de o tuse seacă. Zăican tresări : tusea hodorogită a băieşilor care scuipă negru! Se întoarse spre cel care părea bolnav, dar nu-i zări faţa. Omul şi-o lipise de mîneca sumanului şi se întinsese pe peticul de cergă.

Cu greu, vorba îşi reluă firul, îmboldită de bătrînul Crivăţ:

— Aşa fu scrisă în zodier, şi basta!

— Nu, moşule, fie-mi cu iertare. Nu zodierul vru să cădem, ci nevrednicia noastră, îi răspunse Zăican.

— A noastră, zici? Au nu ungurii sînt aceia care ne-au silit să pornim cu arme împotrivă-le? se oţărî Oancea, arieşeanul.

— Cam aşa... Dar nu crezi că şi noi ne cam pripirăm?

Vorbirea se însulfeţi un cîrd de vreme, mai mult înspinată. Munteanul cu fruntea cît o căpiţă se liniştise şi asculta de departe. Se liniştise tusea, dar el da semne de nerăbdare, vrînd parcă să spună ceva. Cînd se apropie de foc, Radu rămase cu ochii pironiţi de uimire. Horváth — cu gura căscată. Nu-l cunoşteau pe omul cu barbă tînără şi cu degete de fluierar, dar li se năzărise că de pe catapeteasma bisericii din Petrila se desprinsese zugrăveala, şi însuşi Cristos coborîse între ei!

Vlad, dînd ascultare unei porunci din ochii lui Căbulea, încercă să-l împingă pe muntean la căruţă, cu mîna şi cu glasul. „Nu-i vorbi aşa, secule! Ţi-am spus că nu-i un nimenea...“ auzi Zăican dojana şoptită. Se părea că dregătorul convoiului se străduia să-l ferească pe celălalt de privirile drumeţilor pripăşiţi. Căbulea se duse el însuşi către omul cu barbă de sfînt, şi cei doi moţi sporovăiră ceva. Munteanul se vîrî sub colivîr — nu fără necaz, nu fără înfrigurare în ochi.

— E de-al nostru, din Cîmpeni, se sili moţul să aducă o lămurire întrebărilor negrăite ale călătorilor betegi la trup; dar simţind că era greu să i se dea crezare, adaugă: E o ţîr' vătămat la piept... din jilăveala pămîntului pe care a durmit vreo cîteva nopţi la pădure, nu aici. Îi va trece, că Dumnezeu nu părăseşte pe cel drept.

— Las', că nici la drumul ăsta nu-i fuse mai bine! oftă moş Crivăţ, duhănind mahorcă din pipa de cireş. Luînd-o noi pe căi ocolite, păduroase şi ele, între Brad şi Deva ne-a bătut ploaia vreo două zile. Ce zile? Nopţi! Răpăia pe coviltir cum toacă ghionoaia. Rău pentru junghi, rău pentru coaste, rău pentru tuse... Ortacul nostru e oleacă bolînd,

dar tare neastîmpărat! Apoi către ai săi şi ferind urechile celorlalţi: Se vede cît de colo că-i altfel de om... Dă din el numai văpăi... Citeşte şi aşterne gînduri pe hîrtie... Cînd vorbeşte, pier satanele... Tot ce face, face cu spor, ca de cînd lumea. Nu pregetă la nimic.

Căbulea adăugă, zîmbind de strecurarea unor proaspete amintiri:

— M-am crucit văzîndu-l cum neguţează prin sate... Şi voi, neîndoios, v-aţi mirat de asemenea cum laudă doniţele, cum se tomneşte cu gospodiţele şi cum se ceartă pentru fiecare gologan. Ca un ciubărar din născare! Se ceartă şi rîde, bată-l norocul...

— A dat scule şi de pomană! L-am văzut eu adesea, sări caraula. Dar totdeauna vîră deştele la chimirul lui, scoate creiţarii şi ni-i aduce în palmă...

— E bun ca mana şi e spirt ca argintul-viu. Uite-l! N-are astîmpăr...

Munteanul cu fruntea cît Măgura Zimbrului se prelinsese de sub coviltir. Se aşează de partea cealaltă a roatei de foc, după care se lipi pămîntului, pe burtă, şi scoase de sub laibăr o cărticică. O apropie de para flăcărilor şi se trudi să citească. Ochii Zăicanului scăpărară. Fîstîcit, Căbulea se simţi dator să mai încerce o desluşire, o minciună oarecum în taină:

— Cărţiţa?... Domnul acesta e învăţătoriu într-un sat din Biharia...

Horváth privi îndoielnic. „Călugăr să fie? Răspopit să fie? În straie d-astia?“ se pomeni că-şi şopteşte. „Ciudat moţ!“ îngînă şi Radu Zăican, tot pentru sine.

De astă dată, vorbirea îşi înnodă firul şi mai anevoios. O asmuţi Crivăţ. Cel cu tuleie începînd un cîntec tărăgănat, de dragoste, moşul îl mustrase cu zvîrlitura unui ciot de gătej aprins. Vlad îşi înghiţise aleanul. De aceea, nemulţumit, omul cu cartea izbucnise :

— Vai de ţara în care au amuţit cîntecele! Vlăduţ, zi-i, măi feciorule! Vorbiţi, măi oameni buni! Spuneţi-vă păsul! Nu lăsaţi inimile să se macine

scrum! Vorbiţi şi luminaţi-vă, că omul e ca umbra : fără lumină, piere...

Pălălaia flăcărilor de jos se mutase în ochii ciubărarului cu barbă de Crist şi frunte cît un plai.

Căbulea îl asaltă cu priviri de dojană. Văzînd pe obrazul dregătorului astfel de semne, munteanul cu cioareci zîmbi a voioşie.

— Meştere ciubărar, greul l-am trecut! De-aici, din poarta asta a Banatului, să nu ne mai temem de urmăritori...

— Nu zice hop pînă nu treci dîlma toată! i-o trînti Oancea, după care se ruşină de cutezanţă.

— Lăsaţi-mă să răsuflu! fu răspunsul aproape scrîşnit. Mai bine sfîrşeam pe cîmpul de bătaie...

Zăican se propti uimit, apoi, fără să vrea, îi ţîşni întrebarea:

— Ca Petőfi?

— Da, ca Petőfi!

De astă dată mirarea fu a munteanului. Se priponi şi el în ochii şchiopului : De unde ştii? L-ai cunoscut?

— Şi da, şi ba. Într-un fel, l-am cunoscut...

— La Sighişoara?

— Poate... Mai bine muream eu!

Munteanul cu pălălaia în ochi vru să mai întrebe ceva, însă îl podidi aceeaşi tuse seacă. Avea cînd fierbinţeli, cînd sudori reci. Fruntea aceea frumoasă ca o velinţă de nuntă se brobonase. Şi-o şterse cu o ştergură scoasă pripit din buzunarul sumanului, sorbi lapte cald din căuşul ce i-l întinse Căbulea, se potoli, şi ochii i se împurpurară iar. Acum vorbea cu el însuşi. Îşi deplîngea nenorocul de a nu fi putut să moară cu cinste, pe cîmpul de luptă, precum Petőfi. Apoi se reculese. Să moară pe cîmpul de luptă? Se scutură. „Nu, nu se poate! Misia mea nu s-a încheiat şi nici paharul suferinţelor nu mi s-a umplut..."

Trecu un timp de gînduri, apoi se pomeni izbucnind fără şir pentru ceilalţi, dar pentru el foarte în legătură cu nişte întrebări ce şi le pusese în clipele cît se aşternuse tăcerea :

— Fiii păcatului!

— Rogu-te, cine sînt aceia? întrebă Zăican.

— Neofit, Şaguna şi Kossuth cu camarila sa, fu răspunsul fără zăbavă. Te miri, omule? O vorbă din popor povăţuieşte să nu caţi păduchi în capul altuia. Deci, să nu învinovăţim mai mult decît se cuvine, mă auzi, Oancea, tu, care m-ai zgîndărit cu cele ce auzii ieşindu-ţi din gură! Nu uita că ungurii au luptat cu arma în mînă împotriva tiranilor.

— Dar noi? se miră de data asta Căbulea.

— Şi voi, moţii, împreună cu necăjiţii ce vi se alăturară de prin alte ţinuturi. Însă ungurii au luptat cu armele lor!

— Nu te înţeleg, dascăle. Lăncile şi îmblăciile noastre au fost ale altora? Întrebase caraula, care revenise de la drumul său de veghetor.

— Ale voastre, Stane! Făurite de voi şi de meşterii de prin oraşe. Dar n-aţi avut numai scule de astea proaste, ci şi arme de foc primite de la vicleni.

Fu întrerupt:

— Armele Diavolului! Cu ele aţi luptat împotriva revoluţiei domnului Kossuth, voi, romînii, deopotrivă de oropsiţi ca şi noi ungurii! Izbucnise Horváth Sándor, pentru ca apoi, dîndu-şi seama că nu acolo şi nu atunci era loc de răfuială, să adauge: Vă rog să mă iertaţi că am îndrăznit...

Şi într-adevăr, cîtă vreme sîngele vărsat nu se închegase încă, întreruperea fusese nepotrivită. Moţii se încruntară. Munteanul cu cărticica înţelese că trebuia să-l apere.

— Nu vă supăraţi, măi oameni buni. Minerul acesta ungur a spus o parte de adevăr. O parte...

— Atunci, înseamnă că am făcut trădare?

— Ferit-a gîndul! Aţi luptat pentru dreptatea voastră. Aţi dat pildă că naţia romînească se redeşteaptă! În ciuda unor greşeli revoluţia voastră a fost şi ea măreaţă! Eu însumi m-am fericit găsind acolo, la Iancu din Vidra, pe acele piscuri uriaşe, pe deasupra norilor, o naţie şi o viaţă na-

ţională, înfocate şi puternice. Dar — durere! — am văzut cum romînii au luptat pentru libertate sub steagul lor, dar de pe urma acestei lupte au tras foloase şi duşmanii... V-aţi întrebat pentru ce oare? Spăimîntaţi de terorismul magnaţilor, povăţuitori ai naţiei de aici închinară steagul mai întîi ungurilor, ca Şaguna, apoi Vienei — tot ca Şaguna şi consorţii — dînd astfel poporul pradă camarilei împărăteşti. Iar camarila cealaltă, de la Budapesta, n-a putut, *ba nici n-a vrut* să priceapă că un popor care îşi cucereşte libertatea este fericit doar dacă nu sugrumă libertăţile altora! Revoluţionarismul unguresc a fost şovinistic. Aşa se ajunse ca Iancu şi Kossuth să se încaiere.

— Două pietre tari nu macină bine... adăugă moş Crivăţ.

După care Zăican vru să se lămurească şi mai bine:

— Cu voia dumitale şi fără să mă păunez, spun că am simţit la fel încă din anţărţ. Nu numai eu, ci şi popa-al meu din sat, şi un domn inginer neamţ de-acolo, înţelept ca Solomon... Aflîndu-mă deci în conglăsuire cu domnia-ta, te întreb: Nu crezi că firul revoluţiei s-ar fi tors altfel dacă domnul Kossuth strica şi pentru romîni urbariile împilatoare?

— Firește! Milioane de valahi transilvani s-ar fi revărsat din munţi şi cîmpii ca să apere revoluţia, s-o apere de străinii cotropitori şi, totodată, să-şi apere pămînturile eliberate de servituţi! Dar mintea cea de pe urmă a venit prea tîrziu... Aşa că două revoluţii pornite din cuget bun s-au pomenit că se vrăjmăşesc...

Urmară iarăşi clipe de stingherealã. Parcă fiecare dintre cei de faţă simţea că poartă un pic de vină.

Ochii tuturor ocoleau ochii munteanului cu barbă de Crist, cu degete de fluierar şi frunte de Parîng. Lui Zăican îi zvîcnea un os la tîmplă. Se chinuia să dea de căpătîi unde mai auzise sau unde citise el

astfel de vorbe spuse răspicat şi i se părea că are înainte-i o vedenie. Horváth-baci rămăsese şi el cu uitătura lată.

Munteanul urmă, de astă dată cu ochi trişti :

— Din nenorocire, în anul trecut s-a întîmplat cam la fel şi în Ţara Romînească, cu toate că acolo trăieşte un singur popor. Afară că vrem să socotim pe boieri şi ţărani ca două popoare duşmane — cum s-ar şi cuveni. Dacă fiii păcatului din Valahia, mitropolitul, boiernaşii cu ifose de revoluţionari şi chiar unii dascăli de vază ar fi dat pămînt clăcaşilor, aşa cum făgăduiseră la Islaz, şi dacă cele două revoluţii din acest miez al Europei s-ar fi unit, nici o oaste turcească sau muscălească n-ar fi fost în stare să ne îngenunche! Ba, alta ar fi fost chiar soarta celorlalte revoluţii de pe continentul ăsta bătrîn...

— Şi acum, noi, cei de-aici, ce facem? întrebă Căbulea. Totul a fost în zadar? Oare drăguţul de împărat nu va răsplăti cinstea domnului Iancu al nostru?

— Cum adică?

— Dîndu-ne dreptatea după care junduim şi pentru care am luptat sub steagul Vianei, de voie, de nevoie...

— Ehe, meştere ciubărar! Împăratul? În van popoarele vor îngenunchea şi se vor ruga pe la porţile crailor... N-ai înţeles că împăraţii şi domnii cu averi dau numai ceea ce li se smulge?

— Atunci, ce facem? Lămureşte, rogu-te, capul acesta al meu care a încărunţit fără folos. Că despre partea unei noi răzmeriţi, nu prea văd...

— Nu se ştie, moţule! Mai întîi să ne pătrundem că dacă a recunoaşte greşeala este o virtute, a o îndrepta este o datorie...

— După ce pierdurăm tot? oftă Crivăţ.

— Nu chiar tot... moşule cu păr de-argint. Sufletul nu ni-l pierdurăm! El arde azi mai înflăcărat ca oricînd. Simt că înfrîngerea de azi poartă în pîntece plămada biruinţelor viitoare... Pe Dumnezeul părinţilor noştri vă îndemn pe toţi, ca şi pe

mine însumi, să ne îmbărbătăm cu credinţă! Nu mă îndoiesc de fel că vor veni şi zile aurite, adevărata primăvară a popoarelor...

— Deie Domnul să nu mai orbecăim, să găsim drumul cel fără băltoace... Nici eu nu am pierdut nădejdea! Cîndva! — însă acum ne sînt inimile zobite, oftă la rîndu-i, Zăican.

Se făcuse în jur roi de oameni, cu caraule cu tot. Ascultau smeriţi pe acel ciubărar cu veşminte sărace, dar cu gură de aur. Avea ochi strălucinzi şi faţă transfiguratră.

— Cîndva, ziseşi? Asta ar putea să însemne şi tîrziu, adică după moartea noastră, fu răspunsul. Nu, băieşule! Să punem umărul chiar acum! Drumul spre izbăvire? Unul singur este — şi fără ocolişuri! Ni-l porunceşte sîngele şi dreptatea noastră sfîntă! A fost amintit şi la adunarea cea mare din Blaj, dar eram încă în dormitare, iar împrejurările vitregi nu ne lăsară să-l fîlfîim cu ardoare, ca pe un steag de luptă. De ce vă întrebaţi în sinea voastră, sau cu glas, care va fi fiind acel drum? Cred că mulţi dintre cei strînşi în noaptea asta aici aţi fost de faţă la adunarea din Blaj. Au nu strigară acolo delegaţii de pe sate şi tîrguri că vor unire cu Ţara? Ei bine, de-acum asta e porunca! Libertatea şi dreptatea le vom dobîndi începînd cu unirea tuturor celor de-o limbă! — că libertate fără ţară nu se află, iar dreptate fără înălţarea plebeianismului la putere de asemenea nu se poate, sublinie munteanul acela ciudat, aproape gîfîind de emoţie, iluminat de dorul zilei preursite.

Ar mai fi spus, poate, şi alte gînduri, dar Paraleu se dăduse iarăşi furios, a oameni nepoftiţi.

Erau oficiali împărăteşti în patrulare, cu chivăre înalte — cu pajuri şi spăngi...

Ciubărarii tăcură. Unii chiteau că dorm, alţii că sfîrşesc un dumicat, ori atîţau alene focul ţipit şi el din volbura celor ce auzise.

Munteanul şi băieşul se priviră îndelung.

Catanele dădură tîrcoale, opriră o clipă privirile spre cei doi, după care scuipară în jeratec și se depărtară cu scîrbă...

În zori, convoiul de căruțe moțești se pregătea de plecare. Căbulea supraveghea buna rînduială la țesălatul cailor noroiați, la stingerea focurilor de pe crîmpeiul de luncă, la înșiruirea căruțelor după un anumit tipic. Fără larmă — pentru că sub coviltirul carului său se odihnea, de vreun ceas, munteanul acela cu ochi de jăratec și gură aurită. Dregătorul avea poruncă să-l ducă nevătămat la Dunăre, iar de acolo să-i facă vînt mai departe, dincolo de chivăre și galonați.

Convoiul se urni cînd cele dintîi raze de soare începură să scalde îngusta vale a Bistrei.

Radu Zăican nu închisese ochii nici după ce Căbulea izbutise să-l rupă pe muntean din mijlocul ciubărarilor și jienilor — și să-l adăpostească iar sub coviltir. Acum Radu sta pironit în mijlocul drumului. Privirea lui încordată petrecu pe ciubărari pînă ce aceștia se pierdură între pereții de stînci abrupte. Îi pierdu din vedere, dar stăruiau în toată ființa lui ochii și vorbele munteanului acela care se odihnea într-una din căruțe, ale munteanului acela cu frunte de Parîng și minte de înțelept, ale munteanului care îi insuflase un nou crez în viață.

Acum, gînduri noi, strălucinde, înseninau fața Zăicanului: „Libertate fără țară nu se poate..." repetă el, cu ochii pironiți în depărtările care se înseninaseră și ele. Erau cuvintele care i se întipăriseră din spusele ciubărarului cu straie de moț și degete de ceteraș.

Porni apoi spre Petrila sa, cu ciungul alături, și cu întrebarea care îl mistuia încă din miez de noapte: „Bălcescu să fi fost oare?"

CUPRINS

Cap. I — Între minerit şi codru . . 5
Cap. II — Alegeri domneşti 23
Cap. III — Lada frăţească 44
Cap. IV — Rînduieli vechi 58
Cap. V — Junghierul 70
Cap. VI — Viena caută aliaţi 84
Cap. VII — Căpităniţa 104
Cap. VIII — Umbra trecutului 118
Cap. IX — Remuşcări 126
Cap. X — La Muntele Saxilor . . . 139
Cap. XI — Lespezi de marmură . . . 157
Cap. XII — Profesorul 174
Cap. XIII — Cu Golescu, la şpaţir . . 184
Cap. XIV — Cărturarii 198
Cap. XV — Încununarea boului . . . 236
Cap. XVI — Stafia 252
Cap. XVII — Bal maschè 273
Cap. XVIII — Prizonierii 292
Cap. XIX — Steagul Sfintei Varvara . 315
Cap. XX — Orizonturi noi 327

Cap. XXI — Nedeia de pe Nedeiţele . 361
Cap. XXII — A doua revoluţie 389
Cap. XXIII — Maria 412
Cap. XXIV — Clopotiva 425
Cap. XXV — În satul dintre Tîrnave şi Olt 453
Cap. XXVI — Ciubărarii 476

Redactor responsabil: Zarafu Gheorghe
Tehnoredactor: Tudor Ion

Dat la cules 04. 04. 1964. Bun de tipar 03. 06. 1964. Apărut 1964. Tiraj 15180 ex. Broşate 14100 ex., legate 1080 ex. Hîrtie tipar înalt B sat. de 63 g/m². Format 540×840/16. Coli ed. 25,12. Coli tipar 31. A. nr. 4620/964. C. Z. pentru bibliotecile mari 8R. C. Z. pentru bibliotecile mici 8R—31.

Întreprinderea poligrafică Cluj, str. Brassai 5—7, Cluj — R.P.R. Comanda nr. 2407/1964.

Lei 11,—